THEOLOGISK TIDSSKRIFT

FOR

DEN EVANGELISK-LUTHERSKE KIRKE I NORGE.

UDGIVET

AF

C. P. CASPARI. GISLE JOHNSON. R. TØNDER NISSEN.
LÆRERE I THEOLOGIEN VED UNIVERSITETET I CHRISTIANIA.

Med den ene Haand gjorde de Gjerningen,
og med den anden holdt de Vaaben.
Neh. 4, 17.

ANDET BIND.

CHRISTIANIA.
P. T. MALLINGS FORLAGS-BOGHANDEL.
1859.

15786

INDHOLD.

Side

Om Præsteeden.

Af G. Johnson . . . . . 1—45.

Om Mag. Niels Svendsen Krønikes Stridigheder med Præsteskabet i Christiania i Aarene 1642—1652. III.

Af P. Coucheron . . . . . 46—67.

Om Skriftemaalet. II.

Af Jørg. Hansen . . . . . 68—109.

Historisk-kritiske Studier over den kirkelige Daabsbekjendelse. (Fortsættelse).

Den antiochenske Daabsbekjendelses to første Artikler i Johannes Cassianus's Skrift „de incarnatione Domini contra Nestorium" L. VI c. 3 seqq

Af C. P. Caspari . . . . . 110—161.

Læsefrugter . . . . . 162—163.

Tilsætning og Rettelse til I. B. Heft. 3 og 4 . . . . . 164.

Mag. Jørgen Erichsson, den tredje evangeliske Superintendent i Stavanger Stift. Et Bidrag til Norges Reformationshistorie, hovedsagelig af utrykte Kilder.

Af Andreas Faye. . . . . 165—278.

Ogsaa en Betragtning over Barnedaaben, foredragen i den gejstlige Forening i Christiania.

Af M. J. Monrad . . . . . 279—302.

Hvorfor er den af Cyrillus af Jerusalem traderede og udlagte Bekjendelse Troes- eller Daabsbekjendelsen, saaledes som den lød henimod Midten af det fjerde Aarhundrede i den jerusalemske Kirke? Tillige en Belysning af en Artikel af Krist. Köster i „Dansk Kirketidende" 1858 Nr. 33: „Cyrills Katecheser og Daabsbekjendelsen".

Indledning. I. Vidnesbyrd udenfor Cyrills Katecheser. 1. Et dobbelt patristisk Vidnesbyrd. 2. Et Par oldkirkelige Symbolers Vidnesbyd.

Af C. P. Caspari . . . . . 303—362.

Side

Om den majlandske og romerske Daabsbekjendelses Ordlyd efter Ambrosius's „Explanatio symboli ad initiandos".

Af C. P. Caspari . . . . . 363—396.

Tillæg til S. 313—315 . . . . . 386—388.

Om Daaben. I.

Af Jørg. Hansen . . . . . 389—443.

Bidrag til den tromsøiske „Vækkelses" Historie.

Af Hans Blom . . . . . 444—457.

Et Bidrag til Mag. Kjeld Stubs Historie.

Af P. Coucheron . . . . . 458—461.

Læsefrugter . . . . . 482—484.

Hvorfor er den af Cyrillus af Jerusalem traderede og udlagte Bekjendelse Troes- eller Daabsbekjendelsen, saaledes som den lød henimod Midten af det fjerde Aarhundrede i den jerusalemske Kirke? (Fortsættelse).

II Vidnesbyrd indenfor Cyrills katechetiske Verk.

A. Vidnesbyrd indenfor κατηχησεις φωτιζομενων, „Catecheses illuminandorum". Første og andet Vidnesbyrd.

Af C. P. Caspari . . . . . 485—572.

Om Daaben. II.

Af Jørg. Hansen . . . . . 573—634.

Læsefrugter . . . . . 635—636.

Om Præsteeden.

Af

GISLE JOHNSON.

Iblandt de kirkelige Spørgsmaale, som i den sidste Tid have beskjæftiget dem, hvem vor Kirkes Ve og Vel ligger paa Hjertet, er ogsaa det, om den anordnede Præsteed kan siges i Sandhed at svare til sin Bestemmelse, at fyldestgjøre Tidens og Forholdenes begrundede Krav. I vor kirkelige Literatur har dette Spørgsmaal vistnok kun sjeldnere været bragt paa Bane; saavidt jeg mindes, har jeg kun een Gang seet det mere bestemt fremhævet, og selv da egentlig kun i Forbigaaende berørt, i Forbindelse med Spørgsmaalet om vore theologiske Kandidaters nærværende Stilling (Norsk Kirketid. 1857. Nr. 43). Desto hyppigere har det derimod været Gjenstand for Omtale mellem dem, som det efter Sagens Natur især maa interessere; Præster og Kandidater have med Varme diskuteret det i sine Sammenkomster, og en af vore gejstlige Foreninger er endog indgaaen til Kirkestyrelsen med Andragende om Forandring i det Bestaaende. At Sagen fortjener den Opmærksomhed, som saaledes er bleven den tildel, lader sig ikke negte. Præsteeden er jo efter sin Bestemmelse et Middel, hvorved Kirken vil sikre sig sine vordende Tjeneres Troskab i Forvaltningen af dens Embede som Naademidlernes Bærer; den indeholder derfor Hovedsummen af de Forpligtelser, Kirken vil have dem paalagte, hvem hint dens Embede skal kunne blive anbetroet. Saa vigtigt det da for Kirken selv maa være, at denne Ed baade efter Form og Indhold er

skikket til at opfylde sin Bestemmelse, ligesaa magtpaaliggende maa det ogsaa være for dem, der staa eller ville indtræde i Kirkens Tjeneste, at forvisse sig om, at den ikke i sin Ed paalægger dem Forpligtelser, som de ikke kunne opfylde og altsaa heller ikke med god Samvittighed overtage. Denne Spørgsmaalets Betydning synes allerede i og for sig at maatte indeholde tilstrækkelig Grund til at ønske det gjort til Gjenstand for en dyberegaaende Undersøgelse, end den, som i Regelen vil kunne blive det tildel ved nogen mundtlig Diskussion. Men hertil kommer endnu en anden Omstændighed, der i mine Øjne gjør Trangen til en saadan Undersøgelse dobbelt følelig, og det er den beklagelige Uklarhed, som med Hensyn til flere af de vigtigste hidhørende Spørgsmaal synes mig at være kommen for Dagen under de Forhandlinger, der hidtil hos os have været førte om denne Sag. Om muligt, at bidrage Noget til at hæve denne Uklarhed og derved forebygge et for Kirken mindre heldigt Udfald af Sagens Behandling er Hensigten med de følgende Bemærkninger.

Om nogen fuldstændig Ophævelse af det i den anordnede Præsteed indeholdte kirkelige Embedsløfte har der, saavidt mig er bekjendt, hidtil ikke været Tale under Drøftelsen af det heromhandlede Spørgsmaal. At en Hovedsum af de Forpligtelser, som Kirken maa paalægge Ordets Tjenere, ogsaa ved deres Ordination maa blive dem forelagt og af dem overtagen, derom har der efter mit Bekjendskab til Forhandlingerne om denne Sag kun været een Mening iblandt dem, som derom have udtalt sig. Det, hvorom her handles, er en Modifikation af hint Løfte, en Forandring i den Maade, hvorpaa det nu ved Embedets Overdragelse bliver afkrævet Kirkens Tjenere og af dem aflagt. En saadan Forandring har været ønsket og begjæret af forskjellige Grunde og i forskjellige Retninger. Paa den ene Side har Anken været rettet mod Præsteedens Indhold; man har fundet, at den, som den nu lyder, dels

indeholder Mere, end fornødent er, dels udtrykker sig saa ubestemt og utydeligt, at den ikke kan Andet, end vække unødvendige Tvivl og Betænkeligheder, dels ogsaa paalægger Forpligtelser, som enten ere ligefrem uopfyldelige eller dog lægge et utilbørligt Baand paa Præstens personlige christelige Frihed; Præster have klaget over det Tryk, den saaledes udøver paa deres Samvittighed, og theologiske Kandidater ere ved Frygten for et saadant Samvittighedstryk blevne holdte tilbage fra at træde i Kirkens Tjeneste. Paa den anden Side har man paastaaet, at Institutionen er beheftet med ikke uvæsentlige formelle Mangler; man har fundet det besynderligt, at Kirken kræver et saadant edeligt Embedsløfte umiddelbart efter at have modtaget et næsten ligelydende Løfte under selve Ordinationshandlingen; man har havt Betænkelighed ved at bibeholde den edelige Form, hvori hint Løfte for Tiden maa aflægges, og ønsket det latinske Sprog, hvori det er affattet, ombyttet med Modersmaalet; man har ment, at alle disse Mangler paa den mest tilfredsstillende Maade vilde blive afhjulpne ved Præsteedens Sammensmeltning med Ordinationsløftet, ved dens Indføjelse i Ordinationshandlingen som et i Modersmaalet aflagt, samtlige den Gejstliges væsentlige Embedspligter omfattende højtideligt Løfte. Det er disse forskjellige Anker med tilsvarende Forslag til Forandring i det Bestaaende, som jeg her skal forsøge noget nærmere at belyse, idet jeg, førend jeg gaar over til at undersøge Præsteedens Indhold, først vil betragte den fra dens formelle Side som et fra Ordinationsløftet forskjelligt, i det latinske Sprog aflagt edeligt Embedsløfte, og af de forskjellige hidhørende Spørgsmaale igjen nærmest forsøge at besvare det, som ikke alene i og for sig er det vigtigste, men hvis Besvarelse ogsaa maa udøve en afgjørende Indflydelse paa Besvarelsen af de øvrige, Spørgsmaalet nemlig om Opgivelse eller Bibeholdelse af Løftets edelige Form.

At eftervise Edens christelige Berettigelse i Almindelighed tør jeg her anse for overflødigt. At den indenfor den christne Kirke har havt sine Modstandere, iblandt den gamle Kirkes Fædre saavelsom i flere af Middelalderens og den nyere Tids spiritualistiske Sekter, er bekjendt nok. Men en ligesaa bekjendt Sag er det ogsaa, at Kirken idethele her har stillet sig paa den modsatte Side [1]). Navnlig gjælder dette ogsaa om vor evangelisk-lutherske Kirke, som ikke alene erklærer det tilladt for Christne at aflægge Ed, hvor Øvrigheden kræver det (Conf. Aug. XVI), men ogsaa betegner en saadan Ed som en „ret, god Gjerning, hvorved Gud prises, Sandhed og Ret stadfæstes, Løgn tilbagedrives, Fred stiftes, Lydighed bevises og Trætte skilles", idet nemlig „Gud selv træder der imellem" (Cath. maj. I, 66). Eden er efter denne Kirkens paa Guds Ord grundede Betragtning af den en Bekræftelse af et Udsagns Sandhed, der ikke alene er forenlig med Christendommen, men endog en i visse Tilfælde ganske naturlig Ytring af det christelige Troesliv, ret en specifisk christelig Sandhedsbekræftelse. Naar en Christen højtideligt bekræfter sit Udsagns Sandhed ved at kalde Gud til Vidne derpaa, saa bekjender han dermed tillige Gud som sin Gud, som sin hellige og retfærdige, alvidende og almægtige Dommer, men dermed ogsaa som den, i hvis Naadesamfund han har sit højeste Gode; for ham er en saadan Sandhedsbekræftelse altsaa kun en enkelt speciel Form af den Bekjendelse af Guds Majestæt, hvori det er hans christelige Troesliv væsentligt at aabenbare sig, en ret christelig, gudvelbehagelig Gudstjeneste. I dette Edens Begreb som en christelig Bekjendelse er ogsaa

[1]) Nærmere Oplysning om Edens Historie indenfor Kirken vil man finde hos Stäudlin, Gesch. der Vorstellungen und Lehren vom Eide (1824). Strippelmann, der christl. Eid nach Entstehung, Entwickelung, Verfall u. Restauration (1855). Tholuck, die Bergpredigt (til Matth. 5, 34. 35).

dens ejendommelige praktiske Betydning begrundet. Netop som en saadan Bekjendelse er den for den Christne den helligste, den højtideligste og derfor ogsaa stærkeste, kraftigste, mest bindende Sandhedsbekræftelse; den er efter Guds eget Ord „en Ende paa al Modsigelse til Stadfæstelse“ (Ebr. 6, 16) og derfor ogsaa iblandt de Christne almindeligt anerkjendt som en af det menneskelige Samfunds fasteste og uundværligste Støtter [2]).

Alt dette gjælder ikke alene den assertoriske Ed, men ligesaavel ogsaa den promissoriske. Det er mig vistnok ikke ubekjendt, at denne Mening ikke kan gjøre Regning paa udelt Bifald; der gives dem, som fuldkommen anerkjende den førstes Berettigelse, men desuagtet finde Edens Anvendelse som Løfteed i den Grad betænkelig, at de endog ville have den

---

[2]) Sml. Göschel, der Eid nach seinem Principe, Begriffe u. Gebrauche (1837). S. 270ff.: „Der Eid ist es, welcher den Widersprüchen der Menschen unter einander, dem Kriege Aller gegen Alle ein Ende macht und der Disharmonie der sich gegen einander behäuptenden Subjekte durch seine Objektivität ein Ziel setzt, in welchem die sich unter einander verklagenden — Gedanken und — Individuen zum Schweigen kommen und zu einem festen Grunde, zu einer gewissen Bestätigung und Versiegelung gelangen. Wie der Eid in dem Subjekte des Schwörenden selbst alle schlafenden Zweifel aufweckt und den noch verborgenen Unglauben aufjagt und ausscheidet um dem Glauben zur Befestigung des Herzens Platz zu verschaffen, so ist er es auch, welcher die streitenden Parteien im Handgemenge des Haders und Widerspruchs scheidet und zum Schweigen bringt um sie zu versöhnen, nachdem der Gegenstand des Streites entfernt ist. Erst macht der Eid dem Lärm des Streites ein Ende, und wenn es stille geworden, so folgt auch dem äussern Frieden der innere. — — Als das Ende des Haders ist er zugleich der Anfang zu einem dauernden und festen Frieden. Er gründet und befestiget, er kräftigt und sichert, nicht allein den Menschen selbst, der schwört, sondern auch die Verhältnisse der Menschen unter einander“. — Strippelmann, p. a. St. Vorw. S. V: „Der Eid ist, wie das letzte Mittel allen Hader, alle Zwietracht unter den Streitenden aufzuheben, also auch überhaupt die einzige Zuflucht das Mistrauen unter den Menschen zu beseitigen und das nothwendige Vertrauen unter ihnen wieder herzustellen“.

aldeles afskaffet [3]). Men, hvad der skulde berettige os til at statuere en saa væsentlig Forskjel mellem begge, er dog ikke saa ganske let at indse. Saavidt jeg skjønner, er den promissoriske Ed i og for sig hverken mere eller mindre betænkelig, end den assertoriske. I det ene som i det andet Tilfælde er Eden jo intet Andet, end den højtidelige Bekræftelse af et Udsagns Sandhed eller af den Sværgendes Sanddruhed; ligesom den i det ene Tilfælde skal bevidne Sandheden af et Udsagn om et Fortiden tilhørende Faktum eller Vedkommendes fulde Villighed til derom at tale Sandhed, saaledes skal den i det andet Tilfælde bekræfte Sandheden af et Tilsagn, Oprigtigheden af et Løfte om Noget, som i Fremtiden skal præsteres, eller Vedkommendes hjertelige Villighed til at holde, hvad han saaledes lover, hans Sanddruhed og Oprigtighed i at udtale, hvad han isaahenseende virkelig mener. At et Løfte, som refererende sig til Fremtiden, tillige omfatter Noget, som ikke staar i den Lovendes Magt, kan ikke anføres som nogen gyldig Grund mod Berettigelsen af dets edelige Bekræftelse; det ligger jo i Sagens Natur, at et Løfte altid væsentligt kun omfatter det, som virkelig staar i den Lovendes Magt, nærmest hans egen Vilje og dernæst dennes Gjennemførelse og Iverksættelse indenfor den fysiske Muligheds Grændser. Men, hvor en Christen saaledes — naturligvis altid i ydmyg Erkjendelse af sin egen Afmagt og fast Tro paa Guds Naades Almagt — virkelig er i Stand til at give et Løfte, der maa han ogsaa kunne bekræfte det med sin Ed, forudsat, at han i det enkelte konkrete Tilfælde erkjender en saadan Bekræftelse af det som forøvrigt stemmende med Guds Vilje. Eden føjer ingen ny Forpligtelse til den, der allerede er indeholdt i det aflagte Løfte; den er kun den højtidelige Bekræftelse af dette, den højtidelige Anerkjendelse

[3]) Saaledes f. Ex. Rich. Rothe, theol. Ethik. III. S. 582 f.

af den ved det overtagne og i Kraft af det altsaa allerede bestaaende Forpligtelse. Hvo der ubetinget forkaster Edens Anvendelse som Løfteed, synes derfor enten at maatte anse ethvert Løfte for christeligt uberettiget eller ogsaa at maatte mangle den fornødne Indsigt i Edens sande Væsen.

Staar den promissoriske Ed saaledes med Hensyn til sin Berettigelse fuldkommen ved Siden af den assertoriske, saa gjælder dette ikke mindre om dens praktiske Betydning. Ogsaa om denne Ed kan man med fuld Føje paastaa, at den er en af det menneskelige Samfunds fasteste og uundværligste Støtter[4]). Som den højtideligste Bekræftelse af et Løftes Oprigtighed og Sandhed indeholder den tillige den højeste Garanti for dets virkelige Opfyldelse. Dens Betydning som saadan ligger nærmest i dens ejendommelige Kraft til at vække den slumrende Samvittighed og saaledes danne et Værn mod den Letsindighed, hvoraf man altfor ofte lader sig beherske, hvor det gjælder at give eller holde et Løfte, — i dens Kraft til at vække den Tankeløse og Samvittighedsløse til Eftertanke og Bevidsthed om et Løftes Indhold og den deri indeholdte Forpligtelses Vegt og Ansvar og derved tillige enten skræmme ham tilbage fra at love, hvad han kanske hverken kan eller vil holde, eller afholde ham fra at bryde det Løfte, han allerede har givet. Men af ligesaa stor, om ikke end større Betydning er Løfteeden for den Redelige og Samvittighedsfulde, idet den dels skjærper hans Blik for Løftets Indhold, Betydning og Hellighed og saaledes, hvor det skal gives, gjør ham forsigtig og betænksom, og, hvor det skal opfyldes, holder ham vaagen, naar han er paa Vej til at indslumre, og driver ham til ærligt at

[4]) Göschel, p. anf. St. S. 277: „Der Eid dient auch in der Form des Versprechungs-Eides allen Verhältnissen in der Gesellschaft zur Grundlage und Befestigung. Alle Verpflichtungen, alle Versprechungen finden erst in Gott Gewähr und Bestand; alle Verfassung ruht auf dem Eide, wie der Eid auf dem Glauben".

holde, hvad han oprigtigt har lovet, dels ogsaa opretholder og styrker hans Mod og Kraft til at vandre den Vej, hans Løfte viser ham, og saaledes navnlig kan blive ham til stor Trøst og Bestyrkelse ligeoverfor den Miskjendelse og Modstand, som netop hans samvittighedsfulde Bestræbelse for at holde det givne Løfte saa ofte kan fremkalde [5]).

Det er denne Løfteedens Betydning som et Middel til at befæste og betrygge det menneskelige Samfunds Bestaaen, der har skaffet den den Plads, som den nu allerede gjennem lange Tider indtager indenfor den christne Kirkes Samfundsforfatning. Præsteeden eller den gejstlige Embedsed er en kirkelig Institution, hvis Oprindelse maa søges idetmindste over tusinde Aar tilbage i Tiden. I den ældste Kirke træder den os endnu vistnok ialfald kun undtagelsesvis imøde. At Kirkens Lærere udtrykkeligen, navnlig ved personlig Underskrift, maatte forpligte sig til at forvalte sit Embede overensstemmende med Kirkens Bekjendelse og fastsatte Orden, deraf finder man vel allerede tidligt utvetydige Spor, navnlig i de forskjellige kirkelige Bestemmelser om Ordinandernes Prøvelse. Men med nogen Edsaflæggelse var denne Forpligtelse i Regelen dog endnu ikke forbunden, — en Kjendsgjerning, der aabenbart hænger sammen med den, som ovenfor antydet, i den gamle Kirke for en stor Del herskende urigtige Betragtning af Eden, idet man selv der, hvor man ikke vovede at bestride dens christelige Berettigelse i Almindelighed, dog ansaa den uforenlig med det højere Trin af christelig Fuldkommenhed, som det var

[5]) Et mærkeligt historisk Bevis for Løfteedens store Betydning i den sidstnævnte Retning have vi i den Vegt, Luther lagde paa sin theologiske Doktored, og den Tröst og Styrke, han under hele sin reformatoriske Virksomhed hentede fra Bevidstheden om, at han i Alt, hvad han gjorde, kun holdt, hvad han i hin Ed havde lovet. I vore Dage synes man rigtignok at have mindre Öje for denne Side af Sagen, men desto nödvendigere bliver det da ogsaa specielt at henlede Opmærksomheden derpaa.

Enkelte givet at opnaa, og derfor ogsaa navnlig vilde have den gejstlige Stand fritagen for al Forpligtelse til paa denne Maade at bekræfte et Udsagns Sandhed. Det var egentlig først under de i Middelalderen herskende Grændsestridigheder mellem den gejstlige og verdslige Magt, at de Gejstliges edelige Forpligtelse til Troskab i sin Embedsførelse lidt efter lidt blev en fast kirkelig Orden. Fyrsternes Fordring, at de deres Landshøjhed undergivne Prælater skulde sværge dem Troskabsed, foranledigede den romerske Stol til at afkræve alle under samme hørende Erkebiskoper og Biskoper en Ed, hvorved de forpligtede sig til Troskab og Lydighed mod Kirken og urokkelig Fastholden ved dens rene Lære [6]), og hvad saaledes Paven forlangte af sine Biskoper, det krævede igjen disse af sin underordnede Gejstlighed. Som Enhed af „juramentum fidelitatis (obedientiæ)" og „juramentum religionis" hørte Præsteed saaledes med til den romerske Kirkes faste Orden gjennem den største Del af Middelalderen. Væsentligt fremgangen af den i Kirken raadende hierarchiske Retning, blev den lidt efter lidt et fast, uundværligt Led i Rækken af de Institutioner, hvori denne Retning søgte sin Styrke og sin Støtte [7]). Naar vi betænke den gjennemgribende Modsætning, hvori Reformationen traadte til hele den romerske Kirkes hierarchiske Væsen, vilde det ikke kunne undre os, om Reformatorerne end ikke strax havde erkjendt Præsteedens

---

[6]) En saadan Ed blev f. Ex. allerede aflagt af Tydsklands Apostel Bonifacius i Aaret 723. „Promitto", heder det her, „tibi beato Petro vicarioque tuo Gregorio Papæ et successoribus ejus, me omnem fidem et puritatem sanetæ fidei catholicæ exhibere et in unitate ejusdem fidei persistere, in qua omnis christianorum salus esse sine dubio comprobatur". Næsten Ord til andet den samme Ed var det, den romerske Kirkes Biskoper maatte sværge sine Metropoliter. Se Richter, Lehrb. des Kirchenrechts, 2te Aufl. S. 47 f. Böhmer, Jus eccles. Protestant., ed. IV. T. I, p. 463.

[7]) Sml. Rudelbach, hist.-krit. Einl. in die augsb. Conf. (1844) S. 235 ff. Richter, p. a. St. S. 243 ff.

Betydning og Værd for Kirken. I Virkeligheden varede det dog ikke længe, inden de under Kampen med den romerske Kirke saavelsom med de forskjellige pseudoreformatoriske Sekter erkjendte Nødvendigheden af paa en ret bindende Maade at forpligte Kirkens Tjenere til Troskab i Embedets Forvaltning og navnlig i den rene Læres Bevarelse, og saaledes blev da Præsteeden optagen ogsaa i den lutherske Kirke, idet „juramentum religionis", som hist i Hierarchiets Interesse havde maattet træde i Baggrunden for „juramentum fidelitatis", her i „den rene Læres" Kirke naturligvis maatte blive Hovedsagen. Der berettes saaledes, at det theologiske Fakultet i Wittenberg, bestaaende af Luther, Jonas og Bugenhagen, allerede i Aaret 1533 (eller 1532), altsaa kun et Par Aar, efterat den lutherske Kirke i den augsburgske Konfession offentligt havde fremlagt sin første Fællesbekjendelse, bestemte, at Enhver, der vilde erholde „testimonium publicum", edeligt maatte love at fastholde Kirkens i dens Bekjendelsesskrifter udtalte evangeliske Lære og med Troskab at forvalte sit Embede i Kirken [8]). En lignende edelig Forpligtelse af Kirkens vordende Tjenere er senere lidt efter lidt bleven almindelig i den lutherske Kirke i Tydskland, hvor den aflægges dels i Forbindelse med Ordinationen eller den samme paafølgende Indsættelse i Embedet, dels umiddelbart efter den Ordinationen forudgaaende og betingende Prøvelse af Kandidaternes Embedsdygtighed [9]). I den dansk-norske Kirke findes en saadan Præsteed anordnet allerede i Kirkeordinantsen af 1537. Det forordnes her (i Udgaven fra 1640 Fol. XLIV), at den, som af „de beste af Kirken" er udvalgt til Menighedens

[8]) Rudelbach, p. anf. St. S. 193 f. Richter, p. anf. St. S. 440. Harless, Votum üb. die eidl. Verpflichtung der protest. Geistl. (1846) S. 7.

[9]) Richter, p. anf. St. S. 327. 439. Bickell, üb. die Verpfl. der evang. Geistl. auf die symb. Schr. (1840). S. 86 ff.

Præst, skal før sin Ordination ikke alene prøves af Superattendenten (Biskopen), men ogsaa, naar han af denne er funden „skikkelig udi Lærdommen", for Kongens Lensmand aflægge en Ed, hvori han sværger Kongen Troskab og dermed tillige lover at være „flittig udi sit Embede, saalænge han bliver derved". Af denne Ed, som saaledes endnu overvejende fremtræder i Homagialedens Form, er derpaa vor nuværende Præsteed fremgaaen, hvori Forpligtelsen til Troskab i det gejstlige Embedes Forvaltning er fremhævet som det Hovedsagelige, medens Forpligtelsen til Lydighed mod den verdslige Øvrighed ligeoverfor den kun indtager en underordnet Stilling.

Hvad Historien saaledes lærer om Præsteedens Oprindelse og Udvikling, er ikke uden Interesse og Betydning for Besvarelsen af det her foreliggende Spørgsmaal, om den bør bibeholdes som saadan eller ombyttes med et simpelt Løfte. Vi se deraf, at dens Oprindelse staar i den inderligste Sammenhæng med Udviklingen af Kirkens Bevidsthed om sig selv som et Staten analogt og dog fra den væsentligt forskjelligt Retssamfund og om sin Trang til ogsaa ved retslige Garantier at sikre sig den Embedstroskab, der er af en saa væsentlig Betydning for dens Bestaaen. Vi se, at den, oprindeligt tjenende en ensidig hierarchisk Retnings Interesser, senere er bleven tagen i Reformationens Tjeneste og dermed tillige har faaet en mere kirkelig Charakter som et Kirken givet Løfte om Troskab i Forvaltningen af dens Embede som Naademidlernes Bærer. Vi se, at den, om den end ikke kan siges at være jævngammel med den christne Kirke som saadan, dog indenfor vor lutherske Kirke har været anerkjendt og benyttet ligefra Begyndelsen af. Sammenfatte vi disse Kjendsgjerninger, saa synes de ialfald at indeholde en stærk Opfordring til at gaa besindigt og forsigtigt tilverks ved en Forandring i det Bestaaende. Hvad der saaledes, som Præsteeden, maa siges at være sammenvoxet med den lutherske Kirke baade her og

i andre Lande, synes at maatte have berettiget Krav paa ikke at blive ophævet, medmindre aldeles overvejende Grunde skulde tale derfor; Berettigelsen dertil synes at maatte blive betinget af, at man enten kan godtgjøre, at Institutionen i og for sig er forkastelig, og at den ældre Kirke altsaa ved dens Indførelse har gjort sig skyldig i et aabenbart Misgreb, eller ogsaa paavise, at Tiderne senerehen have forandret sig saaledes, at det nu under vore Forholde vilde være uforsvarligt at bibeholde, hvad det dengang kunde være forsvarligt at indføre.

Edens christelige Berettigelse er i Almindelighed betinget af dens Nødvendighed. Som højtidelig Anraabelse og Bekjendelse af Guds hellige Navn er den et Bekræftelsesmiddel, som man kun der er berettiget til at anvende, hvor enhver anden Bekræftelse viser sig utilstrækkelig, hvor Forholdene kræve den størst mulige Garanti for et Udsagns Sandhed og saaledes gjøre det nødvendigt at gribe til det Middel, som Christne imellem er „en Ende paa al Modsigelse til Stadfæstelse". Spørges der nu om Præsteedens Nødvendighed, saa er det indlysende, at man ikke kan tillægge den nogen absolut, ubetinget Nødvendighed. For den Christne, der træder i Kirkens Tjeneste, maa den Forpligtelse, han derved overtager, det Troskabsløfte, han derved aflægger, være væsentligt lige bindende, om han end ikke bekræfter det ved sin Ed, og at Præsternes edelige Forpligtelse ikke kan være nogen „conditio sine qua non" for Kirkens Existents, det fremgaar jo tilstrækkeligt af den Kjendsgjerning, at den baade har existeret og tildels fremdeles existerer uden at binde sine Tjenere til sig ved noget saadant Baand. Men hermed er Sagen dog endnu ingenlunde afgjort. Kan Præsteeden end ikke siges at være absolut nødvendig for Kirken, saa kan den dog derfor have en relativ Nødvendighed, som er tilstrækkelig til at begrunde dens kirkelige Berettigelse. Løfteedens

Nødvendighed og Berettigelse staar overhovedat i Forhold til den Stipulations Vigtighed og Betydning, som derved skal bekræftes. Gjælder det om Eden idethele, at den, om ej udelukkende, saa dog fornemmelig hører hjemme der, hvor det borgerlige Retssamfund eller dets Repræsentant, den borgerlige Øvrighed, som den guddommelige Retfærdigheds jordiske Haandhæver kræver en saadan Bekræftelse af et Udsagns Sandhed som et Middel til Samfundets Bevarelse og Befæstelse, saa maa ogsaa Løfteeden navnlig have sin rette og væsentlige Plads der, hvor et saadant Samfund tager et Individ i sin Embedstjeneste og paa Grund af Embedets Betydning for det Heles Ve og Vel finder det nødvendigt at skaffe sig den størst mulige Betryggelse for dets rette Forvaltning; den maa fornemmelig komme til Anvendelse som Embedsed, som et Middel, hvorved det borgerlige Samfund vil sikre sig dens Troskab, som det tager i sin Tjeneste. Naar nu ogsaa Kirken har tilegnet sig, hvad der saaledes nærmest hører hjemme indenfor Statens Enemærker, saa finder dette sin Forklaring og Retfærdiggjørelse dels i den Analogi, som i en vis Henseende unegteligt finder Sted mellem Stat og Kirke, dels i det gejstlige Embedes store Vigtighed for Kirken og Nødvendigheden for denne af saavidt muligt at sikre sig dets rette Forvaltning. Er Kirken end baade efter sin Oprindelse og sin fortsatte Bestaaen, sin Opgave og sin Virksomhed væsentligt forskjellig fra Staten, saa har den dog det fælles med den, at ogsaa den i den synlige Virkelighed maa fremtræde som et ordnet Retssamfund; den har sine ejendommelige Embeder, sine Institutioner, sine Love; den har aldrig kunnet være uden en vis Forfatning eller Retsorden, hvor simpel denne end kan have været. Men i denne dens Retsorden indtager nu det gejstlige Embede eller det kirkelige Læreembede en særegen, betydningsfuld Stilling. Er Naademidlernes Forvaltning Kirkens væsentlige Livsopgave, saa

maa naturligvis ogsaa dens hele Ve og Vel væsentligt bero paa, at denne dens Opgave bliver løst paa den rette Maade, at Naademidlernes Forvaltning, forsaavidt den som et særeget Embede maa betroes enkelte dertil udkaarede Individer, kommer i de rette Hænder og sikres for ethvert vilkaarligt Indgreb fra en ukirkelig Subjektivitets Side. Fra et christeligt Synspunkt betragtet, gives der ikke noget Embede paa Jorden, hvorom det i højere Grad, end netop om det gejstlige, gjælder paa enhver mulig Maade at sikre sig den rette, samvittighedsfulde Troskab i dets Betjening. I samme Grad, som Nødvendigheden heraf opgik for Kirkens Bevidsthed, maatte den ogsaa se sig opfordret til her at benytte det Middel, som i Eden er givet ethvert Retssamfund til at befæste og betrygge sin Retsorden. Var det i Middelalderen fornemmelig Frygten for Statens Indgreb i Kirkens Rettigheder, som tilskyndede hertil, saa traadte i Reformationstiden dette Hensyn i Baggrunden for den med Erkjendelsen af Naademidlernes Værd og Betydning for Kirken vaagnede Omsorg for nu ogsaa at sikre den Besiddelsen og Brugen af disse Goder ligeoverfor de forskjellige Fiender, der søgte at frarøve eller fraliste den dem. Naar Reformatorerne saaledes indførte Præsteeden, saa vidste de meget vel, at Kirken i sit himmelske Hoved har den, som baade kan og vil forsvare den mod alle dens Fiender og føre den sejerrig ud af alle dens Kampe, men de ansaa sig dog ikke derved fritagne for med Troskab at benytte alle af Ham anviste jordiske Midler til dens Bevarelse og Befæstelse. De vidste meget vel, at Kirkens Tjenere efter Ideen altid skulde være samvittighedsfulde Christne, for hvem Ja er Ja og Nej er Nej, men de vidste ogsaa, at der er Forskjel paa Idé og Virkelighed. De vidste meget vel, at ingen Ed er i Stand til at gjøre en samvittighedsløs Mand samvittighedsfuld, men de kjendte ogsaa Edens ejendommelige Kraft til at vække den Samvittighedsløse og

styrke den Samvittighedsfulde. De vidste meget vel, at Kirken efter sit Væsen er noget ganske Andet end Staten, men de lode sig dog ikke derved forlede til at miskjende, at ogsaa den existerer som et jordisk Retssamfund, og at navnlig ogsaa dens Forhold til det gejstlige Embedes Bærere er et Retsforhold, grundet paa en Stipulation, som, hvor det agtes fornødent, maa kunne fordres bekræftet med Ed. De vidste meget vel, at Kirken ogsaa i sin Ordination forpligter sine vordende Tjenere til Troskab i Tjenesten, men de vidste ogsaa at gjøre Forskjel mellem den kirkelige Kultus og den kirkelige Retsorden og toge derfor ikke i Betænkning til den gudstjenstlige Ordinationsforpligtelse ogsaa at føje den kirkeretlige Garanti, som de troede at finde i den gejstlige Embedsed. Hvo der paa den ene Side maa anerkjende det Rigtige i deres Anskuelse om det gejstlige Embedes Betydning for Kirken, om Nødvendigheden af den størst mulige Garanti for dets rette Forvaltning, om de Farer, som netop paa deres Tid allevegnefra truede Kirken, og paa den anden Side deler deres Betragtning af Embedseden som et Middel til at opnaa den her tiltrængte retslige Garanti, maa nødvendigvis ogsaa erkjende deres fulde christelige og kirkelige Berettigelse til saaledes, som skeet er, ved Ed at forpligte Kirkens Tjenere til Troskab i deres Embedsførelse.

Men, var det saaledes dengang i sin Orden at indføre Præsteeden, saa vil det neppe nu kunne siges at være i sin Orden igjen at ophæve den. Hvor meget end Tiderne imidlertid kunne have forandret sig, saa vil man dog neppe kunne paavise nogen Forandring, der skulde kunne retfærdiggjøre et saadant Skridt. Kirkens Stilling og dens menneskelige Organers Skrøbelighed er væsentligt den samme nu, som dengang; Faren for en Kirkens Existents undergravende Misbrug af dens Læreembede og Nødvendigheden af, at den paa enhver Maade, ogsaa paa Retsordenens Vej, søger at sikre sig dets

rette Forvaltning, er nu, om ikke større, dog ialfald sandelig ikke mindre, end den dengang var. Præsteedens Nødvendighed er altsaa nu ganske den samme, som den var i Reformationstiden. Men hertil kommer endnu noget Andet. Eden træder os nu imøde ikke som noget Nyt, men som noget Bestaaende, faktisk Givet, fra Fædrene Overleveret, som en ved 300 Aars Bestaaen i vor Kirke hævdet og rodfæstet Institution; dens Berettigelse synes derfor ogsaa i vor Tid at maatte være ikke blot den samme, som i Reformationstiden, men endnu større. Spørgsmaalet er ikke nu, som dengang, om dens Indførelse, men om dens Ophævelse, og var det dengang rigtigt og forsvarligt at indføre den, saa maa det nu blive dobbelt urigtigt og uforsvarligt igjen at opgive den. For at kunne forsvare dette maatte man ikke alene godtgjøre dens Unødvendighed, men ogsaa paavise dens positive Skadelighed og Fordærvelighed for Kirken, men noget saadant Bevis er, saavidt bekjendt, hidtil ikke præsteret. Derimod synes der at være god Grund til at frygte for, at dens Ophævelse kunde have meget betænkelige Følger. Selv om Kirken desuagtet vilde stræbe at vise den fornødne Strenghed med Hensyn til Præsternes Forpligtelse til Troskab i Embedets Forvaltning, vilde dog den edelige Forpligtelses Forvandling til et blot Løfte ikke alene kunne føre til den Misforstaaelse, som om det dermed var forbi med al Forpligtelse for Kirkens Tjenere, men ogsaa altfor let kunne bane Vejen for en virkelig Slappelse af deres Forpligtelse, en Afslaaen i Kirkens Fordringer til dem, som den til enhver Tid og især i vore Dage af al Kraft maa søge at afværge som en af de største Ulykker, der kunde ramme den. —

Maa jeg saaledes paa det Bestemteste erklære mig mod den anordnede Præsteeds Forandring til et simpelt Løfte, saa er dermed for mig ogsaa et af de øvrige her foreliggende Spørgsmaale for en væsentlig Del besvaret, Spørgsmaalet nemlig

om Edens rette Plads i Forhold til Ordinationshandlingen. Man har, som allerede ovenfor antydet, fundet det besynderligt, at Kirken afkræver sine vordende Tjenere et Løfte, som det i Præsteeden indeholdte, umiddelbart efterat den under selve Ordinationen har modtaget af dem et Løfte af væsentligt samme Indhold og med væsentligt samme bindende Kraft; man har ment, at Embedsløftets rette Plads under alle Omstændigheder maatte blive ikke efter, men foran Embedets Overdragelse, og derfor fundet det ønskeligt, at det nærværende Ordinationsløfte kunde blive saaledes udvidet, at det kunde gjøre Præsteeden overflødig, eller at denne kunde blive indføjet i Ordinationen og der træde i Ordinationsløftets Sted, det være nu med Opgivelse eller med Bibehold af dens edelige Form. Om dette sidste Punkt have nemlig Meningerne været delte; medens Nogle i Erkjendelsen af, hvor vigtigt det er for Kirken at fastholde Løftets edelige Bekræftelse, have ønsket dets edelige Form bibeholdt ved dets Indføjelse i Ordinationen, have derimod Andre ment, at en Ed ikke hører hjemme indenfor en kirkelig Kultushandling, og derfor ogsaa i Ønskeligheden eller Nødvendigheden af Embedsløftets Optagelse i Ordinationen fundet en særlig Grund til at opgive dets edelige Form.

Hvad nu nærmest dette sidstnævnte Spørgsmaal angaar, om Edens Forenlighed eller Uforenlighed med Ordinationens Charakter som kirkelig Kultushandling, da forekommer det ogsaa mig indlysende, at en Præsteed vilde blive en fremmed Gjæst indenfor den kirkelige Gudstjeneste. Vistnok er Eden selv som en højtidelig Anraabelse og Bekjendelse af Guds Navn væsentligt en Gudstjeneste i Ordets videre Betydning, og det kunde forsaavidt synes, som om Intet kunde være til Hinder for, at navnlig Løfteeden kunde finde sin Plads indenfor Kirkens Kultus som et underordnet Moment i en eller anden af dens forskjellige Akter. Naar Kirken desuagtet, som bekjendt,

hidtil ikke har givet noget af de i dens Kultus hjemmehørende Løfter Edens Form, saa er den dertil visseligen bleven ledet ved en rigtig Erkjendelse eller Følelse af, at saadanne Løfter ikke egne sig til edelig Bekræftelse, og at Eden overhovedet ikke hører hjemme i den kirkelige Gudstjeneste. Det ligger i dennes Begreb som Menighedens Sammenkomst med Herren, at ethvert indenfor den aflagt Løfte væsentligt og egentligt er givet Gud selv og Kirken kun som Hans tjenende Organ og Repræsentant ligeoverfor den Enkelte. Dette gjælder ikke alene om Daabsløftet, men ligesaavel ogsaa om de Løfter, der aflægges f. Ex. ved Konfirmationen og Ordinationen; ved at kræve og modtage saadanne Løfter handler Kirken ikke i sit eget, men i Guds Navn; det er Ham, til hvem den Lovende her træder i umiddelbart personligt Forhold. Men et Løfte, som gives Gud, synes efter Sagens Natur ikke vel at kunne bekræftes med Ed; den Alvidende tiltrænger naturligvis ingen Bekræftelse paa et Løftes Sandhed, og selv om Han virkelig behøvede en saadan, vilde Han dog ikke kunne finde den deri, at Han, der skal modtage Løftet, selv kaldes til Vidne paa dets Sandhed. Eden er kun bestemt til at bekræfte Sandheden af et Menneskes Udsagn ligeoverfor andre Mennesker. Den er vistnok en Gudstjeneste, men adskiller sig dog som saadan netop derved fra den kirkelige Gudstjeneste, at den ikke, ligesom denne, har sit Formaal i sig selv, i Menighedens og det enkelte Menighedslems umiddelbart personlige Samfund med Herren, men derimod er bestemt til som Middel at tjene et andet Formaal, Sandhedens Bekræftelse og dermed tillige det indbyrdes personlige Samfunds Befæstelse Menneskene imellem. Derfor har den ogsaa sin rette Plads ikke indenfor den kirkelige Gudstjeneste, men indenfor det borgerlige Samfunds Retsorden og kun forsaavidt indenfor Kirken, som ogsaa denne fremtræder som et Retssamfund, for hvilket da ogsaa den kan have sit Værd og sin Betydning;

sin kirkelige Anvendelse kan Eden ikke finde paa Gudstjenestens, men kun paa Kirkeforfatningens Gebet. Vi staa saaledes her ved et Enten-Eller. Skal det gejstlige Embedsløfte optages i Ordinationshandlingen, saa maa dets edelige Form opgives; skal det derimod beholde denne, saa maa det ogsaa beholde sin Plads udenfor Ordinationen. Hvilket af disse to Alternativer jeg maa vælge, kan efter det ovenfor Udviklede ikke være tvivlsomt. Saa bestemt jeg maa udtale mig for Præsteedens Bibeholdelse som saadan, ligesaa bestemt maa jeg ogsaa erklære mig mod dens Indføjelse i den kirkelige Ordinationshandling.

Men det er ikke Præsteedens Form alene, som saaledes gjør den uskikket til at træde i Ordinationsløftets Sted; ogsaa med Hensyn til Indholdet synes begge at maatte være saa væsentligt forskjellige, at der ikke vel kan være at tænke paa nogen Forening eller Sammensmeltning af dem. Det Ja, som fra Ordinandens Side hører væsentligt med til enhver Ordinationshandling, er et Gud givet Løfte, hvorved Ordinanden forpligter sig til at vise Ham den Troskab, Han kræver af sine Husholdere, til at ofre Ham hele sit Liv og hele sin Kraft i det Embede, Han vil betro ham; derfor hører det ogsaa med til Ordinationsløftets gudstjenstlige Charakter, at det kun ganske i Almindelighed refererer sig til Embedets Gjerning, saaledes som denne i sine Hovedmomenter af Ordinator er Ordinanden forelagt. Men ved at overtage det kirkelige Embede træder man ikke alene i Forhold til den Herre, der er Embedets Ophav, men ogsaa til det bestemte, historisk givne Kirkesamfund, ved hvis Formidling man modtager Embedet af Herrens Haand, og som man derfor ogsaa nærmest bliver ansvarlig for dets rette Forvaltning. Ved at modtage Embedet af et saadant Kirkesamfund forpligter man sig tillige til at forvalte det saaledes, som det vil have det forvaltet, overensstemmende med den i det historisk og retsligt gjæl-

dende Bekjendelse og Kirkeorden. Men det personlige Retsforhold, hvori man saaledes ved det kirkelige Embedes Overtagelse træder til det bestemte Kirkesamfund, kan ikke finde sit adækvate Udtryk i et Ordinationsløfte, som efter sit Begreb kun omfatter Ordinandens Forpligtelse ligeoverfor Herren. Det kræver nødvendigvis et ganske andet Løfte, som udtrykkeligt, klart og bestemt fremhæver den vordende Kirketjeners Forpligtelse ligeoverfor det Kirkesamfund, i hvis Tjeneste han vil indtræde; det kræver et fra Ordinationsløftet forskjelligt, ikke gudstjenstligt, men kirkeretligt, ikke for det kirkelige Kultussamfund som Guds Repræsentant, men for vedkommende Kirkestyrelse som det kirkelige Retssamfunds Repræsentant aflagt Embedsløfte, hvori det i Ordinationen aflagte Løfte finder sin nødvendige nærmere Bestemmelse, sin historisk-kirkelige Begrændsning. Netop et saadant kirkeretligt Embedsløfte er det, vi have i den anordnede Præsteed. Den er som saadant efter Begreb og Betydning noget ganske Andet end Ordinationsløftet, og vilde derfor ogsaa, aldeles bortseet fra dens edelige Form, med sin kirkeretlige Charakter og sit dertil hørende ejendommelige Indhold, med sine nødvendige Henvisninger til det bestemte Kirkesamfund, dets Bekjendelse, Kirkeorden o. s. v., aabenbart komme til at gribe aldeles forstyrrende ind i den hele Ordinationshandling.

Fra hvilken Side jeg saaledes end betragter Sagen, kan jeg ikke komme til andet Resultat, end at en Sammensmeltning af Præsteeden med Ordinationsløftet er aldeles utilraadelig. Et kirkeretligt og saaledes baade i Form og Indhold fra Ordinationsløftet forskjelligt Embedsløfte er Noget, Kirken ikke kan undvære, og skal et saadant beholdes, saa maa det ogsaa beholde sin Plads udenfor den kirkelige Ordinationshandling.

Et andet Spørgsmaal er det derimod, om Præsteedens nærværende Plads efter Ordinationen kan siges at være den mest passende. Man kunde spørge, om den ikke heller burde

være aflagt før den Akt, hvorved den egentlige Overdragelse af Embedet finder Sted. Som det Kirken givne Løfte om Troskab i dens Tjeneste synes den jo at maatte være den nødvendige Betingelse og Forudsætning ikke alene for den virkelige Indtræden i det kirkelige Embedes Funktioner, men ligesaavel ogsaa for Modtagelsen af Embedet selv eller den kirkelige Fuldmagt til dets Udøvelse, medens man derimod nu hos os jo egentligt allerede har modtaget Embedet af Kirken, førend man giver den det fornødne Løfte om dets rette kirkelige Forvaltning. I Virkeligheden har ogsaa denne Forpligtelse i den ældre Tid oftere havt sin Plads foran Ordinationen. Ifølge den dansk-norske Kirkes Ordinants skulde Præsteeden være aflagt for Kongens Lensmand, førinden Kandidaten kunde af Superattendenten blive ordineret til sit Embede, og efter flere af de fra Reformationstiden hidhørende og tildels endnu gjældende tydsk-lutherske Kirkeanordninger er den sat i umiddelbar Forbindelse med den Adgangen til kirkeligt Embede betingende Examen [10]). Denne sidstnævnte Ordning kunde synes at have Meget for sig. Som Slutsten til en Prøve, hvorved Kandidaten har lagt sin gejstlige Embedsdygtighed for Dagen, synes Embedsløftet, hvorved han forpligter sig til med Troskab at anvende denne sin Dygtighed i Kirkens Tjeneste, netop at maatte være paa sin rette Plads. Hos os vilde den saaledes formentligt mest passende kunne knyttes til den forud for Ordinationen gaaende „Bispeexamen", som vel efter sin Bestemmelse skulde være den endelige, afgjørende Prøvelse af Kandidatens Embedsdygtighed, en Prøvelse ikke saameget af hans theologiske Dannelse og praktiske Færdighed, som navnlig af hans christelige og kirkelige Standpunkt, hans personlige Stilling til de forskjellige Forpligtelser, han netop i Præsteeden vil have at overtage. Imidlertid kan

[10]) Se ovenf. S. 10. Kliefoth, liturgische Abhandlungen (1854) I. S. 381 ff.

det dog neppe siges at være nogen Nødvendighed, saaledes at anvise Eden dens Plads foran Ordinationen. Efter det Forhold, hvori den efter det ovenfor Udviklede med Hensyn til Indhold og Form staar til Ordinationsløftet, synes den at maatte kunne aflægges ligesaavel efter som før dette; ja det turde vel endog være et Spørgsmaal, om den ikke paa Grund af den nærmere Bestemmelse og Begrændsning af det, som den altid maa indeholde, netop maatte finde sin mest passende Plads efter det. —

I nær Forbindelse med Spørgsmaalet om Præsteedens rette Plads staar igjen det andet, om den bør aflægges i Modersmaalet eller, som hidtil, i det latinske Sprog. For det Tilfælde, at den, som man har ønsket, skulde blive indføjet i selve Ordinationshandlingen og saaledes blive at aflægge for den forsamlede Menigheds Aasyn, maatte det latinske Sprog naturligvis blive at ombytte med Modersmaalet. Anderledes maa derimod Sagen stille sig, naar man gaar ud fra den Forudsætning, at Eden fremdeles beholder sin Plads udenfor den kirkelige Gudstjeneste. I dette Tilfælde synes man at maatte kunne forudsætte, at det latinske Sprog er saa bekjendt baade for dem, der aflægge Eden, og for dem, som i Kirkens og dens Styrelses Navn modtage den, at det ikke for Sprogets Skyld kan være nødvendigt at gjøre nogen Forandring i det Bestaaende. Er jeg end ikke blind for, hvorledes Miskjendelsen af den klassiske Dannelses Værd og Betydning baade for Stat og for Kirke i den senere Tid ogsaa hos os griber om sig i stedse videre Kredse og paa en stedse mere betænkelig Maade aabenbarer sig i de uforstandige Angreb, hvormed man nu jævnligt hjemsøger de „døde Sprog", saa kan jeg dog intet Øjeblik opgive Haabet om, at den Kirke, der baade er grundet paa det i hine døde Sprog overleverede apostoliske og profetiske Ord og tillige for en stor Del netop i hine døde Sprog har nedlagt Udbyttet af sit

Arbejde og sin Kamp for det saaledes annammede Ords Bevarelse og Udbredelse, altid vil vide saaledes at anerkjende og hævde den klassiske Dannelse, at den Tid aldrig vil komme, da en i det latinske Sprog affattet Præsteed skulde behøve at afskaffes paa Grund af Sprogets Uforstaaelighed. Det latinske Sprog har indenfor den vesterlandske Kirke en vis økumenisk Charakter. Ligesom det indtil Reformationen var den hele Occidents Kirkesprog, saaledes har det ogsaa ligetil Midten af det forrige Aarhundrede saagodtsom udelukkende været den kirkelige Theologies Fællessprog i hele den vesterlandske Kirke. I vor Tid har det nu vistnok tabt denne sin Betydning som den kirkelige Videnskabs almindelige Meddelelsesmiddel, men derfor kan man dog ikke miskjende, at det som et Sprog, der forstaaes af alle videnskabeligt dannede Kirkelærere, tillige har sin blivende Betydning som et Baand, der ikke alene knytter Kirkens Nutid til den Fortid, hvoraf den er fremgangen, men i en vis Forstand ogsaa omslynger og forener de mange forskjellige, mere eller mindre isolerede Partier, hvori Kirken for Tiden er sønderslittet. Ligesom denne dets økumeniske Charakter styrker Haabet om, at det fremdeles vil hævde sin Plads ogsaa i vor Kirke, saaledes opfordrer den ogsaa til Varsomhed, hvor der bliver Spørgsmaal om i et enkelt Tilfælde at opgive Noget, hvori den hidtil kan siges at have havt et Udtryk eller en Støtte, og som noget Saadant staar nu ogsaa den gamle Præsteed for mig. Gjaldt det at give en saadan franytaf, saa kunde det vel blive mere tvivlsomt, om ikke Modersmaalet maatte blive at foretrække for det latinske Sprog. Hvor det derimod gjælder at opgive Noget, som Kirken ikke alene har modtaget som et Arvestykke fra sine Fædre, men som ogsaa i sin bestemte, ejendommelige Form fremtræder som et Baand, der bevarer den i Sammenhæng og Enhed med dens Fortid, der maa ikke blot dens konservative, men ogsaa dens økumeniske

Princip drive den til at holde fast, hvad den har, indtil Nødvendigheden af en Forandring deri er traadt klart frem for Dagen. Men dette kan ikke siges at være Tilfældet, saalænge det Sprog, hvori Eden aflægges, i Almindelighed kan og maa forudsættes at være tilstrækkeligt bekjendt for alle Vedkommende. I det Tilfælde, at den, der har at modtage Eden af en Kandidat, desuagtet skulde have Grund til at frygte for, at Vedkommende ikke ret kjender eller forstaar dens Indhold, maa det naturligvis blive hans Sag ved forudgaaende Samtale og Undervisning at sørge for Tilvejebringelsen af det „judicium in jurante", der hører ligesaa væsentligt med til en ret Ed, som „veritas in mente" og „justitia in objecto". Forsaavidt der derimod i selve Edsformularen maatte findes et eller andet enkelt Udtryk, som virkelig er udsat for Misforstaaelse, da maa et saadant kunne blive forbedret, udenat det derfor er nødvendigt at oversætte Eden paa Modersmaalet. —

De hidtil omtalte Forandringer i Præsteeden have alle været af en mere formel Charakter. Det staar endnu tilbage at betragte noget nærmere de Ønsker, der have været fremsatte om Forandring i Edsformularens Indhold. Paa dette har man, som allerede ovenfor antydet, havt Mangt og Meget at udsætte, og de Anker, som saaledes have været fremførte, have tildels været af meget alvorlig Natur og dybt indgribende Vigtighed. Jeg skal i det Følgende gjennemgaa dem enkeltvis i den Orden, som den anordnede Ed selv foreskriver os ved Rækkefølgen af sine enkelte Poster.

Om Edsformularens første Post [11]) har man ytret, at den opstiller en Fordring til Embedskandidaten, der, som fremkaldt ved en svunden Tids Forholde, nu maa ansees for

---

[11]) „Ego N. N. juro et in conspectu Dei sancte testor: primo, me in corde ac conscientia certum esse, quod ad sacrum hocce munus legitime vocatus sim, ita ut nullis usus sim mediis divinitus prohibitis sive occulte sive manifeste, huic officio ut præficerer".

ufornøden, medens den derimod er vel skikket til at forvolde unødige besværende Tvivl; man har derfor ogsaa foreslaaet den aldeles udeladt. — Denne Post adskiller sig fra de øvrige derved, at den ikke indeholder noget til Fremtiden sigtende Løfte, men derimod en til Fortiden sigtende Erklæring, hvori Kandidaten udtaler sin Bevidsthed om at være paa lovlig Maade kaldet til sit Embede og ikke at have benyttet noget af Gud forbudt Middel til at opnaa det; hvad Kirken her fordrer af ham, er altsaa en ren Samvittighed med Hensyn til Maaden, hvorpaa han er bleven kaldet til dens Embede. At nu en saadan Fordring overhovedet skulde være unødig og uberettiget, vil formentlig Ingen kunne paastaa. Saa vigtigt det maa være Kirken ved Kandidatens Troskabsløfte at sikre sig det ham betroede Embedes rette Forvaltning, ligesaa magtpaaliggende maa det ogsaa være den at vide, at han ikke alene objektivt har modtaget det kirkelige Embedskald paa den rette, lovbestemte, gudvelbehagelige Maade, men ogsaa subjektivt er sig dette bevidst og saaledes ved med sig selv, at han ikke egoistisk har trængt sig selv ind i Embedet, men virkelig er kaldet dertil af Herren og som en ret Hyrde gjennem den rette Dør kommen ind i Faarestien. At forvisse sig herom maa være Kirken desto mere magtpaaliggende, jo højere det gejstlige Embede i Vigtighed og Betydning for det menneskelige Samfund staar over alle andre Embeder, og jo mere dets rette, velsignede Forvaltning altid maa være betinget af den Forvaltendes Bevidsthed om i hele sin Gjerning at staa som Herrens kaldede Tjener. At denne Erklærings Optagelse i Præsteeden nærmest er foranlediget ved en svunden Tids særegne Forholde, er meget muligt; men heraf følger dog ikke udenvidere, at den nu skulde være bleven overflødig. Ved den gamle Patronatsrets Ophævelse og den skjærpede offentlige Kontrol er den egoistiske Vilkaarlighed paa dette Gebet unegteligt bunden til langt snævrere Grændser, end

Tilfældet var i ældre Tider, men mon nu dermed ogsaa Alt, hvad der kan henføres under Begrebet „Krogveje", er udelukket som umuligt? Den menneskelige Natur er og bliver dog den samme, og Fristelsen til — hvad de Gamle kalde — „ambire et prensare manus" vil altid vedblive at ligge nær, saalænge Kandidaten ser sig henvist til selv at „søge" sit Embede. Jeg kan her ikke undlade at minde om den store Forskjel, som i dette Stykke finder Sted mellem før og nu. Ikke alene i den gamle Kirke, men tildels ialfald ogsaa i vor lutherske Kirkes ældre Tider var det i Regelen ikke Kandidaten, der søgte sit Embede, men Embedet, der søgte sin Kandidat; efter de Tiders Begreb om det kirkelige Embedskald ansaa man sig først da „legitime vocatus" i Ordets fulde Betydning, naar man uden nogensomhelst egen Medvirkning modtog Embedet som en ren Gave af Herrens og Hans Menigheds Haand, og netop om flere af vor Kirkes ypperste Tjenere (som f. Ex. Joh. Arndt, Scriver, Spener) er det saaledes bekjendt, at de ikke alene i Stilhed oppebiede Kirkens Kald, men ogsaa ofte, naar det kom, havde den alvorligste Kamp at gjennemgaa, førend de dristede sig til at følge det. Under saadanne Forholde kunde en Erklæring, som den her omhandlede, vistnok blive mindre fornøden, men anderledes synes Sagen derimod at maatte stille sig under Forholde, som vore, da saa Meget bidrager til, at det kirkelige Embede bliver betragtet som et Levebrød, der skal søges opnaaet som oftest ved Konkurrents med en hel Skare af Medansøgere. Under disse Omstændigheder kan det vel neppe si es at være saa ganske unødigt at beholde ogsaa Præsteedens første Post som et Middel til at vække og skjærpe Samvittighederne, som et Værn mod samvittighedsløse Ansøgeres letsindige Fremfærd. At den Erklæring, som derved afkræves Kandidaten, kan komme til at forvolde unødige besværende Tvivl, er vistnok Noget, som ikke lader sig undgaa, saalænge der

overhovedet gives svage Samvittigheder, som i sin sygelige Ængstelighed bæve tilbage for enhver bestemt Erklæring; men for saadanne anomale Fænomeners Skyld gaar det dog ikke an at fravige, hvad man i Almindelighed maa anerkjende for ret og rigtigt. Skulde saadanne ængstelige Gemytter ved en saadan Fordring endog blive afskrækkede fra at indtræde i Kirkens Tjeneste, saa turde dette vel som oftest være det Bedste baade for Kirken og for dem selv. —

Mod Edens anden Post, som indeholder Embedsløftets væsentligste Momenter [12]), have ogsaa de fleste og vægtigste Anker været rettede.

For det Første har man saaledes bemærket, at Kirkens symbolske Bøger her ere paa en mindre rigtig Maade sideordnede den hellige Skrift. Dersom det her gjaldt at give en ret skarp og nøjagtig dogmatisk Bestemmelse af det Forhold, der finder Sted mellem den hellige Skrift som Guds Ord og de symbolske Bøger som Kirkens Bekjendelsesskrifter, saa kunde Edsformularen vistnok ikke siges at have været særdeles heldig i Løsningen af sin Opgave; man maatte da ønske dens Udtryk ombyttet med et andet mere adækvat, som klart og bestemt udtalte det som Kirkens Mening, at den Lære, som skal indprentes Tilhørerne, ikke er nogen anden, end den saliggjørende Sandhed, som af Gud er aabenbaret i de profetiske og apostoliske Skrifter og af Kirken bekjendt i dens symbolske Bøger. Jeg miskjender ingenlunde, hvor ønskeligt det især i vore Dage kunde være at have en

---

[12]) „Secundo promitto, me summa diligentia allaboraturum, ut doctrina coelestis, comprehensa scriptis propheticis et apostolicis et libris ecclesiarum Norvegicarum symbolicis, auditoribus fideliter instilletur, sacramenta ad normam a Christo præscriptam decenter ac devote administrentur, disciplina ecclesiastica diligenter exerceatur, catechetica doctrina urgeatur, ceremoniæ in ecclesia receptæ observentur, nec quidquam contra constitutiones ecclesiasticas admittatur".

ret klar og utvetydig kirkeretlig Erklæring om det sekundære og underordnede Forhold, hvori samtlige Kirkens Bekjendelsesskrifter, deriblandt ogsaa det apostoliske Symbol, efter vor Kirkes Betragtning staa til den hellige Skrift. Men et Spørgsmaal bliver det dog, om en saadan Bestemmelse vilde være paa sin rette Plads netop i Præsteeden. Ialfald er det aabenbart ikke dette, Kirken her har havt for Øje. Hvad den har villet udtale i det benyttede Udtryk, er noget ganske Andet, nemlig det Identitetsforhold, som den med Hensyn til det væsentlige Sandhedsindhold forudsætter at finde Sted mellem Guds Ord og dens Bekjendelse. Skal Forpligtelsen paa Kirkens Bekjendelsesskrifter ikke blive aldeles betydningsløs, saa maa den netop have Anerkjendelsen af hin Identitet til sin nødvendige Grund og Forudsætning. Den, der skal kunne træde i Kirkens Tjeneste, maa ikke alene være enig med den i overhovedet at anerkjende den hellige Skrift som al saliggjørende Sandheds Aabenbaringskilde, men ogsaa dele dens ejendommelige Opfattelse og Erkjendelse af denne i Skriften aabenbarede Sandhed, saaledes som den i en bestemt Form af Kirken er udtalt og nedlagt i dens symbolske Bøger og saaledes existerer som et historisk Faktum; han maa forpligte sig til at anerkjende og følge dens symbolske Bøger som sin Lærenorm, ikke alene *forsaavidt* de stemme overens med den hellige Skrift, men *fordi* dette efter hans Overbevisning virkelig er Tilfældet. Det er dette ethvert subjektivt „Quatenus“ udelukkende „Quia“, denne Kirkelærens væsentlige Identitet med Skriftlæren, som Kirken ved hin ligefremme Sideordning af „norma normans“ og „norma normata“ vil have udtalt og forelagt Kandidaten til Anerkjendelse, idet den tror at kunne forudsætte, at Enhver, der skal kunne overtage en saadan Forpligtelse, baade kjender og anerkjender dens Lære om, i hvilket Forhold dens Bekjendelsesskrifter forøvrigt staa til den hellige Skrift.

Man har fremdeles fundet, at Eden i den samme Post vækker Tvivl ved sine Forskrifter om Sakramenternes Forvaltning „ad normam a Christo præscriptam", om Iagttagelsen af „ceremoniæ in ecclesia receptæ" og om Overholdelsen af „constitutiones ecclesiasticæ". Det er mig imidlertid ikke klart, hvori det Uklare, Tvetydige eller Tvivlopvækkende i disse Udtryk egentlig skal ligge. Saavidt jeg skjønner, kan Meningen med det førstanførte kun være den, at Sakramenterne skulle forvaltes efter Christi Indstiftelse, overensstemmende med Hans i den hellige Skrift desangaaende udtalte Vilje og Anordning. Ligesaalidt kan jeg finde det tvivlsomt, hvad der menes med „ceremoniæ in ecclesia receptæ"; dette Udtryk kan i den Sammenhæng, hvori det her forekommer, og navnlig ligeoverfor „sacramenta" aabenbart ikke betegne Andet, end Kirkens øvrige, ikkesakramentale Kultushandlinger. Hvad endelig „constitutiones ecclesiasticæ" angaar, saa maa vel derved ganske simpelt være ment Kirkens Love og Anordninger, dens lovligt fastsatte og bestaaende Orden. Og ligesom Betydningen af dette Udtryk synes at maatte være hævet over al Tvivl, saaledes synes ogsaa Meningen af den hele Sætning, hvortil det hører, klart og utvetydigt at fremgaa saavel af dens egen Ordlyd som af det Forhold, hvori den staar til de øvrige Momenter i denne Post. Udtrykket „constitutiones ecclesiasticæ" er jo allerede i og for sig saa almindeligt, saa omfattende, som muligt, og kommer nu hertil Sætningens Form forøvrigt („nec quidquam") saavelsom dens Stilling som afsluttende hele den anden Post, saa nøder det Ene med det Andet os til at antage, at det deri indeholdte Løfte ikke staar i noget simpelt sideordnet Forhold til de forudgaaende, men til de forskjellige enkelte i dem givne positive Bestemmelser tilføjer en negativ, der i sin Almindelighed omfatter og indeslutter ogsaa hine og saaledes samler ligesom i en Sum alle til det gejstlige Embede henhørende

Funktioner. Naar man efter at have lovet at ville gjøre sig sin yderste Flid for Ordets rette Forkyndelse, Sakramenternes indstiftelsesmæssige Forvaltning, Kirketugtens Udøvelse, Katechumenernes Undervisning og Kirkeskikkenes Iagttagelse, altsaa idethele for det gejstlige Embedes rette Forvaltning, tilsidst endelig ogsaa lover ikke at tilstede eller tillade sig Nogetsomhelst, der maatte være i Strid med „constitutiones ecclesiasticæ", saa maa dette sidste Løfte aabenbart ogsaa referere sig til alle de foregaaende, omfatte Præstens hele Embedsvirksomhed som saadan, sætte den i dens hele Omfang, i samtlige dens forskjellige Momenter som normeret og begrændset ved Kirkens lovligt fastsatte Orden. Hvad man herved forpligter sig til, er altsaa dette, at man overhovedet, i sin hele Embedsfærd og altsaa navnlig ogsaa som Ordets Forkynder, som Sakramenternes Forvalter, som Kirketugtens Haandhæver, som Katechet og som Liturg, i Et og Alt vil holde sig Kirkens Love og Anordninger efterrettelig.

Det er imidlertid ikke alene Udtrykkets Uklarhed og Ubestemthed, hvorover der med Hensyn til denne Passus har været klaget. Man er ikke bleven staaende ved Ønsket om at faa dens formentlige Mangler i dette Stykke afhjulpne ved den fornødne Korrektur, men man har fundet den idethele at være af den Beskaffenhed, at man ikke kan nøje sig med Mindre, end dens fuldstændige Udelukkelse af Eden. Medens Nogle have ment, at Præsternes edelige Forpligtelse paa en saadan — navnlig rituel — kirkelig Lovgivning overhovedet vil hindre og hemme Kirkelivets sunde Udvikling, have Andre fundet, at vor kirkelige Lovgivning ialfald for Tiden er saadan, at hverken Kirken med Rette kan forlange eller dens vordende Tjener med god Samvittighed overtage nogen Forpligtelse til at følge den. Man har derfor foreslaaet, at den omhandlede Passus bliver at ombytte med et Løfte om at forvalte Sakramenterne og de øvrige gudstjenstlige Handlinger

efter „Kirkens Vedtægt“ og forøvrigt „samvittighedsfuldt“ og „troligt“ stræbe at opfylde Embedets forskjellige Pligter. Dette Spørgsmaal er af en saa gjennemgribende Betydning, at det vil blive nødvendigt at dvæle noget længere ved det.

Nødvendigheden af den gejstlige Embedsmands Forpligtelse paa Kirkens lovligt fastsatte Orden synes at være en saa simpel og naturlig Konsekvents af, hvad tidligere er anført om Præsteedens eller det kirkeretlige Embedslöftes Væsen og Betydning, at en udførligere Deduktion deraf burde kunne ansees for overflødig. Er det virkelig saa, at man ved at overtage det gejstlige Embede ogsaa træder i et retsligt Tjenerforhold til det bestemte historiske Kirkesamfund, af hvis Haand man nærmest modtager det, saa synes det at være en Selvfølge, at det netop er dette Samfunds bestemte Retsorden, dets ikke blot doktrinelle, men ogsaa rituelle og politiske Lovgivning, man derved forpligter sig til i sin Embedsforvaltning at anerkjende og følge som ufravigelig Regel og Rettesnor. At Livets Aand i Kirkens Tjenere altid maa have Anledning til at bevæge sig med en vis Frihed indenfor Embedets Sfære, og at derfor ogsaa altid Mangt og Meget maa blive overladt til den Enkeltes Samvittighed, er ganske vist. Men Kirkens Ve og Vel er dog afhængigt af, at denne kirkelige Frihed ikke udarter til ukirkelig Vilkaarlighed. Ligesom Gud ikke er en Forvirringens, men en Fredens Gud, saaledes skal ogsaa i Hans Menighed Alt ske „sømmeligen og med Orden“, og i denne Gud velbehagelige Kirkeorden har da de enkelte Kirkelemmers og navnlig ogsaa Kirketjenernes subjektive Frihed sin nødvendige Skranke. Men Orden er umulig uden en Lov, der drager Grændsen mellem Frihedens og Nødvendighedens Gebeter. Skal en saadan Orden blive opretholdt i Kirken ligeoverfor al den forstyrrende Indflydelse, der kan udgaa fra den individuelle Subjektivitet, da maa den ikke selv være bygget paa den løse og vaklende Grundvold,

som en ubestemt, foranderlig „kirkelig Vedtægt“ eller kirkestyrende Individers subjektive Skjøn og Godttykke altid maa danne, men nødvendigvis træde baade de Styrende og de Styrede imøde i Lovens, den lovligt fastsatte Retsordens objektive Form. Den kan derfor heller ikke nøje sig med, at Kirkens Tjenere love at vise sine kirkelige Foresatte al skyldig Ærbødighed og Lydighed, men maa tillige, ja først og fremst gjøre Krav paa deres Lydighed mod de kirkelige Love og Anordninger, som deres Foresatte ikke alene ere kaldede til at paase overholdte og gjennemførte, men derfor ogsaa selv ere underlagte. Men hvad der saaledes maa anerkjendes at høre væsentligt med til den Gejstliges Embedspligt, det maa ogsaa blive et aldeles væsentligt, integrerende Moment i Præsteeden eller den Gejstliges kirkeretlige Embedsløfte; en Præsteed, hvori Forpligtelsen paa Kirkens lovligt fastsatte Retsorden mangler, er i og for sig en Uting.

Efter det Forhold, hvori den nævnte Forpligtelse saaledes for mig staar til Præsteeden, vil jeg naturligvis ikke kunne indrømme, at den paa nogen Maade skulde kunne hindre eller hemme Kirkelivets sunde Udvikling. At alle menneskelige Forskrifter og saaledes ogsaa de kirkelige bære sin Tids Præg og ikke kunne undgaa sine Modifikationer, er meget sandt; ligesom Kirken idethele, saaledes er ogsaa den kirkelige Lovgivning ganske vist bestemt til en fremadskridende Udvikling. Men denne Udvikling maa dog netop som Udvikling af den kirkelige Retsorden ogsaa selv altid holde sig indenfor denne Ordens Grændser. Til enhver Udvikling af de menneskelige Samfundsforholde, der ikke skal blive til Revolution og føre til, hvad Luther kalder „en afskyelig Uorden“, hører ikke alene Bevægelse, Fremskridt og Forandring, men ogsaa indre Sammenhæng, Enhed og Fasthed. Bevægelsen fremgaar af den i Samfundslivet selv indeholdte Trang til Udvikling og Forandring, men Enheden og Fastheden er betinget af, at

Bevægelsen foregaar indenfor en fast Ordens objektive Skranker. Denne Bevægelsen begrændsende og ledende Orden kan nu her, hvor Talen er om den kirkelige Lovgivnings Udvikling, ikke være nogen anden, end den kirkelige Lovgivning selv; en saadan Udvikling kan alene komme i Stand ad Lovens Vej. Hvor man istedetfor at gaa denne vil emancipere sig selv fra den bestaaende Retsorden og paa egen Haand experimentere med kirkelige Reformer, der maa den kirkelige Lovgivning siges at befinde sig ikke i Evolution, men i Revolution. Skal Kirken undgaa Saadant, da maa den paa den ene Side ved dertil sigtende Bestemmelser i selve sin Lovgivning muliggjøre dens normale og sunde Udvikling, men paa den anden Side ogsaa umuliggjøre al saadan individuel Experimenteren ved netop at forpligte sine Tjenere til sin lovligt fastsatte Orden. At Præsten ved en saadan Forpligtelse bliver hindret i at følge Livets Strøm, kan, hvor denne Strøm vilde føre ham ud paa den subjektive Vilkaarligheds vilde Hav, ikke ansees for Andet, end et Gode baade for ham selv og den Kirke, hvis Tjener han er; for det kirkelige Livs sunde Udvikling er en saadan Forpligtelse ingen Hindring, men tvertimod en aldeles nødvendig Betingelse.

Naar jeg saaledes maa anse det for at være i sin fulde kirkelige Orden, at en Præsteed indeholder en Forpligtelse, som den omhandlede, saa vil denne Paastand, saalænge den bliver staaende ved Sagen i dens Almindelighed, kunne gjøre Regning paa Anerkjendelse og Samtykke ogsaa iblandt dem, der i det nærværende Tilfælde tro at maatte erklære sig for hin Forpligtelses Udeladelse af vor Præsteed. Det er ikke alle disse, som mene, at en fast kirkelig Orden eller ialfald en rituel Lovgivning med forpligtende Kraft for Kirkens Tjenere nødvendigvis er til Hinder for dens rette Udvikling. Der findes iblandt dem ogsaa Saadanne, som gjerne vilde stemme for hin Forpligtelse paa den kirkelige Lovgivning,

dersom denne kun i sig selv var saadan, at Kirken med Rette kunde forelægge sine vordende Tjenere den, og disse med god Samvittighed overtage den. Man mener altsaa, at den Ret, Kirken i Almindelighed maa indrømmes at have til at binde sine Tjenere til sin lovbestemte Orden, maa bortfalde, saasnart det i Tidernes Løb viser sig, at denne dens Orden er saa mangelfuld, at den ikke længer lader sig opretholde og gjennemføre i Livets Virkelighed, og man mener, at dette Tilfælde nu faktisk er indtraadt i vor Kirke. Man finder i dens Lovgivning antikverede Bestemmelser, hvis Overtrædelse eller Ikkeopfyldelse ingen Domstol antages at ville kunne straffe, men som dog, saalænge de ikke ere udtrykkeligen ophævede, kunne fremkalde Tvivl og betænkelige Samvittighedsskrupler. Man finder, at det virkelige Liv er traadt i en Modsætning til den gjældende Lov, som alene kan hæves derved, at Forpligtelsen paa denne udelades af Præsteeden, — en Forandring, som da af Nogle betragtes kun som en midlertidig Foranstaltning, der snarest muligt maatte ønskes gjort overflødig ved fornøden Revision af den kirkelige Lovgivning, medens Andre derimod mene, at en saadan Revision og altsaa ogsaa den deraf betingede Gjenoptagelse af hin Forpligtelse for Tiden er umulig eller utilraadelig.

At nu en Tilstand, som den her forudsatte, hvori Loven indeholder Bestemmelser, som i Livet maa betragtes eller dog blive betragtede som antikverede, medens Livets Virkelighed frembyder en Praxis, der ingen Hjemmel har i den gjældende Lovgivning, er saare langt fra at kunne kaldes en normal, sund og ønskelig Tingenes Tilstand, det er ligesaa utvivlsomt, som at en Forpligtelse paa „constitutiones ecclesiasticæ“ under saadanne Forholde maa blive en i mange Henseender mislig Sag. Men hermed er det dog endnu ikke givet, at det skulde være rigtigt at udelade hin Forpligtelse af Præsteeden. Forholder det sig virkelig saa, som jeg ovenfor har søgt at vise,

at en saadan Forpligtelse er en saa væsentlig Bestanddel af det kirkeretlige Embedsløfte, at dettes hele Værd og Betydning væsentligt staar og falder med den, saa kan dens Udeladelse af samme umuligt være den rette Vej til at raade Bod paa de forhaandenværende Misligheder, men tvertimod kun bidrage til at gjøre Ondt værre. Kan Forpligtelsen under saadanne Omstændigheder end ikke i alle Dele opfylde sin egentlige Bestemmelse, saa bliver den dog derfor ingenlunde aldeles betydningsløs. For en væsentlig Del vil jo den kirkelige Lovgivning, hvortil den henviser, altid beholde ikke blot sin retslige, men ogsaa sin faktiske Gyldighed, og selv forsaavidt, som den maatte referere sig til Lovbestemmelser, der for Tiden ikke lade sig gjennemføre i Livets Praxis, vil den dog altid beholde sin store Betydning som et faktisk Vidnesbyrd mod den stedfindende Uorden, som en Stimulus, der driver alle Vedkommende til at søge denne Uorden hævet, til at gjøre Sit for, at saadanne Bestemmelser blive, eftersom Kirkens Tarv kan kræve det, enten overholdte eller ogsaa ophævede. Ved at udelade den af Præsteeden vil Kirken ikke alene tabe denne i Regelen vist temmelig fornødne Stimulus, men tillige faktisk berøve sin hele Lovgivning al virkelig Gyldighed og Kraft og dermed stille sig selv blot for alle de Storme, hvormed den løsslupne Subjektivitet og ubundne Vilkaarlighed maa true dens Existents. Forpligtelsens Udeladelse bliver i dette Tilfælde i Virkeligheden intet Mindre, end dens fuldstændige Ophævelse, og naar nu saaledes Embedets Forvaltning kun er bunden til Kirkens Vedtægt, Kirkestyrelsens Samtykke og Præstens egen Samvittighed, saa vil det naturligvis kun bero paa Styrelsens og Præsternes, altsaa paa de forskjellige enkelte Individers subjektive Skjøn og Godttykke, hvorvidt den kirkelige Lovgivning i sin Helhed skal blive Andet, end en „Antikvitet", og dermed Kirken given til Pris for en Uorden, der vilde blive saa meget

slemmere, som den da kunde rose sig af at være lovhjemlet. Er det ikke Eden, men den Lovgivning, hvortil den forpligter, hvori Fejlen her stikker, saa er det heller ikke hin, men denne, der maa søges forandret. Her maa Vejen gaa til Afhjælpelse af det paaklagede Misforhold; det, som først og fremst paakræves, er dette, at den kirkelige Lovgivning bliver underkastet den Revision, som er fornøden, for at man skal kunne komme paa det Rene med, om og hvorvidt den nærværende mislige Tilstand virkelig har sin Grund i dens Brøst og Mangler, og derefter foretage de Forandringer i den, som isaahenseende maatte findes fornødne.

Jeg har imidlertid Grund til at frygte for, at man ikke paa denne Maade vil kunne opnaa Alt, hvad man ønsker. Uagtet jeg her hverken kan anse det for min Opgave eller har Anledning til at underkaste vor kirkelige Lovgivning nogen saadan Revision, som jeg efter det ovenfor Anførte maa anse for paatrængende nødvendig, tør jeg dog paastaa, at Roden til det Onde, hvorom her handles, ikke udelukkende er at søge i dens Brøst og Mangler. Jeg tvivler ikke om, at man jo ved at betragte den fra et isandhed kirkeligt Synspunkt i den vil finde Bestemmelser, der ikke alene, som hidhørende fra en ældre Tids statskirkelige System, med al Føje kunne betegnes som antikverede, men som tildels endog synes at staa i en saa ligefrem og aabenbar Modsætning til Guds eget rene og klare Ord, at det er ganske naturligt, om de i høj Grad besvære samvittighedsfulde Gejstlige og holde ikke faa Kandidater tilbage fra at træde i Kirkens Tjeneste; jeg tænker her navnlig dels paa den bestaaende Ægteskabslovgivning med dens Bestemmelser om Skilsmisse og Fraskiltes Vielse, dels ogsaa paa den ukirkelige udvortes Tvang, som er etableret ved flere af den ældre, især disciplinære Lovgivnings Anordninger. Men jeg holder mig ogsaa overbevist om, at der iblandt de Lovbestemmelser, der nu for-

saavidt betragtes som antikverede, som de i den almindelige Praxis ikke blive overholdte, gives adskillige, som i Virkeligheden have Krav paa at erkjendes som noget ganske Andet, end Antikviteter, adskillige, som, fra kirkeligt Synspunkt betragtede, maa siges at være fuldkommen berettigede til at beholde sin Plads i Kirkens Lovgivning, om end deres virkelige Overholdelse eller fuldstændige Gjennemførelse for Tiden maa indrømmes at være vanskelig eller tildels endog maaske umulig. Jeg tror, at dette navnlig turde gjælde om de fleste af de rituelle Forskrifter, som i vore Dage enten ønskes forandrede eller endog udenvidere betragtes og behandles som ophævede. Det er efter min Overbevisning i de fleste Tilfælde ikke Ritualets Skyld, naar man i sin Samvittighed finder sig besværet ved Forpligtelsen til at overholde forskjellige af dets Bestemmelser; Skylden ligger som oftest i den beklagelige Tilstand, hvori Kirken, dens Liv og dens Forfatning, for Tiden i flere Henseender befinder sig, men tildels vel ogsaa hos vedkommende Individer selv.

Vort Ritual er bestemt for en Kirke, som, om end i megen Skrøbelighed, dog alvorligt bestræber sig for at svare til sin Idé som en Forsamling af Troende, hvori Ordet forkyndes rent og Sakramenterne forvaltes retteligen. Hvad Under da, om det ikke længer synes at passe for en Tid, da Kirkens Fiende, „medens Menneskene sov", har havt en saa rig Anledning til at udsaa sin Klinte i dens Hvedeager, at man kan føle sig fristet til at betegne dens virkelige Tilstand som et Affald fra dens Idé! Men skulde det nu under saadanne Omstændigheder være vor Opgave at fornegte den erkjendte Idé, at lade den beskjære efter „Tidens Krav", at nedstemme dens Fordringer til et Punkt, hvor en vanartet Slægts Pygmæer ingen Vanskelighed længer finde ved at fyldestgjøre dem? Skulde vi ikke heller af Hjertet takke Kirkens Herre, som vaagede, da Menneskene sov, og sørgede

for, at den i Livet forglemte Idé dog ialfald i Loven blev staaende som en Dom over Virkeligheden, som et Vidnesbyrd om det, hvorfra Tiden er falden, og et Maal, hvortil den igjen maa stræbe at arbejde sig frem? Muligheden af, at der ogsaa i vor rituelle Lovgivning kan findes Andet, end Ideens rene Guld, skal naturligvis ikke benegtes; men hermed er det dog ikke givet, at alle de Klager ere lige beføjede, som for Tiden føres over dens Brøst og Mangler. Det er og bliver et stort Spørgsmaal, om ikke Skylden til de Samvittighedsskrupler, man føler ved at være forpligtet paa dens Bestemmelser, for en stor Del ligger hos vedkommende Individer selv, der gjøre sig en Samvittighed af at opfylde Fordringer, som Kirken uden Betænkelighed kan opstille.

Tanken falder her navnlig paa et Punkt, der under Forhandlingerne om denne Sag har været Gjenstand for speciel Overvejelse, Spørgsmaalet nemlig om, hvorvidt man med god Samvittighed kan følge den kirkelige Lovgivnings Bestemmelse om Daabsbekjendelsens Form. Hvad dette Spørgsmaal angaar, maa jeg nærmest i Almindelighed bemærke, at den ængstelige exklusive Fastholden af en vis bestemt formuleret Oversættelse af Daabsbekjendelsen, som her kommer tilsyne fra forskjellige Sider, er noget ikke alene for vor lutherske Kirke, men ogsaa for hele den gamle Kirke aldeles Fremmed og Ubekjendt. Ligesom det er en almindelig bekjendt Sag, at Luther selv f. Ex. ved Gjengivelsen af Udtrykket „catholicam“ i Bekjendelsens 3dje Artikel foretrak den friere Oversættelse „christelig“ for den mere ordrette „almindelig“, saaledes vil man ogsaa ved en dyberegaaende Undersøgelse af Daabsbekjendelsens Form i den ældre Tid letteligen overbevise sig om, at den gamle Kirke paa dette Gebet idethele har bevæget sig med en Frihed, mod hvilken de Afvigelser fra den ordrette Oversættelse af den i vor Kirke vedtagne Daabsbekjendelse, som Forordningen af 7de Maj 1783 tillader sig, ere for Intet

at regne [14]). Nogen dogmatisk Betydning kunne disse Afvigelser, fra vor Kirkes Standpunkt betragtede, ikke tillægges. Naar saaledes Bekjendelsens Udtryk „sanctam ecclesiam catholicam, sanctorum communionem" er gjengivet med: „en hellig christelig Kirke at være, som er hellige Menneskers Samfund", saa kan det vistnok være idetmindste tvivlsomt, om denne Oversættelse, fra et historisk-exegetisk Standpunkt betragtet, kan siges at være den aldeles adækvate; men nogen Vildfarelse, nogen mod Kirkens Bekjendelse og Lære stridende Anskuelse kan dog ikke siges deri at være udtalt; Udtrykket „christelig" som Gjengivelse af „catholicam" er, som allerede antydet, netop speciisk luthersk, vedtagen ikke alene af Luther selv, men saagodtsom enstemmigt ogsaa af hele den lutherske Kirke; Ordene „at være" ere aabenbart tilføjede for at udelukke enhver ukirkelig Anskuelse om Tro paa Kirken, for at betegne, at denne er en Troens Gjenstand i en ganske anden Betydning, end den treenige Gud; naar endelig Kirken ved Tillægget „som er" bliver defineret som „hellige Menneskers Samfund", saa er ikke alene denne Bestemmelse af Kirkebegrebet den ægte luthersk-kirkelige (sml. Conf. Aug. VII. VIII.), men ogsaa den deri udtalte Opfattelse af „sanctorum communionem" som en forklarende Apposition til „ecclesiam" kan paaberaabe sig vegtige kirkelige Autoriteter (sml. Catech. maj. II, 37. 47—50. Apol. IV, 8). Det Samme gjælder væsentligt ogsaa om de til den 3dje Artikels Slutningsled føjede Ord: „efter Døden"; hvad herved skal udtales, er intet Andet, end den i vor Kirke almindelige Tro og Lære, at „det evige Liv" i Betydning af den evige Salighed for dem, der blive delagtige deri, indtræder umiddelbart efter Døden, uden at dermed er benegtet, at det samme Liv baade i en vis

[14]) Sml. Caspari, hist.-krit. Studier over den kirk. Daabsbekjendelse. Nærv. Tidsskr. I. S. 11 ff.

Forstand kan og maa gribes allerede her paa Jorden og tillige i sin hele absolute Fylde først kan indtræde ved „Kjødets Opstandelse“. Man kan indrømme, at disse forskjellige Tillæg („at være“ — „som er“ — „efter Døden“) ere overflødige og forsaavidt ogsaa kunde ikke blot uden Skade være borte, men ogsaa med Grund ønskes bortfjernede; men man kan ikke med Grund paastaa, at de indeholde Noget, der skulde kunne gjøre Brugen af den her omhandlede Bekjendelsesformel uberettiget indenfor den lutherske Kirke. Derfor kan jeg heller ikke finde, at der er tilstrækkelig Grund til i dette Stykke at gjøre nogen Forandring i den gjældende Lovgivning, saalænge der er Grund til at frygte for, at en saadan Forandring vilde vække Misnøje hos en stor Del af Kirkens Medlemmer. Saalænge dette er Tilfældet, kan jeg ikke finde det rigtigt, at den ved Forordningen af 7de Maj 1783 foreskrevne Bekjendelsesformel bliver ombyttet med en anden, hvor ønskeligt det end i og for sig kunde være ved Udeladelse af de ovenfor paapegede Tillæg at faa den ført tilbage til dens oprindelige lutherske Form. Men endmindre vil jeg kunne stemme for, at man ved at opgive enhver Lovbestemmelse herom aldeles overlader Valget af Bekjendelsesformel til de enkelte Præsters Frihed. Skal ikke det Hele opløse sig i den vildeste Uorden, saa synes det mig klart, at Kirkestyrelsen, om den end under de nærværende Forholde skulde finde overvejende Grund til ikke i alle Tilfælde at tvinge Kirkens Præster til at bruge en vis bestemt Formel, dog nødvendigvis maa have en saadan, som den i Hjemmel af den kirkelige Lovgivning kan fordre anvendt der, hvor en Menighed eller et Menighedslem ikke vil have nogen anden benyttet.

Efter dette forekommer det mig saaledes indlysende, at en Revision af den kirkelige Lovgivning, der ikke vil ofre Kirkens sande Tarv for enkelte Individers virkelige eller formentlige Samvittighedsnød, i og for sig ikke vil være til-

strækkelig til at raade Bod paa det Mislige i den nærværende Tingenes Tilstand. Men hertil kommer endnu ogsaa et andet Punkt, som her ikke kan lades ud af Betragtning. Kan Kirken end ikke forsvare i Et og Alt at lempe sin Lovgivning efter tilfældige anomale Tidsforholde og individuelle Klager, saa vilde det dog være ligesaa uforsvarligt af den, om den undlod at tage det Hensyn hertil, som dens eget Tarv paakræver. Men nu er det ikke nok med, at den, som vi have seet, kun for en Del vil kunne tilfredsstille de Klagende ved sine Lovforbedringer, men disse sidste ville naturligvis ogsaa kræve sin Tid, inden de paa rette Maade ville kunne blive gjennemførte, og saaledes opstaar da her det Spørgsmaal, om den ikke, navnlig nu i denne Mellemtid, der maa forudsættes at ville hengaa med Revision af dens Lovgivning, skulde kunne gjøre Noget til de besværede Samvittigheders Lettelse. Naar man her har fremhævet som det Ønskeligste en midlertidig Ophævelse af Præsternes Forpligtelse paa den kirkelige Lovgivning, saa har jeg allerede ovenfor antydet, hvad der nøder mig til at erklære mig mod enhver saadan Forandring i det Bestaaende; til det herom tidligere Anførte skal jeg her kun føje en Erindring om, hvor meget vanskeligere det i Almindelighed er at opbygge end at nedrive, hvor vanskeligt det navnlig altid maa falde igjen at faa indført en Forpligtelse, som man, givende efter for en mere eller mindre udbredt Opinion om dens Uhensigtsmæssighed eller Mangel paa Berettigelse, engang har ophævet. Det forekommer mig, at en anden Vej her maa være at finde. Ligger det overhovedet i Begrebet af et christeligt Løfte, at det kun forpligter indenfor den fysiske Muligheds Grændser, saa synes det ogsaa med Hensyn til Præsteeden at maatte være en Selvfølge, at man ved den kun forsaavidt forpligter sig til at overholde den kirkelige Lovgivning, som de objektive Forholde, hvori man af Kirken selv bliver hensat, ikke selv ligefrem gjøre denne

Forpligtelses Opfyldelse til en Umulighed. Hvad man ved at overtage hin Forpligtelse erklærer og bevidner, er væsentligt dette, at man af sit ganske Hjerte er villig til at gjøre alt Sit for, at Kirkens Love og Anordninger maa blive overholdte, at man altsaa selv der, hvor ydre Forholde, som man ikke er i Stand til at magte, maatte gjøre deres fuldstændige Overholdelse umulig, dog vil fastholde denne sin Forpligtelses fuldkomne Opfyldelse som Maal for sin Stræben og saaledes da navnlig ogsaa gjøre alt Sit for at hæve alle objektive Hindringer for dette Maals Opnaaelse. Er dette Edens sande Mening, saa kunde det nu vistnok synes, som om enhver yderligere Foranstaltning til at lette de ved den besværede Samvittigheder maatte være aldeles overflødig; det kunde synes, som om den, hvis Samvittighed ikke overhovedet maatte forbyde ham under de nærværende Forholde at træde i Kirkens Tjeneste, heller ikke maatte kunne have nogen Betænkelighed ved at aflægge dens Præsteed. Imidlertid kan man dog tænke sig Muligheden af, at en Kandidat ikke var i Stand til at stille sin Samvittighed tilfreds dermed, at han selv forstod hin Præsteedens Forpligtelse paa den anførte Maade, men følte Trang til at forvisse sig om, at hans Forstaaelse af den ogsaa deltes af Kirken selv eller den Autoritet, som er kaldet til at varetage dens Tarv og paase Forpligtelsens Overholdelse, og hvor dette maatte være Tilfældet, der vilde det nu efter min Mening være saare ønskeligt, om Kirkestyrelsen kunde imødekomme en saadan Trang ved at tillade Vedkommende før Ordinationen udtrykkeligen at udtale sin Forstaaelse af dette Punkt i Eden i en Form af en i klare og bestemte Udtryk affattet skriftlig Reservation. At ikke enhver saadan kunde tages for god, siger sig selv. Meningen skulde jo ikke være at sy Lunkenheden og Dorskheden Puder under Armene, men kun at skaffe de besværede og ængstede Samvittigheder den Lettelse, som er forenlig med

Kirkens sande Tarv, og ligesom nu dette nødvendigt kræver, at dens Tjenere virkeligt, saaledes som det ovenfor er udviklet, med største Flid bestræbe sig for at overholde den kirkelige Lovgivning og kun forsaavidt kunne fritages for at overholde den, som dette under de nærværende Forholde er aldeles umuligt, saaledes maa det ogsaa for dem, der maatte tiltrænge en saadan Lettelse, være tilstrækkeligt at vide, at Kirken hverken i den Ed, den kræver, eller i den Styrelse, der har at paase denne Ed overholdt, fordrer Mere, end det Anførte.

Har jeg saaledes seet mig nødt til at dvæle noget længere ved Præsteedens anden Post, saa skal jeg nu fatte mig saa meget kortere ved de øvrige.

Mod den tredje Post [15]) er, saavidt mig bekjendt, ingen Anke fremført. Jeg for min Del finder dette ganske rimeligt. Efter mit Skjøn er her enhver „Bessermachen" udelukket som — umulig; her er Intet at lægge til og Intet at tage fra [16]).

Med Hensyn til den fjerde Post [17]) har man dels anket over det Ubestemte i Udtrykkene „monumenta sacra", „articuli fidei" og „lectio sacra", dels klaget over, at dens Slutningspassus („non passurus" &c.) lægger en Snare for Samvittighederne og saaledes maa siges at opstille en utilbørlig Fordring. Hvad den sidste Paastand angaar, har jeg rigtignok ikke saa ganske let for at forstaa, hvorledes Noget kan siges at være en utilbørlig Fordring til en christelig Præst,

[15]) „Tertio serio ac sancte voveo, quod non tantum velim fugere et detestari doctrinam verbo divino adversam, sed etiam velim eandem pro virili impugnare, sanguinem potius fusurus, quam dogmata falsa ac fanatica approbaturus".

[16]) Om Betydningen af denne Post smlgn. Rudelbach, p. anf. St. S. 241 ff.

[17]) „Quarto legam studiosissime monumenta sacra ac recolam ea, qua par est, diligentia articulos fidei, non passurus ullum effluere diem, quo lectioni sacræ aliquid temporis non impendatur, modo per valetudinem ac inevitabilia impedimenta liceat".

som dog maa erkjendes at være noget for enhver levende og nogenlunde oplyst Christen ganske Naturligt. Naar imidlertid virkelig Præster, hvis samvittighedsfulde Nidkjærhed man ingen Grund har til at betvivle, klage over det Tryk, denne Bestemmelse udøver paa deres Samvittighed, og den udvortes Mechanisme, som altfor let bliver en Følge af Bestræbelsen for at overholde den, saa vover jeg ikke at erklære saadanne Klager for ugrundede eller ligeoverfor dem at paastaa, at en Bestemmelse, som den omtalte, hvis Nødvendighed som Moment i en Præsteed ialfald kan være Tvivl underkastet, bør bibeholdes. Jeg antager derfor, at hele denne Passus kunde udgaa af Eden, medens det Ubestemte i de enkelte paaankede Udtryk maatte kunne hæves derved, at man efter den Vejledning, som isaahenseende synes at være given i den 2den Post, ombyttede „monumenta sacra" med „scripta prophetica et apostolica" og istedetfor „articulos fidei" satte „libros ecclesiæ symbolicos".

Mod den femte Post [18]) er ligesaa lidt, som mod den tredje, nogen Anke fremført.

Naar man endelig i den sjette Post [19]) har anket over, at Præsten skal forpligte sig til at udføre sine Foresattes Befalinger „paratissimo animo", saa kan jeg saa meget mindre have Noget at indvende mod, at ikke alene disse Ord, men den hele Passus („imperata — — facere") udgaar af Eden, som det forekommer mig klart, at den i det Væsentlige allerede

---

[18]) „Quinto vitam vivam ministro verbi divini dignam, sedulo allaboraturus, ut laudabili pietatis, probitatis et sanctitatis exemplo auditoribus præluceam, ne unquam vel gloriæ Dei vel sacro huic et venerando ordini ex dedita opera sim futurus dedecori".

[19]) „Sexto et ultimo recipio ac religiose promitto, quod præter obedientiam seculari magistratui debitam velim meo episcopo ut et præposito omne licitum obsequium præstare, imperata paratissimo animo facere et cum collegis ac in Christo fratribus ita conversari, ut nemo de me juste queri possit aut debeat".

er indeholdt i den foregaaende Passus: „omne licitum obsequium præstare".

Jeg har saaledes gjennemgaaet Præsteeden efter dens forskjellige Poster og undersøgt de Anker, der ere fremførte mod enkelte af dens Bestemmelser. Resultatet af denne Undersøgelse er, at den anordnede Præsteed — med Undtagelse af nogle mindre væsentlige Ændringer i fjerde og sjette Post — bør bibeholdes uforandret. Efter min Overbevisning er der saaledes ligesaa lidt med Hensyn til Edens Indhold som til dens Form nogen tilstrækkelig Grund forhaanden til at gjøre nogensomhelst væsentlig Forandring i det Bestaaende. Ligesom de til formelle Forandringer heri sigtende Forslag synes at bero paa en beklagelig Miskjendelse af Præsteedens ejendommelige Væsen og Betydning som et kirkeretligt Embedsløfte, saaledes synes ogsaa de Ønsker, der ere fremsatte om Forandringer i Edens Indhold, for en stor Del at vidne om en Uklarhed med Hensyn til Kirkens sande Tarv og en Tilbøjelighed til at give efter for den individuelle Skrøbeligheds Fordringer, som Kirken turde have al Grund til at møde med den størst mulige Kraft og Bestemthed.

Om Mag. Niels Svendsen Krönikes Stridigheder med Præsteskabet i Christiania i Aarene 1642—1652.

Af

P. COUCHERON,

Adjunkt ved Kathedralskolen i Throndhjem.

III.

At Sagen i sin Tid har vakt stor Opsigt, er Noget, som i sig selv er naturligt; Alle de, som havde Interesse for Kirken og dens Anliggender, fulgte den vist med megen Spænding. Fra begge Sider klages der over den store Forargelse, som ved Striden vaktes i Menigheden, og Mag. Niels paastaar endogsaa, at Christiania Menighed derved var bleven berygtet ikke alene inden Riget, men ogsaa i de omliggende Lande. Dette maa vel ikke tages saa ganske efter Ordene; men hans Skildring af Partierne i Staden indeholder dog vist, trods den øjensynlige Overdrivelse, adskilligt Sandt; han siger, „at de Uskyldige, som øve sig udi allehaande christelige Dyder, holdes for Skinhellige, Øvrighedens og Ministeriums Foragtere og den sorte Skoles Disciple, og at de Ugudelige fryde sig udi deres Uterlighed, fordi de ej udraabes for Enthusiaster, Skinhellige &c., men besynderlige have Præsten til Ven og ofte besøge Skriftestolen og Alteret, og at Nogle, som have Lyst til at tale om Gud og hans Ord og sjunge og læse og bede, ere blevne saa rædde, bløde og frygtagtige, at de ikke tør lade sig formærke hermed hos Verdens letsindige Børn, in summa, at Guds Ord hades og bespottes, og Djævelen og

hans Væsen elskes og æres, saa at Gud ogsaa herved tilskyndes at komme des snarere med sin retfærdige Straf" [1]). Alt dette giver han naturligvis Mag. Trugels Skylden for, uden at betænke, at han dog selv ved sin Færd havde været den, der gav Anledningen til al denne Uro og Forargelse, hvorvel ogsaa Mag. Trugels paa Grund af den Hidsighed og Heftighed, hvormed han besvarede Angrebene, maa bære sin Del af Skylden.

De mærkeligste blandt Mag. Niels's Tilhængere ere nævnte. Hans Madsen maa, da han var Raadmand, have været en af Byens anseligste Borgere, og Jens Hansen har som Hører paa Latinskolen været en studeret Mand; de, som ellers nævnes, vare Handelsmænd og Haandværkere (hvoriblandt maaske nogle Tydskere, f. Ex. Niels Flensborg). De, som indskreves i Kapitelsprotokollen, ere ikke mange; men det er vel saaledes at forstaa, at disse vare de anseligste blandt hans Tilhængere; man fejler vist ikke i at antage, at han havde temmelig betydeligt Tilhæng blandt alle Borgerklasser.

Dommen gik vistnok Mag. Niels imod, men den var dog affattet i den for ham mildest mulige Form; man skulde dog have ventet, at han var bleven idømt en eller anden Straf for sine, som Dommen selv siger, ubevislige Beskyldninger, eller at han ialfald havde faaet en alvorlig Irettesættelse. Det er maaske ikke urimeligt, at Mag. Trugels's heftige og ubesindige Gjensvar til ham baade den 3dje December og senere i Indlæggene har befriet ham derfra; eller skal man heri se en Virkning af Statholderens Indflydelse? — At Mag. Trugels, ifölge Henvisningen i Dommen, hos den verdslige Ret har søgt at faa sin Modstander idømt den Straf, hvortil han i

[1]) Mange Træk i denne Skildring passe paa Mag. Trugels's ivrigste Partigjænger Söffren Kjeruld, hvis hele Færd ingenlunde gav ham nogen Berettigelse til at fremtræde som Orthodoxiens Forkjæmper.

sine Indlæg paastaar ham skyldig (ifølge Recessen 20, 3 at bøde til Kongen for sin Munds Overløb, og ifølge N. Lov Mandhelgebolken 21 at bøde til Kongen og dømmes „fjolmæle (det er, formeget talendes) at være“ o. s. v.), dertil findes intet Spor, og der er heller ingen Sandsynlighed derfor; thi det kunde vel ikke være hans Alvor at tiltale ham for at have sigtet ham for en Tyv og Morder i almindelig Forstand, for en saadan, som straffes med „Galge og Gren“ o. s. v. Han har kanske ment, at han nu, da Mag. Niels's Skjældsord vare mortificerede, kunde faa Lov at leve i Fred for ham; men deri tog han imidlertid meget Fejl, thi denne Dom havde i det Hele, som man senere vil se, kun liden Indflydelse paa Forholdet mellem dem; ialfald forandrede Mag. Niels hverken sit Sindelag eller sin Færd mod ham.

Midt under Striden arbejdede han paa et Skrift, kaldet „Troens Erindring og Prøvelse“; Bogens Fortale er dateret 1ste Juni 1649, og dens sidste Kapitel, siger han selv, at han skrev i December 1649, medens Efterskriften er forfattet 8de Marts 1651. Den udkom, som Titelbladet viser, i Christiania 1651 hos Valentin Kühn. — I Indledningen drager han med sædvanlig Stridbarhed tilfeldts mod dem, som knurre og fortørnes, ja endog bryde ud i aabenbare Bespottelse og Forhaanelse mod dem, der ved Guds Aands Naade og Lys af de hellige Skrifter klarlig bevise, at den Tro, som nu de Fleste rose sig af og pukke paa, ingenlunde er den rette. „Og hvorfor“ spørger han, „ville nogle Skriftlærde paa denne Tid være saa stolte og opblæste, at de ikke ville tilstede og fordrage, at andre christne Mennesker skulde turde understaa sig efter Guds Bud og Ord at paaminde, corrigere og straffe dem tilbørligen for deres Vildfarelser og Forseelser“? Bileam lod sig jo corrigere af sin Aseninde. Han haaber, siger han, at Læseren ikke vil lade det blive sig for langt og kjedsommeligt at læse Bogen igjennem en og anden Gang, og

at han vil raade Andre til ogsaa at læse den, „omendskjønt han skulde derover af nogle Verdens kjødelige og uaandelige Børn blive foragtet, forhaanet og bespottet og kaldet en skinhellig Pharisæer, en Husprophet, en Vinkelprædiker eller noget andet Saadant". I Efterskriften fortæller han, at „dette Herrens eget Verk og Arbejde ikke af nogen anden Autoris eller Skriftlærds Skrifter eller Bøger, som ellers gementligt, er samlet og udskrevet (hvormed Nogle dog have allerede sig spottelig ladet forlyde)", men alene af Bibelen og dens Concordans, og at han har sendt Bogen til de 4 kjøbenhavnske Professorer og andre Theologer, og disse have Intet fundet i den stridende mod den hellige Skrift, hvilket han vil tilkjendegive, ikke alene for at den enfoldige Læser tryggeligere kan læse den, men ogsaa for deres Skyld, som af Djævelens Tilskyndelser „altid have Lyst og Vilje til at modstaa, forhindre, forklejne, bele, bespotte, bagvadske, beskjæmme, dæmpe og afskaffe Sandheden og derimod elske, tale, digte, skrive, berømme, forfremme, udsprede og langt og vidt udbrede den djævelske, fordærvelige og fordømmelige Løgn", som derfor ogsaa samtykke med deres blinde Anføreres onde o. s. v. Vilje udi Christi sande o. s. v. Disciples løgnagtige Anklagelse o. s. v., udi deres Indstævnelse og Henførelse til Synagoger, Raadstuer og Domhuse, og udi deres Bindelse, Bastelse og Belænkelse o. s. v. og udi deres Lærdoms og Skrifters Forhindring og Forbydelse og udi deres Afsættelse og Udelukkelse fra Kald og Embede og udi deres offentlige Udraabelse og Beskjæmmelse og Bansættelse o. s. v. o. s. v.". — Man ser, hvor stor Mag. Niels's Indignation er; han kan ikke finde Udtryk nok for sin Harme; man kan visselig ikke undres over, at Mag. Trugels vil have ham dømt som Skjændegjæst.

Bogens Formaal er en Formaning til Selvprøvelse, om man har den sande Tro; denne fremstilles og beskrives, idet han idelig advarer mod Vantro og falsk Tro; men allerværst

og allerslemmest og allergrueligst, siger han, er dog den historiske Tro; thi med denne er altid falsk Tro og Vantro forbunden (Side 541). Fremstillingen er i det Hele taget anskuelig og indtrængende; men Ordrigdommen er her, som ellers i hvad der kommer fra Mag. Niels, overvældende. Hvad der imidlertid i høj Grad skader Bogen og vist gjorde, at mangen alvorlig Christen, hvem Tidens tørre Orthodoxi ikke tilfredsstillede, ej kunde have den tilsigtede Gavn af den, er de idelige hadske Udfald i den, som vistnok ere holdte i en vis Almindelighed, men om hvis Anvendelse paa Mag. Niels's personlige Modstandere ingen med Forholdene da kjendt Mand kunde være i Tvivl. Naar Mag. Niels betegner den store Komet 1618 som et Vidnesbyrd om Guds Fortørnelse og som et Forbud paa den derpaa følgende lange og blodige Krig, udtaler han vistnok en paa den Tid temmelig almindelig Anskuelse [2]), ligesom vel ogsaa, idet han af mange underlige Jærtegn, (som han beretter ere skeede i Christiania, i Gudbrandsdalen og andre Steder, og nøjagtig beskriver), spaar „en almindelige og pludselige ægyptiske Ødelæggelse, Fordærvelse og Undergang“ [3]). Det vilde visselig lønne Umagen nøjagtigt at gjennemgaa dette Skrift, som han, at dømme efter de hyppige Henvisninger til det i hans Procesindlæg,

---

[2]) En Aandsbroder af Elias Prætorius, Joachim Betkius, anfører ogsaa denne Komet saaledes i sin Bog: „Excidium Germaniæ“, se Arnold, Tom. 3. 128 b. — Mag. Niels's Beskrivelse af Krigen er ganske charakteristisk; „de have“, siger han, „ikke aleneste med Sværde, Pige (Piker) og Hellebarder og Bösser, baade store og smaa, men endogsaa med hine store og gruelige af den Helvedes Abaddon, Ödelæggere og Fordærvere, Djævelen selv optænkte Ödelæggelsesmiddel, nemlig hine forfærdelige Kartover — — saaledes indbyrdes ödelagt hverandre, at hine grumme og vilde Elephanter, Löver og Björne kunne ikke have gjort det saa forskrækkeligt og forfærdeligt“.

[3]) Han udgav ogsaa i 1651 „Advarselsskrift om Jærtegn, Kometer og Misfostre“. (Se Worms Lex.).

betragter som sit Hovedverk; man vilde vel her finde Spirerne til de Vranglærdomme, hvorom han senere i den kjøbenhavnske Proces overbevistes; men nærværende Beretnings Formaal er kun at levere en Udsigt over de Stridigheder, han var indviklet i under sit Ophold i Christiania, og en nærmere Indgaaen paa Bogens Ejendommelighed hører altsaa ikke herhen, medens dog de Oplysninger, som her gives om Mag. Niels, ville bidrage til Forstaaelsen af Skriftet, da man uden at kjende de Forhold, hvori han befandt sig netop i den Tid, da han forfattede det, neppe vil kunne fatte og bedømme det ret. — Nogen Dom om Bogens Værd vil og kan jeg ej udtale; den maa dog i ethvert Fald ansees som en mærkelig Bog, om ikke i anden Henseende, saa dog fordi den, saavidt jeg ved, er det betydeligste theologiske Skrift, som indtil da var trykt her i Landet [4]).

Bogen er vistnok skreven i 1649, men da den har været under Gjennemsyn, dels af ham selv og dels af Andre, gjennem hele Aaret 1650 og ikke udkom før ud paa Aaret 1651, kan man dog af den slutte sig til, hvordan Mag. Niels's

[4]) Denne Bog maa det ogsaa være, som Arnold mener i den korte og tildels fejlagtige Notits, han giver om Mag. Niels, der er Nr. 34 i Katalogen over Sandhedsvidnerne (IV, 1093, a); han siger nemlig, at Mag. Niels har udgivet „ein trefflich Buch vom rechten und falschen Glauben". — I Slutningen af Notitsen heder det: „Hans Medvidne (Mitzenge) Ambr. Rhodius er ogsaa endelig kommen ud af Fængslet og sat i Frihed". Der findes dog intet Spor til, at denne Mand har stillet sig paa Mag. Niels's Side; det var ikke i Egenskab af Sandhedsvidne, at han blev sendt til Vardöhus; det var, fordi han i en Injurieproces, som hans heftige og ilsindede Hustru havde paadraget sig, havde understöttet hende og derfor maatte dele Skjæbne med hende. Det var forresten ogsaa mange Aar senere; i Kapitelsprotokollen findes under Aarene 1659 og 1660 mange interessante Oplysninger herom; Processen endtes dog först et Par Aar senere, da han og hans Hustru ifölge Dokumenter i Statholderarkivet först afsendtes til Vardöhus den 27de Febr. 1662. Forövrigt kan det ogsaa bemærkes, at Ambr. Rhodius ikke var Theolog, men Læge.

Stemning i den nærmest efter Processen følgende Tid har været; at den ikke har været fredeligere end før, fremgaar noksom af de anførte Citater. Til noget offentligt Udbrud er det dog ikke kommet, da der i Kapitelsprotokollen Intet findes antegnet, som hentyder derpaa; der omtales kun et Par Sager, der stode i nær Forbindelse med den nys paadømte Tvistighed, og som afgjordes i al Mindelighed. I Anledning af, at Mag. Niels sidst Paaske havde tiltrodset sig Prædikestolen, havde nemlig Mag. Trugels indgivet Forestilling til Øvrigheden; han klager over, „at Mag. Niels tanqvam de jure havde tilholdt sig Aftensangsprædiken paa de høje Fester"; det blev da den 4de Maj 1650, „paadet Alting kunde komme til des mere Rolighed", besluttet, at Mag. Niels, ligesom hans Formænd, skulde forrette Tolvprædiken paa de høje Fester. — De Vidnesbyrd, som Mikkel Lauridsen og Søffren Kjeruld havde givet mod ham, vare ikke mortificerede i Dommen den 30te April; men dem vilde han, som rimeligt kunde være, ikke lade henstaa upaatalte; han havde ofte nok i sine Indlæg erklæret dem for Løgnere og Skjælmer og vilde nu drage dem til Ansvar. Han nedlagde derfor Forbud mod, at Mikkel skulde faa sit Testimonium fra Skolen (d. e. dimitteres til Universitetet); herover klagede denne, og Mag. Niels blev ved to Vidner opfordret til at afgive Erklæring, hvorfor han havde nedlagt Forbudet. Til denne Beskikkelse svarede han ikke, men forlangte en Udskrift af Mikkels Vidnesbyrd for at kunne give sit Tilsvar. Den blev ham overleveret 9de Maj 1650, og efterat Mikkel havde lovet at indfinde sig, naar han citeredes, fik han sit testimonium vitæ. — Den 27de Juni 1650 kom Mag. Niels paa Kapitlet „og foregav sig at være citeret til idag af Søffren Kjeruld, men hverken Søffren eller nogen Fuldmægtig præsenterede". Mere berettes ikke herom.

Som man kan se af Stridens Gang, har denne hidtil næsten udelukkende drejet sig om Skjænderiet mellem begge

Prædikanter; de Angivelser, som Vidnerne fremførte om falsk Lære, bleve ikke videre paaagtede. Først i Maj 1651 er der atter Tale om urigtig Lære. Den 1ste Maj havde nemlig Mag. Niels paa Kapitlet givet tilkjende, at der i Alterbogen vare nogle Ord, som ej findes i Bibelen; den 24de Maj gav han paa Mag. Trugels's Opfordring paa Kapitlet den Erklæring, at de Ord, han mente, vare disse: (thi han haver givet os sit Legem og Blod) „at æde og drikke til Syndernes Forladelse". Naar de Ubodfærdige høre disse Ord oplæse, siger han, indbilde de sig, at de æde og drikke til Forladelse, endog det er umuligt, at de kunne bekomme den, al den Stund de ere ugudelige og ubodfærdige. — Videre findes ej antegnet om denne Sag; af Akterne i hans Proces i Kjøbenhavn 1655 sees der, at der i dette Aar (1651) blev ham forelagt 14 Spørgsmaal af det theologiske Fakultet i Kjøbenhavn, men hvorvidt denne Sag har været omhandlet der, vides ikke. Vistnok handledes der i dem om Nadveren, men det var om, at han over den lovbestemte Tid havde afholdt sig fra den. Hvorom disse Spørgsmaal forresten drejede sig, og hvem der havde foranlediget dem, oplyses ikke; han selv beretter, at han blandt Andet i sit Tilsvar til dem har erklæret, at „de antichristelige Lærere ikke alene findes hos Papister og Calvinister eller andre Sekter, men kunde desværre ogsaa findes i vore Lande", Noget han ogsaa, siger han, havde erklæret i sin sidste Prædiken i Christiania i Pintsen 1651. Af dette Svar kan man vel slutte, at de for en Del have været foranledigede af og have drejet sig om hans heftige Angreb paa Præstestanden, og de kunne saaledes betragtes som en Fortsættelse af den foregaaende Strid. Hvorvidt det er Christiania Præsteskab eller specielt Mag. Trugels, der har foranlediget dette Skridt fra Universitetets Side, kan ej afgjøres, men urimeligt er det ialfald ikke; som netop anført, var det Mag. Trugels, som indkaldte ham til at give Forklaring om sine

Ytringer i Anledning af Nadverformaningen i Alterbogen, og desuden var det i Forliget af 1643 bestemt, at de, hvis der opkom nogen Strid om Læren, skulde henstille det til det theologiske Fakultets Afgjørelse; heri kan man maaske ogsaa søge Grunden til, at Dommen den 30te April ikke indlader sig paa Stridighederne om Læren. — Den Prædiken i Pintsen 1651, som han omtaler, har vel været en Tolvprædiken, hvilken han ifølge den forrige Aar fattede Bestemmelse var berettiget og forpligtet til at holde, og da det ej er rimeligt, at han efter disse Stridigheder fik prædike oftere, end det i den omtalte Bestemmelse var fastsat, saa har dette sandsynligvis været den sidste Prædiken, han holdt i Christiania.

Den 22de Septbr. 1651 udgik der nemlig en kongelig Befaling til Bispen om at indkalde Mag. Trugels og Mag. Niels „for de af Hs. Majestæt dertil deputerede og betroede Mænd", Gregers Krabbe, Statholder, og Thomas Kortsøn Vegener, Superintendent over Stavanger Stift. I Statholderarkivet findes Originalstevningen, udstedt af disse to Mænd den 12te Marts 1652 til Mag. Trugels og Mag. Niels. Det heder deri, at Bispen Mag. Henning Stockfleth havde ladet berette for dem, at han saavel efter kongl. Befaling af 22de Septbr. 1651 som efter Embeds Pligt havde fundet sig foranlediget til at tiltale dem „formedelst adskillige mistænkelige Prædikener, utidige Forsamlinger, hemmelige Øvelser, høje og dyre Sigtelser, skadelige og utilbørlige Angivelser, hvormed I ikke alene udi Steden for Forenelse og Samfund, istedenfor Guds Ære og den christne Menigheds Opbyggelse hveranden skal have angreben og efter egne Passioner og ond Affektion paa Navn, Ære og Rygte hinanden med Mistanke have besmittet, udraabt og beskjæmmet, medens endog derved Christi Kirke paa dette Sted samt den ganske Menighed foruroliget, Præsteskabet berygtet og udført til forargelig Forhaanelse". Heri havde de forbrudt sig ikke alene mod den Enighed,

hvormed de burde stride for Evangelii Tro, „medens endogsaa mod vore Kirkers bekvemme og hidtil uanfægtede Ceremonier, Christi Kirke paa dette Sted til megen Uro“. For at nu den Skyldige kan straffes og den Uskyldige frifindes, indkaldes de at møde 3dje Søgne efter Midfaste (31te Marts) paa Christiania Kapitelshus, hvor der da skal dømmes i Tvistigheden. Ligesaa indkaldes Borgermestere og Raad, Præsterne, Hans Madsen, Borger i Christiania samt hans Hustru, saa og Andreis N(ielsen) Postmester, for at svare, forsaavidt de i denne Tvistighed vare interesserede. Nedenunder findes Mag. Trugels's og Mag. Niels's Paategning om at ville indfinde sig. Ligesaa Præsteskabets; hvorimod Borgermestere og Raad erklære, at de have Intet at svare til Sagen, „eftersom vi (saavidt os burde og vedkom) lang Tid tilforn vores Mening til Bispen derom skriftelig have overleveret“. Hermed maa sigtes til en nu tabt Erklæring, som siden forrige Proces var indleveret. Det maa ogsaa bemærkes, at der i Kapitelsbøgerne ikke findes Noget antegnet om hele denne Rettergang. Hvad der er blevet forhandlet og besluttet, vides altsaa ikke; efter Stevningens egne Udtryk synes Sagen at staa aldeles paa samme Standpunkt nu, som for to Aar siden. Der findes dog hos Pontoppidan i Annalerne IV, 402 nævnt en Erklæring af Mag. Niels af 6te April 1652 [5]), der for en Del omhandler denne Rettergang. Deraf ser man, at Bispen i denne Proces optraadte som Anklager, og at Beskyldningerne vare affattede i syv Punkter, hvilke overleveredes Mag. Niels den 18de Marts, for at han den 31te kunde forsvare sig mod dem. Foruden disse syv Punkter, hvis Indhold ikke staar angivet, fremførtes ogsaa en Anklage mod ham for utilbørligt Afhold fra Alterens Sakramente. Herimod forsvarede han sig mundtlig

[5]) Den findes blandt den kjöbenhavnske Proces's Akter, hvoraf haves en Afskrift i Videnskabs Selskabs Bibliothek i Throndhjem.

for Retten, og har ogsaa, efter hvad han beretter, forklaret sig derover i sit Tilsvar til de 14 kjøbenhavnske Spørgsmaal; men for at de beskikkede Dommere, Øvrigheden og Menigheden kunne overbevise sig om hans Uskyldighed, vil han fremsætte sit Forsvar ogsaa skriftligt. Han erklærer, at han ingenlunde har ringeagtet Nadverens rette Brug eller de om den udgivne Ordinanser eller den hellige Skrift, hvorpaa alle andre Konfessioner og Forordninger ere grundede. Men skal Nadveren bruges rettelig, maa det ske efter Christi egen Indstiftelse, hvormed dog ikke er ment, at de kirkelige Forordninger ikke skulle agtes; tvertimod, saavidt de ere grundede paa Skriften, ere de Guds egen og ikke noget syndigt Menneskes Ordinans; men intet Menneske skal befale og være Herre over vor Tro og Samvittighed, Noget, som baade den danske og norske Ordinans ogsaa udtrykkelig erklærer. — Nu byder, fortsætter han, saavel Skriften som Ordinanserne, at de, som ville værdelig bruge Nadveren med hverandre „skulle være Eet og eens i Christi Sandhed og Kjærlighed, og ingenlunde aabenbarlig og kjendelig stride derimod eller med hverandre indbyrdes"; kan nu Præsterne her, saalænge de beskylde mig for saa grove Forseelser, som de tillægge mig, virkelig afløse mig og annamme mig til Nadveren? Naar jeg efter Ordinansens Tilholdelse prøver mig selv, kan jeg med god Samvittighed for Gud og Verden erklære mig uskyldig i disse grove Beskyldninger, og derfor finder jeg, at det strider mod Herrens Bud, at jeg skulde bruge Herrens Nadvere med dem og ved deres Administration, som saaledes stride mod Sandheden; det er udtrykkelig forbudt 1 Kor. 5, 11 flg., hvilket jeg ogsaa har svaret til de 14 kjøbenhavnske Spørgsmaal. Og hvorfor have ikke mine Modstandere, som nu snart i 4 Aar have fortfaret med sine Beskyldninger, handlet med mig efter Christi Ordinans Matth. 18, dersom de havde vidst mig skyldig? „Jeg har nu paa det tredje Aar

søgt efter at bruge Herrens hellige Nadvere ved deres Administration og Betjenelse blandt Præsterne, som ville (handle) efter forbemeldte Guds og Christi Sandhed og Kjærlighed, og det har jeg forsøgt baade udi Christiania, Kjøbenhavn og andre Steder; men det er bleven mig forment". Heraf kan man se, at jeg ikke ringeagter Nadveren, dens rette Brug eller nogen Præst, som efter Christi Bud og den christelige Ordinans dermed omgaaes. Og tvertimod hvad jeg beskyldes, giver jeg tilkjende, at det aldrig har været min Mening eller Tro, at Prædikeembedets Værdighed, Kraft og Frugt skulde afhænge af noget syndigt Menneskes Person eller af hans egen Duelighed og Skikkelighed, thi al saadan Værdighed, Kraft og Frugt kommer af og fra Gud selv og hans hellige Aand. Men derimod er det min faste Tro, at den Præst, som ikke har Guds Hellig-Aand, men i Ugudelighed foragter og strider mod den Hellig-Aand og hans sande Ord, er ganske blind i de guddommelige og aandelige Ting og udi Guds Ords Lærdom og hemmelige Visdom, og derfor kan en saadan Præst ikke rettelig ledsage andre Blinde [6]). Og til Beslutning: Efterdi mange Præster og Tilhørere i disse Dage ikke forholde sig rettelig med Nadveren og dens Brugelse, vil Guds Straffedom paa det Allersnareste komme over denne blinde Verden. — Som Mag. Niels selv beretter i et af sine Indlæg i den kjøbenhavnske Proces, blev denne Erklæring af 6te Maj 1652 strax indsendt til Kjøbenhavn til Kansleren Christen Thomesen (Sehested). Sammesteds beretter han endvidere, at Nadveren var bleven ham negtet, medmindre han vilde staa aabenbare Skriftemaal for sit lange Afhold fra den. — Sammenholder man nu dette Tilsvar med Kapitelsstevningen, kan man omtrentlig forestille sig, hvordan Sagen stod; de i Stevningen nævnte Anklagepunkter, der maa være

[6]) Ligesaa ubestemt udtrykker han sig ogsaa i sit sidste Indlæg i den kjöbenhavnske Proces (Pont. Annal. IV, 439).

en almindelig Angivelse af, hvad Bispen senere nøjagtig har udtrykt i de nævnte syv Poster, ere jo omtrentlig de samme som før, og Mag. Niels gjentager sin gamle Opfordring til sine Modstandere om at føre Bevis; det eneste Nye er Afholdet fra Nadveren.

Heraf kan man ogsaa slutte, hvordan Forholdet mellem ham og Mag. Trugels har været siden Dommen i 1650; Kirken har fremdeles været deres Kampplads til liden Opbyggelse for Menigheden. Men hvorledes kunde da Bispen saalænge taale et sligt Uvæsen lige i sin umiddelbare Nærhed? Det synes besynderligt, at han ikke for mange Aar siden, ja allerede i 1648 i Anledning af Præsteskabets Klage, har taget et kraftigt og afgjørende Skridt for at faa Ende paa Skjænderiet; at han i højeste Grad har misbilliget det, det har han tydeligt nok vist, men han har dog Intet gjort for at faa det standset; thi Dommen i 1650 henholder sig alene til Skjænderiet den 3dje December, og deri findes intet Forbud og ingen Advarsel til Mag. Niels for hans hensynsløse Udfald mod Præsteskabet. Hvorfor skulde ikke Mag. Niels være forpligtet til at nævne de Præster, som han altid farer løs paa i sine Prædikener, og som han saaledes overøser med en Strøm af Skjældsord, medens han saa heftig fordrer, at hans Modstander Mag. Trugels skulde nævne Enthusiasterne, hvilke denne dog ingenlunde farer saa voldsomt afsted mod og ikke saadan udpeger, som Mag. Niels gjør det med sine Modstandere? At Bispen skulde mangle Lyst, er lidet rimeligt, og hans Embedsmyndighed gav ham fuld Berettigelse, ja hans Embedspligt fordrede det; der findes intet Spor til, at der var noget spændt Forhold mellem ham og Mag. Trugels samt det øvrige Præsteskab, som kunde gjøre, at han undte dem en saadan Behandling af Mag. Niels. Desuden stod han jo heller ikke selv udenfor Sagen; han fik ogsaa for sin Part døje Adskilligt af Mag. Niels. Hvorfor gjorde han altsaa nu først, hvad han allerede længe maatte

have følt sig opfordret og forpligtet til, nemlig at sætte Mag. Niels under Anklage for hans idelige Angreb paa Præsteskabet? — thi ham er det naturligvis Stevningen gjælder, om end Mag. Trugels ogsaa nævnes; efter Rettens Former skulde det først i Dommen udsiges, hvem der var den Skyldige. Men her maa man mærke sig det Tidspunkt, Bispen valgte til sin Anklage; netop nu var nemlig Hannibal Sehested falden i Unaade og afsat fra Statholderposten, hvori han efterfulgtes af Gregers Krabbe. Dette Sammentræf bestyrker den før fremsatte Gisning om, at Mag. Niels havde Ryggestød hos Statholderen. Bispen har udentvivl selv udvirket den kongl. Befaling af 22de Septbr. 1651 til at drage Mag. Niels til Ansvar, Noget han, medens han stod under Hannibal Sehesteds hemmende Indflydelse, ikke havde vovet eller ialfald anseet det unyttigt at forsøge paa; nu derimod var det belejlige Tidspunkt kommet, og det synes ogsaa, som om det har lykkets ham at faa Bugt med Mag. Niels. Men det kan dog ikke negtes, at denne Forklaring har sine Vanskeligheder; thi at Han. Sehested af religiøs Overbevisning har holdt med Mag. Niels, synes lidet rimeligt; denne havesyge og snedige Politiker følte vist ikke stor Interesse for nogen af Parternes Sag, og hvad der skulde bestemme ham til at vælge Parti i denne Stridighed, kan ikke have været indre, men kun ydre Grunde; men hvilke disse have været, derom mangle alle Oplysninger. Rigtignok findes der heller ikke nogetsteds nogen bestemt Angivelse om, at det har været saa, men uden en saadan Antagelse vilde dog Mangt og Meget i Stridens Gang blive uforklarligt.

Da Bispen selv optraadte som Anklager og det hele Præsteskab, som det sees af Stevningen, ansaaes interesseret i Sagen, blev det nødvendigt at tilkalde en anden Bisp, for at han sammen med Statholderen kunde fælde Dom i Sagen. Hvad Udfald Processen fik, eller om der overhovedet blev

fældet nogen Dom, er ubekjendt. Aktor i den kjøbenhavnske Proces paastaar, at Mag. Niels er bleven afsat fra sit Embede i Christiania for at have næret og udbredt farlige Meninger i Religionen (cfr. Pont. Ann. IV, 425), men hertil svarer Mag. Niels, at han aldrig har forsvaret farlige Meninger, langt mindre forført Andre dermed; „derfor", fortsætter han, „kan det ej heller have været Aarsag til, at jeg har mistet min Bestilling udi Norge, fra hvilken jeg ej heller nogensinde blev dömt. Gud kjender bedst min Uskyldighed og ved og bedst Aarsagen, hvorfor jeg ikke der længere skulde blive" (cfr. Pont. Ann. IV, 434). — Pontoppidan antager, at han uden at afvente Dommen har nedlagt sit Embede og er rejst til Kjøbenhavn (Ann. IV, 402), og Worm (sandsynligvis efter ham) siger ogsaa, at han maatte nedlægge Embedet omtrent 1653. Saaledes maa det rimeligvis ogsaa forholde sig; dog skede det allerede i 1652, thi hans Eftermand Mag. Christen Nielsen (Benzon) blev udnævnt allerede den 18de Novbr. 1652. — Endnu engang forekommer dog Mag. Niels omtalt i Kapitelsprotokollerne. Den 19de Aug. 1653 læstes paa Kapitlet en Skrivelse fra ham, rettet mod Mag. Jesse Madsen, der som Notarius ogsaa bestyrede Kapitlets Kommunegods. Af hans Svar sees, hvorpaa Mag. Niels's Skrivelse gik ud; Mag. Jesse erklærer nemlig, at han aldrig har negtet Mag. Niels, hvad der tilkom ham af Kommunegodset, „og", fortsætter han, „Mag. Niels bør bevise sine Sigtelser om Mangler i mine Regnskaber; har jeg givet ham saameget som en Skilling forlidet, skal han faa tidobbelt igjen". Paa den anden Side klager Mag. Jesse over, at han resterer med kongelige Kontributioner, og at han selv har maattet lægge Penge ud for at lade indføre Dommen mellem ham og Mag. Trugels (i 1650) i Kopibogen, hvorpaa han havde anvendt store Bekostninger og ej faaet en Skilling derfor. Dette Svar overleveredes Mag. Niels's Fuldmægtig.

Efter Planen skulde her kun behandles Mag. Niels's Historie under hans Ophold i Christiania, thi hans Skjæbne, efterat han var kommen til Kjøbenhavn, berettes udførligt i Pontoppidans Verk. Da imidlertid dette ikke kan forudsættes at være i mange Læseres Hænder, turde det ikke være ufornødent her at give en kort Fremstilling af hans senere Skjebne.

Da han havde opholdt sig et Par Aar i Kjøbenhavn, blev han indkaldt for Konsistoriet og var to Gange paa Forhør der; den anden Aktion giver Pontoppidan for største Delen in extenso. Hofprædikanten Joh. Dietrichsen var Aktor, og fire andre Præster samt en Student aflagde Vidnesbyrd mod ham. Anklagepunkterne vare: Foragt for Prædikeembedet, forargeligt Afhold fra Nadveren, Afholdelse af Konventikler, katholiserende Lære om gode Gjerninger, kalvinsk Nadverlære, Anbefaling af mistænkelige Skrifter (Elias Prætorius) o. s. v. Til alle disse Anklager svarede Mag. Niels med sin sædvanlige Vidtløftighed og synes her ligesom i Christiania at have søgt at omgaa eller tilsløre det egentlige Spørgsmaal; men det mundtlige Forhør tvang ham til at tale mere rent ud. Han maatte erkjende sin kalvinske Nadverlære (sml. hans Erklæring om sin Fortolkning af Johannes Evang. 6te Kap. i Juleprædikenen). Da der foreholdtes ham, at den, som vil bo i Riget, skal rette sig efter Augsb. Conf. og Frederik den 2dens Artikler, svarede han: „Det kan jeg ikke gjøre, uden forsaavidt det kommer overens med Guds Ord". Ligesaa erklærede han, at „han ikke kunde forstaa, at Skriften lærer, at Christi menneskelige Natur er af Adams, Mariæ og vores jordiske Væsen eller af den Jord-Adam og Kreatur, som vi ere" (cfr. Elias Prætorius's Kjætterier). En Del af Beretningen om Forhøret er udeladt af Pontoppidan og er her anført efter den Kopi af dette Forhørs Forhandlinger, som haves i det Norske Videnskabers Selskabs Bibliothek.

Den 11te Juli faldt Dommen, saalydende: „Efterdi Mag. Niels Svendsen ved sit lange Frahold fra Sakramentet sig højlig mod kongl. Ordinans og Reces haver forseet og derforuden med sine Vildfarelser fragaar den Augsb. Conf., bør han efter Recessen Pag. 37 saasom og efter Frederik den 2dens Mandat for de 25 Art. (sic) disse Riger og Lande undvige; dog henstilles underdanigst til den høje Øvrighed, om han efter Recessen Pag. 69 anderledes exemplariter skal straffes".

Ifølge denne Indstilling blev han ogsaa exemplariter straffet; han blev sat i livsvarigt Fængsel paa Slottet Dragsholm i Sjælland. Ved Svenskernes Indfald blev han dog i 1658 befriet, og, som Pontoppidan beretter, undlod hans Tilhængere ikke at anse den store Nød, hvori Landet disse Aar var stedt, for en Opfyldelse af hans Profetier. Efter saaledes at være kommen paa fri Fod drog han til Amsterdam, hvor han sandsynligvis har truffet sin Lærer og Mester „Elias Prætorius", og der skal han da ogsaa være død, uvist hvilket Aar.

Efterat dette Arbejde allerede var blevet færdigt, er jeg tilfældigvis bleven opmærksom paa, at der i „Budstikkens" 3dje Aargang S. 391 flg. findes en Levnetsbeskrivelse af Mag. Niels Svendsen i den Beretning om Gymnasiet i Christiania, som Justitiarius J. C. Berg der har givet. Han har dog hovedsagelig støttet sig til trykte Kilder; de skrevne Dokumenter, som her ere benyttede, have været ham ubekjendte. Det eneste Nye, som der findes om Mag. Niels Livsomstændigheder, er en bestemt Angivelse af Dagen, da han blev udnævnt til Lektoratet i Christiania, nemlig 11te Maj 1639. Hvad Hannibal Sehesteds Forhold til Mag. Niels angaar, er Berg af den Mening, at han har begunstiget ham eller idetmindste ikke paadrevet en ordentlig Procedure mod ham (saaledes

maa vel Stedet S. 404 forstaaes, der sandsynligvis paa Grund af en Trykfejl er noget dunkelt). Mange interessante Oplysninger giver Berg ogsaa om Mag. Niels's Skrifter, hvis fuldstændige Titler anføres, ligesom man her ogsaa vil kunne faa nærmere Underretning om næsten alle de i Striden indviklede Personer.

Fremdeles har jeg ogsaa havt Anledning til at undersøge nogle af de før omtalte Manuskripter paa det kongelige Bibliothek i Kjøbenhavn; i dem findes en Afskrift af de S. 53 nævnte 14 kjøbenhavnske Spørgsmaal. Disse forelagdes Mag. Niels, heder det, efter kongelig Vilje, og den 19de August 1651 mødte han paa Kjøbenhavns Konsistorium efter Indkaldelse af Sjællands Biskop Dr. Jesper Brochmann og de andre Theologer. Den nærmeste Anledning til denne Indkaldelse var den Tolvprædiken, han havde holdt Pintsedag 1651; den maa have været noget skarpere end sædvanligt, da Borgermesteren og flere af Raadet besværede sig over den i en Skrivelse til Bispen, som den 24de Maj oplæstes paa Kapitlet; (dette er da den S. 55 omtalte Erklæring fra Magistraten). Paa det Spørgsmaal (Nr. 11), hvad han svarer til denne Skrivelse, erklærer han, at han ingen Afskrift havde faaet af den og saaledes ej har kunnet svare; men det synes underligt, siger han, at Bispen, som var tilstede under den paaklagede Prædiken „og meget flitteligen (som det synes) tilhørde, hverken da eller senere har tiltalt mig om Prædiken, at han deri vilde forandre eller straffe Noget". Om Prædikenens Indhold faar man nogle Vink af de i den Anledning til ham stillede Spørgsmaal. Han havde, heder det (i 1ste Spørgsmaal) fornemmelig talt „om Antichristi Ministerio og dets Tilhængere og derhos paa det Heftigste og Ivrigste formanet Tilhørerne udi Christianiæ Menighed, at de sig flitteligen skulde tage ivare for saadant et antichristiske sataniske og djævelske Riges Ministris eller Kirketjenere"; han opfordres

derfor til at erklære, om der blandt Præsteskabet i Christiania findes saadanne, som forfølge Christi sande Tjenere, og for hvilke Menigheden skulde tage sig ivare. Han svarer, som sædvanligt, undvigende; i Prædikenen, siger han, handles baade om Antichristen og hans Ministerium og om den sande Christus og hans Ministerium; men da Troen nu er sjelden, og Antichristerne ere mange, saa maa man ikke alene i Christiania, men overalt vogte sig for saadanne; derfor prædikes der jo ogsaa to Gange om Aaret, 8de og 25de Trinitatissøndag, om at tage sig ivare for saadanne. „Hvorfor tilholdes jeg da nu mere end alle andre, som ogsaa prædike om antichristelige Lærere, at aabenbarlig sige, om jeg mener, at de ere udi Christianiæ Menighed"? Naar selv Christi „egen liden Skole" og den første Menighed ikke var fri for antichristelige Kirketjenere, skulde man da indbilde sig, at Christiania eller nogen anden Menighed skulde være fri derfor? Forresten beder han de højlærde Herrer at læse den omhandlede Prædiken, hvoraf han sender dem en Afskrift. Til den henviser han ogsaa i Anledning af et andet Spørgsmaal, nemlig om han i den „har lært ministerium pastorum impuram vitam agentium at være inefficax" (sml. ogsaa hans Svar i den Anledning S. 57).

I Nr. 2 og 3 adspørges han, om han mener, at han som Læsemester har Magt til at beskjæmme Sognepræsten Mag. Trugels, og om han vil erklære Mag. Trugels's Fremgangsmaade, nemlig at han har stevnet ham for Kapitlet, for stridende mod Guds Ord og Christi Ordinants; hertil svarer han aldeles paa samme Maade, som forhen (i Apologien af 19de Marts 1650). Det Samme er ogsaa Tilfældet med de følgende Spørgsmaal, som angaa hans Beskyldninger mod Mag. Trugels for ikke efter Embedspligt at have navngivet Enthusiasterne (Nr. 4) og for at have forsømt sin Embedspligt som Sjælesørger hos den syge Jens Hansen (Nr. 5).

I Anledning af 6te og 7de Spørgsmaal, nemlig om hvilke de grove og forargelige Stykker vare, som havde tildraget sig i Menigheden, og som ikke ringe angik Mag. Trugels, og om det Brev, Borgermester og Raad sendte Mag. Trugels i Anledning af hans Prædiken (1ste Bind S. 260), gjentager han Historierne om Søffren Kjeruld, Mikkel Lauridsen, Knipperdolling o. s. v., og henviser til sin Apologi. Til 8de og 9de Spørgsmaal, om han har været tilstede ved aandelige Sammenkomster i Jochum Trompeters (Instrumentistes) Hus og samlet løse Folk om sig, med hvem han har holdt hemmelige Sammenkomster, — svarer han bestemt benegtende; men, tilføjer han, havde han givet sig af med slige løse Folk som Søffren Kjeruld, „hvis Løshed, Løgnagtighed og Falskhed, Tjuferi og Skjelmeri er aabenbare", da havde den Beskyldning rettelig kunnet tillægges ham. Til 12te Spørgsmaal, om han ikke i lang Tid har afholdt sig fra Alterens Sakramente, giver han samme Svar, som senere under Aktionen i 1652 (se S. 56). — I Anledning af den den 24de Maj 1651 skede Indtegnelse i Kapitelsprotokollen, som kortelig er berørt S. 53, fremsættes det Spørgsmaal (Nr. 13), „om Mag. Niels ikke haver stødt sig paa nogle Ord udi Alterbogen, som oplæses før Alterens Sakramentes Administration". Herom, siger han, har jeg ikke talt offentlig, hverken i Kirken eller paa Gymnasiet, men da den Sag kom paa Tale paa Kapitlet, sagde jeg min Mening, „at det gjorde mig Ondt, og at jeg stødte mig derpaa, at Mange, som bruge Sakramentet, sig fast indbilde og mene, 1) at naarsomhelst de tro, at Christus er tilstede i Sakramentet efter Ordenes Lydelse, 2) og naar de dertilmed ogsaa tro, at Christus giver dem sit Legeme og Blod til at æde og drikke til en Bekræftelse eller Stadfæstelse paa deres Synders Forladelse, 3) og naar de derhos gjøre og efterkomme Christi Befaling, nemlig idet de annamme Sakramentet, æde og drikke, da siges de at være rettelig prøvede og at værdelig

æde Christi Legeme og drikke hans Blod til deres Synders Forladelse, og de selv samme fare fort i deres forrige aabenbare Synder og deraf kjendes at være ubodfærdige og Christi Døds Foragtere, hvorfor de ikke bekomme deres Synders Forladelse, ihvorofte de annamme Sakramentet, og hvor fast de indbilde sig at æde og drikke til deres Synders Forladelse". — — For disse mine Ord have de nu angivet mig. Hvorfor omgaaes man saaledes med mig? Man disputerer paa Universiteterne baade om Bøger, der ere uddragne af Bibelen, og om Bibelen selv, og Luther, som offentlig har fortalt, at han har stødt sig paa Jakobs Brev, han kaldes dog ikke en Menighedens Oprører, om end mange Lutheranere i det Stykke ere ham imod. Men Christus kaldtes ogsaa en Oprører, og han har spaaet sine Disciple samme Skjæbne o. s. v.

Ogsaa i Anledning af 14de Spørgsmaal giver han udførligere Tilsvar. Han adspørges, om han ikke havde sagt, „at om hans kongl. Majestæt selv vilde forbyde ham med de fordægtige Personer der udi Menigheden at omgaaes, vilde han dog ligevel med saadanne have sin Omgjængelse". — Ligesom de Skriftkloge, da de ikke kunde modstaa Christi Lærdom, lagde sig efter at gjøre ham sort og stinkende for Øvrigheden som den, der forbød at give Kejseren Skat o. s. v., for at kunne ihjelslaa ham, saaledes gaar det endnu enhver christen Lærer, som taler Sandhed; man havde truet ham med at ville skrive om ham til Hs. kongl. Majestæt, og at det skulde gaa ham ilde og endelig udgaa paa hans Kalds og Bestillings Fortabelse; men Gud gjorde ham med sin gode Aand saa glad og frimodig, at han svarede, at han vist formodede, at Hs. kongl. Majestæt, som ikke foragtede sine allerringeste ærlige Undersaatter, ikke nogensinde skulde faa isinde at forbyde den ene Christen at besøge den anden og at omgaaes med den anden, naar deres Besøgelse er ærlig, christelig og uforargelig; „men dersom saadant Forbud kunde ske, da var

Gud mit Vidne, at jeg vilde heller lade Bøddelen hugge mit Hoved fra mig, end jeg vilde for nogen Trusels eller timelige Fares Skyld foragte og forskyde nogen fattig og gudfrygtig Christen, som kunde være mig til christelig Opbyggelse, og derimod omgaaes med de Ugudelige, fordi at de kunde være rige og for Verden store og anselige. Og dette mit Gjensvar tegnede jeg strax samme Dag for Guds Ansigt, at det skulde altid være mig udi frisk Ihukommelse, men hvorledes de have indført mine Ord i Kapitelsprotokollen og fremført dem for Øvrigheden, sees af dette det 14de Spørgsmaal". (Sml. hermed I B. S. 243, hvor han ogsaa anker over Protokollationen, men, da det kom til Stykket, erklærede, at han ikke saa nøje huskede Sagen).

Disse hans Gjensvar til Konsistoriets Spørgsmaal ere forfattede i Kjøbenhavn 26de Aug. 1651 og ende, som sædvanligt, med Forkyndelse af „en endelige og almindelige Ødelæggelse". — Med en anden Haand er der tilføjet paa Manuskriptet, at Konsistoriet henviste ham at udføre sin Sag i Christiania, hvor efter kongl. Befaling af 22de Septbr. 1651 Statholderen Gregers Krabbe og Bispen i Stavanger Thomas Vegener skulde dømme i Sagen. Om Sagens videre Gang se ovenfor Side 54 flg.

Om Skriftemaalet.

Af

JØRG. HANSEN,

resid. Kapellan til Gran.

II.

I det Foregaaende har jeg bestræbt mig for at fremstille min Opfatning af denne Kirkelæres eller rettere Kirkeskiks historiske Udvikling, for at faa en fast Grundvold at staa paa ved Bedømmelsen af de forskjellige Meninger, der have gjort sig gjældende om Skikkens christelige Betydning, Forhold til Guds Ord og kirkelige Anvendelse; det er til disse, vi nu skulle gaa over.

Efterat Skriftemaalet var kommet paa det førnævnte Punkt, og der imidlertid var gaaen en Periode af Slaphed, Mangel paa christeligt Liv, Vantro og Usædelighed over Kirken, og da derpaa en bedre Tid begyndte at gry, da der kom en Opvækkelse, da Kirken atter ligesom vendte tilbage til sig selv, til det Ord, hvorpaa den var grundet, til den Tro, som var dens Livsprincip, saa bemærkedes, at der i Tidens Løb var foretaget Forandringer ogsaa ved flere Kirkeskikke, og især fæstedes Opmærksomheden paa Skriftemaal og Absolution, der jo begge staa i nøjeste Forbindelse med det christelige Liv. At der var indtraadt en Forandring med Skriftemaalet, stod ikke til at negte; det begyndte i den evangelisk-lutherske Kirke som privat, nu var det blevet almindeligt, og det forekom derfor at burde være en værdig Gjenstand for den nyvakte christelige Livsstræben, atter at føre det tilbage i

dets gamle Stilling; saa var Tilfældet i Tydskland blandt de saakaldte Gammellutheranere, og det samme er indtruffet baade i Danmark og hos os. Hertil kom, at Skriftemaalet betragtedes af Nogle endog som mere end en kirkelig Handling, som Noget, hvori der var en Kraft, lig et Sakramentes. Man syntes ialfald, at det uden Bekjendelse var en Uting; paa Grund af den følgende Absolution fandt man Bekjendelse ganske nødvendig baade for den Skriftende, for at han kunde vinde den rette Indsigt og vækkes til den rette Bod, og for Præsten, for at han kunde have Anledning til at virke desto bedre paa sit Skriftebarns Hjerte og Sind og tillige faa en begrundet Overbevisning, om han skulde tilsige Absolution eller negte den. Man gik da ud fra, at denne var Præsten betroet for at anvendes efter Skjøn, at han dermed havde baade et Løse- og Bindeembede, og ved Bekjendelsen skulde blive sat istand til at fælde Dom. De, som frygtede det Katholske i denne Anskuelse, men dog holdt for, at Præsten burde faa en Bekjendelse, førend han udtalte Absolutionen, grundede denne ikke derpaa, at den, som hine paastod, var i og for sig nødvendig for Præsten som dømmende, men derpaa, at den var god og tjenlig for ham, for at han kunde vide, hvorledes der burde handles med den Skriftende, og for at sættes istand til at vække hos denne det rette Sind. Nogle opstillede ogsaa den Fordring, at Skriftefaderen maatte selv være en opvakt Mand, for at han kunde være mægtig til — det være nu at fælde en sand Dom, eller komme dem til Hjælp, der trængte til at opvækkes, trøstes eller straffes med Guds Ord. I begge Henseender — enten man hyldede den ene eller den anden Mening — skulde alene den opvakte Præst være skikket til at forvalte Skrifteembedet. Med Hensyn til Absolutionen mente Flere, at den blot burde meddeles betingelsesvis, og alene ved privat Skriftemaal uden Betingelse, hvorved den da i sin Virkning vilde blive afhængig af

Skriftefaderens Indsigt, og paa denne maatte i saa Fald Skriftebarnet stole, naar den modtagne Afløsning skulde virke beroligende og til Trøst. Der antoges ogsaa, at det Retteste vilde være at udsige den som et fromt Ønske, der medgaves den Skriftende fra Guds Hus som en Styrkelse under Livets Kamp og Møje. — Vi ville i det Følgende nærmere overveje disse Meninger og det Fundament, hvorpaa de hvile, men først dog betragte et Par Skriftsteder, som oftere anføres til Støtte for Paastanden om Præstens Løse- og Bindeembede som Skriftefader og som afgjørende Grund for at vende tilbage til den ældre evangeliske Kirkes Skik og til vore gamle, endnu gjældende kirkelige Love.

De Steder af den hellige Skrift, som man beraaber sig paa, ere Matth. 16, 19. 18, 18. Joh. 20, 23; ifølge disse Steder skulde en saadan Magt være overdragen Apostlene af Frelseren og fra dem gaaen over til Kirken og gjennem denne til dens Lærere eller Prædikeembedet, eller efter katholsk Anskuelse, fra Apostlene til disses Efterfølgere, Præsteembedets Bærere. Alle disse tre Steder bidrage til gjensidigt at oplyse hverandre og maa derfor betragtes i Sammenhæng. I Matth. 16, 19 tale Jesus til Peter, da denne havde aflagt Bekjendelsen om sin Tro paa ham som Guds Søn, og betegner den Magt, han giver ham, med Udtrykket: „Himmeriges Nøgler", Noget, som den jo ogsaa maatte kunne kaldes, naar denne Løsen og Binden paa Jorden tillige skulde gjælde i Himmelen. Man ser af dette Sted, hvorfor denne Magt gaves, nemlig paa Grund af Peters troende Bekjendelse og fordi han havde modtaget denne Aabenbarelse fra Gud; Magten til at aabne og lukke Himmeriges Rige fik han altsaa paa Grund af sin Tro. Det er naturligvis ikke tvivlsomt, at denne Løsen og Binden maatte bestaa i at tage Synden bort eller lade den beholdes, da det er denne, som tillukker Guds Rige for os, og at saa er, se vi da ogsaa til Overflod hos Johannes,

hvor Jesus — efter at have blæst paa sine Disciple og sagt: „Modtager den Helligaand", siger til dem: „Hvilke I tilgive Synderne, dem ere de tilgivne, og hvilke I beholde dem, dem ere de beholdne"; hvad han forhen har henført til Peter, henfører han her til alle sine Apostle, og det synes rimeligt, at han sætter denne Magt i Forbindelse med Annammelsen af den Helligaand. Disse Ord ere nærmest talte til Apostlene, og man kunde sige, at, forsaavidt dette var en Magt, var den alene given dem og ingen Anden, formedelst det Forhold, hvori de stode til Jesu hele Verk, som gjorde det nødvendigt til dettes Fremme at udruste dem med særegne Evner, ligesom kun deres Skrifter ere kanoniske, betragtes i et ganske andet Forhold til Christendommens Lære, end alle andre Skrifter, fordi de vare mere end Andre ved Guds Aands Bistand og Oplysning vejledede til at fremstille Sandheden. Vi se imidlertid af det tredje Sted Matth. 18, 18, at Sagen ikke kan opfattes paa denne Maade; thi der taler Frelseren saaledes, at det er klart, at denne Løsen og Binden ikke vedkom Apostlene alene, men var noget Blivende i hans Samfund, idet han først i V. 17 siger, at man kan betragte den mod Kirken Ulydige som En, der staar udenfor Christendommens Velgjerninger, som en Hedning og Tolder, og taler nu i V. 18 ganske almindeligt og føjer dette Vers til V. 17 i en saadan Forbindelse, at det ikke blot synes at indeholde en Advarsel mod at være Kirken ulydig, men ogsaa en Grund for, at den mod Kirken Ulydige er som en Hedning, ɔ: er berøvet de aandelige og evige Goder, som blive dens Medlemmer til Del. Betragte vi nu Ordene, som de falde i Matth. 18, 18., da vil det vise sig, at der ikke er Tale om nogen Magt og Myndighed, som Jesus giver sit Samfunds Medlemmer (*ἐκκλησία*), men at han kun udsiger et Forhold, som finder Sted mellem dem og Himmelen; han antyder, at med dette Samfund er Himmelen saaledes forbunden, at

Tilgivelse eller Negtelse deraf i sin Virkning gjælder ikke blot indenfor de jordiske Forhold, hvori dette Samfund befinder sig, men ogsaa i de himmelske, og Grunden hertil er naturligvis, at der ere de eneste Midler til Guds Rige i Himmelen at finde. En fortræffelig Oplysning i saa Henseende tilbyder det følgende Vers (19); dersom to af Jesu Kirkes Medlemmer komme overens om at bede Gud om Noget, da skal det vederfares dem; her er Himmelen Jorden saa nær, saa, om jeg kan sige, beslægtet; træde To sammen, komme overens og bede, da sker det, Gud i Himmelen hører og tilstaar Bønnen, og hvorfor? Det siger Frelseren i V. 20 (γαρ betegner noksom, at her er Grunden): hvor to eller tre ere forsamlede i hans Navn, der er han midt iblandt dem; han er Mediet, som forbinder dem med Himmelen, med Faderen; i ham er jo alene Salighed, dertil er intet andet Navn givet; sker Bønnen i hans Navn, da følger Bønhørelsen. Her er altsaa udsagt et Forhold, en Kjendsgjerning, Noget, som er, som finder Sted, men der er ikke given en Magt eller Myndighed; at det faar i Udtrykket Udseendet af en Magt, ligger i Sagens Natur, naar saadanne Ting skal beskrives med Ord; gjennem Beskrivelsen af Virkningen søges Betegning for en Beskaffenhed ved Aarsagen. Saaledes er udentvivl ogsaa Jesu Ord til Peter og de øvrige Apostle at forstaa; der gives dem ikke en særegen Magt, som er adskilt fra al anden og given paa Grund af særegne Omstændigheder, en Magt, som altsaa ophører med disse, men gjennem Omtale af Magten beskrives selve Væsenet, hvis ligefremme Virkning hin er. Saaledes er der en nøje Forbindelse mellem V. 18 og 19; ligesaa lidt i det første som i det andet overdrages der Kirkens Medlemmer nogen særegen Myndighed, men der udsiges blot, at de gjennem Samfundet (ἐκκλησία) staa i et saadant Forhold til Gud og Himmelen, at den Orden, som finder Sted hos dem, afspejler himmelske Forhold, at hvad der gjælder hos dem,

gjælder ogsaa hos Gud, at deres Bønner indeholde i sig deres Opfyldelse, fordi den guddommelige Vilje afpræger sig hos dem. Disse Ord: „hvad to komme overens at bede om, skal vederfares dem", have sin Regulator for Fortolkningen deri, at man kan kontrollere Bønnens Art derved, om Gaven skjenkes eller ikke, og de kunne altsaa ikke urgeres videre; Jesu Udsagn derimod i det foregaaende Vers om Syndsforladelse kan ikke saaledes kontrolleres, da denne er noget Aandeligt, Usynligt, men disse Ord maa fortolkes i Analogi med dem om Bønnen. Af hine anførte Frelserens Udsagn kan man derimod heller hente en Stadfæstelse for Sandheden af den gamle kirkelige Sats: „extra ecclesiam nulla salus", hvilken Cyprian vel først bestemt udtaler, men som dog kun udtrykker en Mening, ligesaa gammel som Kirken, og som har sin Sandhed deri, at Christi Samfund alene har de eneste Salighedsmidler, Guds Ord og Sakramenter, og er Kirke kun forsaavidt, som den har dem. I disse ligger Kraften, der er Guds Menighed, hvor disse ere; alene blandt dem er Jesus, som ere forsamlede i hans Navn, og fordi han er hos dem, derfor staa de Himmelen nær, derfor er hos dem Salighedens Haab og Vej. Det var Fejlen hos den katholske Kirke, at den bandt denne guddommelige Orden, denne Herlighed fast til en ydre Ting, til et forstenet udvortes Samfund med al dets menneskelige Skrøbelighed, og ikke altid og stedse paanyt gik tilbage til Kilden for det Hele, Christus, lod dette Indre rette sig efter det Ydre — Formen, gjorde dette til Prøvestenen for, om hint var tilstede, holdt sig ikke for Øje, at hint dog var Væsenet, hvori Kraften laa, og som stedse maatte træde op som det Normerende, og Formen holdes flydende, forat den ikke efterhaanden skulde falde ud fra sin Norm og i sin Fremtræden fornegte den; derved vilde den blot blive et tomt Hylster og tillige med det samme gjøre sig skyldig i

en Løgn, dersom den vedblev at anmasse sig Retten til at overføre paa sig, hvad der blot gjaldt Væsenet selv.

Sees hen til det Forhold, hvori V. 18 staar til det hele Kapitel, synes dette ogsaa at maatte stadfæste Rigtigheden af den ovenfor fremsatte Fortolkning. Al Frelserens Tale og Formaning i det 18de Kapitel af Matthæus gaar ud paa at indskjærpe sine Disciple Ydmyghed, Forsonlighed, Billighed og Eftergivenhed i indbyrdes Samfærsel. Hans Disciples Spørgsmaal i det 1ste Vers tyder hen paa, at en slig Formaning er højst fornøden; det røber et om end svagt Spor af, at Stolthed og Herskelyst truer med at hæve Hovedet blandt dem, og da vilde Følgesvendene, Uforligelighed, Haardhed i Domme og Uforsonlighed, tilbagestødende Opførsel, Forargelse af Andre og Foragt for dem snart fremkomme, bære Frugt i Splid, Trætter og Adskillelse og gjøre enhver Forening af Flere, al Samvirken umulig. Det er herimod Frelseren søger saa alvorligt at virke, og det hele Kapitel er optaget af hans Lærdomme og Advarsler mod en saadan Tænkemaade. Han fremstiller blandt dem et lidet Barn og knytter hertil sine Formaninger; han erklærer dem, at et saadant Sind, som hint Spørgsmaal røber Spor af, er saa fordærveligt, at det endog vil udelukke dem fra Guds Rige; Forargelse af Andre, Ligegyldighed for deres Vel, Hovmodens Børn, ere saameget strengere at forvise fra hans Samfund, som han ikke er kommen for at fordærve, men for at frelse (V. 11.), hvorfor han glæder sig over enhver Vildfarende, som han kan føre tilbage paa den rette Vej. Hertil slutter sig nu fra V. 15 af Belærelser om Forligelighed indbyrdes. Der er ikke Tale om Synd i Forhold til Gud, men om en mod Næsten begaaet Uret. Dersom din Broder synder mod dig, da forehold ham under fire Øjne hans Forseelse (ἔλεγξον, cfr. Luc. 17, 3.), og hører han dig, da har du vundet din Broder, erhvervet ham ligesom fra Nyt af, da han jo ved den opkomne Ufred var

tabt, erhvervet ham ligesom Hyrden, der gjenfandt sit tabte Faar; modstaar han, saa lad dig ikke afskrække, tag et Par Venner med dig, forat Tvisten kan ophæves ved upartiske Mænds Undersøgelse og Erklæring; forholder han sig fremdeles haardnakket, da sig det til Menigheden, og vedbliver han i sit halsstarrige og uforsonlige Sind, da være han di som en Hedning og Tolder. Idet nu Frelseren giver saadanne Regler for sine Disciples indbyrdes Opførsel, vil han vistnok derved ikke blot formane den Uretlidende til at vise sig forsonlig, men Ordene — især i V. 17 — falde saaledes, fordi han udentvivl ogsaa med det samme vil give den, som har tilføjet Uretten, en Advarsel mod at vedblive i sin halsstarrige, uforligelige Opførsel; hertil slutter sig nu, som før sagt, V. 18 og flgg. Formaningen har gjort sit Indtryk paa Disciplene; Peter gjør sit Spørgsmaal om, hvor ofte man skal tilgive, og erholder sit Svar, hvortil Jesus føjer sin Parabel om den ubarmhjertige Medtjener og ender derpaa den hele Formaning med V. 35 og den deri indeholdte alvorlige Advarsel. Naar Frelseren nu i V. 18 — ifølge den ovenfor givne Udtydning — erindrer Disciplene om sit Samfunds himmelske Formaal og sine sande Troendes nære Forhold til Gud, saa har han dermed isandhed lagt forøget Vegt baade til sin Paamindelse og Advarsel, medens han derimod vilde have virket forstyrrende paa sin hele Formaning, om han midt i Bestræbelsen for at vogte sit Samfund for Splidens Elementer havde givet sin Kirkes Medlemmer uden nærmere Bestemmelse en Magt, der just maatte blive en ny Spore til hovmodig Tillid og Selvophøjelse. Det er langt mere stemmende med Kapitlets hele Indhold, at V. 18 betegner Farligheden af at adskille sig fra hans Menighed som en Advarsel for den Uforligelige, end at fortolke Ordene som en Magt for Menigheden til at løse og binde for Tid og Evighed; det er mod menneskelig Svaghed Frelseren ivrer, men for at besejre den var det et bedre

Middel at paavise Herligheden af det Samfund, hvori hans Troende uforskyldt havde faaet Del, end at fortælle om, at der var lagt en evig og himmelsk Magt i deres Hænder. — Det er maaske en lignende Betragtning, som har ladet flere Fortolkere af dette Sted henføre Ordene i V. 18 paa Menneskenes Forhold indbyrdes og ikke paa deres Forhold til Gud, saaat Frelseren blot skulde villet betegne den Myndighed, Menigheden har til at udelukke fra sig de Ulydige og atter optage dem, naar de erkjendte deres Forseelse, altsaa en Samfundsmagt inden Samfundets egne jordiske Grændser; de mene da, at Herren har udtrykt sig saaledes for at betegne, at Synden mod en Broder eller mod Menigheden ved deres Tilgivelse af Fornærmeren kunde betragtes som isandhed forladt; V. 18—20 maatte isaafald indeholde Grunden til, at han kunde have denne Trøst. Man kunde til Støtte for en saadan Fortolkning anføre, at de nærmest foregaaende V. 15—17 alene handle om de Troendes indbyrdes Forhold og indre Politi, om jeg kan bruge dette Udtryk; derfor have ogsaa Enkelte fortolket ἐκκλησία i V. 17 ikke om Kirken eller Menigheden i Almindelighed, men blot om det lille Udvalg, som dengang fandtes i Stæderne til at dømme i mindre Stridigheder, især Privattvist, og som Paulus i 1 Kor. 6, 1 figg. synes at ville anbefale de Christne at efterligne. Naar man for at anbefale den sidste Fortolkning paastaar, at Ordet ἐκκλησία ikke af Frelseren kan bruges om Kirken, fordi denne ej endnu var stiftet, saa gjendrives denne Paastand af hans Ord i Matth. 16, 18, hvor ἐκκλησία sikkert har denne Betydning. Forøvrigt forekomme hans Ord i Kap. 18. V. 18 mig altfor tydelige til, at man kun kan henføre dem til menneskelige Forhold; de føre klart nok Blikket opad til Himmelen og lade denne afspejle sig i Kirkens jordiske Forhold. Heller ikke maa man lade ud af Betragtning, at Parallelstederne Matth. 16, 18 og Joh. 20, 23 tilfulde vise, at Jesus

ved sine Udsagn gaar videre, end til blotte Stridigheder, som kunne opstaa mellem hans Disciple; hans Bestræbelser ere vistnok mere henvendte paa at hæve disses Grund, end at aabne Udsigt til, at de, om de vare opkomne, ved den Fornærmedes Tilgivelse tilfulde og letteligen kunne blive borttagne, Noget, som desuden andre Udtryk af ham ogsaa i dette Kapitel vare skikkede til at overbevise den Fejlende om, hvis han i saa Henseende skulde nære Tvivl.

Heller ikke i den gamle Kirke blive disse Steder af Kirkefædrene anførte i den Betydning, at de skulde bevise Kirkens Magt til at give Syndsforladelse. Denne grundedes altid paa Daaben; Christi Forløsning, hans Kjærlighed til alle Mennesker og Ønsket om at frelse dem alle lod Kirken aabne sig for enhver Bodfærdig. Naar disse Steder, især Matth. 16, 18 og Joh. 20, 23 anføres, hvilket fra Cyprians Tid hyppigt sker, da laa Grunden dertil andetsteds, end i Bestræbelsen efter at bevise Kirkens og dens Læreres Magt til at give Synderen Absolution. Det var nemlig paa Cyprians Tid fornemmelig Spørgsmaalet om den historisk bestaaende katholske Kirkes Forhold til de schismatiske Novationer, der satte Aanderne i Bevægelse, og den nævnte Kirkefader blev dennes fornemste Leder, idet han i sine Skrifter satte den empiriske katholske Kirke som den udelukkende Form for Guds Virken, som den ene Vej til Christus og Naaden i ham, hvorved da alt Affald fra den tillige blev Affald fra Naaden, og Frelsens Mulighed blot laa i Enhed med den. Denne Enhed grundede han paa Biskopsmagten, hvis synlige Enhed han satte i den romerske Biskop, som indtog „Cathedra Petri". I denne katholske Kirke var Guds Aand alene virksom, udenfor den ikke, hvorfor han gik lige til den Konsekvents, at negte Gyldigheden og Kraften af den Daab, der var meddelt af Nogen, som stod udenfor Kirkesamfundet — Kjættere saavelsom Schismatikere — en Yderlighed, hvortil dog Kirken, som

forøvrigt gjorde hans Anskuelser til sine, ikke fulgte ham, bevæget hertil vist ligesaameget af christelig Følelse som ved den romerske Biskops Anseelse. For disse sine Anskuelser om Biskopernes Myndighed og den Helligaands Virken gjennem dem i Kirken fandt nu Cyprian Beviser i Frelserens Ord til Peter hos Matth.: „Du er Peter og paa denne Klippe vil jeg grunde min Menighed — jeg giver dig Himmeriges Nøgler" samt i hans Ord til alle Apostle hos Joh. 20: „Ligesom Faderen sendte mig, saa sender jeg Eder — modtager den Helligaand". Disse her anførte Ord i Evangelierne bleve den egentlige Hovedsag for ham, som han især dvæler ved, og naar han tillige anfører de følgende om Syndstilgivelse, da sker det især for at vise, i hvad Retning Magten gik, at det var en Magt til at aabne og lukke Guds Rige for Menneskene, saaat alene i Apostlenes Samfund og i den Kirke, som havde sin Oprindelse og Grund i dem, var der Adgang til de himmelske Goder; der alene var Guds Aand, der alene kunde den meddeles, ja der alene var der ogsaa sand Daab med dens aandelige Gave — Syndsforladelse. I samme Betydning blive disse Steder ogsaa af senere Kirkelærere anførte, og man ser let, at den er en anden, end den, man nu ofte lægger i disse Udsagn. — Ogsaa af en anden Grund tror jeg, at man medrette kan paastaa, at det laa fjernt fra den gamle Kirke at opfatte hine Frelserens Ord om en særegen Myndighed, given den af Gud til efter Skjøn at løse og binde Synden. Som bekjendt, antog nemlig baade Montanisterne og Novatianerne en Kirketugtens Strenghed, der bragte de Sidste endog til at negte enhver for Dødssynd Udstødt fornyet Adgang til Kirken gjennem Bod; allerede en saadan Negtelse maatte hin Udtolkning af de nævnte Steder gjøre utilladelig, thi var en saadan Magt given, da kunde ikke Kirken erklære sig ude af Stand til at optage i sit Samfund Nogensomhelst, for hvilken Synd han end var udstødt, naar han gjorde op-

rigtig Bod. Den eneste Indskrænkning heri maatte ligge i Frelserens Ord i Matth. 12, 31 om Synd mod den Helligaand; men hine Schismatikere gik ud fra, at Synden ikke kunde tilgives og altsaa var bunden i Himlen som paa Jorden, saaat de af den Grund negtede Gjentoptagelse, thi deres Lære var, at omend ikke Kirken kunde atter optage de Frafaldne, saa burde disse dog gjøre Bod og vende sig til Gud for hos ham at finde den Tilgivelse, som det efter deres Mening var Kirken utilladt at give. Heller ikke kan man indvende, at dette var falske Lærere — Hæretikere — der fortolkede hine Steder anderledes, end Kirkens sande Lærere, thi foruden at Tertullian i sine montanistiske Skrifter just forsvarer denne Anskuelse, saa ved man jo ogsaa, at de nævnte Partier adskille sig fra Kirken ikke saameget paa Grund af Læren, som i deres Grundsætninger om Kirkeforfatning og Disciplin. Ogsaa den katholske Kirkes Lærere, naar de gjendreve hine Meninger om de grove Synderes bestandige Udelukkelse fra Kirkesamfundet, paaberaabte sig ikke den Magt, Frelseren havde givet Kirken til at løse og binde, men hentede derimod Grundene dels fra det Modsigende i at fordre Bod og dog lade den ske forgjæves, dels fra det Uchristelige i en saadan Haardhed, som nødvendigt maatte lede til Fortvivlelse. Det synes saaledes rimeligt, at man i den ældste Kirke betragtede hine Steder hovedsageligt som begrundende den biskopelige Magt i Almindelighed, og det var først efter den med Innocents den 3dje gjorte Forandring med Boden, at man begyndte at paaberaabe sig dem som Grund for Præstens Absolution, Noget, der var ufornødent, saalænge man alene betragtede ham som „precator pro delictis“ og som „Læge“ for den syge Sjæl. Man er endog i Opfattelsen af den Myndighed, som derved er tildelt, gaaen saavidt, at denne er anseet for at være en for sig bestaaende særegen Magt, saaat Præsten — f. Ex. som Missionær — kunde anvende Absolution paa Menne-

sker, der stode udenfor Christi Kirke som Udøbte — en Anvendelse altsaa uden Forbindelsen med den øvrige Naadesøkonomi, og man maa isandhed ogsaa tilstaa, at hvis disse Steder opfattes saaledes, som ofte sker, som en særegen Magt, da bliver hin nævnte Anvendelse af denne en ligefrem Konsekvents, men mener jeg, tillige en saadan, som synes at maatte advare for at forstaa Frelserens Udsagn paa den Maade. Hvad Absolutionen angaar, saa mangler der ikke paa Skriftsteder, som kunde støtte den, naar man holder fast ved Bodens Forbindelse med Daaben som Grundvolden for det christelige Livs Udvikling og som den Kilde, hvortil det atter maa vende tilbage, og hvoraf det øser sin Kraft saavel som sin Sundhed.

Af den historiske Fremstilling vil man have seet, at Boden har sin Oprindelse som kirkelig Handling fra den vakte Syndsbevidsthed og den deraf opkommende Hunger og Tørst efter Del i Frelsen; hine Steder i den hellige Skrift have ikke givet Anledning til den, og naar Frelserens Ord paaberaabes, saa sker det først i den senere Tid, da Guds og Kirkens Tilgivelse sammenblandedes; de have ikke begrundet denne kirkelige Skik. Man kunde vel sige, at have Kirkens Lærere modtaget denne Myndighed, da kan den ikke blive tilintetgjort derved, at den en Tidlang ikke udøvedes eller var ubekjendt, altsaa at denne Akt, Skriftemaal og Absolution, om den end ikke var til i Kirkens ældste Tider, dog maatte indføres, naar den er efter Guds Ord og af ham befalet, selv om man maatte tilstaa, at den ikke allerede var opkommen ved Guds Styrelse af sin Kirke gjennem dens Udvikling. Men ligesom nu det, at denne Skik, skjønt den skulde have et udtrykkeligt Gudsord for sig, ikke var bleven til i den Kirke, der blev grundet af Mænd, i hvis Mund dette Gudsord var lagt, allerede synes at maatte gjøre dens Grund i dette mistænkelig, saaledes tror jeg ogsaa at have vist, at

Ordene ere anderledes at forstaa. Med Hensyn til sin Opkomst udviklede denne Kirkeskik sig lidt efter lidt, indtil den fik sin nuværende Form, og har Intet med hine Ord at bestille. Men, kan man spørge, med hvad Magt kan den da opretholdes, og end mere — med hvilken Myndighed vover Præsten at udtale Syndsforladelsen? Hvad det Første angaar, da kunne vi svare, at den opretholdes ved Historiens Magt; den har udviklet sig i Kirken og har faaet Hævd i den som en Handling, hvorved den søger at virke paa sine Medlemmer og fyldestgjøre sin Bestemmelse, at berede dem til Ærens Rige i Himmelen. Vi kunne ogsaa paapege, som foranført, dens Sammenhæng med det christelige Liv som Fremstilling af en for dette nødvendig Udvikling; vi kunne henvise til Guds Ords Fordring, at gjøre Bod, at erkjende sine Synder, at lægge dem frem for Gud og for hverandre indbyrdes. Syndsbekjendelse er et Stadium i det christelige Liv, en nødvendig Fordring, og synes ogsaa at maatte afbilde sig i sin Nødvendighed ved en christelig Handling i de Christnes Menighed. Ligesom Livet der udtaler sig i Bön, i Sang, i andagtsfuld Lytten til Herrens Ord o. s. v., saa maa det ogsaa udtale sig i angrende, bodfærdig Syndsbekjendelse. Vel, siger man maaske, men denne er jo tvungen, den skal gaa foran Nadveren; — ja, men Nadveren er da ikke tvungen, du har frit Valg, men der er foreskrevet, at, vil du gaa til Nadver, da maa du skrifte, ligesom der er foreskrevet Bønner, Sange o. s. v. ved den christelige Gudstjeneste. Jeg mener nemlig, at naar vi komme sammen med de andre Christne i offentlig Gudstjeneste, da synge og bede og tale vi med Gud i vore Hjerter alt efter Herrens Ord (Ef. 5, 19. Koll. 3, 16), men Guds Ord om Bod, Syndsbekjendelse og Syndsforladelse er et Forsvar af samme Art for Skriftemaal og Absolution, og ere vi besjælede af et sandt Christensind, da maa vi være glade ved at gjøre, hvad der er foreskrevet, fordi vi indse, at det sigter

til vor Opbyggelse, og fordi vi føle os styrkede ved Deltagelsen deri, da Handlingen svarer til Guds Fordring og fremmer hans Hensigt, ogsaa paa denne Maade at virke til Sjælens Gavn og skjenke den sin Naade. Hvad specielt Udtalelsen af Syndstilgivelsen i Guds Navn fra Præstens Side eller Absolutionen angaar, da hviler vel denne i sin egentlige Grund ikke paa noget bestemt Udsagn af den hellige Skrift, som før vist, men derimod desto fastere paa den Sandhed, at i Christi Kirke er Syndsforladelsens Naademidler; den besidder Christus, som med sit Blod paa Korset forsonede al Verdens Synd, som var Offeret, ved hvilket Synden blev udslettet, og i ham og i Ordet om ham og i de hellige Sakramenter har den de Midler, hvorved Syndsforladelse erhverves. Denne erholdes ved Daaben, og gjennem Bod og Omvendelse vender den Christne tilbage til sin Daab, og han modtager nu gjennem Guds Ord og gjennem Præsten, som er dette Ords Tjener og Forkynder (2 Kor. 5, 20), Forsikringen af sine Synders Tilgivelse (Ap. Gj. 10, 43. 13, 38). I den 5te Part af Pontoppidans Forklaring lyder et Spørgsmaal saaledes: „Har da en Troende ikke Syndsforladelse, Liv og Salighed, førend han kommer til Guds Bord"? og efter Svaret: „Jo" atter: „Hvorledes kan da dette tilskrives Alterens Sakrament"? Hertil svares: „Jo; thi i dette Sakrament skjenkes der ham tillige et kraftigt Pant derpaa". Saaledes er det ogsaa med Absolutionen, udtalt af Præsten; den er ogsaa et Pant, givet i Ord og udtalt ikke som i Prædikenen, hvor Omvendelse og Syndernes Forladelse forkyndes til alle Folk (Luk. 24, 47), ganske i sin Almindelighed, men derimod specielt og til den Enkelte, som, erkjendende sine Synder, tager sin Tilflugt til Guds Naade i Christo Jesu; denne gudstilgivende Naade, som er rig nok til Alle, udtales over ham og kan udtales, fordi Adgangen til den er aabnet ham ved Daaben, og fordi Vejen for den Døbte til atter at indtræde og bestyrkes

i sin Daabspagt gaar gjennem Omvendelse til Christum og en troende Griben af ham. Dette er Luthers Anskuelse, naar han kalder Boden en Tilbagegang til Daaben, naar han vil have, at Afløsning skal vedblive i Kirken til Beroligelse for den saarede Samvittighed, naar han fordrer af den Skriftende, at han skal enfoldeligen tro og ingenlunde „tvivle, at Synderne ere dermed forladte for Gud i Himmelen". Enhver, som har gjort nogen Erfaring paa dette Gebet, vil vist erkjende, at den ængstede Synder just tiltrænger et saadant Gudsord, hvortil han kan holde sig, hvorved hans Tro kan faa Fasthed, og hvorved han kan bringes ud af den subjektive Følelses og Menens Gebet, der ligesaavel kan have Egenretfærdighed og Syndesikkerhed, som Mistvivl og Samvittighedsuro tilfølge, og redde sig ind paa den urokkelige Grund, som Herrens ubedragelige Ord har lagt. Det er klart, at under saadanne Forhold vilde det være en Profanation at udtale Absolutionen betingelsesvis; den maa udsiges uden Vilkaar, vis og sikker, thi den udtaler Guds Naade, der er en fri Akt og ikke tager Hensyn til menneskelig Fortjeneste eller til Menneskets Arbejde, men retfærdiggjør uforskyldt ved den Forløsning, som er i Christo Jesu. Dette var Luthers Mening, saa lære vore symbolske Bøger og foreskriver vort Ritual. Udtalelsen grunder sig paa Guds visse Ord; dette anvendes paa den Bodfærdige, og naar det udtales over ham: „Dine Synder ere dig forladte", da er dette ophøjet over al Tvivl, thi Guds Ord kan ikke fejle; dette udtaler Præsten, og Hjertet, som ængsteligt søger Fred, griber det, bemægtiger sig det, gjør det til sin Ejendom og besidder Ordets Indhold i Ordet. Paa dettes Grund staar Præsten og i Guds Sted, naar han vist og sikkert udtaler til Synderen Forladelse, men ganske anderledes vilde Sagen stille sig, om denne Afløsning udtaltes optativt eller konditionelt. Hvad kan Synderen hjælpe sig med et fromt Ønske? Dertil kan han ikke fæste sin Tro; denne

kræver Vished, den er modsat al Tvivl, den vil have Hjælpen og lader sig ikke nøje med det blotte Ønske, at denne dog maatte komme. At udsige Absolutionen betingelsesvis paa den Skriftendes Bod er næsten endnu værre; da staar ikke Præsten i Guds Sted, men udfører kun sin egen Forretning; han tager Hensyn til sin egen Svaghed, er fuld af Tvivl og Uvished, frygter for, at ikke Alt skal være i Orden, at den Skriftende ikke har gjort ret Bod, ikke har den rette Anger, den oprigtige Tro, kan ikke se dette og beslutter sig derfor til at give sine egne Stene istedetfor Guds Ords nærende og styrkende Brød, som han ikke drister sig til at række, da han ikke er sikker paa, at det kan modtages. Ak! giv det kun, giv Herrens Ord, det levende Brød, ud, giv det med fulde Hænder, giv det glad og vel tilmode, med fuld Hjertets Fortrøstning! Bekymre dig ikke, lad Herren sørge, thi dersom du blot skulde tage Hensyn til, hvad du ved om den Skriftende, da kunde du vistnok ikke gjøre det anderledes, end betingelsesvis, eller lægge dit venlige Hjertelag mod ham for Dagen ved at give ham det som et fromt Ønske.

Der er sagt, at dersom man skulde udtale Absolutionen sikkert, uden Betingelse, da maatte en Syndsbekjendelse være gaaen iforvejen for at sætte Præsten istand til at fælde Dom om Synderens Tilstand og derefter at afgjøre, om han kunde tildele ham ubetinget Afløsning; men dette er en mod den evangelisk-lutherske Kirkes hele Væsen stridende Mening. Det var mod en saadan Dommermagt, Luther protesterede, det var denne Anskuelse, som konsekvent maatte føre til Ørebigt, Samvittighedstvang, Sjælenes Ængstelse, han aldeles modsagde og fordømte. Det er ogsaa Christendommens Væsen, at Alt skyldes Guds Naade, at det ikke kommer an paa den, som vil, eller paa den, som løber, men paa Gud, som gjør Barmhjertighed; at Mennesket retfærdiggjøres uforskyldt ved Christo Jesu, og deri alene er der Kraft og fuld

Fortrøstning, deri at Alt er bygget paa Gud og ikke paa os selv; derfor bygge vi ogsaa Tilsagnet om Syndsforladelse alene paa Guds urokkelige Ord, paa hans usvigelige Løfte, paa hans uudtømmelige Naadesvæld, ikke paa den Skriftendes Bekjendelse, om den er mere eller mindre fuldstændig, ikke paa Præstens Bedømmelse, om den er sand eller usand, skarp eller sløv, om den holder sig kun til Overfladen eller trænger ind i Hjertet; — kun Guds Ord er skarpt, skarpere end et tveægget Sværd, kun hans Øje trænger ind i Hjertet og dømmer over Tanker og Begjæringer. Et optativt eller konditionelt Tilsagn fra Præsten vilde drage den hele Handling fra Himlen ned til Jorden og gjøre den uden Betydning, afmægtig til at trøste den Bedrøvede, oprejse den Sønderknusede, læge den Saarede; thi dens Virkning vilde da bero blot paa det svage Menneske, ikke paa den stærke Gud.

Der ere Nogle, som holde for, at just fordi Absolutionen har en saa vigtig og alvorstung Betydning, maa ogsaa Præsten for isandhed at kunne betjene en saa himmelsk Gave være opvakt, være en isandhed troende, en af Guds Aand besjælet Mand, en virkelig Christen; kun den Opvakte kan skue ind i Menneskehjertet og bedømme, hvad der bor, og han kan det, thi Guds Aand besjæler ham. Til Støtte herfor beraaber man sig paa 1 Kor. 2, 12 flg., især V. 15. Nu er det formodentlig ikke Meningen, at den opvakte Christen skulde kunne skue i Hjertedybet og kjende sine Medenneskers Tanker og Følelser mere end Andre, at han i saa Henseende skulde ved Guds Aand have modtaget en særegen Begavelse, der nærmede sig Alvidenhed. Meningen er vel, at den, som isandhed er Christen, gjennemtrængt af Christi Aand, som lever i sin Frelser og er gjenfødt ved ham til et nyt Liv og har faaet Forstandens oplyste Øjne (Ef. 1, 18), han har derved i sit Indre faaet en skarp Følelse til at opfatte det Beslægtede hos en Anden eller tilbagestødes ved det Modsatte, — han har

derved — ved sin christelige Erfarenhed — faaet en øvet Sands til at skjelne mellem Godt og Ondt (Ebr. 5, 14). Uden nu at ville lægge Vegt paa, at hin Oplysning og Erkjendelse angaar Læren, Opfattelsen af og Indsigten i Guds Virken ved Christus til Menneskenes Salighed, aabenbaret gjennem hans hellige Ord i hans Profeters og Apostles Mund (se Ef. 1, 17. 19 flg. cfr. Ebr. 5, 13. 14 med 1 Kor. 3, 12 og 14, 20) — uden at lægge Vegt herpaa ville vi gjerne medgive, at den af Christi Aand gjennemtrængte og med sin Frelser levende Christen har en skarp Sands til at bemærke, om der lever i en Anden et christeligt Sind eller ikke; vi tilstaa dette og tro, at Grunden ej blot ligger i det almindeligt erkjendte Forhold, at et Menneske, der lever i og er ganske indtaget af en Idé, eller hvis Liv er bestemt ved en fremherskende Stemning, opfyldt af en mægtig Impuls, modtagen det være fra Videnskabens, Kunstens eller ydre Forholdes Enemærker, ogsaa har en vis Dygtighed til at føle det Beslægtede hos en Anden og tiltrækkes derved — skjønt det vistnok ikke saa sjelden gaar saaledes til, at han skuer Andre i det Lys, som skinner i hans egen Sjæl; vi tro meget mere, at der i det christelige Liv ligger ved den gjennem Aandens Tugt opvakte og ømgjorte Samvittighed en Evne til at skjelne skarpere mellem det Onde og Gode, det Christelige og Uchristelige, hos de Mennesker, som træde det imøde, end de kunne, hvis Livsindre ikke er saaledes gjennemtrængt af christelig Aand, eller som endog med sin Tænkemaade og Viljesretning staa udenfor Livssamfundet med sin Frelser. Men om vi end indrømme dette, ere vi dog langt fra at ville indrømme, at dette Klarsyn var hævet over Vildfarelse; det ligger desuden i Christendommens Væsen at bygge paa Gud og ikke paa Mennesker; disse ere dog besmittede af Synd; dennes Magt er vistnok hos Christi sande Troende brudt og dens Virksomhed svækket, og den er dømt til engang at forsvinde

for hans Kraft, ved hvem vi, døde fra Synden, skulle leve for Gud; men den er dog endnu hos os, saa længe vi ere her tilhuse, og ytrer sig i mangehaande Vildfarelser, fordærvede Lyster og Begjæringer; vi staa hvert Øjeblik i Fristelse, have Guds kostelige Gave i skrøbelige Lerkar, leve i Kampens Hede og stride fremdeles og til Graven for at faa Klenodiet; vi maa alle bekjende med Paulus: „Ikke at jeg allerede har grebet det eller er allerede fuldkommen"; — derfor var det ikke christeligt Sind, men kjødeligt Hovmod, om Nogen vilde mene, at han var istand til at afgjøre over en Broders Bekvemhed til at annamme Guds Løfte om Syndsforladelse. Selv Satan kan antage Skikkelse af en Lysets Engel; Hykleriets Maske kan være saadan, at den bedrager ethvert Menneskes, endog det mest opvaktes Øje, og om end grove Synder ikke saa let kunne skjules, opdages dog ogsaa disse blot ved længere Omgang, ikke i det korte Samvær i Skriftestolen, og her skal desuden Hjertets Ro bygges paa en Forsikring, men hvad Grundvold havde vel den, der hvilede paa menneskelig Indsigt; hvo er det vel, som har den Maalesnor i Haand, der kan maale Dybden i Menneskebrystet, hvilket Øje er klart nok til at trænge til Bunden og se, hvad der rører sig? Vi overlade det til ham, som dømmer retfærdigen og ikke efter Anseelse, og vi stile vor Erklæring saaledes, at vor egen Person, vor egen Vilje, vor egen Anskuelse, vor egen Visdom træder tilbage og forsvinder, medens han fremtræder; vi lægge Alt paa ham, som har baaret Alt, thi han bar vor Synd, ligesom han fra Evighed bar os i sit Hjerte. Han bærer ogsaa Erklæringen; given i hans Navn og grundet paa ham, bliver den mægtig nok til at fremtræde i bestemte og visse Ord; grundet paa os, vil den blive skrøbelig og ikke vove at fremtræde anderledes, end som et fromt Ønske eller omgjordet af tusinde Vilkaar og Betingelser, men da vil den ogsaa blive skrøbelig for ham, som modtager den, og han vil

udentvivl finde sig med David bevæget til at anse det bedre at falde i Guds Hænder, end i Menneskets (2 Sam. 24, 14).

Der ere vistnok de, som i en anden Henseende fordre en christelig opvakt Præst, forat Skriftemaalet skal være, hvad det bør; de tage Hensyn til Skriftemaalet mere, end til Absolutionen, og tænke især paa, at den Opvakte er mere skikket til at oplyse, formane, trøste og advare den Vildfarende, den Bedrøvede og Ængstede, da han har Guds Ord levende i sig. Forbinde de med denne Mening tillige Fordringen paa et privat Skriftemaal og sætte Velsignelsen deri, da komme vi her til det Spørgsmaal, om det private eller det offentlige Skriftemaal er at foretrække, om hint bør indføres og dette afskaffes, eller om dette bør bibeholdes, hvor det er. Det bør dog foreløbigt bemærkes, at om man end forsvarer Bibeholdelsen af det offentlige Skriftemaal i Kirken, saa vil man dog ikke benegte Nytten og Velsignelsen af det private, vil ikke have det bortvist, men kun henvist til en privat Henvendelse til Præsten og ikke indført som en paalagt Skik, en Tvang. En saadan Opfattelse af denne Sag skulde jeg tro bedst stemmer med den evangelisk-lutherske Kirkes Anskuelse af Skriftemaalet „som en menneskelig Anordning", der er beholdt „saavel formedelst Afløsningens store Velgjerning som paa Grund af andet Gavn for Samvittighederne" (vid. Aug. conf. Art. 25). Den samme Artikel kan endogsaa siges ligesom at have henvist til det saakaldte offentlige Skriftemaal, idet den anfører og tilegner sig Chrysostomus's Ord: — — „Bekjend dine Synder for Gud, den rette Dommer, med Bøn, fremsig dine Synder, ikke med Tungen, men i din Samvittigheds Erindring"; thi det offentlige Skriftemaal bestaar jo i denne tause Bekjendelse, angiven i selve den Handling, at de Skriftende indfinde sig i Kirken, tage Del i Sangen og Bønnen, træde op til og knæle om Præsten for Herrens Alter; den i denne Handling udtalte Bekjendelse er ligesaa god, som

Mundens, thi det svage kortsynede Menneske kan ikke bedre bedømme denne end hin; Dommen er Guds, og Præsten kan udtale Afløsningen ligesaa trygt paa den ene som paa den anden, thi han stoler paa Gud, som skuer der, hvor han er blind, og udtaler den i Guds Navn. Hvad nu angaar den Gavn, som den Bodfærdige kan have af at betro sig til en oplyst Præst, saa er den vist stor og værd at søge, men her spørges der om noget Andet, om dette er det Væsentlige ved Skriftemaal, saaat det private derfor maa paalægges ved Lov eller gjøres til en almengjældende Skik, for at skaffe den, der har den Lykke at kunne henvende sig til en saadan Præst, denne Fordel, om altsaa Skriftemaal med Absolution blot kan finde Sted, naar det er privat, og det af hin nævnte Grund. Men med Hensyn hertil maa man nu lægge Mærke til, at Syndsbekjendelsen, om den gjøres for Præsten, egentligen og væsentligen ikke gjøres derfor, at den Skriftende af ham skal modtage Lærdom eller Formaning eller Advarsel eller Trøst — vistnok kan jo dette gives og være vel anbragt, men det er ingen af Skriftemaalets Væsen udgaaen Nødvendighed, og det er hertil man maa se, naar der tales om almengjældende Skikke eller Regler; man skrifter, bekjender sine Synder ikke for Præstens Skyld eller for at modtage Lærdom o. s. v. af ham, men for Gud, for at lægge sit bodfærdige Sind frem for ham under ydmyg Bøn og Betragtning, og for sig selv for gjennem sin Syndsbekjendelse — den være taus eller lydelig — at kunne komme til Indsigt i sine Synder og bringes til angrende at erkjende dem. Det maa være Noget, som henstilles til den Skriftende, om han vil handle med sin Præst, lette sit Hjerte ved at bekjende for ham og modtage hans Raad, Belærelse og Trøst; for Præsten er det nok at vide, at han har for sig et Menneske, der erkjender sig som en Synder for Gud; paa denne Syndserkjendelse er det, at Forladelsen tilsiges; at den er tilstede, viser Handlingen, at

gaa til Skrifte, og det relativt til Præsten ligesaa klart, som en lydelig Bekjendelse; han er dog nødt til at se paa det Udvortes — Tale eller Handling —, magter ikke at se bag disse i Sjælens Dyb, og vel ham derfor, at det ikke behøves, at det ikke fordres af ham, — en Trøst for ham at vide, at han foran den Skriftende ikke staar som Dommer, men som den, der fører Vidnesbyrd om Guds Naade.

Opvakthed altsaa, forsaavidt den er noget Mere, end en blot Lærdommens og Livets Form, og grunder sig paa, at Sjælen er gjennemtrængt af Christi Aand, belært af christelig Livserfaring og udrustet med Ordets Magt, er nok nødvendig for en Kirkens Lærer, naar hans Embedsgjerning skal bringe sin fulde Velsignelse for ham og hans Menighed, men den er ikke mere en Fordring i hans Gjerning som hørende Skriftemaal og tildelende Afløsning, end i al hans øvrige Virksomhed som Forvalter af Guds Ord og Sakramenter. Man kan og bør naturligvis baade ønske og bede Kirkens Herre, at han vil give sin Manighed levende Christne til Prædikanter, ligesom ogsaa at han vil vække og nære sit Samfunds Liv i Menigheden, men naar Spørgsmaalet er om Formen for kirkelige Indretninger, da maa denne ikke gjøres afhængig af de mangfoldige og skiftende Forhold, som blandt Menneskene kunne indtræde, men af den faste og urokkelige Regel, som Herren giver i sit Ord eller i selve de Indstiftelsers Væsen, der ved hans Styrelse bestaa i hans Kirke, og stedse saaledes, at hans Virken træder frem som det, hvorpaa det kommer an; thi det kommer dog tilsidst ikke an paa Menneskene og deres Virken i Guds Kirke, men paa den Livets Kraft, som udgaar fra ham, og som han meddeler i sit Ord og sine Sakramenter; baade disse og hint have sin Magt just af ham, ikke fra de Mennesker, gjennem hvem han bringer dem til Menigheden; han kan betjene sig ogsaa af et, som det forekommer Menneskene, udygtigt Redskab, thi hans Aand sværer

derover, som i Skabelsens Dage over den Jord, der var øde og tom; han formaar langt over, hvad vi bede og forstaa, og kan berede sig Lov ogsaa af de Umyndiges Mund (Fil. 1, 18). Det samme er vor Kirkes Lære, naar der i den augsb. Bekjendelse Art. 8 siges, at „Sakramenterne og Ordet ere formedelst Christi Anordning og Befaling kraftige, om de end meddeles af Onde". Forøvrigt, dersom man konsekvent forfulgte hine Fordringer (man kunde ikke blive staaende alene ved Lærerstanden), vilde man komme lige ind i den donatistiske Vildfarelse, at Kirkens Sandhed skulde bedømmes efter dens Medlemmers Renhed, som om man vilde negte, at Guldskaalen var af Guld, fordi dens Indhold var smudset, eller at en gylden Skat kunde bevares i et simpelt og skrøbeligt Lerkar; Apostelen Paulus mener noget Andet (2 Tim. 2, 20), og Frelserens Parabel om Klinten mellem Hveden giver en anden Lærdom.

Hvad jeg nu i det Foregaaende har bestræbt mig for at udvikle, forekommer mig at vise, at Skriftemaalet, saaledes som det for Nærværende finder Sted i vor Kirke, hviler paa et sandt christeligt Grundlag og bør i sin væsentlige Form ikke forandres. Det har udviklet sig til den Gestalt, som det har, gjennem Tiden paa historisk Vej, ikke ved Menneskenes fordærvende Indflydelse i en vantro Tidsperiode, men paa Grund af den Tendents, som det allerede i Reformationen modtog gjennem Luthers Opfattelse deraf, en Opfattelse, som man vist vil være enig i at tilstaa er baade aandfuld og dybt begrundet i Herrens Ord. Han betragter det ikke som et Sakrament, da det hverken har et synligt Tegn eller nogen dertil knyttet Gave, grundet paa Guds Udsagn og Indstiftelse; han anser det for paa det Nøjeste bundet til Daaben, som en Tilbagevenden til denne, som en formedelst denne skjenket Forsikring om Naade til den Døbte; den Syndsforladelse, han ved Daaben har annammet, overføres i Ab-

solutionen igjen paa ham. Ingen særegen Naadegave — sakramentarisk — har altsaa Skriftemaalet, men gjennem det vender Synderen tilbage til sin Daabsnaade, faar atter Del i det ham der givne guddommelige Løfte, der fra Guds Side ikke er brudt, men ligger færdigt til Opfyldelse, naar Synderen omvender sig. Ligesom Skriftemaalet med sin Absolution er grundet herpaa, saa har det ogsaa sin egentlige Sandhed deri, at det er en Døbt, som gjennem Bod vender sig angrende til Gud, og paa Grund af hint guddommelige Løfte tilraaber Præsten ham: „Dine Synder ere dig tilgivne". Skikken i Kirken gjør denne Guds tilgivende Naade ligesom nærværende for den Ængstede; den er der ligesom en Kirkens Garanti for, at ogsaa han hører til dem, der have Adgang til denne Guds Naade, den er der, forat Synderen maa bygge og styrke sin Tro derpaa som paa et objektivt og for hans Øjne stillet Grundlag og derved undgaa Subjektivitetens Afveje og Farer. Forsikringen om Syndsforladelse gives ikke, som Nogle have troet, med Hensyn til den følgende Altergang og grundet paa den, saaat den skulde modtage sin Sandhed og Kraft fra den derpaa følgende Erholdelse af Christi Legeme og Blod, hvorved Synden er forsonet, og som meddeles til Syndernes Forladelse. Allerede denne kirkelige Handlings historiske Udvikling strider imod en saadan Mening. I det første Stadium, da Boden var offentlig, fulgte Kommunion paa Absolutionen for at vise, at den Absolverede var fuldkommen gjenoptagen i Kirken og given Adgang til alle dens Naadegaver; senere under dens følgende Stadium, da den blev privat i Kirken, var det vel det Almindelige, at man før sin Altergang søgte Afløsning, eller at Sakramentet kun meddeltes de Afløste, men ikke fordi hint ligesom skulde stadfæste Absolutionen, men fordi Deltagelsen i Nadveren fordrede et velberedt Sind, til hvis Opvækkelse Skriftemaalet ansaaes at kunne bidrage. Forøvrigt er det i den katholske Kirke et for sig bestaaende Sakrament,

som ogsaa kan benyttes uden derpaa følgende Altergang. I den evangelisk-lutherske Kirke blev Skriftetvangen hævet, men Medlemmerne opfordrede til som det Rette at gaa til Skrifte og erholde Afløsning før sin Altergang; dog søgte man at forebygge, at det skulde have Udseende af Tvang. Conf. aug. Art. 25 siger: „Skriftemaal er ikke afskaffet i Kirkerne hos os; thi Herrens Legeme plejer ikke at meddeles uden til dem, som i Forvejen ere prøvede og afløste". Her ligger Friheden i Udtrykket „plejer„ (solet), og man ser af Luthers Klager, at den lærte Frihed ledede til Misbrug — til Skriftemaalets Forsømmelse; han vilde naturligvis, at Ophævelsen af Tvangen skulde føre ikke til Afskaffelse, men til den rette Brug. Friheden bevaredes ogsaa i den første Tid; man gik til Skriftemaal uden at nyde Nadveren og omvendt, ja saa langt ned i Tiden, som i Christian den Fjerdes norske Kirkeordinants finder man Spor dertil (se 2det Stykkes 6te Del „Hvorledes Afløsning skal tilgaa"). Heller ikke i Ordet „prøvede" (explorati) ligger nogen Tvang, forsaavidt det skulde sigte til Pauli Forskrift i 1 Kor. 11, 28; thi der tales om Selvprøvelse, og her om den, som sker af Andre, og hvorved der ej heller menes en mundtlig Bekjendelse for Præsten af sine Synder, men meget mere den fornødne Undersøgelse af Kundskaben, om den christelige Oplysning i Guds Ord er stor nok til, at fra den Side Sakramentet kan nydes med Frugt, samt den til hin Oplysnings Erhvervelse fornødne Belærelse. De foreskrevne hyppige Prædikener og indskjærpede Katechisationer, et ordnet Skolevæsen skulde give Alle Anledning til at lære, og til Altergang skulde blot de stedes, som havde aflagt Vidnesbyrd om, at de havde christelig Lærdom; hos os er Konfirmationen et saadant Vidnesbyrd. Imidlertid blev der i de forskjellige Landskirker givet Lovbestemmelser herom, og hvad der skulde være frivilligt og udgaa fra christeligt Sind, blev atter Gjenstand for Tvang, ligesom hos Katholikerne.

Der mangler ej heller paa Steder i Luthers Skrifter, som give Grund til at antage, at hint Konfessionens Udtryk (explorati) er at forstaa om Undersøgelsen af den fornødne Kundskabs Tilstedeværelse. Saaledes i sin „Sermon vom Sakrament des Leibes und Blutes Christi“ siger han, at der er tre Slags Skriftemaal (Beichte), det første for Gud, det andet for Næsten, naar man har forsyndet sig mod ham, og derpaa tilføjer han: „die dritte ist die heimliche Beichte vor dem Prediger. Von dieser sagen wir nun so: wenn jene zwei öffentlich geschehen, ist man nicht schuldig diese zu thun. Aber doch ist sie mit nichten zu verwerfen, um derer willen, die ihrer gern brauchen wollen. Ursache ist: denn in der heimlichen Beichte ist viel Nutz und köstliches Dings. Zum ersten, die Absolution, dass dich dein Nächster frei spricht an Gottes Statt. Zum anderen dienet die für die einfältigen Kinder. Denn weil der gemeine Pöbel ein unfleissig Ding ist, höret immerdar Predigt und lernet nichts, hält auch in Häusern Niemand an, dass mans treibet, darum, wenn sie gleich nirgendzu gut wäre, so ist sie ja doch dazu gut, dass man die Leute unterweisset und höret, wie sie glauben, beten, lernen u. s. w.; sonst gehets dahin wie das Vieh. Darum habe ich gesagt, mann soll das Sakrament Niemand geben, er wisse denn Bescheid zu geben, was er hole, und warum er hingehe. Solches kann am füglichsten in der Beichte geschehen. Zum dritten ist aber ein Trost darin, wer ein böses Gewissen hat oder sonst ein Anlingen oder Rath, wollte gern Rath haben, dass er da um Rath bitte“. Paa et andet Sted, i sin Formaningsskrivelse til Frankfurterne, siger Luther efter at have bevidnet, at han ikke for al Verdens Goder vilde miste Skriftemaalet af Kirken: „Denn sie (die Beichte) ist der Christen erste, nöthigste und nützlichste Schule, darin sie lernen Gottes Wort und ihren Glauben verstehen und üben, welches sie nicht so gewaltig thun in öffentlichen Lektionen und Predigten“.

Dersom Syndsbekjendelsen og Fremlæggelsen af det bodfærdige Sind havde været Hovedsagen, da kunde ikke Luther have ytret, at velunderviste Folk ikke behøvede at gaa til Skrifte, thi da vare alle lige trængende, men nu fremsætter han denne Anskuelse. Saaledes i den nævnte Skrivelse til Frankfurterne; efter at have talt om Befrielsen fra Ørebigten med dens Tvang og Tvivl, og at Skriftebarnet nu blot behøver at bekjende nogle Synder, som mest trykke ham, tilføjer han: „Und das thun wir nicht um der Verständigen willen, denn unser Pfarherr, Kaplan, M. Philipps und solche Leute, die wohl wissen, was Sünde ist, von denen fordern wir der keins. Aber weil die liebe Jugend täglich daherwächst, und der gemeine Mann wenig verstehet, um derselben willen halten wir solche Weise, auf dass sie zu christlicher Zucht und Verstand erzogen werden. Denn auch solch Beichten nicht allein darum geschieht, dass sie Sünde erzählen, sondern dass man sie verhöre, ob sie das Vaterunser, Glauben, zehn Gebote, und was der Katechismus mehr giebt, können". Endvidere kunne vi endnu klarere se dette af hans Ord i „Unterricht an die Visitatoren". Der foreskrives først, at Enhver, som vil gaa til Sakramentet, skal indfinde sig hos Præsten, for at denne kan undersøge, om Angjældende er belært ret om Sakramentet eller behøver Raad; derpaa tilføjes: „Denn ob der Pfarrherr selbst oder Prediger, so täglich damit umgehen, ohne Beichte oder Verhör zum Sakrament gehen will, soll ihm hiermit nichts verboten sein. Desgleichen ist auch von andern verständigen Personen, so sich selbst wohl zu berichten wissen, zu sagen". — — Luther tilføjer derpaa, at han selv undertiden gaar til Sakramentet uden Skriftemaal, men saa atter bruger det og ikke vil undvære det, allermest, lægger han til, formedelst Afløsningen, det er: Guds Ord. Skriftemaalets Bibeholdelse i Kirken bliver derfor ogsaa en kraftig og bestandig Paamindelse om at voxe til Herrens Erkjendelse, saaat hans hellige

Ord kan bo rigeligen blandt hans Menighed i al aandelig Visdom og Forstand.

Det er ikke saa vanskeligt at indse, hvad der bevægede Reformatorerne til den Lære, at Skriftemaal skulde gaa foran Nadverens Nydelse. Man maa lægge Mærke til, at det Hovedsagelige deri — den egentlige Guds-Gjerning — er indesluttet i Afløsningen; saaledes siger Luther: „Skriftemaalet bestaar af to Stykker; det første er vor Gjerning og Virken, at vi klage over Synden og begjære Trøst og Vederkvægelse for Sjælen; det andet er en Gjerning, Gud gjør, som ved Ordet frikjender os fra Synden, hvilket ogsaa er det fornemste og ædleste og gjør Skriftemaalet elskeligt og trøstende". Hvad denne anden Del af Boden, Afløsningen, formenes at virke, sees af Conf. Artik. 12, hvor der læres, at „Troen undfanges af Evangeliet eller Afløsningen". Men nu er Troen just det, hvorpaa det kommer an ved Modtagelsen af Herrens Nadver; Hovedstykket deri er Jesu Ord: „det gives for Eder" og „det udøses for Eder til Syndernes Forladelse"; men de Ord „for Eder" udkræver et Hjerte, som tror Gud; den, som tror, annammer de Ting, som Ordene tilsige; at vække og styrke denne Tro og give Menneskene ret Frimodighed for Gud til at modtage hans Gave, dertil ansaa vistnok Luther og hans Medarbejdere Skriftemaalet med sin Afløsning særdeles tjentligt; dette var dem en stor guddommelig Velgjerning, skikket til at trøste Samvittigheden, fri den fra Skrækken over Synden, vække og nære Troen, og saaledes fortrinligt egnet til at forberede Menneskene til en velsignet Brug af Herrens Naadesmaaltid.

Hertil kommer ogsaa en anden Betragtning. Alterens Sakrament er for sande Christne, men en sand Christen bliver man ikke af sig selv, men Gud gjør os dertil; dette sker i Daaben, og Sandheden af vor Christendom viser sig deri, at vi vedblive at holde fast ved vor Daabspagt; Affaldet fra den er Affald fra at være en sand Christen, og dette

blive vi blot ved atter at vende tilbage til vor Daab; paa vor Side sker dette ved Omvendelse, og da Pagten ikke er brudt paa Guds Side, saa tager han altid med Glæde mod Enhver, som omvender sig (Luk. 15, 7. 10). Men — ogsaa Fastholdelsen ved Daaben bestaar i den bestandige Forladen af det Gamle og Syndige og Griben og Tilegnelse af det ny Liv, som Daaben skjenker. Den Christnes Liv udfolder sig i denne Kamp mod det Onde, som han erkjender og føler i sig og skrækkes for. Troen paa Christus voxer op og styrkes ved denne Følelse af Syndens Elendighed ikke blot i og for sig, men netop i og for os selv som iboede og bestandigt truede af den. Man kan sige, at det christelige Liv ikke er Andet, end en Udfoldelse af det, som i Daaben modtages, paa samme Maade, som Menneskelivet er en Udfoldelse af det Liv, der begyndte med Fødselen; baade hint og dette er en Gave af Gud, og ligesom det naturlige Menneskeliv har sin Rod i sin Begyndelse, saaledes ogsaa det christelige i sin. Hermed strider ikke, at der hos Mennesket kan indtræde et Tidspunkt, hvor en mægtig Opvækkelse finder Sted, hvorfra han ligesom daterer sin Christendom; thi er denne Opvækkelse en sand christelig, da har den sin Rod i Daaben, og er ikke Andet, end en Tilbagevenden til den Pagt, som var upaaskjønnet og forladt; det da begyndte Liv er det, som nu ved Guds Naade kommer til Gjennembrud. En saadan Tilbagevenden er efter sit Begreb Skriftemaalet med Absolutionen; den er en Skik, Kirken med Omhu har udviklet i sit Skjød og bevaret som et skjønt Middel, hvorigjennem Guds Ord virker til Menneskets Bevarelse og Styrkelse i sin Daabspagt og i det ved den skjenkede Gode. Jo inderligere og alvorligere han erkjender, føler og skrækkes tilbage for sin Synd, jo mere længselsfuldt og begjærligt han antager og tilegner sig sin Frelsers Fyldestgjørelse, der gives ham i Løftet om Syndsforladelse, desto mere er han vendt tilbage til sin

Daabspagt, desto mere er han en sand Christen, desto bekvemmere til at tage Del i Herrens Nadver.

Endvidere, gjennem Daaben optages Mennesket i Guds Samfund; denne Optagelse er ikke en blot Erklæring, ikke blot en Adgang til Samfundets Goder, som Mennesket nu ved det Livs Virksomhed, som allerede før bor i ham, skal bemægtige sig, thi Optagelsen i den levende Guds Samfund indeslutter jo i sig Livets Gave. Derfor kaldes Daaben et Gjenfødelsens Bad; den Døbte bliver født paany, et nyt Liv begynder hos ham nedlagt ved Guds almægtige Ord. I vor lille Katechismus betegnes dette Liv med faa, men klare Ord, naar der staar om Daabens Gavn og Nytte, „at den virker Syndernes Forladelse, frier fra Døden og Djævelen og giver Alle, som tro Guds Ord og Forjettelse, den evige Salighed". Naar den Christne ved Guds Ords kraftige Gjerning i ham er opvakt til Livet i sin Herre og Frelser, saa erkjender han ogsaa, at dette Liv blev begyndt i Daaben, men har ligget begravet og skjult under hans gamle Menneskes Virksomhed i Syndens Tjeneste. Men dette Liv næres og styrkes tillige af den samme Herre, som fremkaldte det hos os, og hertil har han bestemt Meddelelsen af sit eget Legeme og Blod i sit Naadesmaaltid. Han siger selv: „Mit Kjød er sandelig Mad, og mit Blod er sandelig Drikke; hvo som æder mit Kjød og drikker mit Blod, han bliver i mig, og jeg i ham; ligesom den levende Fader udsendte mig og jeg lever med Faderen, ligesaa skal og den, som mig æder, leve ved mig" (Joh. 6, 55—57). Men Livet maa være der, førend Mad og Drikke tiltrænges, og det blev til i Daaben ved Guds Gave og underfulde Virken. Saaledes staa Daab og Nadver i den inderligste Forbindelse, og det Menneske, som til Velsignelse skal tage Del i Christi Legeme og Blod, maa søge tilbage til hin og opvække det da begyndte Liv, og dette gjør han gjennem ret Brug af den Kirkens Indstiftelse, som vi kalde

Skriftemaal og Absolution, som er udviklet i den under dens Gang gjennem Tiden, som har sin Opkomst i Kirken, fordi Guds Ord henviser til den, naar det opfordrer til Syndserkjendelse og Bekjendelse og forjetter den Bodfærdige Guds Naade, og den bliver dobbelt betydningsfuld og dyrebar ved sin Forbindelse med de andre guddommelige Indstiftelser, ved hvilke Herren fører sine Troende ud af Syndens og Dødens Stand til Frelse og Liv.

Skriftemaalet foran Altergangen betragter derfor den evangelisk-lutherske Kirke som noget Mere, end en blot Andagtsstund, ifølge Anskuelsen hos de Reformerte, eller en Forberedelse til det følgende Naadesmaaltid, saa at hint alene hentede sit Værd fra dette og blot af Hensyn dertil fandt Sted. Vort Skriftemaal er paa en langt stærkere Maade knyttet til Kirken og er et Udtryk for en væsentlig Beskaffenhed hos den. Af alle kirkelige Institutioner staar det dens Sakramenter nærmest, da det ligesom disse gjør Guds Naadegave personlig for den Enkelte og bringer den gjennem Ordet hen til ham som Noget, der hører ham til; der er vel ikke til det, som til disse, ved Herrens Indstiftelse knyttet en Naadegave, der uafhængig af Menneskets aandelige Tilstand bliver ham tildelt af Gud gjennem et forordnet synligt Tegn; der er, som Luther siger, nok en Guds Gjerning, som er tilstede i Ordet og bringes ved dette hen til Mennesket, men han skal tilegne sig det, styrke og nære sin Tro deraf. Dette udtrykker vor Kirke derved, at Absolutionen tilsiges hver enkelt Skriftende, idet Præsten lægger Haanden paa hans Hoved, en Skik, som allerede Cyprian bevidner at være i Brug ved Tildeling af „absolutio publica“. I den evangeliske Kirke i Tydskland, hvor saagodtsom overalt det almindelige Skriftemaal finder Sted, gaar det, ifølge Harnisch i hans „Entwürfe und Stoffe“, saaledes til, at Præsten, efterat en Psalme er sunget, holder en Tiltale til de Forsamlede, oplæser

derpaa en Syndsbekjendelsesformel og spørger nu Alle, om de samstemme i denne Bekjendelse og have det Forsæt, at forbedre sig, hvorpaa Alle paa engang svare: Ja; dette Ja gjælder som Alles særegne Bekjendelse, og Præsten siger nu: „paa denne Eders Bekjendelse forkynder jeg Alle, som hjerteligt angre deres Synder og i sand Tro trøste sig med Jesu Christi Fortjeneste, i Kraft af mit Embede som en kaldet og forordnet Ordets Tjener Guds Naade og Eders Synders Tilgivelse i Faderens, Sønnens og den Helligaands Navn"; derefter følger Fadervor, Velsignelsen og en Psalmesang. Man ser, at Brugen der ikke er saa meget forskjellig fra vor, uden forsaavidt man kan sige, at det just er denne Trøst af sand Tro, hvortil den angrende og ængstede Synder skal forhjælpes, og at Syndsforladelse skal og bør tilsiges ham, om han end i sin Angest savner den. Hos os bruges formodentligen paa de fleste Steder en Syndsbekjendelse, der skal gjælde for Alles, men denne oplæses af Kirkesangeren før Skriftetalen, enten knælende vendt mod Alteret eller staaende vendt mod Menigheden; hertil bruges ikke en foreskreven Formel, men en af Davids Pønitentsepsalmer; der kræves ikke noget lydeligt Svar, dette ligger i Handlingen, og Præsten gjentager med Haandspaalæggelsen Afløsningsordene over hver Enkelt. Jeg skulde være tilbøjelig til at foretrække Brugen hos os for den i Tydskland, baade paa Grund af, at Absolutionen fremtræder mere tydeligt som ubetinget, og fordi den stiles til den Enkelte, hvilket desuden bedst stemmer med den Betragtningsmaade, vor Kirkes symbolske Bøger gjør gjældende. I Danmark findes rimeligvis Skikken indrettet som hos os; ogsaa der har der været Strid, forskjellige Meninger ere fremkomne, og forskjellige Forslag til Forandringer gjorte. Hvad vort Broderland Sverige angaar, da finder ogsaa der det almindelige Skriftemaal Sted ifølge et Skrift af A. E. Knös „om den svenske Kirkeforfatnings vigtigste Ejendommelighe-

der", hvorfra efterfølgende Oplysninger ere hentede. Skriftemaal holdes stedse før Nadveren og maa aldrig undlades; det private forekom vel indtil Midten af forrige Aarhundrede, men kun hist og her, medens derimod det fælles allerede lang Tid iforvejen var blevet almindeligt. I Sverige er det for det meste i Brug, at man melder sig Søndagen før Kommunionen, og holdes da saakaldte Kommunionsforhør, ikke saameget en Katechisation, som en Vejledning til Selvprøvelsen; i den følgende Uge søge ogsaa ikke sjeldent de Gejstlige Samtale med dem, hvis Sindstilstand de ønske at kjende eller nærmere prøve, ligesom der paa enkelte Steder bestaar den Skik, at Vedkommende selv søge Belærelse, Raad og Trøst hos sine Præster. Skriftemaalet holdes som hos os om Søndagen umiddelbart foran Hovedgudstjenesten, kun i nogle større Stæder den foregaaende Løverdag. I Skriftetalen lægges de Skriftende paa Hjerte Syndens Elendighed, Bod og Forløsningens Naade, og derpaa udtaler Præsten en Syndsbekjendelse og Absolutionen ganske i Almindelighed og uden Haandspaalæggelse. Absolutionsformelen er nu betinget efter den ved Rigsdagen i 1809 antagne Kirkeagende, der skylder den saakaldte Oplysningsperiode med dens rationalistiske Overfladiskhed sin Oprindelse og bærer sørgelige Spor af Lemlæstelse istedetfor af Forbedring. Indtil den Tid var Absolutionen ubetinget, og at den ikke længere er dette, er en af Gammellutheranernes, de saakaldte Læseres, Anker mod det Bestaaende i den svenske Kirke; vi have nok Grund til med ydmyg Tak til Gud at glædes over, at hin Periode gik os forbi uden dog at berøre vor Kirke saa smerteligt og saaledes lamme endmere dens Kraft til at holde fast paa sine Medlemmer og bevare dem for sekteriske Frafald. Vi savne mangen Kirkeskik, mangen Institution, som vore Naboer besidde, og hvorved de kunne for en Del neutralisere de sørgelige Følger, som en vantro Tids dristige Indgreb har havt baade for deres Agende

og for Landskatechismen (svarende nærmest til vor Forklaring); os vilde saadanne Forandringer have rammet end dybere og svækket end mere vor Kirkes Samfundsbevidsthed og Kraft til Sammenhold.

I det Foregaaende har jeg dvælet blot ved Absolutionen som Noget, der bør gives Synderen; men har den ikke ogsaa en anden Side, kan den ikke af Præsten negtes, er der ikke foruden en Løsning ogsaa en Binding af Synden for den Ubodfærdige? Dersom den fremsatte Anskuelse af Skriftemaalets Betydning, Afløsningens Væsen og dens Forhold til Guds Ord og til Præsten er den rette, saa følger, synes mig, deraf, at der i Skriftemaalet ikke kan være Tale om nogen Bindemagt eller Bindepligt i den Betydning, at Afløsning skulde kunne negtes Nogen, som fremtræder til Skrifte. Præsten staar for Herrens Alter som den, der har faaet Ordets Forkyndelse i Guds Kirke; ligesom han paa Prædikestolen taler det til Alle i Almindelighed, saaledes her mere i Særdeleshed. Han maa erindre paa dette Sted som paa hint, at de, som han har for sig, ere døbte, og at her ere Døbte, som tillige ved sin Handling give tilkjende, at de ville vende tilbage til sin Daabspagt, ere skrækkede over Synden og begjære Trøsten af Guds Ord; denne Følelse af Anger og Skræk, denne Længsel efter Vederkvægelse og Trøst er det Præstens Sag i sin Tiltale at gribe, skjærpe, forøge og styrke, og derpaa at udtale til Enhver Herrens Løfte, givet i Daaben og i hans Mund aldrig tilbagekaldt, men stedse holdt beredt for den Tilbagevendende. Præsten udtaler det, og enhver angerfuld og længselfuld Sjæl antager det med Tillid som udgaaet af Guds Mund, og den kan det; den trøstes derved, og denne Trøst skal ikke beskjæmmes. Men, siger man maaske, dette er jo aabenbart at give den Uomvendte en falsk Trøst. Ja, den Uomvendte kan vistnok herfra hente en falsk Trøst, ligesom han kan hente den fra Christi hele

Lære om Forsoningen og fra alle hans Naademidler; derfor er det levende Ord nødvendigt i Kirken, derfor ere Ordets Prædikanter Saltet, derfor har Herren lagt sin Magt i dette Ord, og paa samme Tid, som det opbygger den virkeligt Angerfulde, skal det overbevise den, som stoler paa Tilstrækkeligheden af en falsk Anger og en død Tro, om hans Synd og dens Dom. Det hender desværre oftere, at der blandt de Skriftende ere Saadanne, som ikke ere oprigtige, men kun tilstede af mangehaande Skingrunde; derfor bør det ogsaa udtales, at Saadanne ikke afløses, men vedblive i sine Synder, saalænge de ikke ville forlade dem. Præsten har den Pligt at lægge Enhver paa Hjerte, at Synden er bunden for den ubodfærdige Synder, og at det Gudsord om Syndstilgivelse, som bringes nær til ham, dog ikke kan gribes af ham, naar han mangler Evne og Vilje til at annamme det. Idethele maa man lægge vel Mærke til, at ligesom Løsemagten ligger i Ordet, saaledes ogsaa Bindemagten. Dette er Augsburger-Konfessionens Mening i Art. 28, hvor der handles om den „kirkelige Magt“ og om dennes Adskillelse fra den verdslige; der fremstilles Nøglemagten som en Magt eller Befaling af Gud „til at prædike Evangeliet, til at forlade og beholde Synderne og forvalte Sakramenterne“; der gjøres udtrykkeligt opmærksomt paa, at den udøves alene ved Ordet, og har Intet med verdslig Magt eller med timelige Straffe at bestille, da Christi Rige ikke er af denne Verden; Ordet er Vaabenet, og Samvittigheden er det, hvortil det henvender sig, og som det rammer og straffer hos Synderen. Det er udentvivl i Overensstemmelse hermed, at der i Agenden for den preussiske Provinds Sachsen anvises den absolverende Præst, efterat han har udtalt hin før anførte almindelige Afløsningsformel, at tilføje, om han finder det fornødent: „Men de Sikre, de ubodfærdige og modvillige Foragtere forkynder den Hellig Aand, at deres Synder ere dem beholdne til Dom, forsaavidt

de ikke gjøre alvorlig Bod, og det samme giver jeg dem herved paa Embedsvegne offentligt tilkjende til Vidnesbyrd over dem; give Gud dem sin Naade til Forbedring"! Naar man imidlertid ser hen til den Hensigt, hvori Skriftemaalet er beholdt i vor Kirke, som jeg forhen har søgt at fremstille, nemlig til Samvittighedens Trøst og Beroligelse, da tror jeg dermed mest stemmende, at Absolutionen meddeles hver Enkelt paa den Maade og med de Ord, som hos os sker; i den foregaaende Tale vil Præsten have fuld Anledning, Opfordring og Tilskyndelse til at lægge de Skriftende paa Samvittigheden, at det Ord, som er mægtigt til at løse den Bodfærdige fra Synden, ogsaa binder denne for den ubodfærdige og halsstarrige Synder; thi det er talt af ham, hvis Godheds, Taalmodigheds og Langmodigheds Rigdom er uden Grændse for at lede Synderen til Omvendelse, men som tillige er en fortærende Ild for det haarde og ubodfærdige Hjerte (Rom, 2, 4. 5. Ebr. 12, 29). Den saakaldte Nøglemagt hører desuden mere under Spørgsmaalet om Kirketugt, end hidhen; man bør holde begge ud fra hinanden; Absolutionen er grundet paa noget ganske Andet, det maatte da være, naar man tog Nøglemagten i den videste Betydning, saaledes som Melanchthon gjør, naar han siger, at den indeholder Guds Befaling til *a*) at prædike det guddommelige Ord, *b*) at forvalte de hellige Sakramenter, *c*) at tilgive Synden, *d*) at forordne Kirketjenere, *e*) at banlyse Ulydige, som vedblive i offentlige Laster, *f*) atter at løse dem af Bannet, naar de omvende sig; det er her klart, at Absolutionen hører under Litr. c og at Litr. e og f angaar noget derfra Forskjelligt, nemlig Kirkens Disciplin, anvendt paa aabenbare Lastefulde; i vor Tid bør man dog holde disse to Ting ud fra hinanden, det tjener kun til Forvirring at blande dem sammen. Kirketugten kan først da anvendes til Velsignelse, naar Ordet har virket saaledes paa Menighedslemmernes Hjerte, at Dommen over den grove Synder finder

deres Bifald og levende Medvirken. Ogsaa denne Dom sker ved Ordet, thi det er Guds og dets Bestemmelse er jo at bøje den af Naturen gjenstridige Menneskeaand under sig; det er indblæst af Gud foruden til Lærdom ogsaa til Optugtelse i Retfærdighed (2 Tim. 3, 16). Den Christne anvender Ordets Tugt og det dagligen paa sig selv, fordi han er en Synder for Gud og dagstøt overtræder hans Bud; den christne Kirke anvender Ordets Tugt paa sine Medlemmer, der i Tro eller Vandel have sat sig i Opposition mod dens paa Guds Ord grundede Lære; derfor opkom Kirketugten med Kirken, og den antog en mildere eller strengere Beskaffenhed efter de Synders Art, ved hvilke den fremkaldtes. Den kan fremtræde i formanende, advarende og straffende Tiltale eller i Afsondring fra og Udstøden af den, hvis Liv vækker Forargelse; men dersom ikke Haandhævelsen af den fra deres Side, som handle paa Menighedens Vegne, skal være uvirksom, da maa den udgaa fra og stedse beholde sin Rod i Menighedens christelige Følelse og samstemmige Dom. At virke dertil hører med til Præstens Kald; ogsaa dette Maal søger han at naa ved Ord og Gjerning, og Midlet dertil er at vække det christelige Liv i Menighedens Lemmer og bringe til levende, kraftig Bevidsthed deres Samfund med Christus og med hverandre indbyrdes, Bevidstheden om, at de alle udgjøre et Legeme under det guddommelige Hoved, at, naar et Lem lider, lide alle med, at en liden Surdejg angriber den hele Dejg. Ligesom Skriftemaalet udgik fra Kirkens offentlige Bodsanstalt, saa bør det vistnok tillige benyttes saaledes, at Menigheden derigjennem kan føres tilbage til hint opvakte christelige Liv, som fra Begyndelsen af kaldte Boden tillive i Samfundet og vedligeholdt den. Men saalænge dette Liv ej er der, vil det være forgjæves at støtte Kirketugten til udvortes Lovbestemmelser; deraf vilde opstaa mere Skade, end Gavn; det vilde altid være noget Dødt, udvortes Paahængt, ikke en Gjerning,

udsprungen af en Livets i Menighedens Indre pulserende Kraft.

Det Bestaaende bør altsaa efter min Mening beholdes i den Gestalt, hvortil det har udviklet sig. Men skulle vi da ikke nu søge forandret Ritualet og Landsloven, hvori der foreskrives et hemmeligt Skriftemaal med sin private Syndsbekjendelse, for at der ikke skal vedblive at bestaa en Modsætning mellem Kirkeloven og Kirkeskikken? Først maa bemærkes, at det private Skriftemaal jo hverken er afskaffet eller aldeles gaaet af Brug; der findes vist endnu Anledning, f. Ex. ved Sygekommunion, til at anvende det; dette sker, og udentvivl ogsaa ved andre Lejligheder, ligesom jeg tror, at et vakt Christenliv i vore Menigheder oftere vilde give Anvendelse for samme, idet de ængstede og besværede Syndere henvendte sig til deres Sjælesørger; i denne Henseende vilde altsaa Ritualets Forskrifter kunne anvendes, ligesom det indeholder en rig og dyrebar Skat, værd at bevare, af christelig Erfaring og Vejledning for den Gejstlige i dette Stykke, som i dets andre Dele. Imidlertid maa det erkjendes, at den Forudsætning, som Ritualet gaar ud fra, at der altid gives et privat Skriftemaal foran Nadveren, eller at Alle særskilt skrifte sine Synder for Præsten, finder ikke længere Sted, og Spørgsmaalet bliver da, om man gjennem Lov skulde faa dette forandret i Overensstemmelse med den bestaaende Skik; der har været paapeget, at det maatte kaldes urigtigt, at en saadan Uoverensstemmelse fandtes, den burde derfor søges ophævet. Jeg ved dog ikke, om det er saa urigtigt. Man maa tage Hensyn til, at Ritual og kirkeligt Liv ikke kunne adskilles, og hint bør mere betragtes som en Forudsætning, end som en egentlig Lovbestemmelse. Ritualet udtaler den Form, hvori Kirkelivet bør bevæge sig, og har just til Hensigt at fremme dette ved sin Regel, passende til dets Natur; det vil derfor heller ikke kunne haandhæve en Form, som

ved Historiens Vidnesbyrd er bevist at være forladt just paa Grund af dens Ulemper, især fordi den bidrog til at fremkalde Kulde og et dødt Formvæsen. De rituelle Bestemmelser for gudstjenstlige Handlinger bør egentligen kun være Udtalelsen af det, som finder Sted af tilværende Skikke; de bør leve med Skikken, ikke regle den, end mindre ville grunde Noget fra nyt af. Ja, siger man, men nu er just Skikken anderledes, derfor maa Ritualet forandres efter den. Ja, nu komme vi til det egentlige Punkt, hvorom Spørgsmaalet drejer sig; — men kunne vi da ikke beholde denne Kirkeskik uden at forandre Ritualet, skal den da endelig følges af en Regel, skal den da endelig lovbindes? Det være langt fra mig at negte det Gode, at der gives Forskrifter for kirkelige Skikkes og Handlingers Udførelse, for at Alt kan ske med Sømmelighed og Orden (1 Kor. 14, 40); men kan ikke dette ske som Frivillighed, vover man ikke at stole paa Andet end Lovens Tvang? Naar en saadan Skik er indkommen i Kirken og staar der som et Produkt af dens Udvikling i Tiden, kan den da ikke vedblive at bestaa med al Orden og Sømmelighed uden at lovbindes? Denne Skik med almindeligt Skriftemaal er bleven til under Kirkens fri Fremadskriden; skulde den trænge til Lovens Sanktion, skal den istedetfor at være en i Kirken frit levende Orden ogsaa blive fæstet paa Papiret som en Befaling? Hvorfor skulle vi give den fri Udvikling Udseendet af en Tvang? Reformatorerne gave os Skriftemaalet; det var Meningen, at det skulde være en Udtalelse af Menighedslivet, og Luther og hans Medarbejdere søgte i sine Skrifter at belære Menighederne om den Form, hvori de antoge, at den bedst og stemmende med sit Væsen traadte frem; denne Form blev brugt, ikke fordi de befalede det, men fordi de traf det Rette, fordi Skikkens Væsen svarede dertil, og de Christne følte dette og bleve villige; siden blev den lovbunden. Det har i denne Afhandling været min Bestræbelse at gribe denne Kirkeskik

og stille den frem for Øjet i dens levende Udfoldelse i Kirken; jeg har søgt at vise, at den ikke staar der iblandt os som noget Lemlæstet, som en Mislighed, der snarest muligt burde afhjælpes, men at den er en Aabenbaring af et sig frit udfoldende Kirkeliv, at den ikke er en død fra Fædrene overleveret Tradition, men en indholdsrig Ritus, som den evangelisk-lutherske Kirke har havt Livskraft nok til ikke blot at bevare, men ogsaa til at holde flydende ved Livsvarmen og give en passende ny Gestalt, da den gamle viste sig at være uholdbar. Hvorfor skulle vi nu fæste denne Form i Lovens Tvang? Ja, men lad os kun sige med Lov, at det Gamle er ophævet! Hvorfor det? Lad os beholde Ritualet, som det er, som et Minde om, hvordan Skikken engang i Kirken var, og som en erfaringsrig Belærelse om, hvorledes det i den private Sjælesorg bør os at haandhæve det Ord, som vi have modtaget for at forkynde det ikke blot aabenbart, men ogsaa hemmeligen. Jeg har allerede for et halvt Snes Aar siden i et lidet Skrift „om vore kirkelige Spørgsmaal og deres Løsning" søgt at vise, at man ogsaa med Hensyn til Formen for vor Kirkes Organisation som et ydre Samfund ikke burde lovbinde den, men give Kirken Frihed og de fornødne Midler til at kalde ilive og udvikle de Spirer til Samfundsorganisme, som fra ældre Dage ere bevarede i den; ogsaa om denne Kirkeskik har jeg samme Mening og tildels af de samme Grunde, og jeg vilde vistnok beklage, om man vilde give sig af med at fæste Skikken i Lovbestemmelser og derved gjøre sig skyldig i den samme Fejl, som Styrelserne i de lutherske Landskirker begik, da de i sine Kirkelove bandt Luthers opstillede Regler i Lovform. Det er naturligvis ikke hermed min Mening, at Alt skal være formløst og regelløst, men ønskeligt var det dog, at det Fornødne i saa Henseende maatte udgaa fra Kirken og ikke fra Staten med dens Udseende af ydre Tvang, og hvad Skriftemaalet angaar, saa

er jo dette tilstede baade efter en Form og Regel, maatte vi beholde baade den ene og den anden saaledes, som den er, og saaledes, som Kirken i sin levende Udvikling har givet os den, maatte den ogsaa i sin Form vedblive at være et Udtryk ikke af Statens Lov, men af Kirkens Liv!

Vi holde altsaa fast ved denne Skik i den Gestalt, som den har. Den er født ud af Kirkens Skjød, som i den søger at vække og nære Syndsbevidstheden hos sine Medlemmer, levendegjøre for dem Nødvendigheden af at gribe Guds Naade i Christo, opløfte og trøste deres Hjerter til at holde fast ved ham som deres Saligheds Haab i ydmyg og hengiven Tro, og saaledes mægtigen styrke deres Liv i ham — og Velsignelsen af dens Brug i Christi Kirke skal heller ikke for Fremtiden savnes. Lader os kun benytte den i christelig Aand, med Hjertets Frejdighed og under Bøn til Kirkens guddommelige Konge, at han vil med sit Ords Lys og Varme berede sig Bolig i Hjerterne, i dens, som staar ved Alteret, og i deres, som knæle deromkring!

HISTORISK-KRITISKE STUDIER
OVER
DEN KIRKELIGE DAABSBEKJENDELSE.

Af
C. P. CASPARI.

(Fortsættelse).

3.

Den antiochenske Daabsbekjendelses to første Artikler i Johannes Cassianus's Skrift „de incarnatione Domini contra Nestorium" L. VI c. 3 seqq.

Cassians latinske Oversættelse.	Græsk Tilbageoversættelse.
Credo in unum et solum verum Deum, Patrem omnipotentem, creatorem omnium visibilium et invisibilium creaturarum.	*Πιστευω εἰς ἑνα και μονον ἀληθινον θεον, πατερα παντοκρατορα, κτιστην* [1] *παντων ὁρατων τε και ἀορατων κτισματων* [2].

[1]) Jeg har gjengivet „creatorem" ved *κτιστην*, ikke ved *ποιητην*, fordi *ποιητης* i de gamle latinske Oversættelser af græske Symboler constant udtrykkes ved „factor", *κτιστης* derimod i den latinske Oversættelse af det philippopolitanske Symbol ved „creator". Den græske Grundtext af det philippopolitanske Symbol er vistnok gaaen tabt, men dette Symbol stemmer ganske overens med det fjerde antiochenske, den positive Del af *ἐκθεσις μακροστιχος* og det første sirmiske Symbol, og disse have alle tre *κτιστης*.

[2]) Jeg har troet at burde udtrykke „creaturarum", da de gamle latinske Oversættelser af de græske Symboler, som blot have *παντων ὁρατων τε και ἀορατων* (Nic.) eller *ὁρατων τε παντων και ἀορατων* (Nic.-Const.) aldrig tilføje „creaturarum".

Et in Dominum nostrum Jesum Christum, Filium ejus unigenitum et primogenitum totius creaturæ, ex eo natum ante omnia sæcula et non factum, Deum verum ex Deo vero, homousion Patri, per quem et sæcula compaginata sunt et omnia facta. Qui propter nos venit et natus est ex Maria virgine, et crucifixus sub Pontio Pilato et sepultus, et tertia die resurrexit secundum scripturas, et in coelos ascendit, et iterum veniet judicare vivos et mortuos.

Και εἰς κυριον [3] *Ἰησουν Χριστον, τον υἱον αὐτου τον μονογενη* [4] *και πρωτοτοκον πασης κτισεως, τον ἐξ αὐτου γεννηθεντα προ παντων των αἰωνων και οὐ ποιηθεντα, θεον ἀληθινον ἐκ θεου ἀληθινου, ὁμουσιον τῳ πατρι, δι' οὗ και οἱ αἰωνες κατηρτισθησαν* [5] *και τα παντα ἐγενετο· τον δι' ἡμας ἐλθοντα και γεννηθεντα ἐκ Μαριας της παρθενου, και σταυρωθεντα ἐπι Ποντιου Πιλατου και ταφεντα, και ἀνασταντα τῃ τριτῃ ἡμερᾳ* [6] *κατα τας γραφας, και ἀνελθοντα εἰς τους οὐρανους, και παλιν ἐρχομενον κριναι ζωντας και νεκρους* [7].

Indhold.

§ 1. Bevis for, at Cassian i sit Skrift „de incarnatione Domini contra Nestorium" L. VI c. 3seqq. virkelig har villet give os de to förste Artikler af den antiochenske Daabsbekjendelse, og at han har villet anföre dem aldeles ordret. (Om Antiochenum har været Nestorius's Daabsbekjendelse). § 2. Om Cassian har

[3]) Eller *και εἰς κυριον ἡμων*. Se nedenunder S. 134 f.
[4]) Eller *τον μονογενη αὐτου υἱον*.
[5]) Se nedenunder S. 122 Not. 17.
[6]) Se nedenunder S. 135 f.
[7]) Til disse to os af Cassian overleverede Artikler kommer endnu det os af Chrysostomus meddelte Slutningsled af den tredje Artikel *και εἰς νεκρων ἀναστασιν*. Se nedenunder § 6.

været istand til at meddele os den antiochenske Daabsbekjendelse, og om han ogsaa virkelig har overleveret os dens to første Artikler tro og nöjagtig. Bevis for, at han har været istand til at gjöre det Første, idet han efter sine personlige Forhold maatte være velbekjendt med den antiochenske Kirke og de antiochenske Kirkelæreres Skrifter. At han har gjort det, stadfæstes ogsaa ved Beskaffenheden af det, som han har meddelt os af det antiochenske Symbol. § 3. Derimod synes det Sidste at være tvivlsomt. Dobbelt Mistanke om, at Cassian ifölge den Indflydelse, som hans lange Ophold i Occidenten uvilkaarligt udövede paa ham, hist og her har occidentaliseret Antiochenum og især gjort det occidentalsk simplere, og at han mod Slutningen af den anden Artikel har meddelt det noget unöjagtigt. Hvad der maa vække denne dobbelte Mistanke. § 4. Grundene til denne Mistanke ere dog ved nærmere Overvejelse kun tilsyneladende eller dog idetmindste ingenlunde tvingende, og det följer af andre Grunde, at Cassian har overleveret os de to første Artikler af det antiochenske Symbol aldeles eller dog væsentlig tro og nöjagtig. Udvikling af disse Grunde og Bevis for, at Grundene til Mistanke alle kun ere tilsyneladende eller dog slet ikke have nogen tvingende Kraft. § 5. Om Mangelen af „sessio Christi ad dexteram Dei Patris" i de os af Cassian overleverede to første Artikler af Antiochenum isærdeleshed. At heller ikke denne Mangel er forskyldt af Cassian, men at det anförte Led har manglet i Antiochenum selv, og hvorledes det kunde gaa til, at det blev udeladt i samme. § 6. Den tredje Artikel i Antiochenum maa efter et Sted i Chrysostomus's Homilier over Pauli første Brev til Corinthierne have sluttet med *καὶ εἰς νεκρων ἀναστάσιν.*

§ 1.

I den sjette Bog af sit Skrift „de incarnatione Domini contra Nestorium", som er forfattet kort efter Udbruddet af den nestorianske Strid (omtr. 430 eller 431) paa Opfordring af den daværende romerske Archidiakonus og senere Biskop Leo den Store, gaar Johannes Cassianus, efterat han i de fem første Bøger har bestridt den nestorianske Vranglære med Skriftvidnesbyrd, over til at modbevise den ogsaa af den Daabsbekjendelse, paa hvilken dens Ophavsmand selv var döbt, nemlig den antiochenske Kirkes [8]).

[8]) Efter Socr., h. e. 7, 29, Theodoret, hæretic. fabular. comp. 4, 12, og Niceph., h. e. 14, 31, var Nestorius födt i Germanicia, en liden Stad i det euphratensiske Syrien, fra hvilken en Biskop Johannes var

Til denne Ende anfører han denne Daabsbekjendelses anden Artikel, hvorpaa det for hans Øjemed alene kunde

---

tilstede paa Conciliet i Chalcedon og i sammes fjerde Forhandling var med at bevidne Overensstemmelsen mellem Leo den Stores Brev til Flavian og det nicænske og constantinopolitanske Symbol (Coleti, T. IV p. 1378). Han synes altsaa ikke, som Cassian antager, at kunne være bleven döbt paa den antiochenske Daabsbekjendelse, men at maatte være döbt paa den i Germanicia brugelige. Man maatte da antage, at Menigheden i Germanicia, som hörende til det antiochenske Patriarchaldistrict, om end til et andet Metropolitandiöces end det, hvori Antiochia laa, nemlig til det euphratensiske Syrien, havde brugt den antiochenske Daabsbekjendelse, eller ogsaa at Nestorius ikke som lidet Barn var bleven döbt i Germanicia, men först som Dreng eller Voxen i Antiochia, fordi han var födt af hedenske Forældre, eller fordi hans Forældre med Hensyn til hans Daab fulgte Datidens Uskik at vente meget længe med Börnenes Daab. Mod den sidste Antagelse kunde man vistnok gjöre gjældende, hvad Cassian, p. d. anf. St. c. 11, siger om Nestorius: „Sed parvulum te forsitan, cum renascereris, fuisse dicis, et ideo nec sapere tunc, nec reclamare potuisse. Verum est: obstitit tibi infantia, ne contradiceres. — Sed esto: infans, si tamen ita est, contradicere ac reclamare symbolo non potueris, cur adultior jam robustiorqve factus tacuisti"? Men Ordene „si tamen ita est" vise dog, at Cassian ikke bestemt vidste, om Nestorius virkelig var bleven döbt som lidet Barn, og kun sætter det mulige Tilfælde, at det var skeet, og at Nestorius derfor mod Beskyldningen for at være affalden fra sit Daabssymbol kunde rejse den Indvending, at han, da han aflagde det, ikke havde kunnet modsige det. Dog hænger Cassians Antagelse, at Nestorius var döbt paa Antiochenum, sammen med den anden sikkert urigtige, at han var födt i Staden og Menigheden Antiochien (de incarn. 6, 16: „Symbolum — cujus superius textum diximus — Antiochenæ urbis atqve ecclesiæ est, id est illius, in qva tu editus, in qva institutus, in qva renatus es"), og bliver derved selv mistænkelig, idet den kun viser sig som en Slutning af en falsk Forudsætning. For vor Hensigt vilde forövrigt Cassians Vildfarelse være ligegyldig, idet det for os kun kommer an paa, at det af Cassian meddelte Daabssymbol er det antiochenske, og at han antog, at det var Nestorius's, medens det kan være os ligegyldigt, om det virkelig var denne Mands Daabssymbol. Forövrigt kunde Antiochenum forsaavidt kaldes Nestorius's Daabssymbol, som han var Presbyter i den antiochenske Kirke og som saadan havde at anvende det ved Katechumenundervisningen og Daaben. For sikkert urigtig maa vi forövrigt holde den Antagelse af Cassian,

komme ham an, og, for at komme til den, indledningsvis ogsaa den første (i latinsk Oversættelse), og begge to Gange: i c. 3 og i c. 4 [9]), og allegerer dernæst endnu i c. 6—22 (c. 6—10. 17—19. 21. 22) paa en Række af Steder de enkelte Dele af den anden Artikel [10]), alle mere end een Gang og de fleste mere eller mindre ofte og snart (næsten overalt) saaledes, at han i egentlig Forstand og derfor for det Meste med ordret Nøjagtighed citerer dem, snart saaledes, at han mere kun tager Hensyn til dem, sigter til dem, og derfor kun paa en friere Maade gjengiver dem [11]).

---

at Nestorius har været født i Antiochien, fordi den modsiger Socrates's og Theodorets Vidnesbyrd, hvilken Sidste var bleven opdragen og dannet i et og samme Kloster med Nestorius, nemlig den hellige Euprepius's, og derfor havde staaet i nær Forbindelse med ham, og fordi det ogsaa let lader sig forklare, hvorledes Cassian kunde komme til sin Antagelse (Nestorius var, da han erholdt Kaldet til den constantinopolitanske Patriarchstol, ikke alene Presbyter i den antiochenske Kirke, men havde efter Theodoret, p. d. anf. St., ogsaa der erholdt sin senere Dannelse, uden Tvivl i det nævnte to Stadier fra Byen liggende Kloster, i hvilket han ogsaa för sin Kaldelse opholdt sig, og til hvilket han efter sin Afsættelse vendte tilbage Evagr., h. e. 1, 7), medens Socrates's og Theodorets Angivelse, efter hvilken Nestorius var født i en ellers ubekjendt liden By, har i sig selv Krav paa at anerkjendes som en paa historisk Efterretning hvilende og altsaa rigtig Mening.

[9]) De Ord, hvormed han i c. 3 indleder dem, s. nedenfor S. 116. Efterat han nu i c. 3 og 4 har godtgjort, at Symbolet besidder saavel guddommelig som menneskelig Auctoritet, anförer han dem endnu engang i c. 4 med de Ord: „Credo, ergo inqvit symbolum, in unum" &c.

[10]) I c. 6 og c. 9 i Sammenhæng med Begyndelsen af den anden Artikel ogsaa den förste.

[11]) C. 6: „Credo, inqvit symbolum, in unum Deum, Patrem omnipotentem, creatorem omnium visibilium et invisibilum creaturarum. Et in Dominum Jesum Christum, Filium ejus unigenitum totius creaturæ (foran de to sidste Ord er öjensynlig „et primogenitum" faldet ud), ex eo natum ante omnia sæcula et non factum". Sammesteds: „Credo enim, dixisti in symbolo, in Dominum — creaturæ". Sammesteds: „Hoc symbolum per te locutum est, hoc tu per symbolum: Jesum Christum ante sæcula ex Deo

At nu Cassian i c. 3 og 4 af sit Skrifts sjette Bog vil give os begge de første Artikler af det antiochenske

patre natum et non factum". Sammesteds: „Dixisti in symbolo: Dominum Jesum Christum, natum ex Deo Patre ante omnia sæcula et non factum". C. 7: „Seqvitur autem in symbolo: Deum verum ex Deo vero, homousion Patri, per qvem et sæcula compaginata sunt et omnia facta". Sammesteds: „Hoc enim in symbolo habes: Credere te in Dominum — creaturæ. Et post hæc atqve alia: Deum verum — compaginata sunt". Sammesteds: „Dixisti in symbolo: — Deum verum ex Deo vero, homousion Patri, creatorem sæculorum, factorem omnium". C. 8: „Sed videamus cætera, qvæ seqvuntur. Dicens ergo symbolum: Dominum Jesum Christum, Deum verum — et omnia facta, hoc inseparabili statim connexione subjunxit: Qvi propter nos, inqvit, venit et natus est ex Maria virgine". Sammesteds: „Qvi propter nos ergo, inqvit, venit — virgine". C. 9: „Repetamus confessionem symboli et tuam: Credo ergo, inqvit symbolum, in unum solum verum Deum — et natus est ex Maria virgine. Propter nos ergo, inqvit symbolum, Dominus noster Jesus Christus venit et natus est ex Maria virgine, et crucifixus est sub Pontio Pilato et sepultus, et resurrexit secundum scripturas". Sammesteds: „Dixisti prius: Credo in Deum Patrem et in Jesum Christum, Filium ejus, Deum verum ex Deo vero, homousion Patri, qvi propter nos venit et natus ex Maria virgine et crucifixus est sub Pontio Pilato et sepultus est". C. 10: „Qvid ergo inqvit symbolum, vel qvid tu in symbolo ipse dixisti: Dominum utiqve Jesum Christum, Deum verum — per qvem sæcula creata sunt et omnia facta. Hunc eundem propter nos — virgine". Sammesteds: „Dixisti in symbolo: Credo in Jesum Christum, Filium Dei, credo in Deum verum — Patri. Qvi propter nos venit — et sepultus est". C. 19: „et juxta symbolum: natus est ex Maria virgine, crucifixus sub Pontio Pilato et sepultus, et tertia die resurrexit secundum scripturas et in coelum ascendit et iterum veniet judicare vivos et mortuos". C. 21: „Symbolum qvoqve et humana pariter et divina auctoritate contextum: Credo, inqvit, in Deum Patrem, et in Deum Jesum Christum, Filium — creaturæ; et post alia: Deum verum — omnia facta. Et item: Qvi propter — et crucifixus et sepultus". C. 22: „Et ideo etiam symbolum unigenitum et primogenitum Dominum Jesum Christum, Deum verum — Patri et creatorem omnium dicens, natum ex virgine et crucifixum, postea et sepultum esse testatur". Sml. endnu c. 17 fg.: „Non credens ergo in carne editum, necesse est etiam passum non credas. Non credens autem illius passionem, qvid reliqvum est, nisi etiam resurrectionem negas? qvia fides suscitati ex fide mortui est. Nec stare potest ratio resurrectionis, nisi fides mortis ante præcesserit. Negans ergo pas-

Daabssymbol, fremgaar klart af de Ord, hvormed han der indleder den Bekjendelse, hvis to første Artikler han overleverer os: „Igitur, qvia neganti Deum hæretico (Nestorio) abunde jam, ut reor, cunctis superioribus scriptis (ved Alt, hvad Cassian har fremsat i de fem første Bøger af sit Skrift) divinorum testimoniorum auctoritate respondimus, nunc ad fidem Antiocheni symboli virtutemqve veniamus. In qvo [12]) cum ipse baptizatus sit ac renatus, suis eum professionibus argui, suis, ut ita dicam, armis conteri oportet. Hic enim ordo est, ut superatis jam testimoniis sacris, etiam se ipso, ut ita dicam, teste superetur. Neqve enim aliis jam rebus contra eum agi necesse erit, cum palam se et evidenter ipse convicerit. Textus ergo ac fides Antiocheni symboli hæc est". Sml. med dette Sted ogsaa Begyndelsen af c. 6: „Symbolum ergo, hæretice, cujus superius textum diximus, licet omnium ecclesiarum sit (quia una omnium fides), peculiariter tamen Antiochenæ urbis atqve ecclesiæ est, in qva tu editus, in qva institutus, in qva re-

sum et mortuum, negas qvoqve ab inferis resurgentem. Conseqvens utiqve est, ut neges etiam ascendentem, qvia ascensio sine resurrectione esse non potuit. Et qvi resurrexisse non creditur, necesse est nec ascendisse credatur, dicente Apostolo: Qvi enim descendit, ipse est, qvi ascendit. Ergo qvantum in te est, Dominus Jesus Christus neqve ab inferis resurrexit, neqve coelum ascendit, neqve ad dexteram Dei Patris sedet, neqve ad illum, qvi exspectatur, examinationis ultimæ diem veniet, nec vivos nec mortuos judicabit. Intelligis itaqve — evacuasse te penitus omnem symboli fidem, omnem spei sacramentiqve virtutem? — Tene plenum symboli ordinem, tene perfectam fidei veritatem. Crede in Deum Patrem, crede in Filium Deum, in unum genitorem et in unum genitum (et eundem tamen unigenitum et primogenitum), Dominum omnium Jesum Christum, homousion Patri, natum in deitate, natum in corpore —. Qvi creator omnium creaturarum idem fuerit natus ex patre, qvi postea natus ex virgine".

[13]) Saaledes i Udgaven af Cassians Værker i Max. Bibl. Patrr. T. VII. Alardus Gazæus har derimod i sin Udgave af Cassians Værker „*In qva*" og bemærker til Ordene: „*In qva* scilicet fide, non in qvo, ut antea excusum" (Cass. Opp. p. 744).

natus es. Hujus itaqve (te) perduxit symboli fides ad vitæ fontem, ad salutis regenerationem &c.[13]). —

[13]) Alardus Gazæus udtaler, p. d. anf. St. p. 744 den aldeles urigtige Mening, at det Symbol, hvis to første Artikler Cassian har overleveret os, enten er et af en af de to Synoder, som i det tredje Aarhundrede bleve holdte i Antiochia mod Paulus af Samosata, opstillet Symbol, eller det af de i Aaret 363 i Antiochia under Meletius's Forsæde forsamlede Biskoper stadfæstede og billigede Nicænum, hvilken sidste Anskuelse han foretrækker. „Ex dictis", siger han, „colligimus, Antiochenum symbolum, de quo hic agitur, ad illud primum vel secundum concilium Antiochenum (det i Aaret 264 og det i Aaret 269 holdte) esse referendum; vel, quod verius puto, symbolum Antiochenum hoc loco intelligi, quod a Nicæna synodo acceptum in postremo illo concilio Antiocheno (det i Aaret 363 holdte) confirmatum est et approbatum. Hæc enim est sacra fidei formula in magno concilio Nicæno concepta, quam symbolum Nicænum appellare fideles consueverunt. — Ex quo quidem symbolo citavit auctor quæ ad suum institutum faciebant, ommissis reliquis, de quibus infra: *Et reliqua* inquit, nimirum illa reliqua ab ipso prætermissa". — „Nec vero alia ratione hic Antiochenum symbolum a Cassiano nominari, quod potius Nicænum dicendum fuerat, nisi ut Antiocheni symboli commemoratione Nestorium ipsum, utpote civem Antiochenum, ut patriæ religionis et fidei proditorem ac desertorem acrius pungeret et suggillaret". — „Verisimile est, Cassianum hanc fidei formulam græce descriptam et in ecclesia Antiochena conservatum ex concilio illo postremo apud Antiochiam habito accepisse et hisce verbis in latinum vertisse". At det Symbol, hvis to første Artikler Cassian har meddelt os, ikke kan være et af en af de mod Paulus af Samosata i det tredje Aarhundrede holdte antiochenske Synoder opstillet Symbol, fremgaar deraf, at en Del af det nicænske Symbols antiarianske Bestemmelser er bleven optagen i samme, og at det derimod ikke indeholder nogen speciel Bestemmelse mod Paulus af Samosata. At det heller ikke kan være det af den i Aaret 363 holdte antiochenske Synode stadfæstede og approberede Nicænum, fremgaar deraf, at det i mangt og meget afviger fra dette Symbol, af hvilket det kun har optaget en Del antiarianske Bestemmelser til den anden Artikels første Led. — En eller Anden kunde ogsaa mene, at de i Aaret 363 i Antiochia forsamlede Biskoper have opstillet det Symbol, hvoraf Cassian har anført de to første Artikler. Men Historien beretter os kun om, at disse Biskoper, der paa deres Formand, Meletius nær, hidtil havde været Arianere, have anerkjendt Nicænum, men ved aldeles Intet om, at de ogsaa have opstillet en ny egen Bekjendelse (s. Coleti, p. d. anf. St. T. II p. 961 seqq., Walch,

Og at Cassian vil anføre det antiochenske Daabssymbol ordret, fremgaar allerede temmelig tydelig af de Ord, hvormed han indleder det: „Textus ergo ac fides Antiocheni symboli hæc est (sml. ogsaa Ordene „Symbolum — cujus superius textum diximus“ i Begyndelsen af c. 6), og fremdeles ogsaa af den Omstændighed, at han i c. 4 paa en eneste ganske ubetydelig Undtagelse nær bogstavelig gjentager det, og at han næsten overalt der, hvor han i c. 6—22 i egentlig Forstand citerer enkelte Dele af hvad han i c. 3 og 4 havde anført deraf, bestandig igjen betjener sig af de samme Ord.

§ 2.

Men derimod kunne nu følgende Spørgsmaal opkastes: 1) var Cassian istand til at give os de to første Artikler af den antiochenske Daabsbekjendelse, og har han altsaa, da der fornuftigvis slet ikke kan være nogen Tale om, at han har villet bedrage, virkelig givet os dem? og 2) har han ogsaa virkelig overleveret os den ganske tro og nøjagtig?

Af disse to Spørgsmaal maa det første ubetinget besvares med Ja.

Cassian, som højst sandsynlig var en Occidentaler [14]), havde ikke alene, førend han kom til Gallien (Massilia), hvor han tilbragte den sidste Del af sit Liv (om fra 405 eller fra 414 eller 15, er omtvistet; s. derom Not. 15), opholdt sig meget længe i forskjellige Dele af Orienten: i Palæstina (Bethlehem),

---

Entwurf einer vollständigen Historie der Kirchenversammlungen S. 208 f., Hefele, Conciliensgesch. B. I. S. 709 f.).

[14]) At Cassian var en Vesterlænder, derfor taler den Færdighed, hvormed han betjener sig af det latinske Sprog, hans romerske Navn, den Omstændighed, at den constantinopolitanske Gejstlighed brugte ham som Underhandler hos den romerske Biskop Innocentius I, ligesom endelig ogsaa, at han mod Enden af sit Liv trak sig tilbage til Occidenten (Massilia). S. Wiggers, Versuch einer pragmatischen Darstellung des Augustinismus und Pelagianismus II, S. 8 fg.

hvorhen han kom allerede i sin Ungdom, og hvor han levede i et Kloster, i Ægypten, hvorhen han derfra rejste, og hvor han opholdt sig i syv Aar (fra 390—97), dernæst igjen en kort Tid i Palæstina (Bethlehem), hvorhen han vendte tilbage fra Ægypten, herpaa igjen i tre Aar (fra 397—400) i Ægypten og derefter i fem Aar (fra 400—405) i Constantinopel, men han havde ogsaa paa det sidste Sted været en ivrig Discipel af den fødte Antiochener Johannes Chrysostomus, som viede ham til Diakon og udövede den mest afgjørende Indflydelse paa hans dogmatiske Anskuelser (især hans Anthropologi), ligesom Cassian da ogsaa, og det netop i sit Skrift „de incarnatione Domini" 7, 30 seq., begejstret priser ham som sin fordums Lærer, og paa Grund af den Paavirkning, som han havde modtaget af ham, p. d. anf. St. c. 31 ligefrem kalder Constantinopel sin (aandelige) Fædrenestad og tiltaler dens Indvaanere som sine Medborgere („per affectum patriæ cives mei"), og havde staaet i saa inderlig Forbindelse med hans constantinopolitanske Venner og Tilhængere, de saakaldte Johanniter, at de sendte ham tilligemed hans Ven Germanus med et Brev til den romerske Biskop Innocentius I, hvori de henvendte sig til denne om Bistand i deres exilerede Mesters Sag (s. Innocents's Brev til den constantinopolitanske Clerus hos Soz., h. e. 8, 26, saavelsom Pallad., Dial. de vit. Chrys. c. 3 p. 27) [15]). Deraf fremgaar

[15]) Germanus og Cassianus bragte ogsaa med til Rom et Inventarium over den ved Opbrændelsen af Chrysostomus's Kirke i Aaret 404 reddede Kirkeskat (Pallad., p. d. anf. St. c. 10 p. 94), som de havde ladet optage i anseede Vidners Nærværelse, for dermed at imødegaa den Bagvaskelse, at Chrysostomus skulde have været uredelig i Bestyrelsen deraf (Pallad., p. d. anf. St. c. 3 p. 27).

Skulde den Presbyter Cassianus, hvilken Innocentius I (402—17) i to Skrivelser til Biskop Alexander af Antiochien omtaler som en Sendemand fra denne Biskop til den romerske Stol (ep. XV og XVII, Coleti IV p. 26—28), og tilmed efter en Sammenligning af disse to Breve med ep. XIV som Hovedsendemanden blandt flere

nu, at han maatte være vel bekjendt med den antiochenske Kirke og specielt med de antiochenske Kirkelæreres Skrifter

andre, — skulde han være identisk med Johannes Cassianus, hvilket Blondel efter Histoire literaire de la France T. II p. 217 har antaget, saa vilde Cassian ogsaa selv have været i Antiochien og staaet i et nært Forhold til den antiochenske Kirke. Og i Virkeligheden lader der sig for de to Cassianers Identitet anføre Adskilligt, som ikke gjör den saa ganske usandsynlig. For det Förste Navnets Identitet, som af den Grund turde være ikke ganske uden Vegt, fordi Navnet Cassian ikke kan have været hyppigt (saavidt vi vide, er Gnostikeren Julius Cassianus den eneste af de i Kirkens Historie bekjendte Mænd, som foruden Johannes Cassianus bærer det), og fordi det som et occidentalsk hos den antiochenske Sendemand hentyder paa, at han var en Occidentaler, hvilket Johannes Cassianus, som vi i den foregaaende Note have seet, höjst sandsynlig har været; for det Andet, at Cassian ogsaa allerede tidligere (405) havde været Mellemmand mellem den romerske Stol og Orientalere, og det netop mellem Innocentius I og Orientalere, som vare Tilhængere af Antiocheneren Chrysostomus; endelig for det Tredje, at det Gesandtskab, som Alexander sendte til Innocentius for at gjenoprette Kirkesamfundet med Rom, tildels, som vi se af det andet af de to anförte Breve, saavelsom af et Brev fra Innocentius til hans Legat ved det constantinopolitanske Hof Presbyteren Bonifacius (ep. XIV, sammesteds p. 25 seq.), netop angik Chrysostomus's Sag (Innocentius havde af Alexander, Biskop for den store meletianske Del af den antiochenske Kirke, som Betingelse for sin Igjenindtrædelse i det Kirkesamfund med denne Del, hvorfra hans Forgjængere fra Damasus af og han selv ved at erklære sig for Paulinus's lille Parti havde udelukket den, fordret fuldkommen Ophævelse af det meletianske Schisma ved fuldkommen Gjenforening med Paulinus's Parti og desuden Gjenindförelsen af Chrysostomus's Navn i Kirkebögerne, hvoraf Alexanders Forgjænger Porphyrius, som holdt med Theophilus's Parti, havde udslettet det, og Alexander havde ved et Gesandtskab underrettet ham om, at han havde gjort begge Dele. Sml. Theodoret, h. e. 5, 35). Det Anförte lægger, idet det staar i en vis indre Sammenhæng, unægtelig följende Forestilling temmelig nær: Johannes Cassianus vendte, efterat han med Held havde skilt sig ved det Hverv til Innocents, som han tilligemed Germanus havde erholdt af Chrysostomus's constantinopolitanske Parti, nærmest igjen tilbage til Orienten og virkede under sit nye Ophold der endnu fremdeles for sin elskede og höjtagtede Mesters Ære, som ikke længe derefter (407) döde i Exilet. Da han saa, hvorledes ogsaa den antiochenske Kirke havde

og altsaa ogsaa meget vel kan have kjendt den antiochenske Daabsbekjendelse, hvorfra han nu end har taget den [16]), og følgelig virkelig har givet os dens to første Artikler.

---

billiget hans Afsættelse og udslettet hans Navn af Kirkebögerne, saa begav han sig derhen, hvor han, da Chrysostomus ved Födsel, Dannelse og mangeaarig glimrende Virksomhed havde tilhört denne Kirke og i den endnu tællede mange ivrige Venner og Beundrere (s. hans mange Breve fra Exilet til Antiochenerne i hans Vita i den anden Pariser-Udgave af hans Verker T. XIII, P. 1 p. 191 seq.), snarest turde vente et lykkeligt Udfald af sine Bestræbelser, hvorhen han desuden for sin Lærers Skyld maatte föle en vis Drift til at komme, og hvor han maaske endelig ogsaa havde denne eller hin Bekjendte. Han opnaaede virkelig sin Hensigt hos den antiochenske Kirkes daværende Biskop Alexander og blev herpaa som Vesterlænder og som en Mand, der ved sin tidligere tildels lignende Mission var bekjendt med Innocents, af ham brugt som Mægler mellem den antiochenske og romerske Kirke. Muligt ogsaa, at Alexander efter af sig selv at have gjenindsat Chrysostomus's Navn i Diptycherne drog Cassian til Antiochien for at bruge ham ved sin Kirkes Udsoning med den romerske. At den antiochenske Sendemand af Innocents betegnes som Compresbyter, medens Johannes Cassianus, da han 405 kom til Rom, var Diakon, kan ikke anföres som Indvending mod begge Cassianers Identitet, da Johannes Cassianus i Mellemtiden let kan være bleven Presbyter, enten det nu er skeet i Rom 405 eller i Orienten efter 405. Ved sin anden Nærværelse i Rom, som maa falde mellem 408 og 414 eller 415, da Alexander i det förstnævnte Aar blev Biskop af Antiochien og Cassian allerede 415 levede i Occidenten, er da Cassian vel forbleven i Occidenten og har begivet sig til Massilia. Ogsaa Wiggers, p. d. anf. St. p. 12 og 15, holder det for meget sandsynligt, at Cassian ikke strax i 405 blev i Occidenten og begav sig til Massilia, men at han for det Förste igjen er vendt tilbage til Orienten.

[16]) Dette vil vistnok neppe kunne afgjöres. Muligt, at der har været et eller andet Skrift af en Antiochener, det være sig nu, hvilket er det Sandsynligste, et katechetisk af et eller andet Slags, eller et af hvilkensomhelst anden Art; muligt dog ogsaa, at Cassian ved en eller anden af sine fordums Meddisciple hos Chrysostomus eller ved antiochenske eller ogsaa andre orientalske Venner paa en eller anden Maade havde forskaffet sig den antiochenske Daabsbekjendelse i den Hensigt, ogsaa af den at modbevise Nestorius; og dette kunde han saa meget lettere opnaa, som hans Kloster laa i Nærheden af Massilia, der som Sö- og Han-

Og at han har gjort dette, bekræftes ved nærmere Betragtning af det, han har meddelt. Herved viser det sig nemlig, at det Meddelte er saaledes beskaffent, som vi vente det af et orientalsk Symbol, af en egen selvstændig orientalsk Kirkes Symbol, af et orientalsk Symbol fra den første Halvdel af det femte Aarhundrede og af et antiochensk Symbol. Det har orientalsk Charakter; det er ikke uden ejendommelige Udtryk, som vi ikke mere træffe i noget andet af de os opbevarede orientalske Daabssymboler (s. Udtrykket „per qvem et sæcula compaginata sunt“ [17]) i første Led af anden Artikel, hvilket ellers kun findes i det tredje sirmiske Symbol) [18]), og udmærker sig fremfor disse tildels ogsaa ved en

---

Handelsstad stod i det livligste Samkvem med Orienten. Ogsaa ved Leo (man tænke paa Roms livlige Samkvem med alle Landes Kirker og paa Sammenströmningen af Medlemmer af alle Kirker der) eller ved en eller anden til Massilia eller endog til hans Kloster ankommen Antiochener kunde Cassian have lært det antiochenske Daabssymbol at kjende. Meget mindre sandsynligt er det, at han skulde have lært det at kjende i Constantinopel under Chrysostomus og indpræget det i sin Hukommelse, idet man ikke ret indser, i hvilken Hensigt han skulde have gjort dette, og fordi den store Sikkerhed, hvormed han anförer dets to förste Artikler og de enkelte Dele af dem, samt den Omstændighed, at han i sine Citater af dem væsentlig stedse bliver sig selv lig, meget mere taler for, at han havde det skriftlig for sig.

[17]) Disse Ord, som paa Græsk maa have lydt δι' οὗ και οἱ αἰωνες κατηρτισθησαν, have sin Oprindelse fra Hebr. 11, 3: Πιστει νοουμεν κατηρτίσθαι τους αἰωνας ῥηματι θεου, hvor Vulg. oversætter: „Fide intelligimus aptata esse sæcula verbo Dei“. Det antiochenske Symbol bruger ogsaa ellers Skriftudtryk. Sml. „primogenitum totius creaturæ πρωτοτοκον πασης κτισεως“ (Col. 1, 15), saavelsom ogsaa „tertia die resurrexit secundum scripturas“ (1 Cor. 15, 4).

[18]) Et Symbol, som ogsaa ellers har Lighed med det antiochenske Daabssymbol. Sml. „in unum et solum verum Deum“ i dette med εἰς ἑνα και μονον ἀληθινον i hint. Den i Texten anförte Lighed er saameget mere paafaldende, som Udtrykkene ere saa ejendommelige, og som ogsaa de i begge Symboler umiddelbar paa dem följende Ord stemme ganske overens (et omnia facta, και τα παντα ἐγενετο). Da der ikke kan eftervises nogen historisk

vis Simpelhed og Korthed (saaledes mangler „unus“ i første Led af anden Artikel, saaledes lyder det andet Led for en orientalsk Bekjendelse at være temmelig simpelt „qvi propter nos venit et natus est ex Maria virgine“, saaledes lyder det sidste simpelt og kort „et iterum veniet judicare vivos et mortuos“ [19]); det har optaget temmelig Meget af det nicænske Symbol, Mere end det jerusalemske og Mindre end begge Epiphanius's Daabssymboler, saa det altsaa staar midt imellem disse og hint [20]); endelig har det Adskilligt tilfælles med den Syrien eller Palæstina tilhørende Daabsbekjendelse i de

---

Sammenhæng mellem det tredje sirmiske Symbol og den antiochenske Daabsbekjendelse, saa kunne de anførte Ligheder mellem begge Bekjendelser kun være tilfældige. Derfor taler ogsaa, at Lighederne i første Artikel ikke ere ejendommelige for dem alene, idet μονον ἀληθινον ogsaa findes i de apostoliske Constitutioners Daabsbekjendelse, i Basilius den Stores Bekjendelse og i Nicenum, paa hvilket sidste Sted det dog vel hidrører fra det tredje sirmiske Symbol (Nicenum og dette Symbol ere overhovedet meget beslægtede, hvilket forklares af deres historiske Sammenhæng); og fremdeles taler derfor den Omstændighed, at de Ord, som ere fælles for begge Symboler i første Led af anden Artikel, ere tagne af Skriften (Hebr. 11, 3. Joh. 1, 3), hvis Udtryk begge Bekjendelser (sml. med Hensyn til den antiochenske den foreg. Note), ligesom de orientalske overhovedet, oftere bruge, samt at Udtrykket δι' οὗ τα παντα ἐγενετο desuden meget hyppig træffes i de orientalske Symboler. Man kan saa meget sikrere holde det tredje sirmiske Symbols Slægtskab med den antiochenske Daabsbekjendelse for rent tilfældigt, som de ellers ikke have noget tilfælles, men tvertimod ere meget forskjellige.

[19]) Der mangler altsaa deri baade det ἐν δοξῃ eller μετα δοξης, som findes i alle andre os opbevarede orientalske Daabsbekjendelser, og Tilsætningen οὗ της βασιλειας οὐκ ἐσται τελος, som ligeledes træffes i alle med Undtagelse af den rene nicænske (og den eusebianske Formel).

[20]) Til nogen Indflydelse af Nicæno-Constantinopolitanum mærke vi Intet; thi Udtrykket κατα γραφας i det om Opstandelsen handlende Led, som forövrigt endnu findes i den første og tredje af de Damasus tilskrevne Formler, turde neppe være at regne hid. Rigtignok har Cassian netop ikke meddelt den Artikel, hvori vi især vente en Indflydelse af Nicæno-Constantinopolitanum paa Antiochenum, nemlig den tredje.

de apostoliske Constitutioner (s. ovenf. B. I. S. 44 fg.) saavelsom ogsaa med Eusebius af Cæsareas Formel (Mangelen af „creatorem coeli et terræ“ i første Artikel og Udtrykket „primogenitum totius creaturæ“ i første Led af anden)[21]), ligesom det ogsaa i sin relative Simpelhed og Korthed synes ikke ilde at harmonere med den antiochenske Kirkes Aand.

§ 3.

Anderledes derimod synes det andet af de to ovenfor opkastede Spørgsmaal at maatte b svares, det Spørgsmaal nemlig, om Cassian ganske tro og nøjagtig har meddelt os de to første Artikler af den antiochenske Daabsbekjendelse.

Betragte vi nemlig det, som han har meddelt os af Antiochenum, saa vil en dobbelt Mistanke paatvinge sig os: 1) den, at hans lange Ophold i Occidenten[22]) uvilkaarlig kan have bragt ham til hist og her, saa at sige, at occidentalisere det noget og navnlig simplificere det paa occidentalsk Vis, og 2) den, at han henimod Enden af anden Artikel kan have meddelt det noget unøjagtigt, idet han her ilede mod Enden, og det for hans Hensigt, som han allerede tilstrækkelig havde opnaaet ved at gjøre de fire første og navnlig de to første Led af anden Artikel gjældende mod Nestorius, kom ham lidet an paa ogsaa at urgere de sidste Led af denne Artikel, ligesom han da ogsaa i Virkeligheden næsten slet ikke gjør nogen Brug af den mod den nestorianske Vildfarelse og overhovedet, foruden i c. 3 og 4, kun endnu een Gang, nemlig i c. 19, anfører dem.

---

[21]) Derimod kan man ikke bemærke noget særdeles Slægtskab mellem den antiochenske Daabsbekjendelse og den antiochenske Presbyter Lucians Bekjendelse. Men Lucian var en født Samosatener, og hans Bekjendelse hviler derfor paa den samosatenske Kirkes Daabsbekjendelse, der er forskjellig fra den antiochenske.

[22]) Han havde, da han forfattede sit Skrift „de incarnatione Domini“ (430 eller 431) levet i Massilia siden 405 eller 409—13, eller dog i det Mindste siden 414—15; s. S. 119 Not. 15.

Hvad der opvækker den første Mistanke, er den Omstændighed, at Cassian har indledet Symbolet med Singularet „credo“, hvormed de occidentalske Daabsbekjendelser begynde, og ikke med Pluralet credimus, hvormed de orientalske pleje at begynde [23]), ligesom fremdeles, at det ogsaa ellers hist og her mere bærer Charakteren af en occidentalsk end af en orientalsk Daabsbekjendelse. Saaledes mangler deri det „unum“ i første Led af anden Artikel, som findes i de øvrige orientalske Daabssymboler, der ere komne til os, og som efter Rufins Vidnesbyrd (s. B. I. S. 483 f. og nedenfor S. 132) er ejendommeligt for Orientens Daabssymboler (det heder i Ant. blot „et in Dominum nostrum“ i Stedet for „et in unum Dominum nostrum“); saaledes savne vi deri Ordene „cum gloria“ eller „in gloria“ i det sidste Led af samme Artikel, hvilke vi finde i alle græske Daabsbekjendelser, som ere os opbevarede, alene med Undtagelse af (det egentlige, rene) Nicænum [24]), hvilket dog som Daabssymbol fra anden Artikels tredje Led af er meget summarisk og ufuldstændigt; saaledes mangler deri anden Artikels Slutningssætning „cujus regni non erit finis“, som vi finde i alle de os endnu tiloversblevne orientalske Daabssymboler, der ere yngre end Marcellus af Ancyras Hæresi, mod hvilken Sætningen er rettet [25]) (d. e. i alle, undtagen i Eusebius's Formel, som for-

[23]) Allerede Hahn har, p. d. anf. St. S. 55, gjort opmærksom paa denne det cassianske Antiochenums Afvigelse fra den i de orientalske Symboler forherskende Form og udtalt den Formodning, at den maaske kunde være at tilskrive den occidentalske Referent.

[24]) Ogsaa i flere andre græske Symboler, fornemmelig Synodalsymboler (Luc. Mart., Ant. 3., Sirm. 3., Nicen., Seleuc., Const. af 360) finde vi dette eller lignende Udtryk; ligeledes i de tre Referater af Troesreglen hos Iren. contra hæress. 1, 10, 1. 3, 4, 2 og 3, 16, 6; men vistnok ogsaa i et tertulliansk, nemlig det i „de præscriptt. hærett.“ c. 13 („venturum cum claritate“).

[25]) Foruden i dem findes det samme eller lignende Udtryk ogsaa i flere (eusebianske eller semiarianske) Synodalbekjendelser (Ant. 1. 3. 4., ἐκθ. μακρ., Philipp., Sirm. 1). Sml. B. I S. 58 ff. 66. 72.

øvrigt ikke er nogen egentlig Daabsbekjendelse, men kun hviler paa en saadan, og det egentlige, rene Nicænum). Ogsaa det andet Led af anden Artikel lyder i det cassianske Antiochenum simplere end det ellers plejer at lyde [26]). Selv Tilføjelsen af nostrum til „et in Dominum" i Begyndelsen af anden Artikel og den Omstændighed, at „tertia die" er sat foran „resurrexit", synes at skylde occidentalsk Indvirkning sin Tilværelse. Hint findes nemlig ikke i nogen af de os opbevarede orientalske Daabsbekjendelser og ligesaalidt i Eusebius's Formel, i den apostoliske Kirkes Troesbekjendelse efter Biskop Alexander af Alexandriens Meddelelser, i Arius's Troesbekjendelse, i Athanasius's ἑρμηνεια og i Lucianus Martyrs Troesbekjendelse (her som der finde vi kun det blotte κυριον), medens det ikke mangler i nogen occidentalsk Daabsbekjendelse, hvori „Dominum" findes (hvilket er Tilfældet i de fleste af Occidentens Daabsbekjendelser). Udtrykket „tertia die" sættes i alle os levnede orientalske Daabsbekjendelser og næsten uden Undtagelse i alle andre

[26]) Sml. det blotte „qvi propter nos" med „qvi propter nostram salutem" i Constitutionernes Daabsbekjendelse og Eusebius's Formel og med „qvi propter nos homines et propter nostram salutem" i Nicænum, Nicæno-Constantinopolitanum og begge Epiphanius's Daabsbekjendelser; fremdeles det blotte „venit" i Stedet for „de coelis descendit" i Constitutionernes Symbol, i Epiphanius's første Daabsbekjendelse og Nicæno-Constantinopolitanum og i Stedet for „descendit" i Nicænum og Epiphanius's andet Daabssymbol; endelig det blotte „et natus est ex Maria virgine" i Stedet for „(incarnatum) ex Spiritu sancto et Maria virgine" i begge Epiphanius's Daabsbekjendelser og i Nicæno-Constantinopolitanum. Ogsaa mangle deri saadanne Tilsætninger som σαρκωθεντα, der findes i Eusebius's Formel, σαρκα ἀναλαβοντα i Daabsbekjendelsen i Constitutionerne og σαρκωθεντα και ἐνανθρωπησαντα i det jerusalemske Symbol, i begge Epiphanius's Daabsbekjendelser, i Nicænum og Nicæno-Constantinopolitanum, saavelsom ogsaa saadanne som και πολιτευσαμενον ὁσιως κατα τους νομους του θεου και πατρος αὐτου i Constitutionernes Symbol og και ἐν ἀνθρωποις πολιτευσαμενον i den eusebianske Formel.

orientalske Symboler efter „resurrexit", medens det i de occidentalske Daabsbekjendelser stedse og i de øvrige occidentalske Symboler næsten uden Undtagelse gaar foran dette Ord (sml. B. I S. 488).

Den Mistanke, at Cassian, fordi han ilede mod Enden og ikke havde nogen synderlig Interesse af ogsaa at urgere den sidste Del af Antiochenums anden Artikel mod Nestorius, muligens kunde have angivet denne i noget forkortet og unøjagtig Skikkelse, vækkes fornemmelig ved den paafaldende Kjendsgjerning, at det næstsidste Led af denne Artikel, „sessio Christi ad dexteram Patris", i hans Meddelelser ganske mangler, hvilket ikke er Tilfældet i nogen occidentalsk eller orientalsk Daabsbekjendelse, alene med Undtagelse af Nicænum (det egentlige), hvilket dog, som allerede bemærket, fra ἐπαθεν i anden Artikels tredje Led af kun meget summarisk og ufuldstændig gjengiver Daabssymbolet (Eusebius's Formel, hvori „sessio ad dexteram" ligeledes mangler, er, som allerede sagt, ikke nogen egentlig Daabsbekjendelse). Ogsaa Mangelen af „cum gloria" eller „in gloria" i Slutningsledet af anden Artikel og af denne Artikels Slutningssætning „cujus regni non erit finis" kunde i det Mindste for en Del hidrøre fra, at Cassian mod Enden af sit Citat, idet han ilede med at slutte, kun gav det Væsentligste af det antiochenske Symbol.

§ 4.

Men ved nærmere Overvejelse maa vi dog betegne disse to Grunde til Mistanke som blot tilsyneladende eller dog i det Mindste som aldeles ikke paa nogen Maade tvingende, og saavel derfor som af andre Grunde udtale det som vor Overbevisning, at Cassian har overleveret os de to første Artikler af Antiochenum ganske tro og nøjagtig, eller dog væsentlig tro og nøjagtig.

Vi ville nærmest anføre de Grunde, som allerede paa Forhaand tale for eller rettere næsten fordre, at Cassian

nøjagtig har overleveret os de to første Artikler af Antiochenum, for derefter at vise, hvorledes Grundene til Mistanke derimod kun ere tilsyneladende eller dog aldeles ikke have nogen tvingende Kraft.

Hine Grunde ere følgende:

1) Cassian indleder de to første Artikler der, hvor han fuldstændig anfører dem, paa en saadan Maade, at det af hans Ord klart fremgaar, at han fuldkommen var i Stand til ordret nøjagtig at meddele den antiochenske Daabsbekjendelse, og var sig fuldkommen bevidst at gjøre det med Hensyn til det, som han meddelte af den (s. de ovenf. S. 116 anførte Indledningsord til hans Meddelelser i c. 3 og 4 og især Ordene: „Textus ergo ac fides Antiocheni symboli hæc est" i c. 3 sammenlignede med „Symbolum ergo, hæretice, cujus textum superius diximus — peculiariter — Antiochenæ urbis atqve ecclesiæ est"). Og netop det Samme er ogsaa overalt Tilfældet der, hvor han formelig citerer enkelte Dele af det, som han i c. 3 og 4 har meddelt af Antiochenum [27]).

[27]) Saaledes indleder han det første Citat i c. 6 med følgende Ord: „Videamus symboli textum, ut si ea dicis, qvæ prius, non arguaris, sin autem multo alia et contraria, non exspectes jam, ut a me confuteris, cum te ipse damnaveris. Si enim et aliud nunc asseris qvam in symbolo est et aliud qvam prius ipse dixisti, qvid reliqvum est &c. Credo, inqvit symbolum," &c.; saaledes indleder han det andet, tredje og fjerde sammesteds paa følgende Maade: „Credo, enim dixisti in symbolo — Hoc symbolum per te locutum est, hoc tu per symbolum — Dixisti in symbolo —; saaledes skikker han forud for Citaterne i C. 7 de Ord: „Seqvitur autem in symbolo — Hoc enim in symbolo habes — Et post hæc atqve alia — Dixisti in symbolo"; saaledes blive Citaterne i c. 8 af ham indledede med de Ord: „Sed videamus cætera qvæ seqvuntur. Dicens ergo symbolum: — hoc inseparabili statim conjunctione subjunxit: Qvi propter nos, inqvit, venit — Repetamus ergo confessionem symboli et tuam: Credo, ergo inqvit symbolum — Propter nos, ergo inqvit symbolum, venit —. Qvid ergo inqvit symbolum? vel qvid tu in symbolo ipse dixisti? — Dixisti in symbolo" —; saaledes blive endelig Citaterne i c. 19—21 indledede med de Ord: „et juxta symbolum: — Symbolum qvoqve et humana pariter et divina auctoritate contextum

2) Vi have allerede ovenf. S. 114 ff. Not. 11 seet, at Cassian ikke alene i c. 4 endnu engang anfører de i c. 3 anførte to sidste Artikler af Antiochenum, men ogsaa i c. 6—10. 17—19. 21. 22 atter citerer de enkelte Dele af det, som i c. 3 og 4 deraf er anført, for at vise, hvorledes Nestorius ved sin Vranglære modsagde alle Dele af anden Artikel i den Bekjendelse, som han ved sin Daab havde aflagt, og altsaa hele denne Bekjendelse selv, og følgelig geraadede i Modsigelse med sig selv. Men hin Gjentagelse af hele de to første Artikler er nu paa en eneste ubetydelig Undtagelse nær[28]) aldeles ordret

---

Credo, inqvit, in Deum Patrem — et post alia: Deum verum —. Et item: Qvi propter nos" —; sml. endnu Citatet af c. 22.

[28]) Denne Undtagelse bestaar deri, at det i c. 3 heder: „Credo in unum et solum verum Deum", i c. 4 derimod: „Credo in unum verum, solum Deum". Den første Form er uden Tvivl den, som virkelig stod i den antiochenske Daabsbekjendelse; thi 1) er det sandsynligere, at Cassian vil have citeret den ganske nøjagtigt den første Gang, end den anden, da han kun gjentager den; 2) siger Cassian i c. 9, hvor han gjentager den første Artikel og begge de første Led af den anden, ligeledes: „Credo in unum solum verum Deum" (kun „et" bliver her, ligesom i c. 4, borte); 3) har „solum verum Deum" et stort, fremragende, almenbekjendt Skriftsted, hvorpaa det hviler, og hvoraf det er laant, Joh. 17, 3 ἵνα γινωσκουσιν σε τον μονον ἀληθινον θεον, men ikke saaledes „verum, solum Deum" (dog kunde det i alle Fald gaa tilbage paa 1 Thess. 1, 9 og 1 Tim. 1, 17; sml. ogsaa 1 Joh. 5, 20 og Joh. 5, 44. Jud. 25); endelig 4) findes i første Artikel af nogle græske Bekjendelser (efter Joh. 17, 3) μονος ἀληθινος θεος (Constitt. πιστευω — εἰς ἑνα ἀγεννητον μονον ἀληθινον θεον, Synoden i Nices Formel πιστευομεν εἰς ἑνα και μονον ἀληθινον θεον, Basil. den Stores Troesbekjendelse πιστευομεν και ὁμολογουμεν ἑνα μονον ἀληθινον και ἀγαθον θεον) og ὁ μονος και ἀληθινος θεος (tredje sirmiske Formel πιστευομεν εἰς ἑνα τον μονον και ἀληθινον θεον), medens vi derimod ikke i noget græsk Symbol træffe et ἑνα ἀληθινον μονον θεον. Hvad Ordet „et" mellem „unum" og „solum verum Deum" angaar, saa hörte det, derom kan man neppe tvivle, ligeledes til Symbolet, da vi finde det i c. 3, hvor efter Sagens Natur Citationen maatte være fuldkommen nøjagtig, da i c. 4 de første Ord af første Artikel, som vi have seet, ogsaa i andre Stykker ikke citeres ganske nøjagtigt, og da der ved Gjen-

nøjagtig, og i disse Citater betjener han sig, som man kan se af Not. 11, næsten uden Undtagelse bestandig igjen af ganske de samme Udtryk[29]). Dette havde han neppe kunnet gjøre, havde ikke Antiochenum efter hele sin Ordlyd været ham ganske nøje bekjendt, idet han havde det skriftlig optegnet for sig.

3) Endelig ogsaa den Omstændighed, at Cassian ikke alene om enkelte Sætninger, Udtryk og Ord meget hyppig siger, at Nestorius havde udtalt dem ved sin Daab, men ogsaa af dem argumenterer mod ham, at han viser, hvorledes Nestorius ved sin Hæresi nu igjen fornegtede, hvad han saaledes ved sin Daab havde bekjendt, hvorledes han stod i Modsigelse med dette og altsaa med sig selv[30]), — ogsaa

---

gelsen i c. 9 let kunde indsnige sig en saa liden ganske ubetydelig Unöjagtighed, som Udeladelsen af et „et".

[29]) Naar han i c. 6 ved atter at citere den første Artikel og en Del af det første Led af den anden i hin udelader „solum verum", saa gjör han dette, fordi det her ikke kom ham an paa dens strenge Ordlyd. Han reciterede den nemlig kun for fra den at komme til Begyndelsen af det første Led af anden Artikel, som han vilde anvende mod Nestorius. Naar han sammesteds engang siger „ante sæcula ex Deo Patre natum" og engang „natum ex Deo Patre ante omnia sæcula", i c. 7 engang „creatorem sæculorum, factorem omnium", og i c. 10 engang „per qvem sæcula creata sunt", saa har han paa disse Steder kun citeret noget friere, fordi det i dem ligeledes slet ikke kom an paa at citere ganske bogstavelig. Det Samme gjælder i enduu höjere Grad om Ordene „Credo, inqvit (symbolum), in Deum Patrem et in Deum (formodentlig Trykfejl for „Dominum", hvad ogsaa Alard. Gaz. i sin Udgave har sat ved Randen) Jesum Christum, Filium ejus unigenitum et primogenitum" &c.

[30]) S. f. Ex. Steder som: „Credo enim, dixisti in symbolo, in Dominum nostrum Jesum Christum, Filium ejus unigenitum et primogenitum totius creaturæ. Si unigenitus et primogenitus totius creaturæ Dominus, ergo tua ipsa confessione indubitanter Deus. Neqve enim alius unigenitus primogenitus totius creaturæ, nisi unigenitus Dei Filius" &c. (c. 6). „Et qvomodo solitarium hominem ex virgine natum asseris, qvem Deum ante sæcula fuisse confessus es? Deinde, inqvit symbolum, ex Patre natum ante omnia sæcula et non factum. Hoc

denne Omstændighed taler for, at Cassian maa have nøjagtig kjendt og anført disse Sætninger og Udtryk og hele de to første Artikler af Antiochenum. Thi hvorledes kunde han paa denne Maade ikke alene vedblivende lægge sin Modstander i Munden enkelte Sætninger og Udtryk af Antiochenum, men ogsaa urgere dem mod ham, naar han ikke var sig ganske sikkert bevidst, at Nestorius ved sin Daab havde brugt netop disse, og at han citerede dem nøjagtig saaledes, som de i Antiochenum lyde?

At Mistanken mod Cassians nøjagtige Meddelelse af begge de første Artikler af den antiochenske Daabsbekjendelse ved nærmere Betragtning forsvinder, eller at denne Mistanke dog ved en saadan maa berøves enhver tvingende Kraft,

---

symbolum per te locutum est, hoc tu per symbolum: Jesum Christum ante sæcula ex Patre natum et non factum" (ib.). „Dixisti in symbolo: Dominum Jesum Christum natum ex Deo Patre ante omnia sæcula et non factum, qvod utiqve nonnisi unigenito tantum Filio Dei competit, ut nativitas illius factura non sit, et natus tantummodo, non factus esse dicatur" &c. „Dixisti in symbolo: verum Deum, nunc dicis hominem solitarium" (c. 7). „Qvi propter nos, inqvit, venit et natus est ex Maria virgine. Ille ergo, qvi verus Deus, qvi homousios Patri, qvi creator sæculorum, qvi factor omnium, ille, inqvam, venit in mundum et natus est ex Maria virgine" (c. 8) „Qvi propter nos, ergo inqvit, venit et natus est ex Maria virgine. Si homo solitarius ex Maria virgine natus est, cur venisse dicitur? Neqve enim venit, nisi qvi id ipsum habet in essentia, ut venire possit" &c. (ib.). „Qvid ergo inqvit symbolum? vel qvid tu in symbolo ipse dixisti? Dominum utiqve Jesum Christum Deum verum ex Deo vero, homousion Patri, per qvem sæcula creata sunt et omnia facta. Hunc eundem propter nos venisse et natum esse ex Maria virgine. Cum ergo Deum natum ex Maria dixeras, qvomodo Mariam Dei matrem negas? Quum Deum venisse dixeris, qvomodo Deum nunc negas esse, qvi venit"? „Dixisti in symbolo: Credo in Deum verum — Patri; qvi propter nos — et sepultus est. Nunc autem dicis: Si dixerimus: Credo in Deum Verbum, Filium Dei unigenitum, ex Patre natum, homousion Patri, qvi descendit et sepultus est, nonne statim auditus ipse accepit plagam"? (c. 10).

vil blive klart af følgende Bemærkninger over de ovenfor anførte mistænkelige Egenheder ved det, Cassian har meddelt af Bekjendelsen.

Singularet „credo“, hvormed Cassian begynder Daabsbekjendelsen i c. 3 og 4, og som ogsaa stedse vender tilbage i c. 6 seqq., saavel der, hvor han citerer dens Begyndelse, som ogsaa der, hvor han citerer andre Dele deraf, findes ogsaa i Constitutionernes Daabsbekjendelse (*πιστευω και βαπτιζομαι*), hvormed Antiochenum ogsaa ellers har Adskilligt tilfælles (s. B. I S. 45), og omvendt har ogsaa en occidentalsk (afrikansk) Daabsbekjendelse (s. samme hos Hahn, der med Grund anser den for sandsynligvis at tilhøre den karthaginiensiske Kirke, p. d. anf. St. S. 18—22) Pluralet „credimus“ i Stedet for Singularet „credo“. Naar Rufin i sin „Expositio in symbolum Apostolorum“ siger, at næsten alle Orientens Kirker sagde: „Credo in unum Deum“, saa har han i Stedet for den i de orientalske Daabsbekjendelser forherskende Pluralis sat den i de occidentalske forherskende Singularis, fordi det paa det anførte Sted ikke kom ham an paa denne Differents mellem de to Bekjendelsesrækker, fordi han ikke tænkte paa den, og fordi han paa hint Sted vilde udlægge en occidentalsk Daabsbekjendelse (den aqvilejensiske), som havde Singularet. — At Ordet „unum“ i første Led af anden Artikel ikke stod i alle orientalske Daabsbekjendelser, synes Rufin at bevidne, naar han i sin „Expositio“ siger: „Orientis ecclesiæ fere omnes ita tradunt: Credo in unum Deum Patrem omnipotentem. Et rursum in seqventi sermone, ubi nos dicimus: Et in Jesum Christum, unicum Filium ejus, Dominum nostrum, ita illi tradunt: Et in unum Dominum nostrum“, idet Ordet „fere“ dog vel ogsaa skal gjælde „unum“ i første Led af anden Artikel. Ogsaa mangler „unum“ virkelig i endnu en af de orientalske Daabsbekjendelser, som ere komne til os, og det netop i den, hvori vi ogsaa finde Singularet „credo“

i Stedet for Pluralet „credimus“, og som ogsaa ellers er beslægtet med Antiochenum, nemlig den i de apostoliske Constitutioner. Dertil kommer, at Udeladelsen af et Ord, som staar strax i Begyndelsen af det af Cassian saa ofte citerede første Led af den anden Artikel, et Ord, der er saa fremstikkende og saa almindeligt i de orientalske Daabssymboler og saa charakteristisk for dem, paa Forhaand er allermindst sandsynlig. — Den simple Ordlyd af anden Artikels andet Led kan ikke vække nogen begrundet Mistanke mod dets Rigtighed; thi dels lyder dette Led i de orientalske Symboler saare forskjellig, og dels blive de enkelte Ord netop af dette Led, som ved Siden af det første i anden Artikel for Cassians Hensigt var det antiochenske Symbols Hovedled (sml. Titelen paa hans Skrift) meget hyppig anvendte mod Nestorius og stærkt urgerede mod ham. — At Mangelen af „cum gloria“ eller „in gloria“ i anden Artikels Slutningsled og af den antimarcelliske Slutningssætning til den samme Artikel skulde være at tilskrive Cassian, er paa Forhaand ikke ret troligt, da han tre Gange (foruden i c. 3 og 4 endnu i c. 19) citerer Slutningen af anden Artikel ganske med de samme Ord og aabenbart paa alle tre Steder vil citere ordret og strengt, og da Udeladelsen af begge Bestanddele, især den sidste, dog vilde have været en altfor stor og paafaldende Unøjagtighed og Forkortelse. Og desuden — deraf, at de faa os levnede orientalske Daabsbekjendelser og et Antal andre græske Symboler indeholde „cum gloria“ eller „in gloria“, og at de faa til os komne græske Daabssymboler, som ere yngre end Marcells Hæresi, og nogle semiarianske eller eusebianske Synodalbekjendelser have optaget den antimarcelliske Bestemmelse, — deraf tør man dog endnu ikke drage den Slutning, at ethvert græsk Daabssymbol maatte have indeholdt hine Ord, og ethvert græsk Daabssymbol, som var yngre end 340, denne Bestemmelse, og at den, som havde overleveret et Daabs-

symbol, hvori de manglede, derfor maatte mistænkes for at have udeladt dem. Og en saadan Slutning er saa meget mindre berettiget, som der ikke alene med Hensyn til saadanne Tilsætninger som de to, hvorom vi tale, maa have hersket stor Frihed og Forskjellighed i de orientalske Daabssymboler, men ogsaa den første af disse Tilsætninger mangler i et Antal Synodal- og Privatbekjendelser (Nicæn., Ant. 1, 4, ἐκθ. μακρ., Philipp., Sirm. 1, Basil. d. St., Arius), og den anden savnes i et Antal eftermarcelliske Synodalsymboler (Sirm. 3, Nicen., Seleuc., Const. af 360; sml. B. I. S. 72). Desuden frembyder der sig endelig ogsaa en anden tilfredsstillende Forklaring af Mangelen af begge Tilsætninger, ligesom ogsaa af den lignende Mangel af „unum“ i anden Artikels første Led og af det andet Leds ejendommelige Simpelhed. Den antiochenske Kirke adskiller sig nemlig, som bekjendt, ved en vis Ædruelighed fra de øvrige orientalske og staar deri de occidentalske nærmere, og de anførte Ejendommeligheder ved dens Daabssymbol, som alle vise, at det har en simplere Charakter end de øvrige orientalske Daabssymboler, en Charakter, der stiller det de occidentalske noget nærmere, kunne derfor meget vel have sin Grund i denne dens ejendommelige Ædruelighed. Forholder det sig saa, da bevise de netop omvendt, at Cassian her har overleveret os Antiochenum, en Mening, til hvis Støtte vi ogsaa allerede ovenfor S. 124 have benyttet dem. — Tilføjelsen af „nostrum“ til „et Dominum“ i Begyndelsen af anden Artikel kunde ogsaa simpelthen være blot latinsk Oversættelse af κυριον, idet de Latinere, der oversætte græske Symboler, oftere gjengive dette Ord ved „Dominum nostrum“. Saaledes udtrykke Hilarius, Rufin og Leo i sine Oversættelser af Nicænum Ordet κυριον paa denne Maade, og det Samme gjør Damasus i den Oversættelse af det nævnte Symbol, hvormed han indleder sine Anathematismer (s. Hahn, p. d. anf. St. S. 107 fg.

og 179 fg., og Walch, p. d. anf. St. S. 80—84)[31]). Imidlertid er Ordet „nostrum“ sandsynligvis ogsaa i disse Oversættelser fremkaldt ved de latinske Daabssymbolers Indflydelse; da en latinsk Oversætter ved Gjengivelsen af τον κυριον i et græsk Symbol dog uvilkaarlig maatte tænke paa sit occidentalske Daabssymbols „Dominum nostrum“, saa at det altsaa kan indrømmes, at her findes et Spor af de occidentalske Daabsbekjendelsers Indflydelse paa Cassians Antiochenum, men dog kun et Spor af den Indflydelse, de have udøvet paa Cassians Oversættelse af samme, og det desuden i noget ganske Uvæsentligt. Men muligt er det dog ogsaa, om end meget mindre sandsynligt, at i Antiochenum ἡμων var føjet til κυριον, da κυριον ἡμων findes i nogle orientalske Synodal- og Privatbekjendelser (Ant. 3, 4, ἐκθ. μακρ., Philipp., Sirm. 1, Seleuc., Basil. d. St.; sml. B. I. S. 485 Not. 93). — Hvad Stillingen af „tertia die“ foran „resurrexit“ angaar, saa kan den ogsaa hidrøre fra, at Cassian oversatte noget mindre bogstavelig og mere latinsk, idet Latinerne stille adverbiale Bestemmelser foran Verbet ikke alene der, hvor et særeget Eftertryk hviler paa dem, men ogsaa der, hvor hverken de eller Verbet skal rhetorisk fremhæves, hvilket Sidste naturligvis er Tilfældet i Daabssymbolet (hvor Verbet har Eftertrykket, maa det selvfølgelig staa foran)[32]). Ligesom Cassian, saaledes gjengive ogsaa to Oversættelser af Nicæno-Constantinopolitanum, den i Acterne af Conciliet i Toledo i Aaret 589 og den i det chalcedoniske Concils Acter Act II (s. Walch, p. d. anf. St. p. 97 og 100), Ordene ἀνασταντα τη τριτη ἡμερᾳ i det nævnte Symbol ved

---

[31]) Endnu hyppigere gjengives dog de græske Symbolers κυριον blot ved „Dominum“. S. Walch, p. d. anf. St. p. 85—101, og Hahn, p. d. anf. St. S. 101. 112. — Sml. iøvrigt med det i Texten Fremsatte B. I S. 485 Not. 93.

[32]) Sml. Madv. § 437.

„tertia die resurrexit", medens det i begge de andre af Walch, p. d. anf. St. p. 94 seq. og 101 anførte Oversættelser af samme Symbol, saavelsom i den af Dionysius Exiguus, som Hahn, p. d. anf. St. S. 112 fg., meddeler, udtrykkes ved „resurrexit tertia die", og ligesaa alle af Walch anførte Oversættelser af Nicænum bibeholde den græske Texts Ordstilling. Dog kunde vistnok ogsaa Ordstillingen i de occidentalske Symboler have indvirket saavel paa Cassians Oversættelse af Antiochenum som paa begge de anførte Oversættelser af Nicæno-Constantinopolitanum, og dette er ikke usandsynligt af samme Grund, som gjør det sandsynligt, at Ordet „nostrum" hos Cassian og i de ovenanførte Oversættelser af Nicænum skylder de samme Symbolers Indflydelse sin Oprindelse. Men ogsaa her er Indvirkningen indskrænket til Oversættelsen og til et ganske uvæsentligt Punkt.

§ 5.

Vanskeligt synes den Mistanke at kunne bortfjernes, at Cassian, idet han ilede mod Slutningen, skulde have udeladt den anden Artikels næstsidste Led, „sessio Christi ad dexteram Patris". Her mangler jo Noget, som vi finde i alle øvrige orientalske Daabsbekjendelser (alene Nicænum undtaget) og i alle occidentalske Daabssymboler saavelsom ogsaa i de allerfleste af Orientens og Occidentens Synodal- og Privatbekjendelser; her mangler, som netop heraf fremgaar, ikke en eller anden senere Tilsætning til den oprindelige Daabsbekjendelse, men et oprindeligt Led af Daabsbekjendelsen selv. Hvorledes kunde en enkelt Kirke og dertilmed en Kirke som den antiochenske, et „sedes apostolica" og Patriarchalkirke, saa udenvidere udelade et saadant Led af den almindelige kirkelige Daabsbekjendelse?

Man kunde nu vistnok til Fordel for den Mening, at den antiochenske Kirke selv havde udeladt „sessio ad dexteram Patris", ville beraabe sig paa, at dette Sted ogsaa mangler i

begge de irenæiske Referater af Troesregelen i „contr. hæress.“ 1, 10, 1 og 3, 4, 2 [33]), i Eusebius's Formel, i det paa denne hvilende Nicænum, som senere selv for en Tid blev Daabsbekjendelse og det de fleste orientalske Kirkers Daabsbekjendelse (s. derom senere), i Athanasius's, Arius's og Charisius's Bekjendelser, saavelsom i et den anden Artikel kort sammenfattende Sted hos Epiphanius, „Expos. fid. cath.“ n. 17 Slutning [34]). — Men hertil maa dog bemærkes, at vi her kun have dels frie Angivelser af den (forøvrigt med Daabsbekjendelsen ikke fuldkommen identiske) Troesregel, Angivelser, ved hvilke det ikke laa i den Angivendes Hensigt at anføre dens hele Indhold, — dels Privatbekjendelser [35]), af hvilke enhver

---

[33]) *και την ἐνσαρκον εἰς τους οὐρανους ἀναληψιν του ἠγαπημενου Χριστου Ἰησου του κυριου ἡμων, και την ἐκ των οὐρανων ἐν τη δοξη του πατρος παρουσιαν αὐτου;* — „et in claritate receptus, in gloria venturus“.

[34]) *τουτον (ἀνθρωπον) ὁμου (και) θεον* (saaledes læser Petavius med Rette i Stedet for det blotte *τουτον ὁμου θεον*) *ἐχουσα, ἀπαθη και παθοντα, και ταφεντα, και ἀνασταντα, και ἀνελθοντα (και) ἐν δοξη* (saaledes maa man vel læse i Stedet for det blotte *ἐν δοξη* og ikke med Petavius trække dette til *ἀνελθοντα*, men til det Følgende) *ἐρχομενον κριναι ζωντας και νεκρους, οὐ της βασιλειας οὐκ ἐσται τελος.*

Ogsaa i det Afsnit af Cyrills fjerde Katechese, som forelöbig summarisk omtaler det jerusalemske Daabssymbol, n. 4—17, er Leddet udeladt eller dog kun ganske svagt antydet. Ikke nok med, at det ikke i dette Afsnit har noget eget n. (n. 13 handler om Himmelfarten, *ἀναληψις*, og n. 14 om Dommen, *κρισις*, og n. 14 begynder med de Ord: *οὑτος Ἰησους Χριστος ὁ ἀναβας ἐρχεται παλιν ἐξ οὐρανων*, Ord, som ved i sin förste Halvdel at referere sig til Indholdet af n. 13 og ganske kort recapitulere det vise, hvorledes dette n. kun har handlet om Himmelfarten); det bliver der endog ikke engang omtalt, idet det kun i Slutningen af n. 13 heder: *ἐντευθεν γαρ εἰς ἁδην καταβας και παλιν ἀνελθων προς ἡμας ἀφ' ἡμων ἀνηλθε παλιν εἰς τον οὐρανον, του Πατρος αὐτῳ προσφωνουντος και λεγοντος· Καθου ἐκ δεξιων μου κ. τ. λ.* Sml. B. I. S. 355 ff. 374 og 391 f.

[35]) Eusebius's Formel er i en vis Grad paa en Gang Privat- og Synodalbekjendelse, idet den paa den ene Side ikke alene nærmest hidrörer fra en Enkelt og udtrykker hans Tro, men ogsaa er ved-

kun har Hensyn til en Daabsbekjendelse, den ene et nærmere, den anden et fjernere, og i hvilke just derfor ikke alle Led af den Daabsbekjendelse, hvorpaa de hvile som paa sit Fundament, skulde anføres, ligesom deres Ophavsmand ikke havde til Hensigt at gjengive alle Led af vedkommende Daabsbekjendelse nøjagtig i den Form, som de i denne havde, — dels en ganske kort og summarisk Sammenfattelse af den anden Artikel, der ligeledes kun hvilede paa Daabsbekjendelsen og det paa en bestemt Daabsbekjendelse, og hvorved ligeledes Udeladelsen af et enkelt Led let lader sig forklare (Stedet hos Epiphanius), — dels endelig vistnok en Daabsbekjendelse, men dog en saadan, som oprindelig kun var en paa en Privatbekjendelse (Eusebius's Formel), der selv igjen kun har en Daabsbekjendelse (den cæsareensiske) til sit Grundlag, hvilende Synodalbekjendelse og kun blev Daabsbekjendelse ved ganske overordentlige Omstændigheder, som muliggjorde en Frihed med Hensyn til Daabsbekjendelsens Ordlyd, hvilken man under sædvanlige Omstændigheder umulig turde tillade sig. Men hvad Cassian anfører, skal jo være en virkelig Daabsbekjendelse efter dens strenge Ordlyd. — Da i de anførte Bekjendelser netop det næstsidste Led af den anden Artikel aabenbar derfor er udeladt, fordi det sidste uvilkaarlig sluttede sig til det tredje sidste — hvilket især maa have været Tilfældet i begge de Bekjendelser, som i hint havde det *παλιν*, der findes i næsten alle græske Troesbekjendelser, nemlig Eusebius's Formel og Arius's Bekjendelse [36]) — og fordi det uden Van-

---

blevet at være hans Ejendom, paa den anden Side var bestemt til at blive Synodal- og Kirkebekjendelse, hvorfor den begynder med *πιστευομεν*, blev billiget af den semiarianske (eusebianske) Majoritet paa det nicænske Concil og ikke ligefrem forkastet af de Orthodoxe.

[36]) Foruden i dem ogsaa i Irenæus's første Relation af Troesregelen (adv. hæress. 1, 10, 1), hvor Artikelen om Himmelfarten udtrykkes ved *και την ἐνδαρκον εἰς τους οὐρανους ἀναληψιν του*

skelighed lod sig supplere af det forangaaende og efterfølgende Led, især af det første, som Mellemled mellem begge: saa kunde man meget mere antage, at Cassian (foruden af de allerede ovenf. S. 124 og 127 anførte almindelige Aarsager) af de samme Grunde [37]) havde forbigaaet det i sin ellers nøjagtige Relation af det antiochenske Daabssymbol. — Og for Udeladelse deraf lod sig ogsaa fremdeles gjøre gjældende, at Cassian i c. 17, hvor han godtgjør, at Nestorius ved at negte den ene Christus, Guds Søn, ogsaa negtede den første Artikel saavelsom alle Led af den anden, ogsaa regner „sessio Christi ad dexteram Dei Patris" med til de af Nestorius negtede Led, idet han siger: „Ergo, qvantum in te est, Dominus Jesus Christus neqve ab inferis resurrexit, neqve coelum ascendit, neqve ad dexteram Dei Patris sedet, neqve ad illum, qvi exspectatur, examinationis ultimæ diem veniet, nec vivos nec mortuos judicabit". Deraf kunde man nemlig drage den Slutning, at det antiochenske Daabssymbol ogsaa havde indeholdt „sessio Christi ad dexteram Dei Patris". Hvorledes kunde nemlig Cassian sige, at Nestorius, saavidt det stod til ham, ogsaa negtede denne, naar han ved sin Daab ikke ogsaa havde bekjendt den?

Men trods alt dette tvivle vi ikke om, at „sessio Christi ad dexteram Dei Patris" allerede har manglet i selve den antiochenske Daabsbekjendelse. Vi savne nemlig dette Led ikke alene i begge Relationer af dette Symbols første og anden Artikel i c. 3 og 4, men ogsaa i c. 19, hvor Cassian, idet han formaner Nestorius til at vende tilbage til Troen

---

ἠγαπημενου Χριστου Ἰησου og den om Christi Gjenkomst, til hvilken Irenæus fra hin gaar over, ved και την ἐκ των οὐρανων ἐν τῃ δοξῃ του πατρος παρουσιαν αὐτου.

[37]) Hvorved endnu er at bemærke, at der i det sidste Led af anden Artikel i den antiochenske Daabsbekjendelse ligeledes stod et παλιν.

paa sin Daabsbekjendelse og i den Anledning ordret citerer denne fra „natus est ex Maria virgine“ indtil Slutningen af anden Artikel, atter forbigaar det. Dette var dog neppe muligt, hvis det antiochenske Daabssymbol havde indeholdt Leddet. Da kunde man forklare sig dets Udeladelse paa eet Sted eller ogsaa i alle Fald paa to, men ikke vel paa tre, ikke vel paa alle, hvor det skulde have været med. Desuden vil Cassian, som vi allerede ovenfor have ytret, aabenbart paa alle tre Steder, ogsaa paa det i c. 19, citere i Ordets egentlige og strenge Forstand. Det er dog ogsaa vanskeligt at tænke sig, hvorledes Cassian skulde have kunnet udelade Noget, der ikke var en senere forklarende eller anden Tilsætning til et eller andet Led af Daabssymbolet, der kun var ejendommeligt for Antiochenum eller kun fandtes i nogle Daabssymboler, men et ældgammelt og almindeligt Led af Daabsbekjendelsen selv. Et saadant forbigaar man ikke let, om man end ved at citere Et eller Andet af en Daabsbekjendelse vil tillade sig en Forkortelse. At Cassian i c. 17 omtaler „sessio ad dexteram Dei Patris“ har Intet at betyde, da han der øjensynlig ikke saa meget har tænkt specielt paa den antiochenske Daabsbekjendelse, som paa den kirkelige Daabsbekjendelse i Almindelighed, der ogsaa tillige indeholdt „sessio Christi ad dexteram Dei Patris“ — han citerer der de enkelte Led af Daabsbekjendelsen ikke i den Form, som de have i det antiochenske Daabssymbol, men i en almindeligere, almen kirkelig, saa at sige [38]) — hvormed ogsaa de Ord stemme overens, med hvilke han betegner det: „Sacramentum ecclesiasticum, sacramentum divinum, catholica

[38]) Kun Opstandelsen betegner han to Gange paa en ejendommelig men ikke antiochensk Maade ved „resurrectio ex inferis“: „Negans ergo passum et mortuum, negas qvoqve ex inferis resurgentem. — Ergo, qvantum in te est, Dominus Jesus neqve ab inferis resurrexit“ &c.

fides“ [39]), og da Antiochenum, om det end ikke udtrykkelig udtalte „sessio Christi ad dexteram Dei Patris“, dog implicite havde denne Troesartikel indesluttet i sine to sidste Led og der uden al Tvivl ogsaa blev talt derom ved Katechumenundervisningen. Heller ikke er Udeladelsen af dette Led i den antiochenske Daabsbekjendelse saa ganske uforklarlig. Det kunde udelades der, just fordi de to sidste Led deraf i Forening forudsatte og indesluttede det [40]), og fordi man ved Katechumenundervisningen, som jo var en Forklaring af Symbolet, efter hvilken det skulde opfattes og aflægges og ogsaa blev opfattet og aflagt, behandlede det med, og det blev virkelig udeladt deri, fordi Overgangen fra Christi Himmelfart til hans Gjenkomst var saa let, fordi man fra hint Led saa uvilkaarlig strax sprang over til dette, især i en Daabsbekjendelse, hvor, som i den antiochenske, det sidste begyndte med *και παλιν ἐρχομενος* (sml. B. I S. 391). Om end Eusebius's Formel, Nicænum, Arius's, Athanasius's og Charisius's Bekjendelser, Referaterne af Troesregelen hos Irenæus og Stedet hos Epiphanius ingen Daabsbekjendelser ere (Nicænum i det Mindste ikke nogen oprindelig og sædvanlig Daabsbekjendelse), saa viser dog den Omstændighed, at Udeladelsen i ikke mindre end otte saadanne orientalske Dokumenter som de anførte

---

[39]) Rigtignok siger Cassian ogsaa om den antiochenske Daabsbekjendelse i c. 3, at den udtalte alle Kirkers Tro (symbolum, qvod omnium ecclesiarum fidem loqvitur) og i c. 6, at den var „catholica fides“ (nunc autem quum catholica fide institutus, catholico baptismate regeneratus sis), og i c. 6 betegner han den som paa een Gang „symbolum omnium ecclesiarum“, fordi alle have een Tro, og den antiochenske Kirkes Symbol (Symbolum, licet omnium ecclesiarum sit, qvia una omnium fides, peculariter tamen Antiochenæ urbis est atqve ecclesiæ).

[40]) Der följer af dem, at Christus fra sin Himmelfart lige til sin Gjenkomst befinder sig i Himmelen, i Himmelen, som er Faderens Sæde, hvor Han throner, og Sönnen, ophöjet dertil (og der övende Herredömmet over Himmel og Jord og regjerende sin Kirke), ikke kan Andet end throne med og hos Ham.

netop har truffet „sessio Christi ad dexteram Dei Patris“, hvor let netop dette Led kunde udelades i orientalske Bekjendelser, og at det meget vel ogsaa engang undtagelsesvis kunde forbigaaes i en orientalsk Daabsbekjendelse [41]).

---

[41]) Vi have i hele den foregaaende § forudsat, at „sessio ad dexteram Patris“ er et oprindeligt Led af Daabsbekjendelsen. Man kunde dog, stöttende sig til, at det mangler i de to ovenanförte irenæiske Relationer af Troesregelen, i Eusebius's Troesformel og i Nicænum, og fremforalt i den antiochenske Kirkes Daabsbekjendelse, opstille den Paastand, at det ikke hörer til Daabsbekjendelsens oprindelige Bestanddele, og saaledes benegte, at den antiochenske Kirke har udeladt samme. Vi have deri, kunde man sige, at denne ældgamle Kirke, der var hele den hedninge-christne Kirkes Moder, et „sedes apostolica“, den syriske Metropolis og et af Orientens tre Patriarchalsæder, ikke har havt „sessio Christi ad dexteram Patris“ i sin Daabsbekjendelse, just omvendt et Spor af, at det oprindelig ikke har udgjort noget eget selvstændigt Led i Daabsbekjendelsen, men först senere er blevet tilföjet til samme. Den antiochenske Daabsbekjendelse har i Mangelen af „sessio Christi ad dexteram Patris“ bevaret Daabsbekjendelsens ældste eller ældre Form, Slutningen af den anden Artikel i denne Daabsbekjendelse er en Levning af Daabsbekjendelsen i dens oprindelige eller oprindeligere Skikkelse. Og, kunde man tilföje, ogsaa Mangelen af Christi Sæde hos Faderens Höjre i Eusebius's Troesformel og i Irenæus's to Relationer af „regula fidei“ kan ligesaavel skrive sig derfra, at dette Led oprindelig ikke har hört til Daabsbekjendelsen og ikke var optaget i den cæsareensiske Kirkes Daabsbekjendelse og i den Daabsbekjendelse, til hvilken Irenæus's to Relationer af Troesregelen svare, som derfra, at Eusebius og Irenæus have udeladt det af de ovenf. S. 138. 41 ff. anförte Grunde. Det samme kunde ogsaa siges om Mangelen af den anden Artikels næstsidste Led i Nicænum, hvis foruden Eusebius's Troesformel endnu en anden Daabsbekjendelse skulde ligge til Grund for dette Symbol, hvorfor der kunde gjöres gjældende, at det ogsaa i andre Led end i den anden Artikels förste ikke ganske ubetydeligt afviger fra den nævnte Formel, og hvis det i Slutningsleddene af den anden Artikel nöjagtigt skulde have fulgt denne Daabsbekjendelse eller dog foruden den eusebianske Formel ogsaa den. Ogsaa om Mangelen af „sessio Christi ad dexteram Patris“ i den Troesbekjendelse, som den philadelphiske Presbyter Charisius overgav det förste ephesinske Concil, kunde det samme siges, hvis foruden Nicænum og Nicæno-Constantinopolitanum, endnu en anden Daabsbekjendelse skulde ligge til Grund for denne Bekjendelse, hvorfor en Del Ejen-

§ 6.

Den tredje Artikel af det antiochenske Daabssymbol er os ikke bleven overleveret af Cassian, da Nestorius's Vildfarelse

---

dommeligheder, hvorved den udmærker sig, kunde anföres, og hvis Charisius i Slutningsleddene kun skulde have gjentaget denne Daabsbekjendelse Ord til andet. — Som Grund for, at Christi Sæde ved Faderens Höjre oprindelig ikke udtrykkelig var nævnt i Daabsbekjendelsen, kunde man anföre, at det ikke som Opstandelsen, Himmelfarten og Gjenkomsten til Dommen fremtraadte som en (ny stor) Christi Handling, en (ny stor) Akt i Hans Frelserliv (det betegner mere en vedvarende Tilstand, en Tilstand, der dog har en Handling til sin Forudsætning), og at det var givet med Christi Himmelfart og Gjenkomst, især med den förste, hvis Maal og paa en Maade Slutningspunkt det var, at det forudsattes af og laa indesluttet i disse to Led, ligesom Christi Nedfart til Underverdenen var given med, forudsattes af og laa indesluttet i Hans Korsfæstelse (Död) og Begravelse. Tilföjelsen af det för manglende Led og den næsten almindelige Optagelse af samme i Daabsbekjendelsen kunde man forklare deraf, at det baade i Apostlenes Forkyndelse af Evangelium (den mundtlige og den i Skrift fixerede eller den nytestamentlige Skrift) og i den kirkelige Tradition, Tro og Forkyndelse stærkt fremtraadte som et eget, selvstændigt, fra Himmelfarten adskilt Moment af en særegen stor Betydning (s., hvad Skriften angaar, Ps. 110, 1; Matth. 22, 44. 26, 64; Marc. 12, 30. 14, 62 og 16, 9; Luc. 20, 42. 22, 69; Act. 2, 33. 34. 5, 31. 7, 55 f.; Rom. 8, 34. Eph. 1, 20. Col. 3, 1; Hebr. 1, 3. 13. 8, 1. 10, 12. 12, 2; 1 Petr. 3, 22). At Mangelen af „sessio Christi ad dexteram Patris" i Arius's og Athanasius's Daabsbekjendelser og paa det ovenanförte epiphaniske Sted maa forklares deraf, at det (af de ovenfor angivne) Grunde blev udeladt (den maa paa disse tre Steder forklares saaledes, fordi det i Slutningen af Alexander af Alexandriens Meddelelser af den apostoliske Kirkes Troesbekjendelse heder: ἀναστας ἐκ νεκρων, ἀναληφθεις ἐν οὐρανοις, καθημενος ἐν δεξια της μεγαλωσυνης og i Epiphanius's to Daabsbekjendelser και καθεζομενον ἐκ δεξιων του πατρος og ἐνδοξως καθισαντα ἐν δεξια του πατρος) strider ikke imod den Antagelse, at det i Antiochenum og (maaske) i Eusebius's Troesformel (i Nicænum, i Charisius's Troesbekjendelse) og i de to irenæiske Relationer af Troesregelen mangler derfor, fordi det oprindelig ikke har staaet i Daabsbekjendelsen. De samme Grunde, som have bevirket, at det oprindelig ikke har hört til denne, kunde nemlig ogsaa let bevirke, at det, efterat være blevet optaget i de fleste Daabsbekjendelser, undertiden der, hvor man

ikke berørte dens Indhold, og Anførelsen af den derfor havde været en for Cassians Øjemed, at bevise, at den constantinopolitanske Patriarch ved sit Kjætteri var traadt i Modsigelse til sin egen Daabsbekjendelse, aldeles ligegyldig og overflødig Sag.

At imidlertid den Bekjendelse, som forelaa Cassian, ikke har sluttet med *και παλιν ἐρχομενον κριναι ζωντας και νεκρους*, at den ikke blot har bestaaet af de to første Artikler, men ogsaa har indeholdt den tredje, at den har været

---

ikke havde den Hensigt at anføre Daabsbekjendelsen ganske nöjagtigt, igjen blev udeladt. — Vi maa dog sige, at flere Omstændigheder overmaade stærkt tale til Fordel for den Anskuelse, at Christi Sæde hos Faderens Höjre er et oprindeligt Led af Daabsbekjendelsen. Det er et særeget og saare vigtigt og betydningsfuldt Moment i Christi Frelserliv; det fremtræder i Skriften meget ofte klart og stærkt som et eget, selvstændigt, fra Himmelfarten forskjelligt Moment; det findes paa Antiochenum nær i alle os overleverede österlandske og vesterlandske Daabsbekjendelser og paa de ovenanförte Bekjendelser, Relationer af Troesregelen og patristiske Steder nær i alle de mange Synodal- og Privatbekjendelser, hvori den anden Artikel anföres, og hvori den anföres nogenlunde fuldstændig (de mod Noëtus i Smyrna forsamlede Presbyteres Troesbekjendelse, Nicæno-Constantinopolitanum, de antiochenske Formler, den philippopolitanske, förste og tredje sirmiske, nicenske og seleucensiske Formel; Martyren Lucians og Basilius den Stores Troesbekjendelser, de tre Formler, der tillægges den romerske Biskop Damasus, Pelagius og Julian af Eclanums Bekjendelser), i Tertullians tre Relationer af Troesregelen og Novatians Relation af samme (Origenes's Relation af „regula fidei“ og Relationen af den i Constitt. apost. 6, 11 kunne ikke komme i Betragtning, da de, standsende ved Himmelfarten, ogsaa mangle Gjenkomsten til Dommen og altsaa aabenbart ikke give den anden Artikel fuldstændig, og endnu mindre kunne de aldeles ufuldstændige Relationer af Troesregelen i Constitt. apost. 6, 14 og hos Victorinus af Petabium komme i Betragtning) og paa mangfoldige patristiske Steder (s. f. Ex. den „expositio fidei catholicæ“, hvormed Epiphanius slutter sit Panarion, c. 17, og den samme Kirkefaders Anakephalaiosis, Opp. ed. Petav. I. p. 1100 og II. p. 156); det er endelig paa flere Steder, hvor det mangler, klarligen kun af de ovenfor S. 138. 41 angivne Grunde blevet udeladt. — Vi skulle senere komme tilbage til denne Gjenstand.

en fuldstændig Bekjendelse, fremgaar foruden af den Omstændighed, at den var den antiochenske Kirkes Daabsbekjendelse, ogsaa deraf, at Cassian baade i c. 3 vg i c. 4 tilføjer til det af ham Citerede Ordene „et reliqua“ *og det Övrige* („Credo in unum — vivos et mortuos et reliqua“).

Vi ere nu desværre ude af Stand til af andre Kilder at supplere det Manglende, da den tredje Artikel af Antiochenum hverken af det fjerde Aarhundredes store og frugtbare antiochenske Kirkelærer, Chrysostomus, eller af nogen Anden er os bleven overleveret.

Dog kunne vi i det Mindste angive eet af dens Led: „Opstandelsen, den tilkommende Opstandelse“, og, hvad der er ulige vigtigere (at Antiochenum vil have indeholdt Opstandelsen, kan jo paa Forhaand ikke betvivles), vi kunne angive dette Leds Ordlyd — det maa have lydt (*πιστευω*) *και εἰς νεκρων ἀναστασιν* — og vi vide, at den tredje Artikel af Antiochenum og saaledes hele Antiochenum har sluttet med Opstandelsen, at Opstandelsen, den tilkommende Opstandelse, har dannet Slutningsleddet af den antiochenske Kirkes Daabsbekjendelse.

Det er Chrysostomus, som i den fyrgetyvende af sine i Antiochia (s. Montfaucons Præf. ad Homilias Chrys. in binas ad Corinthios epistolas § II 1., Chrys. Opp. ed. Paris. alt. T. X. P. 1. p. VI)[42] holdte Homilier over Pauli første Brev

---

[42]) „Non abs re fuerit“, siger Montfaucon, p. d. anf. St., „hic referre, qua permotus occasione Chrysostomus in Homilia vigesima prima se Antiochiæ concionare declaraverit (Chrys. Opp. ed. Paris. alt. T. X. P. 1. p. 218 seqq.). Divites multi erant in istac urbe, avari, neque ad stipem pauperibus erogandam propensi. Isti inopes quosque obvios ne teruncio quidem oblato abigebant. Illi vero, ut opulentos illos flecterent, dira quæque tentabant. Alii filios excæcare, ut ad commiserationem moverent; alii spectaculi causa detritorum calceorum coria mandere, alii acutos clavos in caput infigere; hi in aquis gelu concretis nudo ventre immorari; illi his etiam absurdiora et acerbiora sustinere. Hujusmodi vero specta-

til Corinthierne gjør os bekjendt med alle disse Kjendsgjerninger.

I Begyndelsen af denne Homili, som har Ordene *Ἐπει τι ποιησουσιν οἱ βαπτιζομενοι ὑπερ των νεκρων, εἰ ὁλως νεκροι οὐκ ἐγειρονται; τι και βαπτιζονται ὑπερ των νεκρων;* i 1 Cor. 15, 29 til sin Gjenstand, giver han nemlig, efterat han har gjendrevet Marcioniternes Opfattelse af de anførte Ord og vist det Latterlige i deres deraf flydende Praxis, sin egen Opfattelse af dem, og ytrer i denne Anledning Følgende: *Ἀλλ' ἱνα μη ἐπιπλεον τα ἀραχνιδια διακοπτοντες ματαιοπονωμεν, φερε της ῥησεως ταυτης την δυναμιν ὑμιν ἀναπτυξωμεν. Τι οὐν φησιν ὁ Παυλος; Πρωτον δε ἀναμνησαι βουλομαι τους μεμνημενους* (maa hede *μεμυημενους*) *ὑμας ῥησεως, ἡν κατα την ἑσπεραν ἐκεινην οἱ μυσταγωγουντες ὑμας λεγειν κελευουσιν, και τοτε ἐρω και το του Παυλου· οὐτω γαρ ὑμιν και τουτο ἐσται σαφεστερον. Μετα γαρ τα ἀλλα παντα τουτο προστιθεμεν, ὁ νυν ὁ Παυλος λεγει. Και βουλομαι μεν σαφως αὐτο εἰπειν, οὐ τολμω δε δια τους ἀμυητους· οὐτοι γαρ δυσκολωτεραν ἡμιν ποιουσι την ἐξηγησιν, ἀναγκαζοντες ἡ μη λεγειν σαφως, ἡ εἰς αὐ-*

culis illi opibus circumfluentes commoti, pecuniam largiter effundebant iis, quos obsecrantes antea repulerant. Illos autem acerrime, ut par erat, insectatur S. doctor; utque exemplo illos ad meliorem frugem reducat, Antiochenos illos priscos in memoriam revocat, qui temporibus apostolicis floruerant, et qui primi Christianorum nomine appellati, bona sua largiter in pauperum et ecclesiarum usum effundebant; ut hinc hodiernis pudorem incuteret. Quia vero divites illi inopes et mendicos ad Ecclesiam Antiochenam, quæ amplissimis reditibus instructa erat, remittere solebant, obnititur ille aitque, stipem ab Ecclesia erogatam opulentis nihil meriti conferre, nisi et ipsi largiter spargerent. In quadam autem concione superioribus inserta Tomis dixerat ille, Ecclesiam Antiochenam ex proventu suo inopes, viduas et virgines ad ter mille numero quotidie alere. Has igitur conciones in Epistolam primam Antiochiæ habitas fuisse ex ipsius Chrysostomi testimonio certo constat".

τους ἐκφερειν τα ἀπορρητα. Πλην ἀλλ' ὡς ἀν οἱος τε ὠ συνεδκιασμενως ἐρω. Μετα γαρ την ἀπαγγελιαν των μυστικων ῥηματων ἐκεινων και φοβερων και τους φρικτους κανονας των ἐκ του οὐρανου κατενεχθεντων δογματων και τουτο προς τῳ τελει προστιθεμεν, ὁταν μελλωμεν βαπτιζειν, κελευοντες λεγειν· ὁτι πιστευω εἰς νεκρων ἀναστασιν, και ἐπι τῃ πιστει ταυτῃ βαπτιζομεθα. Μετα γαρ το ὁμολογησαι τουτο μετα των ἀλλων τοτε καθιεμεθα εἰς την πηγην των ἱερων ναματων ἐκεινων. Τουτο τοινυν ἀναμιμνησκων ὁ Παυλος ἐλεγεν· Εἰ μη ἐστιν ἀναστασις, τι και βαπτιζῃ ὑπερ των νεκρων; τουτεστι των σωματων. Και γαρ ἐπι τουτῳ βαπτιζῃ, του νεκρου σωματος ἀναστασιν πιστευων, ὁτι οὐκετι μενει νεκρον. Και συ μεν δια των ῥηματων λεγεις νεκρων ἀναστασιν· ὁ δε ἱερευς, ὡσπερ ἐν εἰκονι τινι, ὁπερ ἐπιστευσας και δια των ῥηματων ὡμολογησας δεικνυσι σοι και δια των πραγματων αὐτων. Ὁταν γαρ χωρις σημειου πιστευῃς, τοτε σοι και το σημειον παρεχει· ὁταν τα σαυτου ποιησῃς, τοτε και ὁ Θεος σε πληροφορει. Πως και τινι τροπῳ; Δια του ὑδατος. Το γαρ βαπτιζεσθαι και καταδυεσθαι, εἰτα ἀνανευειν, της εἰς ᾅδου καταβασεως ἐστι συμβολον και της ἐκειθεν ἀνοδου. Διο και ταφον το βαπτισμα ὁ Παυλος καλει λεγων· Συνεταφημεν οὐν αὐτῳ δια του βαπτισματος εἰς τον θανατον. Ἀπο τουτου και το μελλον ἀξιοπιστον ποιει, των σωματων λεγω την ἀναστασιν. Του γαρ σωμα ἀναστησαι πολλῳ μειζον το ἁμαρτηματα ἀφανισαι κ. τ. λ. **Men for at vi ikke længere ved at sönderhugge Spindelvæv skulle gjöre unyttigt Arbejde, ville vi udvikle Eder Meningen af dette Ord. Hvad siger nu Paulus? Jeg vil först bringe Eder, som ere indviede i Mysterierne** (de christelige, d. v. s. døbte), **det Ord i Erindring,**

som de, der indviede Eder i Mysterierne, paa hin Aften befale Eder at sige, og derefter vil jeg ogsaa forklare Pauli Ord; thi saaledes vil ogsaa dette blive Eder klarere. Thi efter alt det Övrige (alle de övrige Ord) tilföje ví dette, som Paulus siger. Og jeg vil gjerne sige det tydeligt, men jeg vover det ikke for de Uindviedes Skyld; thi disse gjöre os Forklaringen vanskeligere, idet de nöde os til enten ikke at tale tydelig eller at forraade dem de hemmelige Ting. Dog vil jeg, saavidt jeg er istand dertil, sige det paa en dunkel Maade. Nemlig efter hine hemmelighedsfulde og forfærdelige Ords Fremsigelse og de fra Himmelen nedbragte Dogmers skrækkelige Regler tilföje vi til Slutning ogsaa dette, naar vi staa i Begreb med at döbe, idet vi befale at sige: „Jeg tror paa de Dödes Opstandelse", og paa denne Tro döbes vi. Thi efter at vi have bekjendt dette med det Övrige (de övrige Ord, de övrige Regler), da nedlades vi i hine hellige Floders Kilde. Idet nu Paulus bragte dette i Erindring, sagde han: Er der ingen Opstandelse, hvad döbes du ogsaa for de Döde? det er for Legemerne. Thi under denne Betingelse döbes du ogsaa, idet du tror det döde Legemes Opstandelse, at det ikke vedbliver at være dödt. Og du siger i Ord, at de Döde opstaa; men Præsten viser dig det, du har troet og bekjendt i Ordene, ogsaa ved selve Tingene. Thi naar du tror uden Tegn, da frembyder han dig ogsaa Tegnet; naar du har gjort, hvad det burde dig at gjöre, da giver Gud dig ogsaa Forvisning. Hvorledes og paa hvilken Maade? Formedelst Vandet. Thi det at döbes og neddyppes og derefter at komme op igjen er et Symbol paa Nedstigningen til Underverdenen og Opstigningen derfra. Derfor kalder ogsaa Paulus Daaben „Grav", idet han siger: „Vi bleve altsaa begravne med ham ved Daaben til Döden".

Derved gjör han ogsaa det Tilkommende troværdigt; jeg mener Legemernes Opstandelse. Thi det at udslette Synder er noget langt Større end det at oprejse Legemet o. s. v.

Af dette Sted er det klart, 1) at Opstandelsen, den tilkommende Opstandelse har været et Led af den antiochenske Kirkes Daabsbekjendelse; 2) at dette Led har lydt som i Epiphanius's to Daabsbekjendelser (*προσδοκωμεν ἀναστασιν νεκρων, πιστευομεν — και εἰς ἀναστασιν νεκρων*) og i Nicæno-Constantinopolitanum (*προσδοκωμεν ἀναστασιν νεκρων*)[43]): *και εἰς νεκρων ἀναστασιν*, ikke som i de apostoliske Constitutioner og i den jerusalemske Kirkes Daabssymbol (*βαπτιζομαι — εἰς σαρκος ἀναστασιν, και εἰς σαρκος ἀναστασιν*)[44]) samt i de vesterlandske Daabsbekjendelser (carnis resurrectionem)[45]): *και εἰς σαρκος*

---

[43]) Sml. ogsaa Athanasius's *ἑρμηνεια εἰς το συμβολον* (*και πιστευομεν — εἰς ἀναστασιν νεκρων*), Alexander af Alexandriens Meddelelser af den apostoliske Kirkes Troesbekjendelse (*μετα τουτο την ἐκ νεκρων ἀναστασιν οἰδαμεν, ἡς ἀπαρχη γεγονεν ὁ κυριος ἡμων*) og Origenes's Referat af Troesregelen („Sed et quia erit tempus resurrectionis mortuorum, cum corpus hoc, quod nunc in corruptione seminatur &c.). Da alle disse tre Steder tilhöre alexandrinske Kirkelærere, saa kunde man af dem drage den Slutning, at Leddet om den tilkommende Opstandelse ogsaa i den alexandrinske Daabsbekjendelse har lydt: *εἰς ἀναστασιν νεκρων*. Dog finde vi i Arius's Troesbekjendelse *εἰς σαρκος ἀναστασιν*. Sml. endnu *εἰς ἀναστασιν νεκρων* i Charisius's Bekjendelse og *ἀναστασιν γινεσθαι ὁμολογουμεν δικαιων τε και ἀδικων* i Referatet af Troesregelen i Constitt. apost. 6, 11.

[44]) Sml. ogsaa *πιστευομεν και περι σαρκος ἀναστασεως* i Ant. 1, *και εἰς σαρκος ἀναστασιν* i Arius's Troesbekjendelse og *ἀναστησαι πασαν σαρκα πασης ἀνθρωποτητος* i Irenæus's første Relation af Troesregelen, Iren. adv. hæres. II, 10, 1.

[45]) Ogsaa Tertullian har i sin Relation af Troesregelen i „de velandis virgg." c. 1 „carnis resurrectio". I Relationen i „de præscriptt. hærett." c. 13 har han „carnis restitutio". I Novatians Relation af Troesregelen finde vi istedetfor „caro" „corpora" („qui — Sp. sanctus — id agens in nobis ad æternitatem et ad resurrectionem immortalitatis corpora nostra producat —. Erudiuntur enim in illo et per ipsum corpora nostra ad immortalitatem proficere, dum ad decreta

ἀναστασιν; endelig 3) at det har dannet Slutningsleddet af den tredje Artikel og af den hele Daabsbekjendelse.

At Leddet om den tilkommende Opstandelse efter det anførte Sted i den antiochenske Daabsbekjendelse har lydt εἰς νεκρων ἀναστασιν, fremgaar især af Ordene κελευοντες λεγειν· ὁτι πιστευω εἰς νεκρων ἀναστασιν og και συ μεν δια ῥηματων λεγεις νεκρων ἀναστασιν (sml. ogsaa Ordene Μετα γαρ τα ἀλλα παντα τουτο προστιθεμεν, ὁ νυν ὁ Παυλος λεγει og Ordene Τουτο τοινυν ἀναμιμνησκων ὁ Παυλος ἐλεγεν· Εἰ μη ἐστιν ἀναστασις, τι και βαπτιζῃ ὑπερ των νεκρων; τουτεστι των σωματων. Και γαρ ἐπι τουτῳ βαπτιζῃ, του νεκρου σωματος ἀναστασιν πιστευων, ὁτι οὐκετι μενει νεκρον). At det efter samme Sted i Antiochenum har dannet Slutningsleddet af den tredje Artikel, derom lade de klare Ord Μετα γαρ τα ἀλλα παντα τουτο προστιθεμεν ὁ νυν ὁ Παυλος λεγει — Μετα γαρ την ἀπαγγελιαν των μυστικων ῥηματων ἐκεινων και φοβερων και τους φρικτους κανονας των ἐκ του οὐρανου κατενεχθεντων δογματων και τουτο προς τῳ τελει προστιθεμεν, ὁταν μελλωμεν βαπτιζειν, κελευοντες λεγειν· ὁτι πιστευω εἰς νεκρων ἀναστασιν· και ἐπι τῃ πιστει ταυτῃ βαπτιζομεθα. Μετα γαρ το ὁμολογησαι τουτο μετα

---

ipsius discunt se moderanter temperare"), i den første af de Damasus tillagte Troesformler „corpora" og „caro" ved Siden af hinanden („resuscitandos nos ab eo in his corporibus et in eadem carne, qua nunc sumus, sicut et ipse in eadem carne, qua natus et passus et mortuus est, resurrexit, et animas cum hac carne vel corpora nostra accepturos ab eo" &c.), i den anden blot „caro" („ab eo resustitandos die novissimo in hac carne, qua nunc vivimus"), i den Troesregel, som det i Aaret 400 i Toledo mod Priscillianisterne holdte Concil har opstillet, og i det athanasianianske Symbol „corpora" („S. q. d. v. cr. corpora humana non resurgere post mortem a. s.", „ad cujus adventum omnes homines resurgere habent cum corporibus suis").

των ἀλλων, τοτε καθιεμεθα εἰς την πηγην των ἱερων ναματων ἐκεινων ikke den ringeste Tvivl tilbage [46]).

---

[46]) Chrysostomus har iövrigt i de anförte Ord aabenbart „redditio symboli“ för den egentlige Daabsact for Öje. Dette fremgaar af en tredobbelt Omstændighed. 1) Det er klart, at Chrysostomus med Ordene *μετα γαρ την ἀπαγγελιαν των μυστικων ῥηματων ἐκεινων και φοβερων* sigter til Abrenuntiationen og med de derpaa fölgende Ord *και τους φρικτους κανονας των ἐκ του οὐρανου κατενεχθεντων δογματων* til Aflæggelsen af Daabsbekjendelssn. Den Aflæggelse af Daabsbekjendelsen, hvorom han taler, var altsaa forbunden med og fulgte umiddelbart efter Abrenuntiationen. Men nu blev Abrenuntiationen i den græske Kirke ikke aflagt ved Döbefonten umiddelbart för „interrogatio de fide“ og Döbelsen, men allerede tidligere i Forbindelse med og umiddelbart för Aflæggelsen af Daabsbekjendelsen (s. Euch. Græc. ed. Goar p. 340 seqq., Pariser Udgaven fra 1647, Constitt. apost. l. 7 c. 39 seqq. og Cyrills Katecheser Katech. XIX). 2) Chrysostomus siger to Gange, at det blev Baptizomenerne befalet at bekjende Troen paa Opstandelsen *Πρωτον δε ἀναμνησαι βουλομαι τους μεμυημενους ὑμας ῥησεως, ἡν κατα την ἑσπεραν ἐκεινην οἱ μυσταγωγουντες ὑμας λεγειν κελευουσιν —. Μετα γαρ την ἀπαγγελίαν κ. τ. λ. και τουτο προς τῳ τελει προστιθεμεν, ὁταν μελλωμεν βαπτιζειν, κελευοντες λεγειν· ὁτι πιστευω κ. τ. λ.*). Men nu var det i den græske Kirke kun ved den paa *ἀποταξις* fölgende, af *συνταξις* i engere Forstand og af Aflæggelsen af Bekjendelsen bestaaende *συνταξις* i videre Forstand umiddelbart för den egentlige Daabsact, at Katechumenerne (oftere) bleve opfordrede til at bekjende Troen, kun ved denne Anledning, at det (oftere) blev dem befalet at aflægge Bekjendelsen. Saaledes siger f. Ex. i den „formula *ἀποταξεως και συνταξεως*“, som findes i Euch. Græc., p. d. anf. St., Patriarchen til Katechumenerne: *Στραφητε ἐπι τας ἀνατολας, κατω τας χειρας ὑμων ἐχοντες· μετα φοβου στηκετε. ὁ λεγω, τουτο και ὑμεις λεγετε· „Και συνταξομαι τῳ Χριστῳ και πιστευω εἰς ἑνα θεον παντοκρατορα ποιητην του οὐρανου και της γης, ὁρατων τε και ἀορατων μεχρι“ της συμπληρωσεως.* Sml. ogsaa Ordene: *τοτε* (umiddelbart efter *ἀποταξις*) *σοι ἐλεγετο εἰπειν* (Touttée: „Tunc tibi imperatum est dicere“). *„πιστευω εἰς τον πατερα και εἰς τον υἱον και εἰς το ἁγιον πνευμα, και εἰς ἑν βαπτισμα μετανοιας“* i Cyrills Katecheser, Katech. XIX n. 9. Ved selve Döbefonten derimod blev i den græske Kirke enten Bekjendelsen Baptizomenen af Baptizatoren forelagt i spörgende Form (s. f. Ex. Cyrills Katecheser, Katech. XX n. 4), eller hverken en Opfordring eller Befaling eller en Adspörgen fandt Sted, men

Har den antiochenske Daabsbekjendelse sluttet med *νεκρων ἀναστασις*, saa kan den ikke have indeholdt *ζωη*

Baptizomenen bekjendte Troen paa de tre guddommelige Personer kun ved at ledsage Baptizatorens Udtalelse af Daabsformelen med et *Αμην* efter ethvert af de guddommelige Navne. 3) Chrysostomus siger, at den Aflæggelse af Bekjendelsen, hvorom han taler, skede om Aftenen (*πρωτον δε ἀναμνησαι βουλομαι — ὑμας ῥησεως, ἡν κατα την ἑσπεραν ἐκεινην οἱ μυσταγωγουντες ὑμας λεγειν κελευουσιν*). Men den egentlige Daabsact fandt i den græske Kirke neppe Sted Paaskesöndags Aften eller den store Sabbats Aften, men Paaske-Söndags Morgen eller i Natten fra den store Sabbat til Paaskesöndagen (s. Udtrykkene *αὐριον ἐν τῃ νυκτι ἀποθνῃσκειν μελλετε τῃ ἁμαρτιᾳ* i den anförte Formula *ἀποταξεως και συνταξεως* i Euchologium. Derimod er det ikke urimeligt, at *ἀποταξις* og *συνταξις* fandt Sted om Aftenen, den store Sabbats eller Langfredags Aften (s. Euchol. p. d. anf. St.). — Naar Chrysostomus siger: *Μετα γαρ το ὁμολογῃσαι τουτο μετα των ἀλλων, τοτε καθιεμεθα εἰς την πηγην των ἱερων ναματων ἐκεινων* (sml. ogsaa Ordene *και τουτο προς τῳ τελει προστιθεμεν, ὁταν μελλωμεν βαπτιζειν*), saa maa man af disse Ord ikke drage den Slutning, at han ikke har tænkt paa „redditio symboli", men sigtet til Aflæggelsen af Daabsbekjendelsen ved selve Daabsacten. Chrysostomus har ved Ordene *καθιεμεθα κ. τ. λ.* havt hele den egentlige umiddelbart paa „redditio symboli" følgende Daabsact for Öje og betegnet den som en „demissio in aquam", fordi denne Handling var det Moment ved samme, der afsluttede den og udvortes fremtraadte stærkest. Ligesaalidt maa man deraf, at Chrysostomus siger: *Πρωτον δε ἀναμνησαι βουλομαι τους μεμυημενους ὑμας ῥησεως, ἡν κατα την ἑσπεραν ἐκεινην οἱ μυσταγωγουντες ὑμας λεγειν κελευουσιν* og *Μετα γαρ την ἀπαγγελιαν κ. τ. λ. και τουτο προς τῳ τελει προστιθεμεν, ὁταν μελλωμεν βαπτιζειν, κελευοντες λεγειν· ὁτι πιστευω εἰς νεκρων ἀναστασιν* drage den Slutning, at man ikke lod Katechumenerne aflægge Daabsbekjendelsen paa een Gang, opfordrede dem een Gang til at aflægge den hele, men lod dem aflægge den paa den Maade, at man foran hvert enkelt Led eller dog foran visse enkelte Dele af samme opfordrede dem til at aflægge det respective enkelte Led eller de respective enkelte Dele. Mod at en saadan Fremgangsmaade har fundet Sted, tale de ovenfor anförte Steder i Constitt. apost., Euchol. Græc. og Cyrills Katecheser. Meningen af de anförte Ord er, at det blev befalet Katechumenerne at bekjende Troen paa de Dödes Opstandelse; idet det blev dem befalet at aflægge hele Troesbekjen-

αἰωνιος. Vi finde nemlig vistnok, at i den jerusalemske Kirkes Daabsbekjendelse *ἀφεσις ἁμαρτιων* eller snarere *βαπτισμα μετανοιας εἰς ἀφεσιν ἁμαρτιων* er bleven sat foran *ἁγια καθολικη ἐκκλησια* (den tredje Artikel begynder i det jerusalemske Symbol: *Και εἰς ἓν ἁγιον πνευμα — Και εἰς ἓν βαπτισμα μετανοιας εἰς ἀφεσιν ἁμαρτιων, και εἰς μιαν ἁγιαν καθολικην ἐκκλησιαν;* s. Cyrills Katecheser, Katech. XVIII. n 22), uden Tvivl fordi Daaben som det kirkestiftende Sakrament og som det, der for alle Enkelte er Vejen, Gjennemgangen til Kirken, gaar foran denne [47]).

---

delsen, hvoraf ogsaa de Dödes Opstandelse udgjorde et Led, dets sidste Led. Dog ligger der i dem vel noget Mere, nemlig, at man paa den Maade befalede Katechumenerne at aflægge Bekjendelsen, at man opfordrede dem til at sige den af Baptizatoren for ham udtalte Led for Led efter (sml. da de ovenfor af Euch. Græc. citerede Ord). Ved denne Antagelse sker Chrysostomus's Udtryk fuldkommen Fyldest.

[47]) Den Omstændighed, at Syndsforladelsen i det jerusalemske Symbol gaar foran Kirken, har altsaa sin Grund deri, at den jerusalemske Kirke i sin Daabsbekjendelse ikke blot vilde bekjende Troen paa Syndsforladelsen, den blotte Tro paa den, Troen paa den in abstracto, men tillige ogsaa Troen paa det Middel, hvorved den gaves, Daaben, eller deri, at den vilde udtale sin Tro paa Syndsforladelsen paa den Maade, at den tillige nævnte det Middel, hvorved den gaves, eller snarere, at den satte dette Middel i dens Sted og betegnede den selv kun som dets Maal. Men dette gjorde den, fordi den ved Syndsforladelsen kun tænkte paa de för Daaben begangne Synder — forsaavidt ikke upassende, som jo Daabsbekjendelsen nærmest var bestemt til at aflægges af den endnu ikke Döbte —, idet den, som den gamle Kirke overhovedet, hvad de efter Daaben begangne Synders Forladelse angaar, var i Uklarhed, Tvivl og Usikkerhed. (Den gamle Kirke lærte, som bekjendt, at Daaben kun udslettede de för samme begangne Synder). Daaben betegnes i det jerusalemske Symbol som *βαπτισμα μετανοιας* — et Udtryk, der ligeledes viser, at den jerusalemske Kirke ved *ἀφεσις ἁμαρτιων* kun tænkte paa de för Daaben begangne Synder —, fordi den har Omvendelsen til sin Forudsætning. Hele det andet Led af den tredje Artikel er forövrigt paa det af Eph. 4, 5 tagne *ἑν* nær taget af Marc. 1, 4 og Luc. 3, 3, hvor det bruges om Johannes's Daab. At det i Skriften om denne brugte Udtryk af den jerusalemske Kirke (sml. ogsaa Athanasius's *ἑρμηνεια εἰς*

Fremdeles finde vi, at i en afrikansk (efter al Rimelighed den carthaginiensiske) Kirkes Daabsbekjendelse den tredje Artikel slutter med „per sanctam ecclesiam“ („Credimus et in Spiritum sanctum, remissionem peccatorum, carnis resurrectionem et vitam æternam per sanctam ecclesiam)[48]), fordi det var denne Kirke, ganske i Overensstemmelse med dens af Historien bekjendte Tænkemaade, meget magtpaaliggende, ved

---

το σύμβολον, hvor den tredje Artikels andet Led lyder: εἰς ἓν βαπτισμα μετανοιας και ἀφεσεως ἁμαρτιων og Epiphanius's længere Daabsbekjendelse, hvor det lyder εἰς ἓν βαπτισμα μετανοιας), overförtes paa Christi Daab, er saa meget mindre paafaldende, som Cyrill med mange andre gamle Kirkelærere (og vore ældre Dogmatikere) holdt for, at ogsaa Johannes's Daab havde Syndsforladelsens Kraft (s. Katech. III n. 7 og XX n. 6).

[48]) S. fem falskelig Augustin tilskrevne og efter al Rimelighed den carthaginiensiske Kirke tilhörende „Sermones“: „Sermo in redditione symboli“ CCXV, de tre „sermones“, som i Forening med den ligeledes neppe augustinske „Sermo de symbolo ad Catechumenos“ danne Skriftet „De symbolo libri quatuor“ og i samme ere den anden, tredje og fjerde „sermo“, og „Sermo de Symbolo contra Judæos, Paganos et Arianos“ i Augustini Opp. T. VII p. 949—53, T. VIII p. 1609—48 og T. XVII p. 2277—98, og sml. to Steder i Cyprians Breve, hvori denne Kirkefader lejlighedsvis anförer Brudstykker af den carthaginiensiske Kirkes Daabssymbols tredje Artikel, et i Brevet til Magnus og et i Brevet til Januarius og de övrige numidiske Biskoper (Cypr. Opp. P. 2 p. 183 og p. 190 ed. Fell. Ox. 1682). Det ene Sted lyder: „Quod si aliquis illud opponit, ut dicat — Novatianum — eodem symbolo, quo et nos, baptizare — ac propter hoc usurpare eum potestatem baptizandi posse, quod videatur in interrogatione baptismi a nobis non discrepare, sciat —, primum non esse unam nobis et schismaticis symboli legem, neque eandem interrogationem. Nam cum dicunt: Credis remissionem peccatorum et vitam æternam per sanctam ecclesiam? mentiuntur in interrogatione, quando non habent ecclesiam. Tunc deinde voce sua ipsi confitentur, non dari nisi per sanctam ecclesiam posse; quam non habentes ostendunt, remitti illic peccata non posse“; det andet lyder: „Sed et ipsa interrogatio, quæ fit in baptismo, testis est veritatis. Nam cum dicimus: Credis in vitam æternam et remissionem peccatorum per sanctam ecclesiam? intelligimus remissionem peccatorum nonnisi in ecclesia dari, apud hæreticos autem, ubi ecclesia non sit, non posse peccata dimitti“.

Daaben at udtale i Daabsbekjendelsen, at de store Goder: Syndernes Forladelse, Kjødets Opstandelse og det evige Liv [49]) kun gaves, ene og alene kunde formidles ved Kirken, den hellige Kirke, at de ikke vare at finde udenfor samme (s. f. Ex. de to i Not. 48 citerede cypriansk e Steder). Endelig finde vi, at i de apostoliske Constitutioners Daabsbekjendelse σαρκος ἀναστασις gaar foran ἀφεσις ἁμαρτιων (den tredje Artikel lyder i denne Daabsbekjendelse: *Βαπτιζομαι και εἰς το πνευμα το ἁγιον — ἀποσταλεν — πασι τοις πιστευουσιν ἐν τῃ ἁγιᾳ καθολικῃ ἐκκλησιᾳ* [50]), *εἰς σαρκος ἀναστασιν και εἰς ἀφεσιν ἁμαρτιων και εἰς βασιλειαν οὐρανων* [51]) *και εἰς ζωην του μελλοντος αἰωνος*), fordi man i den gamle Kirke nærede en overordentlig stor Interesse for, lagde en overvættes Vegt paa Kjødets Opstandelse [52]),

---

[49]) „Per sanctam ecclesiam" refererer sig vel alene til de tre sidste af de fire forangaaende Led, ikke ogsaa til det förste.

[50]) Daaben. (Troen) paa den hellige almindelige Kirke bliver i de apostoliske Constitutioners Daabssymbol ikke udtrykkelig, directe bekjendt.

[51]) Troen paa Himmeriget findes ogsaa i Epiphanius's længere Daabsbekjendelse (*πιστευομεν — εἰς ἀναστασιν νεκρῶν και κρισιν δικαιαν ψυχων και σωματων, και εἰς βασιλειαν οὐρανων και εἰς ζωην αἰωνιον*), i Athanasius's ἑρμηνεια εἰς το συμβολον (*πιστευομεν — εἰς ἀναστασιν νεκρων, εἰς κρισιν αἰωνιον ψυχων τε και σωματων, εἰς βασιλειαν οὐρανων, και ζωην αἰωνιον*) og i Arius's Bekjendelse (— *εἰς σαρκος ἀναστασιν, και εἰς ζωην του μελλοντος αἰωνος, και εἰς βασιλειαν οὐρανων, και εἰς μιαν καθολικην ἐκκλησιαν κ. τ. λ.*). Da baade Athanasius's ἑρμηνεια og Arius's Bekjendelse have det, saa er det ikke urimeligt, at det fandtes i det alexandrinske Daabssymbol.

[52]) Derom vidne ogsaa flere andre Kjendsgjerninger paa de gamle Symbolers Gebet, der kunne sammenlignes med den i Texten anförte. Arius sætter i sin Bekjendelse *ἀναστασις σαρκος* strax efter *το πνευμα ἁγιον*, idet han giver *μια καθολικη ἐκκλησια* den sidste Plads og forbigaar *ἀφεσις ἁμαρτιων*. Ophavsmændene til det förste antiochenske Synodalsymbol sige, efterat de have bekjendt Troen paa Faderen og Sönnen: *πιστευομεν και εἰς το πνευμα ἁγιον· εἰ δε δει προσθειναι, πιστευομεν και περι*

en Interesse og en Vegt, der for en stor Del skrive sig derfra, at dette Dogma var en Anstødssten for Hedningerne og

---

σαρκος ἀναστασεως και ζωης αἰωνιου. De forbigaa altsaa det andet og tredje Led af Daabsbekjendelsen og anföre af samme kun det fjerde ἀναστασις σαρκος, og det med samme engt og næsten uadskilleligt forbundne femte, ζωη αἰωνιος. Epiphanius anförer i den „expositio fidei catholicæ", hvormed han slutter Panarion, n. 18, og i Anakephalaiosis, Opp. ed. Pet. I p. 1100 og II p. 156 f., af den tredje Artikel kun de Dödes Opstandelse og det evige Liv. Tertullian anförer i sit Referat af Troesregelen i „de velandis virgg." c. 1 af den tredje Artikel alene „carnis resurrectio" („venturum judicare vivos et mortuos per carnis etiam resurrectionem"); sml. ogsaa Slutningen af hans Referat af samme i „de præscriptt. hærett." c. 13. I Referatet af Troesregelen i Constitt. apost. 6, 11 anföres af den tredje Artikel kun ἀναστασις og antydningsvis ζωη αἰωνιος. Cyrill behandler i sine Katecheser ἀναστασις σαρκος strax efter ἐν πνευμα ἁγιον og för μια ἁγια καθολικη ἐκκλησια, uagtet Kjödets Opstandelse i det jerusalemske Symbol havde sin Plads efter den ene hellige almindelige Kirke, og vilde have behandlet den ogsaa för Syndernes Forladelse, hvis han havde behandlet denne paa det Sted, hvor han omtaler de paa den ene Helligaand följende Led af den tredje Artikel (s. kun Katech. XVIII n. 22).

53) Det förste antiochenske Synodalsymbol slutter med πιστευομεν και περι σαρκος ἀναστασεως και ζωης αἰωνιου; Arius's Bekjendelse lader paa εἰς σαρκος ἀναστασιν följe και εἰς ζωην του μελλοντος αἰωνος; i Athanasius's ἑρμηνεια εἰς το συμβολον följer paa εἰς ἀναστασιν νεκρων nærmest εἰς κριδιν αἰωνιον ψυχων τε και σωματων og εἰς βασιλειαν οὐρανων og saa και ζωην αἰωνιον; Charisius ender sin Bekjendelse med εἰς ἀναστασιν νεκρων, εἰς ζωην αἰωνιον. Sml. endnu Damasus's förste og anden Troesformel og Irenæus's förste Relation af Troesregelen, Relationen i „adv. hæress." 1, 10, 1. I Tertullians Relation af Troesregelen i „de præscriptt. hærett." c. 13 gaar det evige Liv kun tilsyneladende foran Opstandelsen („venturum cum claritate ad sumendos sanctos in vitæ æternæ et promissorum coelestium fructum et ad profanos judicandos igni perpetuo, facta utriusque partis resuscitatione cum carnis restitutione"). Hvorledes σαρκος ἀναστασις og ζωη αἰωνιος danne et nöje sammenhörende Par, hvoraf det sidste Led altid följer paa det förste, vise foruden næsten alle Daabsbekjendelser, hvori ogsaa ζωη αἰωνιος findes, ret klart det förste antiochenske Synodalsymbol og Arius's Bekjendelse. I den sidste sættes εἰς ζωην του μελλοντος αἰωνος strax efter εἰς σαρκος ἀναστασιν og först derpaa följer εἰς βασιλειαν

blev bekjæmpet af de talrige spiritualistiske Gnostikere. Det var især i Modsætning til disse Sidste, at Kirken med Kjærlighed omfattede, med Ihærdighed fastholdt og med Kraft urgerede Opstandelsen. Derimod gaar ζωη αἰωνιος hverken i nogen Daabsbekjendelse, hvori det findes, ej heller i nogen anden Bekjendelse, som indeholder det og Kjødets Opstandelse, foran denne sidste, men følger overalt, hvor vi træffe begge, efter samme [53]), idet den gamle Kirke næsten ganske

---

οὐρανων, som i de Daabsbekjendelser, hvori det findes (Daabsbekjendelsen i de apostoliske Constitutioner og Epiphanius's længere Daabsbekjendelse) og i Athanasius's ἑρμηνεια εἰς το συμβολον træder imellem ἀναστασις og ζωη αἰωνιος og uden Tvivl ogsaa i den alexandrinske Daabsbekjendelse gjorde dette.

I Daabsbekjendelserne faar ζωη αἰωνιος altid den sidste Plads, enten nu σαρκος ἀναστασις gaar umiddelbar foran det, hvad der er Tilfælde i de allerfleste, eller der efter dette Led følge endnu andre Led, hvad der er Tilfælde i Constitutionernes Daabsbekjendelse (s. S. 155) og i Epiphanius's længere Daabssymbol (s. S. 155 Not. 51), samt i Athanasius's ἑρμηνεια εἰς το συμβολον (s. St.). Kun den carthaginiensiske Kirkes Daabsbekjendelse gjör en Undtagelse, forsaavidt som i samme „sancta ecclesia" i den oven S. 154 f. anførte Form af den sammesteds angivne Grund indtager den sidste Plads. Dog betragtedes endog i Carthago „vita æterna" som Slutningsleddet af Daabsbekjendelsen og „per sanctam ecclesiam" kun mere som et Slags Supplement til samme; s. Ordene: „videtis certe carissimi, quomodo conclusioni omnium regularum, quæ ad sacramentum fidei pertinent, quasi supplementum quoddam additum, ut diceretur: per sanctam ecclesiam" i den Not. 48 anførte „Sermo 215 in traditione symboli" og Ordene: „propterea hujus conclusio sacramenti per sanctam ecclesiam terminatur" i den tredje og fjerde af de paa samme Sted anførte „libri quatuor de symbolo". — Ogsaa i de fleste andre Bekjendelser, hvori ζωη αἰωνιος findes, faar den den sidste Plads (s. Antioch. I., Charisius's Bekjendelse, Damasus's første og anden Formel, Irenæus „adv. hæress." 1, 10, 1 og i Grunden ogsaa Tertullian „de præscriptt. hærett." c. 13). Kun Arius sætter den i sin Bekjendelse foran βασιλεια οὐρανων og lader paa de tre Led σαρκος ἀναστασις, ζωη του μελλοντος αἰωνος og βασιλεια οὐρανων følge Leddet om Kirken, fordi han af den oven i Texten angivne Grund havde sat ἀναστασις σαρκος strax efter πνευμα ἁγιον og ikke vilde

almindelig [54]), i Overensstemmelse med den hellige Skrifts sædvanlige Fremstilling (s. f. Ex. Matth. 25, 46 og Rom. 6, 22), lod det evige Liv indtræde med og efter Opstandelsen [55]).

---

skille de tre ligeartede og derfor sammenhörende Led fra hinanden. Om at ζωη αἰωνιος i Origenes's Relation af Troesregelen stilles foran ἀναστασις σαρκος s. dēn följg. Note. Naar Cyprian paa det sidste af de to Not. 48 anförte Steder har sat „vita æterna" för „remissio peccatorum", saa har han gjort det, fordi han vilde, at „remissio peccatorum" skulde gaa umiddelbart foran „per sanctam ecclesiam", træde i umiddelbar Forbindelse med disse Ord, idet det var ham magtpaaliggende at udtale den Tanke, at den (Syndsforladelsen) kun var at finde i Kirken. At „vita æterna" i den carthaginiensiske Daabsbekjendelse ikke gik foran „remissio peccatorum" vise ikke alene de oven Not. 48 anförte pseudoaugustinske „sermones", men ogsaa det andet ovenanförte cyprianske Sted, paa hvilket Cyprian har stillet „remissio peccatorum" foran „vita æterna", idet det her ikke var hans Hensigt alene og nærmest at udtale den Tanke, at Syndsforladelsen kun kunde gives ved Kirken (s. Stedet). Paa begge Steder har Cyprian iövrigt udeladt „carnis resurrectio", fordi han paa dem vilde udtrykke den Tanke, at de i den tredje Artikel anförte Goder kun kunde formidles ved Kirken, og Kjödets Opstandelse ikke i den Grad og med den Klarhed falder under Begrebet „Gode", hörer i dets Kategori, som Syndsforladelsen og det evige Liv.

[54]) En Undtagelse gjör Origenes, naar han i sin Relation af Troesregelen i „de principiis Lib. I. Præf." § 5 siger: „Post hæc jam quod anima, substantiam vitamque habens propriam, cum ex hoc mundo discesserit, pro suis meritis dispensabitur, sive vitæ æternæ ac beatudinis hæreditate potitura, si hoc ei sua gesta præstiterint, sive igni æterno ac suppliciis mancipanda, si in hoc eam scelerum culpa detorserit: sed et quia erit tempus resurrectionis mortuorum, cum corpus hoc, quod nunc in corruptione seminatur, surget in incorruptione, et quod seminatur in ignominia, surget in gloria". Her lader Origenes det evige Liv indtræde strax efter Döden för de Dödes Opstandelse, ganske som den i Forordningen af 7de Maj 1783 givne og i vor Kirke for en Del brugelige Redaction af Daabsbekjendelsen (og efter Döden et evigt Liv), kun at i denne Opfattelsen af „vita æterna" staar i Strid med, at dette Led staar efter Legemets Opstandelse.

[55]) I nogle græske Daabsbekjendelser (Daabsbekjendelsen i de apostoliske Constitutioner, Epiphanius's förste Daabsbekjendelse og Nicæno-Constantinopolitanum) og i Arius's Bekjendelse tilkjendegiver denne Anskuelse sig foruden ved „det evige Livs" Stilling

Vi støde i den sjette af Chrysostomus's Homilier over Brevet til Colossenserne paa en Ytring, efter hvilken ζωη αἰωνιος maa have udgjort en Bestanddel af den Bekjendelse, som Chrysostomus der har havt for Øje. I den anførte Homilis meget mærkelige n. 4, hvori han gjenemgaar alle Handlinger umiddelbart før, ved og strax efter Daaben, alle Handlinger fra ἀποταξις og συνταξις af indtil Herrens Bøn og Nadveren, i den Hensigt at vise, at der, efterat Herren har udslettet den Haandskrift, som os angik (Col. 2, 14), en ny Haandskrift eller snarere en ny Pagt er kommen istand, der er af en ganske anden, højere Art og Natur, end den gamle Lovens Pagt og Pagten med Adam, siger han nemlig: Ἀλειφεται, ὥσπερ οἱ ἀθληται εἰς σταδιον ἐμβησομενοι. Ἅμα γαρ τικτεται, και οὐ καθαπερ ἐκεινος ὁ πρωτος κατα μικρον, ἀλλ' εὐθεως· οὐ καταπερ οἱ ἱερεις το παλαιον την κεφαλην μονον, μαλλον δε μειζονως. Ἐκεινος μεν γαρ την κεφαλην, το οὐς το δεξιον, την χειρα, ἱνα και προς ὑπακοην και ἐργα ἀγαθα αὐτον διεγειρῃ· οὑτος δε το παν· οὐ γαρ διδαχθησομενος ἐρχεται μονον, ἀλλα και ἀθλησων και γυμνασθησομενος εἰς ἑτεραν ἀναγεται κτισιν. Ὅταν γαρ ὁμολογῃ εἰς ζωην αἰωνιον ὡμολογησεν ἑτεραν κτισιν (p. d. anf. St. T. XI. P. 2 p. 426), *han* (den Christne ved Daaben) ***salves, som Athleterne, naar de skulle betræde Kampladsen; thi han födes tillige, og det ikke som hin Förste*** (Adam) ***lidt efter lidt, men strax; ikke som fordum Præsterne*** (de gammel-

---

efter „Kjödets" eller „de Dödes Opstandelse" ogsaa ved hint Leds Ordlyd, idet det i dem ikke lyder εἰς ζωην αἰωνιον, men εἰς ζωην του μελλοντος αἰωνος i Overensstemmelse med og efter Marc. 10, 30 og Luc. 18, 30: και ἐν τῳ αἰωνι τῳ ἐρχομενῳ ζωην αἰωνιον (Matth. 10, 29 blot και ζωην αἰωνιον) og Hebr. 6, 5 δυναμεις τε μελλοντος αἰωνος (sml. endnu Eph. 1, 21: οὐ μονον ἐν τῳ αἰωνι τουτῳ ἀλλα και ἐν τῳ μελλοντι og Matt. 12, 32).

testamentlige Præster), *blot paa Hovedet* (salves han), *men snarere paa en fuldkomnere Maade; thi hin* (den gammeltestamentlige Præst) *salvedes paa Hovedet, det höjre Öre, Haanden* (Chrysostomus foresvævede Ex. 29, 7. 20. Lev. 8, 12. 23 f.), *for at han* (den, som salver ham) *maatte vække ham* (for at vækkes) *til Lydighed og gode Gjerninger, men denne* (den Christne ved Daaben, Baptizomenen) *salves over hele Legemet; thi han kommer ikke alene* (til Daaben) *som En, der skal belæres* (formedelst den Undervisning, der gaar foran Daaben), *men föres* (ved samme) *ogsaa tilbage til en anden Skabning* (formedelst selve Daaben) *som En, der skal kjæmpe og öve sig* (hele Livet igjennem); *thi naarsomhelst, hver Gang han bekjender*[56]) (Ordene jeg tror): *paa det evige Liv, bekjendte han*[57]) (dermed, eo ipso) *en ny Skabning*, at han ved Daaben er bleven ført tilbage til en ny Skabning, ved samme er bleven til en saadan[58]).

Var nu den Daabsbekjendelse, som Chrysostomus sigter til i de anførte Ord, den antiochenske, saa maatte vi antage enten, at ζωη αἰωνιος i denne Daabsbekjendelse er gaaet foran νεκρων ἀναστασις, eller at det oven anførte Sted af Chrysostomus's Homilier over 1 Brev til Cor. dog ikke betegner det sidstnævnte Led som den antiochenske Daabsbekjendelses Slutningsled.

---

[56]) Ὁταν med Conj. præs.; Winer, Gram. S. 356 f., og Krüger, Griech. Sprachlehre S. 197 f.

[57]) Dengang, han bekjendte (Aorist).

[58]) Det evige Liv forudsætter nemlig som det fuldendte, fuldkomne Liv, nödvendig, at Livet, et nyt Liv er begyndt, viser nödvendig tilbage til Livets, et nyt Livs Begyndelse. Hvo, som haaber det fuldendte, fuldkomne Liv, bekjender dermed, at et nyt Liv er begyndt i ham. Udtaler han sit Haab paa det saaledes, at han gjentager sin förste Gang ved Daaben aflagte Tro paa det, saa tilkjendegiver han derved, at det var i Daaben, det begyndte, at han ved samme er bleven til en ny Skabning.

Men vi ere hverken nødte til hin eller til denne Antagelse. Den Bekjendelse, som Chrysostomus i den sjette Homili over Brevet til Colossenserne har havt for Øje, var nemlig ikke den antiochenske, men den constantinopolitanske, idet Chrysostomus efter et Sted i Hom. III n. 4 [59]) paa den Tid, han holdt Homilierne over Brevet til Colossenserne, ikke mere var Presbyter i Antiochia, men allerede constantinopolitansk Patriarch [60]), og han naturligvis der, hvor han ligeoverfor den constantinopolitanske Menighed sigtede til et Led af Daabsbekjendelsen, maatte have denne Menigheds og ikke sin egen Daabsbekjendelse, ikke den Menigheds Daabsbekjendelse, hvori han var født og døbt, for Øje.

Det bliver altsaa derved, at den antiochenske Daabsbekjendelse har sluttet med *εἰς νεκρων ἀναστασιν* og har manglet *εἰς ζωην αἰωνιον*.

Den har i dette Stykke stemt overens med flere vesterlandske Daabsbekjendelser: den ældre simplere romerske (s. Hieronymus's Ytring B. I. S. 12 f.), den turinske (s. det B. I. S. 12 Note anførte Sted af Maximus Taurinensis), den hippo-regiusiske (s. de paa s. St. anførte Ord af Augustin), og den aquilejensiske (s. de p. s. St. anførte Ord af Rufin og Venantius Fortunatus), og viser ogsaa ved denne Overensstemmelse, at den nærmer sig noget de vesterlandske Kirkers Daabsbekjendelser (s. det S. 134 Fremsatte).

[59]) *Ἑως δ' ἀν ἐπι του θρονου τουτου* (Biskopsstolen) *καθημεθα, ἑως ἀν την προεδριαν ἐχωμεν, ἐχομεν και την ἀξιαν και την ἰσχυν, εἰ και ἀναξιοι ἐσμεν. Εἰ ὁ Μωϋσεως θρονος οὑτως ἠν αἰδεσιμος, ὡς δι' ἐκεινον ἀκουεσθαι* (Matth. 23, 2. 3), *πολλῳ μαλλον ὁ του Χριστου θρονος. Ἐκεινον ἡμεις διεδεξαμεθα· ἀπο τουτου φθεγγομεθα, ἀφ' οὑ και ὁ Χριστος ἐθετο ἐν ἡμιν την διακονιαν της καταλλαγης.*

[60]) Montfaucon viser i sit „Monitum" foran Homilierne over Brevet til Colossenserne af Hom. VII n. 3, at disse Homilier maa være blevne holdte efter Eunuchen Eutropius's Fald i Aaret 399. S. p. d. anf. St. p. 368.

Læsefrugter.

(Fortsættelse af B. I S. 256).

3.

Cum *affectibus* sanctis, quod comparari possit, terra nihil alit. Continentur autem in iis etiam τα ἠθη, sive *Mores*, vocabulo minus commodo. Affectus, absolute dicti, *concitati* sunt; *mores* sunt affectus lenes, mites atque compositi. — *Argumenta, mores, affectus* habent, ut omnes, ita sancti sermones, etiam in Novo Testamento. *Argumenta* nemo non tractat: *affectum* rationem habent sapientiores, spirituali experientia præditi: *mores*, omnium pace dixerim, propemodum negliguntur, præterquam quod *Verecundia* scripturæ interdum prædicatur. Et tamen *mores* per omnes sermones atque epistolas N. T. mirabiliter diffusi, *continuam* quandam *commendationem* habent ejus, quia agit, aut loquitur, aut scribit, et *Decorum* præcipue complectuntur. — Hæc pleraque sunt ejusmodi, ut magis sensu cordis, quam verborum circuitu assequaris. Quæ potissima caussa erit, cur annotatio nostra sæpe nimium subtilis, sæpe satis frigida putari possit: sed qui paullatim assueverint, non dubito, quin mihi assensuri sint, et sermones divinos admiraturi. Tenerrimo penicilli ductu pictor, celerrimo notularum fugientium tinnitu musicus summam artis elegantiam exercet, et in apice cujusvis rei quæ minima sunt, ea rudes quidem oculos et aures subterfugiunt, sed floridissimas revera delicias habent, ex ipsa radice pullulantes. Sic se habet scriptura sacra. Capiat quilibet, quod capit: cetera exagitare parcat. *Bengel*, p. s. St. § XV.

4.

In interpretandi modo duo interveniunt excessus. Alter ejusmodi præsupponit in scripturis perfectionem, ut etiam omnis Philosophia ex earum fontibus peti debeat, ac si Philosophia alia quævis res profana esset et ethnica. Hæc intemperies in schola Paracelsi præcipue, necnon apud alios invaluit; initia autem ejus a Rabbinis et Cabbalistis defluxerunt. Verum istiusmodi homines non id assequuntur, quod volunt: neque enim honorem, ut putant, scripturis deferunt, sed easdem potius deprimunt et polluunt. — Quemadmodum enim Theologiam in Philosophia quærere, perinde est ac si vivos quæras inter mortuos: ita Philosophiam in Theologia quærere non aliud est quam mortuos inter vivos. Alter autem interpretandi modus (quem pro excessu statuimus)

videtur primo intuitu sobrius et castus; sed tamen et scripturas ipsas dedecorat et plurimo ecclesiam afficit detrimento. Is est (ut verbo dicamus) quando scripturæ divinitus inspiratæ eodem, quo scripta humana, explicantur modo. Meminisse autem oportet, Deo, Scripturarum auctori, duo illa patere, quæ humana ingenia fugiunt: Secreta nimirum cordis et successiones temporis. Quum scripturarum dictamina talia sint, ut ad cor scribantur et omnium sæculorum vicissitudines complectantur cum æterna et certa præscientia hæresium, contradictionum et status Ecclesiæ varii et mutabilis, tum in communi, tum in electis singulis: interpretandæ non sunt solummodo secundum latitudinem et obvium sensum loci, aut respiciendo ad occasionem, ex qua verba erant prolata, aut præcise ex contextu verborum præcedentium et sequentium, aut contemplando scopum dicti principalem; sed sic, ut intelligamus, complecti eas non solum totaliter aut collective, sed distributive, etiam in clausulis et vocabulis singulis innumeros doctrinæ rivulos et venas ad Ecclesiæ singulas partes et animas fidelium irrigandas. Egregie enim observatum est, quod Responsa Salvatoris nostri ad quæstiones non paucas ex iis, quæ proponebantur, non videntur ad rem, sed quasi impertinentia. Cujus rei caussa duplex est. Altera, quod quum cogitationes eorum, qui interrogabant, non ex verbis, ut nos homines solemus, sed immediate et ex sese cognovisset, ad cogitationes eorum, non ad verba respondet. Altera, quod non ad eos solum locutus est, qui tunc aderant, sed ad nos etiam qui vivimus et ad omnis ævi ac loci homines, quibus Evangelium fuerit prædicandum. Quod etiam in aliis scripturæ locis obtinet. Baco de augmentis scientiarum Lib. IX (Works, Lond. 1840 I, 266).

Tilsætning og Rettelse til B. I. H. 3 og 4.

Til S. 485 f. og 473 f. Not. I Rufins Ord „Cautissime autem qui symbolum tradiderunt, etiam tempus, quo hæc sub Pontio Pilato gesta sunt, designaverunt" kan dog „cautissime" ogsaa forbindes med „designaverunt", og Apostlene være betegnede med „qui symbolum tradiderunt", saa at Stedets Mening er: De som have overleveret Symbolet (Apostlene), have meget forsigtig ogsaa betegnet Tiden, paa hvilken disse Ting have tildraget sig. At nemlig med „qui symbolum tradiderunt" Apostlene kunne være mente, više Ordene „Denique et in bellis civilibus hoc observari ferunt: quoniam et armorum habitus par et sonus vocis idem et mos unus est atque eadem instituta bellandi, ne qua doli subreptio fiat, symbola discreta unusquisque dux suis militibus tradit, quæ Latine vel signa vel indicia nominantur, ut si forte occurrerit quis, de quo dubitetur, interrogatus symbolum, prodat, si sit hostis, an socius. Iccirco denique hæc non scribi chartulis atque membranis, sed retineri cordibus tradiderunt, ut certum esset, neminem hæc ex lectione, quæ interdum pervenire etiam ad infideles solet, sed ex Apostolorum traditione didicisse" i Rufins Fortale til sit Skrift; og mod en Forbindelse af „cautissime" med det fjernt staaende „designaverunt" kan Intet indvendes. Er denne Opfattelse den rigtige, saa giver Rufin paa det anførte Sted ingen Notits om den anden Artikels tredje Leds forskjellige Ordlyd i de forskjellige Kirkers Daabsbekjendelse. Hvad der taler imod den, er det Almindelige og Ubestemte i Udtrykket „qui symbolum tradiderunt" (havde Rufin villet tale om Symbolets Forfattere, saa havde han vel brugt et mere bestemt Udtryk; det almindelige og ubestemte „qui symbolum tradiderunt" klinger, naar man refererer det til Symbolets Forfattere, som om Rufin ikke havde vidst, hvem der havde forfattet Symbolet, og havde villet lade det ubestemt, hvem der havde gjort dette; men dette stemmer jo ikke overens med at han i Fortalen erklærer Apostlene for dets Forfattere), og hvad der taler for Rigtigheden af den af os p. d. ovenanf. St. fremsatte, er at Stedet ved samme har en træffende Parallel i Ordene: „Et ideo satis cauta et provida adjectione fidem Symboli ecclesia nostra docet (anden Læsemaade: „Et ideo satis caute ecclesia nostra fidem Symboli docet"), quæ in eo, quod a ceteris traditur „carnis resurrectionem", uno addito pronomine tradit" hujus carnis resurrectionem.

S. 511 ere Ordene: *πιστευω εἰς ἑνα θεον παντοκρατορα, ποιητην του οὐρανου και της γης, ὁρατων τε και ἀορατων* ved en Forseelse blevne erklærede for at være Begyndelsen af Nicænum. De ere Begyndelsen af Nicæno-Constantinopolitanum.

Mag. Jörgen Erichsson, den tredje evangeliske Superintendent i Stavanger Stift.

Et Bidrag til Norges Reformationshistorie, hovedsagelig af utrykte Kilder.

Ved

ANDREAS FAYE,
Sognepræst til Holt.

Fem og tyve Bisper havde, førend den lutherske Kirkeforbedring blev indført i Norge, beklædt Stavangers Bispesæde. Den første var Englænderen Reinhalldr, der med sit Liv maatte bøde for sin Troskab mod sin ulykkelige Konge, Magnus den Blinde. Tvende af de første Biskoper, Jon og Eirikr, vare blevne hævede op paa Nidaros's Erkebispesæde, hvor den Sidste spillede en vigtig Rolle i Kirkens Strid under Kong Sverrir. Stavanger Stifts øvrige katholske Bisper have ikke erhvervet sig noget særdeles Navn, hverken i Fædrenelandets Historie eller i Kirkens Annaler. De synes i Almindelighed at have været skikkelige Mænd, der syslede med deres Stifts Bestyrelse og hverken ved sjeldne Aandsgaver eller store Dyder ere blevne videre bekjendte. En Undtagelse gjør dog den tiende Bisp, den trættekjære Arne, der fra 1276 til 1303 sad paa Stavangers Bispestol. Hans hele stridbare Færd kan tjene som et mærkeligt Exempel paa, i hvilken Grad en Prælat i de Dage turde vove at trodse Kleresi, Konge, ja Pave. Rækken af Stavanger Stifts katholske Bisper sluttede Hoskold Hoskoldsson, der 1513 blev valgt til Stiftets

Bisp. I 22 Aar førte han Krumstaven under saare vanskelige Omstændigheder. Først havde han en lang og bitter Strid med Abbed Henrik paa Utstejn, der havde negtet ham at visitere Klostret, som var kommet i Vanrygte; — senere behøvede han al sin Kraft for at forsvare sit Bispesædes Rettigheder mod den mægtige og anseede Ridder Vincens Lunge, der havde kastet sine begjærlige Øjne paa Utstejns Klostergods. Under sit Ophold i Danmark 1531 fik han Anledning til at blive bekjendt med de Fremskridt, Luthers Lære der havde gjort, og derom underrettede han Erkebiskop Olaf Engelbrechtson i Nidaros (3dje Aug. 1531). — Dog var det ham forbeholdt at blive Vidne til Begivenheder, der dybt maatte krænke ham baade som katholsk Bisp og Nordmand. Den 12te August 1536 tog en Del danske Rigsraader og Kong Christian III i Hemmelighed den Bestemmelse, at alle danske Bisper paa een Dag skulde fængsles, hvilket ogsaa udførtes, og paa en dansk Rigsdag i Kjøbenhavn blev det efter Kongens Forslag stadfæstet, at Bispe-Titel og Værdighed skulde afskaffes og Bispegodset inddrages under Kronen. Om Bispetienden, Klostergodset og de øvrige gejstlige Ejendomme bestemtes derimod, at de skulde anvendes til gudeligt Brug eller til milde Stiftelser, til Hospitaler, lærde Mænds Forsørgelse, Universitetet og Skolernes Forbedring. Samme danske Herredag erklærede, som bekjendt, Norge for et Ledemod af Danmark, berøvede det dets Rigsraad og Selvstændighed. Ved de norske Bispers kort efter paafølgende Afsættelse tabte Norges Uafhængighed sit sidste Værn. Erkebiskop Olaf Engelbrechtson flygtede til Holland, hvor han kort efter døde; Oslo Bisp nedlagde sin Post frivillig; Bergens Bisp lod sig vie til evangelisk Superintendent; Hamars Bisp, Magnus, blev ført fangen til Danmark, og selv den fredsommelige, dansksindede Hoskold blev fængslet og ført til Bergen, hvor han kort efter døde i Fængsel.

1537 den 2den September indviedes af Luthers Ven, Dr. Bugenhagen, de nye danske Superintendenter tilligemed Nordmanden Geble Pedersson, der var valgt til Bergens Bisp. Samme Dag undertegnedes af Kongen den paa Latin skrevne nye Kirkeordinants, der senere blev oversat og med en Del Forandringer vedtagen paa en Herredag i Odense 14de Juni 1539. Denne saakaldte „den rette Ordinants, som paa Herredagen i Odense blev overseet og beseglet“ af Kongen og 22 danske Rigsraader, var vel kun bestemt for Danmark, men den blev dog lige til 1607 Regel og Rettesnor ogsaa for Norges Kirke-Reformation [1]).

Denne af Kongen og de danske Herrer bestemte Kirkeforbedring for Norge overraskede Nordmændene som en heftig Regnbyge paa en klar Dag. I Norge var Intet gjort for at oplyse Folket om og forberede det paa en Kirkeforbedring [2]).

---

[1]) I Ordinantsen nævnes Norge kun paa det sidste Blad, hvor der staar: „Om Norge. Wi ville met det förste besörge Superattendenter udi Norge til huert Stifft, huilcke Wi oc ville giffue Befalning, at de, saa meget som mueligt er, skulle gjöre deris fliid, at huer Sogn maa haffue gode Predickere oc det sande Guds Ord, at der oc intet maa forsömmis, huad der hörer til Guds Ords Predicken og Menniskens Salighed, Oc skicke huad dennem tilstaar udi andre Sager, de i denne vor Ordinants begrebne ere, indtil Wi selff komme til Norge, huilket wi met Guds hjelp snarlige forhaabe. Da ville Wi effter Superattendenternes raad besynderlige i huer sted beskicke oc stadfeste, huad effter denne Ordinants der icke holdis kand, Thi der vil udi mange Stycker holdis en anden Ordinants“. — Kongen kom aldrig til Norge, og först hans Sönnesön, Christian IV, indfriede 1607 det kongelige Löfte, da han udgav den norske Kirkeordinants.

[2]) I Touterö Kloster skal der vel have levet en Munk Staffen, der udmærkede sig ved sit strenge Levnet og spaaede Munkene en snar Undergang (Peder Claussens Norges Beskr. S. 96), og 8 Aar för Reformationen klagedes der vel over, at Folkene paa Giske læste og sang fra Borde, saaledes som Vincens Lunge plejede, men deraf lader sig Lidet eller Intet bevise. I Bergen, som stod i megen Handelsforbindelse med Tydskland, fremtraadte derimod Munken Antonius som luthersk Lærer og blev siden der evangelisk Præst.

Naar man betragter de kirkelige Forhold i vort Fædreneland, saa faar man vel det Indtryk, at den katholske Gejstlighed her tillands i Almindelighed aldrig i den Grad glemte sit høje Kald eller gjorde sig skyldig i saa grove Udskejelser, som Tilfældet var i de sydlige Lande. Landets Fattigdom, den tynde Befolkning i et vidtudstrakt Land, Folkets sunde Sands og Sædvanernes store Herredømme synes i Almindelighed at have hindret store Overgreb og grove Forargelser fra Kleresiets Side. Præsterne, som udnævntes af Bisperne, levede blandt og med Folket og stode hverken i udvortes Kaar eller Dannelse højt over Odelsbønderne, og i Landets Bisper, hvoriblandt flere vare i Besiddelse af større Lærdom og mere Dannelse, end man almindelig mener, saa Folket under Forbindelsen med Danmark sin Friheds og Uafhængigheds sikreste Værn mod den dansk-holstenske Adels tiltagende Vælde og de kongelige Fogders umilde Regjering.

Man har saaledes al Grund til at antage, at Nordmændene i de Dage liden eller ingen Trang følte til nogen Kirkeforbedring, ja at en saadan var dem ligesaa ubekjendt og uvelkommen, som Christendommen 500 Aar tidligere havde været for deres hedenske Forfædre, da Hakon og Olaferne bøde dem at ombytte Hedenskabet med Christendommen. — Den Maade, hvorpaa de danske Magthavere udførte den ydre Reformation, og de dermed forbundne Omstændigheder kunde heller ikke andet end forbitre Nordmændene og bidrage til, at de betragtede hele Reformationen som et Paaskud til at berøve deres Fædreland dets Selvstændighed. Hvad der under disse Forhold især maa forundre os, er, at Nordmændene saa taalmodig fandt sig i, at en dansk Herredag fradømte Norge Frihed og Tro og at danske Høvdinger siden plyndrede Kirker og Klostre. Nordmændene vare visseligen højst misfornøjede, klagede og knurrede, men derved blev det. De savnede i de Dage den Begejstring for Uafhængighed og for Fædrenetro

og den Enighed og Kraft, der formaaede at sætte en alvorlig Modstand mod ydre Vold og fremkalde en Kamp paa Liv og Død for Frihed og Fædrenetro. Dertil kom, at Landets Borge og vigtigste Len vare i kloge og dygtige danske Adelsmænds Hænder, og at Nordmændene savnede en Høvding, der kunde vække, forene og styre de slumrende Elementer og de isolerede og stridige Kræfter.

De gamle storættede norske Familier vare efterhaanden dels uddøde, dels af den dansk-holstenske Adel fortrængte fra Landets vigtigste Embeder. I Throndhjems mægtige Erkebiskop, Olaf Engelbrechtson, en norsk Adelsmand fra Ryfylke, havde vel Nordmændene en Mand, som baade havde Anseelse og Øje og Hjerte for Fødelandets og den katholske Kirkes Fare, men han savnede den Bestemthed, Kraft og Mod, som udfordredes til med Held at udføre det saa vanskelige Hverv, at være sit Lands Frelser. Han gjorde vel næsten nødtvungen Forsøget, men da han ej fandt den Bistand af sine Landsmænd, som han vel havde Grund til at vente, tabte han Modet og flyede til et fremmed Land, da to danske Adelsmænd, Truid Ulfstand og Christopher Huitfeld, med en Hær og Flaade sendtes mod ham. Erkebiskop Olafs Flugt lammede al Modstandskraft hos Nordmændene, og de vare nu rolige Vidner til, at de danske Høvdinger bortførte deres Bisper, plyndrede deres Kirker og Klostre, tilegnede den danske Konge Kirkens rige Gods og reformerede selv deres Tro og Gudstjeneste. Skjønt vi kun have faa og magre Efterretninger om, hvorledes Reformationsverket i det Enkelte dreves, saa kunne vi dog se, at Kirkeforbedringen i Begyndelsen var aldeles udvortes. Christian III bød saaledes i et Brev af 17de Juni 1537 Eske Bilde, sin højt betroede Lensmand paa Bergenhus, at „inddrage under Kronen al den Rettighed, som Bispen plejede at have, men derimod lade alle Kirkernes Personer

og Sognepræster over alt Stiftet blive med deres gamle Skikke og ingen nye Prædikere indsætte, for ikke at vække nogen Forskrækkelse blandt den fattige, simple og uforstandige Almue, førend vi kunne finde andre Raad til med Lempe at komme dem til bedre Forstand i Guds Ord" [3]).

Under saadanne Forhold vedblev Folket at være katholsk, og paa de fleste Steder vedbleve „Munkepræsterne" at være Folkets Lærere. At man gjorde dem bekjendte med den danske Kirkeordinants, der paabød dem at prædike den rette Tro, afskaffe Helgendyrkelsen og anden papistisk Overtro, blev paa de fleste Steder uden Virkning, saa meget mere som ethvert Forsøg i den Retning paadrog Præsterne Almuens Had og Forfølgelse. Den væsentligste Forandring var vel, at flere Præster nu giftede sig og, saavidt ske kunde, i ydre Ting rettede sig efter den nye Kirkeordinants. Men selv disse Forandringer synes at have vakt Almuens Mistænkelighed og Misnøje, der aabenbarede sig i den almindelige Ulvilje mod at rette sig efter Ordinantsen og give deres nu saakaldte evangeliske Præster deres Underholdning. Det Første, som de opsendte danske Reformatorer, Ridderne Hr. Truid Ulfstand og Klaus Bilde, fik at bestille, var at ordne disse Anliggender. De udstedte derfor i Oslo St. Hansdagen og i Bergen Bartholomæusdagen 1539 tvende Recesser [4]) for at afhjælpe de værste Misbrug og midlertidig ordne Landets verdslige og kirkelige Anliggender. Om Mødet i Oslo, hvor den første Reces udstedtes, have vi nærmere Efterretning i et Brev, som Bergens Superintendent Geble Pedersson

[3]) Dette mærkelige Brev findes i det norske Rigsarchiv og er offentliggjort i Langes „de norske Klostres Historie" Bilag 13. S. 768.

[4]) Oslo-Recessen findes hos Paus, II, 291—98 og Bergens-Recessen i Krags „Christian III.'s Historie" II, 327. De bleve derpaa udvidede og stadfæstede af Kongen, og denne nye Reces findes hos Krag, II, 331.

tilskrev Kongen. I samme melder han, at Kannikerne i Oslo og Hamar have været samlede i Oslo Midsommer med ham, Hr. Truid Ulfstand, Hr. Claus Bilde, Peder Hansen (Basse) tilligemed hele Kleresiet, Borgemester, Raad og menige Borgere og da velvillig indgaaet og annammet den kongelige christelige Ordinants, men da Ingen turde paatage sig at være Superintendent, saa bade de Alle, at Kongen vilde beskikke dem en lærd Mand, som dette Embede kunde forestaa. Han gjør og opmærksom paa, at, da Hamars Kanniker og Kleresi var lagt til Oslo Domkirke, bestod Stiftet af mere end 100 Præstegjeld, som neppe kunde visiteres i eet Aar, og at der var nogle Præster, som af Vanvare havde begaaet Manddrab. Med Hensyn til dem spørger han, om de skulle vedblive i Embedet. Endelig tilføjer han, at uden Superintendent skulde Religionen snart forfalde.

I den af Kongen stadfæstede Udgave af disse Recesser siges, at Kongen i Anledning af de mange Klager over den store Brøst og Trængsel, som dette Lands Indbyggere mod Lov og gamle Privilegier havde lidt, med disse gode Herrer og Riddermænds Mænd og andre velvise og indfødte Mænds Raad og Samtykke havde til hans Undersaatters Nytte udstedt en Del Bestemmelser, af hvilke følgende ordnede de kirkelige Anliggender.

§ 9. „Om Landskyld og Leding at gjøre og udgives, da skal efter Jordens Afvæxt og efter 6 Mænds Sigelse og gode Tykke samme svares udi Korn, Huder, Slagter og Skind efter Loven.

§ 13. Om Kirkens Jord at bygsle er saa besluttet, at Kirkens Ombudsmænd selv skulle bygsle Kirkens Jorder og oppebære Kirkens Rente med Sognepræstens Videnskab, og holde Kirken med skjellig Bygning og Ornamenter, og hvis Del derover bliver, gjøre Regnskab for til Provsten, og skulle Kirkens Ombudsmænd ingen Magt have med deres Slægt at

fortrænge nogen Mand, som Kirkens Jord lovligen besidder, uden Provstens Vidskab og Samtykke.

§ 14. Om Offertold, som Almuen plejer at udgive til deres Sognepræst, er saa besluttet, at de, som bo op til Lands, skulle give en Skjeppe Korn, og de, som ikke have Korn, give en Skjeppe Korns Værd; men de, som bo til Søes, give et Pund Fiskes Værd, og derover ej ydermere at være Præsten skyldig udi Offer om Aaret.

§ 15. Om Kirkegang er saa beskikket, at den Mand, som haver 6 Kjør, skal give et halv Pund Smør for hans Hustrues Kirkegang, og den som haver mindre end 6 Kjør, skal give 4 Skilling i danske Hvider eller deres Værd. Og skulle de Kjør alene regnes, som er en Mands egne Kjør og ikke lejede [5]).

§ 16. Item for Brudevielse skal Præsten have 8 Skilling [6]).

§ 17. Om Udfærd er saa besluttet. Om en Mand eller Kvinde dør, som er vel formuende og haver flere end 6 Kjør, han skal give sin Sogneherre eller Præsten en Ko til Udfærd efter Bonden og anden efter Hustruen og ikke noget andet udi den Sted, og den Mand, som haver 6 Kjør og ikke flere, han skal være kvit med 2 Lod Sølv, om hannem tykkes ikke at give Ko, og den, som haver færre end 6 Kjør og indtil 2, han skal give Præsten 1 Lod Sølv. Og den, som ikke har mere end 2 Kjør eller en, skal være kvit med 8 Skilling i danske Hvider eller deres Værd; deriblandt skulle ikke regnes Leje-Kjør, men alene Bondens egne Kjør. Dør noget fuldvoxent Menneske, Dreng eller Pige, skal han have 8 Skilling

---

[5]) I § 8 i Bergens-Recessen bestemtes: „Om Kirkegangen er saa besluttet, at alle Kvinder skulle efter gammel ærlig Sædvane stande uden Kirken og siden bete sig for Præsten og give 2 Skilling i Indgang". Om Pengenes Værd og Forhold i de Dage, s Stavanger Lagmand Lauritz Hanssons Lagbog (Krag, Christ. III. II, 556).

[6]) I den oprindelige Bergens-Reces stod: „Der skal gives Præsten i Pussefe 6 Skilling, efter som gammel Sædvane haver været".

og for et Barns Lig 4 Skilling i danske Hvider eller deres Værd efter gammel Sædvane. Dersom nogen Mand eller Kvinde dør redeløs for Præstens Forsømmelses Skyld eller han dør udenlands, da skal den Dødes Arvinger eller Venner Intet være Præsten skyldig udi Nedsættelse. End dersom En drukner eller slaaes ihjel udenlands, og Præsten gjør ham Nedsætning, da skulle den Dødes Arvinger give Præsten som foreskrevet staar.

§ 18. De, som tilsøes bo i Finmarken og rige og formuende ere, skulle give i Udfærd 2 Spand efter Bondens og 2 Spand efter Hustruens Død, udi hvad Vare han afstedkomme kan efter Dannemænds Sigelse og Vurdering. De Fattige skulle give ½ Spand. Tjenestefolk, som gaa til Guds Bord, skulle give 1 Øre, og unge Folk, som ikke stedes til Guds Bord, skulle Intet give. Pusefæ er 6 Skilling, Kirkegang er 2 Skilling, og skulde Præsten i alle disse Artikler anse den Fattige for Guds Skyld med Miskundhed. Item alle andre Præsterente skulle herefter gives og gjøres til god Rede efter gammel Sædvane".

Uagtet disse Bestemmelser hovedsagelig rettede sig efter, hvad der før havde været Skik, saa var det dog langt fra, at Enighed derved blev frembragt [7]). Under den Mangel paa al gejstlig Styrelse, hvorunder den norske Kirke led, havde der indsneget sig en saadan Selvraadighedsaand blandt Almuen paa de fleste Steder i Landet, at man hverken vilde vedligeholde Kirker eller Præstegaarde, ja ikke engang yde sine Præster den lovbestemte Underhold. Med fuld Ret havde

[7]) I Danmark var det ej bedre: „For at Sognepræsterne og Degnene ikke ydermere have Behov hvert Aar at klamre og trætte med deres Sognefolk om deres Underholdning", udstedtes paa Herritzvadt Kloster et fast Reglement 1539 (Krag III, 39), og da Præsterne mangesteds manglede fornöden Underholdning, maatte Kongen 1555 komme dem til Hjælp med Kongetienden. Paa andre Steder slog man ved de saakaldte Klemme-Breve flere Sogne sammen til et Præstegjeld. Dette fandt ogsaa Sted i Norge.

derfor Geble Pedersson allerede 1539 ytret, „at uden Superintendent skulde Religionen snart forfalde“. Stor maa ogsaa Mangelen have været, siden Kongen først to Aar, efterat han af Oslo og Hamar Kleresi var anmodet om at beskikke dem en Superintendent, opfyldte dette Ønske og da ikke havde nogen Anden at skikke dem, end Oslos forrige Biskop Hans Reff, der nu blev første evangeliske Superintendent over begge Bispedømmer, som forenedes i det nuværende Akershus eller Christiania Stift. Fem Aar stod ogsaa Stavanger Bispestol ledig, dog under Bergens Bisps Tilsyn; ja det varede ni Aar, inden Throndhjems Bispestol blev besat.

Under saadanne Forhold kan man nok vide, at det stod maadeligt til med den evangeliske Lære og Tro her i Norge, naar undtages i Bergens Stift, der i Geble Pedersson var saa lykkelig at faa en ligesaa ivrig som dygtig Superintendent, hvilket neppe kan siges hverken om Hans Reff eller om Jon Guttormsson, den første evangeliske Bisp i Stavanger. Dette finder ogsaa Stadfæstelse i et Vidnesbyrd af den samtidige vel underrettede Peder Palladius, Sjællands udmærkede Biskop. Han udgav 1542 en „brevis expositio Catechismi pro parochis Norvegianis“ og anfører som Grund, hvorfor han hastede med at udgive den: „Major necessitas postulat, ut Norvegianis fratribus nostris — inservirem. Illi enim jam aliqvamdiu vexati sunt et jacentes sicut oves non habentes Pastores“. Han anbefaler dette sit lille Skrift[8]) til Sognepræsterne i Norge med disse Ord: „Katechismus alene, kjære Herrer og Brødre i Christo, gjør Mirakler i denne Tid, som vi nu leve i, og flytter store Bjerge fra Mørkets til

[8]) Af denne mærkelige, nu sjeldne Bog haves en Oversættelse, der nu og er sjelden, under Titel „En kort Catechismi Wdlæggelse screffuen paa Latine af Doctore Petro Palladio for Norske Sognepræster oc nu ved Matthiam Parvum Rosæfontanum udsæt paa Danske, de Christne udi Island til gode“. Kjöbenh. 1546.

Lysets Rige. Thi den lærer kort og klart baade Loven og Evangelium. Men ved Loven bliver Syndernes Bekjendelse, ved Evangelium Syndernes Forladelse, hvilke to Stykker ere Menneskene uundværlige til Salighed, fordi de føde Anger og Tro. Et sønderknust og ydmygt Hjerte kommer af Syndernes Erkjendelse, og af Evangeliets Hørelse kommer Troen, hvilken alene gjør retfærdig for Gud, fordi den griber fast paa Guds Barmhjertighed for Christi Skyld. Derfor anbefaler jeg, kjære Herrer og Brødre, Eder i Besynderlighed denne lille Katechismi Bog, og beder Eder for Christi Skyld at lære slet udenad de Stykker, som den underviser i, og troligen og flittigen for alle Ting lære Eders Folk de samme. Denne Børnelærdom bør ikke foragtes, men læres og bruges, at man kan vide at drage den hellige Skrift hid til Loven og Evangelium som til de to rette Hovedartikler i vor Saligheds Lærdom og vide at skikke sin Prædiken og Lærdom herefter som efter en vis Rettesnor, hvilken vi kalde „analogiam fidei", for at de, som give sig ud for Prædikere, skulle ikke staa at vaase eller væve Kirkens Vadmel, men lære deres Folk noget Vist af Guds Ord i et kort Begreb" [9]).

Hvad vi have ytret om de kirkelige Forhold i Almindelighed, fandt ogsaa Sted i Stavangers Stift, hvor Misnøjen med Kirkeforbedringen endog var stærkere og varigere, end i de øvrige Stifter. Ved den sidste katholske Biskop Hoskold Hoskoldssons Afsættelse havde Kongen nok tænkt at lægge

---

[9]) Se Heiberg, Peder Paladius's Levnet, i theol. Tidsskrift af Scharling og Engelstoft. IV. Meget bedre var det ej i Sverige. Da Superintendent Norman 1540 visiterede i Vestgothland og spurgte en Præst: „Qvid est evangelium", svarede han: „Est baptismus". En Anden svarede, at vi Intet have at skaffe med det gamle Testament, efterdi det var forkommet i Noæ Flod. Geijer, S. H. II, 111. Sammenlign Gustav Wasas Klage over de nye Prædikanters Opförsel ib. II, 54.

Stavangers Stift under Bergens, hvorfor ogsaa Thord Rød, der fængslede Hoskold og reformerede Stiftet, ikke blot bemægtigede sig „alt det Gods, som Bispen og Erkebispen havde der", tilligemed Bispegaarden, men ogsaa synes at have underlagt sig baade Domkirkens og Kommunens (eller Kannikernes) Indtægter, hvoraf Følgen var, at hin forfaldt og denne med Skolen synes at være opløst. Formodentlig har Geble Pedersson, der havde faaet Tilsyn med Stavangers Stift, erklæret sig mod Foreningen af Bergens og Stavanger Stift, thi Søndag Oculi 1541 udnævnte Kongen Jon Guthormsson, en ung Mand af en anseet norsk Adelsslægt og Fætter til Islands berømte Lagmand Oddr Gottskalksson, til Superintendent over Stavangers Stift.

Uagtet Truid Ulfstands og Klaus Bildes Recesser af 1539 vare stadfæstede af Kongen og gjort gjældende for det hele Land, vilde Almuen i Stavanger dog ej rette sig efter samme, hvorfor Christopher Huitfeld, Høvedsmand over Bergenhus, Stavanger og Vardehus, maatte udstede ikke mindre end 4 nye Recesser [10]), af hvilke den ene hovedsagelig gjaldt Stavanger; thi i den hilser C. Huitfeld og „Joenn Gotterrumszenn", Superintendens over „Staffwangers Stigt", fra Bergen (18de Januar 1544) Bønder og menige Almue, som bygger og bor udi Listerlen, Midsyssel, Raabygdelen, Nedenes, Valders og Hallingdalen, kjærligen med Underretning om, at dem i Sandhed var forekommet, at nogle af deres Kirker ved Kirkeombudsmændenes Forsømmelse og Vanrygt stode faldefærdige, og at Kirkernes Rente og Indkomst formindskes, saa at det staar at befrygte, at Kirkerne til stor Skade for Almuen skal falde ned. For at raade Bod paa disse Ulemper, og for at Christendommen kunde ydermere forøges, havde de med flere

[10]) Disse mærkelige Recesser findes i Christian III.'s Historie af Krag, II, 377.

gode Mænds Raad efter den kongelige Ordinants, Christenretten og den Skik, som bruges i Bergen, og som Kongen vil ogsaa skal holdes i Stavangers Stift, blandt Andet bestemt, at Almuerne vare pligtige til at opbygge og vedligeholde saavel deres Hovedkirker som smaa Sognekirker; at Kirkeombudsmændene skulde udvælges af menige Sognebønder, der skulde kaare dem, „som vel formuende ere", hvilke hvert 3dje Aar skulde aflægge Regnskab; at alle Jorder og Jordparter, som vare Kirkerne frakomne foruden Lov og Dom, skulde gjengives Kirkerne; at Kirkens Ombudsmænd skulde gjøre Regnskab for Kirkernes Renter, indkræve hvad der ved Testamenter skjenkes, ej lade Kirkens Egeskove forhugges, svare til de Kirkens Kjør og Alterkjør, som de modtoge, samt forestaa Kirkerne vel, bygge og bedre dem [11]).

I en anden Reces af samme Aar bekjendtgjør Christopher Huitfeld, „at det paa menige Lagthing over disse tvende Stifter, Bergen og Stafvanger, er besluttet, at hvo der findes med at holde Løverdagshelgen [12]), han skal bøde 5 Mark Penge".

[11]) Paa den almindelige Herredag, som 1548 holdtes i Oslo, hvor Prinds Fredrik blev hyldet, bestemtes i § 4, at dersom noget Gods er taget fra Kirken eller Præsten enten af Herremænd, Fogder, Bönder eller nogen Anden, da skal det lægges til Kirken igjen, og § 7 befaler alvorligen, at alle Kirker skal holdes med skjellige Bygning og Ornamenter. Aar 1550 befales Almuen i Oslo og Hamar Stift strengeligen „at ifærdigholde og opbygge saa mange Huse paa Præstegaardene, eftersom de pligtige ere og af gammel Tid der udi vort Rige Sædvane været haver".

[12]) Allerede Erkebiskop Aslak Bolt havde i en Skrivelse fra Bergen 24de August 1435 befalet, at Löverdagshelg herefter ingenlunde maa tilstedes videre end Christenretten lyder, da det var kommet ham for Öre, at man paa forskjellige Steder af Riget, „dels af Naturens Skröbelighed, dels af Djevelens (pukans) Forvildelse og Tilskyndelse" havde dristet sig til at holde denne Helg (Keysers Kirkehist. II, 488). Nogle Aar senere fremtraadte i Oslo Stift to Bönder, der udgave sig for St. Olaf og St. Nicolaus og anordnede at „holde Löfuerdagen Jomfru Mariæ til Tjeneste og Amindelse og ved Faste og Bön om Fredagen dertil berede sig".

„Dernæst beklages og af Præsterne, at de ikke faa deres Rettighed i Tiende, Kirkegang, Udfærd til gode Rede efter Kongl. Maj. og Recessen, i hvis Del det kan være [13]), saa har jeg befalet min Foged, at naar Præsten lader dem først tiltale, som igjen staar, med 2 eller 3 vise Mænd af Sognet om deres Rettighed, og de dennem ikke høre ville, saa skal Præsten klage sig for Herreds Provsten. Dersom han kan ikke faa Skjel af dem, da skal Provsten undervise Fogden, at han straffer dennem som ulydige Undersaatter til Brevebrudt, og betale siden fuldt op Alt".

„Dernæst ere I og uhørige og ulydige i Eders hellige Dage at holde, at I ikke ville lade Eder nøje med dem, som Præsten lyser, eftersom Ordinantsen indeholder, saa byde vi Eder paa Kongl. Maj. Vegne, at I alvorligen holder Eder efter Hans Naades Ordinants, og hvo derimod bryder, han skal af min Foged straffes for Uhørighed, som en uhørig Undersaat og ulydig at bøde 5 Mark",

„Deslige, at I ikke ville holde Eders Kirkegaarde rene, som Eders Kroppe skal hæderlige i hviles, ej heller Eders Funt, Prædikestolen og høig Alter i hver Kirke med sin Magt og Renlighed, i alle pryde, saa er der og besluttet, at Sognene skulle holde Kirken med Stetter, Sten og Torv. Og Kirkens Ombudsmænd skulle lade bygge Prædikestolen i Kirken og opholde høi Alteret alene med 2 Voxlys og rene Klæder, og de skulle intet tændes før Prædiken er ude, om han haver Nogen, som sig berette ville eller ikke. Det ene Lys skal brænde til Jesu Christi Legems og det andet til hans dyrebare Blods Hæder og Verning og siden ingen Lys holde i Kirken [14]). Hvo herimod gjør, bøde 3 Mark. Sammesteds

---

[13]) Lignende Klager fandt og Sted i Oslo og Hamar Stift, Krag II, 429; ogaa i Bergen, se Trond Benkestoks Reces 1553.

[14]) Det ene brændte for Jesu Legeme, det andet for hans Blod. Flammen havde tillige Hensyn til den Oplysning, Hjertet ved Nadveren

er og beklaget, at I ikke ville føre Eders Børn til Christendommen, men døbe dennem hjemme, som det var sygt og Nøden skulde ske, at det saa skulde hjemmedøbes, og er karsk og vel tilpas, og aldrig siden bete [15]) det for Præsten, og sjelden og aldrig komme de Børn til Kirken og høre Guds Ord. — Deslige, at naar Nogen krænkes [16]) og begjærer Præsten, saa ville de, som bedne ere, ikke fare afsted, uden sige: „Præsten kommer hid til Kirken om Søndagen eller 8 Dage. Han bier vel saalænge", og naar Præsten kommer, da er alt Mennesket død og saa er forsømt. Derpaa er saa besluttet, at de, som blive befundne dermed, skulle bøde hver Gang 3 Mark Pendinge".

„Item beklages og, at I ikke ville søge Hovedkirken, naar Superintendenten kommer Eder til Visitering, saa er derom besluttet, at naar han kommer til Præsten, da skal han lade udgaa Korsbud, som fordum udgik i den ugudelige Visitering [17]), der I da almindeligen søgte og finge da aldrig Guds Ord at høre, og hvo da ikke kommer forfaldsløs, han skal bøde Fogden som for Thingbuds Forsømmelse. — Saa beklage sig og Kirkens Ombudsmænd, at de ikke faa den Rettighed, som Kirken bør i Landskyld, Tiende, Koleje og Andet. Saa giver jeg Eder tilkjende, at vor kjære Herre har befalet mig, at jeg skal lade Kirkens Jorder og Jordeparter, og hvis fra Kirken er kommet, Jorde eller Jordeparter, Kjør og Andet med Uret, det skal jeg lade wunderkomme [18]) igjen med Rette, og hvo, som ikke gjør Kirken sin Rettighed, efter som gammelt er, bøde Kongen 3 Mark og gjør siden alligevel Skjel".

---

modtager ved Overbevisningen om Syndernes Forladelse, siger Palladius i sin Visitatsbog; s. hans Levnet af Heiberg, S. 41.

[15]) vise. [16]) bliver syg.

[17]) under de katholske Bispers Visitats.

[18]) gjenkomme.

Af det Anførte kan man allerede slutte sig til de Vanskeligheder, hvormed den første evangeliske Superintendent i Stavanger Stift havde at kjæmpe. Den største Vanskelighed laa dog i den fuldkomne Mangel paa duelige og oplyste Mænd, der kunde ansættes som Præster, og i Almuens Uvilje baade mod Kirkeforbedringen og de evangeliske Præster. Vi finde det under saadanne Omstændigheder naturligt, at en enkelt Mand ligeoverfor en katholsk Gejstlighed og en den velvillig Almue Lidet eller Intet kunde udrette, især naar han ej heller fandt kraftig Understøttelse hos dem, som havde Magten ihænde. Jon Guttormsson gik derfor tilsidst træt, nedlagde efter 15 Aars Forløb sin Post 1556 og blev Kannik og Sognepræst i Stavanger By. Ved Jons Aftrædelse havde Kongen den Plan at dele Stavanger Stift mellem Bisperne i Bergen og Oslo [19]), men da denne Deling befandtes ugjørlig, udnævntes til Jons Eftermand den gamle Jens Gregersen

[19]) En „Szedell", som ledsagede et Kongebrev til Superintendenten i Oslo, Frants Berg, af 10de Juni 1557, lød saaledes: „Efterdi Superintendenten udi Bergens Stikt er död og afgangen og Superintendenten udi Staduanger Stigt er afsat, have vi tilforordnet og befalet os elskelige Doctor Jenns Skellerup, at skulle være Superintendent over forn. Bergens Stigt og udi Staduangerstigt, saavidt som det sig strækker ud med Agdesiden, medens den anden Part af forn. Staduanger Stigt, saa meget som ligger syndenfjelds, ville vi, at I skulle have udi Befaling og det visitere og besöge efter vor Ordinants Lydelse" (F. 2 Registrants paa Rigsarchivet 218). Denne Bestemmelse meddeltes ogsaa Lensherren paa Bergenhus, Christopher Walchendorf (14de Juni 1557). Formodentlig har F. Berg, der havde mere end nok i de forenede Oslo og Hamar Stifter, eller Andre gjort saa kraftfulde Indsigelser mod denne utidige Deling, at den ligesaalidt nu som för blev iverksat. — Den i Jons Sted udnævnte Jens Gregersen Riber var fra Ribe. Af Terpager nævnes han magister philosophiæ. Han havde været Kapellan ved Bergens Domkirke og siden den förste og sidste Superintendent paa Færöerne. Peder Clausson i sin Norges Beskriv. S. 66. 147 siger: „Hr. Jens Ribe var en meget gammel Mand og havde tilforn længe været Biskop paa Færö, og maatte römme derfra for Ufred, som franske Sörövere der gjorde."

Riber, Superintendent paa Færøerne, der havde opsagt sin Post, som han ikke „længere med Auctoritet kunde forestaa". Da Hr. Jens var henved 80 Aar gammel, saa maa man mere undre sig over, hvad der kunde bevæge Kongen til at betro en svag Olding en saa vanskelig og ansvarsfuld Post, end over, at han Intet kunde udrette i de 14 Aar, han sad paa Stavanger Bispestol. Han lod Alt gaa sin egen Gang. Tilsidst blev det dog saa galt, at Lensherren paa Bergenhus og i Stavanger, den anseede Erik Rosenkrands, personlig maatte begive sig til Stavanger (26de April 1565). Der udvalgtes Jacob Matzen eller Madssøn, Sognepræst til Domkirken, til den affældige Hr. Jens's Suffragan og Stiftets Visitator, hvorfor han tilstededes $\frac{1}{3}$ af Bispens Rente [20]). Denne Jacob Madssøn var en Degnesøn fra Roskilde, som først havde været Rektor i Kjøge og siden i Bergen; thi da Geble Pedersson anmodede sin Ven Biskop P. Palladius om en duelig Mand til at forestaa Bergens Skole, opsendtes med Palladius's Anbefaling Hr. Jacob Madssøn, der 1550 tiltraadte Bergens Skole. Nogle Aar senere blev han Præst i Indviken, derpaa Sognepræst og Læsemester i Stavanger og endelig 1565 Bispens Suffragan. Da han som saadan visiterede i Valders, som da laa under Stavanger Stift, døde han der af Pest [21]).

Efter Jacobs Død udnævnte Kong Fredrik II Magister Jørgen Erichsson til Superintendent (29de Juli 1571), „da Hr. Jens Riber for hans Alderdom og Svaghed ikke længere kunde forestaa Stiftet"; men inden hans Eftermand ankom,

[20]) Absalon Pedersson II, 2, 98.

[21]) Hattings Præstehistorie, 2den Del i Manuskr. — Rektor Edvardsen siger i sin Bergens Beskr. (Norske Saml. I, 16), at Hr. Jacob var født i Kjöbenhavn og blev Skolemester i Bergen 1546 eller ved det Pas. „Han gjorde en god Flid her i Skolen og havde mange Discipler, som siden vidt omkring udi Byen og Stiftet tjente i Prædikeembedet".

døde Oldingen 9de August 1571. „Han var", siger en Samtidig, „en simpel og vel bedaget Mand, over 100 Aar gammel, under hvem Bispestolen blev berøvet sine bedste Gaarde".

Magister Jørgen Erichsson,

den tredje evangeliske Superintendent i Stavanger Stift.

Af hvad vi have meddelt om de to første evangeliske Superintendenter eller Biskoper og Forholdene i Stiftet under dem, kunne vi slutte, at skulde Lovløshed ej tage Overhaand og skulde man vente Kirkeforbedringen virkelig indført, saa udkrævedes der en kraftfuld og dygtig Biskop, og en saadan var man saa heldig at finde i den bergensiske Kannik og Slotspræst Magister Jørgen Erichsson, der i Herrens Haand blev det Redskab, der indførte Reformationen i det endnu næsten ganske katholske Stift. Denne dygtige Mand, som i 33 Aar beklædte Stavangers Bispestol og var et værdigt Sidestykke til sine berømte Samtidige Isaak Grønbeck, Biskop i Throndhjem, og „den lille Luther" Gudbrand Thorlakson, Bisp i Holum [22]), fortjener, at hans under Tidens Løb afblegnede Billede igjen opfriskes og bevares fra en ufortjent Forglemmelse.

Jørgen Erichsson [23]) var født i Hadersleb 1535. Om hans Slægt og Ungdom er os Intet bekjendt. „Hans første Lykkestrin var, at han blev beskikket Rektor ved Bergens latinske Skole" [24]), ved hvilken Lejlighed han tillige fik

---

[22]) Om ham Fin. Joh. hist. eccl. I, 125. 377.

[23]) I et Brev af 22de Marts 1567 underskriver han sig Georgius Ericus Haterslebianus. Hans Navn varierer ellers mellem Jörgen Erikson, Jören Erichsön, Erichsen og Eriksön.

[24]) Hattings Præstehistorie, 210. Hattings Beretning om, at han havde studeret i Wittenberg, er maaske en Forvexling af, hvad senere var Tilfældet; ellers maatte han have studeret der to Gange.

Hammer Præstegjeld, som paa den Tid var henlagt under Rektorens Embede. I Aaret 1560 blev han beskikket til Slotspræst paa Bergenhus hos den rige Erik Rosenkrands, og opgav 11te Marts 1563 Hammer Præstegjeld til Jacob Christjern, som var Skolemester i Bergen, mod at faa igjen „vor Frue Præbende", „hvilket Jacob havde treskeligen og underfundeligen bekommet udi Danmark" [25]). Som Slotspræst var han 3dje April 1562 med Bispen og det øvrige Ministerium og udstedte Forbudet, at Ingen maatte opslaa Skandskrift mod den Anden, ligesom nylig var skeet, og 13de November s. A., da Slotsherren Erik Rosenkrands lod uddele rundelig Mad, Drikke og Penninge paa sin Gaard paa Strand, som var bygget 1561, „var Hr. Jørgen, hans Prædikanter, en af dem, som uddelte".

Den 15de Maj 1563 rejste Hr. Jørgen til Danmark, hvor han den 31te Maj s. A. fik kongelig Konfirmats paa Vor Frue Præbende. Kort efter maa han have besluttet sig til at fortsætte sine Studier ved et udenlandsk Universitet; thi under 8de August 1564 forundte Kong Fredrik II Hr. Jørgen, Kapellan paa Bergenhus, baade Frue Præbende og Hammer Sogn, „medens han studerede hos et Universitet" [26]).

I Aaret 1566 drog han til Kjøbenhavn for at studere og promoveres og blev samme Aar Magister. Her hørte han blandt Andet den berømte Niels Hemmingsen, der lærte med saa megen Anseelse, at han blev kaldet Danmarks almindelige Lærer. For at faa Hjælp til at fortsætte sine Studeringer henvendte han sig i en latinsk Skrivelse, dateret Kjøbenhavn 1567 „die purificationis Mariæ", til Bergens

[25]) „Kontrakten blev beseglet af Erik Rosenkrands, Dr. Jens Schelderup, Hr. Jörgen, Jacob Christjern og mig Absalon" (Beyer). Suhms Saml. II, 112. Jacob havde forfalsket Bergens Brev (s. Lauritz 1562).

[26]) s. Bilag II, a. b.

Kapitel [27]). „Uagtet Kannikerne paa Grund af Krigen havde skattet Halvdelen af alt deres gejstlige Gods til Kongen, og Godset var saare højt sat, saa at en Løb Smør var regnet for 2 Rdlr., Huden for 3 Ort“ o. s. v., bevilgede de dog „med et godt Hjerte af deres ringe Formue 10 Jochimsdaler, som de sendte ham med Susanne, Biskop Schelderups Hustru“ [28]).

Af et latinsk Brev, som han 29de Maj 1570 sendte Kapitlet, erfarer man, at han ved Pintsetid lykkelig var kommen tilbage til Kjøbenhavn fra Tydskland, hvor han havde opholdt sig nogen Tid for at studere og gjøre nogle andre Forretninger. Med Johannes Johannessen fra Ask sendte han Kapitlet en kort latinsk Tale „de fraterna concordia“, som han kort før sin Afrejse fra Wittenberg havde ladet se Dagens Lys, og som han dedicerede Kannikerne. Han takker tillige for de 20 Rdlr., som han havde faaet under sit Ophold i Kjøbenhavn. Derimod beklager han sig over, at han under sit toaarige Ophold i Wittenberg kun havde faaet 10 Rdlr., hvorom han ønsker nærmere Oplysning [29]).

Ved sin kort paafølgende Hjemkomst til Bergen blev han (2den November 1570) trolovet med Adrian, en Datter af Bergens Biskop Jens Schelderup, og 2 Dage derefter blev han udkaaret til Kannik [30]). Det synes at have været Bestemmelsen, at han skulde have efterfulgt den i Valders af Pest døde Jacob Madsson som den gamle Jens Ribers Suffragan eller Vicebiskop, men da Hr. Jørgen (27de Januar 1571)

[27]) Brevet findes i Suhms Saml. II, 2, 108 og efter samme her Bilag I.

[28]) Suhms Saml. 108. 17de Aug. 1566 fik han Kongebrev paa, at han i Norge skulde være skattefri i 2 Aar, „medens han her i Kjøbenhavn studerer og sig videre udi bogelige Kunster befliitter“. 8de Aug. 1570 fik Kannik Jörgen Erichsson Kongebrev paa 1 Aar fra Dato at være „fri for al Skat og Tonge at give og gjöre til Kronen, af hvis Gods og Rente han haver udi Norge“.

[29]) Dette Brev findes ogsaa i Suhms Saml. II, 2, 109 og efter samme Bilag I.

[30]) Absalon Pedersons Uddrag af Bergens Kapitelsbog (Manuskr.).

kom til Stavanger, vilde den Gamle „Intet oplade ham af Stigtets Rente".

Hr. Jørgen maatte derfor med uforrettet Sag (29de Januar 1571) vende tilbage til Bergen. Et Par Maaneder senere rejste han til Danmark, hvor han udentvivl meddelte Kongen selv Underretning om Forholdene i Stavanger og Hr. Jens Ribers Uvillighed til at modtage ham som Medhjælp. Kongen udnævnte nu Jørgen Erichsson til Biskop og udstedte den 29de Juli 1571 paa Kastholm (mellem Roskilde og Ringsted) 3 Kongebreve, hvori han underretter Stavanger Kapitel og Lensherren Henrik Brockenhus om Valget og byder Højlands Sognepræst, Jens Pedersen, at overlevere Hr. Jörgen den Bispeembedet tilhørende Gaard Fragefjord, som nu var i hans Værge [31]). Under samme Dato udstedte Kongen ogsaa paa Kastholm i Valdborgsherred følgende Brev:

„Vi Fredrik o. s. v. gjøre Alle vitterligt, at efterdi vi ere komne til Forfaring, at Hr. Jens Riber, som var Superintendent udi Stavanger Stigt, en Tid lang for hans Sygdomme og Skrøbelighed ikke haver kunnet saa flittig og vindskibelig vare hans Kald og Superintendentsembede der udi Stigtet med Visitats og anden Maade, som Behov gjordes, og derover paa nogen Steder udi Religionen ikke saa rettelig handles, som det sig burde, desligeste skal og være Brøst paa Superintendentens Bolig og Underholdning med andet mere Mangel, som findes der udi Stigtet, da, paa det engang for Alle derpaa maa gjøres en Skik og Ordning, som altid herefter uryggelig skal holdes, have vi derom besluttet, som her efterfølger:

1. Først ville vi, at udi Stavanger Stift skal om Religionen i alle Maader holdes og handles baade med Prædiken, Ceremonier og anden christelig Skik aldeles efter den gejstlige

[31]) Disse 3 for den nye Biskop vigtige Breve, som för ej ere trykte, findes Bilag II, c. d. e.

Ordinants, som vor kjære Herre Fader salig og højlovlige Ihukommelse om Religionen haver ladet udgange, og dermed skal Superintendenten, som nu er og herefter kommendes vorder, have flittig Indseende og Alting saa skikke og ordinere, som han vil ansvare for Gud og være bekjendt for os.

2. Sammeledes, paa det forn. Hr. Jens Riber maa, saalænge han lever, med nødtørftig Underholdning forsørges, have vi undt og tilladt, at han strax maa bekomme Halvparten af det Kommunsgods, som ligger til Domkirken udi Staduanger, og oppebære, nyde og beholde den Rente, deraf ganger udi hans Livstid, og skal den anden Halvparten af samme Kommunsgods blive til de Kanniker og Kirketjenere, som der dagligen hos Domkirken residere efter vort Brevs Lydelse, vi tilforn derom udgivet have; og naar forn. Hr. Jens Riber er død og afgangen, skal forn. Halvpart af Kommunsgodset, som han med forlenet er, altid blive til Superintendentens, Sognepræstens, Kapellanens og Hørerens Underholdning og Lens Forbedring udi saa Maade, at Superintendenten deraf skal bekomme den halve Part, og anden Halvparten skiftes mellem forn. Kirketjenere og Skoletjenere og hver fange deraf en Fjerdepart.

3. Ville vi og, at Kommunsgaarden udi Stavanger herefter altid skal være og blive Superintendentens Bolig og Residents, og Superintendenten, som nu er og herefter kommendes vorder, den at skulle nyde og beholde, og efterdi vi forfare, at samme Gaard er nederfalden og øde, skal vor Lensmand, eftersom vi hannem allerede befalet og derom tilskrevet have [32]), den een Gang for alle paa vor Bekostning opbygge, saa at Superintendenten derudi kan have en bekvem Bolig og Vaaning, og naar samme Gaard saa af vor Lens-

[32]) Brevet findes Bilag II, d og e. Frageſjord kaldes nu Fraſjord og ligger ved Bunden af Hölleſjord i Strands Præstegjeld. Digredal, nu Dirdal i Strand, s. Bilag II.

mand er bygget og færdiggjort, skulle Superintendenterne være pligtige selve En efter den Anden paa deres Omkostning at holde den ved god Hævd og Bygning for den Part af Kommunsrenten, den Superintendenten nu er og hans Efterkommere efter Hr. Jens Ribers Død og Afgang ere tillagte.

4. Skal og vor Lensmand udlægge et Stykke Jord til en Kaalhave, som altid skal blive til forn. Superintendents Residents.

5. Desligeste skal Superintendenten, som nu er og herefter kommendes vorder, have, nyde og beholde al den Rente, som forn. Jon Guttormsson havde den Tid, han var Superintendent, og hvis (hvad) der er forkommet, baade den Gaard Fragefjord, den Part i Dygredal og Andet, det skal strax igjen dertil lægges og altid siden blive til Superintendentens Underholdning. Naar nogen af de Præster, som nu have og ere forlente med de 12 Præbender [33]) udi Stavanger Domkirke, dør og afgaar, da skal Ingen forlenes med nogen af samme Præbender, uden de, der ville bo og residere hos Domkirken, heller og de Præster, der Sogne haver paa Landet og ere saa lærde og duelige, at de kunne hjælpe Lensmanden og Superintendenten i nogen synderlige Sager, om Behov gjøres, og ville vi Ingen forlene med nogen af samme Præbender, uden haver Lensmandens og Superintendentens Vidnesbyrd, at han er saadanne Præbende værd.

6. Sammeledes skal det Cathedraticum [34]), som af gammel Tid er givet af Landskirken udi Stavanger Stift til

[33]) De 12 Præbender vare Krugenæs eller Krigenæs, Harvids, Vagler, Espedals, Loffre, Stenbergs, Kolnæs, Vatne, Skanæs, Stocke, Vigers, Hellands.

[34]) „Cathedraticum" kaldtes den aarlige Afgift, som hver Kirke i Stiftet maatte yde til Stiftets Domkirke, og den Afgift, som Præsten maatte yde til Bispen. Den bestod i Sundhordlen (1306) af ½ Löb af hver Kirke og 1 Löb af hver Sognepræst. Langes Klosterhistorie, 186. Om sammes Oprindelse se Islands Arbæker af Espolin 11, 50.

Domkirken udi Stavanger, hvorefter aarligen til forn. Domkirke ydes og udgives, paa det den desbedre maa bygges og ved Magt holdes og ikke skulde blive øde; dog skal Lensmanden og Superintendenten have Tilsyn med, at hver Landskirke giver, efter som den er formuende til, paa det Landskirkerne og maa blive med Magt.

7. Og efterdi Landskirkerne udi Stavanger Stift findes at være meget forfaldne af den Aarsag, at Kirkeværgerne ikke gjøre aarligen gode Rede og Regnskab for, hvad de paa Kirkens Vegne oppebærer og igjen udgiver, eftersom det sig bør, og dermed forvende Kirkens Indkomst til anden Nytte, saaat Kirkerne fange deraf ringe eller ingen Fordel: derfor ville vi, at alle Kirkeværgere over alt forn. Stavanger Stigt skulle aarlig gjøre Provsterne god Rede og klart Regnskab for Alt, hvis de paa Kirkens Vegne indtager og igjen udgiver, og derhos hvad de have bygget paa Kirkerne, hvilket Provsterne fremdeles skulle undervise og berette Superintendenten, naar han kommer udi Visitats, og skal Superintendenten være pligtig ved den Ed, han Gud og os med forvant ere, at have flittig Opseende med, at Kirkerne bygges og med Magt holdes; og dersom Kirkeværgerne findes forsømmelige, skal Superintendenten det give Lensmanden tilkjende, og han skal være pligtig at straffe derover, som vedbør.

Alt dette forn. med alle sine Ord, Punkter og Artikler ville vi, at herefter fast og ubrødelig skal ved Magt holdes under den Peene og Straf, som vedbør“ [35]).

Samme Dag dette Kongebrev blev udstedt, nemlig 29de Juli 1571, blev Hr. Jørgen Erichsson ordineret til Stavangers Biskop af Sjællands Bisp Paul Madsen [36]).

---

[35]) Dette Brev findes paa Rigsarchivet i norske Registranter under Fredrik II.

[36]) I Stavanger Kapitels Kopibog, som han indrettede, staar: „ordinatus est episcopus collapsæ hujus Diæseos XXIX Juli, qvi S. Olao

Forsynet med ovenanførte og flere for Bispestolen vigtige Kongebreve vendte den nye Bisp tilbage til Stavanger, hvor, som før anført, den gamle Jens Riber var død, mæt af Dage (9de August 1571). Den 24de August s. A. ankom han til Bergen, hvor det heldige Udfald af hans Rejser glædede Kirkens Venner meget. Hans Samtidige, Fædrenelandsvennen Absalon Pederson Beyer, nedtegnede i denne Anledning i Bergens Kapitelsbog: „Hr. Jørgen skal have under Bispestolen den Rente, Jon før havde, og de Gaarde, som derfra vare komne ved vrang Beretning. Alle Præbender skulle lægges under Domkirken og hendes Tjenere udi Stadangers By og Kommunets Rente skiftes mellem Bispen og de samme Personer".

Endnu inden Aarets Slutning havde Hr. Jørgen overtaget sit Stift, thi 1571 den 10de December overleverede Jon Guttormsson ham en Fortegnelse over den Indkomst, som laa til Stavanger Bispestol.

Da Jørgen Erichsson tiltraadte Stavanger Bispedømme, vare Udsigterne hel mørke. Overalt herskede Uorden og Strid. Bispestolens bedste Gaarde, der udgjorde Bispens vigtigste Indkomst, vare under hans svage Formand blevne Embedet fraskilte og vare i Fremmedes Hænder. Domkapitlet var uden Anseelse og laa i Strid med Jon Guttormsson og Byfogden om de faa Levninger af dets forrige Ejendom, og Domskolen synes at have været opløst. Sognepræsterne, der med faa Undtagelser kun vare i Besiddelse af ringe Lærdom og Dannelse, vare uden Sammenhold og Støtte og saaledes et forsvarsløst Rov for Fogdernes Overmod og Almuens Vrangvilje. — Nogle af Præsterne vare selvraadige og gjenstridige, andre forargede ved deres Raahed og Drukkenskab og medfølgende Laster.

olim Inclytæ Norvegiæ Regi ob singularem pietatis & justitiæ laudem, sacer est".

Hr. Jørgen fik snart Anledning til at erfare Sandheden af Ordinantsens Udsagn, „at Superintendenterne, som skulle være de rette Bisper og Erkebisper udi Kirkerne, kaldes nu ikke til nogen Ørkesløshed, som saadanne pleje at være udi, men til stort Arbejde". I Ordinantsen[37]) paalagdes det dem, at de paa Latin skulde traktere og lære Andre den hellige Skrift, prædike Guds Ord for Folket, ikke aleneste hjemme i Byen, der som de bo, men ogsaa over det hele Stift, hvorsomhelst de komme. De skulde holde Undersaatterne til at være fredsommelige og lydagtige og Prædikerne til retsindig og endrægtig at lære Christi hellige Evangelium. De skulde ogsaa have Tilsyn med, at Sognepræsterne med deres Hussinde „føre et høvisk Levnet. Førend de skikke dem til saadan Tjeneste, skulle de høre dem flittelig over, skikke dem til Embede[38]) og med en Forskrift[39]) sende dem heden til sin Kirke udi Herrens Navn. Hvilke som herimod gjøre og tage ikke vare paa sit Embede, dem skulle de give Paamindelse og Advarsel og straffe dem, saaat de enten bedre sig eller og tage Lensmanden og Provsten til sig med nogle andre Sognepræster og sætte dem ud af Embedet". De skulle og „tage alle de Sager til sig, som anrøre Samvittighederne, om hvilke man spørger Raad af Guds Ord, naar enten vi[40]) eller Nogen af vore skriver dennem til eller noget saadant bliver dem ellers forelagt udi Stiftet". — De skulle „besøge Børneskolerne, naar de fare om i Kjøbstæderne, hvor de komme". De skulle ej forsømme at adspørge, hvorledes de Fattige forsørges, og have Tilsyn med, at en „menige Kiste" for de Fattige indrettes, og være med at til-

[37]) Kirkeordinantsen S. LXXVI o. s. v.
[38]) o: ordinere dem.
[39]) med den saakaldte Kollats sende dem til Provsterne, der indsatte dem.
[40]) o: Kongen.

skikke Fattigfolk Diakoner og tilse, at de ikke forsømme deres Befalning. Med alle Skoler skulle de have Tilsyn og vide, hvorledes der læres baade paa Troens Vegne og udi andre bogelige Kunster. De skulle sætte Skolemestre (ɔ: Rektorer) dertil, hvilke de selv med Sognepræsten og de bedste udi Raadet have overhørt. Ensinde om Aaret skulle de besøge Kirkerne og da overhøre dem, som man vantroer udi sin Lærdom [41]), styrke de Retskafne og af Guds Ord rette, hvad der kan være Folket imellem om nogen vrang Lærdom, og bespørge, hvorledes Prædikener og Skolerne holdes, ogsaa hvorledes det gaar med Hospitaler og Fattigfolks Kiste.

Til disse Pligter, som Ordinantsen paalægger, var og kommen den, at afgjøre alle Ægteskabssager, Strid mellem Præster indbyrdes o. s. v. i Kapitlet, hvis Formand Bispen var, naar Lensherren ej var tilstede.

Om alt dette mindedes den nye Biskop i hans Bestalling af 2den August 1571, hvor Kong Fredrik II paalægger ham „at have flittigt Opseende med, at Guds Ord prædikes rent og purt allevegne der udi Stigtet og altingest med Religionen ganger skikkeligen og ordentligen til efter Ordinantsens Lydelse, og udi Visitats og anden Bestilling hans Kald og Embede anrørendes sig flittig og uforsømmelig lade befinde“ [42]).

Var, som vi af det Anførte kunde se, Bispeembedet i Almindelighed besværligt og vanskeligt, saa var dette i Særdeleshed Tilfældet i Stavanger, hvor den nye Bisp saa godt som maatte opbygge Alt fra Grunden af og saavel i Folket som i Præsterne havde Meget at kjæmpe med. Hvad som imidlertid meget hjalp til et lykkeligt Udfald var, at Bispen

---

[41]) hermed menes vel hovedsagelig Ungdommen, som de katholske Bisper paa sin Visitats plejede at konfirmere ved Haandspaalæggelse.

[42]) Bestallingsbrevet findes i norske Register paa Rigsarchivet 2, 261.

i de Dage dels ifølge Ordinantsen, dels efter Skik og Brug som Arv fra de katholske Tider, i kirkelige Anliggender var i Besiddelse af megen Magt og Myndighed, og at den 36aarige Hr. Jørgen havde Kraft og Mod til at benytte samme. Af stor Betydning var især den Indflydelse, han havde paa Besættelsen af alle gejstlige Embeder. Vel havde Menigheden ved Kirkeordinantsen faaet Ret til i Forening med Provsten at vælge sig en Sognepræst, men Bispen havde Opsigt med Valget, prøvede den Valgte og kunde desuden ved sin Anbefaling, ved Ansættelse af Hjælpepræster hos gamle eller svagelige Præster o. m. indvirke meget paa Valget, — hvori Folket fandt sig saa meget villigere, som de fra den katholske Tid vare vante til, at Bisperne beskikkede dem Præster, og vel maatte erkjende, at i Almindelighed Ingen kunde bedre udføre dette vigtige Hverv end Bispen, som ved aarlig Visitats o. m. havde rig Anledning til at lære Præsternes Evner og Dygtighed og Menighedernes Trang at kjende.

En dygtig Bisp havde i de Dage desuden stor Støtte af Provsterne, der stode ham bi i Raad og Daad, og megen Indflydelse paa Gejstligheden ej alene i Retten til at stevne uefterrettelige og uduelige Præster for Kapitlet og der faa dem irettesatte, lagte i Bøder, ja afsatte og forviste Stiftet, men ogsaa i Retten til at samle Stiftets samtlige Sognepræster til Synoder for med dem at afhandle Kirkens Anliggender o. m.

Under saadanne Omstændigheder tiltraadte Jørgen Erichsson sit nye Embede. Ved Hjælp af de Kongebreve, han medførte, og ved den Bestemthed og Kraft, han lagde for Dagen, lykkedes det ham snart at gjenerhverve Bispestolen den Rente, som tilhørte den, og at sikre Kannikerne deres Præbender samt at forlige dem med Jon Guttormsson. En Bispegaard blev opbygget, da Lensherren havde ved Reformationen taget den katholske skjønne Residents i Besiddelse,

og Stavangers faldefærdige Domkirke blev forbedret [43]). Af Stavangers Skole og Hospital tog han sig med rosværdig Iver og bragte begge igjen paa Fode. Endelig sparede han ingen Møje for at sikre Stiftets Præster mod Overlast og Overgreb baade fra Fogdernes og Bøndernes Side, skjønt hans ivrige Bestræbelser i denne Retning ej altid kronedes med Held, som senere skal vises.

I det hele Stift laa endnu paa den Tid Almuen i Strid med sine evangeliske Præster, som Bönderne dels negtede den dem tilkommende Underholdning, dels ydede den vrangvilligt og knapt. — Dertil kom, at de endog truede deres Præster paa Livet, naar de i deres Prædikener irettesatte dem eller brugte Kirkestraffe, stundom mishandlede, forjoge, ja dræbte dem, saa danske Præster en Tid gruede ved at gaa til Norge, hvor man slog sine evangeliske Præster ihjel. Der er endnu opbevaret et mærkeligt Udsagn af den samtidige bekjendte Peder Clausson, Sognepræst i Undal og Provst paa Lister, der stod sin Biskop trolig bi i den Kamp, som senere forestod ham. Efter at have vist, at Præsterne efter den gamle norske Christenret tilkom Tiende, ej blot af Korn, Kvæg og Fiskeri, men af Skibsfart og al Slags Kjøbmandskab, af Møller, Saltkjedle, Jernbjerge, Kværneberg, Tømmerhug o. m., tilføjer han: „hvilken Tiende Almuen haver afslaget uden deres Øvrigheds Samtykke, en Part ved Oprør, som de ofte oprejste her udi Riget, en Part af det Had,

---

[43]) Stavangers herlige Domkirke blev ved Reformationens Indførelse plyndret og frataget det meste, om ikke alt sit Gods og Renter. Ifölge Jörg. Erichssons Forestilling var det vel, at Kong Fredrik II böd 2den Aug. 1574, at, da han erfarer, „at Domkirken i Stavanger skal være byggefalden og ikke selv er udi Forraad eller har slig Rente, at den dermed kan forfærdiges, Renten og Indkomsten af alle Sognekirker over alt Stavanger Stift skal udi nærværende Aar indtages, ophæves og anvendes til Stavanger Domkirkes Bygnings Behov, hvilket Jörg. Erichsson og Kannikerne skal indkræve, anvende og gjöre Regnskab for".

som de havde til den sande evangeliske Lærdom, der den begyndte her i Riget at prædikes, hvilken de meget nødigen vedtoge. I somme Len bød de Øvrigheden mange Penge, at de maatte være foruden Præster i nogle Aar. Sommesteds sloge de ogsaa Præster ihjel, og sommesteds fordreve de dem, den ene efter den anden, og den gamle Surdejg sidder endnu i dette Slags Folk, saa at mange endnu af dem bede Gud derom, at den gamle Tro og Pavelærdom maatte komme igjen. Dertil kommer, at den menige Mand her i Riget har saadant indvortes Had til Præstemænd og holder dem saa foragteligen, som de kunne holde den foragteste Orden i Verden, og give dennem den lille Rettighed med saa ond Vilje, at jeg ikke tror noget Landsfolk være i Christendommen, som mere hade og værre unde deres Præster deres Føde, end de gjøre her udi Riget. Og dog have vi fattige Præstemænd mere Umage og Arbejde med større Livs Fare her i Riget end i andre Lande, besynderligen i dette Stavanger Stift. Og vi have saa meget ringe Belønning. Og alligevel klage de paa os for det lille vi have og ej ville give os vor Rettighed tilbørlig og retfærdigen".

Da den verdslige Øvrighed vilde nøde Almuen til at betale Tienden, var der udbrudt Uroligheder. Fogden i Nedenæs var bleven dødelig saaret af Almuen, og Adelsmanden Jon Haard var af Almuen paa Siggersvold Thing næsten ihjelslagen 1567 [45]).

Til de Vanskeligheder, som en uvillig Almue lagde en ivrig evangelisk Bisp i Vejen, kom den Mislighed, at den danske Ordinants, der var paabudt som gjældende for Norge, i mange Tilfælde ej passede paa norske Forholde, og Kong Fredrik II

---

[45]) Bønderne maatte derfor bøde 1800 Rd'r. til deres Lensherre Christen Munch paa Akershus. Hofman om Tienden S. 34.

nogle Aar tilforn i et Reskript af 1568 strengelig havde befalet Bispen at skikke og ordinere Alting efter Ordinants og den Skik, som holdt og brugt er udi Vor Frues Kirke [46]). Paa de Visitatser, som den nye Biskop strax foretog for at gjøre sig ret bekjendt med Forholdene og raade Bod paa de værste Mangler, fandt han stor Uoverensstemmelse mellem Kirkens Ceremonier paa de forskjellige Steder, da man dels ej havde reformeret dem, dels havde reformeret dem efter eget Hoved, og Meget, som stod i Strid med den danske Ordinants, der skulde være hans Regel. Dette gjaldt ej blot om Kirkeskikkene, men næsten i alle Forhold. For at raade Bod paa de værste Misligheder sammenkaldte han alle Stiftets Sognepræster *til en almindelig Synode,* som han selv aabnede i Stavanger By den 8de Juni 1573. De mærkelige Forhandlinger bleve nedskrevne og ere endnu opbevarede bag i en gammel Protokol, som hørte til Christianssands Bispearchiv, men nu findes i det norske Rigsarchiv.

Det Vigtigste ville vi her meddele. Det, som først kom paa Bane, var om Præsternes Lære og Levnet. Skjønt hverken Bispen, Provsterne eller Præsterne fremkom med nogen særlig Klage, lød dog Synodens første Bestemmelse, „at Guds Ords Tjenere alvorlig paamindes, at hver herefter flitteligen udi Gudstjenesten sit Embede og Kald udretter, flittigen af den hellige Skrift underviser sin betroede Almue og udi Ceremonier aldeles handler efter Ordinantsen".

Dernæst klagedes over, at Nogle endog blandt Guds Ords Tjenere havde gjort sig skyldige i Simoni for derved at skaffe sig bedre Embede, men efterdi Sligt var imod Guds Ord og Kongl. Maj.s Ordinants, bestemtes, „at hvilken udi slig Simoni lader sig befinde, skal sjelvilligen

[46]) Dansk Mag. V, 86.

være afsat fra sit Kald og Embede og rømme Stiftet".

Angaaende Daaben og dens Skikke fandt der megen Uskikkelighed og Forskjel Sted. Paa nogle Steder blottede man Svendebørn paa den ganske Krop baade Vinter og Sommer, paa andre Steder kun Hovedet; løsagtige Folk tilstededes at være Faddere; alle Fadderne vilde endrægtigen under Daaben holde paa Barnet, hvorved Sognepræsten ofte „bemødes og tvinges"; Smaabørnene opbæres strax efter Daaben til Alteret til „Vederlop". — Alt dette forbødes, idet der om Børns Daab bestemtes, at kun Hovedet skulde blottes, da den ganske Krop ej uden Barnets Skade om Vintertid kan blottes. — Fremdeles er og aflagt de papistiske Ceremonier om Lystænden, naar Børn døbes, at lægge Salt i Munden o. m. [47]). Desuden vedtoges, at Almuen skulde undervises om, at Fadderskab nu ej kan forhindre noget Ægteskab, og at dødfødte Børn og de, som dø, førend de komme til Daaben, skulle begraves paa Kirkegaarden, dog foruden Prædiken, Ringen eller nogen Ceremoni, som Ordinantsen formelder".

Barselkvinder skal for Skrøbeligheds og Ærligheds Skyld holde sig hjemme 6 Uger efter Barnefødselen, hvorpaa de skal indledes, „dog uden Lys". De forbydes at holde dem for et afgudisk Alter den Dag. Løse Kvinder maa ej indledes, men de skal staa aabenbar Skrifte for Kirkedøren, „den menige Mand paahørendes, andre til Rædsel".

---

[47]) Luther beholdt i sin „Taufbüchlein" af 1523 endnu den katholske Kirkes Symboler: at blæse Barnet tre Gange under Øjnene, give det Salt i Munden, berøre Barnets Øren og Næse, smøre det med Olje paa Brystet og mellem Skuldrene, give det et brændende Lys i Haanden — Handlinger, som Luther samtlige udelod i den senere Bearbejdelse af 1524; Engelstoft, Liturgiens Hist. 180. Om Børns Neddyppelse ved Daaben ib. 209.

Den Skik, som paa nogle Steder fandt Sted, at naar en Kvinde døde, førend hun blev indledet, en anden Kvinde da skulde iføres den Afdødes Klæder og ledes ind i hendes Sted, forbødes Præsten at tilstede under Kalds Fortabelse.

Om Herrens Nadvere bestemtes, at Almuen om sammes rette Brug skulde undervises; at den ikke blot ved Paasketider skulde annammes; at Sakramentets Foragtere skulde udelukkes af den christne Menighed; at Klemten og Ringen med Kirkeklokken, naar Sakramentet uddeles, overalt skal afskaffes tillige med „elevatio calicis"; og at det Haandklæde, som to Kirkeombudsmænd skulde holde for dem, som berettes ved Nadveren, afskaffes; at Børn under 12 Aar og den Ungdom, som ej har lært sin Katechisme, ej stedes til Nadveren. Da Brudefolk paa deres Bryllupsdag med Drukkenskab gjerne blive meget uskikkelige, maa de ej paa Bryllupsdagen som hidtil, men Søndagen tilforn gaa til det højværdige Sakrament. De, som lade sig finde i Drukkenskab, Trætte og anden Uskikkelighed den Dag, de annamme Sakramentet, skal af hver Sjælesørger paamindes og, om de ej forbedres, bansættes. — Ingen Horkarl eller Skjørlevner maa gaa til Sakramentet, førend de aabenbar have taget Afløsning. Altervin maa ej uddeles til Øjen eller anden Misbrug.

Om Ægteskab anordnedes, at Lysning fra Prædikestolen skal finde Sted, at Trolovede ej maa søge Seng sammen, førend de bete sig for den christne Kirke. Drenge og Piger, som uden Ægteskab ligge i foragteligt Liv sammen og deri blive varagtige, endog de ofte ere paamindte, skulle staa aabenbar Skrifte. Ægtefolk maa ej adskilles, uden for Kapitlet i Stavanger. Præsterne forbødes at holde Gudstjeneste ved Korsmisser og Sjælebad[47]), ved hvilke Folk bade

[47]) „Korsmisser" er udentvivl den katholske Skik i Procession at gaa over Mark og Eng med Kors og Faner, for at velsigne samme. I Danmark kaldtes den „Korsbyrd" (Engelstoft, Liturg. Hist. 108).

sig, læse for de Døde og drikke sig drukne, da stor Bekostning, Fraadseri, Mandslet og anden Gudsfortørnelse derved fandt Sted.

Om Helligdagene bestemtes, at de Præster, som efter Almuens Ønske holdt andre og flere Festdage, end Ordinantsen befaler, skulde bøde til Stavanger Hospital første Gang 3 Rdlr., anden Gang 4 Rdlr. I Fasten skal prædikes hver Fredag; og hver Søndag efter Textens Forklaring skal Katechisme læses for de unge Folks Skyld.

Om Bededag bestemtes, at der trende Gange om Aaret skulde holdes almindelige Bededage 3 Dage tilsammen, som er den 5te Søndag efter Paaske og næste Søndag efter Michelsdag sjelv 3dje.

Om Præsternes Uenighed bestemtes, „at naar to Præster have Trætte tilsammen, skal de andre Præster, som bo næst hos, søge at forlige dem, men lykkes det ej, skal de strax derom underrette Bispen eller Provsten, førend nogen Forargelse sker. Ville de ej heller lyde deres Foresatte, skal de sjelvilligen være sagt fra Embede og rømme det Sted, hvor de have foraarsaget Forargelse".

Efterat disse Sager vare bragte i Orden, fremkom Superintendenten Jørgen Erichsson paa Synoden med to kongelige Breve, hvori klages over, at en stor Del af Præsterne i Listerlen skulde leve et fast uskikkeligt Levnet, og med Paalæg til Superintendenten, „at han flittig skulde lade forfare, hvilke Sognepræster udi Listerlen, som have deres Ægtehustruer og siden fandtes at føre et ondt Levnet med Horeri og anden utilbørlig Maade, at de kunde blive afsatte og tilskikket andre ærlige og duelige Mænd i deres Sted"—. Desuden oplæstes et Brev fra Povel Hvitfeld, Rigens Statholder, hvori Hr. Jørgen Storck paa Lister nævnes

„Selabad" kaldes endnu paa Stavangerkanten det Gjæstebud, som gjöres för Ligfærden, idet man samles for at vaage over Liget.

som den, der havde forbrudt sig; ligeledes beskyldtes Hr. Truils Holgerson i Bjelland for at have kjøbt Hans Kongl. Maj.s Vildvare, uden at Fogden paa Lister havde kunnet faa Ret paa dem enten for gejstlig eller verdslig Øvrighed.

Disse Klager bleve paa Stedet flittigen randsagede. Først fremtraadte for Forsamlingen Provsten paa Lister og Sognepræsten i Undal, den bekjendte Peder Friis [48]), og han skjød sit Skudsmaal ikke alene for sin Superintendent, men for de menige Præstemænd over det ganske Stift, som vare tilstede, „om de nogen Tid enten havde hørt eller vidst med hannem, at han i saadan Maade, som foreskrevet staar, havde sig besmittet, at de her for gode Mænd det vilde bestaa og siden dømme derpaa, som de for Gud og gode Mænd bestaa vilde". Da gav ikke alene hans Superintendent ham det Vidnesbyrd, „at han den Stund, han haver været her i Stiftet, baade i provstelig Betaling og for sine Sognefolk haver handlet og skikket som en ærlig og oprigtig Dannemand", hvilket han ogsaa bekjendte at have erfaret i det foregaaende Aar, da han var udi Visitats, og altid siden; men ogsaa alle Præster af det ganske Stift erklærede, „at de ikke andet vidste eller andet kunde befinde, som han og strax med klare Vidnesbyrd beviste". Efter Hr. Peder fremtraadte Hr. Matz Mickelson i Liungdal, Hr. Anders Einarsonn i Quinnisdal og Hr. Truils Holgersonn paa Bjelland. Skudsmaalene om deres Lærdom og Levnet bleve randsagede, og Ingen kunde Andet forfinde, end at de hertildags havde skikket sig ærlige og vel i Levnet og Lærdom og daglig Omgjængelse, hvilket de ogsaa beviste ved Levendes Røst og menige Sognefolks Breve og Bevisning [49]).

---

[48]) Peder Clausson Friis, Snorres fortjente Oversætter, hvis Levnet af mig er meddelt i Skillingsmagazinet Nr. 14 for 1858.

[49]) Videre om dem se Bilag V.

Sidst fremtraadte Hr. Jørgen Storck, Sognepræst paa Lister, der navnlig var beskyldt for at føre et løst Levnet. Han blev af Superintendenten og den ganske Forsamling alvorlig paalagt at frigjøre sig eller blive af med sit Kald. Ved fremlagte Skudsmaal fra sin Almue, fra den forrige Bisp Hr. Jens Riber og Flere undgik denne iøvrigt uværdige Præstemand for denne Gnng det truende Uvejr.

Efterat disse Klagemaals-Sager saaledes vare lykkelig endte, fremkom Præsteskabet med sine Besværinger og Ønsker. De klagede over, 1) at de bleve paa det allerstrengeste behandlede af dem, som havde de kongelige Len i Stiftet, og mente sig at ske stor Uret, hvorfor de androge hos Kongen om, at Lensherren i Stavanger, hvor Bispen ogsaa residerer, maatte faa Befaling her over Stiftet, at høre alle Præstemænds Sager udi Retten, naar de havde forseet sig eller bleve beförte eller anklagede;

2) at Fogderne plagede dem med Gjæsteri og stort Thinghold paa Præstegaardene, hvor Præsterne „hindredes fra sin Bog og Studering, saa de ikke kan gjøre den rette Tjeneste, dennem burde, ja at de tilligemed deres Folk drive Løsagtighed paa Præstegaardene“ [51]).

3) at kongl. Maj.s Befalingsmænd „indlægge paa Præsterne Styrmænd, Bysseskyttere, Saugskjærere, Baadsmænd og Andre til Kost og besvære dem med at skaffe Øl og Fetallie til Kongens Skib“;

---

[51]) At gjöre Præstegaardene til Thingstuer var dog nogle Aar tilforn forbudt ved Jörgen Lyckes, Bjorn Anderssons og Christopher Walckendorfs Reces og Retteböder 1568 (Paus II, 350, hvor ogsaa i Anledning af Præsterettighed ved Udfærd o. m. henvises til Truid Ulfstands og Claus Bildes Recesser). Retteboden af 1568 stadfæstedes af Kongen 28de Maj 1584, hvorved Kaldsretten ordnes og Striden om Gejstlighedens Lön henvises til Ulfstands og C. Bildes Recesser af 1539 (Paus II, 409).

4) at de stevnes til Thinge uden skjellig Aarsag og ingen Omkostning faa igjen af deres Vederpart";

5) at Fogderne paa mange Steder tager og indfører Kongens Leding og Rettighed udi Kirkerne og opfylde disse saa, at Sognepræsten „ved Tiden neppelig kan komme til Alteret, Prædikestolen eller Funten at gjøre sin Tjeneste, ikke heller Sognefolkene kunne komme i deres Stole".

6) begjærede Præsterne, at „hvad der fra Arilds Tid havde ligget under Præsternes Rettebolige med Fiskeri, Skov og anden Rettighed, maatte de beholde ubeskaaren efter Ordinantsens Lydelse; thi herpaa sker mange Præster stor Forfang og Uret".

7) beklage og Præsterne „den store Falskhed og Utroskab, som Bønderne aarlig gjøre med Tienden, ikke aleneste med den fjerde Part [52]), som de borttage fra Konnungen, Sognepræsten og Kirken, men ogsaa at de paa mange Steder ej tiende af Rug eller de Graffuer (Gruber), som nylig ere optagne. Desligeste ej heller ville betale Tiende af deres Kvæg, som udi Danmark sker og bør efter Ordinantsens Lydelse, og ikke heller af Laxefiskende eller anden Fiskeri efter gammel Sædvane. Derfor begjære de fattige Mænd, at Sligt herefter ikke skulde Bønderne eller Andre tilstedes, men maatte handles retfærdelig".

Endvidere klage de over, at Sognebønderne ikke ville fremføre deres Tiende til Præsten; at Bønderne utrolige tiende hvert Aar ligemeget „enten der er dyre eller frugtsommelige Aar"; at mangen Præst ej kan faa sin Rettighed aarligen

---

[52]) Om Bondelodden førtes overalt heftig Strid. Efter gammel Ret og Sædvane beholdt Almuen selv til Hjælp for sine Fattige ¼ af Tienden, men ved Ordinantsen befaledes, at Tienden skulde deles i 3 Dele, ⅓ til Kongen, ⅓ til Kirken og ⅓ til Bispen. I Borgesyssel fordrede Almuen Bondelodden som Ret fra Arildstid for deres Umage med at indhöste og tærske Tienden (Dom mellem Oluf Galt og Almuen i Engedal 14de Aug. 1599).

efter Ordinantsen, og naar han kræver den, bliver han truet og undsagt („dette ere de for Guds Skyld begjærendes, at det maatte tilrette hjælpes"); at Bønderne paa de tre Offerdage efter Ordinantsen ikke offre, ej heller betale deres Offertold, som gammelt haver været; at Præsterne blive „truet og undsagt, naar de gjøre deres Embede, enten Prædiken eller Bansætning". — Mod al den Brøst og Overlast andrage de Kongen om naadig Beskyttelse, og om den fjerde Del af Tienden, som Bønderne selv holde hos sig, andrage de, at den maatte uddeles til de fattige Skoledrenge udi Stavanger, som slet ingen anden Hjælp have, og til Hospitalet.

Angaaende Helligdagene blev der ført Klage over, at Bønderne vedbleve at helligholde de Dage, som i Ordinantsen ikke ere befalede, men paa de rette Helligdage, som dem ere befalede at høre Guds Ord paa, holde de sig fra Kirken og tage deres Arbejde vare.

Om Kirkerne klagedes der saavel fra Kirkeværgerne som fra Bønderne, at Kirkerne „især under Agdesiden staar slet til Nedfalds", da Fogderne optage Jordegaver af Kirkens Jorder og udhugge Kirkens Skove, samt at nu ej længere gives Tiende af Laxefiskende.

Til Slutning blev paa denne Synode taget adskillige Beslutninger om Præsternes Tjeneste, Underholdning og Andet, „som dem daglig imellem kunde være", og hvoraf det Vigtigste var følgende:

1) at hver Guds Ords Tjener vel vogter sig, at han ikke forsømmer sit Embede, enten med Prædiken eller de Kranke at besøge. Dersom Nogen findes det at gjøre af Letfærdighed, Drukkenskab eller anden Forsømmelse, han skal strax paamindes af Provsten. Vil da ikke han raade Bod derpaa, skal han indstevnes for Superintendenten og siden ved andre Dannemænd afsættes fra sit Embede.

2) Ingen Sognepræst skal drage ud af sit Gjæld og i en Andens foretage nogen præstelig Tjeneste, enten med Brude at vie eller i anden Maade, uden det sker med den Andens Forlov og Vilje. Dersom Nogen herimod gjør, han skal straffes som den, der ingen Ordning og Skik vil holde.

3) Ingen Præst maa skjælde paa Nogen, uden han ved aabenbarlig Sag mod ham, og den ene Præst maa ikke i Tilfælde af Trætte med en Anden opvække Bønderne eg Andre mod ham.

3) Fældtes den Sentents paa Synoden, at hvilken Sognepræst, som havde faaet sin Superintendents Brev om at komme til Synoden og har siddet hjemme, skal bøde 3 Rdlr. til Stavanger Hospital, medmindre Sygdom eller lignende Forfald har hindret ham. Findes Nogen ulydig og modvillig at sidde hjemme efter denne Dag, naar han er kaldet, skal han bøde 3 Rdlr. til Hospitalet, og gjør han det anden og tredje Gang, skal han have sit Embede forbrudt. —

Af ovenstaaende Uddrag [53]) af den første stavangerske Synodes mærkelige Forhandlinger faa vi et temmelig klart Indblik i Tidsforholdene og de mange Vanskeligheder, den Biskop vilde faa at kjæmpe med, der vilde bringe Orden i Alt og tillige være sit fra alle Sider fortrængte Præsteskab til Støtte og Forsvar, især overfor en selvraadig Almue, der baade var den evangeliske Lære og de evangeliske Præster fiendsk. Striden førtes paa den Tid (som vi af Præsternes Klage paa Synoden have seet) fornemlig om de evangeliske Præsters Underholdning og hovedsagelig om Tiendens Ydelse. Dette var et gammelt Stridsemne i den norske Kirke. Tienden blev, som bekjendt, indført i Norge af Sigurd Jorsalfarer, ligesom denne Ydelse da var almindelig i den hele Christenhed. Efter den ældre „Borgarthings Christenret“ er

[53]) Afskrift af Synodens Forhandlinger findes i Bilag V.

hver Mand, som formaar at erhverve Ejendom, pligtig at betale Tiende saavel af Kapitalen som Renten og skifte den i 4 Dele, ¼ til Biskop, ¼ til Herredspræst, ¼ til Kirke og ¼ til Bønderne selv [54]). Dette for Gejstligheden vigtige Anliggende blev siden ordnet ved det bekjendte Konkordat mellem Kronen og Kirken i Tønsberg 9de August 1277 (Sættargiord herra Magnuss ok Jons Erkebiscups), hvorved Kirken sikredes Tienden ej blot af Korn, Kvæg og Fisk, men af alskens Indtægt.

Den forøgede Indtægt og uafhængige Stilling, som ved dette Konkordat sikredes Gejstligheden, opvakte imidlertid de verdslige Høvdingers Misundelse og Folkets Misnøje. Man fandt sig besværet ved de Kirken indrømmede Friheder. En heftig Strid udbrød, der varede længe, og dens Ende blev, at Gejstligheden ved kongelige Haandfæstninger sikredes Tienden efter Tønsbergerforliget. Dog synes Gejstligheden hverken at have faaet eller krævet den i dens hele Udstrækning. — Kirkeforbedringen var Kronen og Adelen en velkommen Anledning til at plyndre Kirken. Bispe- og Klostergodset blev forvandlet til verdslige Len eller solgt eller bortskjenket; den rige Bispetiende blev forvandlet til Kongetiende o. s. v. At Almuen ogsaa ønskede at faa sin Andel i Rovet, er ej at undres over, og udentvivl haabede Mange at blive fri for Tiende til Kirke og Præst; thi overalt i Landet og især i Stavanger fandt man hos Almuen stor Uvilje og megen Modstand mod at betale Tienden. Da man imidlertid fandt, at Præster fremdeles vare fornødne og maatte sikres nødtørftig Underholdning, bød den danske Kirkeordinants af 1539, „at Bonden skal tiende hvert tiende Kjerv af allehaande Korn og desligeste den tiende Høfde efter den Recesses Lydelse,

[54]) Den samme Fordeling af Tienden i 4 Parter paabydes ogsaa i Erkebiskop Jons Kirkeret Kap. 20.

som kongelig Majestæt og Danmarks Riges Raad med menige Adel have dennem derom forligt og beseglet. Deraf skal Præsten have den tredje Part, og Kornet skal føres dem i Kjerven, men udi de Lande og Steder, som de ikke have saa rundelig Kornsæd, som de have udi Jylland, Sjælland, Fyen, Skaane og Smaalandene, der skulde de give Smør, Brød, Fisk og Andet, som de pleje at tiende og give efter gammel Sædvane. Desligeste skal hver Sognepræst beholde sin Præstegaard med al sin Rettighed og rette Tilliggelse samt Offer paa de 3 Christi store Højtider" [55]),

Ovennævnte Bestemmelser gave Anledning til megen Strid mellem Almuen og Præsterne. I Norge var Tienden før bleven delt i 4 Dele, hvoraf Bønderne havde beholdt den ene $\frac{1}{4}$ Del til Hjælp for deres Fattige; nu tabte de denne Ret og bleve endog befalede at betale Præsten $\frac{1}{3}$ Del og bringe ham det i Kjerven, og det ikke blot af Byg og Havre, men ogsaa af Rug o. m. De, som havde haabet ved Kirkeforbedringen at blive tiendefri, følte sig bittert skuffede, og Alle vare misnøjede og undsloge sig for at tiende efter Ordinantsen, ja beraabte sig vel endog paa den Bestemmelse i samme, at de, som ikke have rundelig Kornsæd, skulde tiende efter gammel Sædvane. Præsterne paa den anden Side fandt sig ogsaa brøstholdne, da de hverken fik, hvad dem fordum tilkom efter Tønsbergerforliget, og ej heller eftersom deres Brødre i Danmark fik, nemlig $\frac{1}{3}$ Del af Tienden. Denne Strid førtes endnu med Heftighed, da Hr. Jørgen blev Bisp. At faa den bilagt var en Hovedgjenstand for hans Bestræbelser. „Han anstrengede alle sine Kræfter for at hæve den mellem Præsterne og Almuen opkomne Strid. Ikke destomindre vare dog alle Anstalter og al derpaa anvendt Møje forgjæves" [56]).

---

[55]) Den rette Ordinants i Otense f. LXIX.
[56]) Hatting S. 212.

Ikke længe efter at den omtalte Synode 1573 var holdt i Stavanger, drog Bispen til Danmark, vel hovedsagelig for personlig at skildre for den ham meget bevaagne Kong Fredrik II sin egen og sit Præsteskabs mislige Stilling og udbede sig Beskyttelse og Hjælp. Ved denne Lejlighed overbragte han vel ogsaa efter sit Præsteskabs Anmodning Kongen Synodens Klager. Udentvivl lykkedes det den nidkjære og frimodige Biskop at faa flere af de paaankede Mislighеder, som Fortrykket af Fogderne og mere, afhjulpne. Som Følge af hans Forestillinger var det vel ogsaa, at Kong Fredrik fra Roskilde 2den August 1574 bød Norges Statholder Povel Hvitfeld, at straffe dem, som fordristede sig til at true og undsige Bispen under hans Visitats og anden Bestilling, og tilholde Almuen at betale den omstridte $\frac{1}{4}$ Del af Tienden til Stavanger Skole og Hospital [57]). For at bringe Tiendesagen til Ende blev der 1576 i Skien holdt et stort Møde af Adelen, Biskoperne og Lagmændene Søndenfjelds under Forsæde af Statholder Povel Hvitfeld. Her mødte og Stavanger Biskop med nogle af sine Præster, blandt hvilke den bekjendte Peder Clausson, og 13 af de bedste Bønder udi Stavangerlen (12te Juli 1576). „Her", beretter Peder Clausson, „har Povel Hvitfeld, Norges Statholder, med velbyrdige og vise Mænd og med alle Lagmænd Syndenfjelds i Norge og andre Forstandiges Raad gjort saadan Handel derom".

Om Tienden blev der besluttet, at Almuen skal paamindes „at tiende retfærdigen" [58]) efter Kongens Brevs Lydelse. Korn med al Grøde, Rug og Hvede, skal tiendes af Ageren og sættes besynderligen og skal være aftærsket før Jul og ført til de sædvanlige Steder. Af de store Fiskerier

[57]) Bilag IV. Beviser paa Kongens Naade findes Bilag II og III.

[58]) Dette indskjærpedes allerede i Kongens Brev af 1ste April 1570 (Paus II, 361).

skal ogsaa tiendes, og den, som findes uretfærdig at tiende, skal straffes. „Om den ¼ Part af Tienden, som kaldes Bondeluthen, besluttedes, at Almuen skal den beholde hos sig efter gammel Sædvane og hjælpe deres Fattige hjemme i Bygden med, som de ville være bekjendte for Gud [59]). Derimod har den menige Mands Fuldmægtige bevilget og samtykket, at hver Mand skal give et Spand Korn af hver Mandsverk aarlig og det fremføre med deres Tiende, levere samme til 2 Mænd i hvert Sogn, der skal bringe Præsten det, hvorpaa han skal forvende det i Penge og sende disse til Skolen i Stavanger til Underhold for Skoledegnene, at de stedse skal blive ved Skolen og ikke udløbe iblandt Almuen efter deres Almisse, som det her til Dags skeet er“ [60]).

Strax derefter udgave Bønderne i Stavangerlen, som er Rygesfylke, Jæderen og Dalerne, baade deres Tiende og deres Spandkorn, en Sjælands Skjeppe, til Skolen, men Bønderne paa Agdesiden negtede, da de ej havde været med i Skien, baade at tiende efter Kongl. Maj.s Brev og levere det Spand Korn til Skolen. Hr. Jørgen og Skolemester Hans Pedersen klagede nu paa menige Præstemænds Vegne over denne Vrangvillighed for Herredagen i Bergen 28de Aug. 1578, idet de gjorde opmærksom paa, at den ¼ Part af Tienden, som efter den gamle Christenret tilhører de Fattige, af Paul Hvitfeld paa Kongens Vegne var bestemt til fattige Skolepersoners Underholdning. Endvidere klagedes over, at nogle af Bønderne ej vilde retfærdigen tiende. Herredagen stadfæstede Hvitfelds Bestemmelse og bød Almuen at tiende retfærdigen Det hjalp imidlertid lidet. — Bispen henvendte sig 1579 atter.

---

[59]) Om denne ¼ Del af Tienden klagede Almuen ogsaa i Oslo, Hamar og Throndhjems Bispedömmer, se Recessen i Oslo 7de Octbr. 1578 og en lignende for Throndhjem af 15de Septbr. 1578, der begge findes hos Paus.

[60]) Det samme var endnu 1601 Tilfældet i Throndhjem (Paus II, 1601).

til Kongen, men da han ej Andet vidste, end at man paa Agdesiden ogsaa havde forbedret Tienden som i Stavangerlen, omhandlede han ej Tienden, men androg kun om en kongelig Befaling til Lensherrerne paa Agdesiden, at de skulde tilholde Almuen hver i sit Len at udgive hver sin Behjælpning til Skolen. Bønderne i Listers og Mandalslene fandt sig nu vel i at betale deres Spandkorn til Skolen, „men med en ond Vilje og Præsternes store Umage, og somme have ikke udgivet uden Halvparten deraf og somme ganske indeholdt det". Men i Nedenæslen holdt de det endda til 1590, da Statholderen, Axel Gyldenstjerne, paa Lagthinget befol, at Almuen skulde det udgive og Fogden holde dem dertil, „men", siger Peder Clausson, „de agtede det ringe". Biskopen, hvem Skolens Tarv laa varmt paa Hjertet, bød da den kraftfulde Provst Peder Clausson i Aaret 1592 at drage til hver Hovedkirke og Annex i Nedenæslen og forelæse Lensherren Hans Pedersson Basses Skrivelse, at de samme „Deigne-Spandt skulde udgive", og han bragte det endelig saa vidt med dem, at „de bleve optegnede og siden have det udgivet, men i „Raabygdelaffuet" have de endnu (1605) ikke udgivet en Haandfuld Korn eller nogen anden Ting for samme Degne-Spandt, endog Bispen nogle Gange under sin Visitats paamindte dem og flittig formanede dem dertil" [61]).

Hvad Tienden paa Agdesiden angaar, saa vedblev Bønderne der at negte at betale Tiende efter Kongens Befaling. Naar man krævede dem, „krøbe", som Hatting siger, „Bonde-Nykkerne frem, og Enhver sagde: „Min Far ga ikkje Tiende aa Prestie, so gjær eg ikkje heiller; di kan no jære, kva di will, dæ kvitte ikkje meg".

1595 besøgte Bispen personlig den unge Kong Christian IV og det regjerende Raad og forhvervede en kongelig Skrivelse

[61]) Clausson. Se Hofman om Tiende S. 38 og Peder Claussons Levnet af A. Faye.

til alle Lensherrer i Stiftet med Befaling, at Almuen skulde tilholdes at tiende retfærdigen; men ej heller dette hjalp blandt de stive Egder. Alt blev ved det Gamle, endog efterat Peder Clausson havde tilskrevet Junker Sturnich Bøelle, Herre til Woodtzwidtz, der fra 1606 til sin Død 1618 var Befalingsmand over Agdesiden, sit mærkelige Brev af 10de Marts 1606, hvori han meddeler en historisk Fremstilling af Forholdene og Striden og anmoder Junkeren paa egne og Præsteskabets Vegne at fremme Sagen hos Kongen, da han mente, at „Menighederne hverken bleve fattige eller rige ved svigelig at forholde deres egne Sognekirker og deres fattige Sjælesørgere det, som de med Rette bør at udgive til dem“ [62]).

Lykkedes det end ikke den nidkjære Biskop at faa Striden om Tienden overalt bragt til det ønskede Slut, saa udrettede han dog, som vi have seet, Meget i saa Henseende i Stiftets vestlige Halvdel, og næsten overalt lykkedes det ham at faa Almuen til at betale et Spand Korn til Stavanger Skole, hvor baade Degne og kommende Præster skulde dannes. Det kunde nemlig ej blive skjult for denne klartseende Mand, at en af Aarsagerne til, at de evangeliske Præster mødtes med saa megen Uvilje og saa Lidet udrettede, var, at de fleste dels vare udannede, uvidende og udygtige, dels vare danske Mænd, der ofte ved deres Sprog og Mangel paa Kjendskab til Folkets Tungemaal, Karakter og Sæder hindredes i deres Gjernings Udførelse, ligesom vel flere af disse ogsaa manglede den Dygtighed og Aands Overlegenhed, som kunde erstatte ovennævnte Savn; thi neppe var det de dygtigste Præsteemner, som vovede sig op blandt de haarde og vilde Nordmænd. Skulde der altsaa udrettes noget Alvorligt for Fremtiden, maatte der sørges for at faa Præster, som idetmindste havde

[62]) Brevet findes trykt i Hofmans Afhandling om Tiende, 2den Udg. S. 35—37.

modtaget deres Ungdomsdannelse i Landet og vare bekjendte med Folkets Sprog og Sæder. Han havde ogsaa fra sin Virksomhed og sit Ophold i Bergen erfaret de velsignelsesrige Følger af den Iver, hvormed den dygtige og brave Geble Pedersson havde taget sig af Bergens Skole, og hvor mange dygtige Ordets Tjenere der fra denne evangeliske Planteskole vare udgangne. Det er derfor naturligt, at han ej blot sørgede for at skaffe de fattige Disciple den fornødne Underholdning, men at han ogsaa som fordums Rektor tog sig med Iver af Skolens Opkomst og fik den forsynet med duelige Lærere [63]).

Vi have seet, hvorledes Jørgen Erichsson i Tiendesagen og i Anledning af Gejstlighedens grundede Klager var, som det sig sømmer og anstaar en sand Biskop, sit Præsteskabs Støtte og Talsmand baade hos Kongen og Folket. Men han glemte ej heller, at det er en dygtig Overhyrdes Pligt at være Menighedernes og Præsteskabets Episcopus eller Tilsynsmand og at vaage over, at Alt gaar sømmeligt og ordentligt til. Er dette endnu i vore Dage et vanskeligt og besværligt Hverv, saa var det under de da forhaandenværende Omstændigheder mange dobbelt vanskeligere og besværligere, saameget mere som Biskopen da i de fleste Tilfælde maatte handle paa eget An- og Tilsvar. Vi ville stræbe ved Fakta at vise, at Hr. Jørgen Erichsson ogsaa i denne Henseende fortjente det Skudsmaal, som Samtiden gav ham, at han var „en nidkjær Bisp".

I denne Retning havde Fortidens Biskoper dog Hjælp og Raad i Domkapitlerne. Det er bekjendt, at samtidig med

---

[63]) Bispen udnævnte da Rektorerne ved Skolerne. Som „rector scolæ" nævnes 17de Octbr. 1576 Johannes Petri Birck, Fionius (fra Fyen), som af Kapitlet enstemmig valgtes til sammes edsvorne Notarius publicus. 1579 den 18de November nævnes Christen Dagfindsson, som senere og længe blev Sognepræst i Stavanger, 1587 Severin Wincentius Velleius, 1588 den 28de Marts Elling Simunsson, 1599 den stridbare Peder Henriksson.

Erkebispestolens Oprettelse i Nidaros blev der ved den kloge romersk-katholske Kardinallegat Nikolaus, Biskop i Alba, henved 1152 ved alle Kathedralkirker i Norge oprettet Kapitler, ligesom Tilfældet da var næsten overalt i den romerske Kirke. Disse Kapitler bestode af en Samling Gejstlige, der, saa at sige, for Kleresiet eller i dets Navn skulde vælge vedkommende Biskoper og bistaa dem som kirkeligt Raad. Kapitlets Medlemmer kaldtes Kanniker (canonici) og vare i Norge tillige Præster, der havde til Bestyrelse og Underhold Præstekald (Præbender), men skulde dog tildels som Munke leve sammen, og have fælles Bord (mensa communis) [64]).

Ved Reformationens Indførelse blev vel paa Luthers Forbøn Kapitlerne bestaaende, men de tabte det Meste af deres Indflydelse, og deres Indtægter kom ej sjelden i Uvedkommendes Hænder. Om Stavanger Domkapitel ved man kun, at Thor Røed behandlede Stavanger Kapitel paa samme Maade, som hans Jævnlige Otto Stigson gjorde i Throndhjem, og han „opbrændte paa Kirkegaarden det skjønne Liberii (Bibliothek) og mange nyttige Bøger og Breve, som vare i Kapitlet". Stavanger Kapitel var under de to første evangeliske Biskoper fortrykt og uden Anseelse og Virksomhed og synes at have været indskrænket til Byens Præster og Skolemesteren [65]). Jørgen Erichsson, der erkjendte, hvor megen Gavn og Støtte Bispen kunde have af et velbesat

---

[64]) Keysers Kirkehist. S. 223. Anhang til Kongespejlet S. 186. Nærmere Oplysninger om Domkapitler findes i „De danske Domkapitler, deres Oprindelse, Indretning og Virksomhed för Reformationen" af Ludvig Helveg.

[65]) 1601 den 4de April böd Christian IV, at Kannikerne i Throndhjem skulde residere hos Bönderne i Kannikegjeldene og ej som hidindtil lade dem styre ved Kapellaner, og at „bona communia", som falde i Kapitlet, skulde deles mellem de residerende Kanniker udi Byen, nemlig Superintendenten, Kantor, Lektor, Archidiakon, de tvende Pastores til Domkirken og vor Frues Kirke samt Chordegnen (Paus, II, 452).

Kapitel, gjorde i den Retning Forestilling til Kongen, der udentvivl som Svar derpaa udstedte (under 13de Maj 1574) en Skrivelse til Mester Jørgen Erichsson, hvori blandt Andet ytres, at, „da Superintendenten skal have en ringe Bistand af Nogen, naar gejstlige Sager bliver kaldet og indstevnet for hannem paa Kapitlet", saa bevilger Kongen, at fire smaa Præbender, som tilforn have ligget under Domkirken, men en Tidlang vare komne derfra, skulde gjengives den, „paa det at Mester Jørgen Erichsson kunde have Nogen, som med ham kunde forhøre samme gejstlige Sager udi Rette, saa og forhjælpe Enhver til Lov og Ret. Hr. Christopher Sigurdson [66]), Sognepræst til Avalsnæs og Provst udi Karmsund, Hr. Peder Jensson, Sognepræst til Høland [67]), Hr. Peder Jacobsson, Sognepræst til Haalandt [68]), og Hr. Anders

[66]) eller Sigvordson. Han er sandsynlig den Christophorus Stavangriensis, som 1553 blev optagen ved Rostocks Universitet. 1570 den 22de August blev han ved Kongebrev beordret at aflevere Jon Guttormsson Stokke Præbende. Som Kannik og Provst i Karmsund forekommer hans Navn ofte i Kapitlets Møder. Han overlevede Jörgen Erichsson, thi hans Eftermand, Abraham Ingelbrektsson, forekommer först 1611.

[67]) Höland, nu Höjland, kaldtes og Gand. Som Sognepræst der omtales 1293 en Erik. Blandt de Kanniker, som deltoge i Kapitlet den 10de Octbr. 1576, nævnes Peder Jensson, Sognepræst til Gand. 1581 den 2den Marts overvar han („Petrus Johanni i Gand") med Flere Overhörelsen af en Mand, som ikke kunde sin Börnelærdom, men megen forfængelig Læsning i Fabler og Munkedigte, hvorfor han af Kapitlet dömtes til at staa aabenbar Skrifte. Kort efter, 11te Marts, maatte Peder i Gand paa Kapitlet purgere sig ved Ed, at han vidste om den nævnte Mands „Læsning paa Schelbrot".

[68]) Haalands Kirke hörte under Domkapitlet og var 1296 udentvivl Præbende for den Kannik Ketil, som siden blev Bisp. Peder Jacobsson og hans Hustru Magdalena Svensdatter bygslede 10de October 1576 Gaarden Vatne. Samme Dag deltog han som Kannik i Kapitlet tilligemed Anders Jonsson. 1590 den 19de August blev det overdraget Hr. Peder i Vigedal, Hr. Laurits paa Klep og Hr Peder i Gand at forlige Anders paa Heggeland med en Gunhild, som sagde, at han havde lovet hende Ægteskab. „Da deres Sind ej kunde falde sammen, enedes de om, at han skulde give hende 12 Rdlr., 1 Ko og deres Barn Opfostring".

Jonsson, Sognepræst til Ly, beordredes herefter, „naar de af Mester Jørgen Erichsson tilsiges, at besøge Kapitlet i Stavanger Domkirke og der med dennem forhøre samme gejstlige Sager udi Rette", mod at bekomme som Erstatning for deres Ulejlighed de 4 omtalte smaa Præbender, Haruidtż, Vagle, Loffre og Steenberg, med Bønder, Tjenere og al deres Renter og rette Tilliggelser [69]).

Domkapitlerne i de Dage dannede et Slags gejstlige Forligelseskommissioner og gejstlige Domstole [70]). Stavangers Domkapitel under Jørgen Erichsson var ej blot sysselsat med at afgjøre Skilsmissesager og bestemme, om Ægtefolk maatte skilles og atter gifte sig, men ogsaa med at forlige uenige Ægtefæller, holde Trolovede til at fuldbyrde Ægteskab, sætte tilrette og advare dem, som førte et forargeligt Levnet, befattede sig med Signen, Overtro, falsk Lærdom o. s. v. For Kapitlet indstevnedes og irettesattes uefterrettelige Præster og Skolemestere, og her mægledes Forlig mellem Gejstlige, som vare komne i Strid sammen. De Anklagede eller Indstevnede mødte almindelig personligen. Som Anklager i gejstlige Sager fremtraadte snart Kongens Fogder, snart Bispen, snart Provsterne. Som første Medlem sad den kongelige Lensmand eller Befalingsmand eller hans Befuldmægtigede, men det var i sjeldne Tilfælde, at de deltoge i samme. Oftest sad som første Medlem Bispen, og som faste Medlemmer vare almindelig tilstede Sognepræsten og Prædikeren i Stavanger og rector Scholæ. Foruden dem,

---

[69]) Brevet findes i norske Regist. paa Rigsarchivet.

[70]) I den af Jörgen Erichsson indrettede Kapitelsbog staar som Indledning: „Cur collegia Canonicorum instituta & episcopis ecclesiarum cathedralium adjuncta sunt?" 1) For at de skulle forklare Skriften med Flid og Omhyggelighed, udbrede og forsvare den sande Tro mod alle Vildfarelser. 2) For at de med Bisperne skulle dömme i Kirkesager og besörge, hvad der angaar Kirken, bevare Fred, forsvare Præsterne o. m.

men sjeldnere, mødte de af Kongen udnævnte 4 Nabopræster. Stundom sade ogsaa andre Præster og Provster deri. Sjeldnere deltog Lagmanden og andre Lægfolk [71]).

1593 den 28de Juni holdtes i Stavanger atter en almindelig Synode [72]). Paa samme indstevnede Superintendenten Hr. Peder Madsson paa Lunde, fordi han skulde have sagt til Hr. Christen paa Haalandt, at der ej skulde findes nogen Lov for at udgive Degnekorn, men at Mester Jørgen havde selv paalagt Bønderne det, hvilket Biskopen strax beviste ved Kongl. Majestæts Brev at være usandfærdigt sagt. Hr. Peder benegtede højtideligen at have sagt Saadant. Hr. Christen paastod det Modsatte. For Guds og gode Mænds Skyld lod Bispen Sagen fare og tilstedte Hr. Peder og Hr. Christjern at forliges, som og skede [73]).

Samme Gang blev af menige Kapitel og Synode afsagt for Rette, „at hvilken Præst herefter findes, som konspirerer med Bønderne at opvække dennem til Ulydighed enten mod Bispen, Provsten eller nogen Anden, skal for slig sin Modvillighed paa det højeste blive straffet".

Saavel Bispens Anklage som denne alvorlige Bestemmelse tyder hen paa en Misnøje blandt Almuen, hvori enkelte Præster synes at have deltaget. Misnøjens Aarsag synes at have

---

[71]) En lykkelig Skjæbne har reddet fra den Ödelæggelse, som har rammet Stavangers Kapitels övrige Dokumenter, den Bog, der indeholder alle Sager, Domme og Breve, som i „Staffuanger Kapitel handlede og udgivne ere fra 1571—1629", og da disse Efterretninger indeholde mærkelige Bidrag til at lære den Tids Forhold og Anskuelser at kjende og interessante Bidrag til Kulturhistorien, meddeles i Bilag VI et Uddrag af det Vigtigste, som forefaldt i Kapitlet, medens Hr. Jörgen Erichsson var Medlem af samme.

[72]) Om der i Mellemtiden har været holdt Synoder, kan ej sees af de Kilder, der have staaet til min Raadighed.

[73]) Hr. Christen Pedersson havde været Præst i Lunde, förend han kom til Haaland.

været Degnekornet[74]), hvorved menes det Spand Korn, som det havde lykkets den ivrige Biskop at faa antaget af Almuen til Underholdning for de fattige Disciple ved Stavanger Skole. Disse havde tilforn maattet søge Livsophold ved at gjøre Tjeneste ved de nærmeste Kirker, hvorfor de ogsaa kaldtes Løbedegne. Med denne Byrde har man altsaa ej alene været misfornøjet paa Agdesiden, som vi før have seet, men ogsaa paa andre Steder, og Misnøjen har sandsynlig tiltaget, naar endog Præsterne omtalte Biskopens Paalæg som egenmægtigt. Baade Bispens Klage og Synodens Dom viser imidlertid, at Hr. Jørgen ej var at spøge med, men med Kraft og uden Persons Anseelse førte Krumstaven. Naar man tager Hensyn til Tidernes Forhold og den Vanskelighed, som det i de Dage var med at faa vellærte og dygtige Præster, kan man let tænke sig, at der blandt Præsteskabet maatte findes mange braadne Kar. Disse manglede ej, men Hr. Jørgen viste sig ogsaa som en nidkjær Tilsynsmand. Flittig visiterede han sit vidtløftige Stift og formanede da baade Læge og Lærde til at leve efter Evangeliets Forskrifter; men naar faderlig Formaning og Advarsel ej hjalp, saa stevnede Bispen de Uefterrettelige og Gjenstridige for Kapitlet og dels irettesatte dem, dels lod dem afsætte[75]). Den 18de Januar 1594 lod han for et siddende Kapitel læse Kongens Brev om Præsternes Uskikkelighed og gav Provsterne en Kopi af samme, at meddele deres Præpositur (Provsti) „til at

[74]) Saa önskeligt, ja nödvendigt det baade fra et höjere Standpunkt og for Almuen maatte være at faa vel oplærte Degne og Præster, vedblev Almuen dog at vise sig vrangvillig med Hensyn til Degnekornet; thi i Kapitlet 15de Septbr. 1610 maatte Lensherren Kaas love at lade skriftlig Befaling udgaa til alle Bondelensmænd, at holde Almuen alvorlig til „noget at hjælpe til Stavanger Skole efter Ordinanz".

[75]) 21de Oktbr. 1579 blev Hr. Jacob i Suldal for grove Forsömmelser og idelig Drukkenskab afsat udi 3 Aar. — Om ham Bilag VI, 21de Oktbr. 1579.

spegle sig udi", og 18de Juli s. A. blev den før omtalte Jørgen Storch, Sognepræst paa Lister, der hverken vilde lyde sin Provst Peder Claussons eller Biskopens Formaninger og Advarsler, for mislig Embedsførelse afsat fra sit præstelige Embede og Vilkaar [76]).

Den 23de September 1594 fik Hr. Christen paa Jaasund [77]) paa Kapitlet den Admonition: „at forsømmer han igjen de Dage, som han skal gjøre Tjenesten paa, foruden Kannikdom eller andet lovligt Forfald, skal han afsættes. For denne Gang skal han give de Fattige 3 gamle Daler". Da han vedblev at være forsømmelig og selvraadig, dømtes han 17de Juni 1596 til at give 6 Rdlr. til de Fattige og siden en streng „Obligazz". Da Hr. Christen imidlertid istedetfor at forbedre sig forargede sin Menighed ved Drukkenskab og anden Usømmelighed, lod Bispen ham tiltale for Kapitlet, som (18de Juni 1597) dømte ham til Afsættelse.

Den 23de September 1594 blev Anders Einarson, Sognepræst i „Kvindesdal", dømt til at give 4 gamle Daler til Stavanger Hospital, fordi han uden Trolovelse og Lysning havde taget en Kvinde til sig og derpaa sendt hende hjem igjen [78]), og 11te Oktbr. s. A. afsattes Hr. Jon Olufson for sit løsagtige Levnet med en Kvinde i Egersund.

Den 17de Juni 1600 blev Antonius Frantzon af Bispen tiltalt paa Kapitlet, fordi han havde rømt fra sit Kald i Lund og i ¾ Aar ej besørget samme, men levet et letfærdigt Levnet i Stavanger og Bergen. Han blev dømt fra sit Embede, forvist Stiftet og erklæret æreløs [79]).

---

[76]) Denne för omtalte uværdige Præstemand, der i et talrigt besat Kapitel fradömtes Embedet, blev dog benaadet af Kongen og atter indsat i sit Embede, hvor han 3 Aar derpaa döde. Om ham se Peder Claussons Levnet af A. Faye.

[77]) Den Side 214 her omtalte Hr. Christen Pedersson paa Haaland. – Videre om ham Bilag VI, 17de Juni 1597.

[78]) om ham Bil. VI, 23de Septbr. 1594. [79]) Bil. VI, 17de Juni 1600.

14de Juni 1601 i et talrigt besat Kapitel dømtes Listers Præster, Anders Jørgenson og Jacob Claussøn, for mislig Embedsførelse, misligt Levnet og Stridssyge til Afsættelse fra deres gejstlige Embede og befaledes at rømme Stiftet, medmindre „Kongen eller Statholderen vil bedre Naade mod dem gjort have“ [80]).

Dog var det ej blot de Gejstlige, med hvilke den ivrige Bisp holdt et vaagent og skarpt Øje. Domkapitlet var under ham et kirkeligt Tribunal, hvorunder alskens Forargelser, der hørte under Kirkens Tugt, bleve paatalte, de Skyldige irettesatte, de Forurettigede beskyttede og de Uskikkelige straffede. Saaledes som et Exempel blev 1595 den 14de Januar en Truls Svendson med sin Frille indstevnet og begge af Bispen „haardelig irettesatte“. Han fordrede, at de, som havde 2 Børn sammen, skulde ægte hinanden. Da Truls indvendte, at han ej kunde det for sin Slægts Skyld, maatte han forpligte sig til at ophæve den strafværdige Forbindelse, give hende en Sum Penge og desuden de Fattige en Vog Kjød o. m.

Af anførte Exempler, hvilke af Kapitelsbogen mangfoldig kunde forøges (se Uddraget Bil. VI), vil man allerede kunne slutte sig til, at Raaheden og Usædeligheden maatte være stor. Den evangeliske Frihed blev her, som andetsteds, især af den uvidende Mængde forstaaet som ensbetydende med Ret til at gjøre, hvad man selv lyster. Meget af det Ukrud, som den katholske Kirke med sin stærke Kirkearm havde kuet, spirede og voxede frodigen i Ly af den saakaldte evangeliske Frihed og bar sørgelig Frugt under den slappe Styrelse, som fandt Sted under Stiftets to første Biskoper. Der gik derfor lang Tid hen, inden det lykkedes oplyste og nidkjære Bisper og Præster ved Evangeliets Prædiken, godt Exempel og

[80]) Bilag VII. Om den forargelige Strid se Peder Claussons Levnet af A. Faye.

alvorlig Kirketugt at kue det farlige Ukrud og fæste de løsnede Baand.

Vi have ved flere Exempler oplyst, hvor misligt det stod sig baade med Herre- og Lærerstanden. At det ej stod bedre til blandt Almuen og den store Mængde, kunne vi ane. Hr. Jørgen Erichsson stadfæster denne Anelse. I sin første Prædiken over Profeten Jonas ytrer vor Biskop sig saaledes: „Hvad Laster og Guds Fortørnelse udi Nederstat (ɔ: de lavere Stænder) eller Husregiment sker, ved den menige Mand nok at klage over; thi der findes ganske faa ægte Personer [81]), som rettelig kunne fordrages og fredsommelig leve tilsammen. Forældre og de Gamle ilde optugte Ungdommen, men giver dem snarere Forargelse udi alt det, som er imod Guds hellige Bud og Befaling. Børnene og Tiunde vil ikke lade sig tugte og regjere af Nogen, men plat være uden Straf og Paamindelse. Hos det menige Folk er Slemmen og Demmen med Løsagtighed, Tyveri, Bedrageri, Løgn Fortalelse (ɔ: Bagtalelse) og saadan mere Forfængelighed; thi at Menneskene findes slet vansindige og bestagtige, saa vi se udi alle Stater (ɔ: Stænder), at Synd og Laster staa i den højeste Grad og al fordømmelig Skikkelse, saaat vi maa vel beklage og sige med den hellige Mand Polykarp: „Ak, Herre Gud, hvi haver Du ladet os leve saadanne ynkelige og jammerlige Tider“ [82]).

Blandt det Ukrud, som i enhver Gjæringstid og fornemmelig i religiøs Gjæringstid frodig opvoxer, er ogsaa Sekter [83]).

---

[81]) ɔ: Ægtefolk.

[82]) I Danmark stod det ej bedre til. — M. Bertelsen i sin Formaning til Poenitenze 1561 ytrer: „Hvad vil jeg tale om den formaledide Drukkenskab og Slöseri, udi hvilke det ganske Danmark er kommen saa dybt, at vi ere værre end de udi Sodoma og Gomorra, ja fulere og slemmere end Svin“.

[83]) Den samtidige Forfatter af „den norske Sau“ ytrer: „Bergens By er som Sodoma og Gomorra. Deri ere Kalvinister og Vederdöbere,

Disse udebleve ej heller ved denne Lejlighed. Bispen ytrer i sin 8de Prædiken over Jonas, „at flittig Tilsyn og Examinering af Ordets Tjenere“ var fornøden og „besynderlig i disse Riger og Land, udi hvilke mange udlændiske Folk begive sig at ville bo og nedsætte sig, siden den Krig og lange Forfølgelse i Nederland været haver [84]), udi hvilke Lande den langsommelig Tid under Pavedømmet ikke alenest haver været tilstedt Guds Ords aabenbare Foragtere, men ogsaa adskillige Sekter og Partier blandt Folk haver været skjulte, som nu med deres forgiftige Vildfarelser blandt andre Mennesker udkomme og dennem med deres skadelige Lærdomme forgive med sig selv, hvilket man nu aabenbare kan se paa de forfængelige, vildfarende Sværmere og Gjendøbere, som til Embden og andre Steder findes, som baade negte de smaa Børn det højværdige Daabens-Sakrament og ikke heller mere holde af verdslig Øvrigheds Befalning, end vi Christne kunne holde af Tyrker eller andre vederstyggelige Hedninger, foruden mange andre skadelige Vildfarelser, som denne Sekt haver med at fare“ [85]).

Aagerkarle og Udsugere. Horeri og Blodskam gaar der i Svang. Ja de tillade endog offentlige Horehuse, bruge korte Alne, falsk Vegt, fælde forkjerte Domme, sværge falsk, tage mod Gaver og forfalske deres Varer“.

[81]) Forfatteren af den norske Sau vidner og, „at Vederdøbere, Kalvinister og Sakramenterere i Hobetal komme fra Holland og let faa Borgerret i Norge. En Del af dem lade sig endog examinere af vore Præster, men ere dog i Grunden döbte Jöder og Sekterere. Disse formörke baade de Gejstlige og Verdslige i Landet“.

[85]) Allerede 1555 havde Kong Christian III udstedt en streng Anordning mod Vederdöberne og Sakramentererne, hvori Superintendenter, Provster og Sognepræster almindelig befales flittelig at randsage baade hemmelig og aabenbare, om Nogen ere udi slig uchristelig Mening og Sværmeri, og strax angive de Skyldige for den verdslige Övrighed. Samme Overhörelse af alle Fremmede paalægges Bisperne af Fredrik II i Mandat af 20de Septbr. 1569. 1584 den 22de Septbr. udstedtes et Kongebrev, hvori den store uchriste-

Som et Exempel paa Tidsalderens Lyst til at bryde al kirkelig Orden og Skik kan ogsaa tjene, at en Bonde ved Navn Oluf Knudson satte sig op mod sin Bisp, indtrængte sig i Evangelii Embede og lod sig af Bønderne kalde til deres Sjælesørger, med anden utilbørlig Handel og Oprør [86]).

At Hr. Jørgen havde Meget at kjæmpe med for at holde Orden blandt den raa og selvraadige Almue, er let at begribe. Man truede og undsagde ham, saa han ej var sikker paa sin Visitats eller i anden Bestilling, som han paa Embeds Vegne havde at forrette, hvorfor Kongen 1574 bød at straffe dem, der „understaa sig at fejde eller overfalde Hr. Jørgen eller hans Tjenere“ [87]). Paa Herredagen i Bergen den 23de Aug. 1578 klagede han over, at Bønderne ej alene „ere modvillige mod Præsterne og fortrykke dem“, men at de komme drukne til Kirkerne og „steller dem noget seldsomt saavel mod Superintendenten sjelv, naar han kommer udi Visitats, som mod Sognepræsten“ [88]).

Naar vi tage i Betragtning, hvorledes Forholdene vare i Stavanger Stift, da Hr. Jørgen overtog sammes Styrelse, og vi af det Fortalte mindes, med hvilken Iver og Udholdenhed han rygtede sit besværlige Kald, saa maa det forekomme os, at det praktiske Liv med sine mange Krav saaledes maatte optage den ivrige Tilsynsmands Tid, at der kun maatte levnes ham liden Tid til literære Beskjæftigelser; men en Origenes, en Luther, en Palladius, en Pontoppidan o. Fl. ere

---

lige Utilbörlighed med Guds Navns store Misbrug til Trolddom o. m., som fandt Sted i Bergen og Stavanger Stigter, strengelig forbödes.

[86]) Bilag IV.

[87]) Bilag IV.

[88]) Dommen (23de August 2578) lød, at de Modvillige og Drukne ved Kirken skulde anmeldes for Fogden, tiltales for Lagmanden og straffes. „Samme Dag udstedte Herredagen en Formaningsskrivelse til Bönder og menige Almue udi Stavanger Stigt“.

lysende Exempler paa, hvad Lyst, Flid og en samvittighedsfuld og ordnet Anvendelse af Tiden formaar. Jørgen Erichsson var ikke blot en praktisk dygtig Tilsynsmand eller Biskop. Han var tillige en vel studeret Mand [89]). At han maatte være i Besiddelse af grundig Lærdom, saa at han ogsaa i denne Henseende fortjener en høj Rang blandt Norges Biskoper, have vi Grund til at antage, thi, som før fortalt, fortsatte han efter at have været Rektor ved Bergens Skole ved Understøttelse af Bergens Kapitel sin videnskabelige Uddannelse under et fireaarigt Ophold ved Kjøbenhavns og Wittenbergs Universiteter. Ved det sidste udgav han en „oratio de fraterna concordia", der blev trykt i Wittenberg 1570 i Kv., og som han dedicerede Bergens Kapitel.

Som Biskop holdt han en Ligtale over Fru Elizabet Pedersdatter Basse. Denne Ligtale over Joh. 11 er trykt i Kjøbenhavn 1578. Denne Frue var en Datter af Peder Hansson Basse og Fru Ingeborg Nielsdatter Gyldenløve og saaledes Søster til den norske Kantsler Hans Pedersson Basse til Sem og Foss (død 15de November 1602). Hun blev syg paa Hesbygaard paa Findø, men blev bragt til Stavanger, hvor hun døde 31te Januar 1578, kun 31 Aar gammel. Dette Dødsfald blev meget beklaget, og Hr. Jørgen holdt selv Ligtale over hende i Stavanger Domkirke 28de Febr. 1578. Han roser hende for hendes Guds-

[89]) Erasmus Lætus ytrer sig saaledes om ham: „excelsis qvæse Stavangria muris explicat haud tenui subsorte Georgius æqvo officio fovet ac studiis recreavit honestis". Blandt Kilderne til sin Forklaring over Jonas nævner han foruden Biblen og Symbolerne Cyprian, Athanasius, Ambrosius, Johannes Chrysostomus, Hieronymus, Augustinus, Bernhardus og Cyrillus, Luther, Melanchthon, Bugenhagen, Petrus Palladius, Johannes Macchabæus Alpinas, Dr. Nicolaus Hemmingius, Johannes Brentius og Paul Eberus, „hvilke allesammen ere kjendte og holdne for Christi Kirkes tro Bygningsmænd; thi blues mig ikke ved at have brugt deres Undervisning udi dette Skrift".

frygt og anfører om hende, at da Fredrik II havde bevilget, at de andre Sognekirker i Stiftet skulde med deres Indkomster hjælpe Stavangers da forfaldne Domkirke paa Fode igjen, fik hun sin Husbond Henrik Brockenhus, Befalingsmand over Stavanger Len[90]), til at betænke Kirken med en kostbar Prædikestol[91]), og strax efter forsynede han den med gode Alterklæder, og Hr. Jørgen tilføjer, at „det havde været at ønske, at Andre havde havt den gode Vilje Tredjeparten, som disse gode Folk med Raad og Gjerninger have vist, thi da tvivlede han ikke paa, at denne skjønne Bygning vilde ikke være kommen til saadan Nedfald eller staaet saa øde, som i lang Tid var skeet". Han roser hende ogsaa for at have været en Elsker af Læsning i danske Bøger. Under sin sidste Sygdom sagde hun til M. Jørgen, at den Komet, som havde ladet sig se en otte Uger, viste, at Gud haver Noget i Sinde med denne onde Verden; thi alle Historier tilkjendegive, at mange Omskiftelser og Forandringer havde fulgt paa saadanne Kometers Aabenbarelser, og nu lagde Tyrker og Russer Vind paa at fordrive Christendommen o. s. v.[92]).

1592 lod han i Kjøbenhavn trykke i Kvart: „Undervisning om Menneskens Udkaarelse til Salighed, udtaget af hans

---

[90]) Henrik Brockenhus var en Søn af den fyenske Adelsmand Eiler Brockenhus, der 1537 fik det ved Reformationen til verdslig Forlening omdannede Værne Kloster, hvor Sönnen Henrik födtes 1542 af Kirstine Eriksdatter Gyldenhorn. Sin Fader mistede han i sit 5te Aar, tjente i Krigen under Fredrik II, deltog i Kapitlet i Stavanger 1573 og oftere, og kalder sig kongelig Befalingsmand over Stavanger, Ryfylke, Jæderen og Dalerne. 1582 forlenedes han med Onsö, hvor han efter sin Moder arvede Eilen eller Ellinggaard, 1583 eller 84 med Bratsberg, hvor han döde 6te Maj 1588 paa sin Gaard Edet (nu Eje i Holden). Saml. I, 369.

[91]) Den pryder endnu Stavanger Domkirke.

[92]) Saml. I, 369.

Lærer, den højagtede og lærde Dr. Niels Hemmingssøns latinske Skrifter [93]).

Det vigtigste literære Minde, som Jørgen Erichsson har efterladt sig, er en Samling af Prædikener, som bærer følgende Titel:

„Jonæ Prophetes skjøne Historia udi 24 Prædikener begreben. I hvilcke den Lærdom om en sand og alvorlig Poenitenz med mange andre Hoffuitstücker udi den hellige Schrifft oc deris nyttige Paamindelse, Spørsmaal og Gjensvar merckelig findis forklarede, udi denne sidste Verdsenstid saare gaffnlige at lære baade for dennom, som lære andre i den christne Kircke, og saa for deris Tilhørere udlagdt oc Predicket aff Jørgen Erichssøn, Superintendent udi Staffvanger Stict i Norge, prentet i Kjøbenhaffn af Hans Stockelman 1592".

Af Fortalen erfarer man, at disse Prædikener ere holdte af Biskopen i Stavanger Domkirke for en Samling af Gejstlige og Lægfolk og trykt efter hans Tilhøreres Ønske, og af Bogens Titel ser man, at den tillige var bestemt til Vejledning for Præster „som gavnlig at lære for dennem, som lære Andre". Han har derfor ogsaa i disse 24 Prædikener behandlet de vigtigste Sandheder af Christendommen paa en saa klar, simpel og bibelsk Maade, at den for Stiftets Gejstlige maatte blive, hvad hans Lærer Hemmingius's Postil var bestemt til for de danske Præster, en Vejledning og et Mønster. Denne Prædikensamling er unegtelig ej blot den mærkeligste religiøse Bog, som i Norge udkom i Reformationsaarhundredet, men en af de fortrinligste Prædikensamlinger, der lige indtil vor Tidsalder ere forfattede hertillands. Uagtet Sproget er forældet, og mange Udtryk og Mere bære stærke Præg af den Tid, hvori den blev forfattet, kan man dog endnu

---

[94]) Maaske hovedsagelig efter Hemmingius's berömte Verk: „de gratia universali, libero arbitrio, poenitentia & justificatione. Hafn. 1592".

læse disse Prædikener med Opbyggelse, ligesom de indeholde interessante Bidrag til at lære de Tiders Anskuelser, Oplysning og Forholde at kjende. Da det imidlertid er mere at ønske end at haabe, at denne Bog, som udgjør 305 Blade i Kvart, oplever et nyt Oplag, og Bogen nu er en literær Sjeldenhed, vil det maaske interessere mange Læsere at blive lidt bekjendt idetmindste med den mærkelige Fortale [94]). Den begynder med en Hilsen til alle Sognepræster og tro Sjælesørgere i Stavanger Stift. Han minder dem om „at lade Guds Ord bo rigeligen blandt sig (Kol. 3) og at findes tro som Husholdere over Guds hemmelige Ting (1 Kor. 4), som er den hellige bibelske Skrift, hvilken af den hellig Aand er dictet og ved de hellige Propheter, Evangelister og Apostle tilsammensæt og opskreven". Han minder dem endvidere om Ezechiel 33 og 1 Kor. 9 og tilføjer: „Dersom nu Prædikerne ikke rette sig efter denne Regel til at forkynde Guds rene og klare Ord, Loven og Evangelium, og dermed flittelig baade straffe og trøste, eftersom de fornemme det behov gjøres, da kunde de ingenlunde kaldes Guds Husholdere eller Christi Tjenere, men Lejesvende og falske Propheter, som ikke have nogen ret Sjælesorg for deres betroede Menighed, hvormed de og ere Aarsag baade til deres egen og Andres evige Skade og Fordømmelse, og var det langt bedre, at saadanne aldrig vare fødte til Verden. Thi kan hver forstandig Christen heraf agte, at Prædikeembedet er ikke saa let at forstaa, som hine uforstandige og ugudelige Mennesker herom kunde mene og dømme. Men det findes saa i Sandhed, at ligesom intet Embede kan være ypperligere, end dette, saa er og ikke heller noget Kald svarere og farligere til at udrette, end det, som alle Guds Ords Tjenere er paalagt, ikke aleneste ved Stu-

[94]) I Bilag IX findes nogle Uddrag af Bogen selv, især oplysende Tidsforholdene.

dering og anden stor Umage for de Stykker, som deres Embede udkræver af dem til at opbygge Christi Rige og Kirke med og til at nedbryde Satans Rige igjen med det salige Ord, hvilket de uden al Forsømmelse skulle forkynde og udraabe, saavel til Land som til Vand, baade Nat og Dag, saavel for de Syge som for de Karske, naar de tilsiges. Men allermest for den store Møje og Omsorg, de hermed maa have, at de udi aandelige og legemlige Fristelser, som Satan formedelst hans Lemmer uden nogen Stillestand eller Afladelse dennem stedse paafører, kunde blive bestandige indtil Enden".

Han opfordrer derpaa til Kamp mod „Djeffuelen" og hans tro Knegte, hvortil han ej blot regner Kjættere, Voldsmænd, Øjenskalke, Bagvaskere o. f., men ogsaa dem, „som udvortes holde sig for Kirkens bedste Venner og ere dog udi Hjertet hemmelige Tyranner, hvilke indgive store Potentater og Regenter det Raad, at de skulle tage fra Skolen og Prædikeembedet, hvad som gudfrygtige Fyrster og andre gode Christne have givet og lagt til Tjenernes Ophold, paa det at de siden enten af Fattigdom skulle trænges til at forlade og overgive deres Embede eller og at tie og dølge Sandhed for Menneskene, paa det at de ikke skulle komme i deres Ugunst, som kunde tage Underholdningen fra dem, og de derover maatte lide Nød og Armod. Lykkes det ej Satan at ødelægge Christi Kirke ved disse og andre, saa haver han strax andre berustede Tjenere tilrede, som ere Æresklikkere, Beklaffere og Skjændegjæster, som udøse al Forhaanelse og Bespottelse mod Guds Ord og Tjenere til at røve dem fra baade Agt og Myndighed hos den menige Mand — saa det visselig er et stort Mirakel, at Christi Rige og hendes Tjenere ere ikke længe siden undergangne og i Grunden ødelagte. — Men Gud være lovet, som har bygget sin Kirke paa saa fast Grundvold, at Helvedes Magt ej kan omstøde hende (Matth. 16. 1 Kong. 19.)". Dette oplyses

derpaa ved Exempler, tagne af Nero, Domitian o. s. v., Bonifacius og Paverne. „Men Gud har aabenbaret Pavernes grove Kjætteri ved det salige Redskab, Doctor Morten Luther, og andre mærkelige lærde Mænd baade udi Tydskland, Danmark og andre Steder, og haver siden forfremmet det samme formedelst gudfrygtige Konger og Fyrster. Heraf sees: „ecclesia Christi oppugnari potest, sed expugnari nunqvam". — Dog maa alle tro Sjælesørgere forvente stor Anfegtelse og Forfølgelse, saa jeg ikke tror, at der nu enten er eller og nogen Tid har været nogen ret Guds Ords Tjenere, som ikke har forsøgt nogen Stød af disse Satans Drabanter og Tjenere, for hvis Svig og Argelist den naadige Gud er mægtig nok at forsvare alle sine tro Tjenere, som af ganske Hjerte forlade sig paa ham, hvorfor de og ere ham en evig Taksigelse pligtige, hvilket jeg for min Person vil gjerne aabenbarligen have bekjendt for alle Guds Børn. — — — For at opbygge Christi Rige af yderste Formue og at nedbryde Djævelens Rige igjen i alle Maader og derhos af ganske Flid at bevise mig en retsindig og ustraffelig Arbejder baade for Gud og Menneskene og rettelig at dele Sandheds Ord — har jeg, saa ofte jeg ikke har været forhindret paa mit Embeds Vegne at besøge Kirkerne her i Stiftet med Tilsyn udi Religionen, at Alting saavel i Lærdommen som i Ceremonier efter Guds Ord og Kongl. Maj.s Ordinants maa allevegne ordentlig tilgaa, forklaret adskillige Stykker af den hellige bibelske Skrift her aabenbarlige for den christne Almue udi Stavanger, blandt hvilke haver været den hellige Jonæ Prophets Bog" [95]). — „Efterdi mange gudfrygtige Christne saavel blandt Guds Tjenere paa Landsbyen boendes ere, som Prædikere og Tilhørere her i Byen ere residerendes, som have havt Anledning

[95]) For Embedsforretninger rak han dog ej at fuldföre den förend Kongens Dödsaar 1588.

til at høre disse Prædikener, have ønsket, at de ved Prenten maatte udgaa", saa gav han efter for dette Ønske og tog Manuskriptet med til Kjøbenhavn, da han 1589 rejste derned; men da man da var beskjæftiget med Trykningen af Biblen, opsatte han sit Skrifts Trykning endnu et Par Aar [96]). „Dette mit Arbejde", vedbliver han, „hvad det nu være kan, elskelige Brødre i Christo! haver jeg Ingen vidst bedre at kunne dedicere og tilskrive end Eder, baade at jeg hermed kunne vise Eder nogen Taknemmelighed igjen for Eders broderlige Omgjængelse og anden Velvilje, som I mig udi 20 Aars Tid udi dette Stift have bevist, og alenest at I stedse have ladet Eder findes, hver efter sin Magt og Evner, Christi tro Husholdere over Guds hemmelige Ting" o. s. v.

Dette hæderlige Vidnesbyrd om hans Brødre i Herren er os saa meget kjærere, som han paa et andet Sted ytrer følgende Ord, idet han kaster et Blik tilbage paa sin lange Arbejden i Herrens Vingaard:

„Fra det første jeg efter Guds Vilje for 35 Aar forleden blev lovlig kaldet og uværdig beskikket til dette hellige Evangelii Prædiken, begyndte der udi det troligste, som Gud gav mig Naaden til, at ophygge Christi Kirke og at nedbryde Djævelens, da foruden dette Embedes Besværing med stor Omsorg og Arbejde til at udrette de Stykker, som dertil hørte, haver jeg og noget fornummet Satans listige Tilløb formedelst hans Soldner og mest af hine utaknemmelige og falske Brødre, af hvilke jeg havde langt andet fortjent og for-

[96]) Hermed menes den Udgave af Bibeloversættelsen, som Fredrik II lod besörge, og som bærer hans Navn, skjönt den först blev trykt efter hans Död 1589. Den er en revideret Udgave af den förste danske Bibeloversættelse, som Christian III besörgede trykt 1550, men föröget med Veit Dietrichs Summarier over hvert Kapitel, Luthers Fortale og korte Udlæggelser i Bredderne og et Register eller Realkonkordants paa 8 Ark. Denne Udgave er nu sjelden.

seet mig til, og mest siden jeg kom hid til Stiftet; thi noget efter at jeg for 20 Aar siden blev af Guds Forsyn lovlig kaldet og af min allerkjæreste og naadigste Herre og Konnung Fredrik stadfæstet og ordineret til dette forfaldne Stift og jeg af den Nidkjærhed, som jeg havde for Guds Ære og Guds Børns aandelige og legemlige Velfærd, tog mig paa mit Embeds Vegne noget heftig an med nogle andre flittige Guds Ords Tjenere baade at opbygge Christi Kirke og saa at nedslaa og ødelægge de Levninger af Djævelens Kirke, som udi lang Tid af Pavens og Munkes Folk haver været i dette Stift forsamlet, da haver Satan tvende Gange lagt sig efter at forhindre al den Tjeneste og Arbejde, som jeg herefter kunde afstedkomme i den christne Kirke; men Gud, Almægtigste, under hvis Beskyttelse jeg tryggelig haver holdet mig, haver baade vældelig tilbagedrevet Satans Lemmers Anslag herudi og saa trolig beskjærmet min Uskyldighed". Uagtet Forfatteren hermed hentyder til Begivenheder, som nu ere os ubekjendte, ville vi dog anføre hans Ord. Han fortsætter saa:

„Først for to forfængelige Mennesker, som af Djævelens og avindsyge Menneskers sammenlagt Raad have digtet mig en Hovedlögn paa og vare dermed saa langt henkomne, at der stod ingen Raad til (endog de nogle Gange vare hermed tilveje), at de kunde omvendes, hvorover Gud lod dem blive til Skjændsel, der Sagen af kongl. Majestæts Statholder [97])

[97]) Hermed menes den bekjendte Axel Gyldenstjerne, der fra 1588 til 1602 var Norges Statholder, og som han i Slutningen af sin Fortale giver følgende Skudsmaal: „Vi maa og vel her i Norge med al Taknemmelighed bekjende Guds store Velgjerning, der har forsynet Landet med vise og fromme Övrigheds Mænd og besynderlig med den fromme og gudfrygtige Mand, Axel Gyldenstjerne til Lyngbygaard, Statholder her i Norge og Hövidsmand paa Akershus, som med störste Flittighed tilser, at Lov og Ret med al anden christelig Skik bliver udi alle Stater her over alt Riget med Magt holden, hvorpaa han hverken Umage eller Vaade og Fare sparer, hvilket han i det forgangne Aar hos os i Stavanger

med andre retfærdige Dommere og Øvrighedsmænd her i Riget bleve aabenbarlig forhørte og de siden bleve befundne at være vitterlige Tyve, Menedere og forredelige Løgnere og dømte ærreløse (Thi saadanne ærreløse Mennesker, som ikke kunne blive slemmere end de ere, er det jo let for at beklikke ærlige Folk) og finge derfor Paamindelse og Straf, Andre til Exempel.

Det andet Slags havde grovelig beklikket mig med Hustru og ganske Hus, dog hemmelige, hvorpaa endog der vare klare Bevisninger: Saa torde de dog aldrig sligt aabenbare bestaa, men stedse tage det til dennem igjen og højelig med deres Ed stadfæste, at de saadant Snak om mig eller Mine aldrig kunde tænke, meget mindre vide nogen Skjel til at sige sligt. Hvorfor, efterdi Kongl. Maj.s Raad, som sidste Gang vare hid indskikkede i Norge med andre vise Mænd at sidde Retterthing, aabenbare forhørte denne Sag og kjendte mig med min Hustru og Hus uskyldige med den højeste Undskyldning, som ærlige Folk hør og bør at have. Da haver jeg og Mine hermed maattet være tilfreds og lade os nøje, at have gjort klar for vor egen Dør (som man plejer at sige). Men endog at disse Folk bleve samme Tid meget forskaanede, saa haver dog den retfærdige Gud saa vældelig siden hjemsøgt dem, at jeg selv med Mine haver havt stor Medynk over dennom".

---

trolig bevidste, da han tvende Gange, baade der han drog til Bergen og fra igjen, havde af disse omliggende Len mange Sager hid indstevnet for sig udi Rette og gav sig Tid og Stunder til at forhöre hver Mand til Rette, og da foruden nogen Persons eller Vilkaars Anseelse lod hver Mand vederfares, hvad Norges Lov og Ret kunde medgive, hvilket jeg med mange Andre baade af Adelen og andre retvise Mænd udi Sandhed forfore og derom kunde bære Vidnesbyrd". Dette indtraf 1590, da Axel Gyldenstjerne maatte rejse til Bergen for at mægle i den heftige Strid, hvori Lensherren Peter Thott var kommen med Gejstligheden, da Thott lod Absalon Beyers Enke brænde for Trolddom.

Hvilke disse Bispens Avindsmænd have været, og hvilke Beskyldninger de have fremført, kunne vi ej med Sikkerhed opgive[98]). I Kapitelsbogen findes derom ingen Oplysning; thi det var først flere Aar senere (1594 den 15de November), at Hr. Jens Buch „med grædende Taarer" bad Bispen om Forladelse, fordi han i et Bryllup havde „drukket Bispens Datter Susanne en Speglose til" (se Bilag VI ad 1594), og at Bispen (1598) i Kapitlet klagede over, at Skolemesteren i Stavanger, Hr. Peder Henrichson, en heftig og stridbar Mand, ej opførte sig mod sin Biskop, som han burde, og som han lovede, da han ordinerede ham. Da Peder med Taarer bad om Naade, tilgav Bispen ham[99]). —

Som bekjendt og før omtalt, var den danske Kirkeordinants gjort gjældende ogsaa for Norge, hvor den imidlertid foranledigede megen Ulejlighed og Strid, da mange Bestem-

[98]) Om ham se Kapitelsbogen 17de Juni 1598 og 12te Jan. 1599 i Bilag VI og Forliget mellem Bispen og ham paa Herredagen i Bergen 12te Juli 1599, Bilag VIII.

[99]) „Det andet Slag" kom dog nok fra Kosmus Arildsön, der 26de August 1578 blev Christopher Nielssöns Eftermand som Lagmand i Stavanger; thi i Herredagsprotokollen for Bergen 1585 berettes, at Mester Jörgen tiltalte 30te Juni 1585 Lagmand Kosmus Arilddssön „for nogen utilbörlige Ord og Handel, han skal have tillagt ham, hans Hustru, Hustrues Moder, Folk og Tjenere, saavelsom for nogen Misbrug, som skal være skeet af forn. Kosmus Arildssön og hans Hustru i hendes Sygdom". Bispen fremlagde forskjellige Bevisligheder saavel om sin Anklage som om sin egen Uskyldighed. Lagmanden fremlagde og nogle Prov og Vidnesbyrd til sin Undskyldning og negtede at have fremført de omtalte Beskyldninger mod Bispen. Parterne bleve saaledes forligte, at de gjensidig erklærede, at de intet Andet vidste end Ære og Godt, hvormed al deres Trætte skulde bortfalde og aldrig igjen oprippes, og alle de af dem i disse Sager paa begge Sider mod hinanden erhvervede Breve og Prov være döde og magteslöse" (Brandts Uddrag af samme i Manuskript). Sigtelsen mod Kosmus's Hustru angik nok Hexen Anne Knudsdatters „ugudelige Signelse paa Kosmus's Hustru" (Norske Saml. I, 256) og de 5 blodige Kors, som af Drömmeren Jacob Jonsson vare skaarne paa den syge Kones Krop (Bilag VI, 10de Juni 1584).

melser i den aldeles ikke passede paa de norske Forholde. Vel havde Truid Ulfstand og Claus Bilde ved sine Recesser af 1539 og Christopher Huitfeldt ved sine 4 Recesser af 1544 søgt at raade Bod paa de værste Misligheder og midlertidig ordnet de norske Kirkeanliggender. Da imidlertid disse Recesser ikke i alle Punkter samstemmede indbyrdes og ej heller med den danske Kirkeordinants, som ogsaa gjaldt for Norge, følte desto mere Trangen til en Kirkeordinants, afpasset efter de norske Forholde. Throndhjems Biskop Hans Gaas († 1578) havde ved Lektor Anders paa Throndenæs endog ladet oversætte den gamle Christenret af Erkebiskop Jon paa „danske eller det Maal, som nu forstaaeligt er og her i Riget menlig bruges“ [100]). Af flere Grunde gjorde han opmærksom paa, „at det gjøres Behov, at Norges Rige maatte efter Landsens Lejlighed gjøres en god christelig Ordinants og Skik baade med Lægfolk og Klerkeriet, at onde og ugudelige Fogder ikke saa haardelig handle med fattige Undersaatter“ [101]).

Da Christian IV var bleven Konge, besluttede han paa Grund af det ham kjære norske Folks Ønsker og for at hindre indsnegne Misbrug at indfri sin Farfaders Løfte og give Norge en særegen Kirkeordinants. Christian IV tilskrev 2den Januar 1604 fra Kolding de 4 norske Bisper, at de strax skulde begynde at forfatte en Kirkeordinants og siden møde den 22de April i Bergen for der indbyrdes at „kommunicere om det, Enhver forfaret har, og da endelig gjøre et ret „opus“ deraf, hvilket ufortøvet skal med os elskelige Magister Anders Bentson, Superintendent i Oslo, os overantvordes i Kjøbenhavn, paa det forn. Anders paa alles

[100]) Erkebiskop Jons Christenret, der sandsynlig blev offentliggjort 1280, findes blandt Norges gamle Love II, 339 og Gaas's Oversættelse i Paus's Samling af gamle norske Love II, 2, S. 108.

[101]) Dansk Mag. VI, 314.

Vegne kunde forklare, om Noget fandtes, som Betænkning og Erklæring fornøden havde".

Som Følge af den kongelige Befaling samledes Norges 4 Bisper, Mag. Anders Bentson fra Oslo, Mag. Anders Foss fra Bergen, Mag. Isak Grønbek fra Throndhjem og Mag. Jørgen Erichsson fra Stavanger, i Bergens By, hvor disse Hædersmænd „med største Lyst og glad Nidkjærhed for Guds Ære" arbejdede paa det Verk, som var dem betroet. Men midt under dette Arbejde overraskede Døden vor ærværdige Jørgen Erichsson i Bergen den 5te Juni 1604 i en Alder af 69 Aar. Hans Lig blev ført til Stavanger, hvor det blev begravet i Domkirken strax neden for Choret under en Ligsten, hvor hans Portræt [102]) endnu hænger ligeover med den Overskrift:

„Vera effigies D. Magistri Georgii Erici, episcopi Dioeceseos Stavangriensis" og neden under staar: "Nascitur Ao. 1535, ordinatur 1571, moritur 1604."

Af det Meddelte vil man vel allerede have uddraget den Slutning, at Jørgen Erichsson ikke var nogen almindelig Mand. I en Alder af 36 Aar havde han overtaget det vanskelige Hverv, at reformere dette højst forsømte, næsten katholske Stift. Med brændende Nidkjærhed havde han modarbejdet den herskende Selvraadighed, Uvidenhed og Lastefuldhed. Med Kraft, Alvor og Myndighed havde han i 33 Aar ført Bispestaven og holdt Høje og Lave, Præster og Lægfolk til at rette sig efter Guds Lov og Kirkens Ordinan's. Med ualmindelig Dygtighed havde han vidst at bringe Orden istand midt i den Uorden, som fandt Sted. Med sjeldne Gaver til at ordne og styre forbandt han en for

[102]) Portrætet, et Oljemaleri og Knæstykke, henved 3 Alen langt og 1½ Alen bredt, fremstiller en stor og för Maad af et værdigt Udseende. Han er ifört Bispeornat, har Kallot paa Hovedet og langt Skjæg.

sin Tid usædvanlig Oplysning, Dannelse og Maadehold. I hans trykte Prædikener over Jonas viser han sig som en vel studeret, bibelsk troende Theolog, lige fjern fra Sværmeri og den fordømmelsessyge Rettroenhed, der hovedsagelig i de Tider aabenbarede sig i lidenskabelig Polemik, især mod den reformerte Kirke. Som Prædikant nærmer han sig sine 2 berømte Forbilleder, Luther og Niels Hemmingsson.

Hr. Jørgen hører i det Hele til de stærkt udprægede Personligheder, disse Mænd af mandig Selvstændighed og Kraft, som næsten vare særegne for hine Tider. Han vidste, hvad han vilde, og gik med faste Skridt løs paa det Maal, hvortil han stevnede. Han var sin Pligt og sit Kald tro indtil Enden og fortjener derfor at mindes med Tak og nævnes med Hæder blandt vort Lands ikke faa udmærkede og fortjente, men nu lidet bekjendte Bisper.

Hr. Jørgen var, som før omtalt, gift med Adrian, en Datter af Bergens anden evangeliske Biskop Jens Schelderup. Af deres Børn kjende vi hans Datter Susanna, som før er nævnt, og hans Søn Daniel, der levede og døde som Sognepræst i Hjelmeland og Provst i Ryfylke og Karmsund [103]). Sandsynlig har ogsaa Mandals tredje evangeliske Sognepræst, Samuel Jørgensson Stavanger, der vel er den Magister Johannes Georgii Stavangrius, som i Juli 1599 blev immatrikuleret ved Rostocks Universitet, været en Søn af vor Biskop [104]). —

---

[103]) Han er födt 22de August 1583, blev kaldet som Sognepræst til Hjelmeland 1601 og ordineret 1603. Han döde efter 32 Aar Tjeneste den 19de April 1635, som sees af hans Portræt, som endnu hænger i Hjelmelands Kirke.

[104]) Han blev Sognepræst i Mandal 1608; men da hans Formand, den gamle Oluf Söffrenson, först döde 1613, maa denne have resigneret eller overdraget Hr. Samuel Kaldet. Hr. Samuels og hans Hustru Ahlet Hansdatters Navne findes paa Lysekronen og Lysestagerne i Holme Kirke med Aarstal 1648. Han skal være död

Jørgen Erichssons Eftermand som Biskop i Stavanger var Nicolaus Clausson Scavenius, der blev ordineret 21de Maj 1605. Den 24de September 1605 samledes efter Bispens Opfordring Stiftets fleste Provster i Kapitlet for at afgive deres Formening, om den Rente og Rettighed, som Jørgen Erichssons Enke og Arvinger havde oppebaaret efter Hr. Jørgens Død, tilkom dem eller ham. Kapitlet afgav den Erklæring, at den biskopelige Rente, som faldt den næste Høst efter Hr. Jørgens Død, burde tilfalde hans Enke, „uden hvis Jordbygsel, som samme Aar tilfalde kunde, enten det var første Stedsmaal eller 3dje Aarstag; thi de bør være hjemfalden vor gode Mand, Mester Lauritz".

Da Provsteembedet i de Dage og under de forhaandenværende Omstændigheder var et ligesaa besværligt som vanskeligt og ansvarsfuldt Kald, der krævede selvstændige og kraftfulde Mænd, har man al Grund til at antage, at Provsterne da udgjorde Præsteskabets Kjerne. Det vil derfor maaske være Flere kjært at kjende Navnene paa de Mænd, som stode Hr. Jørgen mandigen bi i hans omtalte Kamp for at udbrede den evangeliske Lære og bringe Orden og Skik i det forsømte Stavanger Stift. I Domkapitlets Protokol nævnes de Mænd, som i anførte Sag sad i Kapitlet i følgende Orden:

Knut Michelsson, Provst og Sognepræst til Stavanger Domkirke [105]), Peder Clausson, Provst i Listerlen,

---

1650 eller 1651 og lever endnu i Folkesagnet, da han blandt Andet skal have manet frem igjen en Pige, som var indtagen af de Underjordiske i den saakaldte Hestehaug.

[105]) Knut Michelsson. Naar han her kaldes Provst, saa var det som første Medlem af Kapitlet efter Bispen og dennes Vicarius i hans Fraværelse. Det første Medlem af Kapitlet hed i den katholske Tid oftest præpositus eller Provst. „Officium præpositi est, qvod sit os et responsales Capituli" (Pontop. annal. II, 505). For at adskilles fra de övrige Provster kaldtes han senere Stiftsprovst.

Christopher Sigurdson, Provst i Karmsund og Sognepræst til Augvaldsnæs, Laurits Christensson, Provst paa Jæderen og Sognepræst til Klep, Christen Dagfindsson, Kannik og Medtjener ved Domkirken, Jon Mauritsson, Provst i Dalerne og Sognepræst i Egersund, Anders Mat-

---

Denne Hr. Knut er udentvivl den Canutus Michaelis, som 1581 deltog i Kapitlet og som i Strands Kaldsbog nævnes som Sognepræst efter Hr. Clemet, „som levede under Jon Guttormsson", den förste evangeliske Bisp i Stavanger. 1587 ledsagede han sin Bisp, Hr. Jörgen, paa hans Visitats i Valders. 1598 nævnes han som Kannik og Sognepræst i Stavanger, idet han klagede over den selvraadige Skolemester Peder Henrichsson. Han deltog siden stadig i Kapitlets Möder, aflagde med 8 andre Kapitelseden 23de Septbr. 1605 og blev anklaget 24de Juli 1607 af Lensherren Jörgen Kaas, fordi han havde benyttet Strands Kirkes Penge til at bygge sin Residents, da Stavanger Kirke var uformuende til af sin egen Rente at opbygge samme. Da Hr. Knut desuden fremlagde Statholder Axel Gyldenstjernes Brev af 2den Septbr. 1590, hvori denne indvilgede deri, opsattes Sagen til næste Herredag. Han maa kort efter være död, thi han forekommer ej siden i Kapitlets Forhandlinger, og hans Plads næst Bispen indtog i Mödet 25de Maj 1608 Peder Clausson, som ved denne Lejlighed nævnes archidiaconus.

Om Peder Clausson se hans Levnet i Skillingsmagazinet for 1858 Nr. 14—19.

Om Christopher Sigvordsson se Side 212.

Om Laurits Christjernsson se Peder Claussons Levnet, ib. S. 127. Hans Sön var udentvivl Hr. Christen Lauritsson, Sognepræst i Bo eller Haa, der var Provst paa Jæderen og sad i Kapitlet 17de April 1618.

Christjern Dagfindsson eller, som han selv skriver sig, Christjernus Daphnutius, nævnes 14de November 1579 som Skolemester og Medlem af Kapitlet. 1588 kaldes han Prædikanter udi Stavanger, og som saadan virkede han i 37 Aar, i hvilke han flittig deltog i næsten alle Kapitlets Möder. Stundom, dog sjelden, var han selv Part. 1615 fordrede saaledes den myndige Lensherre Jörgen Kaas ham afsat, fordi hans Dreng havde slaaet hans Heste og frataget hans Stifsön Anders Bille en Bösse, men han blev frifunden. 1618 blev han af Lensherren Kruse stevnet for sin Prædiken og senere for sine Ytringer i en Ligprædiken. Han deltog sidste Gang i Kapitlets Möder 19de September 1621.

Om Jon Mauritsson og Anders Matson se Peder Claussons Levnet.

zon, Provst i Mandalslen og Sognepræst til Topdal, Elling Simonson, Provst i Ryfylke og Sognepræst paa Findø, Laurits Nielsson, Provst i Nedenæslen og Sognepræst paa Modland, Rasmus Olsson, Kannik og Sognepræst til Rendisø, Rasmus Pedersson, Kannik og Sognepræst til Torvestad, samt Mathis Henrichsson, Skolemester og Notarius capituli.

Elling Simonson var den tredje evangeliske Præst paa Findö, sad i Kapitlet 15de August 1611. Den 5te Marts 1614 erklæredes et Ægteskab mellem en Pige og en bergensisk Borgermesters Sön ulovligt, fordi Hr. Elling havde trolovet dem uden hans Forældres Vidende og uden at forespörge sig hos sin Bisp.

Laurits Nielsen antages for at være den tredje evangeliske Præst i Vestremoland. Om ham vides kun, at han 1605 klagede over en Ole, som havde forladt sin Kone i Landviks Sogn og giftet sig i Helsingborg; hun erklæredes fri for ham.

Rasmus Olsen eller Olufson var 1576 Prædiker og Kapellan i Stavanger By og sad i Kapitlet 4de April 1576. I Aaret 1594 var han Sognepræst til Rendisö (se Bilag VI ad annum 1594) og tillige Kannik, forlenet med Stenbergs Præbende. Han döde 6te Marts 1616.

Rasmus Pederson eller Erasmus Petri Canonicus sad i Kapitlet, hvor han oftere nævnes fra 1611—25. Han nævnes som Provst i Karmsund, hvor han uden Tvivl fulgte Christopher Sigvordsson. Han havde megen Ulejlighed af sin drikfældige og stridbare Kapellan Peder Hanson Hjorteland, der fra 1616—25 oftere maatte möde for Kapitlet og kun med Nöd og neppe slap for Afsættelse.

Mathis Henrichson deltog endnu 1611 som Skolemester i Kapitlets Forhandlinger og deltog som Sognepræst i Klep i det mærkelige Kapitel 27de April 1618, da Lensherren G. Kruse havde forbudt Stavanger Sognepræst Jonas Jenson Prædikestolen for en Skjældsprædiken over den christelige Övrighed.

Bilag.

I.

1567 den 22de Marts beretter Absalon Pederson (i Bergens Kapitelsbog): Hr. Jørgen Erichsson skrev følgende Brev:

„Reverendis viris, singulari doctrina, pietate & virtutibus ornatissimis ac dominis, dominis canonicis venerabilis Capituli Bergensis, dominis & fratribus suis in Christo carissimis

Georgius Ericus Haterslebianus.

Gratiam et favorem Dei per Christum Dominum nostrum! Vobis omnibus, viri præclarissimi, ex animo opto simulque gratias pro vestris beneficiis mihi exhibitis ago immortales, pro qvibus omnem animi gratitudinem vicissim vobis polliceor, proque mearum virium conditione erga omnes & singulos, qvibuscumqve potero officiis, compensare indies studebo. Coeterum petii a vobis, ornatissimi viri ac fratres in Christo dilectissimi, et ante meum a vobis discessum et postea per virum doctrina & pietate ornatissimum D. Doct. Johannem Scheldorpium, episcopum nostrum vigilantissimum, partem bonorum communium ad studia mea hisce temporibus caris propaganda, qvam partem (fortassis) postea etiam accepissem, si tributa præteriti anni non impedimento fuissent. Qvocirca obnixe et amanter peto, ut dictam partem bonorum communium (tributo Regio prius persoluto) mihi favere velitis, qvod si feceritis, spero vos et Deo et mihi opus facturos gratissimum, pro qvo etiam diligentem & fidelem, ubicunqve possum, meis dominis et patribus me exhibeam, atqve ut dignemini mihi benignam ac finalem responsionem de hac re literis inprimis dare, etiam atqve etiam rogo. In Christo bene et feliciter valete et rudem hanc epistolam boni consulite.

Hafniæ, anno Christi 1567 die purificationis Mariæ".

1570, 30te Juli fik vi udi Kapitlet Mester Jørens Bref, som og havde dediceret os en orationem latinam impressam de fraterna concordia. Brevet lyder saa:

„Gratiam et pacem a Deo patre per Jesum Christum Dominum nostrum, clarissimi viri domini ac collegæ omni

reverentia mihi semper colendi. Non duxi relaturum a. p. me Dei beneficio circa festum pentecostes incolumem, Christo gratiam, Hafniam ex Germania rediisse, ubi aliquantisper studueram et aliorum negociorum expediendorum gratia mihi commorandum fuit. Qvapropter cum honesto viro Johanne Johannis in Asch (cum per me ipsum tam cito fieri non liceat) brevem qvandam orationem, qvam ante abitum meum Viteberga in lucem edidi, vobisqve, viri doctissimi et humanissimi, dedicatam mitto, orans obnixe et fraterne, ut eandem eo animo, qvo scripta et profecta est, accipere velitis. Deinde qvia ante qvadriennium, cum ad pristina mea studia mihi esset redeundum, contuli prius cum clariss. viro Domino Superintendente nostro et nonnullis aliis de parte mea ex bonis communibus in studiis meis propagandis etiam conseqvenda, ad qvod nihil certi mihi responsum fuit, eam præcipue ob causam, qvod omnes Canonici eo tempore non adfuerunt. Postea, cum aliquandiu Hafniæ fuissem, idem literis impetrare cogitavi, de qva re venerabili capitulo semel scripsi ac certum ac finale responsum petii. Verum etsi nullo responso eo tempore me dignatum fuit, tamen cum pia et honesta femina domini Episcopi nostri conjuge 10 Thaleros mihi misit. Similiter seqventi anno cum Christierno Olburgensi totidem.

Sed toto biennio illo, qvo Vitebergæ eram, non nisi 10. Hanc pecuniam, humanissimi viri, utrum partem bonorum meorum communium vel extraordinariam largitionem nominem, haud scio. Cupio igitur amanter et fraterne semel hac de re categorice literis certior fieri. Si nihil responsi in primis mihi datum fuerit, silentium vestrum pro negatione accipio. Vosqve amanter oro, ut, si causam meam Regiæ Majestati Serenissimæ postea exposuero, ne ægre feratis. In Christo Jesu unico redemtore nostro valete. Hafniæ 1570 29 mensis Maji. v. p.

Georgius Erichius.

Reverendis viris, pietate sapientia et virtutibus ornatissimis, dominis Canonicis venerabilis Capituli Bergensis in Norvegia vigilantissimis, dominis ac collegis suis dilectissimis, summa fide et reverentia semper colendis".

II.

a.

Jørgen Erichsson fik Brev paa et Vicarie, liggende til Bergens Domkirke, saalydende:

„Fredrik II gjør Alle vitterligt, at vi af vor synderlige Gunst og Naade haver undt og tilladt og nu med dette vort

aabne Brev unde og tillade, at denne Brevviser Hr. Jørgen Eriksen maa bekomme et Vicarie liggendes til vor Frues Alter udi Bergens Domkirke, og Hr. Hans Christianssen sidst udi Værge havde og samme Vicarie med Bønder og Tjenere.

Fredriksberg, 31 Maj 1563".

b.

Hr. Jørgen, Kapellan paa Bergenhus, fik Brev paa vor Frues Præbende og Hammersogn, ut seqvitur:

„Fredrik II gjør Alle vitterligt, at vi af vor synderlig Gunst og Naade have undt og tilladt og nu med dette vort aabne Brev unde og tillade, at denne Brevviser Hr. Jørgen Kapellan paa vort Slot Bergenhus maa have, nyde, bruge og beholde vor Frues Præbend og Hammer Sogn, som han nu selv i Værge haver, med Bønder og Tjenere og al sin Rente og dette Tilliggelse, intet undertaget, til saa længe vi derom anderledes tilsigendes vorder, dog saa, at medens han studerer hos noget Universitet, skal han forsørge Sognet med en god lærd Mand til en Kapellan, som skikkelig og ustraffelig er udi Levnet og Lærdom og kan gøre slig Tjeneste inden Kirken og uden, som en Sognepræst sine Sognefolk pligtig er, og naar han ikke længer studerer hos noget Universitet, skal han bo hos Domkirken og gjøre Sognefolket i Hammer Sogn slig Tjeneste inden Kirken og uden som en Guds Ords Tjener bør at gjøre; skal han bygge og forbedre den Gaard og Residents, han til samme Vicarie fangendes vorder, og den holde ved Hævd og Magt, og Tjenerne dertil liggendes ere med Laug Skjel og Ret, og ingen af dennem uforrette imod Laugen eller og dennem udfæste af deres Gaarde imedens og al den Stund de aarligen til gode Rede yde og udgive deres Landgilde og anden Rettighed og holde deres Gaarde med Hævd og Magt, og skal han heller ikke besvære dennem med nogen ny Husbondhold eller paalægge dennem nogen anden Besværing og ej forhugge eller forhugge lade nogen de Skove der tilligger, til Upligt i nogen Maade.

Hafniæ, 8 August 1564".

c.

Kong Fredrik II udstedte den 29de Juli 1571 paa Kastholm følgende 3 Kongebreve.

1) Til menige Kapitel udi Stavangers Domkirke. Fredrik II &c. „vor Gunst tilforn. Vider, at efterdi vi forfare, at os elskelige Hr. Jens Riber for hans Alderdom og

Svaghed længer ikke kan forestaa hans Superintendents Befaling udi Stavanger Stift, have vi nu tilskikket udi hans Sted os elskelige Mester Jørgen Erichsen der udi Stigtet at skulle være Superintendent, og paa det at form. Hr. Jens Riber udi hans Livs Tid maa bekomme hans Underholdning og derpaa ikke skal lide nogen Nød, have vi undt og tilladt, at han mue bekomme Halvparten af det Kommunens Gods, som ligger til Stavanger Domkirke, og det undt saa længe han lever. Thi bede vi Eder og ville, at I anseendes dette vort aabne Brev lader hannem følge form. Halvpart af form. Kommunens Gods, og dersom I udi dette Aar deraf noget haver oppebaaret, at I det da igjengiver og fornøjer form. Hr. Jens Riber, gjørende hannem derpaa ingen Forhindring. Dermed sker vor Vilge".

d.

2) Til Henrik Brockenhus, Lensmand paa Kongens Gaard udi Stavanger.

„Fredrik II &c. Vor Gunst tilforn. Vid at vi have undt og tilladt, at den Kommunens Gaard udi Stavanger maa og skal udlægges til Superintendentens Vaaning og Residents[106]) der sammesteds, og efterdi vi forfare, at samme Gaard skal være øde og nedfalden, bede vi Dig og ville, at Du paa vore Omkosten den lader opbygge og tilfli, saaat Superintendenten, der nu er og derefter kommendes vorder, kan have udi samme Gaard en bekvemme Værelse; desligeste at Du udlægger et Stykke Jord til en Kaalhave, som altid kan blive liggende til forn. Superintendents Residentse. Sammeledes have vi bevilget, at den Kommunens Rente, som ligger til Stavangers Domkirke, skal skiftes Halvparten til Hr. Jens Ribers Underholdning, som hertil haver været der sammesteds Superintendent, og anden Halvpart til de Kanniker og Kirketjenere, som der daglig residere og bor hos Domkirken, efter vort Brevs Lydelse, som derom er udganget; thi bede vi Dig og ville, at Du med Superintendenten skifter, ret jævner og deler samme Kommunes Gods imellem form. Jens Riber og form. residerende Kanniker efter som foreskrevet staar. Dermed sker vor Vilje".

---

[106]) Om Domkirken og den gamle Bispegaard, som Lensherren havde taget til Residents, og som nok er den senere saakalte Kongsgaard, ytrer P. Clausson: „I Rygefylke ligger Stavanger med den skjönne og herlige Domkirke og den forfaldne Biskopsgaard, hvis skjönnere ikke lettelig var at finde i disse Nordlande den Tid den var med Magt".

e.

3) Til Jens Pèderson til Bro [107]).

„Fredrik II &c. Vor Gunst tilforn. Vid, at efterdi vi forfare, at denne vor og Kronens Gaard Fragefjord, som Du en Tid lang haver havt udi Forlening, er lang Tid siden forordineret og lagt til Superintendentens Underholdning udi Stavanger Stigt, og der Stigtet udi nogen Aar haver været uden Superintendent, skal samme Gaard være kommen derfra, da have vi undt og tilladt, at forn. Gaard Fragefjord strax igjen maa komme til Superintendenten, den der nu er og han og hans Efterkommere den at mue nyde og beholde, thi bede vi Dig og ville, at Du ubehindret lader forn. Superintendent følge forn. Gaard med Huse og alt Andet, hvis der bør at lades efter Norg s Loug.

Actum Kastholm 29 Juli 1571".

f.

Angaaende de Gaarde, som under Jens Riber vare frakomne Bispestolen, men som Jørg. Erichsson skaffede tilbage, meddeler et Vidnesbyrd fra Christopher Sigvordsson, Kannik og Provst i Karmsund, hvilket fremlagdes af Biskop Skavenius i en Strid med Hr. Abraham, Provst paa Augvaldsnæs, en interessant Oplysning. Hr. Abraham havde 1610 erklæret, at Gaardene Vaage og Nordvold eller Melde fra Arilds Tid havde lagt under Augvaldsnæs Præstebol, men at salig Hr. Jørgen (Bispen) uden Lov og Dom havde frataget hans Formand Hr. Christopher samme, fordi han ej vilde bansætte sin Stifsøn Hans Simonson. Biskop Skavenius modbeviste denne Bagtalelse ved at anføre den nævnte Christophers eget Brev af 8de Juli 1575 og et ditto af Jon Guttormssons egen Haand af 10de Decbr. 1571, „udi hvilke befindes, at Vaage og Nordvold eller Melde ikke alene have ligget under Bispestolen, men at han i sin Tid havde selv Aulsnes (ɔ: Augvaldsnæs) Sogn, hvor han holdt Kapellan. Ydermere berettede Mr. Lauriz (ɔ: Biskop Skavenius), at efter Jon Guttormsson kom Hr. Jens Riber, fordum Bisp paa Færdø, en simpel og velbedaget Mand over 100 Aar gammel. Udi hans Tid blev tagen fra Stavanger Bispestol de bedste Gaarde, som vare: Fragefjord, Digre-

[107]) Jens Pederson til Bro i Höjlands Præstegjeld nævnes blandt dem, som vare tilstede i Kapitlet den 10de October 1576, tilligemed Peder Jensson, Sognepræst til Gand eller Höjland. Sandsynlig var det Fader og Sön. — Fragefjord, nu Frafjord, ligger ved Bunden af Hölefjord i Strands Præstegjeld.

dal, Sem, Laargaarden (o: Ladegaarden) udi Byen og andre flere, som bevislig er. Da Hr. Christopher paa Augvaldsnæs, saa at det gik saa til, drog han til Bergen, og bevilgede Jacob Hardenberg, Hans Tønneson og Anders Christopherson Skriffuer, at de kalde den simple udlevne Mand Jens Riber for sig, og handler det saa, at han afstod tvende Gaarde til Hr. Christopher, hvorom findes et Brev, som i Dag blev læst for Retten, dateret Bergen Korsmiss 1560. Men der Hr. Jørgen kom efter Hr. Jens og fornam saadan Uret at være skeet, forhvervede han Kong Fredriks Pergaments Brev, dateret Kastholm 29de Juli 1571, saalydende: „Desligest skal Superintendenten, som nu er og herefter kommendes vorder, have, nyde og beholde al den Rente, som Hr. Jon Guttormsson havde den Tid han var Superintendent, og hvis der er frakommen baade den Gaard Fragefjord, den Part i Digredal og andet, det skal strax tillægges og altid blive til Superintendentens Underholdning. Herefter tog M. Jørgen disse Gaarde o. m. til Bispestolen igjen og havde dem siden i Rolighed havt al sin Tid i 33 Aar indtil vor Herre kaldede ham 1604".

I Anledning af Digredal (Dirdal i Strand) skrev Fredrik II 15de Maj 1572 til sin Lensherre Vincents Jul, at Superintendenten Jørgen Erichsson klager over, at „Lagmand Christopher Nielsson (Jon Guttormsons Svigersøn) forholder ham Gaarden Digredal med en Part udi et Laxefiskeri, som vi ham og Efterkommere have forundt til Underholdning", hvorfor Lagmanden strax skal aftræde ham Gaarden med Tilbehør.

III.

Som yderligere Beviser for Kong Fredrik II's Velvilje mod Jørgen Erichsson kunne følgende hidtil utrykte Kongebrev tjene.

a. 1573 29de Maj udstedte Fredrik II paa Drottningborg et Brev, hvori han „af synderlig Gunst og Naade har undt og tilladt hæderlige og højlærde Mand, Mester Jørgen Erichsson, Superintendent i Stadvangers Stift, at nyde, bruge og beholde Hammers Præstegjeld saa og Mariæ Virginis Præbende udi Bergen, som han selv udi Værge haver udi hans Livstid mod at holde en god gudfrygtig lærd Mand til Kapellan" (Norsk Register i Rigsarchivet) [108]).

[108]) sammenlign Bilag II.

b. 1574 13de Maj. „Vi Fredrik &c. Efterdi vi komme udi Forfaring, at Superintendenten udi Staduanger Stigt ikke skal være forsørget med saadan Rente og Indkomst som han deraf kunde underholde sig, hvorfor højbaarne vor kjære Herre Fader, salig og højlovlig Ihukommelse, nogen Tid haver forlenet Superintendenten den Tid, Hr. Johan Guttormsen med Ladegaarden udenfor Staduanger, da paa det Superintendenten sammesteds tilbørligen maa blive forsørget og have den Rente han af kan leve og underholde sig, have vi af vor synderlige Gunst og Naade undt og tillagt og nu med dette vort aabne Brev unde og tillægge Superintendenten udi Staduanger, den, som nu er eller herefter kommendes vorder, forn. Ladegaard uden for Staduanger, Hr. Johan Guttormsen havde, saa den herefter skal ligge og blive til Superintendentens Underholdning. Cum inhibitione solita. Act. Fredrichsborg 13de Maj 1574".

(Register for 1574 paa Rigsarchivet).

c. 1579 den 3dje Juni skriver Kong Fredrik II fra Fredriksborg. „Efterdi vi nogen Tid siden har skjødet og givet Jørgen Erichsson den Grund og Ejendom, som Kommunet udi fordum Tid stod paa med hvis gamle Mure, som sammesteds fandtes, og han er tilsinds sig, sin Hustru og Arvinger til Bedste at føre der Bygninger paa, saa tillades ham at lade hugge Tømmer dertil i de Skove, som ligge til det Gods, hannem til Underholdning er tillagt".

IV.

To Kongebreve af 2den August 1574 til Statholder P. Hvitfeld.

Til Pouell Hvitfeld om den fjerde Part af Tienden udi Staduanger Stigt, ut seqvitur.

„Fredrik II &c. Vid, at eftersom vi tilforn have ladet vore Breve udgaa og gjort den Forordning, at fjerde Parten af Tienden over alt Staduanger Stigt, som Bønderne pleje at tiende til de fattige og er beklaget, at de til dis selv haver beholdet den hos dennem, skulle herefter udgives og fornøjes til de Fattiges Underholdning udi Hospitalet i Staduanger og til fattige „nødtørffuendes Skolebarn sammesteds", som samme vore Breve videre formelder, da forfare vi, at største Parten Bönderne dennum fortrykker og samme fjerde Part af Tienden ikke ville antvorde fra dennum eller lade den udkomme efter vore Breves Lydelse, og at en Part og skulle fordriste dennum til at true og undsige Super-

intendenten for han derom haver fordret, at han for dennem ikke veed sig at være sikker og frilig udi Visitatz og anden Bestilling, han paa hans Embeds Vegne der i Stigtet haver at forrette, som han selv ydermere veed Dig at berette. Thi bede vi Dig og ville, at Du den Lejlighed udspørger og forfarer og siden gjører den alvorlige Forordning, at forn. Fjerdepart af Tienden uden al Undskyldning og Forsømmelse maa udkomme og blive fornøjget til forn. Hospital udi Stadunager og fattige Skolebørn sammesteds efter den Skik derpaa gjort er og Vores Breves Lydelse derom er udganget. Desligeste at Du og haver et billigt Indseende med og ikke tilsteder, at Superintendenten eller hans Tjenere udi nogen Maade bliver fejdet eller overfaldet, og dersom nogen sligt understaaer, at Du da straffer der over som vedbør, og med aldeles Ingen seer igjennem Fingre, saa framt vi ikke skulle vide det hos Dig. Sammeledes forfare vi, hvorledes der skal være en Bonde ved Navn Oluff Knudsen, som haver opsat sig mod Superintendenten og imod hans Samtykke indtrængt sig udi Evangelii Embede og haver understandet sig at prædike for Bønderne og af dennum ladet sig kalde til deres Sjælesørgere med anden utilbørlig Handel og Oprør han iblandt Bønderne gjør og anretter, hvoraf adskillige Forargelse kan sig tildrage eftersom Superintendenten selv videre berette kan, da paa det slig Uskikkelighed maa afskaffes, bede vi Dig og ville, at Du forn. Oluff Knudsen fordrer for Dig og hannum strængeligen foreholder at han dermed afstaaer, og dersom han sig derefter ikke vil rette, men hans Brøst ydermere findes og der kommer Klagemaal over hannem, at Du da uden al Naade lader straffe over hannum som det sig bør, paa det Andre mue see ved og slig modvillig Dristighed dennum ikke skulle understaa.— Sammeledes beklage de residerende Kanniker, Kirkens og Skoletjenere udi forn. Staduanger, hvorledes en ved Navn Hr. Jon Guttormsen, Kannik sammesteds skal have gjort dem Uret i Kapitlet med noget deres Gods, han skal have afhændet og ladet bortkomme fra dennum og deres Efterkommere og en Part holdet inde hos sig selv ligesom sit eget Odel og Ejendom, Desligeste skal han og alene bruge nogen Ager og Eng der ved Byen som alle Kirketjenere skulle med Rette have deres Part udi, og skal han og have alle Sognepræstens Rente udi Staduanger foruden sine Præbender og anden Rente. Og beklages derhos, at han ligevel des uanseet ikke vil lønne en Kapellan, som udi hans Sted holder al Tjeneste ved Magt, eftersom de Dig selv ydermere derom kunne berette. Thi bede vi Dig og ville, at Du derom forfarer

Lejligheden og siden tilholder forn. Hr. Jon Guttormsen, at han sætter sig selv der udinden. Og dersom han det ikke gjør, at Du da til St. Pauls Dag Conversionis førstkommendes stevner hannum med hans Vederpart for Dig udi Rette til Opslo og der forn. Sager udi Rette forhører, forhjælpendes begge Parterne der udinden saa meget Loug og Ret er. Dermed ske &c. Act. Roschildiæ 2den Aug. 1574".

Samme Sted og Dag udstedtes følgende Brev til P. Hvitfeld.

„Fredrik II &c. Vid, at os elskelige hæderlige og højlærde Mand Mester Jørgen Erichsson, Superintendent udi Staduanger Stigt, haver underdanigst ladet give os tilkjende, hvorledes Jørgen Daas Foged udi Udsteens Kloster ved Navn Christen Thrane skal paa nogen Aars Tid have oppebaaret Tienden af nogen Gaarde udenfor Staduanger, hvilken Tiende forn. Mester Jørgen mener sig med Rette at tilkomme paa hans Embeds Vegne, og uanseet at Du tilforn skal have befalet samme Foged, at han forn. Tiende skulde lade hannum følge, haver han sig den ligevel tilholdet, som han Dig selv ydermere ved at berette. Da, dersom det befindes, at samme Tiende bør og tilkomme Superintendenten med Rette, eftersom han beretter, bede vi Dig og ville, at Du endnu med det aller første alvorligen befaler forn. Christen Thrane, at han forn. Tiende lader følge Superintendenten og at han tilfredsstiller hannum for hvis han til disse deraf opbaaret haver, paa det han ikke skal have Behov sig derom videre hos os at beklage". (Reg. 4, 615).

V.

Stavangers Stifts Synode og Præsteforsamling under Mag. Jørgen Erichsson [109]),

aabnet 8de Juni 1573 i Stavanger.

„Nogle Artikler met deris Klager oc Feil Som udi en Almindelig Synodo oc Præsteforsamling offuer det gandske Stadangers Stifft bleffue foregiffne Randsagede oc det flitteligst mueligt vaar paa den tiid oc Saa omhandlit Som Her nu Effterfølger [110]).

---

[109]) Hans Eftermand Laurits Schabo beraaber sig 1612 paa en Bestemmelse i Synodalia, som blev gjort af M. Jörg. Erichsson og mange Præstemænd 1573.

[110]) Med Hensyn til Retskrivningen kan bemærkes, at der ikke bruges Skilletegn, at man ingen Regel har ved Brugen af store Bogstaver,

Om Religionen.

Haffuer vi forefundne i denne Synodo om Religionen og saa handlet at efterdi her ingen af Provsterne kunde sige nogen af Præsterne i deres Provsteri enten at lære anderledes end den hellige Skrift formelder og Kongl. Maj. Ordinants udviser, ei heller anderledes skikke sig udi Ceremonier end dennem udi Ordinantsen befales og ei heller nogen af de andre Præster mod hverandre vidste noget at sige, da skal alle Guds Ords Tjenere alvorligen være paamindt at hver flitteligen her efter udi Kirketjenest sit Embede og Kald udretter, det flitteligen Gud giver Naaden til og lære flitteligen af den Hellige Skrift sin betroede Almue som han for Gud og Mennesken bestaa kan og desligen udi Ceremonier aldeles handle efter Kong. May. Ordinants. Dersom Andet findes med Nogen, som Gud forbyde, da skal det straffes efter Guds Ord og Kongl. Majest. Ordinants.

Om dennem Som Indtrenger Sig med Simoni til præstelige Embede eller nogit Præstegeld.

Efterdi det nogen Tid er skeet her udi Stiftet at Nogle endogsaa blandt Gudsordstjenere, som imod Guds Ord og Kongl. Maj. Ordinantse haver fordristet sig til med Skenk og Gave at ville kjøbe sig Evangelii Embede til og desligen Præstegjeld at bekomme fra andre Dannemænd, som dertil rettelige efter Ordinantsen ere kallede og bevilgede og overgive deres egne Sogner, som til Indkomst noget ringere kunde være, da haver vi herom saa besluttet, efterdi Sligt er imod Guds Ord og Kongl. Maj. Ordinants, at hvilken udi slig Simoni lader sig befinde udi dette Stift efter denne Dag skal sjelvilligen være afsagt fra sit Kald og Embede og rømme Stiftet.

Om Daaben[111]).

Endog at Daaben og hendis Ceremonier bør og skulle aldelis holdes som holtes udi Kongl. Maj. Ordinants dog alligevel efterdi megen Uskikkelighed her udi Stiftet haver været udaf, hvilket simpel Folk, som ikke ere om Daaben ret undervist, have taget Forargelse udaf, er saa derom besluttet som nu efterfølger.

---

da Hovedord almindelig skrives med smaa, at æ sjelden bruges (saaledes skrives Mend, verret o. s. v.), at man gjerne fordobler Medlydene og skriver f. Ex. haffuer, giffuer, ofte i, hvor nu bruges e, f. Ex. Menniske, kallit o. s. v. Anmærkningerne under Texten ere af Udgiveren.

[111]) Om hvorledes Daaben skal tilgaa, se den rette Ordinants paa Herredagen i Otense XXXVII—V.

Først at Børn, som kommer til Kirken at døbes skal over dem ikke handles noget uden for Kirkedøren, som mangested skeet er, men skulle indkomme udi Kirken til Funten som i Kiøbenhavn andersteds i Danmark og her udi Riget sedvanligt været haver.

Dernest efterdi nogensted her i Stiftet haver været sedvanligt, at blotte de Svendebørn paa ganske Krop baade Vinter og Sommer og nogensted at blotte eniste Hovedet, naar de døbes, hvoraf simpel og ulærd Folk mangesteder ere forargede, idet der ikke eens handles udi alle Kirker, der er herom saa sagt at man eniste skal blotte Hovedet baade Vinter og Sommer, efterdi man ikke uden Barnets Skade om Vintertid kan blotte den ganske Krop paa Barnet [112]).

Item er her ogsaa forhandlet, at ingen løsagtige Folk, som føre et obenbare ondt og forargeligt Levnet skulle tilstedes at være Faddere til nogen Godmands Barn uden stor Nød tvinger indtil saalænge de bedre og omvende sig.

Sammeledes efterdi her beret er at mange simpel Folk, som staar Fadder til nogen Mands Barn tvinger sig endregtelig til at ville holde paa Barnet, naar Præsten læser Daabens Ord og mener sig ellers ikke ret at have staaet sit Fadders Embede for og derved ofte bemøder og tvinger Sognepræsten. Da er her om saa handlet at ingen Sognepræst skal det herefter tilstede, men flittelig dennem paaminde at sligt er unytteligt.

Udi lige Maade er handlet, at ingen Sognepræst skal tilstede Smaabørn, efter de døbte ere, strax at opbæres til Alteret til vederlop (Som de det kalde) at gjøre nogen Ceremonier videre end tilforn hos Funten skeet er, men dersom Fadder efter Prædiken med Barnet ville opgaa til Offers som sædvanligt er, skal det vel tilstedes, dog uden vrange Meninger.

Fremdeles er og aflagt de papistiske Ceremonier med Lystænden, naar Børn døbes, Salt udi Munden at lægge og saa at patziis.

Item efterdi denne Vildfarelse endnu findes hos mange simpel Folk at tvende Faddere ikke skulle maa have hverandre udi Ægteskab for det aandelige Frendskab, som de kaller imellem dem, er derom saa samtykt, at Sognepræsterne

---

[112]) Palladii Synodalia (1554): „Pueri denudentur in baptismo, vel toti vel usqve umbilicum ad minus". En Generalsynode i Odense 1561 bestemte: „Art. 5. Pueri baptizandi denudentur, si fieri potest" (Bloch, Fyens G. 1, 35), og 1575: „Infantes baptizandi toti denudentur". Ordinantsen böd XXXVII: „Börn skulle döbis met Dnsak Læsning oc udi den samme Funt som sedvane er, de skulle blotis oc saa tre sinde offuerösis med Vand" o. s. v.

skulle altid med Flid lære sin Christenkirke, at Fadderskab ikke kan forhindre nogen Egteskab.

Børn, som ere døde fødte til Verden eller og dø førend de kunne komme til Daaben skulle efter Døden begraves udi Kirkegaarden dog foruden Prædiken, Ringen eller nogen Ceremoni, som Ordinantsen formelder.

Om Barselquinder effter deris Barnefødtzels Tid.

Om Barselquinder have vi endrægtelig saa handlet at Sognepræsterne skulle dennem tilholde efter deres Barnefødsel at holde sig hjemme ved 6 Ugers Tid baade for Skrøbeligheds og Erligheds Skyld, paa det at de Ingen skulde være til Forargelse eller ondt Exempel som mangestund skeet er.

Skal og ingen Quinde herefter tilstedes at indledes med Lys, som en gammel papistisk Sedvane været haver [113]).

Ydermere efterdi her beret er, hvorledes nogle Quinder efter deres Barnefødsel, naar de ere indlede i Kirken ikke strax ville søge deres egne Stole men heden holde dennem for et afgudisk Alter den Dag, da skal Sognepræsten flitteligen paaminde dennem og have opseende med at det ikke sker. Og hvilken Quinde ikke vil Saadant afstaa, skal trues med den christne Kirkes Band, thi hun er jo en afgudiske Menneske.

Løsequinder skulle og ikke gjøres af Præsterne den Tjeneste, naar de gaa i Kirke som Dannequinder sker; men efterdi der findes mange saadanne, som for herdit ere og mener ingen Skilsmisse mellem dem og Dannequinde at være, skulle de obenbarlige staa paa Skrift for Kirkedøren, den menige Mand paahørendes andre til Retzell.

Dernæst efterdi saa nogen Steder haver været tilsted, at naar nogen Barselquinde døde enten udi sin Barselseng eller førend hun lod sig bete i den christne Kirke efter sin Barnefødsel, at nu en anden Quinde skulde iføres den Dødes Klæder og ledes ind i Kirken i hendes Sted, da have vi herom almindelig saa samtykt, at ingen Sognepræst udi sit Præstegjeld ved sit Kalds Fortabelse herefter skal det tilstede.

Om Herrens Nadduere.

Skulle alle Sognepræster flittigen Almuen formane og undervise om Alterens Sakrament, dets rette Brug, at de ofte gaar dertil ikke aleniste om Paasketid, men ogsaa flere Tider om Aaret saafremt de ville ikke holdes for det høiværdige Sakramentes Foragtere og udelukkes af den christne Menighed

---

[113]) „Puerperæ introducentur sine candela". Palladii Synod. 1554.

som andre Guds Ords og Ordnings Foragtere. Item er den elevatio calicis, som i Pavedømmet bruget er aldeles aflagt. Hvilken herimod findes at gjøre skal straffes som vedbør. — Herhos efterdi at nogen Kirker her udi Stiftet haver aflagt. den Klemten og Ringen, naar Alterets Sakramente uddeles og nogle endnu holde denne Ringen ved Magt, hvoraf mange simpel Folk sig forarger, idet hermed ikke er ens Skik udi Kirker da er det saa samtykt at denne Ringen ikke mere skal tilstedes efter denne Dag, naar Alterets Sakrament uddeles.

Item efterdi mange simpel Folk haver været bedragen de transsubstantiatione panis & vini og derfor mente at være fornøden, at 2 Kirkeombudsmænd skulle holde et Handklede for dennem, naar de berettis, haver vi udi denne vor Forsamling aldeles denne Handel med de Handklede aflagt. Udi lige Maade have vi saa forefundet, at endog Sognepræsten skulle have Tallet paa dennem de have overhørt og skulle annamme Sakram. efter Ordin. Lydelse, er det dog ikke Behov reiteratione verborum som mange falskelig mener.

Skulle og Ingen af de Ungebørn eller Ungefolk tilstedes til Herrens Nadveres Sakrament uden de tilforn haver lært deres Katechismus og ei heller nogen at gaae dertil ringer end 12 Aar gammel.

Desligen efterdi her af nogle Dannemænd blev tilkjendegivet hvorledes at Brudefolk deres Brudlupsdag almindelig ville lade sig berette og samme Dag med Drukkenskab bliver meget uskikkelige, have vi saa besluttet, at de som ville tilhobe gives i Egteskab, skulle den Søndag tilforn gaae til det høgverdige Sakrament.

Er der ogsaa tilkjendegivet hvorledes nogen vankundige Mennesker lod sig finde udi Drukkenskab, Trette og anden Uskikkelighed den Dag, de annamme det høgverdige Sakrament, hvorfor hver Sjelesørger skal være paamint, at han med saadanne gjøre sit Embede fyllist at straffe og undervise dennem, hvilke sig ikke da ville forbedre, da skal Sognepræsten med hannem bruge den christen Kirkes Band, dog skal hver Sjelsørger være paamint, at han ikke af Letferdighed eller af Had og Afvind bruger dette Kirkens Riis.

Item skal og ikke efter denne Dag nogen Horkarle eller Skørlevner tilstedes at gaa til det „høgvurdige“ Sakrament førend de aabenbare haver taget Afløsning. — Fremdeles efterdi Sognepræsterne beklager og beviser, at mange saadanne forherdede Menneske findes mange Steder som for deres onde Levnet ere udelukte fra Alterens Sakrament og endog de paamindes dagligen, at de sig bedre skulle blive de dog alligevel de samme som tilforn og at undertiden legger

begge sig sjuge og haver Bud efter Sognepræsten at han skal give dennem Sakrament, da haver vi om saadanne samtykt, at de ikke er værd at besøges i saa Maade, efterdi de Poenitense foragtet haver i deres Velmagt uden Sognepræsten et ret Poenitenses Tegn hos den Syge befinder.

Sammeledes er i denne Forsamling strengelig forbudet og aflagt at nogen Gudsordstjener skal Vin for uforstandige Folk at bruges til Øien eller anden saadan Misbrug, som af de pavelige Troldfolk skeet er. Hvilken herimod findes at gjøre og det hannem rettelig overbevises kan, han skal sjelvilligen rømme Stiftet og være af med sit Embede.

Om Ecteskab [114]).

Er saa besluttet, at efter Ordin. skal lyses for dennem af Predikestolen at de aabenbarlige i den christne Kirkes Nærværelse blive givne tilsammen; tilforn kunde vi ikke sige dennem Egtefolk at være endog de selv sig have hemmeligen trolovet.

Item paa det den christne Kirkes aabenbarlig Tjeneste ikke skal komme i nogen Foragt skal Sognepresten ikke holde dennem til at være over deres hjemmelige Trolovelse uden de love sig ikke at ville søge Seng med hverander førend de sig beteer for den christne Kirke.

Sammeledis er samtykt, at unge Drenge og Piger eller andre Folk, som ligger uden Egteskab i et forargeligt Levnet og blive derudi varagtige endog de ofte ere paaminte, skulle staae aabenbaer Skrift.

Udi ligemaade have vi besluttet, at ingen Præster udi sine Sogner skal lide eller tilstede nogen at adskille sig selv af Egteskab førend de aabenbare ere adskilte for Capitlet udi Stadander [115]).

Om Kørmøser oc Siellebad [116]).

Er her ogsaa i denne Forsamling vært klaget om den store Uskikkelighed, som skeer udi deres Kørmøss, hvilken hver Mand nødes til at holde engang om Aaret med stor Bekostning saaat mange bliver derover til fattige Folk med stor Afguderi, Fraadseri, Drukkenskab, Mandslet og anden

---

[114]) Hvorledes mand skal samle Folck udi Ecteskab, se den rette Ordinants XLIII—CVIII. Den byder: „Der skal ingen giffuis tilsammen udi Ecteskab som lönlige imellem sig selff haffue troloffuet sig sammen, foruden deris vilie, huilcke de ere undergiffne, eller de, som icke ere tilforn en sinde oc anden obenbare forkynte udi Kircken Oc met en almindelig Bön haffue ladet sig hjelpe hos Gud".

[115]) ɔ: Stavanger.

[116]) S. 197 og 198.

Guds Fortørnelse. Item de ugudelige Sjelebad, udi hvilke Folk de bade sig, læser for de Døde, drikke sig druken med megen anden Ugudelighed og Utilbørlighed derudi skeer, da kunde vi intet andet herom beslutte end at hver Sjælsørgere skal være paamint at gjøre sit Embede med Straf og Lærdom indtil saalænge det kan blive Kong. Maj. tilkjendegivet og nogen gode Middel kunde findes ved hvilke saadan Ugudelighed kunde afskaffes. Item skal ikke heller nogen Sognepræst paa deres Kørmøsse Dage holde Almuen fore nogen Messe eller Tjeneste til at stadfæste deres Ugudelighed med og ei heller holde sig i samme deres Kørmøsse til Drik og denne deres Gjerning med dennem i saa Maade at stadfæste [117]).

Om hellige Dage.

Efterdi mange fattige Bønder holder flere hellige Dage end Ordinantsen formelder og mange Prester findes villige at gjøre dennem Tjeneste paa samme Dage mod Ordinantsen [118]), saa dermed findes og Forargelse iblandt det simple Folk, da er saa herom besluttet, at hvilken Sogneprest herefter mod Ordinantsen sig fordrister til at holde flere hellige Dage end Ordinantsen formelder skal give til Hospitalet i Stadander første Gang 3 Rdlr., anden Gang 6 Rdlr.

Er ogsaa samtykt, at i Fasten skal predikes alle Fasten igjennem over ganske Stift hver Fredag. Skal og hver Sognepræst alle Søndager efter Textens Forklaring læse Katechismen for de Unge Folkes Skyld, med en Forklaring af Lutheri Katechisme efter Ordinantsen. Hvem dette forsømmer skal af Prousten paamindes. Dersom han det ikke agter skal han straffes som den der ikke Kongl. Maj. Ordinantse holde vil.

Om Bededage.

Saa er samtykt, at tvende Gange om Aaret skal holdes almindelige Bededage III Dage tilsammen som er den 5te Søndag efter Paaske, Mandagen og Tirsdagen med den og det hos Hovedkirken, til hvilken Folk af de andre Sogne skulle kaldes. Den anden Tid om Aaret er den næste Søndag efter St. Mickels Dag „sjelff" tredie. Og skal disse Bededage alle tilforn være forkyndt af Prædikestolen udi alle Kirker.

---

[117]) „Prata aut agri non sunt consecrandi". Palladii Synodalia 1554.

[118]) XXX C. III bestemmer Helligdagene, der foruden de nu brugelige vare: Helligtrekongersdag, Kyndermyssedag, Mariæ Besögelsesdag, St. Hans Dag og St. Michelsdag. Desuden 3 Dage paa hver af de 3 store Feste samt Aftensang Jule-, Paaske- og Pintse-Aften i Kjöbstæderne. Derimod afskaffedes St. Olafs og andre Helgeners Dage, som Almuen derimod hang ved.

Om Præsternes Uenighed oc dem Som Icke effter Ordinanszen lader sig paaminde af Superintendenten eller Prousten.

Efterdi Kongl. Maj. Ortinanze byder og befaler Sognepresterne at lade sig undervise af Superintendenten eller Prousten [119]), og nogen Præster findes at have gjort herimod, da er herom saa samtykt, at hvilken herefter lader sig finde ulydig og ei efter Guds og sine Medbrødres Raad og Paamindelse, værer Superintendenten eller Prousten lydig, naar de haver havt dennem for sig Godtfolk paahørendes og paamindt dem at de skulle elske Fred og Lydighed, men begynder videre Klammer skal Sielvilligen være sagt fra sit Embede og rømme den Sted, han med sin Urolighed forarget haver. Derfor skulle de andre Præster, som bo nest hos de Præster, som have Trette tilsammen strax holde sig heden at forlige dennem, kan det mellem dennem selv ikke skee, skal det strax gives Superintendenten eller Prousten tilkjende førend nogen Forargelse skeer og siden lade handle derom som forskrevet staar.

Superintendenten.

Er ogsaa Superintendenten M. Jørgen Erichsønn fremkommet udi denne Synode og bevist med tvende Kongl. Maj. Breve at en stor Part af Presterne udi Listerleen skulle levet et fast uskikkeligt Levnet med Horeri, Skørlevnet og i anden utilbørlige Maade.

Desligen er ogsaa velbyrdig Mands Povell Hvitfelds Rigens Statholders Brev læst, lydendes aleneste om Hr. Jørgen Storck paa Lister, som udi form. Laster skulle forseet sig. Ittem Hr. Truils Holgersonn paa Bjelland skulde købt Kongl. Maj. Vildvare og Fogden paa Lister ved Navn Bentt Nielsz havde haardeligen klaget, at han ingen Ret kunde bekomme over dennem enten for geistlige eller verdslige Øvrighed og byder M. Jørgen Sagen derom grandgivelig at forfare paa det at Kongl. Maj. Villie og Befalning kunde fuldgjøres. Derfor have vi med form. gode Mand alle de Sognepræsters Vidnesbyrd og Leilighed udi Listerleen samme Tid det fliteligen os muligt være kunde randsaget hver for sig besynderlig og i Sandhed imellem Gud og os med hver saa befunden, som her nu efterfølger.

Først er Hr. Peder Friis Prousten og Sognepræst udi Undals Præstegeld fremkommet og ikke aleneste for sin Superintendent, men ogsaa for menige Præstemænd over det ganske Stift som her da mesteparten tilstede var og

[119]) rette Ordinants LXXXV C. V.

skød sit Skudsmaal om de nogen Tid enten havde hørt eller vist med hannem, at han i saadan Maade som foreskrevet staaer havde sig besmittet, at de her da for gode Mend det ville bestaae og siden dømme derpaa som de for Gud og godemend bestaa ville. Da gav ikke aleneste hans Superintendent hannem dette Vidnesbyrd, at han den Stund han haver her været i Stiftet baade i sin proustelige Befalning og hos sine Sognefolk haver handlet og skikket som en ærlige og oprictig Dannemand hvilket Bispen sig og bekjende at have forfaret udi det forgangende Aar han der var udi Visitats og altid siden: Men ogsaa alle Præster af det ganske Stift ikke andet vidste eller andet befinde kunde, som han og strax med klare Vidnesbyrd beviste:

Dernest ere disse Dannemend Hr. Matz Mickelszon i Liungdal [120]), Hr. Anders Einarsonn i Quindisdal og Hr. Truils Holgerszønn paa Bielland fremgaaet og skutt deres Skudsmaal for os om deres Lærdom Levnet og Omgengelse og lade os randsage hvad Rettis og Sandis kunde være mellem Gud og os og derpaa dømme hvad vi for Gud og Verden bestaae kunde, da kunde Ingen Andet forefinde end at de havde jo her til Dags skikket sig erlige og vel i Levnet, Lærdom og daglige Omgengelse, hvilket de og beviste med levendes Røst og Meninge Sognefolks Brev og Bevisning. Men efterdi Hr. Truils saa sønderlig nevnes udi Hr. Statholderens Brev at han skulde kjøbe Kongl. Maj. Vildvare blev hannem forelagt baade af Superintendenten og menige Prester her forsamlet var at han skulde derfor rense sig og gjøre sin Vedførsel. Da gjorde form. Hr. Truils sin Ed for os, at han aldrig nogen Vildvaare udi Listerleen kjøbt havde og derhos forpligtede sig dersom det nogen Tid i Sandhed bevises kunde da vilde han „sjelff“ villigen være sagt fra sit Embede. Derhos klaget Hr. Truils, at form. Benntt Nielszøn skulde stevnet hannem til Thinge for han skulde kjøbt nogen Falke, hvilket Bennt hannem dog ikke kunde overbevise, og ei nogen Kosthold igjen kunde bekomme og ikke heller nogen Bevisning var hannem overgangen om det Bukkeskind han var skyldt fore at skulle kjøbt.

---

[120]) Hr. Mads stod 30te Septbr. 1578 i Oslo for Herredagen, for at forsvare det for Lyngdals Præster saa vigtige Laxefiske i Aa-Hölen mod ærlig og velbyrdig Mand Bent Nielsen paa Bringsjord, der vilde tilegne sig Ret til at fiske i samme. Om Jörgen Storchs Beskyldning mod ham og hans Hustru Ingeri se P. Claussons Levnet af A. Faye. Hans Eftermand Rasmus Madsen forandrede Præstegaardens Dagligstue fra Rögstue til Loftstue, den förste i Lyngdal.

Er ogsaa Hr. Jørgen Stork fremgangen og sig frigjort som nu efterfølger: Først efterdi han synderlig i det ene Brev nevnes at skulle først et løst Levnet blev hannem alvorlig af Superintendenten desligen af den ganske Forsamling forelagt at han enten skulde frigjøre sig eller ogsaa blive af nu med sit Kald og Sogner. Da haver form. Hr. Jørgen ligesom de andre Dannemænd tilforn udi Listerleen her skutt sit Skudsmaal for alle og faaet dette Vidnesbyrd, at Ingen andet viste med hannem end han jo var en erlig Guds Ords Tjener skikkelig i Lærdom og Levnet. Dette samme Vidnesbyrd stadfæstede han ikke aleneste med Salig Hr. Jens Ribers Brev og Segel som tilforn var Superintendent ogsaa den gode Mand som nu er Superintendent som gav hannem det samme Vidnesbyrd at han ikke andet i sin Visitats enten af hans Sognefolk eller nogen Anden forfare kunde, men ogsaa haver disse form. Vidnesbyrd dette samme stadfestet baade hans Provstes Brev og Segel desligeste alle hans Sognemænds, men hvis Klammer Bennt Nielssøn haver hannem paaført at han sig uskikkeligen skulde have handlet, haver form. Hr. Jørgen her obenbare for os med klare beskreven Vidnesbyrd, deslige med den Dom, som imellem form. Bentt Nielssøn og hannem gaaet er, her paa Capitlet bevist at Bennt Nielsøn er tilskyndet mod hannem ud af en Avindsmand, der stod efter hans Præstegjeld og imod Guds Ord og Kongl. Maj. Ordinants haver lovet hans Herskab Pending derfor, at Hr. Jørgen kunde i saa Maade blive sine Sogner qvit.

Da efterdi Hr. Jørgen baade med Dom og erlige Mends Breve og Vidnesbyrd dette forn. nóksom bevisligt gjorde og vi viste slig Simoni forbøden at være udi Ordinantsen, for hvis Skyld denne Sag er hannem paaført kunde vi ikke andet forefinde end Hr. Jørgen jo herefter bør som en christen Dannemand at have sine Sogner uden han herefter, som Gud forbiude, noget forseer sig, for hvilket han kunde med Rette afsættes.

Om Præsternis Besveringer baade om deres Rettighed denem igjen holdis oc i andre Maade besvaaris.

Efterdi her udi Stadander Stift ere mange, som haver Kongl. Maj. Forleninger og hver udi sin Forlening, naar enten Præsten bliver klaget i nogen Maade eller hannem nogen Sag paakom, da vil hver i sit Leen handle med hannem paa det allerstrengeste, hvoraf mange mener sig at skee stor Uret. Derfor var de begjærendis at en Kongl. Maj. Befalningsmand synderlig dem, som haver Befalning over Stadander, som

Superintendenten daglige residerer, maatte have Befalning her over Stiftet at høre alle Præsternes Sager udi Rette, naar de sig forseet havde eller bleve ellers forhørd eller anklagede.

Dernest siges Fougeder mangesteder at gjøre Præsterne store Besveringer med Gesteri og aldeles ingen Skilsmis gjøre imellem Bønder og Sognepræsterne og mindre Skaansel haver end undertiden. Derfor ere de for Guds Skyld begierendes, at de ikke mere med Gesteri skulle besvaares end udi Danmark skeer. Dog gjør hver gjerne efter Formuen.

Item klages her nogensteder, at Kongl. Maj. Befalningsmend indlægger paa Præsterne Styrmænd, Bysseskyttere, „Sagskerere", Baadsmænd og andre til Kost at holde og seer ikke Kong. Maj. Villie med Breve og Befalning derom, at det herefter ikke maatte dennem tilstedes. Udi ligemaade ere de begjerendes alt den store Besvering med Øl og fetallie at udgive til Kongens Skib uden Kongl. Maj. Befalning maatte aflægges.

Sammeledes beklager Præsterne at de ofte bliver stefnede til Ting uden skellige Aarsager og ingen Omkost faar igjen af deres Vederpart, som dennem stefned haver, ere derfor ydmygeligen begjærendes at det maatte og til Rette hjælpes.

Item beklager sig mange Præster af den store Besværing, som Fougden gjør med den store Tinghold paa deres Gaarde ikke alene med Gesteri, men ogsaa at Præsten forhindres fra sin Bog og Studering, saa at han ikke kan gjøre den rette Tjeneste hannem burde.

Desligeste nogensteder skeer at Fougden eller hans Folk legger sig og Vind efter at drive Løsagtighed i deres Gaarde.

Er ogsaa Præsterne for Guds Skyld begerendis at hvis der af urlidz (Arilds) Tid haver ligget under Præsternes Rettebolige med Fiskeride, Skoven og anden Rettighed, at de ogsaa dette maatte beholde ubeskaaren efter Ordinantzens Lydelse, Thi her paa skeer mange Præster stor Forfang og Uret.

Item blev her ogsaa haardelig klaget at Fougden mange Steder tager og indfører Kongens Leding og Rettighed udi Kirkerne og dennem saa opfylder at Sognepræsten neppelig ved Tiden kan komme til Alteren, Prædikestolen eller Funten at gjøre sin Tjeneste, ikke heller Sognefolken kunde komme i deres Stole, var derfor begjerendes, at sligt maatte afskaffes, og Kongl. Maj. Rettighed maatte paa et andet Sted tages og lægges Kirken eller Præsten ubesvaaritt, som dog mangested skeer.

Beklager og Præsterne den store Falskhed og Utroskab som Bønderne aarlig gjøre med Tiende ikke aleneste med

den fjerde Part som de borttager fra Konnungen Sognepræsten og Kirken, men ogsaa at de mange Steder ikke tiende af „rue“ (ɔ: Rug) eller de graffue (ɔ: Gruber), som nyligen ere optagne. Desligeste ei heller ville tiunde af deres Qveg, som udi Danmark skeer og bør efter Ordinanzens Lydelse og ikke heller af Laxefiskende eller anden Fiskeri efter gammel Sedvane, derfor begjere de fattige Mænd at sligt herefter ikke skulle Bønderne eller andre tilstedes, men maatte handles retfærdelig.

Item vil og ikke Sognebønder føre deres Tiende „fram“ til Præsten, saa Præsterne maa gjøre stor Bekostning førend de Tienden kunde bekomme, er derfor begjærendes at Tienden maatte dennem tilføres efter Ordinantsen.

Item at Bønderne hvert Aar maatte udi Fougdens og Præstens Nærværelse gjøre deres Ed, at de ret have tiendet, efterdi Bønder saa utrolige tiender hvert Aar lige meget enten der er dyre eller og frugtsommelige Aar.

Sammeledis siuntes Præsterne godt om den fjerde Part af Tienden, som Bønderne selv holder hos sig, maatte uddeles til de fattige Skoledrenge udi Stadander som slet ingen andeu Hjælp haver og til Hospitalet sammested.

Item klages her og at mange ikke kan faae sin Rettighed aarligen efter Ordinantsen og naar han den kræver bliver han truet og undsagt. Dette ere de for Guds Skyld begjærends at det maatte tilrette hjelpes.

Item beklager sig Presterne at Bønderne paa de tre Offersdage efter Ordinantsen ikke offre ei heller gjør dem deres Offertold som gammelt været haver, er derfor begjerendes at slige Uret dennem herefter ikke skulle bevises, men at de maatte faa som af gammel Tid været haver og Ordinantzen formelder.

Klager og Præsterne at de blive truet og undsagt, naar de gjøre deres Embede enten Prediken eller Bandsætning, ere begjærendes derfor at de maatte nyde Fred og ikke trues og overfaldes af saadanne Overvoldsmænd („offuervolds mend“).

En god erlig Præstemand ved Navn Hr. Jørgen paa Maaland [121]) haver et ganske ringe Prestegjeld og ingen Præstegaard, men maa leie sin Gaard af Kongens Fougit og give hvert Aar til Landskyld 4 Huder, og hvert 3die Aar maa den leie igjen som en anden Bonde er for Guds Skyld begjerendes og paa hans Vegne alle Presterne her nu forsamblit var, at han maatte den bekomme fri til en Prestegaard.

---

[121]) Vestre Moland i Nedenæs.

Om Bøndernes Helligedage.

Efterdi Bønderne ville sjelff holde deres Helligedage som ikke ere befalede udi Kongl. Maj. Ordinants, paa hvilke de sig holder af Arbeid og de rette Helligdage, som dennem befalede ere at høre Guds Ord paa holde de sig fra Kirken og tager deres Arbeid vare, da ere Præsterne for Guds Skyld begjerendes at slig uskikkelig Handel maatte aflægges og Bønder som sligt gjøre imod Forbud maatte blive straffede.

Om Kirkerne.

Efterdi Fogderne siges mest under Agdesiden at optage Jordegaver hvert tredie Aar af Kirkens Jorder og desligeste udhugger Kirkens Skove og Kirkerne staar slet til Nedfaldtz og man ikke veed hvad Befalning de have derpaa. Ere derfor Kirkeværgerne og alle Bønder for Guds Skyld begjerendes at sligt maatte afskaffes der saa vel som andre Steder her udi Stiftet. Beklager ogsaa Kirkeværgerne, at Kirkerne mangensted ikke gives Tiende af Laxefiskende som gammel og sædvanligt været haver, er derfor begjerendes for Guds Skyld, at Kirken ikke maatte skee den Uret herefter.

Noget mere om Præsternis tjeniste Underholdning og andet som dennem dagligen imellem være kand.

Er her udi denne Synodo saa besluttet, at hver Guds Ords Tjenere vel vogter sig at han ikke forsømmer sit Embede enten med Prædiken eller de Kranke at besøge. Dersom Nogen findes det at gjøre af Letferdighed, Drukkenskab eller anden Forsømmelse, han skal strax paamindes af Provsten vil da ikke han raade Bod derpaa da skal han indstevnes for Superintendenten og siden med Andre Dannemænd afsættes sit Embede. — Item efterdi her findes i dette Stift saadan Skik, at adskillige Geld haver eet Sogn tilsammen eller en Gaard 2, 3 eller flere, som 2 Sognepræster gjør Tjeneste til, dog hver sit Aar eller visse Tid om Aaret, da er herom saa besluttet, at hvad Rettighed hver haver havt af gammel Tid skal ingen herefter tage sig den til men lade hver nyde Rente om Jndkomst den Tid om Aaret som han Tjenest gjør og skal hver begynde sit Aars Tjeneste den næste Søndag efter Paaske og saa annamme strax Renten med vist og uvist saalænge den hans Tjeneste varer.

Ittem om noget Lig føres af et Præstegjæld til et andet og det bliver begravet, da er herom besluttet, at den rette Sogneprest som den døde længst Tjenest gjort haver skal beholde Udferden, saa den ene Broder skal herudi gjøre den anden saa meget til Tjeneste som begrave et Lig for hannem.

Her hos om nogen Sognemand drager af et Præstegjeld sin Ærinde eller Bestilling til et andet og da enten falder i hastig Sygdom og døde eller i andre Maade komme af Dage og bleve begravet i en andens Præstegjeld af den Sognepræst, som der er, skal alligevel hans Udferd komme til den rette Sognepræst som hannem længst tjent haver Men bliver nogen af et Præstegjeld et Aars Tid omkring da skal Sognepræsten udi hvis Præstegjeld han døer og begraves beholde all Udferd.

Item om Nogen drager af et Præstegjeld i et andet og gjør der sit Brudlup da skal den Præst som Tjeneste gjør, beholde al den Rettighed derfor kan udgives.

Men gaar der nogen Kvinde i Kirke i en andens Præstegjeld, som ikke burde at skee uden drabelig Sag, da skal alligevel Qvinden give Offeren og anden Rettighed sin rette Sognepræst.

Er her og besluttet at ingen Sognepræst skal drage ud af sit Gjeld og gjøre i en andens nogen præstelig Tjeneste enten med „Bruer“ (ɔ: Brude) at vie eller i anden Maade uden det skeer med det andens Forlov og Villie. Dersom Nogen herimod gjør han skal straffes som den ingen Ordning og Skik holde vil.

Er her ogsaa i denne Synodo forbøden Guds Ords Tjenere at skelde paa Nogen uden han veed aabenbarlig Sag med hannem, men haver han noget med nogen Mand, at han da flier det til Rette hos sig selv eller Øvrigheden — Vil han dette ikke lyde da have sig forbrudt den Beskyttelse, han kunde have hos Superintendenten og Provsten og forsvare det selv for verdslig Offrighed.

Item er ogsaa nogen Steder skeet, at naar en Præst haver nogen Trætte med en Anden, da haver han opvakt Bønder og Andre mod den Anden og med sin Skrivelse eller Dikt saa vidt forfødrit (udført) det at hans Medbroder er kommen i Klammer. Er derfor strengelig forbøden, at saadant herefter ikke skeer. Hvem herimod gjør skal straffes som den, der Superintendentens og Provstens Raad og Befaling er uhørig som forskrevet staar.

Udi denne Synodo er ogsaa endrægtelig og venlig forligt hver Bulder og Klammer, der været haver mellem Hr. Peder, Provst i „Fjorene“ og Sognepræst til Vigedal og Hr. Peder paa Hinderaann [122]), og haver sig saa paa baade Sider forpligtet denne Forligelse uryggeligen at holde, dersom herimod nogen af Dennem findes at gjøre, have forbrudt sit Embede.

---

[122]) Nærstrand.

Er her ogsaa i denne Synodo saadan en Sentents af Alle afsagt, at hvilken Sognepræst, som haver faaet sin Superintendens Brev, at han skulle komme til denne Synodum og haver herimod ulydig ladet sig befinde og siddet hjemme skal give 3 Daler til Hospitalet udi Stadander uden de af Krankhed eller ander slig stoer Forfald have blevet forhindrede. Men findes Nogen ulydig og modvillig at sidde hjemme efter denne Dag, naar han af Superintendenten eller Prousten er stevnet og kaldet og haver ikke forn. Forfald, skal holdes for en ulydig Mand og give forn. Hospital 3 Rdlr., gjør han det 2 eller 3 Gange da giver han tilkjende, at hau intet agter sin Superintendent eller Proust og er den som Kongl. Maj. Ordinanze slemmeligen foragtet haver, og skal derfor saa være afsagt fra sit Embede.

VI.

Privilegia Capitulorum.

Under denne Titel fandtes i Christianssands Bispearchiv og findes nu i Rigsarchivet en tyk Foliant af følgende vigtige Indhold:

A. Privilegia Capitulorum, der kun bestaar i en Afskrift af Kong Fredrik II's Stadfæstelse i den ny Fundats af 1571 til Kjøbenhavns Universitet, saalydende: „hvad Gods, som ligger til Domkirkerne, Prælatur, Kannikedomme og Vicarier skulle efter denne Dag stedse og altid blive dertil tryggelig og ei rokkes af ham eller Efterkommere under Guds evige Hevn og Straf over dem, som noget herimod gjøre".

B. Alle Sager, Domme og Breve, som i Staffuanger Kapitel handlede og udgivne ere fra 1571—1629 fra Side 1—100.

C. Hospitalets Fundats i Stavanger . . . . - 101.

D. Kopi af nogle Bygselbreve . . . . . - 101.

E. Christian IV's Forordning om, at Præsteenker maa drive Handel, og flere Anordninger om Degnepenge skulle erlægges til Stavanger Domkirke og Skole o. m. . . . . - 107.

F. Juramenta primo venientium ad congregationem capitulorum . . . . . - 115.

Bogen er indrettet af Jørgen Erichsson 1571 og indledes med følgende Ord:

„Hoc ipso anno reverendus & clarissimus vir Dominus præsul noster, Magister Georgius Erichius Hatersleviensis est, ex jussu Sereniss. regis Domini Fredrici, ejus nominis secundi, Collapsæ hujus Diæceseos ordinatus episcopus a clariss. & doctiss.

viro D. Doctore paulo Matthiæ Sielandicarum ecclesiarum episcopo vigilatis: Idq. Haffniæ in templo Divæ virginis XXIX Juli, qvi St. Olai olim Inclytæ Norvegiæ Regi ob singularem pietatis & justitiæ laudem sacer est".

Den første Sag, som forekommer, var den paa Synoden 1573 omhandlede Sag mellem Fogden Bent Nilsson og Jørgen Hemmingson Storck, Sognepræst til Lister, der afgjordes 13de Oktober 1572.

Ved den næste (26de Maj 1573) blev en Hans Povelsen skilt fra sin Kone Kirstine Hansdatter, „der levede uskikkelig sammen med Kongens Foged Thord Benkestok".

1576 den 21de Marts. Osmund paa Næsheims Datter Beliud havde i Nærværelse af sine Forældre og Mads Markussøn, Sognepræst paa Findø, for 5 Aar siden givet sit Jaord til Sivord paa Kingstad. Midlertid havde hun lagt sin Hug til en Jacob Olufson. Kapitlet dømte, at Beliud ej skulde efter Ønske faa Jacob, og begge forbødes at gifte sig med Nogen i 3 Aar. Denne Sentents formildedes af Kapitlet efter Bøn fra Vedkommende saa, at Jacob fik Lov til at ægte sin Beliud, efter at Sigvords Fader Hugo var stillet tilfreds af Jacob med en Sum Penge.

1576 2den April vare i Kapitlet forsamlede Henrik Brochenhus til Elin (Ellinggaard), kongl. Befalingsmand over Stavanger, Ryfylke, Jæderen og Dalerne, Jørgen Erickson, Superintendent, Jon Guttormson, Kannik og Pastor udi Stavanger, Jørgen Svensøn, Kannik og Prædikanter i Stavanger, Rasmus Olsøn, Prædikanter sammesteds. De mæglede forgjæves mellem en Sygne og hendes Forlovede Jacob, som hun havde stevnet for Kapitlet for letfærdig Vandel. Da han derfor negtede at ville ægte sin Trolovede, blev det ham forbudt nogensinde at gifte sig for Forargelsens Skyld paa deres Hjemsted Sogndal og intetsted inden 6 Aar. For sin grove Forseelse dømtes Jacob til at staa aabenbar Skrifte i Sognedals Kirke. Den verdslige Dom har at bestemme, hvad Erstatning Sygne tilkom for lidt Tort o. m.

1579 den 21de Oktober mødte for Kapitlet Hr. Jacob i Suldal og hans Kapellan Peder Stud med deres Klammer. Her kom for Dagen Hr. Jacobs grove Forsømmelse i Kald og Idrætter, idelig Drukkenskab og at nogle vare bortdøde uden Sakrament. Han blev afsat udi 3 Aar fra Embedet, men bevilget at bo i Saudesogn og at nyde Renten deraf til Underhold, medens Hr. Peder gjorde al præstelig Tjeneste. — Følgende Aar, 8de Marts, maatte han atter møde for Kapitlet, fordi han havde herbergeret en Kvinde, der gik i Mandfolkeklæder og tilforn havde tjent Hr. Peder paa Fanø

og sat Ild paa hans Gaard med Vilje. — Hr. Jacob, som Intet vidste derom, blev frikjendt, men Pigen førtes til Bergen, hvor hun aflivedes.

1581 den 25de Februar Kapitel, der den gode Mand Erik Munck [123]) paa Kongens Vegne vilde høre Kapitlets Mening, om den Brøde, som Aanon Bjørnson i Vegusdal havde begaaet ved at beligge 2 Søstre, kunde sones med Penge. Kapitlet mente, at saadan Blodskam og grov Forargelse ingensinde bør lides hos et Guds Folk, men højligen straffes. Hvis man ej vilde straffe paa Livet, burde den Skyldige i al Fald forvises Landet eller Stiftet.

1581 den 2den Marts overhørtes paa Kapitlet i Bispens og Andres Overvær et Menneske, der ikke kunde sin Børnelærdom, men megen forfængelig Læsning, Fabler, Munkedigt o. m. Han dømtes til at staa aabenbar Skrifte og lovede aldrig at gjøre Saadant mere.

1582 4de Juni afgjordes og besvaredes bekræftende Spørgsmaalet, om Astrid Eriksdatter var at betragte som et ægte Barn, skjønt hendes Forældre ej vare viede med de nu sædvanlige Ceremonier, men kun trolovede efter Fædrenes Skik og derpaa havde gjort deres Fæsterøl [124]).

1584 10de Juni blev den forfængelige Drømmer Jacob Jonsson forhørt paa Kapitlet. Han reciterede her sin forfængelige Læsen mod Icht (Gigt?), Udborer, Skurffur, Trolle, som elske Mennesker, Sødrreffur, Fossegrim, Høgeboer, Fjeldtrolle, Tumtekal, Neblinger, det er Kirketrol o. m. Han dømtes til at staa Skrift og maatte love under Livs Straf aldrig at bruge saadan Forfængelighed mere. Han bekjendte og, at han haver skrevet Tore Cosmos fem blodige Kors paa sin Krop. Den 17de forhørtes en Kone, som Cosmos [125]) havde hentet til sin Kone for Skurffur, og for hun skulde være forgjort, og en Anden, som læste over Folk for smaat flog eller Icht (Gigt).

1585 fandt flere Skilsmissesager for Hor Sted, men et Par, som ingen skjellig Grund havde til Skilsmisse, paalagdes strengelig at leve sammen.

1586 19de August overdroges Hr. Jacob Christensson, Provst i Valders og Hallingdal, at søge at skaffe Svithuns

---

[123]) Den bekjendte Admiral og Lensherre i Nedenæs.

[124]) 1582 den 19de Juni udstedte Fredrik II sin Ordinants om Ægteskabssager (Paus II, 393), „da der ved Kapitlerne skal gaa fast uskikkeligt til, saa at der i samme Sager ej dömmes ens i de forskjellige Kapitler.“ Her bestemmes, at Folk, som ville giftes, først troloves og derpaa lyses for 3 Gange fra Prædikestolen. Trolovede forbydes at söge Seng sammen för Vielsen.

[125]) Cosmos Arildsson, Lagmand i Stavanger. S. 98.

Kirken tilbage en Del Gaarde, som gode Christne i fordums Dage have skjenket, men nu ved Forsømmelse var den forkommen.

1587 28de Februar afgjordes en Skilsmissesag saa, at begge Parter skulde staa aabenbar Skrifte og derpaa skilles.

Efter denne Dom staar i Protokollen følgende Ytring: „Propter crassissimam socordiam & perfidam negligentiam Severini Vincentii Wellei, olim Ludimoderatoris Stafuangriensis & capituli Notarii, nulla capituli negotia in hoc libro annotata reperiuntur. Nam qvidqvid in privatis chartulis annotatum habuit, hinc discedens neqviter secum abstulit".

1588 17de Januar forlangte Borgemester Christen Nilsson, at den gamle Kirke, som staar paa Kirkegaarden, maatte indrømmes til Raadstue, hvilket bevilgedes mod at Lagmanden med Raadet skulde afskaffe den Ulempe, som blev brugt hos samme Kirke ved Drukkenskab og anden Uskikkelighed, hvilket han lovede og tilsagde.

1588 9de Novbr. Daniel Olufson anklagede først for Bergens og siden for Stavangers Kapitel sin Hustru for „Uskikkelighed, Bortrømmelse, Slagsmaal, Undsigelse, Gods Fratagelse og Utroskab efter Nilz Bildts Stevning, men da hun ej vilde møde, maatte Manden tage Rigens Stevning for Kongens Statholder" [126]).

1589 24 Februar blev en Skottekvinde, som havde nydt Nadveren uden Overhørelse og Afløsning, dømt til „inden 3 Dage at forlade Menigheden og aldrig mere at bruge saadan grov og daarlig Handel".

1589 22de Septbr. blev Ingeborg Jacobsdatter skilt fra sin tyranniske Mand; klagede en Brynhild over Trun Hugstad, der havde lovet hende Ægteskab, foræret hende Ske og Ring, men udsat Trolovelsen; forbødes Sven Skomager at ægte en Kone, hvis Mand havde været borte i 5 Aar, „fordi hun ej i den Tid havde skikket sig ærlig".

1590 7de April fældtes Dom i en Sag mod Syvert Bundeson, som efter 20 Aars Ægteskab havde rømt fra sin Kone i Kvinesdal og for 4 Aar siden ægtet Mogens Kruges Datter i Hjelmeland. Dommen faldt, at den sidste Kone skulde skilles fra ham; men hun da have Frihed til at gifte sig, dog i et andet Len.

1590 17de Juni mødte Peder Clausson, Sognepræst

---

[126]) Hun hed Margreta Shandelborrig (?) salig Niels's Efterleverske. Hun og Daniel bleve i et talrigt besat Kapitel forligte 18de Novbr. 1579, da de vare trolovede. Da betingede hun sig, „at han ikke vilde hende slaa eller drage eller overpukke med Snak og Tale".

i Undal og Provst i Listerlen med Bispens Stevning i en Ægteskabssag o. m. (se P. Claussons Levnet af A. Faye).

1591 22de Septbr. stevnedes Magdalena Ingebretsdatter, fordi hun 25de Marts i Talgø Kirke ved forargeligt Klammer, Bulder, Banden og Trusler havde ej blot forstyrret Torgels Aslakson, medens han sad paa Knæ for Hr. Marcus Magnusson og vilde gjort sit Skriftemaal, men hindrede ham og Flere i at nyde Sakramentet og forstyrrede Gudstjenesten. I Kapitlet undskyldte hun sig med sin Hastighed og Daarlighed, faldt paa Knæ, bad om Naade, tilbød at staa aabenbar Skrifte i Talgø Kirke og rømme Stiftet, og hverken bruge Trusel, Banden o. m. mod Hr. Markus, Trugels eller Familie. Paa disse Betingelser fik hun Naade.

1591 22de Septbr. erklæredes en Bodil fri at være for sin bortrømte Mand og fik Lov til at gifte sig med en Anden.

1592 4de Marts mødte Jacob Jonsønn og gav tilkjende, hvorledes hans Fader Jens Olufson pas Horigdal [127]) i Frolandssogn havde for nogle Aar siden givet Gregorius Salvesønn sin Datter Ingerid, holdt deres Trolovelse og siden lyst deres Ægteskab af Prædikestolen 2 Søndage, men da der skulde lyses 3dje Gang, blev Gregorius ihjelslagen paa Vejen, da han skulde hente Ingerid. — Under Trolovelsen havde de avlet et Barn. Der spurgtes nu, om det var at regne for ægte eller Frillebarn. Kapitlet dømte, „at da deres Ægteskab aabenbarlig var lyst i den christne Forsamling, hvilket er det rette Ægteskabs Fundament, erklæres Barnet for ægtefødt".

1594 18de Januar bekjendtgjorde Knud Knudsen, Befalingsmand over Utstejns Kloster, og Rasmus Olufson, Guds Ords Tjener til Rendesø Præstegjæld, at de for Konsistoriet vare blevne forligte, saa at Knud afstod til Rasmus hvad Ret han havde til Søvsbo og Hvidingsø, mod at Rasmus afstod sin Ret til Utstejn og tillod Knud der paa egen Regning at holde en Præstemand, paa det Knud desto oftere med sine Folk kunde faa Guds Ord at høre. Dette skulde vare, saalænge Knud havde Klostret. Siden skulde Klostersognet komme under Hyxkens (Hausken) Præstegjeld igjen efter den Skik, Statholderen derpaa gjorde.

1594 18de Juli mødte for Kapitlet udi et almindeligt Præstemøde Peder Clausson og Jørgen Storck angaaende en langsommelig Trætte dem imellem, især angaaende Storcks misligede Levnet og Embedsførelse. Sagen endte med, at Kapitlet erklærede Storck afsat fra sit gejstlige Embede [130]).

---

[127]) Nu Horrisdal.
[130]) Sml. Peder Claussons Levnet af A. Faye.

1594 19de Juni stevnede en Mand sin Hustru, „fordi hun ej agtede ham mere end en Hund". Da hun i Kapitlet faldt paa Knæ og bad om Forladelse, forligedes de, — og den 21de forlangte en Mand „for Christi Død" at skilles med sin Kone, men det blev afslaaet.

1594 23de Septbr. fik Hr. Christen i Jaasund en alvorlig Admonition om at holde de anordnede Helligdage hellige.

Samme Gang blev Hr. Anders Enarson, Sognepræst i Kvinisdal, dømt til at bøde 4 Daler til Stavanger Hospital, fordi han uden Trolovelse og Lysning havde taget en Kvinde til sig og derpaa sendt hende hjem igjen, fordi hun havde onde Saar paa hendes Been. Ligesaa bilagdes ved samme Lejlighed den lange Bulder og Trætte, som havde fundet Sted mellem Hr. Anders og Sven Guttormson om noget Jordegods. Sven skulde have den solgte Part i Thus tilbage mod at betale Hr. Anders tilbage Kjøbesummen 19 Rdlr., og „den skulde være ære- og ordløs, som paany yppede Trætte om dette og andre Sager".

1594 11te Oktober blev Hr. Jon Olufson afsat fra sit Kald for sit løsagtige Levnet med en Kvinde i Egersund[129]).

1594 15de November fremkom Hr. Jens Buch, „som udi Robert Schneiders Datters Bryllup havde med nogen Spot, forhaanisk Dicht drukket Mr. Jørgen Erichssons Datter Susanne en Speglose til". Hvorfor Hr. Jørgen adspurgte ham, om han vidste hans Datter Noget at beskylde i nogen Maade, „og spurgte ydermere om dette var hans Tak for sin Øl og Mad han havde givet ham". Dette fortrød han med grædende Taare.

1595 3dje Marts indstevnedes en Mand, som havde begaaet Svig med sin Tiende. Han lovede Bedring. Samme Dag fremmødte en Gurine, som var berygtet for Trolddom og anden forfængelig Signelse og Spaadom. Hun læste Troldbolk (?), kunde læse for Kvinder, som pines med Barn, at de maatte snarligen føde; for dem, som vare forgjorte, for Smaatrolde, for Toftekalfur. For sin Forfængeligheds Skyld blev hun forvist Lenet.

1595 17de Juni forligtes Hr. Morten i Sogndal og en af hans Sognebønder. Den, som brød Forliget, skulde være ære- og ordløs. Den 20de August blev et Ægtepar separeret paa 3 Aar for Uforligelighed. 22de August blev en Mand skilt fra sin Kone, der var rømt fra Manden og 2 Børn, med

[129]) 1597 stevnede Hr. Oluf Jonsson, fordum Sognepræst i Ekundsund, et Par Folk for Kapitlet. De havde lovet ham deres Datter, men opholdt ham i 9 Uger. De dømtes til at give ham Kosthold.

en Skalk. — Samme Dag blev en Povel skilt fra sin Trolovede, som for 3 Aar siden var rømt og ej hjemkommen, uagtet Hr. Povel Christensson i Landvik havde lyst fra Prædikestolen 3 Gange efter hende. Han medførte godt Skudsmaal fra Menigmand i Hommedal og Pros Lauritzon[130]).

1596 20de April anklagedes en Hans Madson for at have avlet Barn med en Mands Stifdatter. Han negtede at ægte hende, „da han ej var hendes Mømand, men betalt hende 8 Rdlr. for Møret og lovede at forsørge Barnet".

1596 paadømtes paany Sagen om Ægtheden af en Arnes Børn. Allerede 2den December 1593 var Sagen for i Kapitlet. Arne havde nemlig med sin Tjenestepige Torborg havt Barn, medens hans gale Kone Astrid levede. Han blev efter hendes Død viet til Torborg af Hr. Jacob Michelson, Præst i Sætersdalen (senere i Saude). — Raadmand Speckmand og Olaf Einarson oplyste, at Hr. Jacob havde provet for dem, at han aldrig havde havt „Bispens" Hr. Joen Guttormsons Brev eller Samtykke til at gifte Arne med Torborg. Derhos fremlagdes et Ordskurd fra Jon Simunsson, Laugmand paa Agdesiden[131]), at Torborgs Børn ej vare arveberettigede, førend de med Bispens og Kapitlets Brev kunde bevise, at de vare ægtefødte. Kapitlet dømte, at da Hr. Jacob havde viet dem uden Bispens Tilladelse paa eget Raad, kunde Torborgs Börn ej gaa i Arv med Astrids.

1597 17de Juni dømtes Christen Pedersson i Jaasund, Sognepræst til Haaland. 23de Septbr. 1594 havde han faaet en streng Admonition, fordi han ej holdt de anordnede Helligdage. 17de Juni fældtes følgende Dom, efter at flere af hans Bygdefolk havde aflagt Fuldbogsed paa deres Klagers Sandhed. „Da Christen Pedersson for nogen Tid er beskyldt for stor Forsømmelighed udi hans Kald baade med Helligdages Hold og de Kranke at besøge, hvilket noksom var bevist, og derfor af sin Bisp og Superintendent aabenbar paa Kapitlet var paamindet og da lovede Bedring, hvilket han dog ikke havde gjort og allermindst da han idelig og stedse er kommen drukken udi Kirke og høre Folk udi Skriftemaal og holde Messe og Prædiken og det ikke kunde udrette for hans Drukkenskab, saa han undertiden ej havde

---

[130]) Pros Lauritzon til Norholm, før Erik Munch Lensherre i Nedenes og fra 1571—76 Lagmand i Stegen og siden til sin Död Lagmand i Skien, hvor han döde 11te Januar 1596. Hans Dattersön var Söhelten Pros Mundt.

[131]) Jon Simonsson, en af sin Tids dygtigste Lagmænd † 29 Juli 1575. Om ham P. Claussons Norges Beskr. S. 91.

det Evangelium udi Prædikestolen, som han havde for Alteret, men en anden Text, item med Tugt at sige, han haver ladet sit Vand udi Prædikestolen og spilt Altervin paa Jorden for deres Fødder, som gik til Sakramentet og været mestendels altid drukken til at udrette de Parter, som hans Embede tilsiger, desligest med uskikkelig Banden og Skjelden — saa dømmes han til Afsættelse“ [132]). Samme Dag forligtes et Par Sager, hvori Hr. Peder Jacobson, Sognepræst til Hinderaa eller Nærstrand, var Part. Hr. Peder lovede at give Bør Husatofts Datter 12 Rdlr. og et Tørklæde til Erstatning, fordi han havde begjært hende for sin Søn Olaf, men siden ej vilde fuldføre det [133]).

1597 22de September stevnede Hr. Jacob Clausson, Medtjener paa Lister, Hr. Anders Jørgensen angaaende hans ulovlige Kaldsbrev.

1597 22de September stadfæstede Kapitlet et Brev, som Jon Guttormsson, fordum Superintendent, 1552 havde givet Gunnar Aslakson i „Udsted“ Sogn i Bygland, hvori han gav ham Lov til at skille sig ved sin utro Kvinde Helge og ægte en anden, og et andet Brev af Lagmanden paa Agdesiden Jon Svendson [134]) 1563 angaaende Arveretten af det andet Ægteskabs Børn.

1598 28de Marts. Magdalene Gestaker klagede over sin tyraniske Mand, og da Hr. Jacob paa Hjelmeland forholdt ham Sakramentet, blev han endnu værre. Hun forlangte derfor Skilsmisse; men da han bad for sig og lovede Bedring, og Flere gik i Borgen for ham, fik han Tilgivelse af Magdalene.

1598 17de Juni. Borgermester Christen Nilsson tiltalede Hr. Peder Henriksson Skolemester, fordi han i Drukkenskab havde i hans Hus overfuset hans Kone og Datter, skjeldt denne ud for Bispens Trappedrager o. m. Han fik for gode Folks Skyld Tilgivelse. Hr. Peder blev

---

[132]) Se 1599 11te April. Han indankede Sagen for Herredagen i Bergen, hvor Bispen maatte möde for at forsvare Kapitlets Dom. De samme og flere Klager fremförtes og bevistes, og da den tilstedeværende Hr. Christen Intet kunde fremföre for at afbevise samme, dömte Herredagen 4de Juli 1599: „Vi veed ikke form. Dom (af Kapitlet) imod at sige“ (Brandts Afskrift af Herredagsprotokollen).

[133]) Det er den samme Hr. Peder paa Hinderaa, der paa den store Synode 1573 blev forligt med sin Provst Hr. Peder i Vigedal (Bilag V). Striden maa atter være udbrudt; thi 1597 18de Juni mödte de for Kapitlet og toge hverandre udi Haand om deres Trætter vare forligte. Deres Hustruer og Börn synes ogsaa at have deltaget deri; thi Provstinden og Hr. Peder forligtes ogsaa og deres Breve erklæredes paa begge Sider magteslöse.

[134]) ɔ: Simunson.

ogsaa anklaget af Hr. Knut Michelson, Sognepræst i Stavanger, fordi han havde beholdt Indgangskoneofferet, der blev lagt paa Alteret, da han havde faaet Tilladelse til at prædike 3dje Dag i Festen. Hr. Peder blev forbudt at forrette uden Sognepræstens Tilladelse og blev befalet at tilbageklevere det tagne Offer. Mester Jørgen klagede ogsaa over Hr. Peder, at han ej opførte sig mod sin Biskop, som han burde og som han lovede, da han ordinerede ham. Da Hr. Peder med Taarer bad ham om Naade, tilgav Bispen ham.

1598 17de Juni. Berit paa Ørsbø i Rendisø klagede over sin Mands Tyranni, og at han var løbet bort fra hende. Da hun desuden fremlagde godt Skudsmaal fra sin Sognepræst Hr. Rasmus, fik hun Lov til igjen at gifte sig.

1599 12te Januar tiltalte Mr. Jørgen Hr. Peder Henrickson Skolemester for sin Ulydighed mod sin Bisp, da han ej vilde lade Skoledrengene synge Rettermanden M. Christens Lig til Graven, da ogsaa de øvrige Præster mødte. Paa gjentagen Varsel mødte han vel, men da Hr. Jørgen efter Ligprædiken satte ham tilrette, begyndte Hr. Peder at overskjende baade Bisp og Præster. Hr. Peder blev derfor stevnet for Kapitlet, men vilde ej vige og ej indgaa Forlig [137]).

1598 11te April bekjendtgjorde Jørgen Erichsson og Kapitlet, at Hr. Christen Pedersson, Sognepræst til Haaland var afsat for Drukkenskab o. m. I dette Referat tillægges, at man klagede „i Sonderlighed for den slemme og ulidelige Stank og Lugt, der stod af ham“ o. s. v., og at den endelige Dom blev Afsættelse, undtagen „Kongen vil hannem have forskaanet og oprejst igjen“, og Haaland med Annexer have Frihed at kejse og udkaare en gudfrygtig og lærd Mand til Sognepræst. „Skjønt Hr. Christen i 2 Aar har været afsat fra Embede, har man dog først i disse Dage forlangt hans Dom beskreven [138]).

1598 6te December dømtes to letsindige og trættekjære Folk til at leve christeligt sammen, og det overdroges 2 Dan-

---

[135]) Han blev derfor stevnet af Bispen for Herredagen i Bergen, hvor den trodsige Skolemester fik 12te Juli 1599 en dröj Irettesættelse og maatte krybe til Korset. Se Bilag VIII. 1611 nævnes han som Sognepræst i Jælse. 1613 stevnedes han for Kapitlet for at have drevet ulovlig Tömmerhandel. 27de April 1618 deltog han i Kapitlet, men döde sandsynlig 1621; thi 21de Januar 1622 stevnedes hans Sön Marcus, der styrede Kaldet i Moderens Naadsensaar, for Kapitlet for sin Kjærestes Skyld og dömtes 1623 til at staa offentlig Skrifte med sin Hustru Sophie Jonsdatter og böde til Kongen 80 Spd. og til Hospitalet 80 Spd., fordi hans Hustru var kommen for tidlig i Barselseng.

[136]) Sml. 1597 17de Juni.

nemænd at bestemme, hvad Jon Baadsmand skulde betale en Pige, han havde beligget, for hendes Jomfrudom.

1600 3dje Marts dømtes en Pige at sidde 3 Aar ugift, fordi hun letfærdig havde narret en Mand.

1600 17de Juni blev Antonius Frantzøn stevnet af Hr. Jørgen, fordi han havde rømt fra sin Tjeneste i Lunds Præstegjeld, i mange Uger ligget i Stavanger i Hans Væ-vers Hus, som holdt en løs Kvinde, og der drak Nat og Dag. Siden drog han med benævnte løse Kvinde til Bergen og havde været ¾ Aar fra sit Kald trods sin Haandskrivning og Bispens Advarsel. Han blev nu dømt fra Embedet, forvist Stiftet og erklæret æreløs.

1600 18de Juni. Nils Jensen havde forgangen Vaar under Visitatsen af Bispen i Topdal Kirke begjært at blive skilt fra sin Hustru Karine, der paa 4de Aar havde forladt ham. Han oplyste ved Brev fra Hr. Lauriz Tomison, Sognepræst til Effue og Prosvt i Raabygdelag, at Karine 4de April 1600 havde erklæret, at hun vel Intet havde at klage over sin Mand, „men dog aldrig efter denne Dag vilde komme til ham". Der paastodes og, at hun ej var den Kvinde, en Mand kunde bo hos, for hendes Daarligheds og Uforstandigheds Skyld. — Kapitlet troede, at Nils burde være sin Kvinde kvit, hvis (ej?) Peder Grubbe til Aalstrup, Befalingsmand i Lenet [137]) selv eller med Provsten anderledes kunde forhandle. Skede det ej, burde han have Lov til at indgaa andet Ægteskab, men hun af Øvrigheden straffes.

1600 27de Juni. Christen Trane, Foged i Stavanger, klagede over en Mand Olaf, som havde lovet en Anden, Torgeir, sin Datter, men brudt Løftet, da han ej var saa rig, som han først havde troet. Olaf maatte give Torgeir 10 Rdlr. og 5 Rdlr. til Hospitalet for Forargelsen. Derimod maatte Torgeir give Olafs Kvinde 2 Rdlr. for en liden Skade, han gjorde hende i Fingeren.

1600 14de Juni erklærede Kapitlet i Anledning af en Forespørgsel, at der i Kapitlets Bøger Intet fandtes om, at Hans Klingenberg havde avlet nogen Datter i Hor; men at man havde hørt, at Hans Klingenberg havde været en Guds Tjener, boende først i Karmsund, dernæst paa Skudsgjert paa Findøen og sidst i Ly, hvor han ligger begraven i Thime Kirke.

1601 14de Marts og 17de Juni var for og afgjordes i et talrigt besat Kapitel under Bispens Forsæde en forargelig

---

[137]) Peder Grube til Aalstrup paa Laaland og Lensmand i Nedenæs og Mandal blev for Udsugelse afsat paa Herredagen i Bergen 1604. Slange S. 205.

Strid mellem Anders Jørgensen i Vandsø og hans Medtjener Jacob Clausson, saa begge bleve afsatte [138]).

1603 3dje Maj klagede Anne Simonsdatter over Søren Knudsøn, Sognepræst til Eidsfjord, som havde lovet hende Ægteskab, men ej fremholdt samme, men med Hug og Slag utilbørlig havde overfaldet og forjaget hende, og fremlagde Stevning fra Lauriz Kruse, til hvem Kapitlet anbefalede hende for at faa Ret, da Søren ej mødte.

1603 23de September. Oluf paa Raasvig indstevner en Siri, som ej vilde fremholde et Ægteskabsløfte, skjønt der var lyst 1 Gang for dem; men da de mod Loven havde trolovet sig uden Præstens Nærværelse, og han var kommen i nogen Phantasi, erklæredes hun fri at være.

Dette er den sidste Sag, som forekommer under Jørgen Erichsson; thi herpaa følger 2 rene Blade med denne Paaskrift paa det sidste:

„Anno Domini 1605 feria in pentecosto, qvi fuit M. Mai D. XXI mandato Serenissimi D. & N. regis Christiani IVti ordinatus est solenniter Episc. Stav. Laurentius Nicolaus Claudii Scavenius a D. Petro Vinstrupio in templo D. virginis, qvod est Hafniæ Danorum."

VII.

Forligelsmaal imellem Mr. Jørgen Ericksson Superintendent udi Staffuanger Sticht og her Anders Jørgenssen Sognepræst paa Lister, sampt Hr. Jacob Claussen ut seqvitur, indgaaet paa Herredagen i Bergen 3dje Juli 1599.

Superintendenten havde paa Embeds Vegne indstevnet Anders Jørgensen Storck [139]), Sognepræst i Vansø Præstegjeld, og Jacob Clausson, hans Medtjener i Spind og Heraud Annexer, fordi de i langsommelig Tid havde ligget i stor Trætte sammen og derved vakt stor Forargelse. Da der befandtes Skyld paa begge Sider og Parterne havde afbedet deres Forseelse hos Superintendenten, mæglede Jacob Trolle, Lauritz Kruse, Anders Matt og Christopher Dall i de kongelige Fuldmægtiges Nærværelse og efter deres Be-

---

[138]) Om dem se Peder Claussons Levnet af A. Faye og Bil. VIII.

[139]) Af det her tilföjede Binavn stadfæstes, at Anders Jörgensön var Sön af den foregaaende Præst paa Lister, den lige berygtede Jörgen Storck.

gjæring saadant Forlig mellem Parterne, at de under deres Kalds Fortabelse skulde for Fremtiden holde Fred indbyrdes, troligen rygte sit Embede og være sin Biskop og Provst hørige og lydige. Anders Jørgensen skulde beholde Jacob Clausson som sin Medtjener, indtil han paa et andet Sted lovligen kan blive forseet, og lade ham nyde og beholde Gaardene Frestad, Kottland og Heskestad samt al visse og uvisse Rente af Sognene Spind og Heraud, hvorimod Hr. Jacob skal bevise Hr. Anders som sin Sogneherre al Lydighed og Tjenstagtighed. I lige Maade blev Hr. Anders forligt med 6 Mænd af Lister, der tiltalte ham, fordi „han med sine Stevninger dem til stor Besværing og Omkostniug skal tribulere og bemøde", fordi de havde tildømt hans Medtjener at besidde Gaarden Frestad, — saa at al Trætte for Eftertiden skal bortfalde (F. Brandts Uddrag af Herredagsprotokollen for 1599 i Manuscr.).

VIII.

Contrakt imellem Mr. Jørgen Erichsson og Hr. Peder Skolemester udi Staffuanger[140]).

Stormægtigste, høibaarne Første og Herre, Hr. Christian den Fjerde med Guds Naade Danmarks, Norges, Venders og Gotters Konningh vores allernaadigste Herres tilforordnede at sidde Retterting her udi Bergen, vi efterskrevne Axel Gyllennstjerne til Liungbygaard, Statholder her udi Norge, Eske Brock til Estrup, Christian Holck til Høigaardt og Niels Kragh til Aggerskrogh, gjøre Alle vitterligt, at Aar efter Christi Byrd 1599 den 12te Juli her paa Bergenhus vare vi over en venlig Kontrakt og Forligelse imellem hæderlig og højglerdt Mand Mester Jørgenn Erichszenn, Supperintendent udi Stafuanger Stigte paa den ene og hederlig og vellerdt Mand Hr. Peder Henrichsenn, Skolemester udi Staffuanger paa den anden Side". Og ere de med saadan Vilkor forenet og fordraget, som efterfølger: Ferst at forn. Hr. Peder, under hans Æres og Embeds Fortabelse skal efter denne Dag aldrig enten med Ord eller Gjerning opsætte sig mod forn. sin Superintendent, lønlig eller aabenbarlig som

---

[140]) Efter Hr. Fr. Brandts Udskrift af Herredagsprotokollen for 1599. Om den stridbare Skolemester Peder Henrichson sml. S. 98 og Bilag VI.

nu (desværre) skeet er, men med al Underdanighed at være hannem hørig og lydig. Efter Ordinantsen desligeste skal og forn. Hr. Peder pligtig være at holde en Hørere med sig udi Skolen herefter og den med tilbørlig Underholdning at forsørge og have en god Forligelse øg Omgjengelse med hannem som forrige Skolemestere gjort haver, og skal samme hans Hører udi lige Maade igjen udi al Billighed være hannem hørig og lydig og med hannem igjen have en god Forligelse og Omgjengelse; skal og forn. Hr. Peder herefter vogte sig for letferdige Skjelden enten mod Sognepresten eller andre hans Medbrødre, meden stedse holde godt Fred og Enighed med dennem saavelsom med hver Mand, og om nogen Uenighed kommer imellem dennom skal hans Superintendent med andre vise Mænd ransage det og da skulle forn. Hr. Peder og hans Vederpart lade sig nøie med hvis hans Biskop med andre Dannemænd sige dennom imellem. — Skal og forn. Hr. Peder forpligt være at holde sig ædruelig og skikkelig udi hans Levnet med gode Sæder, baade hans Discipler og andre til et godt Exempel og ei gjøre eller samtykke Bulder, Partemente eller oprørske Handel herefter, og om han sig herudi noget forseer da af hans Superintendent at lade sætte sig til Rette, Item han skal uden nogen Forsømmelse flittigen lære og tugte Ungdommen udi Skolen og dennom udi Tide straffe, naar de sig forseer, ikke af Had eller Afvind, men som en Fader pleier at handle med sine Børn. Item hvis Deschannt Penge, hannem med hans Discipler gives eller og andet som dennom skjenkes enten udi Brøllupper eller for Lig skal han udi Superintendentens og Predikantens Nærværelse retferdigen uddele iblandt hans Discipler, Item han skal og forpligt være, at være Staffuanngers Kapitel og hendes Lemmer huld og tro, baade med Ord og Gjerninger og aldrig „attuide“ deres Skade eller Afbrek udi nogen Maade. Men stedse at søge deres Gavn og Bedste af yderste Formue Skal han og herefter aldrig lade sig bemerke eller findes at have Had eller Avind mod nogen af dennom eller deres Børn og Folk som han nu haver været fortørnet paa, men stedse holde sig mod dennom venligen og tilbørligen roligen og fredsommeligen og ei efter denne Dag at lade sig bemerke med Hofferdighed eller Trodsighed enten mod hans Superintendent eller Andre, enten Guds Ords Tjenere eller i hvorsomhelst det være kan udi nogen Maade, skulle de og i lige Maade dennem venligen roligen og fredsommeligen forholde imod hannem igjen uden han dennom mod forn. Artikel dertil foraarsagendes vorder. For det sidste skal han forpligt være at opsige Skolens Befalling og til gode Rede at levere fra sig hendes Inventarium

til hans Superintendent, naar der udi Staffuanger Stift kan vacere og ledigt blive noget prestligt Kald, som han lovligen kan forhjelpes til.

Disse forn. Artikler med alle sine Punkter bepligter han sig at holde ubrødeligen under den Straf, som forskrevet staaer, at dersom saa befindis at forn. Hr. Peder udi nogen disse forn. Artikler sig forseendes vorder, og det hannem lovligen overbevises kan, da skal han strax dermed sit Kald og Embede have forbrudt, des til ydermere Vidnesbyrd at de udi vores Nerverelse udi saa Maade som forskrevet staaer ere venligen og vel forligte, trøkker vi med dennom vores Zigneter herneden under Actum ut supra.

IX.

Kort Uddrag af Jørgen Erichssons 24 Prædikener over Jonas.

I den første Prædiken gjør han opmærksom paa, „at Jonas er en Figur paa Jesu Christi Pine og Død og ej er det Barn, Elias opvakte, men Jonas Amithai Søn (2 Kong. 14.)". I samme ytrer han: „Mange Regenter ere saa Gud forgangne, at de baade selv foragte Guds salige Ord og Tjenere, og aldeles ingen Omsorg have for Kirkens og Skolens Forfremmelse, idet de (saameget dennom tilstaar og muligt er) tager fra Kirken og Skolen hvadsomhelst gudfrygtige Folk i fordum Tid deres Ophold havde tiltaget". Senere skildrer han Husregimentet og viser, at det der stod saare ilde til.

I 3dje Prædiken over: „Jonas gjorde sig rede at fly", viser han, „at den retteste Vej og bedste Maade til at undfly al Vaade og Fare med, være sig Dyrtid, Hunger, Fattigdom og anden Plage og Elendighed, er udi sand Gudsfrygt og Lydighed, at hver bliver i sit rette Embede og Kald, og derudi troligen tjener Gud Almægtigste".

I 5te Prædiken over: „der begyndte en svar Storm", paaviser han mod Tidens almindelige Overtro, „at Storm, Uvejr og Rørelser i Luften ej hidrøre som Mange mene fra Troldfolk, men sendes af Gud" (Amos 4.). Hverken Djævelen eller nogen Troldfolk kunne af deres egen Kraft gjøre Vejr eller Storm, Haggel, Lyn, Torden. — Det er stor Vantro og Afguderi at tillægge Djævelen den Ære. — De Synder blandt Menneskene, som fortjene Guds Straf, ere utallige, besynderlige med den store Fraadseri og Drukkenskab. De Rige rive og skrabe til sig med Ret og Uret, hvad de kunne overkomme fra deres fattige Næst, saa de altid have den Fattige i Pungen. De Fattige synde ogsaa storligen baade ved Overflødighed i Mad

og Drikke og med Klædebon over deres Evne og Formue, og derforuden ikke aleneste med stor Falskhed og Bedrageri saa de i Skat, Tiende og Landgilde give det værste og ringeste, som de kunne komme tilveie med, og en Part ere saa tilsinde, at de ei betænke sig paa at sælge Avner og Saaer for rent Korn".

I 6te Prædiken over „Skibsmændenes Frygt, Bøn og Paakaldelse" findes en smuk og grundig Udvikling om Bønnen, og i 7de over „Jonæ Søvn" om „hvorledes Samvittigheden vækkes og læges.".

I 8de over: „Jonæ Examen og Svar" advares imod de mange Sværmere og Gjendøbere, som fra fremmede Lande komme ind i Landet, og Kirkens Lærere paalægges især at have vaagent Øje med, at grumme Ulve eller skadelige Lejedrenge ej skulle indsige sig og nedbryde Guds Menighed, hvorpaa Exempel anføres. Han paaminder blandt Andre og Husbønder ej at „tilstede deres Folk at hengaae efter egen Villie eller forlokke Andres; men derimod dagligen at holde Examinats med deres Børn og Folk, besynderlig udi deres Katechisme og Børnelærdom, at den ei forsømmes og forglemmes og de siden blive som ufornuftige Kreaturer eller Bester uden Forstand i Guds Ord og gode Seder".

I samme Prædiken findes følgende Ytringer, der have rig Anvendelse ogsaa paa vor Tid:

„Det er Predikanternes Embede at overhøre og udgranske deres Tilhøreres Vilkaar om deres ganske Levnet og troligen paaminde dem hvor Forseelse kan findes, endog den største Part ikke gjerne vilde lade sig examinere eller straffe af Nogen, men dersom hans Naboer kunde blive overhørte og straffede saa han meget heller, ligesom og en Part Øvrigheds Mænd og ypperlige verdslige Personer se vel gjerne at Prædikantere vilde stedse overhøre Undersaatterne og de Personer, som udi Nederstat ere og dennem flittelige og skarpelige formane og straffe. Men at Nogen skulde dem selv paaminde og straffe, det se de ikke gjerne. Og tvertom vilde og Undersaatterne og Almues Folk saare gjerne, at Prædikanten udi alle Prædikener med Straf og Paamindelse skulde fast indstøde paa Øvrigheden og andre høie og ypperlige Personer og mene, at saadanne Folk skulde vel være Straf værd og de selv skulde findes uskyldige. Men dette er ikke vel tænkt paa nogen Side; thi alle Mennesker baade høie og lave, den ene saavelsom den anden, have vel Behov at holdes Regnskab med og er det derfor tilbørligt, at den ene med den anden bliver paamindte, straffede og formanede af Guds Ord, som herudi ikke anser Nogens Person.

Af Jonæ Exempel lære vi og at examinere os selv og bekjende at vi ere Syndere (1 Joh. 1). Bekjendelsen er 2 Slags 1) at bekjende alle sine Synder for Præsten som Papisterne og 2) almindelig Bekjendelse (Luk. 15. Neh. 1. 9. Ps. 32. Matth. 3. Jac. 5.). Skjønt Ingen i Skriftemaal bør nødes til at opregne alle sine Synder, som desuden er umuligt, „saa har dog den christne Kirke stedse holdt saadan en Bekjendelse og Skriftemaal storligen at gjøres Behov og ved Magt holdt i Menigheden, og det for mange nyttige Sagers Skyld".

9de Prædiken over: „Skibsfolkenes Gjerning og Jonæ Dom over sig selv". Af Skibsfolkene skulle Sjælesørgerne lære at behandle bedrøvede Syndere i al Venlighed (Gal. 6). Efter at have vist, hvorledes Sjælesørgeren skal behandle en Synder, tilføjer han: „Naar vi se en arm Synder, skulle vi med Ambrosius sige: Aut sumus, aut fuimus, aut possumus esse, qvod hic est". — Jonas fandt sig taalmodig i den forfortjente Straf. Vi skulle straffe os selv og gjøre godt hvad ondt vi have bedrevet (Zachæus). Augustin siger: „Peccatum non remittitur, nisi ablatum restituatur, cum restitui potest".

10de over: „Jonas kastes overbord". Jonas er en Figur og Bemaling af Christi Pine og Død.

11te over: „Gud sender en Fisk, som sluger Jonas". Heraf læres Guds Forsyn, som er 1) almindeligt, 2) besynderligt og 3) særdeles besynderligt mod Kirkens udvalgte Børn. Jonas, Joseph, Israel, Elias, Jesus o. fl.

12te over: „Fisken kaster Jonas paa Land" er en fuldkommen Figur paa Christi Opstandelse, 1 Cor. 15. Flere Vidner om Opstandelsen anføres, hvorpaa Christi Opstandelses Gavn for os grundig udvikles.

Cap. II af Jonas.

I. Prædiken over: „Jonas Bøn og Lov i Fiskens Bug". Saadanne Lovsange omtales Exod. 14. Dom. 4. 1 Sam. 2. 2 Kong. 19. 20. Luc. 2.

1) I vor Nød skal vi som Jonas paakalde Gud, men ingen Helgen, Engel eller Kreatur, og vi faa Hjælp. David, Josaphat, Daniel; men „istedetfor at bede med Tro hyle, knurre og fnyse Mange".

2) Korset lægges paa os af Gud. Jonas, Jesus, Jacob, Paulus.

II. Prædiken om Midler til at modstaa Fristelser.

Jeg tænkte paa Herren og gjør Poenitents (Joel 2. Ps. 103. Matth. 11. Luk. 15. Joh. 1. 1 Joh, 1). „Frygter Du for Helvede, som dine Synder har fortjent, saa tænk paa

Jesus Christus, som har forstyrret Helvede; frygter Du for Adskillelse fra Forældre o. s. v., saa tænk paa Jesus Christus, som har forhvervet hvad langt bedre er (Joh. 14. 2 Cor. 5.); frygter Du for Døden, tænk paa Jesum Christum, som har overvundet Synd, Død og Satans Rige". Joh. 11.

Andre holde sig til Djævelen, Troldfolk, Signere eller det, som er forfængeligt, res nihili, vanitas.

Jonas takkede Gud for Frelse. Vi skulle mindes, at Gud af os fordrer Taknemmelighed, som indskjærpes.

Cap. III af Jonas.

I. Prædiken over: „Gjør Dig rede og gak til Ninive".

Alle tro Prædikere skulle rette sig efter Guds Ord og Befalning og ikke efter Menneskenes Digt og Paafund. Ligesom Jonas „maa Lærerne være ret og lovlig kaldede og beskikkede til deris Embede og Intet lære uden Guds rene og klare Ord" (1 Pet. 4. Rom. 12).

Jonas viste sig taknemmelig for Frelsen ved at lyde Guds Kald. Verden glemmer snart Guds Naade og Frelse. Seer de Syge! „Naar Hovedet er lægt er Skurven glemt". „Naar den siuge han beder faar, bliffuer argere end han fører vaar". Naar Fattige blive rige, blive de hoffærdige. „Ingen Ragekniff skarpere kan skjere end den Fattige, naar hand bliffuer Herre".

II. Prædiken over: „Jonas forkyndte Ninive Undergang".

„Han talte høit og aabenbare, ei med Hvisken og Tisken eller Mumlen, ei i Vinkler og Vraaer som de daarlige Gjendøbere, ej som Papisterne paa Latin, som hver Mand ikke forstaar".

„Jonas er et Mønster baade for Lærere og Folket".

„Dersom Prædikerne udi deres Prædiken ikke ville udtrykke Sandhed, men prædike eftersom hver havde Lyst til at høre, saa de Ingen vilde fortørne, paa det de kunde holde og have Gunst og Venskab for Alle, da gjorde de hermed baade sig selv og deres Tilhørere en evig Skade og Fordærvelse" (Ezech. 33. Jer. 48. 1 Cor. 9). Han gjentager og udvikler derpaa meget sandt og smukt, hvad han i Fortalen har ytret om Lærerembedet og dets Betydning og Ansvar, og tilføjer derpaa, hvad Tilhørerne ere pligtige til. Han formaner dem til „at lade sig undervise af Guds Ord og ingenlunde fortale og beklaffe Ordet og Ordsens Tjenere", meget mindre at hade og forfølge dem, men heller elske og gjøre dem tilgode, som sige dem Sandhed og vise dem Vejen til det evige Liv. „Thi efterdi vi pleje at holde dem for trofaste Venner her udi Verden, som vare os ad for Skade og ere dem derfor alt godt pligtige Da burde os meget mere at holde dem for vore trofaste og bedste Venner, som advare og hjelpe os fra

den evige Skade. Men nu tvivler jeg ikke paa, at der findes jo nogle „Loukjøne“ (Lovkyndige), Hyklere og veltalende Ordgydere, som anderledes dømme derom og sige: at Presterne med deres skarpe og strenge Prædiken kunde Intet udrette, men heller gjøre Folkene forbittrede og hadske imod Lærdommen og dem selv og synes dem derfor bedst og raadeligst, at de overgive Lovens strenge Prediken og stedse prædike Evangelium. — Hertil svarer jeg saa, at den strenge Prædiken, som skeer efter Guds Ord, lader ingen Guds Børn sig forarge udaf, meget mindre lade sig fortørne (om de ere ved Skjel og Forstand) paa Guds Ord eller Ordets Tjenere, som sige dem Sandhed paa Guds Vegne, men fast heller derfor takke dem. Men her skulle vi vide, at det de Ugudelige rase og fnyse imod Guds Ord og Ordets Tjenere, det er ikke Ordens eller Tjenernes Skyld men Skylden findes hos de ugudelige og forstokkede Mennesker selv, som Djevlen saa have forblindet, at de ikke kunne fordrage Sandhed, paa det de ikke skulle omvende sig fra deres onde Veie og blive salige. Derfor kan nu Guds Ord intet Gavn skaffe hos de gjenstridige og ugudelige Mennesker“.

III. Prædiken over: „Folket i Ninive troede og klædte sig i Sække“. Det lærer os at gjøre Poenitents. Han advarer mod 2 Vildfarelser, 1) at et gjenfødt Menneske ej kan synde, ja at hans Synd er Gud velbehagelig. „Denne er en fordømmelig Lærdom indført af Djevelen (Saul, David. 1 Cor. 10. 2 Pet. 2. Aab. 2.), 2) at den, som efter sin Daab og den da erholdte Syndsforladelse synder, kan ikke igjen komme til Naade hos Gud“ (Jer. 3. David, Petrus. Luc. 15).

„Poenitens (paa hebraisk Nicham) betyder baade „at angre og trøste sig“. Den har 3 Dele: 1) Anger og Ruelse, som kommer af Lovens Prædiken og Samvittigheds Forskrækkelse. 2) Troen. „Den er ikke aleneste et Vidskaff udi Menniskens Sind om Guds Forjettelse, men er ogsaa en fast Tillid udi Hjertet og Villien, som uden al Tvivlagtighed lader sig nøie med, at Gud vil forlade ham alle sine Synder og annamme ham til Naade og Venskab igjen for den eneste Meglers Christi Skyld“. Troen kommer af Evangelii Prædiken. 3) en ny Lydagtighed som er Troens Frugt (Ez. 1. Luc. 6. Rom. 6. 8. Eph. 4.).

„Assidue peccantibus assidue necessaria est poenitentia“. Augustin.

IV. Prædiken over: „Kongen aflagde sit Purpur o. s. v.“. Om Kongens Poenitens. „Naar Menigmand har en Djevel har store Potentater ti, som dem daglig anfegter“. „Os bør ikke daarlige at troe hver Bissekræmmer eller Kringeldriffuere, som

begynde noget Nyt at prædike uden god Randsagelse og vise og lærde Mænds Vidnesbyrd".

V. Prædiken over: „Kongen paabyder almindelig Poenitents".

Efterat have omhandlet den papistiske Faste og den rette Faste, som enten sker for at spæge sit Kjød (Tit. 2.) eller som „gudfrygtige Konger og anden christelig Øvrighed med den hellige Kirkes Forstandere byde og befale i Besynderlighed, naar de fornemme nogen Straf at plage og overhænge Rige, Land" o. s. v., ytrer han: „Af Kongen i Ninives Mandat kan Øvrigheden lære selv at være gudfrygtig og fordre og holde en christelig Skik hos Undersaatterne; thi regis ad exemplum totus componitur orbis". — Øvrigheden maa selv rette sig efter de Befalinger om god Skik, som de udstede, vogte sig for umættelig Gjerrighed, som Intet vil koste paa Kirker og Skoler eller Guds Ord, hvorom Luther alt klager „qvod non tollit Christus, tollat fiscus, & qvod non vis dare sacerdoti, dabis impio militi", hvilket pleier og at skee. Thi hvad som man med Karrighed sparer til at forfremme Guds Lov og Ære med, det kommer gjerne udi andre Maade unyttelig bort, saa at det man ikke vil give Guds Ords Tjenere til Føde og Underholdning for deres Arbeide og Møie, som de daglig have med Guds Ord at forkynde, som Gud rigelig lader klinge i disse Tider, skal en anden Tid udgives til Rytter og Landsknegte, som have et andet Budskab at føre og sjunge dennem en anden Sang end de gjorde, naar Krig og Feide kommer udi Lande, saa at slige Besveringer paa en kort Tid mere medtager end alle Kirker og Skoler udi et Kongerige med deres Tjenere udi lang Tid kunde ved Magt holdes med". — — — Efterat have rost Christian III og Fredrik II som, selv gudfrygtige, fremmede Kirkens Bedste, ytrer han fremdeles: „Endog ganske faa findes mange Steder, som slige loflige Exempler efterfølge besynderlig hos dem, som af Pavens Flaske have drukket, thi de give for, at det er nok, at verdslige Regenter besvere sig med verdslige Regimenter og ikke have Behov at bekymre sig med Religionen, som de Geistlige alene tilkommer. Men hertil kan dog saa simpel og enfoldig svares: At endog det vel sandt er, at Kirkens og verdslige Regimente ere tvende adskillige Embeder, som ingenlunde bør at beblandes tilsammen, men hver som i dem ere bør at tage vare paa sine Bestillinger: Dog kommer de hermed over et, at de baade (begge) sammenpligtige ere at forfremme Guds Lov og Ære og Menneskens Velferd til Sjel og Liv. Thi ligervis som de Geistlige for Gud ere pligtige gudfrygtelige og alvorlige at forestaae Kirke-

embede med al den Styrke, som hører til Guds Ære og Menneskens Salighed og Velferd, saa bør og verdslig Øvrighed baade med gudfrygtige Exempel som og med deres Mandat og Befalning, at have flittig Tilsyn med, at den rene Lærdom med Tungemaal og boglige Kunster og anden god Politi som tjene til Guds Ære og Menneskenes Velferd baade til Liv og Sjel, kunde hos Undersaatter forfremmes til alle Efterkommere, hvilket de og for Gud pligtige ere".

Ogsaa en Betragtning over Barnedaaben,

foredragen i den gejstlige Forening i Christiania

af

M. J. MONRAD.

Spørgsmaalet om Barnedaabens Berettigelse har, som bekjendt, i den sidste Tid oftere været Gjenstand for vore Theologers Overvejelse. Anledningen dertil har nærmest været den Modsigelse, som fra en vis Kant har været rejst derimod, en Modsigelse, der især af den Grund maatte opfordre til omhyggelig Prøvelse, at den til enhver Tid har et saa udbredt og let tilgjængeligt Medhold i den overfladiske Forstands-Betragtning, der stedse forarges over Christendommens dybere liggende Lærdomme og Indstiftelser. De Grunde, som nu og stedse blive gjentagne mod Barnedaaben, ere væsentlig tvende: 1) at den er ufornuftig, da Børn ikke ere skikkede til at døbes, og 2) at den er uskriftmæssig, da den ingensteds findes paabuden i den hellige Skrift.

Hvad nu her nærmest var at gjøre, var naturligvis at tilbagevise Angrebet og saaledes at gjøre indlysende, dels at Daabens guddommelige Kraft ikke forud betinges af den Døbtes klare Bevidsthed, og at Modtagelighed for Guds Rige, skjønt uudviklet, dog i sin Spire kan være tilstede selv hos det spæde Barn, dels at Barnedaaben ikke er uskriftmæssig, fordi den ikke udtrykkelig nævnes i Skriften, men at ogsaa der dens Idee baade kan være og virkelig er i sin Spire tilstede. I begge Henseender kommer det an paa at fremhæve, at man maa tro og antage for virkeligt ogsaa hvad man ikke ser,

ligesom det netop er Modstandernes Fejl, ej at ville anerkjende Realiteten af det, der endnu ikke er udviklet til fuld Bevidsthed og Udtrykkelighed.

Dette maatte, som sagt, vises og er allerede tildels viist. Navnlig er Skriftbeviset blevet ført med en Flid og Udførlighed, hvortil jeg ikke har Noget at tilføje. Men foruden at afslaa Angrebet, syntes jeg man maatte føle sig opfordret til en dybere Opfatning af Barnedaabens positive Betydning for Kirken, hvorved Kjærligheden til denne Institution maatte blive endmere befæstet. Heri forekommer man mig hidindtil at have været mindre heldig, og skjønt der vistnok i ældre Skrifter findes meget Skjønt og Dybsindigt i denne Retning, synes der dog endnu tildels at ligge et Slør over denne Sag, som det vistnok er forbeholdt kommende Tiders grundige Overvejelser med Herrens Aands Bistand at løfte. Imidlertid holde vi med Føje fast ved Kirkens hævdede Tro og Skik, som endel flade og ubegrundede Reflexioner ikke formaa at rokke.

Ikke er det min Mening her at vove mig ind paa den antydede Opgave i dens hele Udstrækning. Jeg har egentlig kun en enkelt, meget snevert begrændset Bemærkning at gjøre. Idet jeg lader Sagens hele exegetiske og dogmatiske Begrundelse ligge og især for Øjeblikket abstraherer fra Sakramentets mystiske Side, hvis Værd og Vigtighed jeg forresten skal være langt fra at benegte eller betvivle, stiller jeg mig kun det ganske simple Spørgsmaal: Hvad lærer den kirkelige Erfaring og den derved udviklede christelige Bevidsthed om Barnedaaben? Hvilken er dens Virkning og Betydning, forsaavidt den virkelig giver sig tilkjende? Kirken har dog nu i saamange Aarhundreder havt denne Indretning, at den maa have nogenlunde følt og fornummet, hvad den deri har; denne Institution maa dog ogsaa have viist sin Kraft i Gjerningen.

Træde vi altsaa fordetførste ganske udenfra hen til Daaben og spørge, hvad den allerede for det overfladiske Blik viser sig at være, saa bliver Svaret strax: den er en hellig Skik, hvorved Mennesket optages i Christenheden. Det ejendommeligt Sakramentale, det mere eller mindre Mystiske ved denne Handling, ville vi, som sagt, for Øjeblikket lade ud af Betragtning. Lad Daaben længe nok være en symbolsk Handling, lad den betyde — hvad man vil, lad den ogsaa fordetførste virke saa meget eller lidet opbyggeligt, som man vil; for saa vidt er den dog idetmindste ikke blot et Billede, men en Realitet, at ved denne Handling den Døbte virkelig optages i de Christnes ydre Samfund, i den synlige christelige Kirke. Kun dette ville vi her fastholde, og Spørgsmaalet bliver dernæst kun: Hvad er denne christelige Kirke? Hvad betyder Optagelsen deri?

Heller ikke om den christelige Kirkes Væsen og Bestemmelse vente man her nogen dybtgaaende eller udtømmende Undersøgelse; vi holde os kun til det Almindeligste og mest Bekjendte. At Mennesket af Naturen ikke er, som det bør være, og at det naturlige Menneskesamfund og dets Forplantelse ikke mægter at føre Mennesket til det rette Maal, dette veed idetmindste enhver Christen, hvor forskjelligt han ellers nærmere kan forestille sig Sagen. At Gud derfor i sin Barmhjertighed har sendt sin Søn som en anden Adam og ved ham begrundet en ny, aandelig Fødsel, og et nyt, aandeligt Samfund over det naturlige, deri tænker jeg ogsaa vi alle ere enige. Men for nøjere at forstaa Maaden, hvorpaa dette aandelige Samfund forplanter sig, er det vigtigt, lidt nøjere at betragte Betingelserne for alt Livs Udvikling i Menneskeheden og først og fremst i dennes naturlige Tilstand.

Oprindelig er ethvert Menneske et Naturprodukt og som saadant ligefrem en Virkning af forhaandenværende Aarsager. Uden at vi formaa at gjennemtrænge Avlingsaktens Mysterium,

er det saavel a priori klart, som ved Erfaring tilstrækkelig bekræftet, at den Nyfødtes legemlige og sjælelige Ejendommeligheder ere en Følge dels af Forældrenes physiske og aandelige Beskaffenhed, dels af de øvrige Omstændigheder, hvorunder han er bleven til. De Ligheder lige indtil de allerubetydeligste Træk eller Bevægelser, som ofte først gjennem mange Aars Udvikling endelig komme tilsyne mellem Forældre og Børn, fylde os ofte med Forbauselse over Finheden i den første Spires Organisation. Kortsagt: Fødselen er en Naturproces, og her gjælder det nødvendigvis: som Aarsagen, saa Virkningen. Men selv efter Fødselen vedbliver den naturlige Indflydelse. Vel har Mennesket allerede fra Moders Liv medbragt et Præg, der er af Betydning for hans hele Liv; men dette er dog i mange Henseender blødt og bøjeligt og kan ved følgende Omstændigheder idetmindste betydeligt modificeres. Og ligesom nu Barnets fysiske Udvikling er i høj Grad afhængig af den Næring, det modtager, den Luft, det indaander, og den Pleje, det idethele nyder, saa er og dets Aands Udvikling paa mange Maader betinget af dets Omgivelse, dets Opdragelse, den Aand og Tone, som hersker i det Samfund, hvori det befinder sig &c.

Saadan er Naturens Gang. Mennesket er ikke blot materielt, men ogsaa sjæleligt — for at vi her skulle benytte et Udtryk af en modern Forfatter, hvis Betragtningsmaade vi forøvrigt vistnok ikke kunne tilegne os, netop fordi han i Mennesket ser blot Natur (J. Moleschott) — „Summen af Forældre og Amme, af Tid og Sted, af Luft og Vejrlig, af Lyd og Lys, af Kost og Klædning".

Det er saaledes igrunden ikke saa vanskeligt at indse, som Nogle ved falske Spidsfindigheder gjøre sig det selv, at Synden, naar den engang var „indkommen i Verden", ogsaa „trængte igjennem til alle Mennesker". Det Samfund, hvor der findes Synd, er ikke længer rent, og hvad der udvikler sig

under dette Samfunds Indflydelse, kan umulig være rent, — idetmindste saalænge denne Indflydelse ikke ved nogen højere fuldstændigt kan neutraliseres. Thi ligesaa lidt som det sig udviklende Menneske er eller kan være isoleret, saa at det ikke netop af det omgivende Samfund indaander sin aandelige Livsluft, ligesaalidt er Synden efter sin Natur noget Isoleret, et blot lokalt Onde, men den er væsentlig af total Beskaffenhed, er idethele desorganiserende og betinger saaledes det hele Individs og det hele Samfunds Tilstand. Og selv om man ser bort fra det egentlige Arvelige, fra den fysiske Spire, der ved Fødselen forplantes — skjønt det vistnok er en dyb Sandhed, at Menneskets væsentlige Aandsbeskaffenhed ogsaa præger sig i det Legemlige og at altsaa Synden ogsaa i den fysiske Organisation ytrer sin fordærvelige Indflydelse—: saa skulde man dog ikke være blind for hvad Erfaring og en simpel forstandig Overvejelse lægger os saa nær: at den Opdragelse og den Erfaring, som fra først af træder Barnet imøde i et fordærvet Samfund, maa blive væsentlig betinget af dettes Beskaffenhed og i Overensstemmelse dermed bidrage til at udvikle dets naturlige Anlæg og Tilbøjeligheder, — i hvilken Udvikling der da nødvendig maa indkomme noget Abnormt, Noget der ikke er, som det skulde være. Selv om vi altsaa søge at omgaa Arvesyndens dybeste Mysterium, fordi overhoved Aandens og Legemets Forhold til hinanden maaske forekommer os for dunkelt, saa gives der et andet, for Erfaringen let tilgjængeligt Felt, hvor vi tydeligt kunne se det Ondes Forplantelse gjennem Menneskeslægten. Og her, hvor overhoved vor Betragtning fornemmelig skal dvæle ved den Side af Sagen, der er tilgjængelig for Erfaring og simpel forstandig Eftertanke, ville vi netop fortrinsvis fremhæve denne Natur-Indflydelse af det omgivende Menneskesamfund, for hvilken hver Enkelt er udsat, og ved hvilken hans væsentlige aandelige Habitus bliver bestemt. Ved den naturlige Fødsel træder Enhver ind i

dette Samfund, hvis Beskaffenhed bliver hans Fatum; den Konstellation af Samfundsmagter, som netop da er herskende, bestemmer den nye Verdensborgers Stilling og Skjebne gjennem Livet. Og ligesom den Enkelte er afhængig af sine Antecedentser og Omgivelser og maa bære deres fælles Præg, saa er ogsaa den hele Generation, som Produkt af den foregaaende, i sin hele Ejendommelighed afhængig af denne, af hvis Lænder den ikke alene fra først af er udsprungen, men under hvis Øjne den er opvoxen, og i hvis Traditioner den har modtaget sin væsentlige aandelige Næring.

Denne Menneskeslægtens Natursammenhæng, ifølge hvilken enhver virkelig Habitus, saaledes ogsaa det engang indtraadte virkelige Onde, nødvendig forplanter sig fra Slægt til Slægt, er saaledes en sikker, ved alle Tiders Erfaring bekræftet og idetmindste fra en Side let begribelig Kjendsgjerning. Vi se her det naturlige Menneskes Fatum, af hvis stærke Baand det af egen Kraft, netop forsaavidt som det er naturligt Menneske, ligesaalidt kan løsgjøre sig, som Nogen ved Haaret kan løfte sig selv op fra Jorden.

Nu er Mennesket vistnok oprindelig og væsentlig bestemt til Frihed; allerede ved Skabelsen har Gud aabenbaret det et højere Maal, end at være sin Naturs Slave. Selv ind i det naturlige Menneskes Aand falder et Glimt af denne højere Aabenbaring; han er aldrig uden Bevidsthed om et Ideal, der ligger over den blinde, sig selv overladte Naturudviklings Bane. Men saalænge dette endnu ogsaa kun er et Ideal, et Billed i Ideen, saalænge det ikke har fuld, ogsaa historisk Virkelighed, er det vanmægtigt til at omforme den virkelige, historiske Udviklingsgang, til at hæve Mennesket eller Menneskeheden over dens naturlige, til Fordærvelse førende Fatum. Det Guddommelige er dels et fjernt Skybillede, blot en Gjenstand for ørkesløs Beskuelse eller ialfald for en afmægtig Længsel eller lignende mere eller mindre lyriske Stemninger, dels ned-

drages det til det naturlige Menneskes subjektive Opfatning og bliver tilsidst ikke Andet, end en Reflex af dets egen umiddelbare, fordærvede Tilstand. I ethvert Fald er det højere, guddommelige Princips Aabenbarelse kun spredt og glimtvis, blot som et svindende Meteor — hvad enten nu dette kommer fra Himmelen eller blot er en Antændelse af den jordiske Atmosfæres Dunster — og mægter ikke at forandre det naturlige Livs Konstellation, Totalbeskaffenheden af det sig stedse fortsættende Samfund, der væsentlig paatrykker hver følgende Generation og hvert Individ sit Præg. Saaledes staa altsaa Menneskelivets Vilkaar: fra Naturens dunkle Skjød hæver Mennesket sig til Anelsen om Idealitet og Frihed, en Anelse, som hos begunstigede Aander kan opnaa en vis Grad af Klarhed, men det synker stedse igjen tilbage i sin Naturlighed, for i følgende Generationer stedse at begynde forfra — ligesaa frugtesløst, ligesaa uden blivende Følger. Ligesom Synden er bleven Kjød og Blod, er bleven medoptagen saa at sige i Menneskehedens naturlige Konstitution og forplanter sig fra Slægt til Slægt: saaledes maatte ogsaa Idealet blive Kjød og Blod, blive konstitutionelt og forplante sig fra Slægt til Slægt, om hins fordærvelige Virkninger skulde ophæves. Et nyt Liv opstaar kun ved en Gjenfødelse, ved Iførelse af saa at sige en ny Natur; og en Gjenfødelse er kun mulig, naar Slægten bliver gjenfødt. Skal Mennesket overhoved befries fra den dunkle Fatalitet, der holder det bundet i dets historiske og naturlige Forudsætninger, saa maa disse Forudsætninger selv forandres, selv antage Frihedens, Aandighedens Charakter.

Vi vide Alle, hvorledes dette er skeet. „Det som var selve Loven umuligt, idet den var kraftesløs formedelst Kjødet, det gjorde Gud, da han sendte sin egen Søn i syndigt Kjøds Lignelse og til et Syndoffer og fordømte Synden i Kjødet“ (Rom. 8, 3). Men ligesaa lidet som den engang i

Verden indtraadte Synd var et enkelt Faktum, der lod „res integra“ efter sig, saa at ethvert senere fremkommende Menneskeliv kunde begynde under Syndløshedens Forudsætning: ligesaa lidet maatte Christi Sendelse til Jorden og Opoffrelse være et enkelt løsrevet Faktum, der forresten lod Menneskeslægten og dens Udviklings Betingelser, som de vare. Ligesom den første Adam maatte begrunde en Slægtudvikling og en total Tingenes Orden, hvori Syndighed og Ufrihed udgjorde et integrerende, bestemmende Moment: saaledes maatte den anden Adam blive Ophav til en ny Slægtfølge, en ny Samfundsorden, hvori hint mørke Fatum fandt sin Ophævelse. Et nyt, guddommeligt Rige maatte oprettes paa Jorden, et Rige, hvori Forudsætningerne og Betingelserne for de følgende Slægters aandige (og fysiske) Udvikling vare væsentlig forandrede, et Rige, hvor ikke Synd, Ufrihed og Fordømmelse, men Naade, Frihed og Retfærdighed er den Grund, hvorpaa det Hele hviler, de Magter, der fra Modersliv af gribe ethvert Menneskebarn og bestemme dets hele følgende Bane. Der maatte komme et nyt Ferment ind i Verdens-Udviklingen, den verdenshistoriske Sammenhængs Mechanismus maatte faa en ny Retning; der maatte blive en ny Verdenshistorie.

Et saadant stedsevarende Ferment i Verdens-Udviklingen er nu den christelige Kirke, denne sig stedse forplantende Indstiftelse, der ligesom fortsætter Frelserens synlige Nærværelse paa Jorden. At den hænger sammen med sig selv, at den gjennem Tidernes Løb umiddelbart overleveres fra Slægt til Slægt, at den derfor er en stedse fortlevende verdenshistorisk Organisme, er vistnok en nødvendig Følge af dens egentlige Bestemmelse og Betingelsen for, at det christelige Liv overhoved kan existere. Dette er ogsaa den egentlige sande Gehalt i den Vegt, som lægges paa „det levende Ord“ o: den i Slægten levende umiddelbare Overlevering. Hvorledes denne Tanke forresten i vore Dage ofte ensidigen op-

fattes og forvrænges, og hvilket Uvæsen der drives med Tvetydigheden i Udtrykket „levende Ord“, hører ikke hid.

Hvad vi have at fastholde er, at den ved Christus fuldbragte Forsoning hverken var eller er for den Enkelte som blot enkelt, løsreven ifra det menneskelige Samfund og den historiske Sammenhæng, men netop for Menneskeheden, for Samfundet og den historiske Sammenhæng selv, for at netop gjennem denne Sammenhængs forandrede Grundbetingelser ogsaa den Enkeltes Befrielse og Frelse skulde blive mulig. Gud vilde opdrage sig en ny Slægt, „et nyt Folk“. Det var netop den almindelige Syndesmitte, den over Slægten hvilende Forbandelse, der skulde løses; thi just denne laa tungt over hver Enkelt og lammede ethvert Forsøg paa at hæve sig til det rette Samfund med Gud. I Christus skulde netop alle Jordens Slægter velsignes; et christeligt Slægt- og Samfundsliv skulde udvikle sig, svangert med nye Kræfter og nye Forhaabninger, mægtigt til mere og mere at ophæve Virkningen af den i den naturlige Succession endnu fortlevende „gamle Adam“. Enhver, der indtraadte i det nye Samfund, skulde saaledes vide, at ligesom hans egen Indtrædelse var bevirket af den fra Christus og hans Apostle udgaaende Samfunds-Aand, saaledes indtraadte han ikke blot for sin egen Person, men som Led i et stedse sig fortsættende Samfund, med den Betingelse at overantvorde, hvad han havde annammet, til sine Efterkommere. I ham skulde ikke blot han, men hans hele Slægt christnes. Derfor er det saa betydningsfuldt, naar det flere Steder fortælles, at en Mand blev døbt med sit hele Hus — ikke fordi vi deri ville urgere, at „det hele Hus“ bogstavelig ogsaa skal indeholde de smaa Børn, men fordi der Betydningen af Daaben eller Optagelsen i den christne Menighed netop for Familielivet træder klart frem.

Man maa isandhed ikke alene være forblindet af pelagiansk Fordom, men idethele blottet for al dybere psychologisk

og historisk Sands, naar man ikke kan indse, af hvilken Betydning det er: at være fød og opdragen i et christeligt Samfund. Dette Samfund med sine Indstiftelser, med dets skrevne og uskrevne Love, de herskende Sæder, Grundsætninger, Anskuelser, danne den aandelige Jordbund, hvori ethvert nyt Individ opvoxer, og den Livsluft, han indaander. Her ligger saaledes Grundbetingelsen for, at et christeligt Liv kan udvikle sig; thi først i en saadan — i christen Jord — kan ogsaa Ordets Sæd fæste Rod og bære god Frugt. Naar vi altsaa tro, at Christendommen mere og mere har udviklet og fremdeles vil udvikle sig paa Jorden, saa maa dette ikke tænkes at bestaa i, at den — atomistisk — vinder flere og flere enkelte Sjæle, at den isoleret og tilfældigt spredes videre og videre, men deri at den mere og mere gjennemtrænger Verden og det menneskelige Samfund, mere og mere omformer dette efter sig, renser og helliger det. Thi gjennem Samfundet naar den ogsaa den Enkelte i hans egentlige Livsrod. At Christendommen nok foruden denne Indflydelse paa Samfundets Omdannelse ogsaa har et Ord at sige til hver Enkelt, og at denne først fuldender sit christelige Liv ved sin frie, personlige Tilslutning til Frelseren, for fra dette Standpunkt igjen at give sit Bidrag til det christelige Samfunds Fremvæxt, er kun den anden Side af Sagen, som det her ikke er Stedet til videre at fremhæve, uden forsaavidt vi maa bemærke, hvad tildels allerede før er antydet, at Muligheden af en saadan Individets Frigjørelse allerede maa ligge i det Samfunds Beskaffenhed, hvori det oprindelig har sin Rod. Alene det christelige Samfund kan saaledes frigive sine Borgere, medens hint blot naturlige, i den oprindelige Syndighed bundne Samfund, som forhen vist, holder Sine i Fatalitetens trange Jernlænker.

Hvad vi her have søgt at bringe til Bevidsthed, kan ogsaa udtrykkes saaledes, at Christendommen efter sin Idee og

Bestemmelse nødvendig efterhaanden maa omfatte det hele Menneskeliv i alle dets Perioder og naturlige Udviklingsstadier, lige fra Vuggen til Graven, lige fra dets Udgang af Slægtsammenhængens dunkle Skjød til dets Tilbagevenden i det samme. Man har saaledes medrette lagt Vægt paa, at Frelseren lod sig føde som Barn — hellig fra Modersliv — og derved ogsaa helligede Barndommen og den hele Proces, hvorved Mennesket modnes, hvilken altsaa i ham fik sit ideale Forbillede. Men Christendommen lader det ikke blive ved Opstillingen af det ideale Forbillede; den realiserer som vedvarende Institution en bestandig Tilnærmelse dertil. Saaledes er den christelige Barndom, en Barndom, hvor Christendommen er Forudsætning og ledende Princip, et fuldgyldigt og nødvendigt Led i det christelige Livs Udvikling. Medrette helliger den christelige Kirke allerede den ægteskabelige Forbindelse, af hvilken den nye Himmelborger skal udgaa; medrette griber den ham saa at sige lige fra Fødselen, omfatter ham med Legem og Sjæl og danner Fundamentet i hans Opdragelse, saa at Barnet fra hin helligede Spire og Jordbund af kan voxe en hellig Vext og „tiltage i Visdom og Naade hos Gud og Mennesker". Saadan er Sagens normale Gang, det christne Samfunds Regel. Det slipper ikke sine Børn af sin Favn og lader dem ikke — det kan ikke engang, om det vilde — blive adskilte fra sin Paavirkning og gaa uskjøttede omkring, indtil det engang maaske kan falde dem ind at vende tilbage af sig selv. Det betragter dem tvertimod fra Begyndelsen af som Sine, omgiver og bestemmer dem fra alle Kanter, for at det christelige Liv kan saa at sige indsuges med Modersmelken, Christus inderligen indforlives med dem, voxe i og med dem, gjennemgaa alle Faser, være Barn med Barnet, Moden med den Modne. Inden Christenheden kjendes saaledes ikke — ialfald mindre og mindre — den voldsomme Overgang fra Hedenskab til Christendom; det

christelige Liv er stedse sin egen Forudsætning, det udvikles fra sig selv til sig selv; selv den Omvendelse, som her i mere eller mindre mærkbare Momenter foregaar, er ikke Hedningens, men den Christnes Omvendelse, har stedse dog et Tilknytningspunkt i Synderens Forudsætninger. Vel kunne vi ingenlunde nægte Muligheden af, at Nogen kan blive Christen udenfor den sædvanlige Orden og ved et Mirakel; i en vis Forstand er det altid et Mirakel, et Guds Under; men Gud betjener sig dog i Regelen af en vis bestemt Anordning og af naturlige Midler, og disse bestaa her i det christne Samfunds Indflydelse, denne det bløde Gemyts Forudoptagelse af christelige Følelser og Synsmaader, der saaledes kommer til at danne et naturligt Grundlag for den hele følgende Udvikling. Det er vistnok i en vis Forstand sandt, at Ingen bliver tilfulde Christen, som ikke bliver det med Bevidsthed og frit Valg; men det er ligesaa vist, at han herved dog kun bliver — vender tilbage til — hvad han allerede ubevidst — og i megen Skrøbelighed — er, kun griber den Herre, der allerede for længe siden har grebet ham først. Man fæster ofte — og det sker ganske naturligt — altfor meget Opmærksomheden ved de fremtrædende Øjeblikke i det modnere Liv, da det christelige Liv brød bevidst frem med Forsagelse af alle modsatte Elementer, og man har da forliden Sands for den skjulte, ubevidste Christendom, som tilsidst dog var det hele aandelige Livs Udgang og Forudsætning, og hvorfra vistnok himmelvide eller rettere helvedesvide Udskejelser have kunnet finde Sted, men som ikke destomindre var faktisk, og som har maattet bidrage til at give Udskejelsen, Synden, Gudforglemmelsen selv et Præg, som det naive, umiddelbare Hedenskab aldrig vilde faaet. Saadan Kraft ligger der i, hvad vi kalde den christelige Forudsætning, det, fra Barnsben at have tilhørt det christne Samfund, det at have Christendommen saa at sige som aandeligt Modermærke og Modersmaal, at

selv det senere Frafald, den aabenbareste Fornegtelse og Ugudelighed faar en egen — jeg havde nær sagt: christelig, men det falder da her netop sammen med uchristelig — Charakter, bliver af en bestemtere, mere skjærpet, „kvalificeret" Beskaffenhed, end den Ugudelighed, der i et hedensk Samfund opstaar som en ligefrem, uafbrudt Følge af Naturens oprindelige Fordærvelse. At Synden inden Christenheden antager skrækkeligere Former og især staar i Forbindelse med en dybere ond og sønderreven Samvittighed, maa netop tjene til Bevis paa den uvilkaarlige Christendoms Magt og Realitet.

Har det nu en saa væsentlig Betydning, blot at være fød i det christne Samfund og fra Barndommen af at være omgiven af dets uvilkaarlige Indflydelse, saa kunde Nogen falde paa at mene, at Barnedaaben eller den udtrykkelige Optagelse i Herrens Menighed netop af denne Grund er overflødig og unyttig, da Opdragelsen alligevel indeholder den fornødne Modvægt mod Naturens oprindelige Fordærvelse og saaledes netop udretter det, Daaben skulde udrette. Men det vil ikke blot sige, at Barnedaaben, men at overhoved Daaben er overflødig; thi den, som allerede væsentlig er Christen, som allerede tilhører Guds Rige, behøver vist ikke at optages deri. Vi tro tvertimod, at man netop for at blive Christen maa optages i den christne Menighed. Vi maa da lidt nøjere undersøge, hvad denne udtrykkelige Optagelse betyder, hvilken vi forresten gjerne kunne indrømme neppe vil have sin rette Virkning uden i Sammenhæng med den christne Omgivelse og den fortsatte reelle Indflydelse af det christne Samfund, med eet Ord: den hele christne Opdragelse, hvortil hin Optagelsesakt blot danner Begyndelsespunktet. Det Spørgsmaal, vi her nærmest have opkastet, vil ved nøjere Eftersyn findes at gaa op i et almindeligere: om den christne Kirkes Betydning som udtrykkelig, bestemt Institution ligeoverfor den saa at sige almindelige christne

Livsluft, der mere og mere udbreder sig over det menneskelige Samfund og efterhaanden bevirker dettes Fornyelse. Thi det kan ogsaa siges, at naar Samfundet i sin Helhed var gjennemtrukket af christelig Aand, der i Slægtens naturlige Udvikling ligesaa sikkert forplantedes til hver Enkelt, som det oprindelige Onde, saa vilde ogsaa en særegen christelig Kirke være overflødig. Naar Samfundet var blevet fuldkommen christnet, og den helligende Indflydelse, vi have tilskrevet det, kunde foregaa udelukkende og uforstyrret, saa havde Kirken som Kirke opfyldt sin Bestemmelse; det naturlige Samfund var da selv blevet Kirke, og allerede Fødselen var Optagelsen. Men saa fuldkomment bliver ikke Samfundet her i Ufuldkommenhedens Land. Den gamle Adam lever end, og naar vi sige, Samfundet er christnet, saa betyder det kun, at det ikke længere er overgivet til sin naturlige Fordærvelse, men at bedre, himmelske Kræfter deri have begyndt at røre sig, vel med den Bestemmelse og den Forjettelse, at de efterhaanden skulle sejre, men dog saaledes, at de i ethvert Øjeblik inden Endeligheden maa tænkes som stridende. Christendommen og den naturlige Menneskeudvikling ville saaledes aldrig falde sammen, om end den første stedse mere og mere indforliver sig i den sidste, mere og mere gjennemtrænger den i dens dybeste Rod. Christendommen maa saaledes stedse beholde Charakteren af en Podning i den vilde Stamme, om denne end stedse mere og mere antager Podekvistens ædlere Natur. Der vil stedse være Modsætning og Kamp. Christendommen selv som timelig Aabenbarelse er jo ikke det rene, hellige, ublandede Guddomsliv, men dette kun i Kamp med, som ophævende og forsonende Naturens Vanart. Det nye Samfund, den nye Naturlighed, som vi øjne i den christne Verden, er kun derved en ny, at den besidder en Løftestang, der fra et overjordisk, overnaturligt Støttepunkt hæver det over sig selv. Kirken vedbliver nu stedse

at være denne Løftestang, det Centrum, hvorfra det højere Liv udgaar over det hele Samfundslegeme, den fra Himmelen nærede Kilde, der efterhaanden indtil Forsvinden gjennemtrækker den hele Jordbund med sin friske, frugtbargjørende Væde, og hvoraf alle Livets skjønne Blomster fremspire. Ligesaa lidet som nu Kirken falder absolut sammen med det naturlige, vistnok i en vis Henseende gjenfødte Menneskesamfund, ligesaa lidet er Optagelsen i hin absolut identisk med den naturlige Fødsel, om man end medrette søger at rykke den saa nær og gjøre den efterhaanden saa selvfølgelig som muligt. Men en ny og udtrykkelig Akt, ingen blot Naturproces, bliver dog hin Optagelse stedse, ligesaavel som Kirken vedbliver at være en udtrykkelig Institution, ikke blot en Natursammenhæng. Christendommen er aldrig helt og holdent umiddelbar Natur som umiddelbart identisk med vort oprindelige Væsen; den træder os stedse tillige imøde som en Fordring, der først skal blive Natur, skal blive Et med vort Væsen. I et christeligt Samfund vil det vistnok mere og mere følge af sig selv, at Børnene saa snart som muligt blive christne Børn; enhver Døbt er, som før antydet, egentlig døbt med den Forudsætning, at han skal forplante Daabens Naade til sine Efterkommere. Men denne Følgen af sig selv er en logisk og aandelig, ingen blind Natur-Kausalitet. Vi have saaledes Intet imod, at det endog er en Lov, at christne Forældre lade deres Børn døbe; thi denne Lov er ikke Andet, end det christne Samfunds almengyldige Udtalelse af hin i Sagen begrundede Nødvendighed, men noget ganske Andet, end en fysisk Lov; den realiserer sig ikke umiddelbart af sig selv, men kun gjennem den bevidste, udtrykkelige, fri Handling. Selv den Daab, som man har behaget sig i at kalde Tvangsdaab, er dog en saadan fri Handling og himmelvidt forskjellig fra en Naturproces.

Kaste vi endnu et Blik tilbage paa Menneskets normale aandelige Udviklingsproces, saa maa det blive os klart, at hvor højt vi end kunne vurdere det christne Samfunds umiddelbare Indflydelse, Virkningen af blot at leve iblandt christne Omgivelser, saa er denne dog højst ufuldkommen, naar den ikke ogsaa bliver udtrykkelig gjennem en bevidst, christelig Opdragelse. Det er en bekjendt Sætning, at ved Opdragelsen bliver Mennesket først til Menneske; men Opdragelsen forudsætter ikke blot, at Barnet lever blandt og af sig selv iagttager Forældrene og deres umiddelbare Færd, men at disse med Opdragelsens Formaal for Øje anvende udtrykkelig Omhu herpaa. Ogsaa den christelige Opdragelse kan nu siges paa en Maade at følge af sig selv i det christelige Samfund; det hører netop med til en christelig Tænkemaade, at ville sørge for den unge Slægts aandelige Udvikling, og den anlagte, christelige Opdragelse er netop en af de væsentlige Magter, det christne Samfund bærer i sig. Men det ligger i dens Begreb, at dens Følgen af sig selv maa have sin Gjennemgang gjennem den frie Beslutning; den maa udgaa fra et udtrykkeligt Forsæt — der igjen gjerne kan være lovbundet, men bliver ikke desto mindre en Frihedsakt — at ville opdrage. Den christelige Opdragelse forudsætter saaledes som sin Begyndelse en udtykkelig Anerkjendelse og Optagelse i det Samfund, paa hvis Basis Opdragelsen skal foregaa. For at Opdragelsen kan blive en christelig, maa Christendommen være dens oprindelige og bevidste Forudsætning. Opdragelsen maa vide sig som et Led af den nye, ikke af den gamle Økonomi; det som skal udvikles, er jo ikke det gamle, men det nye Menneske, ikke Adam, men Christus. Den christelige Kirke, i hvilken alle det nye Livs Impulser skulle have sin Udgang og sin Auktorisation, kan ikke lade Opdragelsen være sig ligegyldig; den maa udtrykkeligt og aabenbart antage sig den nye Verdensborger, der jo tillige skal være Borger af et

Gudsrige. Netop dette sit Skal maa den udtale ved højtideligt at optage ham, ved at erklære ham som sig tilhørende.

Barnedaaben faar saaledes den Betydning. at være Begyndelsespunktet og Betingelsen for den christne Opdragelse. Vigtigheden af denne for det christelige Liv behøver vel ikke nærmere, end allerede skeet er, at paavises; hvad der imidlertid i nærværende Sammenhæng atter og atter maa fremhæves, er at den rette christne Opdragelse ikke blot er en Opdragelse til Christendommen, men i Christendommen, en Opdragelse, der ikke blot sigter til Christendommen som sit Formaal, men ligesaavel beror paa Christendommen som sin Forudsætning. Netop deri maa jo Virkningen vise sig af den nye Verdensorden, det nye Slægtfølge-Vilkaar, at Christendommen for den Enkelte, der fødes i det christne Samfund, er den udtrykkelige Forudsætning, hvorpaa hans hele aandelige Udvikling skal hvile, det Princip, der først og fremst skal bestemme hans Opdragelses Retning, hvilket naturligvis ikke beror paa hans eget Valg. Engang siden kommer Modenhedens, Valgets Tid, og Enhver, der ikke vil blive staaende, kan falde fra; men den endnu Umodnes Opdragelse skal — det er det normale Forhold og deri aabenbarer sig Christendommens verdensomdannende Kraft —, ske under det christne Samfunds Auktoritet og paa dets Grund. Man forestille sig et Øjeblik, at christne Forældre skulde opdrage sine Børn vel til Christendommen, det maa jo være alle christne Forældres Hensigt, men dog under Forudsætning af, at Børnene ikke ere christne Børn, men Hedninger, altsaa væsentlig staa paa en forskjellig Livsgrund. Forudsætningen vilde altsaa være den, at medens de selv, Forældrene, som Christne tilhøre Gudsriget, ere Naadens Børn og Arvinger til Livet, saa ere Børnene fremdeles „Vredens Børn og fattes Guds Naade". Eller med andre Ord: Børneforholdet er da ikke helt optaget i det christelige Livs Husholdning, Børnene ikke blevne Lemmer af

en helliget, christelig Familie, men endnu blot naturlige Udvexter paa Forældrenes Liv. Hvor — i højere Forstand — unaturlig en saadan Forudsætning maatte falde netop paa det christelige Livs Standpunkt, hvor hinderlig og lammende den maatte være for det rette fortrolige Familie-Samliv og for den christelige Opdragelse, er af sig selv indlysende. Navnlig maatte den religiøse Undervisning antage en ganske anden Charakter og Methode, naar den skulde meddeles Børn, der ikke forudsattes hørende til det christne Samfund. Christendommens Sandheder kunde da (konsekvent) ikke uden videre meddeles med faderlig og moderlig Auktoritet under en berettiget Forudsætning af Tro hos det barnlige Gemyt; ligeoverfor den Ikkechristne har Forældrenes christelige Overbevisning Charakteren af en Partiskhed og Auktoriteten er en Tilsnigelse; de maatte da kun undervise med det objektive Bevis stedse saa at sige i Hænderne. Christendomskundskaben vil ikke her som en Religion begynde med Tro, men snarere som en Filosofi begynde med Tvivl. Og Fordelen af at blive opdragen i et christent Samfund skulde netop være, at det bløde, barnlige Sind bliver forud optaget af christelige Begreber og Anskuelser, faar saa at sige et positivt Forraad, inden den Reflexionens og Tvivlens Periode begynder, som vistnok mere eller mindre maa gjennemleves af enhver Christen, inden hans Erkjendelse kommer til fuld Modenhed. Netop for at denne Periode heldigen skal kunne gjennemkjæmpes, er det saa vigtigt, at der dog er et positivt Udgangspunkt, at man kan skue tilbage til en christelig Barndom, der stedse staar i Barndoms-Erindringens lyse Skjær, og hvortil den nye Barndom, som en tilbagevendende modnet Christentro stedse vil medføre, kan finde sin Tilknytning. Den Forestilling, dog en Gang i den lyse Barndom, i Hjertets Uskyldighed at have været Christen, vil altid selv under

senere Forvildelser være en kraftig Spore til at vende tilbage. Saa vigtigt er det, at Barndommen er christnet!

Ingen sige nu, at christne Forældre for isandhed at opdrage og oplære sine Børn i Christendommen kun behøve sin egen faste Beslutning og den af sig selv følgende, naturlige Forudsætning, der flyder af, at Børnene ere fødte i et christent Samfund. Thi hvad er menneskelig Beslutning (eller menneskelig Opfatning af det Naturlige og „Selvfølgelige"), naar den ikke bindes og besegles af en guddommelig Objektivitet? Saa skulde det vel ogsaa f. Ex. være nok til et christeligt Ægteskab, at fatte en inderlig Beslutning om at ville leve som Ægtefolk og at være besjælede af en inderlig Kjærlighed til hinanden — hine „Samvittigheds-Ægteskaber", som en overforfinet Tid har havt saa travlt med. Men her er det da ofte nok blevet erfaret, ligesom det jo ogsaa af sig selv er klart nok, at den „evige Kjærlighed", som Elskende paa Tomandshaand tilsværge hinanden, hvor oprigtigt de end kunne mene det, varer — saalænge, som den naturlige, i sit Væsen foranderlige Tilbøjelighed. Ligesom nu denne Kjærlighed for at være varig og isandhed sædelig maa hæves udover det skrøbelige Menneskes Vilkaarlighed og foranderlige Luner og befæstes ved et ydre Baand, der er knyttet op til en guddommelig Indstiftelse: saaledes er det overhovedet med alle menneskelige Forholde, der skulle have en højere og dybere indgribende Betydning for Livet. Hvad Mennesket gjør af egen Drift, blot af egen indre Overbevisning, det gjør han, saalænge han dertil er stemt eller derved finder sin Fordel; hvad der skal være unddraget denne Tilfældighed, maa være ham et guddommeligt Kald, der ikke blot er til i hans egen Følelse og saaledes deler dennes Forkrænkelighed, men er optaget og indfattet i en højere, almindelig Verdensorden, som det ikke staar i den Enkeltes Magt at forandre. Intet er derfor mere i sin Orden, end at christelige Forældre skynde

sig med at give sin fromme Beslutning om at opdrage sit Barn i Christendommen objektiv Gyldighed og Uigjenkaldelighed og stille den i Sikkerhed mod egen Skrøbelighed. Dette sker naturligvis ved at lade Barnet højtideligen optage i det christne, af Gud selv stiftede og af ham regjerede christne Samfund. Barnet er fra nu af ikke deres, at de kunne gjøre med dets Opdragelse, eftersom det maatte tykkes dem, men Guds, for hvem de erkjende at maatte staa til Regnskab; det er nu stillet under Kirkens Beskyttelse, dets christne Opdragelse ikke blot en Beslutning, der kan tilbagekaldes, om man saa synes, men en paa en hellig Pagt støttet Forpligtelse, over hvis Opfyldelse Kirken vil vaage. Den spæde Menneskespire, der, fremkommen ved en Naturproces, nærmest tilhørte Forældrene som en naturlig Ting, blotstillet for naturlig Forkrænkelighed og Vilkaarlighed, er ved sin Optagelse i Kirken aabenbart beseglet af Gud selv, og ve den, der vover at bryde Guddommens Segl!

Barnets Daab er med eet Ord ikke blot fra Forældrenes Side en uigjenkaldelig Overgivelse, men ligesaavel fra Kirkens Side en ligesaa uigjenkaldelig Modtagelse — en Pagt, efter hvilken det fra nu af hører Kirken til. Dette er naturligvis ikke blot for Forældrene, men ogsaa og især for den Døbte selv af uendelig Vigtighed. Thi vi indse efter det Foregaaende tydeligt, at denne faktiske Indlemmelse i Herrens Menighed væsentlig er en Unddragelse fra de naturlige Følelsers og de subjektive Beslutningers Sfære, fra Naturlighedens Rige, og en Optagelse i den guddommelige Indstiftelses og de hellige Forpligtelsers uforkrænkelige Orden. Er dette end nærmest kun en objektiv Kjendsgjerning, og kunne vi end ikke fatte og maa saaledes paa vort her indtagne Standpunkt ganske forbigaa, hvilke mystiske Rørelser der efter Manges Mening ved Daaben skulle foregaa i den Spædes Sjæl: saa er dog Saameget klart, at ved hin guddommelige Kjendsgjerning er netop

den første objektive Grundvold lagt for en følgende indre Udvikling i den christne Kirkes Aand. At der saaledes isandhed meddeles den Døbte en væsentlig Naade, idet han derved netop — vistnok uden selv at vide eller ville det — af Gud, af den guddommelige Indstiftelse drages ind i Naadens Rige, stilles med uforanderlig Berettigelse ind under det christne Samfunds Beskyttelse og helligende Indflydelse for det følgende Liv — er allerede ved vor Betragtning indlysende, om vi end maa tænke os, at denne Naade først senere under Sjælens videre Udvikling og Bevidsthedens Vaagnen af den Døbte selv inderligen kan tilegnes.

Men det er vel ogsaa ganske i sin Orden, at vi for at gribe Gud, maa først være grebne af ham, medens Barnedaabens Modstandere sædvanligvis med klarere eller dunklere Bevidsthed gaa ud fra den modsatte Forudsætning. Man lægger, med andre Ord, en udelukkende Vegt paa den subjektive, saa at sige den voxne Christendom, paa Christendommens frie Tilegnelse. Nu er det vistnok medrette blevet bemærket, at Chrisendommen ganske fortrinsvis er de Voxnes Religion, at den i Særdeleshed maa føre til Subjektivitet og Frihed, medens baade Hedenskab og Jødedom som *τὰ στοιχεῖα τοῦ κόσμου* have en forherskende objektiv, ufri Charakter. Men ligesaa vist er det, at den voxne Christendom ogsaa har sin Forudsætning i Barnetroen, saa vist, at endog den fysisk Voxne maa blive Barn igjen for at komme til Christum, hvorfor man ogsaa træffende har sagt, at enhver Daab igrunden er en Barnedaab (Martensen). Og den, der har noget Kjendskab til Frihedens og Subjektivitetens Natur overhoved, vil vide, at den stedse er betinget af en vis dertil bestemt Objektivitet, maa ligesom spire frem af denne.

Barndommen er vistnok overhovedet endnu ufri, den bestemmes af sine Forudsætninger og Omgivelser og gaar i det Objektives Ledebaand; men fordi den dog er en Menneske-

barndom, derfor kan ogsaa det frie, selvbevidste Menneske fremvoxe deraf, medens Dyret vel bliver voxent, men aldrig frit. Det Samme gjælder analogt om den højere, christelige Frihed, der i Regelen ogsaa forudsætter en christelig Barndom, en saadan, der allerede fra først af er anlagt paa at føre til den selvbevidste Christendom, har allerede dennes (endnu ubevidste) Spire i sig, medens Hedenskab og Jødedom, fordi de mangle denne Spire, ere og forblive ufrie og kun ved en Ophævelse og ved Nedlæggelsen af en ny og i Begyndelsen objektiv, ubevidst Spire herovenfra kunne gaa over til Christendommen. At Nogen — i hvilkensomhelst Alder — fra først af med fuld Bevidsthed og Frihed optog Christendommen i sig, naar han han ikke forud var paa en eller anden Maade optagen af Christendommen, er ligesaa meget imod al psychologisk Erfaring som imod Skriftens og Kirkens Lære. Men saa er det ogsaa klart, at den Akt, der ikke alene betegner, men faktisk indeholder denne første, objektive Optagelse i Christendommens Skjød, den første højtidelige Begyndelse til den Indflydelse af Gudsriget, der i sin Tid skal føre til en bevidst Annammelse deraf, ikke behøver at vente paa denne bevidste Annammelse — det vilde dog igrunden være at vente, til Bækken flyder ned —, men at den især hører hjemme paa det Standpunkt, hvor Menneskets højere Fatum saa at sige providentielt grundlægges.

At paastaa, at Ingen skal optages i Christendommen, førend han allerede med fuld Bevidsthed er Christen, staar — foruden at det indeholder en Selvmodsigelse — i Forbindelse med en dyb Miskjendelse af Kirkens egentlige Betydning. Man betragter da Kirken kun som et privat Opbyggelses-Samfund, etslags Frimurer-Association, der kun optager modne Medlemmer, ikke som en guddommelig Indstiftelse til Menneskelægtens Gjenfødelse, et Moderskjød, hvoraf Individernes modne, bevidste Christendom skal opspire. Derfor er ogsaa

Barnedaaben, der først betinger Kirkens naturlige Forplantning og Sammenhæng med sig selv samt Christendommens virkelige Indvoxen i Menneskelivet, et Schiboleth for den sande Kirkelighed, ligesom det er betydningsfuldt, at især i den nyere, protestantiske Tid, der fortrinsvis har faaet Bevidstheden om Christendommens frie, subjektive Charakter og som i sin Iver herfor staar i Fare for at glemme dennes objektive kirkelige Betingelser, fast alle schismatiske Udskejelser have været af mere eller mindre baptistisk Natur.

Ikke alene er Forkastelse af Barnedaaben tillige Forkastelse af Kirkens Auktoritet, der fra umindelige Tider har havt og anerkjendt Barnedaaben; men man kan ogsaa sige omvendt, at man netop ved at anerkjende Barnedaaben med det Samme anerkjender Kirken; thi — ej at tale om, at den blot naturlige, ræsonnerende Forstand aldrig vil fatte denne Institutions Betydning, saa vil selv en fra Kirken løsreven Bibelfortolkning neppe komme til andet Resultat, end at Barnedaabens ialfald direkte Skriftmæssighed er problematisk. At finde Barnedaaben i Skriften er nok ialfald, som jeg tidligere udtrykte mig, kun at finde den i sin Spire, en Spire, som først gjennem den sig fortsættende Kirke er bleven udviklet, og hvorved man altsaa maa indrømme Kirkens Berettigelse til saaledes at udvikle, hvad Skriftens Bogstav mere har antydet og forudsat, end udtrykkelig paabudet.

Dog det exegetiske Spørgsmaal skal jeg jo her, efter min engang lagte Plan, holde ganske borte. Overhoved gjentager jeg, at jeg ved disse Bemærkninger kun har villet betragte Sagen fra en enkelt Side og det en saadan, der syntes mig at ligge Erfaring og et almindeligt Overblik over Menneskehedens Udviklingsgang nærmest, uden at jeg i mindste Maade har tænkt at gjøre grundigere og flersidigere Undersøgelser overflødige. Men det er en menneskelig Trang og vistnok et af Midlerne til en højere og friere Sandheds-Erkjendelse,

ogsaa med sin Tænkning at finde sig nogenlunde tilrette i Religionens Lærdomme og Institutioner, endskjønt netop den foregaaende Betragtning vil have lagt det for Dagen som min Overbevisning, at enhver saadan Overvejelse og det hele aandelige Standpunkt, hvorfra den sker, tilsidst maa have sin Grund og sin Udgang fra en Objektivitet, som Mennesket ikke har givet sig selv.

Hvorfor er den af Cyrillus af Jerusalem traderede og udlagte Bekjendelse Troes- eller Daabsbekjendelsen, saaledes som den lød henimod Midten af det fjerde Aarhundrede i den jerusalemske Kirke?

Tillige en Belysning af en Artikel af Krist. Köster i „Dansk Kirketidende" 1858 Nr. 33 „Cyrills Katecheser og Daabsbekjendelsen".

Af

C. P. CASPARI.

Jeg har i min Belysning af Hr. Kösters Artikel: „De apostoliske Constitutioner og Daabsbekjendelsen" (Første Aargang af Theol. Tidsskrift S. 498 ff.) til Bevis for, at man ikke med ham deraf, at en Troesbekjendelse, som en Kirke brugte ved Daaben, indeholdt en Del antihæretiske Bestemmelser, maatte drage den Slutning, at den ikke kunde være Troesbekjendelsen eller Daabsbekjendelsen, beraabt mig paa, at jo den af Cyrill i hans Katecheser traderede og udlagte Troesbekjendelse upaatvivlelig var Troes- eller Daabsbekjendelsen, Troes- eller Daabsbekjendelsen i den Form, som den paa Cyrills Tid havde i den jerusalemske Kirke, og dog indeholdt en Del antihæretiske Bestemmelser.

Da jeg gjorde dette, saa tænkte jeg hos mig selv: „Mon Hr. Köster ogsaa vil negte, at den af Cyrill traderede og udlagte Bekjendelse er Troes- eller Daabsbekjendelsen, den jerusalemske Kirkes Troes- eller Daabsbekjendelse? Dette er dog sagtens ganske umuligt". Og jeg antog derfor, at Hr. Köster ved den anførte Slutning ikke havde tænkt paa

den jerusalemske Daabsbekjendelse, jeg betragtede hans Indvending som fremgangen af Mangel paa Omtanke, en Mangel, som han ogsaa ellers i sin Artikel i høj Grad havde vist.

Hans i Overskriften nævnte Artikel har imidlertid belært mig om, at jeg har taget Fejl.

Den viser nemlig, at Hr. Köster — jeg maa sige: til min allerstørste Forbauselse — benegter og bestrider ogsaa den Kjendsgjerning, at den af Cyrill traderede og udlagte Bekjendelse er Troes- eller Daabsbekjendelsen i den Skikkelse, som den henimod Midten af det fjerde Aarhundrede havde faaet i den jerusalemske Kirke, d. v. s., at han benegter og bestrider en Kjendsgjerning, der er saa godt som almindelig anerkjendt [1]), der er anerkjendt ogsaa af de kyndigste Symbolikere og Archæologer, af Mænd som Touttée og Hahn, Höfling og Rudelbach, der Alle ikke have vidst Andet end at vi i Symbolet i Cyrills Katecheser jo havde den jerusalemske Troes- eller Daabsbekjendelse, som ikke have havt den allerringeste Anelse om, at det nævnte Symbol egentlig slet ikke var denne Bekjendelse [2]).

---

[1]) Den eneste Undtagelse gjör, saavidt jeg ved, Petrus King, som havde det urimelige og ubegribelige Indfald, at holde den af Cyrill traderede og udlagte Bekjendelse for hans egen Privatbekjendelse. S. mod ham B. I S. 230 ff. — König, Die Lehre von Christi Höllenfahrt S. 130, betegner ikke det af Cyrill i Katech. V traderede og i Katech. VI—XVIII udlagte Symbol, hvorom han ikke taler, men den Πίστις, som Cyrill meddeler og omhandler i Katech. IV som Cyrills Symbol.

[2]) S. Touttée i sin Udgave af Cyrills Katecheser p. 78. 79 seqq. 295, Hahn, Bibliothek der Symbole S. 48—54, Höfling, Das Sacrament der Taufe S. 185—190. 231. 423. 449. 484, Rudelbach, Die Bedeutung des apostolischen Symbolums S. 7 og 23, sml. Historisch-kritische Einleitung in die Augsburgsche Confession S. 7. 11. 18 og Anmeldelsen af „Theologisk Tidsskrift for den ev.-luth. Kirke i Norge" B. I H. 1 og 2 i „Norsk Kirketid." Aarg. 1858 Nr. 15 S. 229 ff.).

Hvor vis og sikker en Sag det efter Archæologernes og Symbolikernes, ogsaa de kyndigstes, Dom er, at den af Cyrill

Hr. Kösters egen Mening gaar ud paa, at den Bekjendelse, som Cyrill traderer i Katech. V og udlægger i Katech. VI—XVIII, kun har været, hvad han kalder den jerusalemske Kirkes „Troesbekjendelse“, som den lod Baptizomenerne aflægge i Fremsigelsesform før Daaben, og at dens Daabsbekjendelse, som den lod dem aflægge i Form af Spørgsmaal og Svar ved selve Daabshandlingen, og om hvilken Cyrill taler i Katech. XX n. 4, har været det simple uforandrede apostoliske Symbol, der for Hr. Köster naturligvis falder sammen med vor nuværende romersk-occidentalske

---

traderede og udlagte Bekjendelse er Symbolet, det apostoliske Symbol, det almindelige kirkelige Daabssymbol i den Form, som det paa Cyrills Tid har havt i den jerusalemske Kirke, derom vidne flere Kjendsgjerninger. Meyers, „De symboli apostolici titulo, origine“ &c. p. 78 seq., stiller det sammen med det romerske og aquilejensiske Daabssymbol som den tredje af de tre Hovedskikkelser, som den almindelige kirkelige Daabsbekjendelse eller det apostoliske Symbol har havt i Oldtiden, og Rudelbach betegner det paa det sidste af de tre anförte Steder endog som det oldkirkelige Symbol, der kan gjöre Fordring paa större Primitivitet end det romerske. Man plejer fremdeles at anföre Cyrills Ytring i Katech. V. n. 12, at Baptizanderne „med al Flid skulde fremsige den Bekjendelse, som han nu stod i Begreb med at meddele dem Ord til andet, hos sig selv, i sit Indre, i Tankerne, idet de ikke skrev den op paa Papir, men i sit Hjerte, huggede den ind i Hukommelsen, og at de skulde vogte sig for, under Indprentningen af samme at lade Katechumenerne höre Noget af dens Indhold“, som et af de (mange) Vidnesbyrd, der vise, at den kirkelige Oldtid ikke har villet, at Symbolet, det apostoliske Symbol, den almindelige kirkelige Daabsbekjendelse skulde opskrives (s. f. Ex. Touttée, p. d. anf. St. p. 78., Höfling, p. d. anf. St. S. 231, Rudelbach, Über die Bedeutung des apostol. Symbolums S. 7 Not. 1, Augusti, Denkwürdigkeiten der christlichen Archæologie B. VI S. 411 f., og Guericke, Lehrbuch der christlich-kirchlichen Archæologie S. 282 Not. 1). Man har endelig regnet Cyrill paa Grund af hans Ytringer i Katech. V n. 12 til de gamle Kirkelærere, der have betragtet Symbolet, den almindelige kirkelige Daabsbekjendelse, som et (kirkeligt) Uddrag af de hellige Skrifter (s. Rudelbach, p. d. sidstanf. St. S. 23; sml. Touttée, p. d. anf. St. S. 81, og Hahn, p. d. anf. St. S. 49).

Daabsbekjendelse. Han udtaler altsaa om Daabsbekjendelsen i Cyrills Katecheser væsentlig det samme, som han i sin første Artikel havde udtalt om Daabsbekjendelsen i de apostoliske Constitutioner. Forskjellen mellem hvad han havde udtalt om denne og mellem hvad han udtaler om hin bestaar kun deri, at han betegner den sidste ikke alene som en Bekjendelse og som Bekjendelsen før Daaben, men ogsaa, bevæget dertil af den Omstændighed, at Cyrill oftere kalder den Bekjendelse, som han traderer og udlægger, *Πίστις*, som en Troesbekjendelse, som Troesbekjendelsen, som den jerusalemske Kirkes Troesbekjendelse.

Jeg har været i nogen Tvivl, om jeg ogsaa skulde befatte mig med Hr. Kösters anden Artikel. Hans Paastand, hans Bevisførelse og hele Fremgangsmaade og han selv ere i denne Artikel væsentlig de samme, som de have været i den første, saa at jeg i Belysningen og Gjendrivelsen af den ene væsentlig ogsaa allerede har belyst og gjendrevet den anden, og et Svar paa min Opsats i Slutningen af vort Tidsskrifts første Bind, et Svar, der skulde motivere noget Yderligere fra mig, har jeg hidtil ikke seet.

Jeg har dog omsider besluttet mig til desuagtet at belyse ogsaa Hr. Kösters nye Produkt.

Jeg har i min første Belysning med Hensyn til flere Punkter kun mere givet korte Antydninger, og jeg har i samme ikke sagt Alt, hvoraf der fremgaar, at Daabsbekjendelsen i Constitutionerne og de med antihæretiske Tilsætninger forøgede Daabsbekjendelser overhovedet vare Orientens egentlige Daabsbekjendelser. Jeg har dengang for en Del af den Grund ikke gjort det sidste, fordi et af de vigtigste Dokumenter i Spørgsmaalet om de orientalske Daabsbekjendelsers Beskaffenhed, Ambrosius's af Angelo Mai udgivne og, saavidt jeg ved, hidtil aldeles upaaagtede og ubenyttede „Explanatio symboli ad initiandos“ endnu var mig ubekjendt. Jeg kan

og skal saaledes dels videre udvikle og begrunde, dels fuldstændiggjøre hvad jeg før har fremsat.

Men jeg kan og skal ikke alene gjøre dette. Cyrills Katecheser frembyde for en Del endnu ganske andre Argumenter for, at den i samme udlagte Bekjendelse har været den jerusalemske Kirkes egentlige Daabsbekjendelse, end de, som de apostoliske Constitutioner levere os for, at den i Constitt. apost. 7, 41 meddelte har været en i nogle syriske Kirker brugt Daabsbekjendelse, en Omstændighed, der har sin Grund i hint Verks Udførlighed og i dets ejendommelige Indhold og Beskaffenhed. Og de nye Argumenter, som det frembyder, ere alle af den største Kraft, ligesom ogsaa de, som kunne øses af begge Skrifter, af den angivne Grund i det førstnævnte fremtræde med større Klarhed og Styrke end i det sidstnævnte. Der er ingen af de os overleverede orientalske Symboler, om hvilket vi med flere og stærkere Beviser og derfor med større Lethed, Klarhed og Sikkerhed kunne godtgjøre, at den har været egentlig Daabsbekjendelse, end just det af Cyrill traderede og udlagte, saa at Bestridelsen og Benegtelsen af, at dette Symbol har været egentlig Daabsbekjendelse, maa kaldes et Angreb paa Fæstningens allerstærkeste Side og betegnes som den mest forvovne og fortvivlede Gjerning, hvorom ogsaa Hr. Köster selv synes at have havt en Slags Bevidsthed[3]). Hermed hænger det ogsaa sammen, at saa godt som Alle have holdt det for den jerusalemske Kirkes egentlige Daabsbekjendelse, og at det end

[3]) Han siger nemlig i Slutningen af sin Artikel: „Jeg skal nu kun bemærke, at dersom nogen skulde være tilbøielig til at betragte disse simple historiske Oplysninger som et vilkaarligt og næsten fortvivlet Forsög paa at redde Daabsbekjendelsen i dens uforandrede Skikkelse, saa maa vi huske paa, at dette Skin af Vilkaarlighed kun reiser sig af, at vi nu kun saa yderst sjelden og næsten aldrig ere Vidner til en Daab af voxne Mennesker, der ere opdragne udenfor Christendommen" o. s. v.

ikke i Drømme er faldet de dygtigste Archæologer og Symbolikere ind at betvivle, at det har været denne Bekjendelse, en Kjendsgjerning, der paa den anden Side allerede paa Forhaand lader vente, at det virkelig har været den, og som burde have gjort Hr. Köster saare betænkelig med Hensyn til hans Benegtelse og hans Paastand, hvis han overhovedet kjendte Noget og brød sig om Noget og respekterede Noget undtagen den dogmatiske Theori om Daabsbekjendelsen, som han har adopteret, og de Fordringer til Historien, som med Nødvendighed flyde af denne Theori. Men forholder det sig nu som anført med den af Cyrill udlagte Bekjendelse, saa ligger deri en stærk Opfordring til ikke alene at vise, at den selv har været den jerusalemske Kirkes egentlige Daabsbekjendelse, men ogsaa til ved denne Anledning engang ret „ex professo" at godtgjøre, at de østerlandske Kirker overhovedet have brugt det med antihæretiske Tilsætninger forøgede apostoliske Symbol som egentlig Daabsbekjendelse, og til at føre et saa fuldstændigt og udtømmende Bevis for, at den i „Dansk Kirketidende" fremsatte Paastand kun er en Udflugt, en Fiction, hvorved man søger at undgaa en for den Theori, som man har dannet sig om Daabsbekjendelsen, fatal Kjendsgjerning, at denne Paastand ikke kommer igjen, eller at den dog kun kommer igjen som „revenant", som Gjenfærd. Og Opfordringen til at gjøre det først Anførte er saa meget stærkere, som det Factum, at just den jerusalemske Menighed har behandlet Daabsbekjendelsen, sin egentlige Daabsbekjendelse, med megen Frihed, paa Grund af denne Menigheds ganske ejendommelige Stilling i Kirken er af overordentlig Vigtighed.

Hertil kommer endnu noget Andet. En Bevisførelse for, at den af Cyrill udlagte Bekjendelse har været den jerusalemske Kirkes egentlige Daabsbekjendelse, og at den Kösterske Paastand er en aldeles uholdbar Fiction, giver Anledning

til at opklare en Dunkelhed, som finder Sted med Hensyn til det Moment, hvori den af Cyrill udlagte jerusalemske Daabsbekjendelse blev aflagt, og med Hensyn til Charakteren og Betydningen af „redditio symboli“ i Katech. XVIII n. 21 og til Beskaffenheden og Betydningen af de to Bekjendelser i Katech. XIX n. 9 og Katech. XX n. 4, og som har fremkaldt meget forskjellige Meninger om begge Punkter. Men en saadan Opklarelse er nu af ikke liden Interesse.

Endelig giver en Beskjæftigelse med den Kösterske „Bevisførelse“ for, at den af Cyrill udlagte Bekjendelse ikke har været den jerusalemske Kirkes egentlige Daabsbekjendelse, men dens „Troesbekjendelse“, ogsaa Anledning til at levere et lidet Bidrag til den Retnings Charakteristik, som Hr. Köster tilhører.

Men idet jeg nu af de anførte Grunde ogsaa skal besvare Hr. Kösters anden Artikel, skal jeg gjøre det paa den Maade, at jeg fører et udtømmende positivt Bevis for, at den af Cyrill traderede og udlagte Bekjendelse uden al Tvivl har været Troes- eller Daabsbekjendelsen i den Form, som den henimod Midten af det fjerde Aarhundrede havde faaet i den jerusalemske Kirke. Denne Bevisførelse vil tillige indeholde og medføre som sin negative Side et fuldstændigt Bevis for Hr. Kösters egen Anskuelses fuldkomne Uholdbarhed, og under samme skal det saare Ubetydelige og Kraftløse, hvormed han har bestridt den almindelige Anskuelse om den af Cyrill udlagte Bekjendelse og søgt at begrunde den for ham ganske ejendommelige Mening om samme, finde sin behørige Belysning og Vurdering.

* * *

At den af Cyrill traderede og udlagte Bekjendelse uden al Tvivl er Troes- eller Daabsbekjendelsen i den Skikkelse, som den omkring Midten af det fjerde Aarhundrede havde i

den jerusalemske Menighed, at den upaatvivlelig er denne Menigheds egentlige Daabsbekjendelse, fremgaar nu af følgende store Complex af Kjendsgjerninger.

I. Vidnesbyrd udenfor Cyrills katechetiske Verk.

1. Et dobbelt patristisk Vidnesbyrd.

Først og fremst gives der et dobbelt patristisk Vidnesbyrd for, at de østerlandske Kirker overhovedet have havt det for Skik at tilføje til Symbolet, det apostoliske Symbol, antihæretiske Tilsætninger, og at bruge det ved saadanne Tilsætninger udvidede Symbol som sin egentlige Troes- eller Daabsbekjendelse, et dobbelt Vidnesbyrd, som viser, at den Sats, at det af Cyrill udlagte Symbol, fordi det indeholder saadanne Bestemmelser, ikke kan være Troes- eller Daabsbekjendelsen, er aldeles uberettiget, og at det overhovedet er en frugtesløs Bestræbelse at ville bortskaffe den Kjendsgjerning, at den østerlandske Kirke, allerede førend den begyndte at bruge Nicænum ved Daaben, som Daabsbekjendelse, har behandlet Troes- eller Daabsbekjendelsen med megen Frihed, idet den forøgede den med mangehaande antihæretiske Tilsætninger.

Det ene af de to Vidnesbyrd, jeg sigter til, aflægges af Ambrosius, det andet af Rufinus.

a. Ambrosius's Vidnesbyrd.

Angelo Mai har i det syvende Bind af sit berømte Verk „Scriptorum veterum nova collectio e Vaticanis codicibus edita“ p. 156—158 af en meget gammel vaticansk Codex, der oprindelig havde tilhørt det i Begyndelsen af det syvende Aarhundrede af den irske Munk og Missionær Columbanus stiftede Kloster Bobium [4]), udgivet en „Explanatio symboli

[4]) Bobio i Sardinien, tæt ved Grændsen af Parma, mellem Piacenza og Genua.

ad initiandos" af den hellige Ambrosius af Majland [5]). Dette lille [6]) saare interessante og for Spørgsmaalet, om den kirkelige Daabsbekjendelse oprindelig i alle Dele har lydt som vort nuværende occidentalske Daabssymbol, eller ej, overmaade vigtige [7]) Skrift, der fra 1833 af, i hvilket Aar det syvende Bind af „Collectio" udkom, ligetil nu har været begravet i det Angelo-Maiske Verk, ligesom det før 1833 havde været begravet i den bobiensiske eller vaticanske Codex, hvoraf Mai har udgivet det [8]), indeholder en af en

---

[5]) Den fører Titelen „Beati Ambrosii Mediolanensis explanatio symboli ad initiandos". Mai oplyser i sine indledende Bemærkninger til samme, p. d. anf. St. p. 155, at det Haandskrift, hvori han har fundet den, foruden den endnu indeholder Ambrosius's andre Skrifter over Sacramenterne, at den i dette Haandskrift staar midt imellem disse. Han siger: „et qvidem ego eam deprehendi" (den „symboli traditio et explanatio", der mangler „in opere edito Ambrosii de sacramentis ad initiandos") „in pervetusto vaticano codice, qui fuit olim monasterii bobiensis, inter cetera Ambrosii scripta de sacramentis".

[6]) Det indtager hos Mai ikke mere end tre Qvartsider eller sex Qvartspalter.

[7]) Den aflægger et soleklart og aldeles ubestrideligt Vidnesbyrd om, at den majlandske og den romerske Kirkes Daabssymbol paa Ambrosius's Tid, d. v. s. i den anden Halvdel af det fjerde Aarhundrede endu ikke indeholdt 1) „descensus ad inferos", 2) „communio sanctorum" og 3) „vita æterna". Jeg siger: den majlandske og den romerske Kirkes Daabssymbol. Ambrosius siger nemlig paa et Par Steder, at den mailandske Kirke havde „Symbolum Romanum" (s. Not. 9 S. 314 f. og Not. 13 S. 319 f.).

[8]) Saavidt jeg ved, har Ingen af dem, der efter 1833 have skrevet over de oldkirkelige Symboler eller „Symbolum apostolicum", havt den ringeste Anelse om dets Existents. Hverken Hahn, p. d. anf. St., eller Meyers, „De symboli apostolici titulo" &c. have nævnt det med et eneste Ord. Jeg har nylig fundet det, da jeg søgte efter oldkirkelige Udlæggelser af Daabsbekjendelsen for at erfare af dem, om den gamle Kirke i den tredje Artikel har refereret „Credo in" eller blot „Credo" foran „Spiritum sanctum" til „sanctam ecclesiam catholicam" og de følgende Led. — I det samme Bind af Mais Verk, hvori jeg fandt Ambrosius's „Explanatio", har jeg iövrigt ogsaa fundet en anden ligeledes meget interessant og især for Symbolets Historie indenfor den aquilejensiske Kirke vigtig

Tilhører efterskreven Tale over Symbolet, som Ambrosius engang havde holdt ved dettes „traditio“ [9]). I denne Tale

---

Udlæggelse af Daabsbekjendelsen af Nicetas, Biskop af Aquileja i den anden Halvdel af det femte Aarhundrede. Den fører Titelen: „Sancti Nicetæ episcopi Aquilejensis explanatio symboli habita ad competentes“ og findes p. d. anf. St. p. 332—39.

[9]) 1. Bevis for, at „Explanatio“ indeholder en af en Tilhører efterskreven Tale. — At Ambrosius's „Explanatio symboli ad initiandos“ indeholder en af en Tilhører efterskreven Tale, fremgaar fremfor alt deraf, at der paa to Steder tales om den Talende, om hvad han gjorde. „Ergo“, heder det paa det første, „sancti Apostoli convenientes fecerunt Symbolum breviter. Signate vos. Quo facto et dicto symbolo [sanctus episcopus ita perrexit]: In hoc symbolo divinitas trinitatis æternæ evidentissime comprehensa est unius operationis“, og paa det andet heder det: „Ergo dicamus symbolum. Et cum dixisset, hinc complevit“. Det samme fremlyser fremdeles deraf, at paa en Række af Steder aabenbart en Talende henvender sig til tilstedeværende Tilhörere, en talende (Symbolet traderende og udlæggende) Præst, der henvender sig til tilstedeværende Katechumener. Saaledes paa de to anförte Steder; saaledes ogsaa paa det, som vi strax skulle anföre. Endelig se vi, at Skriftet indeholder en efterskreven mundtlig Tale ogsaa deraf, at det heltigjennem bærer en saadan Tales Præg. Der hersker i samme en overordentlig Livlighed, og Sætningerne ere i det for det meste meget korte og afbrudte. Som et Exempel herpaa tjene följende, Slutningen af Skriftet tilhörende Passus: „Sed nemo scribat. Qua ratione? Sic accepimus, ut non debeat scribi. Sed quid? Teneri. Sed dicis mihi: Quomodo potest teneri, si non scribitur? Magis potest teneri, si non scribitur. Qua ratione? Accipite“. Overalt i Skriftet har Talen en aphoristisk Charakter og stundom lider den endog af stilistiske Ufuldkommenheder og Brøst, idet Sætningerne i samme ere indviklede og anakoluthiske, mindre godt ordnede, sammenhængende og klare, som ogsaa af sproglige Incorrectheder og Fejl. Exempler herpaa s. S. 316 i Texten og Not. 11, 12 og 13 S. 316—320. Undertiden stöde vi endog paa Ord, som ikke danne nogen egentlig, fuldstændig Sætning, men til hvilke vi, for at faa dem til en saadan, maa supplere Noget. Saaledes följer paa det første af de to ovenfor anförte Steder: „Ergo — operationis“ Ordene: „Patrem, Filium et Spiritum sanctum, hoc est venerabilem Trinitatem“, som vi maa gjöre til en Sætning ved af det Foregaaende at supplere til dem „comprehendit symbolum“ eller ved i Tanken at tilföje til dem et „dico“. Det forholder sig altsaa med Ambrosius's „Explanatio“ væsentlig som

siger den majlandske Biskop, efterat han i et Par almindelige Indgangsord har ytret, at nu var Tiden og Dagen kommen

---

med Cyrills Katecheser. Forskjellen mellem begge Skrifter er kun den, at de cyrilliske Katecheser bleve efterskrevne af flere rimeligvis dertil ansatte Notarer, der maa have confereret sine Afskrifter med hverandre og vel ogsaa forevist Cyrill den af denne Collation fremgangne Haandskrift, medens derimod Ambrosius's Tale kun blev efterskrevet aldeles privatim af en Tilhörer, der ikke ganske kunde följe Taleren efter og ikke formaaede ganske fuldstændigt, formel regelret og klart og grammatisk correct og fejlfri at bringe hans Ord paa Papiret, hvorfor hans Efterskrift fik en mere aphoristisk Charakter og undertiden kom til mere at ligne let paa Papiret henkastede Notater.

2. Bevis for, at den af en Tilhörer efterskrevne Tale, som „Explanatio" indeholder, er bleven holdt af Ambrosius. — At den i „Explanatio" indeholdte Tale er bleven holdt af Ambrosius, fremgaar dels af det dobbelte ydre Vidnesbyrd, at „Explanatio" (efter Mai) staar iblandt Ambrosius's „cætera scripta de sacramentis" (hans Bog „de mysteriis" eller „initiandis" og de ham tillagte, men efter al Rimelighed ikke fra ham hidrörende sex Böger „de sacramentis"), og at de i Overskriften tillægges ham, dels af följende indre Grunde, der stadfæste Rigtigheden af de to anförte ydre Vidnesbyrd: 1) Af den aquilejensiske Biskop Nicetas's „Explanatio symboli ad competentes" (s. oven S. 311 f. Not. 8) erfare vi, at den aquilejensiske Kirke i den anden Halvdel af det fjerde Aarhundrede ikke mere har brugt det Symbol, hvorpaa Rufin var bleven döbt, og til hvilket Forfatteren af „Explanatio symboli ad initiandos" sigter; thi det Symbol, som Nicetas udlægger, indeholder ingen af de for hans Symbol ejendommelige Tilsætninger: „invisibili et impassibili" efter „Credo in Deo Patre omnipotente" „descendit ad inferna„ og „hujus" foran „carnis resurrectionem" og er væsentlig identisk med det ældre romerske, af hvis Brug i den aquilejenske Kirke vi ogsaa have andre Spor (s. Walch, p. d. anf. St. p. 54 seq., og Hahn, p. d. anf. St. S. 38 ff.). Heraf följer, at „Explanatio symboli ad initiandos" ialfald maa falde för Midten af det femte Aarhundrede og altsaa i en Tid, hvori Ambrosius, som den tillægges, har levet og virket. — 2) Taleren tilkjendegiver et Kjendskab til den aquilejensiske Kirkes Daabssymbol, hvis Tilsætning „invisibili et impassibili" han misbilliger (s. Not. 13 S. 319 f.), som röber en Mand, der var nöjere bekjendt med denne Kirke. Men dette gjælder nu om Ambrosius. Ambrosius har nemlig ikke alene meget vel kunnet være nöjere bekjendt med den aquilejensiske Kirke, da den majlandske Kirkeprovinds var en Naboprovinds til den aquilejensiske, men han maa ogsaa have været det,

til at tradere Symbolet (s. Not. 9 S. 315), derpaa har forklaret Navnet „Symbolum“, derefter har udtalt, at de hellige Apostle

---

da han har været nærværende paa det 381 mod de to arianske Biskoper Palladius og Secundianus holdte Concilium i Aquileja, hvis fornemste Taler og hvis Sjæl han var (s. det aquilejensiske Concils Acter i Ambrosii Opp. T. V p. 169 seqq. ed. Paris fra 1632 og i Coleti „Sacrosancta Concilia„ T. II p. 1163 seqq. og sml. Fuchs, Bibliothek der Kirchenversammlungen des vierten und fünften Jahrhunderts II S. 432 ff., Hefele, Conciliengesch. II S. 33 ff. og de Rubeis, „Monumenta ecclesiæ Aquilejensis“ p. 79 seqq.). — 3) Taleren siger, at Arianerne havde benyttet Ordene „invisibili et impassibili“ i det aquilejensiske Symbol til Forsvar for sin Hæresi og til Bagvaskelser mod hans og den romerske Kirke, hvis Symbol hans Kirke bekjendte sig til (s. Not. 13 S. 319 f.). Han var altsaa en Mand, der havde at stride med Arianerne og bekjæmpede dem. Men dette har nu, som bekjendt, i höj Grad været Tilfælde med Ambrosius. Han har bekjæmpet Arianerne baade i Livet og i Skrifter, især i sine fem Böger „de fide“. Kampen mod Arianerne var en af hans Livs Hovedopgaver og Hovedbeskjæftigelser. Jeg behöver neppe at fremhæve, hvor stærkt den dobbelte Omstændighed, at Taleren i „Explanatio“ kjender Tilsætningen „invisibili et impassibili“ i det aquilejensiske Symbol, og at han dadler og forkaster den, fordi den var bleven benyttet af Arianerne for deres Hæresi og mod hans Kirke og den romerske, sammenholdt med den firedobbelte Kjendsgjerning, at Ambrosius har været Biskop over et Diöces, der var Nabodiöces til det aquilejensiske, at han har opholdt sig en Stund i Aquileja, at han hele sit Liv igjennem har bekjæmpet Arianismen, og at han just i Aquileja har havt med Arianere at bestille, vidner for, at det virkelig er den berömte majlandske Biskop, fra hvem den i det nævnte Skrift indeholdte Tale hidrörer. — 4) Taleren hylder ganske den samme Strenghed med Hensyn til Symbolets Ordlyd, som Ambrosius har hyldet, og udtaler, ligesom denne, at den romerske Kirke havde bevaret Daabsbekjendelsen uforandret, uden Tilsætninger, i sin oprindelige Skikkelse, saaledes som det var gaaet ud af Apostlenes Haand. Sml. Ambrosius's bekjendte Udsagn i hans Brev til den romerske Biskop Siricius: „credatur symbolo Apostolorum, quod ecclesia Romana intemeratum semper custodit et servat“ (B. I S. 481) med de S. 316 i Texten og Not. 13 S. 319 f. anförte Steder af „Explanatio“ og med följende Ord i det samme Skrift: „Sic unius Apostoli scripturis nihil est detrahendum, nihil addendum, quemadmodum nos symbolo, quod accepimus ab Apostolis traditum atque compositum, nihil debemus detrahere, nihil adjungere. Hoc autem est symbolum, quod Romana ecclesia tenet, ubi primus Apostolorum

vare komne sammen og havde forfattet en kort Troesbekjendelse („breviarium fidei"), for at man skulde have Alt, hvad

---

Petrus sedit et communem sententiam eo detulit". Af de anførte Ord følger med Nödvendighed, at Talerens Kirke havde den romerske Kirkes Daabssymbol, og dette siger han desforuden ogsaa ligefrem paa et andet Sted i hans Tale („et quoniam symbolum Romanæ ecclesiæ nos tenemus"); men det samme maa efter Ambrosius's ovenfor anförte Ord til Siricius have været Tilfældc med den majlandske. — 5) Sammenligne vi den af Taleren traderede Daabsbekjendelse, saavidt vi kunne erkjende den af hans Tale, med den, der ligger til Grund i Ambrosius's „Tractatus in symbolum Apostolorum", hvilket Skrifts Ægthed Hahn, p. d. anf. St. S. 16 f. meget godt har bevist, saa finde vi, at begge væsentlig stemme overens: de vise begge to, at den majlandske Kirke havde det romerske Symbol i dets ældre, simplere Skikkelse. — Endelig 6) er „Explanatio" ikke alene meget ejendommelig, og kunne vi betegne den som et med al dens Korthed indholdsrigt Skrift, men vi finde ogsaa i samme, uagtet den kun er en mindre fuldkommen Efterskrift af en af Ambrosius holdt Tale, dog den Ild, den Livlighed og den Kraft, den Strenghed, den „gravitas", det „pondus" og den prægnante Korthed, den Charakterfuldhed, som udmærkede denne store Kirkelærer og hans Skrifter (s. Bähr, Geschichte der römischen Literatur, Supplementband Zweite Abtheil. S. 162). Talen har, saa ringe end dens Omfang er, flere meget smukke Steder og er overhovedet Ambrosius aldeles værdig.

3. Talen er holdt ved „traditio symboli". — At Ambrosius har holdt den i „Explanatio" indeholdte Tale ved „traditio symboli", at „Explanatio" er en „sermo in traditione symboli", fremgaar af dens Begyndelsesord: „Celebrata hactenus mysteria scrutaminum. Inquisitum est, ne immunditia in corpore alicujus hæreret. Per exorcismum non solum corporis, sed etiam animæ quæsita et adhibita est sanctificatio. Nunc tempus est et dies, ut symbolum tradamus, quod symbolum est spiritale signaculum, cordis nostri meditatio et quasi semper præsens custodia, certe thesaurus pectoris nostri". Sml. ogsaa de to ovenanförte Steder: „Ergo — unius operationis" og: „Ergo dicamus — complevit", paa hvis förste Ambrosius förste Gang traderer Symbolet, og paa hvis andet han ved at gjentage det, gjör dette anden Gang.

4. Naar Talen blev holdt af Ambrosius. — I hvilket Aar Ambrosius har holdt den „Sermo in traditione symboli", som indeholdes i „Explanatio", lader sig ikke sige, da saadanne Taler holdtes hvert Aar af Biskoperne eller dertil af dem bemyndigede andre Klerikere ved Katechumenernes Forberedelse til Daaben.

der hører til Troen, sammenfattet i en kort Sum, og endelig har angivetGrunden hvorfor Korthed er en nødvendig Egenskab ved Troesbekjendelsen [10]), at han vidste, at man, især i Østerlandet, for at forhindre, at Kjættere indsnege sig i Kirkerne, havde tilføjet Tilsætninger til det oprindelige, af Fædrene overleverede korte Symbol, Tilsætninger, som han holder for unødvendige, og ved hvis Tilføjelse man efter hans Mening havde overskredet Fædrenes Grændser, om end „diligentia" og „velut pietate quadam et incuria". „*Scio*", saa lyde hans Ord, „*in partibus maxime Orientis, quod ea, quæ primo tradita sunt a majoribus nostris, dum quasi fraude hæretici, diligentia catholici; dum ergo illi fraudulenter conantur inrepere, addiderunt quod non opus est; dum isti fraudem præcavere contendunt, fines majorum velut pietate quadam et incuria videntur prætergressi*". *Jeg ved, at, især i de orientalske Lande, det, som i Begyndelsen er blevet overleveret af Fædrene, medens* (derved, at) *Nogle ved Bedrag, Andre ved Omhyggelighed, ved Bedrag Hæretikerne, ved Omhyggelighed Katholikerne* [11]); *medens altsaa de förste* (illi, Hæretikerne)

Da Ambrosius blev Biskop i Aaret 374 og döde i Aaret 397, saa falder den mellem disse to Aar.

[10]) „Primum igitur rationem nominis ipsius debemus accipere. Symbolum græce dicitur, latine autem collatio: et maxime symbolum negotiatores dicere consuerunt, quando conferunt pecuniam suam, et, quasi ex singulorum collatione in unum constipata, integra et inviolabilis conservatur, ut nemo fraudem collationi facere conetur, nemo negotiationi: denique inter ipsos negotiatores ista est consuetudo, ut siquis fraudem fecerit, quasi fraudulentus rejiciatur. Sancti ergo apostoli, in unum convenientes, breviarium fidei fecerunt, ut breviter fidei totius seriem comprehendamus. Brevitas necessaria est, ut semper memoria et recordatione teneatur".

[11]) Nemlig: *have föjet Tilsætninger dertil.* Ord, omtrent som disse, vilde Taleren eller Efterskriveren vel have tilföjet, hvis han ikke havde afbrudt Sætningen, ladet den ufuldendt, idet han sprang over til en ny, hvori han gjenoptog og nærmere bestemte og ud-

paa en bedragersk Maade söge at snige sig ind, have de tilföjet, hvad der ikke var fornödent [12]); *medens hine* (isti,

viklede den förstes Indhold. Dog kunde man ogsaa supplere til „dum — catholica“ det blotte „agebant“ (sml. den følg. Note).

[12]) Der spörges, hvem der er Subject til „addiderunt“. — Udtrykket „quod non opus est“, *hvad der ikke er fornödent* taler for, at „catholici“ ere det. Thi vare „hæretici“ det, saa sagde Udtrykket for lidet, var det for vagt. Hæretikernes Tilsætninger til Symbolet vare jo ikke saameget ufornödne, som falske, fordærvelige, giftige, Ukrudt („zizania“ s. Not. 13 S. 320). Ligesaa tale de to Sætninger „cum ergo illi fraudulenter conantur inrepere“ og „dum isti fraudem præcavere contendunt“, hvoraf den sidste refererer sig til og corresponderer med den förste, for, at „addiderunt“ ikke har „hæretici“, men „catholici“ til Subject. Thi hvorledes kunde der siges, at Hæretikerne tilföjede Tilsætninger (der udtrykte deres Anskuelser,) til Symbolet for at indsnige sig (i Menighederne, Kirken)? Den, der vilde optages i Kirken, maatte jo aflægge den Daabsbekjendelse, som Kirken meddelte ham. Man maatte da antage, at Meningen af Ordene „dum ergo — non opus est“ er den, at de Hæretisksindede indenfor Menighederne sögte at bevirke, at Tilsætninger, der udtrykte deres Hæresier, bleve optagne i Daabsbekjendelsen, for at de paa denne Maade kunde vedblive at være i Kirken, til hvilken de egentlig ikke hörte, fra hvilken de egentlig skulde have været udelukkede. Men Udtrykket „inrepere“ förer dog mere hen paa udenfor Kirken staaende Hæretikere. Og det samme gjör ogsaa Udtrykket „præcavere“. — Derimod taler paa den anden Side den Omstændighed, at vi i Sætningen „addiderunt quod non opus est“ ingen Antydning finde om, at denne Sætnings Subjekt er et andet end den forangaaende Sætnings (der skulde staa „hi“ foran „addiderunt“, hvis ikke Hæretikerne, men Katholikerne vare Subjekt i Sætningen „addiderunt — est“), for at „hæretici“ er Subjekt til „addiderunt“. Det synes ogsaa, som om Talen ved „dum isti“ gik over til „catholici“, som om den med „dum illi“ begyndende og med „quod non opus est“ sluttende Del af Talen skulde handle om Hæretikerne, om hvad de gjorde, den med „isti“ begyndende og med „prætergressi“ sluttende om „catholici“, om hvad derimod de gjorde, som om „dum ergo illi — non opus est“ og „dum isti — prætergressi“ stode i Modsætning til hinauden. Endelig före ogsaa Ordene „dum quasi — catholici“ paa, at ogsaa Hæretikerne havde tilföjet Tilsætninger til Symbolet; man maatte da kun supplere „agebant“ til disse Ord, hvad man rigtignok meget godt kan gjöre (s. den foregaaende Note). — Det er saaledes ikke ganske klart, om Ambrosius har sagt, at Hæretikerne for at kunne gjælde som rette Medlemmer af Kirken og holde sig i samme, have

Katholikerne) *bestræbte sig for at forebygge Bedraget, synes de ligesom ved en Slags Fromhed og Sorglöshed at have overskredet Fædrenes Grændser* [13]). I disse Ord have

tilföjet Tilsætninger, der udtrykke deres Hæresier til Symbolet, og at Katholikerne, for at forhindre dette Bedrag, ligeledes have tilföjet Tilsætninger til samme, naturligvis orthodoxe og antihæretiske, eller om han har sagt, at blot disse for at forhindre, at hine indsneg sig i Kirken, have tilföjet saadanne Tilsætninger til Symbolet. I det förste Tilfælde vilde Ambrosius have udsagt, at Hæretikerne ej alene ogsaa havde havt det for Skik at tilföje Tilsætninger til Symbolet, men ogsaa havde begyndt med denne Skik, at den var udgaaen fra dem, og at Katholikerne blot havde fulgte dem efter i samme; i det sidste Tilfælde vilde han have udsagt, at disse havde indfört den og alene betjent sig af samme. — Vi maa dog erklære os for den sidste Opfattelse af Stedet. Thi Ordene „dum illi inrepere conantur" forstaaes naturligst om udenforstaaende Hæretikeres Forsög paa at komme ind i Kirken, Ordene „quod non opus est" ere ubegribelige, hvis „hæretici" ere Subjekt til „addiderunt", og Ambrosius fremhæver ogsaa i det Följende gjentagne Gange, at Katholikernes antihæretiske Tilsætninger til Symbolet vare ufornödne (s. den följ. Note) og taler overhovedet kun om, at disse have tilföjet Tilsætninger til samme. Derimod kunde „hi" foran „addidernnt" til Nöd mangle, da den Del af Talen, som gaar umiddelbart foran „dum ergo illi — non opus est", og som gjenoptages, nærmere bestemmes og videre udvikles i disse Ord og i de paa dem följende, slutter med „catholici", ender med at tale om Katholikerne, og da man kan oversætte „addiderunt" ved *tilföjede man*. Ligesaa kan „dum isti" &c. opfattes som en nærmere Forklaring af „quod non opus est". — Men hvilken af de to Opfattelser af Stedet end er den rette, saa meget er aldeles utvivlsomt, at efter samme Katholikerne, især Katholikerne i Österlandet, paa Ambrosius's Tid havde tilföjet Tilsætninger til Symbolet, der vare rettede mod Kjætterne. Men dette er det, hvorpaa det her for os kommer an.

[13]) Efterat Ambrosius derpaa har gjentaget, at Apostlene havde gjort „symbolum breviter", derefter opfordret Katechumenerne til at betegne sig med Korsets Tegn og traderet dem Symbolet, herpaa talt om, at dette indeholdt Troen paa de tre til een Virksomhed concurrerende guddommelige Personer, om at man maatte have den samme Tro paa disse Personer, da der tilkom dem den samme Majestæt, om at det var den ene af dem, vor Herre Jesus Christus, Guds Sön, alene, der havde paataget sig Kjöd, og om at Han

vi nu et klart og utvetydigt Vidnesbyrd om, at man (især) i Orienten har tilføjet antihæretiske Bestemmelser til det korte,

---

havde havt det Födselens Privilegium, at Han var bleven födt af den Helligaand og Jomfru Maria, og saa endelig reciteret Symbolet anden Gang og udtalt, at dets Indhold fandtes i den hellige Skrift: kommer han tilbage til den för omtalte Skik, at tilföje antihæretiske Bestemmelser til Symbolet. Han misbilliger den nu udtrykkeligere og skarpere end för og bekjæmper den, og specielt Tilsætningen til den förste Artikel „invisibili et impassibili", som den aquilejensiske Nabokirke havde tilladt sig, temmelig udförlig. Hans Polemik imod den er overmaade interessant, og vi ville derfor först fremstille den med vore Ord og siden meddele Ambrosius's egne.

Man maatte ikke, siger Ambrosius, være saa dristig at overskride de af Apostlene satte Grændser, man maatte ikke ville være forsigtigere end selve Apostlene. — Man kunde vistnok anföre til Forsvar for Tilföjelsen af antihæretiske Tilsætninger, at de efter Apostlenes Tid opdukkede Hæresier havde gjort saadanne Tilsætninger nödvendige. Mod denne Forsvarsgrund maatte der dog henvises til det oprindelige Symbols Simpelhed og Renhed, som maatte bevares. – Da Patripassianerne vare optraadte, havde Katholikerne (den aquilejensiske Kirke, som vi vide af Rufins „Expositio in symbolum Apostolorum") holdt det for nödvendigt at tilföje (til Ordene „Credo in Patre omnipotente") „invisibili et impassibili". En meget betænkelig Tilsætning, Den förte paa den falske Tanke, at Guds Sön var „visibilis et passibilis", hvad han dog kun var i Kjödet efter sin menneskelige Natur, hvad kun hans Kjöd, ikke hans Guddom var. — Den Medicin, som Forfædrene vilde anvende mod den hæretiske (patripassianske) Sygdom var ikke nödvendig; den var det nu endnu langt mindre, end den havde været det paa den Tid, da Mange vare angrebne af hin Sygdom; og om den havde været dengang nödvendig, saa var den det ikke nu. Troen var nemlig nu bevaret i sin Integritet mod Sabellianerne. Disse vare blevne udelukkede fra Kirken, især af Occidenten. – Arianerne havde desforuden benyttet sig af hint (af den aquilejensiske Kirke anvendte) Lægemiddel til paa en ejendommelig Maade at bagvaske den majlandske Kirke, der havde den romerske Kirkes Symbol, som manglede Tilsætningen „invisibili et impassibili" og overhovedet alle Tilsætninger, og til Forsvar for sin Vranglære. De havde nemlig (for at imödegaa den Indvending imod deres Lære, at Symbolet gav Sönnen lige Stilling, tilskrev ham samme Væsen med Faderen) henvist til, at den aquilejensiske Kirke i Symbolet betegnede Faderen alene som „invisibilis et impassibilis", og beskyldt den majlandske (og romerske) Kirke,

af Fædrene overleverede (og som man antog) fra Apostlene hidrørende, af dem forfattede Symbol, Daabssymbol, til „Symbolum apostolicum“. Ambrosius erklærer, at han ved (scio), at man har gjort dette. Han siger ikke, at et blot Rygte herom er kommet til ham, at der fortælles („dicitur, fertur,

---

fordi de ikke havde hine Ord i Symbolet, for at hylde den sabellianske Vildfarelse. — Kort, hvor Troen var ukrænket, vare Apostlenes Forskrifter tilstrækkelige. Man maatte da ikke fordre Anvendelsen af forsigtige Forholdsregler, om de end hidrörte fra Præster. Man maatte ikke gjöre dette, fordi man da (som den aquilejensiske Kirkes Exempel viste) let med Hveden kunde faa Klinte, med Tilsætninger, der vare conforme med Troen, saadanne, hvorom dette ikke gjaldt.

Ambrosius's egne Ord ere: „Numquid supra Apostolorum fines progredi audaci mente debemus? Numquid nos sumus Apostolis cautiores? — Sed dicis mihi: „Postea emerserunt hæreses“. Quid ergo? Vide simplicitatem, vide puritatem. — Patripassiani cum emersissent, putaverunt etiam catholici in hac parte addendum *invisibilem et impassibilem*, quasi Filius Dei visibilis et passibilis fuerit. Si fuit visibilis in carne, caro illa fuit visibilis, non divinitas. Denique quid dicat audi: „Deus, Deus respice in me; quare me dereliquisti“? In passione hoc dicit; dominus noster Jesus Christus hoc secundum hominem locutus est, quasi caro dicat ad divinitatem: „quare me dereliquisti“? — Ergo esto medici fuerint majores nostri; voluerint addere ægritudini sanitatem; medicina non quæritur. Ergo si medicina non fuerit eo tempore necessaria, quo erat hæreticorum quorundam gravis ægritudo animorum: et si fuit tunc temporis quærenda, nunc non est. Qua ratione? Fides integra adversus Sabellianos. Exclusi sunt Sabelliani, maxime de partibus occidentis. — Ex illo remedio Arriani sibi invenerunt genus calumniæ: et quoniam symbolum Romanæ ecclesiæ nos tenemus, ideo visibilem et passibilem (maa vel hede „invisibilem et impassibilem“) patrem omnipotentem illi æstimarent et dicerent (maa vel hede „æstimarunt et dixerunt“): „vides, quia symbolum sic habent, ut visibilem Filium et passibilem designarent. — Quid ergo? Ubi fides integra est, sufficiunt præcepta Apostolorum. Cautiones, licet sacerdotum, non requirantur. Quare? Quia tritico immixta zizania sunt“.

Hvor meget Ambrosius har været imod alle (antihæretiske) Tilsætninger til Symbolet, fremgaar ogsaa deraf, at han senere, mod Slutningen af sin Tale, tredje Gang udtaler, at man ikke maatte tage Noget fra det eller tilföje Noget til det (s. hans Ord Not. 11 S. 315),

dicunt, ferunt"), at man (især) i Orienten skal have tilføjet antihæretiske Tilsætninger til Symbolet, men han siger, at det er ham bekjendt, at man (især) der har gjort dette. Og en Mand af Ambrosius's fremragende Stilling og overordentlige Anseelse, en Mand, der i sin Tid i den Grad, som han, dannede et kirkeligt Middelpunkt, kunde meget godt vide, hvad der med Hensyn til Symbolets Ordlyd i hans Tid var Praxis i Kirkerne, ogsaa i de orientalske, og han kunde dette saa meget bedre, som den Kjendsgjerning, at (især) de orientalske Kirker havde forøget Symbolet med antihæretiske Tilsætninger, var en saa stor og simpel og en saa betydningsfuld og vigtig. — At det var Symbolet, det af Fædrene overleverede og af Apostlene forfattede Symbol, „Symbolum apostolicum", hvortil efter Ambrosius Orienten havde tilføjet antihæretiske Tilsætninger, dette fremgaar med fuldkommen Klarhed og Sikkerhed af den Sammenhæng, hvori det anførte Sted staar med det Foregaaende og Følgende (s. S. 313 ff. Text og S. 316 Not. 10), og den Anledning og Hensigt, hvori Ambrosius overhovedet har talt. — Ligesaa klart og sikkert er det, at man efter Ambrosius i Orienten betjente sig af det med Tilsætninger forøgede Symbol ved Daaben, brugte det som Daabssymbol, at efter ham det udvidede Symbol var de orientalske Kirkers egentlige Daabsbekjendelse. Thi for det Første: hvis ikke saa var, hvis Orienten kun havde brugt det med antihæretiske Bestemmelser forøgede Symbol som „Troesbekjendelseforan" Daaben, som Daabsbekjendelse ved Daaben derimod det oprindelige simple og korte uforandrede Symbol (den Kösterske Fiction), hvad havde da Ambrosius behøvet at gjøre saa megen Ophævelse over, at man (især) i Orienten havde tilføjet antihæretiske Bestemmelser til Symbolet? Hvortil da hans udførlige, ivrige Polemik mod denne Praxis? Den vilde jo da have været aldeles forfejlet og meningsløs. Og for det Andet: Tilsætningen „invisibili

et impassibili", som Ambrosius specielt bekjæmper, stod i den aquilejensiske Kirkes egentlige Daabsbekjendelse, hvad den i denne Kirke og paa dens Daabsbekjendelse døbte Rufin udtrykkelig siger os (se længere nede). Det er soleklart, at den hellige Ambrosius ikke har havt den allerringeste Anelse om, at det ved Tilsætninger forøgede østerlandske Symbol, ikke var Daabsbekjendelsen, men „Troesbekjendelsen", og at man i de østerlandske Kirker ved selve Daaben brugte det simple uforandrede „Apostolicum", at dette var Orientens egentlige Daabsbekjendelse; det er aldeles evident, at han ikke vidste Andet, end at det med antihæretiske Tilsætninger forøgede apostoliske Symbol var de østerlandske Kirkers Daabsbekjendelse, deres egentlige Daabsbekjendelse. — Men hvem vi nu skulle tillægge et bedre Kjendskab til disse Kirkers Daabsbekjendelse, den store majlandske Kirkefader i den anden Halvdel af det fjerde Aarhundrede, som ikke har vidst Andet, end at det med antihæretiske Tilsætninger forøgede apostoliske Symbol var Orientens Daabsbekjendelse, og som ikke har havt nogen Anelse om, at den ved selve Daaben brugte det simple uforandrede Apostolicum, eller Hr. Köster, som paastaar, at hint kun har været den Bekjendelse, de orientalske Menigheder brugte før Daaben som Troesbekjendelse, og at de ved selve Daaben have brugt dette, som var deres egentlige Daabsbekjendelse: dette vil jeg overlade til mine Læseres Afgjørelse.

b. Rufins Vidnesbyrd.

Rufin siger i sin „Explanatio in symbolum Apostolorum": „Verum priusquam incipiam de ipsis sermonum virtutibus disputare, illud non importune commonendum puto, quod in diversis ecclesiis aliqua in his verbis (i det fra Apostlene hidrørende, af dem i Forening forfattede Symbols Ord) inveniuntur adjecta. — In ceteris autem

locis (foruden i Rom, hvor Intet, ikke et eneste Ord, er blevet tilføjet, fordi der ingen Hæresi tog sin Begyndelse, og Symbolet der af Baptizanderne blev reciteret offentlig i hele Menighedens Paahør), quantum intelligi datur, propter nonnullos hæreticos addita quædam videntur, per quæ novellæ doctrinæ sensus crederetur excludi", og fremdeles: „Orientis ecclesiæ fere omnes ita tradunt: „„Credo in unum Deum Patrem omnipotentem"". Et rursum in sequenti sermone, ubi nos dicimus: „„Et in Jesum Christum unicum Filium ejus, Dominum nostrum"", ita illi tradunt: „„et in unum Dominum Jesum Christum, unicum Filium ejus"". Unum scilicet Deum et unum Dominum secundum auctoritatem Pauli Apostoli profitentes". — „Quod autem diximus, Orientis ecclesias tradere unum Deum Patrem omnipotentem et unum Dominum, hoc modo intelligendum est &c.". Ogsaa disse Steder aflægge et Vidnesbyrd om, at de østerlandske Kirker have føjet antihæretiske Tilsætninger til det apostoliske Symbol. Paa det første Sted siger Rufin vistnok ikke udtrykkelig, at disse Kirker havde behandlet Symbolet paa denne Maade, men han taler kun i Almindelighed om, at „forskjellige Kirker" og, „saavidt han formaaede at skjønne, de andre Kirker" foruden den romerske havde gjort dette; men at han her alligevel foruden paa den aquilejensiske har tænkt paa de orientalske, derom kan der ikke være nogen Tvivl. For det Første anfører han nemlig paa et andet Sted just et Par antihæretiske (antignostiske, mod Gnostikernes Lære om to Guder, den højeste egentlige Gud og den underordnede Demiurg, Verdensskaber, og om to Christi, den højere og den lavere, psychiske, ὁ ἀνω og ὁ κατω Χριστος, rettede) Tilsætninger, som de orientalske Kirker (næsten alle) havde tilføjet til Symbolet, til Begyndelsen af dens første Artikel og til Begyndelsen af dens anden Artikels første Led, ligesom han

senere omtaler en Differents mellem de orientalske Kirkers Daabsbekjendelser og den aquilejensiske, hvilken han som sin egen udlægger (at hine ikke havde Ordene „descendit ad inferna“, som fandtes i denne) [14]), og for det Andet: Det

[14]) Deraf, at Rufin kun anförer to österlandske Tilsætninger til Symbolet, Tilsætningen unum (ἕνα) i Begyndelsen af den förste Artikel og Tilsætningen unum (ἕνα) i Begyndelsen af den andens andet Led, maa man ikke drage den Slutning, at disse to Tilsætninger vare de eneste, som disse to Kirker havde föjet til Symbolet. Rufin antyder intetsteds i sit Skrift, at det var hans Hensigt at anföre alle de Tilsætninger, som de övrige Kirker foruden den aquilejensiske, d. v s. alle de Tilsætninger, som de orientalske Kirker havde föjet til det oprindelige af den romerske Kirke i dets Integritet bevarede apostoliske Symbol, ja en Anförelse af alle disse Tilsætninger havde været noget for hans Hensigt, der var at udlægge Symbolet, og det Symbolet i den Skikkelse, som det havde i den Kirke, hvori han var bleven döbt, den aquilejensiske, aldeles Fremmed. Kun alt det, som stod i det aquilejensiske Symbol, men ikke i det romerske, maatte han anföre og betegne som Tilætning, da han paa den ene Side vilde udlægge hint Symbol, og paa den anden holdt dette for Symbolet i dets oprindelige apostoliske Skikkelse. Österlandske Tilsætninger til Symbolet havde han overhovedet ikke behövet at anföre. At han dog anförer de to ovenanförte, har deri sin Grund, at disse stode strax i Begyndelsen, tilhörte de allerförste Ord af den förste og af den anden Artikel og saaledes vare mere fremstikkende, paafaldende, end de övrige, og paadrog sig mere Opmærksomheden end disse, og at de vare de almindeligste, at næsten alle österlandske Kirker havde dem tilfælles („Orientis ecclesiæ fere omnes ita tradunt? Et rursum in sequenti sermone, ubi nos dicimus —, ita illi tradunt —. Quod autem diximus, Orientis ecclesias tradere —“). De mangfoldige og forskjellige övrige österlandske Tilsætninger derimod, hvoraf den ene var ejendommelig for denne, den anden for hin österlandske Kirke, kunde Rufin ikke vel anföre uden at indlade sig i Vidtlöftigheder, der vare hans egentlige Hensigt aldeles uvedkommende og for den saare lidet passende. At han der, hvor han siger, at den romerske Kirkes Symbol ikke havde de i det aquilejensiske staaende Ord „descendit ad inferna“, bemærker, at disse Ord heller ikke fandtes i de österlandske Kirkers Daabsbekjendelser, var ganske naturligt. Han vilde vel ogsaa ved denne Bemærkning udtrykke den Tanke, at den „sermo“ „descendit ad inferna“ var en for hans, det aquilejensiske Daabssymbol ganske ejendommelig.

vare jo foruden den aquilejensiske Daabsbekjendelse just de orientalske, som paa Grund af, at han havde tilbragt en stor Del af sit Liv (femogtyve til sexogtyve Aar) i Orienten (s. B. I S. 475 ff.), maatte være ham mest bekjendte; der gaves jo paa Grund af hans meget lange Ophold i Ægypten og Palæstina ingen fremmede Kirkers Daabsbekjendelse, hvis Ordlyd, hvis hele Beskaffenhed han saa godt maatte kunne kjende til („quantum intelligi datur"), som netop de østerlandskes [15]). — At det var „Symbolum Apostolorum", hvortil efter Rufin de orientalske Kirker havde tilføjet Tilsætninger, der vare rettede mod Kjætterne, behøver neppe noget Bevis. Dette var jo det Symbol, som Rufin, opfordret dertil af en Biskop Laurentius („Sed quoniam — me — adstringis, ut aliquid tibi de fide secundum symboli traditionem rationemque componam"), vilde forklare, ligesom da ogsaa hans Skrift bærer Titelen „Expositio in Symbolum Apostolorum"; og i den Sætning, med hvilken Rufin gaar over til Udlæggelsen af Symbolet, og hvori han ytrer, at forskjellige Kirker havde tilføjet nogle Tilsætninger til Symbolet, Sætningen: „Verum priusquam incipiam de ipsis sermonum virtutibus disputare, illud non importune commonendum puto, quod in diversis ecclesiis aliqua in his verbis inveniuntur adjecta", gaar jo „in his verbis" tilbage paa det, som efter det Foregaaende de samlede Apostle havde affattet og overleveret Kirken, det apostoliske Symbol [16]). — Ligesaa indlysende er det, at man efter Rufin i Orienten betjente sig af det ved Tilføjelse af antihæretiske Tilsætninger udvidede apostoliske Symbol ved Daaben,

[15]) Ogsaa Udtrykket „in diversis" fører paa occidentalske og orientalske Kirker.

[16]) Eller, hvis man vil, gaar „in his verbis" tilbage til „sermonum", og ved „sermonum" betegnes da igjen det, som efter det Foregaaende Apostlene havde forfattet og overleveret Kirken, det apostoliske Symbol.

som Daabsbekjendelse, at efter ham Symbolet i denne Skikkelse var de orientalske Kirkers egentlige Daabsbekjendelse.—Rufin taler og ved kun om eet aquilejensisk Symbol, det med Tilsætningerne „invisibili et impassibili“ efter „Credo in Deo Patre omnipotente“, „descendit ad inferna“ og „hujus“ foran „carnis resurrectionem“ forøgede, som han udlægger i sit Skrift, og han siger om dette Symbol, der saaledes er for ham det aquilejensiske, at han var bleven døbt paa samme („Nos tamen illum ordinem sequimur, quem in Aquilejensi ecclesia per lavacri gratiam suscepimus“). Heraf følger, at det efter ham var den aquilejensiske Kirkes Daabsbekjendelse, dens eneste og egentlige Daabsbekjendelse (Mere herom under I, 2 b). Rufin taler og ved ligeledes kun om eet romersk Symbol; han siger om dette Symbol, der saaledes var for ham det romerske, at det var det oprindelige, simple, aldeles uforandrede apostoliske („in diversis ecclesiis aliqua in his verbis“ — det af Apostlene forfattede Symbols Ord — „inveniuntur adjecta. In ecclesia tamen urbis Romæ hoc non deprehenditur factum“), og han beretter om det, at de, som skulde døbes, maatte aflægge det offentlig i det troende Folks Paahør („mos ibi“ — i Rom — „servatur antiquus, eos, qui gratiam baptismi suscepturi sunt, publice, id est fidelium populo audiente, symbolum reddere, et utique adjectionem unius saltem sermonis eorum, qui præcesserunt in fide, non admittit auditus“), hvad der ogsaa, og det næsten med de samme Ord, fortælles af den romerske Presbyter Simplicianus, Ambrosius's Lærer og Efterfølger („Denique ut ventum est ad horam profitendæ fidei, quæ verbis certis conceptis retentisque memoriter de loco eminentiore in conspectu populi fidelis Romæ reddi solet ab eis, qui accessuri sunt ad gratiam tuam, oblatum esse“ — den romerske Rhetor Victorin, der havde antaget den christne Tro

og nu skulde døbes — „dicebat" — Simplicianus — „apresbyteris, ut secretius redderet; illum autem salutem suam maluisse in conspectu multitudinis profiteri. — Itaque ubi ascendit, ut redderet —. Pronuntiavit ille fidem veracem", — Aug. Confess. 8, 2). Heraf fremgaar, at det efter ham var den romerske Kirkes Daabsbekjendelse, dens eneste og egentlige Daabsbekjendelse. At han (og Simplicianus) antyde, at det blev aflagt før Daaben, og det paa den Maade, at Katechumenerne selv fremsagde det („profitebantur, pronuntiabant"), at de gjengave samme („reddebant"), der før var blevet dem meddelt, overleveret („traditum fuerat")[19]), dette viser kun, at efter Begge den eneste og egentlige romerske Daabsbekjendelse i Rom blev aflagt før Daaben og paa den Maade, at det blev fremsagt, gjengivet, og at det her før Daaben paa denne Maade aflagte Symbol, at den romerske Kirkes „symbolum redditum", denne Kirkes „professio fidei", var dens eneste og egentlige Daabsbekjendelse. Men nu udtaler Rufin sig om de med antihæretiske Tilsætninger forøgede østerlandske Symboler paa en saadan Maade, at man ser, at han har sat dem ganske i een og den samme Kategori med det aquilejensiske og det romerske; følgelig maa efter ham ogsaa hine Symboler have været de østerlandske Kirkers egentlige Daabsbekjendelser, og han maa overhovedet have talt om det af de fleste Kirker med antihæretiske Tilsætninger udvidede, af den romerske i sin Integritet bevarede apostoliske Symbol, som om Daabsbekjendelsen, den almindelige kirkelige Daabsbekjendelse. — Hvis de ved antihæretiske Bestemmelser udvidede østerlandske Symboler ikke efter Rufin vare af de østerlandske Kirker

[19]) S. Udtrykkene „hora profitendæ fidei", „salutem suam in conspectu multitudinis profiteri", „pronuntiavit fidem veracem", „symbolum reddere", „fidei quæ reddi solet", „ut secretius redderet", „ascendit, ut redderet" paa de to anførte Steder.

blevne brugte som Daabssymboler, hvis de ikke havde været disse Kirkers Daabsbekjendelser, men hvis Orienten kun havde brugt dem før Daaben som „Troesbekjendelser", medens den ved selve Daaben anvendte det uforandrede apostoliske Symbol som Daabsbekjendelse, den egentlige Daabsbekjendelse (den Kösterske Fiction): saa havde han ogsaa maattet lade falde et Ord om denne overordentlig vigtige Omstændighed. Han havde da maattet sige, at Orienten vistnok havde føjet Tilsætninger til det af Apostlene forfattede Symbol, men at den dog ikke brugte dette udvidede Symbol ved Daaben som Daabsbekjendelse, men før Daaben som „Troesbekjendelse"; ved Daaben som Daabsbekjendelse havde den bibeholdt det uforandrede Apostolicum. Men derom siger han nu ikke et eneste Ord. Rufin ved aabenbart Intet om to Slags østerlandske Symboler: det simple apostoliske Symbol, som blev brugt ved Daaben som Daabsbekjendelse, og saadanne Symboler, i hvilke dette Symbol var forøget med antihæretiske Bestemmelser, og som bleve brugte før Daaben som „Troesbekjendelser", men han kjender kun eet Slags: med antihæretiske Tilsætninger forøgede, og har følgelig betragtet disse som Orientens Daabsbekjendelser, ligesom han heller ikke ved Noget om to aquilejensiske Symboler: det med de af ham anførte Tilsætninger forsynede, der blev anvendt før Daaben som „Troesbekjendelse", og det uforandrede Apostolicum, der blev anvendt ved selve Daaben som Daabsbekjendelse, men kun kjender eet: det første, og følgelig har anseet dette for at være den aquilejensiske Kirkes Daabsbekjendelse. — Men hvilken overordentlig Vigtighed nu just Rufins Vidnesbyrd om, at de østerlandske Kirker have føjet antihæretiske Tilsætninger til det af Apostlene forfattede Symbol og betjent sig af dette med Tilsætninger forøgede Symbol ved Daaben, brugt det

som Daabsbekjendelse, sin egentlige Daabsbekjendelse, maa have for os, er evident. Rufin havde jo opholdt sig i en fjerde Del af et Aarhundrede i Orienten, i to af dens Middelpunkter, to af dens Patriarchalkirker, den alexandrinske og jerusalemske, og han var jo traadt i det inderligste Forhold til den sidstnævnte Kirke og til de to Biskoper, der dengang, da han opholdt sig i samme, styrede den, Cyrill og Johannes, især til den sidste, ja han var bleven en af dens Presbytere (s. B. I S. 475 ff.). Han maa jo da have nøje kjendt til den østerlandske og især til den jerusalemske Daabsbekjendelsespraxis; han maatte jo da have vidst, at man i Orienten og specielt i Jerusalem, hvis Symbol han ved det, som han siger om de østerlandske Kirkers Skik at tilføje antihæretiske Tilsætninger til Symbolet, fornemmelig maa have havt for Øje, saa meget mere som han i sit Skrift saa stærkt har benyttet Cyrills Katecheser, hvori det udlægges (s. p. d. anf. St. S. 478 ff.), vistnok havde tilføjet antihæretiske Bestemmelser til det apostoliske Symbol, men at man der dog betjente sig af dette udvidede Symbol kun før Daaben som Troesbekjendelse, ved Daaben som Daabsbekjendelse derimod af det uforandrede apostoliske Symbol, hvis en saadan Praxis virkelig havde fundet Sted i de østerlandske Kirker og specielt i den jerusalemske Menighed. Vi have derfor aabenbart i Rufins ovenanførte Ytringer et overmaade stærkt Vidnesbyrd for, at de østerlandske Kirker have brugt det ved antihæretiske Tilsætninger udvidede apostoliske Symbol som Daabsbekjendelse, sin egentlige Daabsbekjendelse, og specielt for, at den jerusalemske Kirke har gjort dette, og at altsaa den af Cyrill af Jerusalem traderede og udlagte Bekjendelse har været den jerusalemske Kirkes egentlige Daabsbekjendelse.

Jeg behøver neppe at gjøre opmærksom paa, hvorledes Ambrosius's og Rufins sammenstemmende Vidnesbyrd støtte

hinanden indbyrdes, og hvorledes vi i det første tillige have et nyt Vidnesbyrd for Rufins Paalidelighed i hans Ytringer om de gamle Symbolers Ordlyd, et Vidnesbyrd, der maa tilføjes til de i B. I S. 480 ff. anførte.

2. Et Par oldkirkelige Symbolers Vidnesbyrd.

Til de to anførte patristiske Vidnesbyrd træder fremdeles et Par oldkirkelige Symbolers Vidnesbyrd, — et Vidnesbyrd, som aflægges af et østerlandsk Symbol, der paa den ene Side indeholder antihæretiske Tilsætninger og paa den anden har været den Kirkes egentlige Daabsbekjendelse, som det tilhører, og et Vidnesbyrd, som aflægges af et vesterlandsk Symbol, om hvilket det samme gjælder.

Jeg mener med hint Symbol det antiochenske Symbol, hvis to første Artikler Cassian i sit Skrift: „De incarnatione Domini contra Nestorium" l. VI c. 3 seqq. har meddelt os, og med dette det aquilejensiske Symbol, hvormed den paa samme døbte Rufin i sit Skrift „Expositio in Symbolum Apostolorum" har gjort os bekjendt.

Begge disse Symboler vidne nemlig ligeledes for, at de østerlandske Kirker have plejet at tilføje antihæretiske Bestemmelser til Symbolet og at anvende det med dem forøgede som sin egentlige Daabsbekjendelse, og at altsaa den Omstændighed, at den af Cyrill udlagte Bekjendelse indeholder en Del saadanne Bestemmelser, ikke maa gjøres gjældende imod, at den har været den jerusalemske Menigheds egentlige Daabsbekjendelse, og overhovedet hele den Bestræbelse at ville fjerne det Factum, at den østerlandske Kirke allerede længe, førend den begyndte at bruge Nicænum ved Daaben, har behandlet Troes- eller Daabsbekjendelsen med overordentlig Frihed, idet den til den tilføjede mangehaande Bestemmelser mod Kjætterne, er en aldeles forgjeves.

Det antiochenske Symbolum vidner herfor directe, det aquilejensiske naturligvis indirecte.

a. Det antiochenske Symbols Vidnesbyrd.

Bevis for, at det antiochenske Symbol, hvis to første Artikler Cassian har meddelt os, har været den antiochenske Kirkes eneste og egentlige Daabsbekjendelse.

At det antiochenske Symbolum, hvis antihæretiske Tilsætninger jeg har anført i min Belysning af den første Kösterske Artikel (Theol. Tidsskr. B. I S. 506), ligesom man ogsaa kan lære dem at kjende af min Afhandling i Theol. Tidsskr. B. II S. 110 ff., har været den antiochenske Kirkes eneste og egentlige Daabsbekjendelse, derom vil Ingen kunne tvivle, der lægger Mærke til og overvejer Følgende:

1. Læse vi, hvad Cassian, som har gjort os bekjendt med dets to første Artikler, ytrer om samme, saa ville vi for det Første finde, at han paa den mærkeligste Maade har identificeret det med det af Apostlene forfattede Symbol, med „Symbolum apostolicum“, med Symbolet, det almindelige kirkelige Symbol; vi ville da blive var, at han, uagtet han havde lagt vel Mærke til og havde en klar Bevidsthed om, at der fandtes i samme en Del ikke fra Apostlene, men fra „sacerdotes“ hidrørende Elementer, en Del kirkelige Tilsætninger, og at det efter sin Form og efter sin Ordlyd var et for den antiochenske Particularkirke ejendommeligt, var denne Kirkes Symbol, var „Symbolum Antiochenum“, dog heltigjennem har betragtet det som „Symbolum Apostolorum“ og som Symbolet, det almindelige kirkelige Symbol, idet han gik ud fra, at de for det ejendommelige Tilsætninger ikke vare Noget, der i mindste Maade kunde berøve det Egenskaben, Charakteren af dette Symbol, men kun Noget,

der gjorde det til den antiochenske Particularkirkes apostoliske Symbol, og idet han overhovedet holdt for, at particularkirkelige Symboler, der indeholdt kirkelige Tilsætninger, derved ikke ophørte at være det apostoliske og det almindelige kirkelige Symbol, Symbolet, men kun bleve til de Particularkirkers apostoliske Symbol, som de tilhørte, vel at mærke forudsat, at de indesluttede „Apostolicum" og hvilede paa samme, og at deres Tilsætninger ikke vare Andet end Explicationer og det orthodoxe Explicationer af enkelte almindelige og mindre bestemte Udtryk i den apostoliske Text.

Allerede heraf følger, at Cassian maa have anseet „Symbolum Antiochenum" for den antiochenske Kirkes eneste og egentlige Daabsbekjendelse. Thi det apostoliske Symbol, Symbolet, det almindelige kirkelige Symbol, var jo den eneste og egentlige kirkelige Daabsbekjendelse. De for det antiochenske Symbol ejendommelige Tilsætninger maa i hans Øjne ikke have berøvet det Charakteren af den egentlige Daabsbekjendelse, men kun have gjort det til den antiochenske Particularkirkes egentlige Daabsbekjendelse, og han maa overhovedet have antaget, at particularkirkelige Symboler, der hvilede paa og indesluttede i sig det apostoliske, og hvori kun den rette Mening af enkelte af dettes mere almindelige og ubestemte Udtryk ved explicerende Tilsætninger var nærmere bestemt, ikke for disse Tilsætningers Skyld ophørte at være den egentlige Daabsbekjendelse, men ved samme kun bleve til de Particularkirkers egentlige Daabsbekjendelse, som havde tilføjet dem.

Jeg vil nu her anføre og omtale de Ytringer i den sjette Bog af Cassians Skrift, af hvilke det fremgaar, at han har fuldkommen identificeret „Symbolum Antiochenum" med „Symbolum Apostolicum", med det almindelige kirkelige Symbol, med Symbolet, og at han følgelig har holdt det

for den antiochenske Kirkes eneste og egentlige Daabsbekjendelse.

Jeg gjør dette saa meget hellere, fordi Gjennemgaaelsen af dem ikke alene vil godtgjøre, at det antiochenske Symbol efter Cassian maa have indtaget den anførte Stilling i den antiochenske Kirke, men fordi den ogsaa ellers vil vise sig at være meget interessant og lærerig og ikke uden praktisk Betydning.

Efterat Cassian i c. 3 har sagt: „Textus ergo ac fides Antiocheni symboli hæc est" og saa Ord til andet har anført de to første Artikler af det antiochenske Symbol, vedbliver han: „In symbolo, quod omnium ecclesiarum fidem loquitur, scire opto, quid sequi malis: hominum auctoritatem an Dei? — utrumque enim in symbolo esse si vis, oportet sapias voluntarius, si non vis, necesse est, compellaris invitus. Symbolum quippe, ut scis, ex collatione nomen accepit. Quod enim Græce *συμβολον* dicitur, Latine collatio nominatur. Collatio autem ideo, quia, in unum collata ab Apostolis totius catholicæ legis fide, quidquid per universum divinorum voluminum corpus immensa funditur copia, totum in symboli colligitur brevitate perfecta; secundum illud Apostoli: Verbum, inquit, consummans et brevians in æquitate; quia verbum breviatum faciet Dominus super terram. Hoc est breviatum verbum, quod fecit Dominus, fidem scilicet duplicis testamenti sui in pauca colligens et sensum omnium scripturarum in brevia concludens, sua de suis condens, et vim totius legis compendiosissima brevitate perficiens. Consulens scilicet in hoc ut piissimus pater vel negligentiæ quorundam filiorum suorum vel imperitiæ, ut non laboraret utique quamvis simplex et imperita mens capere, quod possit facile etiam memoria contineri". Her gaar Cassian paa en saadan Maade uden videre ganske umiddelbart fra det antiochenske Symbol over til Symbolet,

som udtaler alle Kirkers Tro, og har sit Navn: *συμβολον*, *collatio* deraf, at det er „totius catholicæ legis fides ab Apostolis in unum collata“, til det af Gud efter sin Forjettelse (Forjettelsen i Jes. 10, 22 f. LXX sml. Rom. 9, 28) gjorte „verbum breviatum“, i hvis fuldkomne Korthed Alt er samlet, som „per universum divinorum voluminum corpus immensa funditur copia“, og hvori Gud [20]) har samlet sit dobbelte Testamentes Tro „in pauca“ og indesluttet alle Skrifters Mening „in brevia“ [21]), at det er soleklart, at han har betragtet hint som slet ikke forskjelligt fra, som aldeles faldende sammen med dette, at det har været ham dette.

---

[20]) For at sörge for nogle af sine Sönners „negligentia“ eller „imperitia“, for at sörge for, at endog den enfoldigste og mest uerfarne Forstand ikke skulde have Möje med at fatte, hvad den endog let kunde beholde i Hukommelsen; sml. hermed Cyrillus af Jerusalems Ord: „Thi da ikke Alle kunne læse Skrifterne, men Ukyndighed forhindrer Nogle og en vis Mangel paa Frihed fra Arbejde Andre med Hensyn til Kundskaben, saa sammenfatte vi, for at ikke Sjælen af Uvidenhed skal gaa under, hele Troens Dogma i faa Linjer“ i Katech. V n. 12, — Augustins Ord: „Ista verba, quæ audistis, per divinas scripturas sparsa sunt, sed inde collecta et ad unum redacta, ne tardorum hominum memoria laboraret, ut omnis homo possit tenere, quod credit“ i „de Symbolo sermo ad Catechumenos“ n. 1, — Nicetas af Aquilejas Ord: „De totis enim scripturis hæc brevitatis caussa collecta sunt —, ut, quoniam plures credentium literas nesciunt, vel qui sciunt per occupationes sæculi scripturas legere non possunt, habeant sufficientem sibi scientiam salutarem“ („S. Nicetæ episcopi Aquilejensis explanatio symboli habita ad competentes“ i Mai's „Scriptt. vett. nova coll.“ p. 338), Ord, som Ildefonsus af Toledo i sit Skrift „de cognitione baptismi“ c. 33 næsten bogstavelig gjentager (s. Mai p. d. anf. St.), og en det sjette Aarhundrede tilhörende gallisk Biskops Ord: „Ecclesiarum magistri in scripturis sanctis de magnis maxima separaverunt mentium in pagina inscribenda, ut cuilibet cordi, quamlibet angusto, quamlibet rustico sine ullius difficultatis impedimento facile insinuari possit veritatis agnitio“ (Max. Bibl. Patrr. T. VI p. 628).

[21]) „Sua de suis condens et vim totius legis compendiosissima brevitate perficiens“.

Efterat han derpaa i c. 4 har ytret: „Vides ergo in Symbolo autoritatem Dei esse, *verbum enim breviatum faciet Dominus super terram.* Sed hominem fortasse quæris; ne id quidem deest, per homines enim Deus fecit. Sicut enim immensam illam scripturarum sacrarum copiam per Patriarchas et Prophetas maxime suos condidit, ita symbolum per Apostolos suos sacerdotesque constituit. Et quidquid illic per suos larga ac redundanti copia dilatavit, idem hic per suos plenissima brevitate conclusit. Nihil ergo in symbolo deest; quod ex scriptis Dei per Apostolos Dei conditum, totum in se, quantum ad autoritatem pertinet, habet quidquid vel hominum est vel Dei. Quamvis etiam, quod per homines factum est, Dei existimandum sit, quia non tam illorum, per quos factum est, quam illius credendum est, qui fecit", — efterat han har ytret dette, citerer han de to første Artikler af det antiochenske Symbol anden Gang, idet han indleder Citatet med Ordene: „Credo ergo, inquit symbolum". Her gaar han omvendt paa en saadan Maade fra det af Gud efter sin Forjettelse, at ville gjøre et „verbum breviatum super terram", gjorte og af Mennesker, Hans Apostle, Hans Apostle og Præster, eller snarere af Ham gjennem dem fastsatte og derfor med baade guddommelig og menneskelig Autoritet udrustede Symbolum over til det antiochenske Symbol, at det ikke kan være nogen Tvivl underkastet, at han har anseet dette for aldeles ens med hint, som han da ogsaa betegner det som „Symbolum", Symbolet slethen. Dette har ogsaa Alardus Gazæus erkjendt, idet han til Ordene: „Sed hominum fortasse quæris"? bemærker: „Videtur autem hic symbolum Antiochenum cum apostolico, de quo supra egit, confundere et de altero ad alterum transire, quod utrumque verbum abbreviatum, i. e. breve compendium totius doctrinæ catholicæ vere dici possit, et utriusque eadem sit fides, eadem sententia,

licet aliquid in uno expressius dicatur, quod in altero subintelligitur" (Cass. Opp. p. 748). Kun taler han meget forkjert om en Confundering af begge Symboler fra Cassians Side, fordi han hylder den grundfalske Anskuelse, at det af Cassian meddelte Symbol er et antiochensk Synodalsymbol (s. Theol. Tidsskr. B. II S. 117 Not.). Ikke confunderet har Cassian „Symbolum Antiochenum" med „Symbolum apostolicum", men identificeret har han begge, fordi han ansaa hint for ikke at være noget andet end dette, kun forøget med nogle kirkelige Explicationer, som efter hans Anskuelse ikke i mindste Maade kunde berøve det Charakteren af „Symbolum apostolicum", og fordi han vidste, at det i den antiochenske Kirke blev brugt ved Daaben og ved dette Sakrament indtog ganske den samme Stilling, som de vesterlandske Symboler, hvori ingen explicerende Tilsætninger vare tilføjede til det oprindelige simple Symbol, ved samme indtoge i de vesterlandske Kirker, som de tilhørte. — Naar Cassian i Ordene „ita symbolum per Apostolos suos sacerdotesque constituit" lader Symbolet være forfattet af Apostlene og Præster, saa tænker han upaatvivlelig paa de Tilsætninger, det havde faaet i mange, især østerlandske Kirker, og specielt paa de Tilsætninger, den antiochenske Kirke havde tilføjet til det[22]), og giver saaledes et nyt Bevis for, at det af Apostlene forfattede Symbol for ham ikke derved ophørte at være dette Symbol, at være Symbolet, at det fik kirkelige Tilsætninger; ja, idet han udtrykker sig saaledes, betragter han de præstelige Tilsætninger endog paa en Maade som integrerende Dele af Symbolet, og lader han dette paa en Maade først derved blive

[22]) Det er aabenbart nærmest og fornemmelig den Omstændighed, at denne Kirkes Symbol, om hvilket han handler, havde saadanne Tilsætninger, som har fremkaldt den Ytring af Cassian, at Gud har fastsat Symbolet ved sine Apostle og Præster.

fuldendt, at Præsterne, at Kirken tilføjede dem [23]). — Naar han derpaa i Ordene: „Nihil ergo in symbolo deest; quod ex scriptis Dei per Apostolos Dei conditum", igjen tillægger Symbolets Affattelse Apostlene alene, hvad han ogsaa allerede havde gjort i c. 3, saa gjør han dette, fordi disse efter hans Anskuelse i Grunden virkelig alene havde forfattet det, idet Præsternes Tilsætninger ikke indeholdt noget Nyt, men kun vare Explicationer af det af Apostlene Udtalte, kun udtrykkede den Mening, som disse havde forbundet med sine Ord. Ogsaa heraf ser man, hvorledes Cassian ingen væsentlig Forskjel har fundet mellem det simple uforandrede og det med nogle explicerende kirkelige Bestemmelser forsynede Symbolum, hvorledes begge for ham vare væsentlig identiske [24]).

I c. 5 vedbliver Cassian: „Si Arianæ aut Sabellianæ hæreseos adsertor esses, et non tuo ipso tecum Symbolo uterer, convincerem te — probata per universum mundum symboli veritate; dicerem — oportere (te) — sequi saltem consensum generis humani, nec pluris facere debere paucorum improborum perversitatem quam ecclesiarum omnium fidem. — Nunc autem, cum in catholica urbe natus, catholica fide institutus, catholico baptismate regeneratus sis, numquid agere tecum quasi cum Ariano aut

---

[23]) Hans Tanke er vel, at Meningen af flere af dets Udtryk først derved blev saa klar og utvetydig, at ingen Kjætter længere kunde mistyde og misbruge det, og at det saaledes først derved i flere Punkter blev fuldendt med Hensyn til Klarhed.

[24]) Naar Cassian siger: „Nihil ergo in Symbolo deest; quod ex scriptis Dei per Apostolos Dei conditum", saa lader han Symbolet vistnok være affattet af Apostlene, men saaledes, at de öste det af Skrifterne (fornemmelig af Patriarchernes og Propheternes Skrifter, men ogsaa af sine egne). I den samme Afhængighed af Skriften stiller han det ogsaa i Ordene „sua de suis condens" i c. 3 og i Ordene: „Advertis itaque, quod ipsa in symbolo scriptura loquitur, a qua Symbolum ipsum se descendisse testatur" i c. 8. Sml. B. I S. 17 f. Not.

Sabelliano possum? — Tene parentum institutionem, tene symboli veritatem, tene baptismatis salutem". I disse Ord siger han, at han har det samme Symbol som Nestorius. Men da han nu ikke var noget Medlem af den antiochenske Kirke og ikke var døbt paa det antiochenske Symbol[25]), og da det er aldeles utroligt, at hans eget Daabssymbol skulde have stemt „ad amussim" overens med det antiochenske[26]), saa er det klart, at han derfor betragtede sit eget og Nestorius's Daabssymbol som det samme Symbol, fordi han ansaa saadanne antihæretiske Tilsætninger, som de, Symbolet havde faaet i Antiochenum, for irrelevante med Hensyn til det Spørgsmaal, om et Symbol, der havde dem, endnu var Symbolet eller ikke, fordi han antog, at Symbolet ikke led noget Skaar ved dem, at det for deres Skyld ikke ophørte at være Symbolet, fordi alle kirkelige Daabssymboler, enten de nu ingen Tilsætninger havde eller vare forsynede med Tilsætninger, enten Tilsætningerne vare mange eller faa, og enten dette eller hint i dem var blevet tilføjet til Symbolet, vare for ham kun eet Symbol, Symbolet, saasnart de kun havde det oprindelige apostoliske Symbol til sin Grundvold og det til dette Tilføjede ikke var andet end en i Sandheden grundet orthodox Explication af de oprindelige, apostoliske Ords Mening[27]). Ligesaa vise de følgende Ord, at

---

[25]) Havde Cassian tilhört den antiochenske Kirke og var han bleven döbt paa dettes Symbol, saa havde han sagt det og vilde da have talt ganske anderledes om Antiochenum, end han gjör, og han var efter al Rimelighed en Vesterlænding; s. B. II S. 118 Not. 14.

[26]) Dette er saa meget utroligere, som han höjst sandsynlig har været en Occidentaler og altsaa var bleven döbt paa et af de simplere occidentalske Symboler.

[27]) Et Daabssymbol, hvori Symbolet, det apostoliske Symbol, havde faaet Tilsætninger, hvori endog kun et eneste af dets Udtryk var opfattet i ariansk eller sabelliansk Forstand, vilde for ham (og med fuldkommen Ret) trods dets Apostolicitet i alt Övrigt ikke

Cassian kjendte kun eet Symbol, at alle de orthodoxe kirkelige Daabssymboler, hvordan de end lød, vare for ham eet Symbol, Symbolet.

Endelig: I Begyndelsen af c. 6 ytrer Cassian: „Symbolum ergo, hæretice, cujus superius textum diximus, licet omnium ecclesiarum sit (quia una omnium fides) peculiariter tamen Antiochenæ urbis atque ecclesiæ est“ [26]). Her erklærer han det Symbol, hvis to første Artikler han tvende Gange, i c. 3 og i c. 4, havde reciteret, for paa een Gang at være alle Kirkers og specielt den antiochenske Kirkes Symbol og angiver som Grund, hvorfor det er det første, at alle Kirker have een Tro. Er det af denne Grund det første, saa maa det indeholde den ene almindelige kirkelige Tro, og med Hensyn til *dette* Indhold og til Indhold*et* være det almindelige kirkelige Symbol, og følgelig være den antiochenske Particularkirkes Symbol med Hensyn til den Maade, hvorpaa, den Form og de Udtryk, hvori dette Indhold, hvori Indhold*et* er udtalt i samme [27]), og saa maa efter Cassian alle (orthodoxe) particularkirkelige Daabssymboler med Hensyn til Indholdet og Tankerne kun have været eet Symbol, Symbolet, og det, der gjorde dem til en Flerhed af Symboler, kun have været deres forskjellige Ordlyd, der for ham var noget aldeles Underordnet og Uvæsentligt [28]).

---

have været det apostoliske og det almindelige kirkelige Symbol, Symbolet, men et fra dette himmelvidt forskjelligt ariansk eller sabelliansk.

[26]) Sml. ogsaa Udtrykket „ecclesiæ symbolum“ om det antiochenske Symbol i c. 9.

[27]) Det samme følger allerede deraf, at det paa een Gang er det almindelige kirkelige og det particulære antiochenske Symbol, idet det kun kan være hint med Hensyn til sit Indhold og dette med Hensyn til sin ejendommelige Form.

[28]) S. endnu de meget talrige Steder i den sjette Bog af Cassians Skrift, hvori „Symbolum Antiochenum“ betegnes som „Symbolum“

Hvor ganske anderledes, hvor langt friere har dog Cassian dømt om Betydningen af Symbolets Ordlyd, end Mange nu gjøre! For at et Symbol skulde være for ham det apostoliske og det almindelige kirkelige, var det ham nok, at det havde det apostoliske til sin Grundvold, og at dets explicerende (antihæretiske) Tilsætninger udtalte de almindeligere og mere ubestemte apostoliske Ords rette Mening, at de udtrykkede den apostoliske Mening, at de vare conforme med den rette Tro, orthodoxe. Alle orthodoxe kirkelige Daabssymboler, enten det apostoliske Symbolum i dem nu havde Tilsætninger eller ikke, og enten disse Tilsætninger nu vare flere eller færre, disse eller hine, vare for ham kun eet Symbol, det ene almindelige og apostoliske. Alt kom ham an paa Indholdet, Tankerne, — paa Formen, Ordlyden, Udtrykkene Intet; han var ikke ængstelig med Hensyn til Ord, han hang ikke i dem.

Cassian var saaledes i denne Henseende ret en Repræsentant for den østerlandske Anskuelse om Daabssymbolets Ordlyd, ligesom han da ogsaa havde levet en stor Del af sit Liv i Orienten og derved var bleven til en halv Orientaler. Hans Dom om Daabssymbolets Ordlyd svarer til de orientalske Kirkers Praxis med Hensyn til samme, og denne Praxis hvilede paa den samme Anskuelse om den, som han har udtalt [29]).

---

slethen. De fleste af dem findes samlede i min Afhandling over det antiochenske Symbol B. II S. 114 ff. Not. 11 (sml. ogsaa S. 128 f. Not. 27 og S. 130 f. Not. 30).

[29]) Anderledes forholder det sig vistnok efter det oven S. 314 f. Not. S. 316 og S. 319 f. Not. Meddelte med Ambrosius, der kan betragtes som Repræsentant for den strengeste Anskuelse om Daabsbekjendelsens Ordlyd, den ældre romerske Kirkes. Men saa meget som Ambrosius end misbilliger Tilføjelse af antihæretiske Explicationer til Daabsbekjendelsen, fordi denne ad denne Vej ogsaa kunde faa Tilsætninger, der udtalte Noget, som var uforenligt med den rette Tro eller ialfald dogmatisk betænkeligt og farligt, og som af Hære-

Og hvorledes skal en Mand, der med Hensyn til det apostoliske Symbols Ordlyd har tænkt saa frit, som Cassian, en Mand, der saaledes har lagt al Vegt paa Indholdet og saa

tikerne kunde benyttes som Skalkeskjul, saa er det dog ikke faldet ham ind, at holde saadanne Daabssymboler, hvori antihæretiske Bestemmelser, der ikke selv igjen indeholdt noget ligefremt Hæretisk, vare tilföjede til det apostoliske Symbol, for ikke at være fuldkommen rette og gyldige Daabsbekjendelser, og at tvivle paa, at Kirker, der betjente sig af saadanne Daabsbekjendelser, og Christne, der vare döbte paa dem, i alle Maader vare Lemmer af den katholske Kirke. Af en saadan Dom og Tvivl viser der sig i hans „Explanatio Symboli ad initiandos“ ikke det ringeste Spor, og imod den taler hans bekjendte Forhold til flere österlandske Kirkelærere, som f. Ex. Basilius den Store og Didymus af Alexandrien, og specielt det Forhold, hvori han stod til den aquilejensiske Kirke (han har været den virksomste Deltager i det under den aquilejensiske Biskop Valerianus's Forsæde holdte Concilium i Aquileja), hvis Daabssymbol dog just indeholdt en Tilsætning til Apostolicum (Ordene „invisibili et impassibili“ efter „Credo in Deo omnipotente“), som han fandt ikke lidet betænkeligt og farligt, og mod hvilken han derfor i det nævnte Skrift paa det skarpeste og ivrigste polemiserer. — Midt imellem den af Ambrosius delte ældre romerske Kirkes og de orientalske Kirkers Anskuelse ligger saadanne Kirkers Anskuelse, som den aquilejensiske og den carthaginiensiske; kun staar hin Kirkes Anskuelse den österlandske, dennes den romerske nærmere. — Naar jeg taler om den ældre romerske Kirkes Anskuelse om Daabsbekjendelsens Ordlyd, saa mener jeg den Anskuelse, som den romerske Kirke havde med Hensyn til dette Punkt indtil omkring Leo den Stores Död (461); thi efter dette Tidspunkt maa den romerske Kirke for en Del have opgivet den Strenghed med Hensyn til Symbolets Ordlyd, som den indtil samme havde iagttaget. Efter Midten af det femte Aarhundrede (og för Slutningen af det sjette) er det nemlig, at Optagelsen af alt eller dog næsten alt det maa falde, som adskiller det yngre vidtlöftigere (vort nuværende occidentalske) Daabssymbol fra det ældre simplere og kortere. Dog har den romerske Kirke heller ikke efter Leo den Store optaget nogen antihæretisk Tilsætning i Symbolet, hvilket er den Praxis, imod hvilken Ambrosius specielt og fornemmelig ivrer. I dette Stykke er den altid bleven sig selv tro. De ny Elementer, som den optog i Symbolet, vare af en hel anden Charakter, end de österlandske Kirkers antihæretiske Tilsætninger, og deres Optagelse havde ganske andre Aarsager, end Bestræbelsen for at udelukke Kjættere fra Kirken. Herom senere udförligt.

aldeles ingen paa Udtrykket, som han, kunne have holdt det antiochenske Symbol for ikke at være den antiochenske Kirkes eneste og egentlige Daabsbekjendelse, fordi det indeholdt en Del explicerende Tilsætninger til det oprindelige egentlige apostoliske Symbol?!

2. Men vi finde ved Læsningen af hvad Cassian har ytret om det antiochenske Symbol, ikke alene, at han fuldkommen har identificeret det med det apostoliske, men ogsaa at han har anseet det for at have været det Symbol, som paa den sollenneste Maade, offentlig, i hele det troende Folks Paahør og under dets Acclamationer, var blevet *traderet* Nestorius, da han skulde døbes, som var blevet *traderet* og *bibragt* ham, som han havde *modtaget*, da han forberedtes til Daaben; at han fremdeles har holdt det for det Symbol, som Nestorius havde *aflagt ved sin Daab, da han blev döbt;* at han endvidere har antaget, at det havde været det Symbol, *„in quo“ (paa hvilket) „Nestorius baptizatus ac renatus erat“;* at han endelig endog har betragtet det som det Symbol, *„per quod Nestorius erat renovatus, renatus, generatus“.*

Ogsaa heraf følger, at det antiochenske Symbol efter Cassian har været den antiochenske Kirkes eneste og egentlige Daabsbekjendelse, og det følger heraf, om muligt, endnu klarere og sikrere.

At Cassian har anseet det antiochenske Symbol for at have været det Symbol, der paa den sollenneste Maade, offentlig, i hele det troende Folks Paahør og under dets Acclamationer, var blevet traderet Nestorius, da han skulde døbes, som var blevet traderet og bibragt ham, som han havde modtaget, da han forberedtes til Daaben, se vi af to Steder, et Sted i c. 11 og et Sted i c. 5. Det første lyder: „Sed parvulum te forsitan, cum renascereris, fuisse

dicis, et ideo nec sapere tunc nec reclamare valuisse“ (nemlig mod det antiochenske Symbol, som Cassian holdt for Nestorius's Daabssymbol, da han antog, at Nestorius var bleven født og døbt i Antiochia, og af hvis Indhold han derfor i den sjette Bog af sit Skrift „de incarnatione Domini“ argumenterer imod Nestorius's Kjætteri). „Verum est: obstitit tibi infantia, ne contradiceres, qui mori vir contradicendo potuisses. Quid enim, si in illa fidelissima ac devotissima Christi ecclesia“ (den antiochenske Kirke), „cum sacerdos symbolum“ (det af Cassian meddelte og af den anførte Grund til Nestorius's Vildfarelses Bekjæmpelse benyttede antiochenske Symbol), „respondente et acclamante populo Dei, traderet, mutire tu in aliquo aut reclamare tentasses? — Sed esto: infans, si tamen ita est, contradicere ac reclamare symbolo non potueris; cur adultior jam robustiorque factus tacuisti“? Paa det andet Sted siger Cassian: „Dersom du, Nestorius, var et Medlem af den arianske eller sabellianske Sect og ikke havde samme Symbol med mig, og jeg vilde gjøre det almindelige kirkelige Symbol gjældende imod dig, saa vilde du svare, at det dig traderede og bibragte, af dig modtagne Symbols Text og Tale indeholdt noget Andet end den almindelige Kirkes Tro („responderes — aliud — textum ipsum traditi tibi atque insinuati symboli continere“), og at du holdt fast ved det, som du havde modtaget („hoc tenere, quod accepisses“)“. Vilde, dersom Nestorius havde havt et ariansk eller sabelliansk Symbol, dette Symbol have været det, som var ham blevet traderet og bibragt, som han havde modtaget, saa maa ogsaa det Symbol, som han virkelig havde, det antiochenske, have været det, som var ham blevet traderet og bibragt, som han havde modtaget, saa maa det antiochenske Symbol have været Nestorius's „symbolum traditum, acceptum et insinuatum“. Men nu var det altid Daabsbekjendelsen, som paa en solenn Maade blev Baptizomenerne traderet, som

blev dem traderet og bibragt, som de modtoge (s. længere nede II, 1), følgelig maa det antiochenske Symbol have været Daabsbekjendelsen, den antiochenske Kirkes eneste og egentlige Daabsbekjendelse. — Sml. med de to anførte Steder endnu Ordene: „Nunc autem, cum in catholica urbe natus, catholica fide institutus, catholico baptismate regeneratus sis“ i samme c.

At Nestorius efter Cassian havde aflagt det antiochenske Symbol ved sin Daab, da han modtog Daaben, lære vi af Ordene: „Dixisti in symbolo, cum sacramentum veræ salutis (Daaben) acciperes: Dominum Jesum Christum, Deum verum ex Deo vero, homousion Patri, creatorem sæculorum, factorem omnium“ i c. 7 [30]).

At Nestorius efter Cassian „baptizatus ac renatus erat in symbolo Antiocheno“ (paa det antiochenske Symbol), erfare vi af følgende to Steder. I c. 3 siger Cassian: „nunc ad fidem Antiocheni symboli virtutemque veniamus. In qua (sc. fide) cum ipse baptizatus sit ac renatus, suis eum professionibus argui — oportet“, og i c. 5 siger han: „Dersom du (Nestorius) tilhørte den arianske eller sabellianske Sect, og jeg vilde anføre mod dig det almindelige kirkelige Symbol, saa vilde du svare: — „aliud textum atque sermonem traditi tibi atque insinuati symboli continere; in eo te baptizatum, in eo te renatum esse“, saa vilde du sige: „hoc tenere (te), quod accepisses, et in eo te vivere, in quo regeneratum esse didicisses“. Vilde, dersom Nestorius havde havt et ariansk eller sabelliansk Symbol, dette Symbol have været det, „in quo baptizatus ac renatus, regeneratus erat“, saa maa ogsaa det Symbol, som han virkelig havde, det antiochenske, have været det, „in quo bapti-

[30]) Sml. ogsaa endnu Ordene: „In qua (nemlig „Antiocheni symboli fide“) cum ipse baptizatus sit ac renatus, suis eum professionibus argui — oportet“ i c. 3.

zatus ac renatus, regeneratus erat“ [31]). — Sml. endnu Begyndelsen af c. 6: „Symbolum ergo hæretice, cujus superius textum diximus — Antiochenæ urbis atque ecclesiæ est, id est illius, in qua tu editus, in qua institutus, in qua renatus es. Hujus te perduxit symboli fides ad vitæ fontem, ad salutis regenerationem“. Her siges om Aflæggelsen af det antiochenske Symbol fra Nestorius's Side, at den for ham havde været Vejen til Daaben og det ved

[31]) Hvorledes βαπτιζειν, βαπτιζεσθαι ἐν πιστει, συμβολῳ τινι, εἰς πιστιν τινα, συμβολον τι, ἐπι πιστει τινι „baptizare, baptizari in aliqua fide, in aliquo symbolo“ bruges om Daaben paa en Tro, et Symbol, der er en Kirkes eneste og egentlige Tro, dens egentlige Symbol, derom vidne mange Steder i Concilieacterne. Saaledes raabte f. Ex. de i Chalcedon forsamlede Biskoper, da i Conciliets anden Action det nicænske Symbol blev forelæst: αὐτη ἡ πιστις των ὀρθοδοξων — ἐν ταυτῃ βαπτιζομεν — αὐτη ἡ ἀληθινη πιστις — εἰς ταυτην ἐβαπτισθημεν, εἰς ταυτην βαπτιζομεν (Coleti, Sacrosancta Concilia T. IV p. 1209); saaledes erklærede Patriarchen Johannes af Constantinopel i 518 for det forsamlede constantinopolitanske Folk ἰδικως το συμβολον των τη ἁγιων πατερων, εἰς ὁ βαπτιζομεθα, αὐται αἱ ἁγιαι τρεις συνοδοι ὁμοφωνως ἐβεβαιωσαν og οὐδε γαρ συγχωρει τι παρασαλευσαι — τους πιστους, ἀλλα προσεχειν τῳ ἁγιῳ συμβολῳ, ἐν ᾧ παντες ἐβαπτισθημεν (Coleti, p. d. anf. St. T. V p. 1149 og 1154 seqq.); saaledes ytrede en af de Biskoper, der i det chalcedoniske Concils fjerde Action erklærede, at Leo den Stores Brev til Flavian stemte overens med det nicænske og constantinopolitanske Symbol, Johannes af Germanica, i sin Erklæring herom: ἐπι τῃ πιστει των τιη των ἐν Νικαιᾳ και των ρν των ἐν Κωνσταντινουπολει — ἀθροισθεντων και ἐβαπτισθημεν και βαπτιζομεν (Col., p. s. St. T. IV p. 1378); saaledes skreve endelig de ægyptiske Biskoper, der holdt med Timotheus Ælurus, til Leo den Første: „Hoc autem manifestum facimus tuæ pietati de prædicto Archiepiscopo nostro Timotheo, quia, confidens de tua pietate, eidem symbolo trecentorum et octo patrum, in quo baptizati estis bonamque confessionem confessi, credere“ (Coleti, p. s. St. p. 1848). Endnu flere andre Steder s. i min Afhandling: „Zur Gesch. des Taufbekenntnisses in der orient. Kirche in den beiden ersten Jahrhunderten nach der Abfassung des Nicæno-Constantinopolitanischen Symbols“ i Rudelbachs og Guerickes Tidsskrift Aarg. 1857 S. 634—74.

samme formidlede Liv, den ved samme formidlede frelsende Gjenfødelse, d. v. s., at den for ham havde været Betingelsen for begge Dele, og betegnes saaledes det af ham aflagte antiochenske Symbol selv som det Symbol, paa hvis Grundvold, paa hvilket han var bleven døbt og gjenfødt.

At endelig Nestorius efter Cassian endog var bleven fornyet, gjenfødt, født ved det antiochenske Symbol, ved de i samme indeholdte, udtalte Troeshemmeligheder, fremgaar af c. 18: „Intelligis itaque", heder det nemlig her, — „evacuasse te penitus omnem symboli fidem, omnem spei sacramentique virtutem? — Redi ergo ad viam rectam, recipe sensum pristinum; resipisce tandem. — Regredere ad temet ipsum —. Agnosce sacramenta salutis tuæ, per quæ innovatus, per quæ renatus es. Non minus tibi nunc opus sunt, quam tunc fuerunt, ut te per poenitentiam nunc regenerent, quæ per fontem ante generarunt. Tene plenum symboli ordinem, tene perfectam fidei veritatem. Crede in Deum Patrem, crede in Filium Deum, in unum genitorem et in unum genitum (et eundem tamen unigenitum et primogenitum), Dominum omnium Jesum Christum, homousion Patri, natum in deitate, natum in corpore, duplicis quidem nativitatis, sed unius majestatis; qui creator omnium creaturarum idem fuerit natus ex patre, qui postea natus ex virgine" [32]).

3. Til det Anførte kommer endelig endnu, at vi i den sjette Bog af Cassians Skrift ingensteds finde nogen Hentydning, end ikke den ringeste og letteste, til, at den antiochenske Menighed foruden det Symbol, som Cassian kalder

[32]) Om det antiochenske Symbols og Nestorius's Daabs og Gjenfødelses enge og inderlige Sammenhæng vidne ogsaa Steder som: „Tene parentum institutionem, tene ecclesiæ fidem, tene baptismatis salutem" i c. 5 og: „Sed parvulum te forsitan, cum renascereris, fuisse dicis nec reclamare valuisse (mod det antiochenske Symbol) &c." i c. 11 (s. oven S. 342 f.).

„Symbolum Antiochenum“, og hvis to første Artikler han har overleveret os, har havt et Symbol til, det oprindelige, simple apostoliske, og at dette Symbol har været dens egentlige Daabssymbol. Cassian taler overalt om „Symbolum Antiochenum“ paa en saadan Maade, at vi faa det bestemteste Indtryk af, at det efter ham har været den antiochenske Kirkes eneste Symbol, eneste Daabssymbol, at det efter ham har været det antiochenske Symbol, det antiochenske Daabssymbol. Og han tier fuldkommen om, at den antiochenske Kirke foruden „Symbolum Antiochenum“ ogsaa har havt og brugt ved Daaben det tilsætningsløse Symbolum „Apostolicum“, uagtet han paa et Par Steder tilkjendegiver, at han meget vel kjender den formelle Forskjel imellem det oprindelige simple apostoliske Symbol og det antiochenske [33]), at han har en klar Bevidsthed om, at dette formelt ikke er identisk med hint, at hint i dette har faaet senere „præstelige“ Tilsætninger, at det med Hensyn til Form, Ordlyd, Udtryk er et for den antiochenske Kirke ejendommeligt Symbol (s. Begyndelsen af c. 4 og Begyndelsen af c. 6 oven S. 335 og 339). Skulde han da, hvis han havde vidst Noget om, at den antiochenske Kirke ogsaa havde det oprindelige simple, med præstelige Tilsætninger ikke forsynede apostoliske Symbol, og at den brugte dette Symbol ligeledes ved Daaben, og det som egentlig Daabsbekjendelse, ikke have ladet falde et Ord, have givet en Antydning om denne Kjendsgjerning? Men langtfra at gjøre dette, identificerer han endog, som vi have seet, begge Symboler aldeles.

---

[33]) Han maatte jo ogsaa som en Mand, der efter al Rimelighed var en født Vesterlænding, og hvis eget Daabssymbol derfor højst sandsynlig var et af de simplere vesterlandske, og som en Mand, der, da han skrev sit Skrift mod Nestorius, allerede i over femten Aar havde levet i Vesterlandet (Massilia), meget vel have kjendt denne Forskjel og været meget opmærksom paa den.

Men har nu Cassian kunnet vide, at det antiochenske Symbol, hvis to første Artikler han har meddelt os, har været den antiochenske Kirkes eneste og egentlige Daabsbekjendelse? har han ikke kunnet tage fejl i denne Henseende? har han ikke kunnet være uvidende om, at den antiochenske Kirke ogsaa brugte det simple uforandrede apostoliske Symbol ved Daaben, og at den brugte det ved selve Døbelsen som egentlig, sin egentlige Daabsbekjendelse, medens den brugte „Symbolum Antiochenum" før Daaben som Daabsbekjendelse i uegentlig Forstand, som „Troesbekjendelse", sin „Troesbekjendelse"? kan han ikke i denne sin Uvidenhed have antaget, at „Symbolum Antiochenum" har været den antiochenske Kirkes eneste og egentlige Daabsbekjendelse? Vi maa besvare det første Spørgsmaal med Ja, de sidste med Nej.

Hvorledes skulde nemlig en Mand, som, allerede i sin tidligste Ungdom kommen til Bethlehem og der undervist og opdragen [34]), har opholdt sig i en stor og maaske i den større Del af sit Liv (i et Tidsrum af i det mindste 25 Aar og maaske i et Tidsrum af 35—50) i Palæstina, Ægypten og

[34]) S. Cassian „De coenobiorum institutis" præf. og lib. III c. 4 og „Collationes patrum" Coll. I c. 1 og Coll. XI c. 1. Paa det første Sted siger Cassian om sig: „Secundo, quod ea, quæ, a pueritia nostra inter eosdem (de österlandske Munke) constituti atque ipsorum incitati quotidianis adhortationibus — didicimus" &c., paa det andet heder det: „Sciendum tamen, hanc matutinam — in nostro quoque monasterio (det bethlehemitiske) primitus institutam, ubi Dominus noster Jesus Christus natus ex virgine humanæ infantiæ suscipere incrementa dignatus nostram quoque adhuc in religione teneram et lactentem infantiam sun gratia confirmavit" og de to sidste lyde: „cum quo (Abbate Germano) mihi ab ipso tyrocinio ac rudimentis militiæ spiritalis ita individuum deinceps contubernium tam in coenobio (det bethlehemitiske) quam in eremo fuit", og „Cum in coenobio Syriæ constitentes, post prima fidei rudimenta, succedentibus aliquatenus incrementis, majorem perfectionis desiderare gratiam coepissemus, statuimus confestim Ægyptum petere".

Constantinopel, en Mand, som entidlang har beklædt et gejstligt Embede (Diaconatet) i den constantinopolitanske Kirke, og en Mand, som har været en ivrig Discipel og fortrolig Ven, ja paa en Maade en aandelig Søn af den fødte Antiochener Johannes Chrysostomus [35]), hvorledes skulde en saadan Mand ikke have vidst det Ringeste om, at de orientalske Kirker og at specielt den antiochenske brugte ved Daaben foruden det med antihæretiske Tilsætninger forsynede apostoliske Symbol ogsaa det simple, uforandrede, oprindelige egentlige, og at de brugte dette ved selve Daaben, som egentlig Daabsbekjendelse, som „Daabsbekjendelse", medens de brugte hint kun før Daaben, som Daabsbekjendelse i uegentlig Forstand, som „Troesbekjendelse", hvis en saadan Daabsbekjendelsespraxis virkelig havde fundet Sted i Orienten og specielt i Antiochia?! Hvorledes skulde, hvis dette havde været Tilfældet, en Mand som Cassian have holdt et med antihæretiske Tilsætninger forøget østerlandsk Symbol for den østerlandske Menigheds eneste og egentlige Daabssymbol, som det tilhørte, og en med antihæretiske Tilsætninger forøget antiochensk Bekjendelse for den antiochenske Kirkes eneste og egentlige Daabsbekjendelse?!

Ogsaa det antiochenske Symbols Vidnesbyrd og Ambrosius's og Rufins Vidnesbyrd gribe i hinanden og støtte og stadfæste hinanden indbyrdes. I det antiochenske Symbol have vi jo et Exempel paa et egentligt østerlandsk Daabssymbol af den Beskaffenhed, som de egentlige østerlandske Daabssymboler efter Ambrosius's og Rufins Udsagn skulle have havt. Vi have i dette Symbol et Bevis for, at Orienten virkelig har behandlet det apostoliske Symbol saaledes, som den efter de to anførte Kirkefædre skal have behandlet det, og virkelig har gjort af det saaledes behandlede Symbol den Brug,

[35]) Sml. B. I S. 118 fl.

som den efter dem skal have gjort deraf: at den virkelig har brugt det som egentlig Daabsbekjendelse. Og omvendt gjør jo det ambrosianske og rufinske Udsagn, at de østerlandske Kirker have forøget det apostoliske Symbol med antihæretiske Bestemmelser og anvendt det paa denne Maade udvidede som egentligt Daabssymbol, det af de S. 331 ff. fremsatte Grunde resulterende Factum, at det antiochenske Symbol, som er det med en Del antihæretiske Bestemmelser forøgede apostoliske, virkelig har været en egentlig, den antiochenske Menigheds eneste og egentlige Daabsbekjendelse, endnu sikrere og vissere.

b. Det aquilejensiske Symbols Vidnesbyrd.

At det aquilejensiske Symbol, hvis Tilsætninger jeg ovenfor paa flere Steder, (s. f. Ex. S. 313 Not. og S. 326) og B. I S. 485 og 495, lejlighedsvis har anført og strax igjen skal faa Anledning til at anføre, har været den aquilejensiske Kirkes eneste og egentlige Daabssymbol, derom kan der ikke være den allerringeste Tvivl.

Rufin ytrer i sin „Explanatio in symbolum Apostolorum", at den romerske Kirke havde bevaret Symbolet i dets Integritet, medens forskjellige eller, som han ogsaa siger, „saavidt han kunde skjønne de øvrige" Kirker havde tilføjet (fornemmelig) antihæretiske Tilsætninger til samme (s. B. I S. 480 f.), og regner blandt disse forskjellige Kirker ogsaa sin egen, den aquilejensiske, idet han ikke alene erklærer, at ville lægge dens Text til Grund for sin Forklaring af Symbolet, uagtet alene den romerske Kirkes Text var den uforandrede apostoliske, saa han egentlig burde commentere denne („Nos tamen illum ordinum sequimur, quem in Aquilejensi ecclesia — suscepimus"), men ogsaa i Løbet af sin Udlæggelse anfører to antihæretiske Tilsætninger og en tredje ikke antihæretisk, som man i Aquileja havde tilføjet til den romerske, oprindelige Symboltext („His additur „„invisibilem et impassibilem"".

Sciendum, quod duo isti sermones in ecclesiæ Romanæ symbolo non habentur; constat autem apud nos additos hæreseos caussa Sabellii" — „Sciendum sane est, quod in ecclesiæ Romanæ symbolo non habetur additum „„descendit ad inferna"" — „et ideo satis cauta et provida adjectione fidem symboli ecclesia nostra docet, quæ in eo, quod a ceteris traditur „„carnis resurrectionem"" uno addito pronomine tradit „„hujus carnis resurrectionem"") [36]). Og han ytrer i

[36]) At Rufins Angivelser angaaende det aquilejensiske Symbols Beskaffenhed ere aldeles tilforladelige, trænger ikke til noget Bevis. Enhver Tvivl om deres Rigtighed vilde være en Absurditet. Bekjender dog endog Lindberg, at det aquilejensiske Symbol „maa agtes for at være rigtig berettet af ham (Rufin), fordi han heri ikke kunde byde sin Biskop noget Urigtigt" (Hist. Oplysninger om den danske Kirkes symboliske Böger S. 78 f.). Jeg vil derfor her kun gjöre een Bemærkning med Hensyn til Paalideligheden af Rufins Meddelelser om det aquilejensiske Symbols Ordlyd, en Bemærkning, paa hvilken det oven om Ambrosius's „Explanatio symboli ad initiandos" Fremsatte förer mig. Vi erfare af det anförte Skrift af Ambrosius, at der paa denne Kirkefaders Tid har været en Kirke, i hvis Symbol der til Ordene „Credo in Deum Patrem omnipotentem" var tilföjet „invisibilem et impassibilem" (s. S. 313 f. Not. og S. 319 f. Not.), og at den Kirke, i hvis Symbol dette var Tilfælde, har været en vesterlandsk og en Nabokirke til Ambrosius's egen. (Det Sidste fremgaar saavel deraf, at Ambrosius saa ivrig bekjæmper den Praxis, at tilföje antihæretiske Bestemmelser til Symbolet overhovedet, og Tilföjelsen af den antihæretiske Tilsætning „invisibilem et impassibilem" i Besynderlighed, som ogsaa, og det fornemmelig deraf, at de Arianere, med hvilke han havde at stride, havde benyttet den anförte Tilsætning til at bagvaske den majlandske Kirke; s. ovenfor S. 319 f. Not. og S. 314 Not.). Nu meddeler Rufin os, at det var Kirken i Aquileja, der havde Tilsætningen „invisibilem et impassibilem" i sit Symbol. Heraf följer, at Ambrosius i sin Polemik mod denne Tilsætning sigter til den nævnte Kirke. Og dette följer med saa meget större Sikkerhed af Rufins Notits, da den aquilejensiske Kirkeprovinds har været Naboprovinds til den majlandske, da Ambrosius har været en Stund i Aquileja, og da han just der har bekjæmpet Arianismen (s. ovenfor S. 313 f. Not.). Ambrosius stadfæster paa denne Maade Rigtigheden af den rufinske Angivelse, at der i det aquilejensiske Symbol efter „Credo in Deo Patre omnipotente" har fulgt „invisibili et impassibili".

samme Skrift fremdeles, at han, endskjønt det romerske Symbols Orden, d. v. s. Ordlyd, Text, var den ren apostoliske, dog ved sin Udlæggelse af Symbolet ikke vilde følge den, men det aquilejensiske Symbols Orden, fordi han, som han udtrykker sig, havde taget denne formedelst Badets (Eph. 5, 26. Tit. 3, 5) Naade paa sig, d. v. s. fordi han ved Daaben havde forpligtet sig til den Tro, som den udtaler („Nos tamen illum ordinem sequimur, quem in Aquilejensi ecclesia per lavacri gratiam suscepimus"). Hvorledes kan da den aquilejensiske Kirke have havt to Bekjendelser, den med antihæretiske Tilsætninger, som Rufin har udlagt og den uforandrede apostoliske, der fandtes i den romerske Kirke?! hvorledes kan den da ogsaa have brugt den sidste ved Daaben?! hvorledes kan den da

---

Da jeg ovenfor S. 319 f. Not. har anført Ambrosius's dogmatiske Betænkeligheder mod Tilsætningen „invisibili et impassibili", saa vil jeg her, for at vise, at den aquilejensiske Kirke ved denne Tilsætning ikke paa nogen Maade har villet træde Sönnens, Logos's, og den Helligaands Invisibilitet og Impassibilitet for nær, endnu anföre Rufins Bemærkninger til samme: „Sciendum", siger han, „quod duo isti sermones in ecclesiæ Romanæ symbolo non habentur; constat autem apud nos additos hæreseos caussa Sabellii, illius profecto, quæ a nostris Patripassiana appellatur, id est quæ Patrem ipsum vel ex virgine natum dicit, vel passum affirmat in carne. Ut ergo excluderetur talis impietas de Patre, videntur hæc addidisse majores, et invisibilem Patrem atque impassibilem dixisse. Constat enim Filium, non Patrem in carne natum et ex carne natum, et ex nativitate carnis Filium visibilem et passibilem factum. Quantum autem spectat ad illam deitatis immortalem substantiam, quæ una ei eademque cum Patre est, ibi neque Pater, neque Filius, neque Spiritus sanctus visibilis aut passibilis creditur. Secundum vero dignationem carnis assumtæ Filius et visus et passus in carne est. Quod et propheta (Baruch i Bar. 3, 35—37. Vulg. 36—38 LXX) prædixerat, ubi ait: „„Hic Deus noster et non reputabitur alter ad eum. Invenit omnem viam disciplinæ et dedit eam Jacob puero suo et Israel dilecto suo. Post hæc in terris visus est et cum hominibus conversatus est""".

have brugt denne ved selve Daaben som sin egentlige Daabsbekjendelse og hin kun før Daaben som Daabsbekjendelse i uegentlig Forstand, som „Troesbekjendelse", sin „Troesbekjendelse"?! Rufin maatte jo, hvis dette havde været Tilfælde, have udtalt sig helt anderledes. Han maatte da have sagt, at den aquilejensiske Kirke vistnok havde tilføjet antihæretiske Tilsætninger til det apostoliske Symbol, som den romerske Kirke havde bevaret i dets oprindelige Form, og at han ved sin Daab havde forpligtet sig til den Tro, som det med disse Tilsætninger forøgede apostoliske Symbol indeholdt, at han var bleven døbt paa det udvidede aquilejensiske Symbol, men at dog den aquilejensiske Kirke ved Siden af det med antihæretiske Tilsætninger forøgede Symbol ogsaa havde det uforandrede, der fandtes i den romerske Kirke, og at han ogsaa og først og fremst var bleven døbt paa dette, idet man i Aquileja ogsaa brugte dette som Daabsbekjendelse og det som egentlig Daabsbekjendelse. Efter den Maade, hvorpaa han har udtalt sig, kan han kun have ment, at den aquilejensiske Kirke havde blot eet Symbol, det med nogle Tilsætninger forøgede apostoliske, at dette var dens Symbol, og at den ved Daaben alene brugte det, at det var dens eneste, at det var dens Daabssymbol. Naar en Mand simpelthen uden al videre Bemærkning siger, at en Kirke har det uforandrede apostoliske Symbol, en anden derimod et med antihæretiske Tilsætninger forøget, og naar han senere uden nogensomhelst Tilsætning ytrer, at de og de Ord, som vare blevne tilføjede til, som fandtes i dennes Symbol, ikke fandtes i hins: saa udsiger han derved, at hin alene havde hint, og denne alene dette, saa udelukker han dermed ligesaavel den Tanke, at denne ogsaa havde hint, som han udelukker den, at hin ogsaa havde dette. Og naar han simpelthen, uden al videre Bemærkning siger: Jeg er bleven døbt paa den sidstes Symbol, saa udsiger han derved, at han kun er bleven døbt paa dette,

at dette har været den sidstes eneste, at det har været dens Daabsbekjendelse, saa udelukker han ganske og aldeles Muligheden af, at han ogsaa er bleven døbt paa den førstes Symbol, at den sidste ogsaa brugte dette som Daabsbekjendelse. Hvis den aquilejensiske Kirke foruden af det med antihæretiske Tilsætninger forøgede apostoliske Symbol ogsaa havde betjent sig af det uforandrede apostoliske eller af det romerske, og hvis dette havde været dens egentlige Daabssymbol, vilde jo ogsaa al Grund være falden bort for Rufin til at udlægge hint og ikke dette, og han havde jo da umuligt kunnet sige, at han ikke vilde udlægge hint, uagtet det var det oprindelige, uforandrede apostoliske Symbol, men udlægge dette, uagtet det ikke var det, fordi det var hans egen Kirkes Daabssymbol, paa hvilket han selv var bleven døbt. Hvo ser ikke, at Rufin hermed siger, at kun dette og ikke ogsaa hint har været hans Kirkes Daabssymbol, at dette har været hans Kirkes eneste Daabssymbol? Rufin vilde overhovedet, hvis hans Kirke havde havt det uforandrede apostoliske Symbol, og hvis dette havde været dens egentlige Daabssymbol, vist ikke have udlagt dens andet med Tilsætninger forøgede Symbol, der kun var dens Daabssymbol i uegentlig Forstand, men han vilde da uden Tvivl have udlagt hint, dens Hovedsymbol, og i det højeste der, hvor han omhandlede de Led af samme, til hvilke i det forandrede Tilsætninger vare blevne gjorte, have anført og omtalt disse.

Har nu det af Rufin udlagte aquilejensiske Symbol aldeles sikkert og vist været den aquilejensiske Kirkes eneste Daabssymbol, saa have vi for det første upaatvivlelig en egentlig oldkirkelig Daabsbekjendelse, hvori det oprindelige, simple apostoliske Symbol er blevet forandret, hvori det har erholdt antihæretiske Tilsætninger.

Dog ikke nok hermed, vi have da en egentlig occidentalsk Daabsbekjendelse, hvori dette er skeet.

Men i denne sidste Omstændighed ligger nu et stærkt Bevis for, at ogsaa de med antihæretiske Tilsætninger forøgede østerlandske Symboler, der ere blevne os overleverede, have været de østerlandske Kirkers egentlige Daabsbekjendelser, som de tillægges.

Det laa nemlig af en tredobbelt Grund for Orienten ulige nærmere end for Occidenten, at tilføje antihæretiske Tilsætninger til Symbolet og bruge det med dem forøgede som egentlig Daabsbekjendelse.

1. Orienten var alle de Hæresiers Hjem og Hovedsæde, der fremstode i Kirken fra det andet til det fjerde Aarhundrede. — Ebjonitismen og Gnosticismen samt Manichæismen vare af østerlandsk Oprindelse, den første af palæstinensisk, den anden, hvis Blomstringstid var det andet Aarhundrede, som man derfor kan betegne som det gnostiske, af syrisk og ægyptisk og den tredje af persisk. Og alle disse uchristelige og antichristelige Blandinger af Jødedom og Hedenskab (hellenisk og orientalsk Hedenskab) med Christendom vare fornemmelig udbredte i deres Hjemlande og i Orienten overhovedet. — Ligesaa var Monarchianismen (Hovedhæresien i det tredje Aarhundrede, hvilket derfor kan kaldes det monarchianske) af østerlandsk Herkomst, og havde fornemmelig de østerlandske Kirker at kjæmpe med den. Alogerne havde hjemme i Lilleasien, Garveren Theodotus var fra Byzanz [33]), Praxeas og Noët vare fra Lilleasien (den sidste efter Epiphanius, Pan. Hæres. 57, 1, fra Ephesus), Beryllus var Biskop i Bostra i Arabien, Paulus var fra Samosata i Syrien og Biskop i Antiochien, Sabellius var fra det endnu til den græsk-orientalske Verden og Kirke og specielt til det alexandrinske Dioces hørende cyrenæiske Pentapolis. Noëts Lære

[33]) Hvorfra Theodotus ὁ τραπεζιτης og Artemas eller Artemon vare, vide vi ikke. Deres Navne hentyde dog paa, at ogsaa de vare Orientalere.

fandt først Modsigelse i hans Hjem. Den blev bekjæmpet og forkastet, og han selv excommuniceret i Smyrna af en Forsamling af Presbytere (s. Epiph., p. d. anf. St.). Beryllus af Bostra blev overvunden af Origenes. Paulus af Samosatas Vildfarelse satte en stor Del af Orienten i en overordentlig Bevægelse. Ikke færre end tre Synoder bleve holdte mod ham, og disse Synoder vare meget talrigt besøgte og udelukkende besøgte af Biskoper og Klerikere fra forskjellige Egne af Asien (s. Hefele, Conciliengesch. B. I S. 109 ff.), saa de kunne betragtes som det nicænske Concils synodale Forløbere. Sabellius, hvis Lære fandt Anklang og Udbredelse i Pentapolis og i Ægypten, blev bekjæmpet af Dionysius af Alexandrien, der ogsaa skrev mod Paulus af Samosata. — Hvorledes alle det fjerde — arianske — Aarhundredes Hæresier vare af orientalsk Oprindelse, hvorledes de vandt mest Udbredelse i Orienten og forvirrede og hærjede fornemmelig de orientalske Menigheder, og hvorledes disse vare Hovedskuepladsen for Kirkens Kamp imod dem, derpaa behøver jeg neppe at henpege. Arius fremstod i Ægypten, her blev han først bekjæmpet, det mod ham holdte Nicænum var væsentlig kun et almindeligt østerlandsk Concil [34]), og Striden mellem hans Tilhængere og Nicænerne og Semiarianerne rasede fortrinsvis i Orienten. Semiarianismens Hjem og Hovedsæde vare Syriens og Lilleasiens forskjellige Dele, og ogsaa Kampen mellem den og den nicænske Orthodoxi blev fornemmelig ført i Orienten. Marcellus og Photinus vare Ἀγκυρογαλαται, og den Første udbredte sin Anskuelse i sit Hjemland Galatien, og fandt især i de østerlandske Semiarianere sine Modstandere. Macedonius var Biskop i Constantinopel, og ogsaa hans Parti var væsentlig et orientalsk. De 36 pneumatomachiske Bi-

[34]) Der vare kun fem vesterlandske Biskoper og to romerske Presbytere tilstede paa samme; s. Hefele, p. d. anf. St. S. 258.

skoper, der fulgte den Indbydelse til Conciliet i Constantinopel, som Theodosius den Store havde ladet udgaa til deres Parti, vare allesammen Orientalere [35]). Apollinaris var fra Laodicæa, og hans Tilhængere findes i Antiochia og andetsteds i Orienten (s. Walch, Gesch. der Kezereien III, 211 ff.). Hovedkjæmperne mod næsten alle disse Hæresier vare det fjerde Aarhundredes store græske Kirkelærere: Athanasius, Basilius den Store, Gregorerne, Epiphanius. Conciliet i Constantinopel var et rent østerlandsk. Ikke en eneste af alle det andet, tredje og fjerde Aarhundredes antichristelige Retninger og Hæresier er bleven frembragt af Occidenten [36]). De søgte kun alle at faa Indpas og Udbredelse ogsaa der, især i Rom, som af nærliggende Grunde var et Tiltrækningspunkt for alle Slags Hæretikere og Secterere og derfor ogsaa et Sted, hvorhen de strømmede sammen; og dette lykkedes dem ogsaa i en ikke ubetydelig Grad [37]).

Forholdt det sig nu saaledes, saa var den Opfordring, Orienten havde til at tilføje antihæretiske Tilsætninger til

---

[35]) De Fleste iblandt dem vare fra Hellespontens Egne; s. Hefele, p. d. anf. St. II, S. 4.

[36]) Novatianismen og Donatismen kunne strengt taget ikke kaldes Hæresier, ihvorvel der findes hæretiske Elementer i dem, og Priscillianismen var kun en syncretistisk uselvstændig Affödning af Österlandets Gnosticisme og Manichæisme, ligesom da ogsaa en Ægyptier, Marcus, skal have bragt Spiren til den til Spanien.

[37]) Saaledes vide vi om Valentinus, Cerdo og Marcion, at de begave sig til Rom, og om Palæstinenseren Marcus, at han drev sit Væsen i Vesterlandet. Manichæismens Udbredelse i Nordafrika og Italien er især bekjendt af Augustins Levnet. Byzantineren Theodotus gik til Rom, udbredte der sin Vildfarelse og blev excommuniceret af den romerske Biskop Victor. Hans Sect holdt sig endnu en Tid efter hans Död i Verdens Hovedstad. Ligesaa virkede Artemon i Rom. Det samme gjælder om Praxeas og om Noëts Disciple Epigonus og Kleomenes. Disse vidste endog at bringe nogle romerske Biskoper: Victor, Zephyrinus og især Kallistus paa sin Side (s. Kurz, Kirchengesch. I, 1 S. 273 ff.). Ogsaa Sabellius kom til Rom og arbejdede der for sin Hæresi. Han havde endnu i det

Symbolet [38]) og til at bruge det med dem forøgede som solenn, egentlig Daabsbekjendelse, overordentlig stor og langt større end Occidentens. Naar vi nu finde, at en occidentalsk Kirke har tilføjet antihæretiske Tilsætninger til Symbolet og brugt det ved dem udvidede som solenn, egentlig Daabsbekjendelse, hvorfor skulle vi da værge os imod, hvorfor skulle vi da negte, at de østerlandske Kirker have gjort det Sidste med sine med antihæretiske Tilsætninger forøgede Daabssymboler? hvorfor skulle vi da tage vor Tilflugt til den Antagelse, hvorfor skulle vi da opstille den Paastand, at de

---

fjerde Aarhundrede Tilhængere i denne Stad. At Arianismen ogsaa i Occidenten fik mange Tilhængere, vide vi af Hilarius af Poitiers's og Ambrosius's Liv. Hovedkampene imod den falde dog for Occidentens katholske Kirke først i det femte og de følgende Aarhundreder, da arianske Germaner bröd ind i det vestromerske Rige, ödelagde det og stiftede en Del Riger.

[38]) Den maatte ved dem söge at forhindre, dels at Kjættere indsnege sig i Kirken, dels at Jöder og Hedninger, der optoges i Kirken, hjemfaldt til en eller anden af de mange og mangfoldige Hæresier, hvormed alle orientalske Lande vare opfyldte, dels at dette skede med dem, der vare födte af christne Forældre og enten som Börn (Spædbörn eller allerede noget ældre Börn) bleve bragte til Daaben eller som Halvvoxne bleve förte til samme, eller som Voxne selv kom til den, dels endelig, at Hæretikere bleve christne Börns Faddere. — Kjættere kunde paa flere Maader indsnige sig i Kirken. Der gaves for det Förste mange kjætterske Secter og Partier, hvis Daab ikke anerkjendtes af Kirken. Kom nu Nogen, der hidtil havde tilhört en saadan Sect eller et saadant Parti og begjærede Optagelse i Kirken, saa maatte han döbes. Men nu var det muligt, at han paa den Tid, da han skulde döbes, endnu ikke eller dog endnu ikke aldeles havde givet Slip paa sit tidligere Kjætteri. Fremdeles kunde af christne Forældre Födte, der ikke vare blevne döbte som Börn, være blevne et hemmeligt Bytte for en eller anden Hæresi og endnu smittede af den komme til den kirkelige Daab. Endvidere kunde Enkelte i den ofte lange Tid, hvori de forberedtes til Daaben, blive hemmelig forförte af en eller anden Kjætter. Endelig kunde ogsaa Hedninger eller Jöder, förend de vare komne til Kirken for at söge Optagelse i den, være blevne smittede af et eller andet Kjætteri og bringe denne Smitte med til Daaben.

kun have anvendt dem før Daaben som „Troesbekjendelser", men at de ved Daaben selv som egentlig Daabsbekjendelse have brugt det simple oprindelige Apostolicum, at de have holdt fast ved at bruge dette som „Daabsbekjendelse", idet de vare bange for at bruge hine som samme? Har denne Fremgangsmaade da nogen Rimelighed for sig?

2. Den græske og græskdannede Orient havde, som bekjendt, ganske i Overensstemmelse dermed, at den græske Verden før Christus havde været og i de første christelige Aarhundreder endnu var Philosophiens Hjem, en speculativ Aandsretning, Begavelse og Opgave, medens den romersk-latinske og romersk-latinskdannede Occidents Aandsretning, Begavelse og Opgave vare af en mere praktisk Natur, og hin lagde derfor ogsaa en overordentlig stor, ja en ensidig og undertiden overdreven Vegt paa Læren, fornemmelig paa de Dele af samme, der efter sin Natur fremfor de øvrige vare og maatte blive Gjenstand for Speculation, den theologiske og christologiske. Næsten alle Kampe i Orienten vare Lærekampe, og næsten alle disse Lærekampe drejede sig om Triniteten og Christi Person. Med den græsk-orientalske Kirkes speculative Aandsretning hænger det ogsaa sammen, at den blev Hæresiernes Hjem og Hovedsæde, og at den var dette, bidrog igjen kraftig til at udvikle dens speculative Aandsretning og gjøre den endnu stærkere.

Var nu dette Tilfælde, saa er det allerede paa Forhaand just ikke særdeles rimeligt, at de græske Kirker skulde have været saa bange for at bruge de med theologiske og christologiske Bestemmelser mod Kjætterne forøgede Symboler, som vi finde hos dem, og om hvilke vi vide, at de i dem bleve aflagte af Baptizomenerne, som „Daabsbekjendelser", som eneste og egentlige Daabsbekjendelser, at de, for bange til at gjøre dette, kun skulde have brugt dem før Daaben som „Troesbekjendelser", medens de ikke gav Slip paa ved selve

Daaben som egentlig Daabsbekjendelse, som „Daabsbekjendelse“ at bruge det uforandrede apostoliske Symbol. Men endnu langt mindre rimeligt bliver dette, naar vi erfare, at en vesterlandsk Kirke, den aquilejensiske, ikke har frygtet for at betjene sig af det med antihæretiske Tilsætninger forøgede Symbol, som vi finde hos den, som „Daabsbekjendelse“, som sin eneste og egentlige Daabsbekjendelse. Hvorledes skulle de græske Kirker, der dog formedelst sin speculative Aandsretning have lagt en saa overvættes stor Vegt paa Læren og især paa dens theologiske og christologiske Del, have næret Frygt for at bruge sine med theologiske og christologiske Bestemmelser mod Hæretikerne forøgede Symboler som eneste og egentlige Daabsbekjendelser, da en af de en mere praktisk Retning forfølgende latinske har vovet at gjøre dette med sit ved antihæretiske Tilsætninger udvidede Symbol?!

Endelig 3.: Den græsk-orientalske Aand udmærkede sig ved Bevægelighed, ved Frihed i Formen, og ved Fylde og Rigdom i Udtrykket, en Fylde og Rigdom, der ikke sjeldent endog kunde gaa over til Ordrigdom og Bredde, medens derimod den romersk-occidentalske Aand var lidet bevægelig og derfor ogsaa stationær, mere bunden og streng i Formen, ja stundom endog stiv i samme, og fattigere paa Udtryk og Ord.

Ogsaa denne Omstændighed gjør det allerede paa Forhaand usandsynligt, at de græske Kirker ikke skulde have vovet at bruge sine formelt meget frie og for en Del endog ordrige Symboler som eneste og egentlige Daabssymboler, at de, for bange til at gjøre dette, kun skulde have brugt dem før Daaben som „Troesbekjendelser“, medens de ikke gav Slip paa, ved selve Daaben, som „Daabsbekjendelse“ at anvende det korte, ordknappe, formel strenge uforandrede apostoliske Symbol. Men endnu langt mere usandsynligt bliver det, at de skulde have gjort dette, naar vi se, at endog en vester-

landsk Kirke, Kirken i Aquileja, har fordristet sig til at bruge det formelt noget friere Symbol, som vi finde hos den, som „Daabsbekjendelse", sin eneste og egentlige Daabsbekjendelse.

Vi have i det Forestaaende kun argumenteret af hver enkelt af de tre anførte Grunde alene. Men for ret klart at se og ret stærkt at føle, hvor urimeligt det allerede paa Forhaand er, at de østerlandske Kirker skulde have været bange for at bruge sine med Bestemmelser mod Kjætterne forøgede Symboler som eneste og egentlige Daabsbekjendelser, og at de, af Frygt for at gjøre dette, skulde have brugt dem kun før Daaben som „Troesbekjendelser", medens de ved samme som „Daabsbekjendelse" brugte det uforandrede Apostolicum, og hvorledes en saadan Frygt og en saadan af samme fremgangen Praxis bliver endnu langt urimeligere derved, at en vesterlandsk Kirke ikke har været bange for at bruge et med antihæretiske Bestemmelser forøget Symbol som „Daabsbekjendelse", maa man egentlig combinere dem med hverandre og fatte dem alle sammen.

I Sandhed, naar vi betænke, hvorledes der i Orienten til den største Opfordring til at bruge de med antihæretiske Tilsætninger forøgede Symboler som sollenne, egentlige Daabsbekjendelser traadte en Aandsretning og en naturlig Ejendommelighed, der gjorde det saa overordentlig let at følge en saadan Praxis, og hvorledes der her omvendt til en Aandsretning og en naturlig Ejendommelighed, der lagde en saadan Praxis saa overordentlig nær, traadte den højeste Opfordring til at følge samme, hvorledes hos de østerlandske Kirker en i Forholdene begrundet Nød og Nødvendighed og en af den naturlige Charakter fremsprungen Tilbøjelighed mødte hinanden og rakte ligesom hinanden Haanden til dens Frembringelse— naar vi betænke dette, saa maa vi allerede a priori holde det for yderst usandsynligt, at disse Kirker skulde have bævet tilbage for at bruge sine ved Bestemmelser mod Kjætterne

udvidede Symboler som eneste og egentlige Daabsbekjendelser, og at de, af Sky for en saadan Gjerning, skulde have anvendt dem kun før Daaben som „Troesbekjendelser", medens de ved Daaben som „Daabsbekjendelse" bibeholdt det oprindelige apostoliske Symbol, og saa maa vi holde en saadan Fremgangsmaade for ganske urimelig, naar vi se, at selv en vesterlandsk Kirke uden Betænkelighed har betjent sig af det med antihæretiske Tilsætninger forøgede Apostolicum som Daabsbekjendelse.

Hvorledes ogsaa det aquilejensiske Symbols Vidnesbyrd og de tre før omtalte Vidnesbyrd støtte og stadfæste hinanden indbyrdes, trænger ikke til nogen Eftervisning.

Om den majlandske og romerske Daabsbekjendelses Ordlyd efter Ambrosius's „Explanatio symboli ad initiandos".

Af

C. P. CASPARI.

Jeg har i den forestaaende Afhandling S. 311 bemærket, at det 1833 af Angelo Mai i det syvende Bind af hans bekjendte Verk „Scriptorum veterum nova collectio e Vaticanis codicibus edita" p. 156—58 publicerede, men hidtil aldeles overseede lille Skrift „Beati Ambrosii Mediolanensis explanatio symboli ad initiandos" er af overordentlig stor Vigtighed for det Spørgsmaal, om den kirkelige Daabsbekjendelse oprindelig i alle Dele har lydt som vort nuværende romersk-occidentalske Daabssymbol, eller ej, og aflægger et soleklart Vidnesbyrd om, at den majlandske og den romerske Kirkes [1]) Daabsbekjendelse paa Ambrosius's Tid, d. v. s. i den anden Halvdel af det fjerde Aarhundrede, endnu ikke har indeholdt „descensus ad inferos", „communio sanctorum" og „vita æterna".

Jeg vil i det Efterfølgende med nogle Ord vise dette og overhovedet i al Korthed omtale det majlandske og romerske Daabssymbols Ordlyd efter Ambrosius's „Explanatio".

Vistnok foregriber jeg mig derved selv en Smule, idet jeg først senere i den anden Afdeling af mine historisk-kritiske

[1]) Den romerske Kirkes, thi Ambrosius siger paa et Par Steder, at den majlandske Kirke fulgte den romerske Kirkes Symbol; s. S. 314 f. Not. og S. 319 f. Not. og sml. længere nede Not. 5.

Studier over den kirkelige Daabsbekjendelse har at omhandle det majlandske og romerske Daabssymbol. Men baade Sagens store Vigtighed og Interesse og den Omstændighed, at det, som jeg har at meddele, er, saavidt jeg ved, noget hidtil aldeles Nyt og Ubekjendt, vil undskylde mig heri.

Hovedstedet om de to nævnte Daabsbekjendelsers Ordlyd findes henimod Slutningen af Skriftet i dets næstsidste Afsats (Mai, S. 158 Sp. 2). Med dette Sted maa dog de to Afsatser i Skriftet, hvori Ambrosius i Korthed gjennemgaar den anden og tredje Artikel (Mai, S. 157 Sp. 1 indtil S. 158 Sp. 1) holdes sammen. Hvad nemlig disse to Afsatser udsige, stemmer ganske overens med dets Udsagn og stadfæster dem, ligesom omvendt dets Udsagn igjen stadfæste, hvad de to Afsatser udsige.

Førend jeg anfører Hovedstedet og gaar ind i det, vil jeg dog i al Korthed angive Gangen i den Del af Talen, der gaar foran samme, og med et Par Ord omtale hele Talens Inddeling og Plan.

Jeg vil gjøre dette, dels for at give Oplysning om Sammenhængen mellem Hovedstedet og det Foregaaende og Efterfølgende, dels for at vise, at der drager sig en klar og fast Tankegang gjennem Talen.

Efter et Par almindelige Indgangsord forklarer Ambrosius Navnet „Symbolum", siger, at Symbolet var blevet forfattet af de samlede Apostle, og meddeler, at adskillige Kirker, fornemmelig de østerlandske, havde tilføjet antihæretiske Tilsætninger til samme, en Fremgangsmaade, som han misbilliger [2]). — Efterat han derpaa har opfordret Katechumenerne til at betegne sig med Korsets Tegn, reciterer han Symbolet for dem („traditio symboli") og taler derefter om, at den guddommelige Eet og det Samme virkende evige Trinitet,

[2]) Udförligere har jeg angivet Indholdet af denne (S. 315 Not. 9, 3 og S. 316 Not. 10 citerede) Del af Talen S. 312—16.

Fader, Søn og Helligaand, var sammenfattet i det, at man maatte tro paa samme Maade paa alle tre Personer, idet der tilkom dem den samme Majestæt, og at det maatte fastholdes, at Sønnen alene var blevet Menneske, dog saaledes, at han var bleven født af den Helligaand og Jomfru Maria, en Fødselsmaade, der var hans evige Majestæts Privilegium [3]). — Herpaa gjentager han Symbolet og taler paany imod den Skik at tilføje Tilsætninger til samme, idet han nu specielt retter sine Vaaben imod den aquilejensiske Kirkes antisabellianske Tilsætning til den første Artikel „invisibili et impassibili", som han udførlig og ivrig bekjæmper [4]). — Derefter gjennemgaar han den anden Artikel Led for Led. — Derpaa omtaler han paa en lignende Maade den tredje. — Efterat han saaledes har gjennemgaaet Symbolet, vender han igjen tilbage til Talens Begyndelse, idet han ytrer, at Apostlene havde forfattet Symbolet, og advarer imod at tage Noget fra eller føje Noget til det, en Behandlingsmaade af samme, som (indirecte) var forbuden i Apoc. 22, 18. 19. Det Symbol, hvorfra der ikke burde tages, og hvortil der ikke burde føjes Noget, var forøvrigt det, i hvis Besiddelse den romerske Kirke var [5]).

---

[3]) Sml. hermed det S. 318 f. Not. 13 Fremsatte.

[4]) Sml. det S. 319 f. Not. Fremsatte. Det Sted selv, hvori Ambrosius bekjæmper Tilsætningen, er meddelt S. 320 Not.

[5]) „Ergo dixi, Apostolos symbolum composuisse. Si ergo mercum istarum negotiatores et collatores pecuniæ hanc habent legem, ut siqui symbolam suam violaverit, improbus et intestabilis habeatur, multo magis cavendum est nobis, ne de majorum symbolo aliquid detrahatur, cum habeas in libro Apocalypsis Johannis, qui libellus canonizatur et maxime ad fidei proficit fundamentum: ibi enim evidenter omnipotentem dominum nostrum Jesum Christum memoravit. Licet et in aliis locis, tamen in ipso libello „siqui", inquit, „addiderit aut detraxerit, judicium sibi sumit et poenam". Sic unius apostoli scripturis nihil est detrahendum, nihil addendum, quemodmodum nos symbolo, quod accepimus ab apostolis traditum atque compositum, nihil debemus detrahere, nihil adjungere. Hoc autem

Man kan i Talen skjelne mellem 1) en Hoveddel, Talens Kjerne: Den forklarende Gjennemgaaelse af Symbolet, og 2) Bemærkninger, der gaa foran samme og føjes til den, eller en Indledning og en Slutning. — Umiddelbart foran Hoveddelen gaar „traditio symboli", og Hoveddelen selv bestaar af fire Afsnit. I det første gjør Ambrosius nogle almindelige Bemærkninger angaaende Symbolets Hovedgjenstand, de tre guddommelige Personer. I det andet bekjæmper han, efterat han har gjentaget Symbolet, den aquilejensiske Kirkes antisabellianske Tilsætning til den første Artikel, hvilken han forøvrigt ikke videre omhandler. I det tredje gjennemgaar han den anden Artikel Led for Led. I det fjerde endelig omtaler han den tredje Artikel. Det første af disse fire Afsnit har, som dets Indhold og den Omstændighed viser, at Ambrosius efter samme gjentager Symbolets Recitation, en mere indledende Charakter. Ambrosius vilde, førend han gik ind i de tre Artikler selv, omtale med et Par Ord deres vigtigste Gjenstand, Triniteten. Først derefter lod han Gjennemgaaelsen af de tre Artikler følge, men forudskikkede den en ny anden Recitation af Symbolet i den Hensigt at knytte den til samme [6]). — Hvad Indledningen

est symbolum, quod Romana ecclesia tenet, ubi primus apostolorum Petrus sedit et communem sententiam eo detulit".

[6]) Da Ambrosius senere, der, hvor han vil vise, at Symbolet indeholder ligesaa mange „sententiæ", som der vare Apostle, reciterer det een Gang til stykkevis (i fire Stykker), saa have vi i Talen en tredobbelt Recitation af samme. Hermed kunde den gamle gallikanske Kirkes Skik ved „traditio symboli" foran Forklaringen af Symbolet at recitere det tre Gange (s. det gamle galliske Missale i Muratoris Lit. Rom. vet. Tom. II S. 710 ff.) sammenlignes. Dog er den tredobbelte Recitation af Symbolet i Ambrosius's „Explanatio" en mere tilfældig. At forövrigt hele Symbolet paa det sidstanförte Sted blev reciteret af Ambrosius, ser man ogsaa deraf, at han, förend han begynder med Recitationen, opfordrer Katechumenerne til at betegne sig med Korsets Tegn, Noget, som han ogsaa havde gjort, da han skulde recitere det for förste Gang eller tradere det.

til Hoveddelen angaar, saa bestaar den af et Par almindelige Indgangsord og af nogle Bemærkninger om Navnet „Symbolum“, Symbolets apostoliske Oprindelse og Korthed og det Factum, at adskillige Kirker, især de østerlandske, havde tilføjet antihæretiske Tilsætninger til Symbolet. — Slutningen af Talen bestaar af tre smaa Afsnit. I det første, hvori Ambrosius vender tilbage til Indledningen, advarer han især imod nogensomhelst Forandring af det oprindelige korte apostoliske Symbol, hvoraf den romerske Kirke ved Petrus var kommen i Besiddelse, idet han begrunder sin Advarsel med et Skriftsted. I det andet udtaler han, at Symbolet bestaar af saa mange „sententiæ“, som der vare Apostle, nemlig tolv, og viser dette, idet han inddeler det i tre Dele, hvoraf hvert omfatter fire „sententiæ“. I det tredje endelig, med hvilket han slutter hele Talen, gjør han Katechumenerne opmærksomme paa, at Symbolet ikke maatte opskrives, angiver han dem Grunden herfor, og formaner han dem til ved hver Nød og Anfegtelse at recitere Symbolet hos sig selv [7]).

Hovedstedet, hvortil jeg nu gaar over, og som danner det midterste Parti i Talens Slutning lyder saaledes:

„Ergo quemadmodum duodecim apostoli et duodecim sententiæ [8]). — *Signate vos! — Quo facto* [9]): „*Credo* —

[7]) „Illud sane monitos vos volo esse, quoniam symbolum non debet scribi, quia reddere illud habetis. Sed nemo scribat. Qua ratione? Sic accepimus, ut non debeat scribi. Sed quid? Teneri. Sed dicis mihi: Quomodo potest teneri, si non scribitur. Magis potest teneri, si non scribatur. Qua ratione. Accipite. Quod enim scribes, securus quasi relegas, non cottidiana meditatione incipis recensere. Magnum autem tutamentum est: nascuntur stupores animi et corporis, temptatio adversarii, qui nunquam quiescit, tremor aliqui corporis, infirmitas stomachi; symbolum recense intra te, maxime recense intra te ipsum. Quare consuetudinem facias et cum solus, [ut] fortius recenseas, ubi sunt fideles“.

[8]) Sml. hermed dét bekjendte Sted af Leo den Store: „Siquidem ipsa catholici symboli brevis et perfecta confessio, quæ duodecim Apostolorum totidem signata est sententiis, tam in-

virgine“„; habes incarnationem filii, quemadmodum dixi[10]*); „„sub Pontio Pilato passus et sepultus““; habes passionem et sepulturam. Ecce quattuor istæ*[11]*) sententiæ. — Videamus alias: „„Tertia die — et mortuos““. Ecce aliæ quattuor sententiæ, hoc est octo sententiæ. — Videamus adhuc alias quattuor sententias: „„Et in Spiritum sanctum — resurrectionem““. — Ecce secundum duodecim apostolos et duodecim sententiæ comprehensæ sunt“*[12]*).*

---

structa sit munitione coelesti, ut omnes hæreticorum opiniones solo ipsius possint gladio detruncari“ i Ep. 27 ad Pulcheriam Augustam c. 4. Opp. T. I p. 491 seq. ed. Quesnel.

[9]) Nemlig „dixit sanctus Ambrosius“ eller „Episcopus“. Ogsaa af dette Sted er det klart, at vi i „Explanatio“ have en af en Tilhörer efterskrevet Tale. Det maa tilföjes til de to S. 312 Not. 9, 1 anförte. — Om „*signate vos!*“ s. ovenfor Not. 6.

[10]) Ambrosius havde talt om Kjödspaatagelsen og om, at den var udtalt i Symbolet, i det förste indledende og i det tredje den anden Artikel behandlende Afsnit af Hoveddelen.

[11]) „*Istæ*“ synes at fordre, at Ambrosius allerede havde sagt, at der fra Symbolets Begyndelse indtil Begravelsen vare fire „sententiæ“. Vi maa huske, at vi i „Explanatio“ ikke overalt have hans Tale fuldstændig.

[12]) I Mai's Udgave af „Explanatio“ findes der mellem: „*Credo*“ og „*virgine*“ Ordene: „*in Deum patrem omnipotentem, creatorem coeli et terræ, et in Jesum Christum filium ejus unicum dominum nostrum, qui conceptus est de spiritu sancto, natus ex Maria*“ imellem [ ]; ligesaa staa i samme mellem „*virgine*“ og „habes incarnationem filii“ Ordene „habes patrem omnipotentem, habes filium unicum“, mellem „*Tertia die*“ og „*et mortuos*“ Ordene „*resurrexit a mortuis, ascendit ad coelos, sedet ad dexteram Dei patris, inde venturus est judicare vivos*“ og mellem „*Et in spiritum sanctum*“ og „*resurrectionem*“ Ordene „*sanctam ecclesiam, remissionem peccatorum, carnis*“ imellem [ ]. Da Mai, p. 157 Sp. 2 i en Note til Ordene: *[„Judicare vivos] et mortuos*“ siger: „Prætermissa in codice verba uncis includo“, saa findes alle hine imellem [ ] indesluttede Ord ikke i den vaticanske Codex, men ere de fra Udgiverens Haand. Jeg har derfor udeladt dem alle sammen og erstattet den Del af dem, der indeholder Symbolord, ved en liden Streg. Efterskriveren har saavel i hele det i Texten anförte Sted, som ogsaa i den Del af Talen, hvori Ambrosius gjennemgaar den anden Artikel (Hoveddelens tredje Afsnit), kun anfört Begyndelsesordet (eller -ordene) og næsten bestandig Slutningsordet

„Altsaa (da Symbolet er forfattet af Apostlene) *ere der som tolv Apostle, saaledes ogsaa tolv Udsagn* (i samme). — *Betegner Eder med Korsets Tegn! — Efter at dette var skeet* (sagde den hellige Ambrosius, idet han begyndte at recitere Symbolet): *„„Jeg troer — Jomfru (Maria““); her har du Sönnens Kjödspaatagelse, som jeg har sagt; „„lidt under Pontius Pilatus og begraven““; her har du Lidelsen og Begravelsen. Se her hine fire Udsagn. — Lader os se de andre: „„Paa den tredje Dag — og Döde““. Se andre fire Udsagn, det er otte Udsagn. — Lader os se endnu fire andre Udsagn: „„Og paa den Helligaand — Opstandelse““. — Se efter de tolv Apostle ere ogsaa tolv Udsagn sammenfattede* (i Symbolet)“.

Ambrosius begynder med at udtale, at det af Apostlene forfattede Symbol har ligesaa mange Udsagn, „sententiæ“, Led, som der vare Apostle. Denne Sats gjør han til sit Thema, idet han vil bevise dens Rigtighed. Da han, for at kunne gjøre dette, maa recitere Symbolet, omend kun stykkevis, og dette er et helligt Ord, opfordrer han dog Katechumenerne først igjen til at betegne sig med Korsets Tegn. Efterat de have gjort dette, anfører han nu først Alt fra Symbolets Begyndelse indtil Ordet *„virgine“* i den anden Artikel, hvorved han gjør opmærksom paa, ut man i de sidstanførte Ord af Symbolet *(„natus de spiritu sancto ex Maria virgine“)* har Incarnationen, og derpaa endnu de paa *„virgine“* nærmest følgende Ord *„sub Pontio Pilato passus et sepultus“*, hvis Recitation han ledsager med den Bemærkning,

---

(eller -ordene) af de af A. anförte enkelte Dele af Symbolet. Saa heder det i det sidstnævnte Afsnit af Skriftet: *„Credo — unicum dominum nostrum“, „qui natus — et sepultus“, „tertio die — a mortuis“, „ascendit — et sedet ad dexteram patris“.* Af det af Ambrosius citerede Slutningsled af den anden Artikel anföres i samme Afsnit kun de to sidste Ord (*„et mortuos“*).

at man i dem har Christi Lidelse og Begravelse. Derefter udtaler han, at alle de anførte Ord af Symbolet udgjøre fire „sententiæ", Udsagn, Led [13]). Da det er klart, at *„sub Pontio Pilato passus et sepultus"* eller Lidelsen og Begravelsen ere for ham een, den fjerde „sententia" og *„natus de spiritu sancto ex Maria virgine"* eller Incarnationen den tredje, saa maa den anden være *„et in Jesum Christum filium ejus unicum, dominum nostrum"* eller den enbaarne Søn eller Christi Guddom og den første *„Credo in Deum patrem omnipotentem"* eller Gud Fader Almægtigste, den almægtige Fader, den første Artikel. Derpaa siger han, at han vil gaa over til Symbolets andre „sententiæ", og reciterer da først den Del af det, som begynder med *„tertia die"* og slutter med *„et mortuos"* og erklærer, at den igjen bestaar af fire „sententiæ", saa man nu har otte „sententiæ", en Erklæring, der medfører Sandhed, idet Ordene *„tertia die — et mortuos"* virkelig indeholde fire „sententiæ", nemlig 1) *„tertia die resurrexit a mortuis"* eller Opstandelsen, 2) *„ascendit ad coelos"* eller

[13]) Ambrosius har derfor inddelt Symbolets tolv Led i Tetrader, fordi den tredje Artikel just bestaar af fire Led, de to første Artikler tilsammen indeholde to Gange fire eller otte, og de fire sidste Led af den anden Artikel, der hos ham udgjöre den anden Tetras, höre sammen, idet de alle tale om den ophöjede Christus, ligesom da ogsaa den første Tetras's tredje og fjerde Led staa i Sammenhæng med hinanden, idet de begge tale om den fornedrede. En Inddeling i Triader havde været lidet hensigtsmæssig, da ved den det første Led af den tredje Artikel havde maattet adskilles fra denne og drages til de to sidste af den anden, og ligeledes Himmelfarten og Sædet ved Guds höjre Haand, der hænge saa inderlig sammen, havde maattet skilles fra hinanden. Havde Ambrosius inddelt Symbolets tolv Led efter de tre Artikler, saa havde han slet ikke faaet lige Tal, som han vilde have. Ved Inddelingen af Symbolet i Tetrader kunde han forövrigt bibeholde Guds og Artiklernes Tal, Tretallet. Ogsaa denne Omstændighed har vel bidraget til, at han har inddelt det i tre Tetrader. Da han ikke vel kunde inddele de tolv Led efter de tre Artikler, saa var hin Inddeling den eneste, ved hvilken han kunde bibeholde det for Symbolet solenne Tretal.

Himmelfarten, 3) *„sedet ad dexteram Dei patris“* eller Sædet ved Guds højre Haand og 4) *„inde venturus judicare vivos et mortuos“* eller Gjenkomsten til Dommen. Herpaa erklærer han at ville anføre endnu andre fire „sententiæ“ og reciterer da den Del af Symbolet, der begynder med *„et in spiritum sanctum“* og slutter med *„resurrectionem“* eller den tredje Artikel, hvori han altsaa finder fire „sententiæ“, hvilke fire „sententiæ“ da maa være 1) *„et in spiritum sanctum“*, eller den Helligaand, 2) *„sanctam ecclesiam* eller den hellige Kirke, 3) *„remissionem peccatorum“* eller Syndernes Forladelse og 4) *„carnis resurrectionem“* eller Kjødets Opstandelse. Beviset er dermed fuldendt, og han slutter derfor nu med at henvise til, at dette er Tilfælde, at Symbolet virkelig sammenfatter saa mange „sententiæ“ som der ere Apostle.

Intet kan være klarere, end at der af det anførte Sted af Ambrosius følger, at den majlandske og romerske Kirkes

---

[14]) Mai har, som allerede i Note 12 anført, foran „habes incarnationem filii“ suppleret „habes patrem omnipotentem, habes filium unicum“. Det er ikke urimeligt, at Ambrosius har udtalt disse eller lignende Ord foran hine, at han, efterat han havde reciteret Alt fra „*Credo*“ indtil „*virgine*“, har henvist til, at man deri havde de tre „sententiæ“ 1) „patrem omnipotentem“, 2) „filium unicum“ og 3) „incarnationem filii“.

Aarsagen til, at han ikke strax har anført Alt fra „*Credo*“ indtil „*et sepultus*“ eller den første af de tre Tetrader, hvori han deler Symbolets tolv „sententiæ“, er vel den, at de tre første „sententiæ“: Faderen, Sönnen og Sönnens Incarnation eller Gudmennesket stode for ham som hörende sammen, medens han betragtede den fjerde, Lidelsen og Begravelsen, som en, der var noget mere adskilt fra dem. Hine staa jo ogsaa virkelig i en engere Sammenhæng med hinanden, end denne med dem, idet de alle tre ere theologisk-christologiske „sententiæ“, og de theologisk-christologiske „sententiæ“ standse med Incarnationen for först med Nævnelsen af den Helligaand i Begyndelsen af den tredje Artikel at gjenoptages og fuldstændiggjöres. (Endnu en anden Grund s. længere nede S. 374). Ogsaa i Hoveddelens förste, indledende Afsnit omtaler Ambrosius Faderen, Sönnen og Sönnens Incarnation sammen. Dog omtaler han her ogsaa Aanden.

Daabsbekjendelse paa Ambrosius's Tid ikke har indeholdt de tre Led *„descendit ad inferna“*, *„sanctorum communionem“* og *„vitam æternam“*.

Den indeholdt ikke *„descendit ad inferna“*, thi den første Tetrade slutter med *„sub Pontio Pilato passus et sepultus“*, altsaa med „sepultura“, og den anden begynder med *„tertia die resurrexit a mortuis“*, altsaa med „resurrectio“, hine Ord udgjøre den fjerde og disse den femte „sententia“ i Symbolet. Havde der i Ambrosius's Symbol mellem *„et sepultus“* og *„tertia die resurrexit a mortuis“* staaet *„descendit ad inferna“*, saa havde han maattet gjøre Eet af Tre. Han havde enten maattet drage disse Ord til Symbolets fjerde „sententia“: *„sub Pontio Pilato passus et sepultus“*; eller han havde maattet drage dem til dets femte: *„tertia die resurrexit a mortuis“*, til hvilken den drages i de to Augustin falskeligen tillagte Homilier over Symbolet, som findes i „Appendix“ til det femte Bind af Benedictinerudgaven af Augustins Verker p. 394—96 som „sermo“ 240 og 241 eller „sermo quartus et quintus de symbolo“ [15]); eller endelig, han havde maattet gjøre af dem en egen „sententia“, den femte, hvad et af Mabillon af en gammel, sandsynligvis det syvende Aarhundrede tilhørende bobiensisk Codex udgivet „Sacramentarium Gallicanum“ (s. Hahn, p. d. anf. St. S. 28 f. Not.) og en Forfatter af det ottende Aarhundrede, Priminius, i sit Skrift „de libris canonicis“ (s. Fabricius, Cod. apocr. T. III p. 344) have gjort [16]), og for da at faa Tolvtallet ud drage Ordene *„ascendit ad coelos“* og *„sedet ad dexteram*

[15]) Det samme gjöres ogsaa af Durandus i hans „Rationale divinorum officiorum“ (s. Fabricius, p. d. i Texten anf. St. p. 347) og af den romerske Katechismus, der ligeledes inddeler Symbolet i tolv „articulos“, *Led* (s. Libb. symb. eccl. rom.-cath. ed. Danz, p. 367 og 405).

[16]) Sml. endnu det af Fabricius, p. d. anf. St. p. 348, anförte Digt af „Liber Floreti“.

patris" sammen til een „sententia" [17]), hvilket er skeet paa alle de anførte Steder [18]). I det første af disse tre Tilfælde havde han maattet sige: „*„sub Pontio Pilato passus et sepultus, descendit ad inferna""*; habes passionem, sepulturam et descensum"; i det andet og tredje havde han maattet begynde den anden Tetras med „*descendit*" og sige: „Videamus alias. „*„Descendit* — "". Da han hverken har gjort det Ene eller det Andet, saa har hans Symbol ikke indeholdt „*descendit ad inferna*".

Den majlandske og romerske Daabsbekjendelse indeholdt paa Ambrosius's Tid ikke „*vitam æternam*", thi Ambrosius slutter den tredje Tetras og hele Symbolet med Ordet „*resurrectionem*", som er det andet Ord af det sidste, tolvte Led „*carnis resurrectionem*".

Den indeholdt endelig heller ikke „*sanctorum communionem*", thi havde dette været Tilfælde, saa havde Ambrosius

---

[17]) Ganske paa samme Maade, som han har draget „*sub Pontio Pilato passus*" og „*et sepultus*" eller „passio" og „sepultura" sammen til een „sententia".

[18]) Ligesom ogsaa af Durandus og i „Liber Floreti" og af den romerske Katechismus. Det er det almindelige. Efterat Symbolet var blevet forøget med nogle Led, var det ikke mere muligt at faa kun tolv Led i det uden hist og her at drage et Par Led sammen til eet. Dette er oftere skeet med „*descendit ad inferna*" og „*tertia die resurrexit a mortuis*" og med „*carnis resurrectionem*" og „*vitam æternam*" (s. Priminius, p. d. anf. St., og Sacramentarium Gallicanum, p. d. anf. St., hvor dog Symbolets tolvte Led lyder „*carnis resurrectionem in vitam æternam*") og almindelig blevet foretaget med „*ascendit ad coelos*" og „*sedet ad dexteram Dei patris omnipotentis*", og med „*sanctam ecclesiam catholicam*" og „*sanctorum communionem*". De to sammentrukne Led gjælde da for eet Leds to „partes" (s. Catech. Rom. § 106. 118 og Overskriften til § 164—69, p. d. anf. St. p. 408, 416 og 440). — Ogsaa den græske Kirke, som ligeledes antager, at Symbolet (det nicænske eller nicæno-constantinopolitanske) indeholder tolv Led, drager Himmelfarten og Sædet ved Faderens højre Haand sammen til eet Led (s. Confess. orthod. P. I. Quæst. 55, Monumenta fidei eccl. Orient. ed. Kimmel, p. 125).

ikke kunnet sige, at Ordene *„et in spiritum sanctum — resurrectionem“* eller den tredje Artikel udgjorde kun fire Led, idet den da havde udgjort fem (*„et in spiritum sanctum“ — „sanctam ecclesiam“ — „sanctorum communionem“ — „remissionem peccatorum“ — „carnis resurrectionem“*). Man kunde vistnok indvende, at Ambrosius jo kan have betragtet *„sanctam ecclesiam“* og *„sanctorum communionem“* kun som eet Led, en Betragtning, der senere, efterat de sidste Ord vare blevne tilføjede til Symbolet, blev ganske almindelig. Men da havde Ambrosius neppe undladt paa den samme Maade at antyde, at *„sanctam ecclesiam“* og *„sanctorum communionem“* vare eet Led, som han har antydet, at *„sub Pontio Pilato passus“* og *„et sepultus“* ere eet. Havde den tredje Artikel af den majlandske og romerske Daabsbekjendelse indeholdt *„sanctorum communionem“*, saa vilde Ambrosius ikke have gjort det ganske tydeligt for Katechumenerne, at Ordene *„et in spiritum sanctum — resurrectionem“* eller den tredje Artikel indeholdt fire „sententiæ“, og saa vilde han have overladt det til dem selv at udfinde, hvilke to af deres Dele tilsammen udgjorde een „sententia“. — Al Tvivl om, at *„sanctorum communionem“* har manglet i Ambrosius's Symbol, forsvinder iøvrigt, naar vi betragte hans Bemærkninger over den tredje Artikel. S. derom S. 378 ff.

Med Hovedstedets Udsagn stemmer nu aldeles overens hvad det tredje og fjerde Afsnit i Hoveddelen eller den korte Forklaring af den anden og tredje Artikel udsiger, saa at dette stadfæster fuldkommen hints Udsagn, ligesom omvendt dets Udsagn igjen fuldkommen stadfæstes af hvad hint udsiger.

Ogsaa af Forklaringen af den anden Artikel se vi nemlig, at *„descendit ad inferna“* ikke har staaet i Talerens Daabsbekjendelse, ligesom ogsaa det, som han bemærker om den tredjes Indhold, viser os, at denne har manglet *„sanctorum communionem“* og *„vitam æternam“*.

Forlaringen af den anden Artikel lyder saaledes:

„Hinc Symbolum: „„Credo — unicum dominum nostrum““. Sic dicite: „„filium ejus unicum““. Non unicus Dominus? Unus Deus est, unus et dominus; sed ne calumnientur et dicant, quia una persona[19]*), dicamus filium etiam unicum dominum nostrum. Quia de divinitate patris et filii venitur ad incarnationem ipsius: „„qui natus — et sepultus““; habes et passionem ipsius et sepulturam. „„Tertio die — a mortuis““; habes et resurrectionem ejus. „„Ascendit — et sedet ad dexteram patris““. Vides ergo, quia caro divinitati imminuere nil potuit; immo de incarnatione triumphus magnus quæsitus est Christo. Qua ratione enim, ubi de morte ascendit, sedet ad dexteram patris? Quasi qui patri retulerit bonum fructum voluntatis. Duo habes: „„surrexit a morte, sedet ad dexteram patris““. Nullum ergo potuit afferre caro divinitatis gloriæ detrimentum. Duo habes: aut quasi secundum prærogativam divinitatis et substantiæ generationis suæ dominus noster Jesus Christus sedet ad dexteram, a morte surrexit: aut certe quasi triumphator æternus, qui bonum regnum Deo patri comparavit, prærogativam sibi suæ victoriæ vindicavit, sedens ad dexteram patris. „„— et mortuos““. Audi, homo! Debes quidem cito credere. Fides ipsa de caritate promatur. Qui amat, nihil derogat; amicus, qui amicum amat, nihil derogat; qui amat dominum, multo magis non debet derogare. Quare dico „„sedet““? Qui amat, habet, quid timeat. Unde „„et mortuos““? Ipse de nobis judicaturus est. Cave ergo detrahere ei, quem judicem habiturus es. Quare hoc mysterium? Numquid non unum judicium est patris et filii et spiritus sancti? Numquid non una voluntas est? Numquid non una majestas? Quare tibi dicitur, quod filius judicaturus*

[19]) Mai bemærker til disse Ord: Cod. *unam passio nam.*

est, nisi ut intelligas, nihil filio derogandum?“ Herpaa (siger) *Symbolet: „„Jeg troer — den Eenbaarne, vor Herre““. Siger saaledes: „„hans Sön, den Eenbaarne““. Er der ikke een Herre? Der er een Gud, ogsaa een Herre; men for at de ikke skulle bagvaske og sige, at der er een Person, ville vi ogsaa kalde den eenbaarne Sön vor Herre. Fordi man* (i Symbolet) *fra Faderens og Sönnens Guddommelighed kommer til hans (dennes) Kjödspaatagelse* (heder det derefter i samme): *„„som er födt — og begraven““;* (her) *har du baade hans Lidelse og Begravelse. „„— tredje Dag fra de Döde““;* (her) *har du ogsaa hans Opstandelse. „„Opfoer — og sidder hos Faderens höjre Haand““. Du ser altsaa, at Kjödet ikke kunde gjöre Guddommen nogetsomhelst Afbræk; nej, omvendt, ved Kjödspaatagelsen blev der en stor Triumph erhvervet af* (eller *for) Christus. Thi hvorledes sidder han* (satte han sig), *da han steg op fra Döden, hos Faderens höjre Haand? Som den, der har bragt Faderen den* (sin) *gode Viljes Frugt tilbage. Du har noget Dobbelt: „„han stod op fra Döden, han sidder hos Faderens höjre Haand““. Kjödet kunde altsaa ikke gjöre noget Skaar i Guddommelighedens Herlighed. Du har Eet af To: enten sidder vor Herre Jesus Christus efter sin Guddommeligheds og Födsels Væsens (Beskaffenheds) Fortrin ved den höjre Haand, er han* (efter dette Fortrin) *staaen op fra Döden, eller han har idetmindste som en evig Triumphator, der har erhvervet Gud Fader et godt Rige, tilegnet sig sin Sejrs Fortrin, idet han sidder* (har sat sig) *hos Faderens höjre Haand. „„— og Döde““. Hör, Menneske! Du maa snart tro. Troen selv hente du frem* (lade du frembringes, födes) *af Kjærligheden. Hvo, som elsker, unddrager ikke* (den, som han elsker) *Noget; en Ven, som elsker en Ven, unddrager* (ham) *ikke Noget; den, som elsker Herren, maa endnu langt mindre unddrage Ham Noget. Hvorfor siger jeg: „„han*

sidder"? *Hvo, som elsker, har Noget, han maa frygte. Hvorfor* (siger jeg) „*og Döde*"? *Han vil holde Dom over os. Vogt dig altsaa for at unddrage den Noget, som du vil have som Dommer. Hvorfor dette Mysterium? Er der ikke een Faderens og Sönnens og den Helligaands Dom? Er der ikke een Vilje? Er der ikke een Majestæt? Hvorfor siges der dig, at Sönnen vil dömme, om ikke for at du maa indse, at der ikke maa unddrages Sönnen Noget*".

Her antydes og for en Del anføres, berøres og for en Del omtales alle den anden Artikels Led (Christi Guddom, Hans Fødsel af den Helligaand og Jomfru Maria eller Hans Kjødspaatagelse [20]), Hans Lidelse og Begravelse, Hans Opstandelse,

---

[20]) Disse to Led havde iövrigt Ambrosius allerede omtalt i Hoveddelens förste, indledende Afsnit. Det heder nemlig her: „In hoc symbolo divinitas trinitatis æternæ evidentissime comprehensa est unius operationis. *Patrem et filium et spiritum sanctum,* hoc est venerabilem Trinitatem. Et quod fides nostra ita sit, ut pari genere credamus in patrem et filium et spiritum sanctum. Ubi enim nulla discretio majestatis est, nec fidei debet esse discretio. — Deinde frequenter admonui, quod dominus noster Jesus Christus filius Dei solus carnem istam suscepit, corporis forma. Corporis istius veritate factus est ut homo; sed habet singulare privilegium generationis suæ: non enim ex virili natus est semine, sed *generatus spiritu,* inquit, *sancto ex Maria virgine.* Prærogativam auctoris coelestis agnoscis; factus quidem ut homo, ut infirmitates nostras in sua carne susciperet, sed cum privilegio venit majestatis æternæ". Ligesaa havde han ogsaa omtalt dem lejlighedsvis i Hoveddelens andet Afsnit eller den Del af Talen, hvori han bekjæmper den aquilejensiske Kirkes Tilsætning til den förste Artikel „*invisibili et impassibili*". Deraf kommer det vel ogsaa, at han i Forklaringen af den anden Artikel berörer begge og især Incarnationen saa kort.

Den Korthed, hvormed Ambrosius overhovedet har omtalt Symbolets Led, og hvormed ogsaa de övrige vesterlandske Kirkelærere, af hvilke vi endnu have Taler „in traditione symboli" (eller „in redditione symboli") tilovers, have omtalt dem, forklarer sig deraf, at Katechumenerne ved „traditio symboli" (eller „redditio symboli") ikke for förste Gang hörte tale om alle de Gjenstande, der danne Symbolets Indhold, men allerede mange Gange i Katechumenatets tidligere Stadier havde hört tale mere eller mindre udförligt om dem, snart om den ene, snart om den anden, at de

Hans Himmelfart, Hans Sæde ved Faderens højre Haand, Hans Gjenkomst for at dømme Levende og Døde), med Undtagelse alene af „*descendit ad inferna*“ eller Christi Nedfart til Helvede. Om denne finde vi ikke den allerringeste Antydning, om denne hersker der den dybeste Taushed. Ambrosius gaar her paa samme Maade fra „sepultura“ umiddelbart over til „resurrectio“, som han gjør det paa det ovenfor omtalte Hovedsted.

Hvad Ambrosius siger om den tredje Artikel, lyder, som følger:

„*Ergo vide: credes et in patrem, credes et in filium. Et quid tertio? et in spiritum sanctum. Quæcunque accipies sacramenta, in hac trinitate accipies. Nemo te fallat. Vides ergo unius operationis, unius sanctificationis, unius majestatis esse venerabilem trinitatem. — Sane accipe rationem, quemadmodum credimus in auctorem; ne forte dicas: „„sed habet et in ecclesiam, sed habet et in remissionem peccatorum, sed habet et in resurrectionem““. Quid ergo? Par causa est. Sic credimus in Christum, sic credimus in patrem, quemadmodum credimus et in ecclesiam, et in remissionem peccatorum, et in carnis resurrectionem. Quæ ratio est? Quia qui credit in*

---

alle allerede vare dem bekjendte, Noget, som ogsaa for Incarnationens eller den anden Artikels andet Leds Vedkommende af Ambrosius antydes i Ordene: „Deinde frequenter admonui“. Dette gjorde, at ved „traditio symboli“ kun kortere Hentydninger vare fornødne. Det var kun den formelige Daabsbekjendelse eller Daabsbekjendelsesformelen, den christelige Troes Grundsandheder i deres bestemte Rækkefølge, Orden og Sammenhæng, med hvilke Katechumenerne først ved „traditio symboli“ bleve bekjendtgjorte, og om hvilke der ved denne Anledning eller undertiden ogsaa først ved „redditio symboli“ blev gjort en Del korte forklarende Bemærkninger for dem. Ved den samme Anledning blev der naturligvis oftere ogsaa talt om Navnet Symbolum, om Symbolets Oprindelse og Forhold til Skriften, om at Symbolet ikke maatte opskrives og om andre lignende Ting.

auctorem, credit et in opus auctoris. Denique ne hoc ingenii nostri putetis, accipite testimonium: „„si mihi non creditis, vel operibus credite““. Ergo hoc habes. Nunc fides tua amplius elucebit, si in opus auctoris tui fidem veram et integram putaveris deferendam. In „„ecclesiam sanctam““, et in „„remissionem peccatorum““. Crede ergo ex fide, quia omnia tibi peccata remittuntur. Quare legisti in evangelio, dicente domino, „fides tua te salvum fecit“. — „„resurrectionem““. Crede, quia resurget et caro. Quid enim opus fuit, ut Christus carnem susciperet? quid opus fuit, ut Christus mortem gustaret, sepulturam susciperet et resurgeret [21]*), nisi propter tuam resurrectionem? Totum hoc sacramentum tuæ est resurrectionis. Si Christus non resurrexit, vana est fides nostra; sed quia resurrexit, ideo est firma fides nostra“. Altsaa se: Du skal (vil) tro paa Faderen, du skal (vil) ogsaa tro paa Sönnen. Og hvad for det Tredje? ogsaa paa den Helligaand. Alle Troeshemmeligheder, som du vil modtage* (høre om, som ville blive dig overleverede, foredragne), *vil du modtage i denne Trinitet? Lad dig ikke bedrage af Nogen. Du ser altsaa, at den tilbedelsesværdige Trinitet er af een Virksomhed, een Helliggjörelse, een Majestæt. — Ja, hör om den Maade, hvorpaa vi tro paa Ophavet (Ophavsmanden); for at du ikke maaske siger: „„Men det* (Symbolet) *har ogsaa:* (Jeg tror) *paa Kirken, men det har ogsaa:* (Jeg tror) *paa Syndernes Forladelse, men det har ogsaa:* (Jeg tror) *paa Opstandelsen““. Hvad* (skulle vi) *altsaa* (sige)? *Sagen er den samme. Vi tro saaledes paa Christus, vi tro saaledes paa Faderen, som vi ogsaa tro paa Kirken, og paa Syndernes Forladelse, og paa Kjödets Opstandelse. Hvad er Grunden? Fordi*

[21]) Ogsaa her mangler Nedfarten.

den, som tror paa Ophavsmanden, ogsaa tror paa Ophavsmandens Verk. Endelig for at I ikke maa holde dette for Noget, som er kommet af vort eget Hoved, saa modtager et Vidnesbyrd: „„dersom I ikke ville tro mig, saa troer Gjerningerne““ (Joh. 10, 38). *Altsaa dette har du. Nu vil din Tro lyse mere frem, naar du synes, at du maa skjænke din Ophavsmands Verk en sand oy fuld Tro. Paa den „„hellige Kirke““ og paa „„Syndernes Forladelse““. Tro altsaa med en ret Tro* (af Hjertet), *at alle Synder blive dig forladte. Derfor har du læst i Evangelium* (om dette), *idet Herren siger: „Din Tro har frelst dig“* (Matth. 9, 22. Marc. 5, 34. 10, 52; Luc. 7, 50. 8, 48. 17, 19. 18, 42). — *„„Opstandelse““. Tro, at ogsaa Kjödet vil staa op. Thi hvad havde Christus behövet at paatage sig Kjöd? hvad havde Christus behövet at smage Döden, at tage Begravelsen paa sig og at staa op, hvis ikke for din Opstandelses Skyld? Hele denne Troeshemmelighed er din Opstandelses* (Troeshemmelighed eller *hörer din Opstandelse til). Dersom Christus ikke er staaet op, saa er vor Tro forgjæves, men fordi han er staaet op, derfor er vor Tro en fast* (sikker)“.

Her antydes og anføres, berøres og omtales alle den tredje Artikels Led (den Helligaand [22]), den hellige Kirke, Syndernes Forladelse og Kjødets Opstandelse) med Undtagelse alene af *„sanctorum communionem“* og *„vitam æternam“*. Om disse høre vi ikke et eneste Ord, om dem ties der fuldkommen. Og denne fuldkomne Taushed om dem vilde, hvis de havde udgjort Bestanddele af Talerens Daabsbekjendelse, være saa meget uforklarligere og ubegribeligere, som han antyder og anfører, berører og omtaler Leddene fra *„sanctam ecclesiam“* indtil *„carnis resurrectionem“*, i hvis Midte *„sanctorum communionem“* og i hvis Slutning *„vitam*

[22]) Om dette Led havde Ambrosius ogsaa allerede talt i Hoveddelens förste, indledende Afsnit. S. det Not. 20 meddelte Sted.

ætérnam" staar i vor nærværende romersk-occidentalske Daabsbekjendelse, ikke færre end tre Gange (1. „*sed habet et in ecclesiam, sed habet et in remissionem peccatorum, sed habet et in resurrectionem*"; 2. „*quemadmodum et credimus in ecclesiam, et in remissionem peccatorum, et in carnis resurrectionem*"; 3. „*In ecclesiam sanctam et in remissionem peccatorum*". — *resurrectionem*"). Overalt møde vi kun de tre Led om Kirken, Syndernes Forladelse og Opstandelsen, og overalt møde vi dem i den samme Orden og paa den Maade, at det andet umiddelbart følger paa det første og der efter det tredje ikke findes noget fjerde. Er det da paa nogen Maade troligt, at Ambrosius's Daabsbekjendelse skulde have indeholdt de to Led „*sanctorum communionem*" og „*vitam æternam*"! Og hvor slaaende og Sagen aldeles afgjørende er ikke Overensstemmelsen mellem Hovedstedet og Forklaringen af den tredje Artikel! Hist siger Ambrosius, at der fra „*Et in spiritum sanctum — resurrectionem*", d. v. s. i den tredje Artikel, ere fire Led, her, hvor han omtaler denne Artikel, anfører og omtaler han stedse kun fire.

Ambrosius's Vidnesbyrd om, at de tre Led „*descendit ad inferna*", „*sanctorum communionem*" og „*vitam æternam*" have manglet i det ældre romerske Symbol, staar iøvrigt ingenlunde alene, men stadfæstes af en lang Række af andre Vidnesbyrd. Se, hvad Mangelen af „*descendit ad inferna*" angaar, foreløbig det B. I S. 487 ff. Fremsatte [23]), og an-

[23]) Hvor klare og stærke enkelte af disse Vidnesbyrd ere, viser f. Ex. et Sted af Augustins anden „Sermo in traditione symboli" („Sermo" 213). Augustin siger nemlig her: „„*Sub Pontio Pilato crucifixus*"", qui Jesus Christus, unicus Dei filius, dominus noster. „„*Et sepultus*"", qui Jesus Christus, unicus Dei filius, dominus noster. Sola caro jacet, et tu dicis: dominus noster. Dico, plane dico: quia vestem intueor, et vestitum adoro. Caro illa illius vestimentum fuit: quia, cum in forma Dei esset, non rapinam arbi-

gaaende Mangelen af „*vitam æternam*“ foreløbig det p. s. St. S. 12 f. Meddelte.

Om Ordlyden af det majlandske og romerske Symbols enkelte Led giver Ambrosius os i „Explanatio“ kun for en Del sikker Oplysning, idet han oftere kun anfører Begyndelses- og Slutningsordene eller kun Begyndelsesordene eller ogsaa kun Slutningsordene af dem og ved deres Anførelse ikke altid strengt holder sig til Symbolets Ord, men undertiden bruger i deres Sted synonyme og overhovedet en og anden Gang angiver dem med en Smule Frihed. Vi maa derfor hist og her supplere hans Angivelser af hans „Tractatus in symbolum apostolorum“ (s. om denne S. 315 Not.) og af de øvrige Documenter, som vi besidde om det ældre simplere romerske Symbols Ordlyd (s. disse Documenter hos Hahn, p. d. anf. St. S. 3—9).

Hvad den første Artikel angaar, saa kan der naturligvis ikke være Spørgsmaal om, at den har indeholdt og er begyndt med Ordene „*Credo in Deum patrem*“ [24]). At den ogsaa maa have indeholdt „*omnipotentem*“, se vi af Ordene: „et quoniam symbolum Romanum nos tenemus, ideo (in)visibilem et (im)passibilem patrem omnipotentem illi æstimarent“ i Hoveddelens andet Afsnit og af alle Documenter over det ældre romerske Symbols Ordlyd. Derimod finde vi i „Explanatio“ ikke noget Spor af, at den ogsaa har indeholdt

---

tratus est esse æqualis Deo; sed semetipsum exinanivit, formam servi accipiens, non formam Dei amittens; in similitudine hominum factus, et habitu inventus ut homo. Non contemnamus solam carnem: quando jacuit, tunc nos emit. Quare nos emit? Quia non semper jacuit: „„*Tertia*““ enim „„*die resurrexit a mortuis*““. Hoc sequitur in symbolo“ (Aug. Opp. T. V p. 940 ed. Bened.).

[24]) „*Credo*“ findes i Slutningens anden Afsats; „*Deum*“ er antydet i Ordene „unus Deus est“ og „quia de divinitate patris“ i Hoveddelens andet Afsnit; „*patrem*“ endelig möde vi paa flere Steder, f. Ex. i Hoveddelens förste, indledende Afsnit.

Ordene *„creatorem coeli et terræ“*. Disse Ord anføres aldrig udtrykkelig i de elleve første cc. af Ambrosius's „Tractatus in symbolum Apostolorum“, hvori den første Artikel omhandles, og mangle i alle de øvrige Documenter over den oldromerske Daabsbekjendelses Ordlyd. Mai har derfor med Uret tilføjet dem til *„Credo — omnipotentem“* (s. Not. 12).

Hvad den anden Artikel betræffer, saa har dens første Led lydt: *„et in Jesum Christum* (eller *„Christum Jesum“) filium ejus unicum, dominum nostrum.* At det har indeholdt Ordene: *„filium ejus unicum, dominum nostrum“*, se vi af Begyndelsen af Hoveddelens tredje Afsnit, og at *„et in Jesum Christum“* (eller „C. J.“) er gaaet foran disse Ord, lære vi af de øvrige Documenter, som gjøre os bekjendt med det romerske Symbols oprindeligere Skikkelse [27]). — Den anden Artikels andet Led har efter Ordene *„qui natus et sepultus“* i Forklaringen af den anden Artikel begyndt med *„qui natus“* og efter Slutningens andet Afsnit *(„credo — virgine“)* og Ordene *„sed generatus spiritu, inquit* (Symbolet), *ex Maria virgine“* i Hoveddelens første Afsnit sluttet med *„ex Maria virgine“*. At dens midterste Del har lydt *„est de spiritu sancto“*, erfare vi af Ambrosius's Tractat over Symbolet („Et ista mirabilis nativitas“, heder det her i c. 12, „qua Christus homo *natus est, de spiritu sancto ex Maria virgine* facta, sicut fides hujus symboli testatur. — Recte itaque *de sancto spiritu et Maria virgine* secundum carnem eum *natum* fatemur“), af de andre Documenter om det oldromerske Symbols Ordlyd og for en Del ogsaa af de anførte Ord, i hvilke den

[26]) Efter Begyndelsen af den anden Artikels Forklaring: „Hinc symbolum: „„*Credo — unicum dominum nostrum*““ kunde det synes, som om denne Artikel har begyndt med „*Credo*“. Men A. kan dog have gjentaget dette i Spidsen for hele Symbolet staaende Ord istedetfor at sætte dets i Symbolet selv staaende Repræsentant „*et*“; og at han har gjort dette, vise de øvrige Documenter, som gjøre os bekjendte med det oldromerske Symbols Ordlyd.

blotte Ablativ „spiritu sancto“ ligesaavel som Ordet „generatus“ tilhører Ambrosius, som betjente sig af et lidt friere Udtryk [27]). — Den anden Artikels tredje Led har efter Hoveddelens tredje Afsnit (*„„qui natus et sepultus““*; habes et passionem ipsius et sepulturam“) og efter Slutningens andet Afsnit (*„„Sub Pontio Pilato passus et sepultus““*; habes passionem et sepulturam“) sluttet med *„et sepultus“* og efter det sidstnævnte Afsnit indeholdt Ordene *„sub Pontio Pilato“*. Efter det samme Afsnit (sml. ogsaa det førstnævnte) synes der paa Ordene *„sub Pontio Pilato“* at være fulgt Ordet *„passus“*. Men da baade Ambrosius's „Tractatus in symbolum Apostolorum“ (c. 12. „Qui filius Dei et hominis homo Jesus Christus pro nostra salute *„„sub Pontio Pilato crucifixus est et sepultus““*. Vera igitur caro ex virgine suscepta est, vera crucifixa, vera sepulta, vera est post tertiam diem resuscitata“; c. 14. „Rideas licet —, quod in eo spem meam locem, quem *crucifixum* mortuumque [28]) profiteor“) og alle de øvrige Documenter over det oldromerske Symbols Ordlyd have *„crucifixum“*, saa maa vel Ambrosius i Slutningens andet Afsnit have ombyttet det mere bestemte *„crucifixus“* med det almindeligere *„passus“*, idet han ikke stricte bandt sig til Symbolets Ordlyd. Sml. *„generatus spiritu sancto,* inquit (Symbolum“) i Hoveddelens første Afsnit istedetfor Symbolets *„natus ex spiritu sancto“* og *„resurrexit a morte“* i Forklaringen af den anden Artikel istedetfor *„resurrexit a mortuis“*. — Om at den anden Artikels fjerde Led har lydt: *„tertia die resurrexit a mortuis“*, lade Ordene: *„„Tertio die a mortuis““*, habes et resurrectionem ejus“, og *„surrexit*

[27]) Efter Mai har den anden Artikels andet Led lydt: *„qui conceptus est de spiritu sancto, natus ex Maria virgine“* (s. Not. 12). Men dette er efter det i Texten Fremsatte urigtigt.

[28]) „Dies wohl nur Erklärung des *„„sepultus““*, bemærker Hahn, p. d. anf. St. til Ordet „„mortuumque““.

a morte" (frit for „*a mortuis*") i Forklaringen af den anden Artikel og Ordene „*tertia die*" i Slutningens andet Afsnit ingen Tvivl tilbage. — Det femte Led har efter den førstnævnte Del af „Explanatio" („*ascendit et sedet ad dexteram patris*") begyndt med „*ascendit*". At der efter dette Ord endnu er fulgt „*in coelos*", se vi af Ambrosius's „Tractatus" over Symbolet (c. 14. „Nam quid sequatur accipito! „„*Tertia die resurrexit a mortuis, ascendit in coelos, sedet ad dexteram patris, inde venturus est judicare vivos et mortuos*"") og af de øvrige Documenter over det oldromerske Symbols Ordlyd. — Det sjette Led har efter Forklaringen af den anden Artikel lydt: „*sedet ad dexteram patris*". — Det syvende og sidste endelig har efter Hoveddelens tredje og Slutningens andet Afsnit sluttet med „*et mortuos*", og, da disse Ord forudsætte „*vivos*", med „*vivos et mortuos*". At der foran disse Ord er gaaet „*judicare*", se vi af hele Forklaringen af Leddet i Hoveddelens tredje Afsnit. At endelig Leddet begyndte med „*inde venturus est*", se vi af Ambrosius's „Tractatus" (s. det sidstanførte Sted af samme) og af alle de øvrige Documenter om det oldromerske Symbol.

Hvad endelig angaar den tredje Artikel, saa kan det ikke betvivles, at den har lydt: „*Et in Spiritum sanctum, sanctam ecclesiam, remissionem peccatorum, carnis resurrectionem*", hvad ogsaa Mai antager (s. Not. 12). — „*Et in spiritum sanctum*" er sikret derved, at disse Ord findes i Slutningens anden Afsats; „*sanctam ecclesiam*" ved Ordene „sed habet et in *ecclesiam*" — „quemadmodum et credimus in ecclesiam", — „In *ecclesiam sanctam*" i Forklaringen af den tredje Artikel og derved, at alle øvrige Documenter over det ældre romerske Daabssymbols Ordlyd have det; „*remissionem peccatorum*" ved Ordene „sed et habet in „„*remissionem peccatorum*"", — „et in remissionem peccatorum", — „et in *remissionem peccatorum*" i Forklaringen af den tredje

Artikel; „*carnis resurrectionem*“ endelig ved „*resurrectionem*“ i Slutningens anden Afsats og ved Ordene „sed habet et in *resurrectionem*“ —, „et in carnis resurrectionem“ — „*Resurrectionem*“. Crede, quia resurget et caro“ i Forklaringen af den tredje Artikel [29]).

[29]) Af Ordene „sed habet et in ecclesiam &c“. og „In ecclesiam sanctam et in remissionem peccatorum“ kunde det synes, som om den tredje Artikel havde lydt: „*Et in Spiritum sanctum, in* (eller „*et in*“) *sanctam ecclesiam, in* (eller „*et in*“) *remissionem peccatorum, in* (eller „*et in*“) *carnis resurrectionem*“. Men en saadan Form af den tredje Artikel vilde ikke være vesterlandsk, endsige romersk, men österlandsk. A. har paa begge Steder kun derfor talt, som han gjör, fordi han refererede „*in*“ ogsaa til den tredje Artikels tre sidste Led og forudsatte, at ogsaa hans Tilhörere vilde gjöre dette.

Tillæg til S. 313—15.

S. 314 Not. 9, 2, 3) er der blevet bemærket, at ogsaa den Omstændighed, at Taleren i „Beati Ambrosii Mediolanensis Explanatio symboli ad initiandos“ siger, at Arianerne havde benyttet Ordene „invisibili et impassibili“ i det aquilejensiske Symbol til Forsvar for sin Hæresi og til Bagvaskelser mod hans og den romerske Kirke, hvis Symbol hans Kirke bekjendte sig til, vidner for, at Talen virkelig er bleven holdt af Ambrosius, idet der paa den ene Side deraf sees, at Taleren har været en Mand, der havde at stride med Arianerne og bekjæmpede dem, og idet paa den anden Kampen mod Arianerne har været en af Ambrosius's Livs Hovedopgaver og Hovedbeskjæftigelser. Hertil maa dog her endnu föjes en dobbelt Bemærkning: for det förste den, at Relationer til Arianismen drage sig gjennem hele Talen, at Taleren paa mange Steder i samme sigter til denne Hæresi og (indirecte) bestrider den, at Talen næsten heltigjennem har en antiariansk Retning og Character, en Retning og Character, hvormed Talerens for Talen saa charakteristiske gjentagne Polemik imod antihæretiske Tilsætninger til Symbolet hænger sammen, og hvoraf den ene og alene synes at være bleven fremkaldt; og for det andet den Bemærkning, at der for en Del finder Berörelser Sted mellem enkelte af de Steder, som referere sig til og gaa mod Arianismen, og mellem Steder i Ambrosius's tre antiarianske Skrifter „de fide libb. V., „de spiritu sancto“ libb. III og „de incarnationis dominicæ mysterio liber“, — to Omstændigheder, der ligeledes kunne tjene til at stadfæste Rigtigheden af Overskriftens Angivelse, at Ambrosius er Talens Forfatter.

En Relation til og en indirect Bestridelse af Arianismen ligger allerede i Ordene: „in hoc symbolo divinitas trinitatis æternæ

evidentissime comprehensa est unius operationis. Patrem et filium et spiritum sanctum, hoc est venerabilem trinitatem. Et quod fides nostra ita sit, ut pari genere credamus in patrem et filium et spiritum sanctum. Ubi enim nulla discretio majestatis est, nec fidei debet esse discretio". — „cum privilegio venit (auctor coelestis, dominus noster Jesus Christus, filius Dei) majestatis æternæ". — Til Arianismen sigtes og Arianismen bekjæmpes indirecte fremdeles i Ordene „Non unicus dominus? Unus Deus est, unus et dominus: sed ne calumnientur et dicant, quia una persona, dicamus filium etiam unicum dominum nostrum". „Quia de divinitate patris et filii venitur ad incarnationem ipsius" &c. —. „„*Ascendit et sedet ad dexteram patris*"". Vides ergo, quia caro divinitati imminuere nihil potuit". — „Nullum ergo potuit afferre caro divinitatis gloriæ detrimentum. Duo habes: aut quasi secundum prærogativam divinitatis" — dominus noster Jesus Christus sedet ad dexteram" &c. — Ipse de nobis judicaturus est. Cave ergo detrahere ei, quem judicem habiturus es. Quare hoc mysterium? Numquid non unum judicium est patris et filii et spiritus sancti? Numquid non una voluntas est? Numquid non una majestas? Quare tibi dicitur, quod filius judicaturus est, nisi ut intelligas, nihil filio derogandum". Mod Arianismen gaar endvidere: „Ergo vide: credes in patrem, credes in filium. Et quid tertio? et in spiritum sanctum. Quæcunque accipies sacramenta, in hac trinitate accipies. Nemo te fallat. Vides ergo unius operationis, unius sanctificationis, unius majestatis esse venerabilem trinitatem". — Endelig: Arianernes Negtelse af Sönnens „omnipotentia" har aabenbart fremkaldt Ordene: „cum habeas in libro apocalypsis Johannis, qui libellus canonizatur et maxime ad fidei proficit fundamentum: ibi enim evidenter omnipotentem dominum nostrum Jesum Christum memoravit (Apoc. 1, 7. 8)".

Hvad Berörelsen mellem disse Steder og Ambrosius's Skrifter mod Arianerne angaar, saa maa i Særdeleshed med det sidstanförte sammenlignes Ordene: „Itaque cum verus et bonus Dei filius, utique omnipotens Deus Dei filius. Num hinc quoque dubitari potest? Supra diximus lectum, quia Dominus omnipotens nomen est ei. Ergo quia filius Dominus, Dominus autem omnipotens, omnipotens est Dei filius. Sed accipe etiam eam, de qua dubitare nequeas, lectionem. „„Ecce venit"", inquit, „„cum nubibus, et videbit eum omnis „„oculus, et qui eum compunxerunt, et plangent se super eum omnes tribus terræ. Etiam, amen. Ego sum α et ω, dicit Dominus Deus, qui est et qui erat et qui venturus est, omnipotens"" (Apoc. 1, 7. 8). Quem igitur compunxerunt, et quem speramus esse venturum, nisi filium? Ergo omnipotens Dominus et Deus Christus est („De fide lib. II c. 3: „„De omnipotente Dei filio init.""). Sml. ogsaa „de incarnationis dominicæ mysterio" c. 10 og fremdeles ogsaa endnu „De fide lib. I c. 2", „Tractatus in symbolum c. 5", „De spiritu sancto lib. III c. 23" og

„Acta concilii Aquilejensis“ Amb. Opp. T. V. p. 174 ed. Paris. fra 1632. — Med de övrige anförte Steder sml. Steder som: „Didicimus, unam esse patris et filii imaginem, unam similitudinem, unam sanctificationem. Didicimus, unam esse operationem, unam gloriam, unam quoque divinitatem. — ubi una divinitas, una voluntas — („De fide lib. II c. 4: „„De domino majestatis Dei filio““). — „superest, ut unius quoque majestatis patrem et filium doceamus. — Acciipiant nunc, quod dubitare non possunt, quod patris et filii una majestas sit“ („De fide lib. III c. 7: „„Quod una majestas et una gloria, una quoque substantia patris et filii““). „Nec solum una operatio est ubique patris et filii et spiritus sancti, sed etiam una atque eadem voluntas („De spiritu sancto lib. II c. 11: „„Quia una voluntas, una vocatio patris““ &c.). „Unus ergo Deus, salva majestate trinitatis æternæ. — Descendit enim spiritus in specie columbæ, ut — unius se cum patre et filio operationis ostenderet“ („De spiritu sancto lib. III c. 15: „„Quia Dominus spiritus sanctus, sicut pater et filius““). „Sed fortassis iterum dicas: Si dominum spiritum dixero, tres dominos declarabo. Numquid, cum dominum filium dicis, aut filium negas, aut duos dominos confiteris?“ („De spiritu sancto lib. III c. 17: „„Quia non tres Domini sed unus Dominus““). — Sml. ogsaa endnu med Ordene: „quasi filius Dei visibilis et passibilis fuerit. — Denique quid dicat audi: „„Deus, Deus respice in me; quare me dereliquisti““? In passione hoc dicit; dominus noster Jesus Christus hoc secundum hominem locutus est, quasi caro dicat ad divinitatem: „„quare me dereliquisti““ i Hoveddelens andet Afsnit med Ordene: „Ergo — et patiebatur secundum corporis susceptionem — et non patiebatur secundum verbi impassibilem divinitatem, quo totius expers doloris est. Denique idem dicebat: „„Deus, Deus meus respice in me; quare me dereliquisti““, quia secundum carnem relictus est, qui secundum divinitatem nec deseri potuit nec relinqui“ („De incarnationis dominicæ mysterio“ c. 5).

Jeg behöver forövrigt neppe at bemærke, at Talen i „Explanatio“ ogsaa i det Tilfælde, at den ikke var af Ambrosius, vilde vedblive at være et meget vigtigt Document for Spörgsmaalet om den oldromerske Daabsbekjendelses Ordlyd og at aflægge et stærkt Vidnesbyrd for, at de österlandske Kirker have tilföjet antihæretiske Tilsætninger til Symbolet og brugt de med dem forögede Bekjendelser som egentlige Daabsbekjendelser. Thi saa meget er aldeles sikkert, at den er af en i det fjerde eller senest i Begyndelsen af det femte Aarhundrede levende italiensk Biskop, hvis Kirke brugte det romerske Daabssymbol. Af en i denne Tid levende Biskop er den af den S. 313 Not. 9, 2 1) anförte Grund, og fra en italiensk Biskop hidrörer den, fordi den, som har holdt den, kjender saa nöje til den aquilejens. Kirkes Daabsbekjendelse, fordi hans Kirke brugte det romerske Symbol, og fordi det Manuscript, som indeholder hans Tale, oprindelig har tilhört Klostret Bobium. — Den sidste Omstændighed stemmer iövrigt godt overens med at Ambr. var Taleren.

Om Daaben.

Af

JØRGEN HANSEN,

resid. Kapellan til Gran.

I.

Naar jeg har søgt Plads i Tidsskriftet for følgende Afhandling om Daaben, kunde det maaske forekomme Flere, som om denne Del af vor Tro i den senere Tid er bleven gjort til Gjenstand for en saa udtømmende Behandling, at den ingen yderligere tiltrænger. Vistnok er ogsaa Læren omhyggeligen belyst og Kirkens Sandhed kraftigt haandhævet mod Vildfarelsen, men jeg tror dog, at der endnu kan være nok at gjøre. Vildfarelse just i dette Punkt er saa dybt begrundet i Vildfarelse i det Hovedsagelige af Christendommen, at man ikke noksom og ofte nok kan træde den imøde; den er saa farlig for det christelige Liv og dog saa vidt udbredt, at der er al Opfordring til at belyse Sandheden og gjendrive Løgnen paa enhver Maade, og ethvert, om ogsaa ufuldkomment, Bidrag hertil bør modtages, da det dog kunde give Anledning til at vise Sagen fra en eller anden Side, som ellers har været mindre paaagtet. Hertil kommer, at jeg tror ogsaa at have en mere personlig Interesse i dette Dogmes Behandling og af at begrunde min Anskuelse derom, da der i en foregaaende Afhandling af mig her i Tidsskriftet er taget et Hensyn til Daaben og denne stillet i et saadant Forhold til det christelige Liv, at en nøjere Belysning deraf og Paavisning af dets Retmæssighed bliver ønskelig. Som Grundlag maa den hellige

Skrifts Lære om Daaben først undersøges og faststilles, og dette er da Hensigten med nedenstaaende Afsnit.

Naar der spørges om den hellige Skrifts Lære om Daaben, da maa der først tages Hensyn til dens Grundlæggelse af vor Herre og Frelser, saaledes som denne i Evangelierne berettes, og dernæst til hvad der dels i Apostlernes Gjerninger læres om dens første Brug, dels i Brevene oplyses om dens Væsen og Plads inden Kirken i de christne Menigheder; af disse Steder ville vi kunne hente en sikker Kundskab om dens Natur, Formaal, Fornødenhed og Betydning; det er en saadan Undersøgelse, vi i det Efterfølgende skulle stræbe efter Evne at anstille.

Førend vi imidlertid gaa over til at betragte Frelserens egne Udsagn om Daaben, ville vi først dvæle noget ved den Maade, hvorpaa Johannes den Døber omtaler den Daab, som han siger den kommende Messias skulde bruge, og ved det Forhold, hvori han sætter den til sin egen. Vi kunne ikke andet end lytte til hans Ord med Opmærksomhed og antage dem for oplysende og belærende, da han sikkert baade paa Grund af sit Forhold til den kommende Frelser og formedelst de Aabenbarelser fra Gud (Joh. 1, 33.), som han modtog, maatte være sat istand til at have en nøjagtig Kundskab og det navnligen om Daaben, som han flere Gange nævner. Han sætter sin og Frelserens Daab mod hinanden og sammenligner dem i Virkekraft; han kalder sin egen en Vanddaab, en Daab med Vand, en Daab til Omvendelse, og Jesu en Daab med den Helligaand og Ild (Matth. 3, 11. Marc. 1, 8. Luc. 3, 16. Joh. 1, 26. 33.). Johannes's Daab kaldes derfor ogsaa, naar der i den hellige Skrift tales om den, en Omvendelsesdaab (*βαπτισμα μετανοιας*. Act. 13, 24.

19, 4. Marc. 1, 4.). Saaledes er Meningen af hans Ord, naar man antager, at han bruger βαπτιζειν i samme Betydning om sin og Frelserens Daab. Det kunde ogsaa synes at maatte være en klar Sag, at naar Johannes bruger dette Verbum om sin egen Handling „at døbe", da kan han kun tillægge det denne ene Betydning, naar han uden videre ogsaa bruger det om, hvad Frelseren vil gjøre, altsaa kun mene den bestemte Handling at døbe. Men nu bruges dette Ord i den hellige Skrift ogsaa i andre Betydninger, saaledes i Matth. 20, 22—23, hvor Jesus dermed betegner de Lidelser, han skulde undergaa, og paralleliserer det med at drikke en Kalk, hvilket andetsteds betegner at lide, undergaa stor Trængsel (Matth. 26, 39. 42. Joh. 18, 11.). Man kunde vel sige, at, naar Johannes i samme Vers og samme Tankeforbindelse bruger det samme Ord om sin Daab, da maa han ogsaa bruge det om en lignende Handling af Jesus, paa begge Steder i een Betydning. Men nu er der Steder, hvor βαπτιζειν i samme Vers bruges baade om Daab og om Annammelsen af den Helligaand (Act. 1, 5. 11, 16.), og man kunde derfor nok ledes til at antage, at Johannes med sine anførte Ord ogsaa sigter til Aandens Sendelse, at Jesu Disciple skulde døbes med den, hvortil kommer, at Ordet πυρι, som han bruger, saa aldeles passer til Begivenheden, der fortælles i Acta (2, 3.). Desuden siger han altid, at Frelseren selv skal døbe dem; men foruden at ikke Jesus selv døbte (Joh. 4, 2.), medens han vandrede her paa Jorden, saa synes ej heller selve Udførelsen af Daaben en saa vigtig Sag, da jo Paulus siger, at Gud ikke havde sendt ham for at døbe (1 Kor. 1, 17.), og Apostlerne bevidne (Act. 6, 2.), at deres egentlige Hverv bestod i Ordets Tjeneste. Anderledes var det derimod med Aandens Meddelelse; den synes i Kirkens første Tid endog at være for en væsentlig Del bunden til Apostlerne selv gjennem deres Hænders Paalæggelse (Act. 8, 15—17. 18. 19, 5—6.). Hvad her

er anført, maatte lede til at fortolke hine Johannes den Døbers Ord om Aandens Udgydelse og ikke om den christelige Daab. Som endnu en Grund herfor kan anføres, at Johannes siger om sin Daab, at den er en Daab med Vand, medens han kun betegner Frelserens som en Daab med den Helligaand. Idet han tilføjer ἐν ὑδατι, bruger han βαπτιζειν i Betydning „overgyde, besprænge, befugte“ uden Hensyn til Materien, hvormed det sker, og ἐν πνευματι bliver saaledes ogsaa Materien, om jeg saa kan sige, eller staar i samme Forhold til Verbet som ἐν ὑδατι; men da kan han ikke nærmest mene Jesu Daab, i hvilken ogsaa Vand bliver anvendt, men derimod heller Aandens Meddelelse, hvortil bruges paa saamange Steder i den hellige Skrift lignende Betegnelser (f. Ex. Joel, 3, 1. 2. נטף, cfr. Ps. 22, 15. Act. 2, 17. 18. Tit. 3, 6. ἐκχεειν), og da vi i Act. 1, 5. finde βαπτιζειν brugt om Aandens Sendelse, kunde ogsaa Johannes have brugt Ordet paa samme Maade, og der ligger altsaa i hans Ord paa hine Steder ikke nogen Vished for, at han har talt om den christelige Daab og sammenlignet dens Virken med sin. Imidlertid kan dog ikke benegtes, at han ved Guds Aand kunde være ledet til i sine Ord at tage et Hensyn ogsaa til den og derfor just har talt paa den Maade; fornemmeligt er det ham om at gjøre at fremhæve sin egen Ringhed mod den kommende Messias's ophøjede Stilling, idet han fremstiller, med hvilke ganske andre og kraftigere Midler Jesus vil virke paa Sine, og hvor langt de Gaver, denne vil meddele, overgaa dem, som han har modtaget til sin Raadighed, og derfor kunne vi vistnok i ethvert Tilfælde benytte disse hans Ord som et Bevis for, at, dersom Frelseren i sit Samfund skulde behage at anvende Daab, da vilde dennes Kraft og Virksomhed være af en langt anden og mægtigere Art end dens, som Johannes anvendte, der væsentlig kun var en Daab med Vand — symbolsk og med blot Symbolets Virken paa Menneskesjælen.

Jesus døbte ikke selv, men hans Disciple (Joh. 4, 2.), og den Daab var ikke forskjellig fra Johannes's; Ordene i V. 1 synes at sætte begge Slags ved Siden af hinanden (Joh, 3, 22. 23. 26.); ej heller synes Jesus at have fundet det Magtpaaliggende at bruge Daaben, medens han vandrede her paa Jorden; ialfald se vi ham ikke at give sine Apostle nogen Befaling at døbe, da han udsendte dem for, som han selv siger, at prædike Gudsrigets Nærhed (Matth. 10, 7. Luc. 9, 6. Marc. 6, 12.). Han nævner Intet om Daaben, da han giver dem den fornødne Myndighed i Udførelsen af dette deres Hverv (Matth. 10, 8.), og ligesaalidt da han udsender sine 70 Disciple (Luc. 10, 1.); og medens Johannes anser sin Gjerning at døbe saa vigtig, at han endog valgte Steder, som ved sin Vandrigdom vare skikkede til Daab (Joh. 3, 23.), og derfor især opholdt sig i Nærheden af Floden Jordan, saa se vi Frelseren opholde sig midt iblandt Menneskene i Stæderne, paa Vejene, i Jerusalem, overalt, hvor han kunde træffe mange Folk, uden Hensyn til, om der var meget Vand. At døbe med Vand til Omvendelse var ikke hans Hverv, men at stifte det Gudsrige, som for Johannesdaaben blot var et kommende og et, som skulde forberedes; det var først siden, naar hans Rige var stiftet paa Jorden, at Daaben i hans Samfund vilde faa sin Betydning. Aarsagen til, at Frelseren hverken selv døbte eller fandt dette saa vigtigt, at han særskilt sørgede for, at det kunde ske af hans Disciple, og gav dem Befaling derom, da han under sit jordiske Liv udsendte dem, var vistnok ikke, fordi han ingen Vegt lagde paa denne Skik; thi han lod sig jo selv døbe, og om han end ikke døbte selv, saa lod han dog sine Disciple døbe, naar Lejlighed gaves (Joh. 4, 2.), og det kunde derfor ikke være, fordi han selv vilde udføre Daaben, naar de af Apostlerne Vakte kom til ham, at han undlod at give dem ved Udsendelsen nogen særskilt Befaling til at anvende den: vi have derfor Ret til

at antage, at den ikke dengang fandtes i hans Samfund som nogen bestemt optagen Skik. Ogsaa Jesus vilde vistnok have en Daab i sit Samfund, gav Befaling derom, førend han forlod Verden med sin synlige Nærværelse, og knyttede sin Forjettelse til den; men denne Daab, saaledes som han vilde den skulde være blandt Sine, Daab med Helligaand og Kraft, den kunde først finde Sted, naar hans hele Verk her paa Jorden var fuldført, naar hans Rige med dets Kraftens Midler var stiftet, naar hans Aand var kommen og havde taget blivende Bolig i hans Kirke (Joh. 7, 39.); han kunde derfor ikke, saaledes som Johannes, finde det saa fornødent at anvende Daaben med Vand til Omvendelse; det var hans Hensigt, at den skulde blive noget Mere, og hvad han vil den skulde blive, siger han os med udtrykkelige Ord.

Vi have en Omtale af Frelseren om den Daab, han vil grunde, og om dens Virksomhed i Joh. 3, 3 flgg.; til vor Belærelse om dens Kraft og Betydning ere disse hans Ord os af særdeles Vigtighed, og vi skulle derfor nu gaa over til deres nøjere Betragtning og Overvejelse. Nicodemus's Spørgsmaal til Jesus berettes der os Intet om, men hans Ord i V. 2 tyde paa, at han ønsker Oplysning i en Sag, hvori alene en Lærer sendt af Gud kan vejlede ham, og naar vi se hen til hans senere Opførsel (Joh. 7, 50. 19, 39.) og til Frelserens Svar, synes det klart, at han har spurgt omtrent som hin Lovlærde, hvad han skulde gjøre for at arve et evigt Liv (Luc. 10, 25.) — et Spørgsmaal, som vi ogsaa andetsteds finde stilet til Jesus og Evangeliets Forkyndere (Matth. 19, 16. Act. 16, 30. cfr. Luc. 3, 10. Act. 2, 37. 9, 6.). Hvorledes nu end Frelserens Ord i V. 3 fortolkes, saa er det dog vist, at han i dem vil give tilkjende, at der maa foregaa en saa total og gjennemgribende Forandring, at denne maa kaldes en Fødsel, dersom Mennesket skal indkomme i Guds Rige og blive saligt, og da nu Nicodemus ikke forstaar, hvorledes en

saadan Forandring kan foregaa, siger Frelseren til ham i V. 5: „Uden at Nogen bliver født af Vand og Aand, kan han ikke indkomme i Guds Rige", og antyder i V. 6, at kun den, som er født af Aanden, er af en saadan Beskaffenhed, at han kan komme til Gud, som selv er Aand. Idet nu Frelseren taler saaledes, har han dermed tillige udtrykt, at en saadan Fødsel er mulig, at ligesom det er nødvendigt for Menneskene at undergaa den, saaledes vil det ogsaa blive gjort muligt for dem. Han bruger Ordet ἄνωθεν. Da han ellers bruger dette Ord i Betydningen fraoven (Joh. 19, 11. cfr. 8, 23. 3, 31.), saa har man antaget, at det her benyttes i samme Betydning; det skulde da være det samme som „født af Gud", et Udtryk, der oftere bruges af Johannes selv (Joh. 1, 13. 1 Joh. 3, 9. 5, 4. 18.), men intetsteds i Johannes's Evangelium af Frelseren, som derimod bruger Udtrykket „at være af Gud" (Joh. 8, 47. 9, 16. 33.). Nicodemus's Svar passer imidlertid ikke til denne Betydning, og da Ordet ogsaa kan bemærke fra først af eller forfra, har man valgt en af disse. At oversætte det fra først af vilde indføre en fremmed Tanke, som om Frelseren havde villet antyde, at Saligheden alene vilde kunne opnaaes gjennem den oprindelige Fødsel; hans følgende Ord staa i Modsigelse hermed, heller ikke bliver Nicodemus's Svar da passende, uden at tale om, at Udtrykket vilde være elliptisk. At fødes „forfra" bliver det samme som den almindelige Oversættelse „paany", thi denne Fødsel forfra kan jo ikke forstaaes anderledes end som en ny Fødsel, en Gjenfødelse; hertil passer ogsaa Nicodemus's Ord godt. En Fødsel „fraoven" eller „af Gud" kunde ikke foraarsage ham som Jøde nogen Tvivl (cfr. 5 Mos. 30, 6. Ps. 51, 12. Jer. 32, 39. Ezech. 11, 19. 36, 26.); thi han vilde have forstaaet dette om en aandelig Forandring og fundet samme i sin Orden; men, naar Jesus taler om en Fødsel forfra eller paany, saa foraarsager dennes Mulighed ham Tvivl eller her rettere Maa-

den, hvorpaa den skulde komme istand. Jesus bebrejder ham heller ikke denne Uvished, men forklarer i V. 5, paa hvilken Maade en saadan Fødsel foregaar. Man maa ikke indvende, at hans Spørgsmaal i V. 9 og Frelserens Bebrejdelse synes at vise, at han har tvivlet om Noget, han som jødisk Skriftlærd burde kjende. Jesus vil i V. 7 udentvivl sige: Du maa ikke forundre Dig over, at jeg taler om Nødvendigheden af at fødes paany — Nødvendigheden af en fuldkommen Forandring; thi det er jo klart, at det syndige Menneske maa fuldkommen forandres, førend det kan indgaa i Guds Rige; denne Forandring er Aandens Verk; dens Gang og Virken kjendes af Virkningen, og Enhver, i hvem den har virket et nyt Menneske, føler dette og kjender Guds Aands Virken i sig. Naar da nu hertil Nicodemus spørger, hvorledes dette kan ske, saa ligger Accenten ikke paa *πως* saaledes som i V. 4, men paa *δυναται;* deri antydes en Tvivl om Muligheden af, at dette kan ske, og deri ligger tillige, at han ikke havde tænkt sig Nødvendigheden af en saadan total Forandring, som Frelserens Ord nu har vist ham at være Meningen. Ved Fødsel af Gud tænker han sig en Forandring af Tænke- og Levemaade, og et saadant Udtryk vilde ikke været ham ubekjendt; men da han hører Tale om en Aandens Virken paa Mennesket, og forstaar, at Talen er om en gjennemgribende Forandring af Menneskets naturlige Væsen, kan han ikke fatte, at dette er muligt og nødvendigt; det er denne Tvivl, Frelseren bebrejder ham, thi som Lærer i Israel burde han vide, at Gud just forjetter sit Folk ved Messias noget Nyt istedetfor det Gamle (Jer. 31, 31 figg.). Nødvendigheden af en saadan Forandring er ikke vanskelig at indse, og saavel den som Guds Vilje og Evne til at virke en Forandring burde ikke være ubekjendt for en Israels Lærer. Hvad derimod angaar Maaden, hvorpaa den skal ske, hvorpaa Gud vilde frelse, hvorved han vilde ligesom bryde Vejen til Himmelen, Saligheden og evigt Liv

og for Aandens Virken, saa vilde vist ikke Frelseren bebrejde Nicodemus, at han var uvidende derom; thi det var just Hemmeligheden, fortiet fra evige Tider, men nu aabenbaret, det var Guds Hjertes Tanke (Rom. 16, 25 flg. 2 Tim. 1, 10. Tit. 1, 3. 1 Petr. 1, 20. Eph. 1, 9. Coll. 1, 26.); den vidste blot han, som var i Faderens Skjød; det hørte med til det Himmelske (V. 12.), medens det Jordiske var Gjenfødelsens baade Nødvendighed og Mulighed; den foregik desuden paa Jorden, medens Forberedelsen til Aandens Sendelse, Forberedelsen til det hele Frelserverk — Fundamentet for Aandens Virksomhed i Menneskesjælen — hørte til Guds himmelske Planer og Raadslag, og det er disse, Forløsningens Mysterier, som Frelseren afhyller i V. 14 flg. Jeg har troet at burde fremstille korteligen denne Sammenhæng i Frelserens Tale med Nicodemus, og skal nu vende tilbage til V. 5, hvor han belærer os om, hvorledes Gjenfødelsen foregaar. Han nævner ikke her dens Fundament, men omtaler kun Middelet. Gjenfødelsen sker ved Vand og Aand; disse udgjøre det Middel, hvorved den bliver Mennesket tildel; begge føjes sammen, og ligesom Johannes (1 Joh. 5, 6.) siger i en anden Forbindelse „ikke med Vand alene, men med Vand og Blod", saaledes kunne ogsaa vi her sige „ikke med Vand alene, men med Vand og Aand", og, ligesom Frelseren, naar han siger: „Kjødet gavner Intet, det er Aanden, som levendegjør" (Joh. 6, 63.), kunne vi tilføje: Vandet gavner Intet, det er Aanden, som levendegjør. Og dog var ogsaa Vandet nødvendigt ligesom Kjødet. Christendommen er ingen Idealisme; i den har ogsaa Kjød og Blod sin Betydning; ogsaa dette udgjør et nødvendigt Element i Guds Foranstaltninger til Menneskenes Frelse. Ordet blev Kjød, og om vi end ikke tilfulde kunne indse Nødvendigheden, saa laa dog denne i Guds Vilje, som just saaledes vilde frelse, fordi paa denne Maade Frelsen kunde foranstaltes og blive en virkelig Frelse. Gud sendte sin Søn

i syndigt Kjøds Lignelse (Rom. 8, 3.), og sendte ham, fordi han derved kunde gjøre det muligt, som var Loven umuligt, fordi den var skrøbelig formedelst det samme Kjød; han blev delagtig i Kjød og Blod (Ebr. 2, 14.), forat han derved kunde blive istand til at løskjøbe de i Kjødet levende Mennesker. Saaledes er det ogsaa med Vandet, som Christus her nævner, og som han forbinder med Aanden. Ogsaa Vandet har sin Betydning, og naar Aandens Virken i Jesu Ord knyttes dertil, da foragte vi ikke det ringe Medium paa Gnostikernes Vis, der foragtede Frelserens ringe jordiske Legeme og mente at forherlige det Aandelige hos ham ved at benegte hans fulde Legemlighed; vi finde Herligheden og det Frelsende i begge Faktorer og skue Vandet som det Medium, hvorigjennem ved guddommelig Foranstaltning og anordnende Vilje Aanden skal virke, og sikkert ligger Grunden dybere end i en blot menneskelig Svaghed, som behøver det ydre Tegn: meget mere tro vi at finde Grunden i den samme Orden, efter hvilken Gud gjennem et ydre Faktum, gjennem en virkelig Kjødbliven ikke blot lod forkynde, at nu var Frelsen fuldbyrdet, men ogsaa fuldbyrdede den; altsaa Vand og Aand. At Udtrykket Vand her sigter til Daaben, er nu ikke tvivlsomt. Hvad skulde det vel ellers sigte til? Nicodemus kunde ej heller fornuftigvis forstaa det om Andet; thi saaledes brugtes Vandet ej blot af Johannes den Døber, men ogsaa af Jesu Disciple. Evangelisten, som beretter Samtalen, vilde vistnok have fundet sig foranlediget til at indskyde en nærmere Forklaring, dersom han ikke havde antaget, at Jesu Ord letteligen kunde forstaaes og det naturligvis nærmest om Daaben; han forsømmer ikke ellers et saadant forklarende Tillæg, naar han tvivler om, hvorvidt Ordene vilde opfattes retteligen (Joh. 2, 21. 7, 39. 12, 33.), og han vilde heller ikke her, hvor der kommer saameget an paa Ordenes rigtige Opfattelse, have undladt dette, dersom han ikke havde anseet det ufor-

nødent. Vi kunne altsaa anse det utvivlsomt, at Herren taler om Daabens Vand; dertil knytter han Aandens Virken, og siger, at alene gjennem denne bliver der for Mennesket Adgang til Guds Rige. Forat betegne denne Forenings Kraft bruger han Udtrykket Fødsel, deraf udgaar et nyt Menneske, skikket for Guds Samfund; gjennem dette Bad maa han gaa for at blive salig. Grunden til Aandens frelsende Virksomhed nævner Frelseren siden at ligge i den Foranstaltning, at Gud sendte sin Søn til Verden og hengav ham i Døden. Det var Guds Kjærlighedstanke og Kjærlighedsgjerning, hvorved Frelsen bliver gjort ej blot mulig, men virkelig; men den skal ogsaa blive mulig og virkelig for den Enkelte. De enkelte Mennesker vare ikke frelste derved, at Frelsen var fuldbragt, bleven et Faktum; de maa gaa ind i den, og hver Enkelt blive en Gjenstand for den, og dette sker ikke blot derved, at Frelsens Udførelse forkyndes dem, men derved, at Gud giver dem Del deri, gjør dem skikkede for den, griber dem og skaber hos dem Evnen dertil, baade aabner for dem Adgangen og udruster dem med de fornødne indre Betingelser for Frelsens Opnaaelse, og det er et saadant Stadium i Guds Naadesforanstaltninger og Frelsesgjerninger, Vand og Aand indtager; dette synes at være klart af Ordene og den hele Context. Frelseren vil jo først vise, hvad Menneskene behøve for at blive salige, de maa fødes paany; dette sker ved Vand og Aand; thi for dem, som af Naturen ere Kjød, er det umuligt at komme ind i Guds Rige; de trænge til Noget mere end Guds Hjælp i Anordning af de ydre Betingelser, f. Ex. gjennem Lære, Vejledning, Livsstilling, Exempler o. s. v., der behøves en Forandring, der behøves, at han skaber noget Nyt hos dem, og denne Skabelse fuldbyrdes af Gud ved Vand og Aand, ved en Daab, hvortil Aandens Virken, Aandens Arbejde af ham er knyttet; saaledes bringes Frelsen til den Enkelte; dette foregaar paa Jorden, er Gjenstand for Erfaring,

er jordisk; men Fundamentet for den er det Himmelske (V. 12), Guds Søn kommen i Kjød og korsfæstet; saaledes maa de to Udsagn forbindes: „Ingen uden født af Vand og Aand kan komme i Guds Rige“ — og — „hver den, som tror paa ham, skal ikke fortabes, men have et evigt Liv“.

I Overensstemmelse med denne sin Lære taler vor Herre og Frelser i Marc. 16, 16. Han byder sine Disciple at prædike Evangelium over den ganske Verden, og tilføjer: „Den, som tror og bliver døbt, skal blive salig; men den, som ikke tror, skal fordømmes“. Han taler baade om Salighed og Fordømmelse, og ligesom det Første lyder som en Forjettelse, saaledes det Sidste som en Advarsel. Vistnok kan Stedet ogsaa betragtes som et Udsagn, en Sats om Noget, som er uden Hensyn til Løfte eller Trudsel, men idet han, Guds Søn, siger det, saa ligger der jo ogsaa i Løftet eller Advarslen en real Sag, noget Virkeligt; der konstitueres tillige et Forhold, som vil indtræde. Det Menneske altsaa, som tror og bliver døbt, han frelses, han indgaar i det Guds Rige, i hvilket kun den kan komme, som er født af Vand og Aand. Tro og Daab knyttes til hinanden uopløseligt ved Guds urokkelige Ord, som ikke kan fejle, og som udtaler Guds visse Vilje og Anordning, at ved begge i Forening erholdes Salighed. Paa den anden Side staar Advarslen: den, som ikke tror, skal fordømmes. Man har ment, at i ἀπιστησας ligger indesluttet et μη βαπτισθεις, saa at her er Tale baade om Vantro og Ikkedaab, da Frelseren skulde forudsætte, at de, som i Vantro forskyde Guds Naade, heller ikke lade sig døbe. Imidlertid har han nu blot talt om Vantro, og har derved nærmest fremstillet denne som Fordømmelsens Grund, medens han knytter Salighedens Erholdelse til Tro og Daab. Der er jo ingen Mellemting, Enten — Eller, intet Tredje, Salighed eller Fordømmelse; den, som ikke fordømmes, bliver salig, og den, som ikke bliver salig, fordømmes; men Salighed vindes

gjennem Tro og Daab, og, naar Frelseren lægger Advarslen til, maa Meningen altsaa være: den, som er vantro, fordømmes, om han end er døbt. Daaben er en Guds Gjerning, den er en Gave, men den maa modtages og gribes, annammes og tilegnes; dersom Nogen modstaar, da bliver han ikke frelst, men er Fordømmelsen hjemfalden, han forstøder det Middel, hvorved Gud vil frelse. I ἀπιστησας ligger en Modsætning til πιστις, og ligesom denne har Hørelsen af Guds Ord til sin Betingelse (Rom. 10, 15—17.), saaledes kunne vi nok paastaa det samme om Vantroen og finde Medhold i den hellige Skrift (Joh. 9, 41. 15, 22. Luc. 12, 47. Jac. 4, 17.); Apostelen Paulus synes endog at antyde Nødvendigheden af, at alt Guds Raad med Hensyn til Frelsen fremsættes (Act. 22, 20. 26—27.). Der kunde endog være Anledning til at paastaa, at i ἀπιστησας laa som Forudsætning, at alle Naadens Tilbud maatte være forskudte, at disse maatte været bragte ej blot gjennem Ordet, men ogsaa gjennem de øvrige Guds Naadesforanstaltninger, saaat i Vantroen, naar den endte med Fordømmelse, ogsaa laa Modstand mod den Helligaands Virken i Guds Sakramenter; man kunde i saa Henseende beraabe sig paa Jesu Ord, om at alene Synd mod den Helligaand er utilgivelig (Matth. 12, 31 flg.) og fører til Fordømmelse (cfr. ogsaa Ebr. 6, 4 flg. 10, 26.). En nøjere Granskelse heraf vilde imidlertid føre for langt bort fra vort egentlige Maal; vi henstille det til nærmere Overvejelse og ville blot gjøre opmærksom paa, at ἀπιστησας endog hellere kan siges at indbefatte i sig Daab end Ikkedaab, ialfald er det klart, at i Ordet ligger, at Hjertets Tanke og Vilje er kommen frem, og har aabenbaret sig i en bestemt Form og Retning. At underforstaa her et μη βαπτισθεις vilde endog være en farlig Misforstaaelse, som om Frelseren vilde binde Gud til en ydre Handling; men Gud lader sig ikke saaledes binde, men han binder os, han forpligter os til paa denne af ham anordnede

Vej at søge vor Frelse og tro, at den der er at finde, og det naturligvis, fordi han har sagt det og saaledes i denne Handling nedlagt et Frelsens Middel; men han har nedlagt det deri, ikke saaledes udtømt sig deri, efter pantheistisk Anskuelse, at han ikke kan frelse uden derved.

Jesu Ord hos Joh. og Marc. tjene til indbyrdes at oplyse hinanden. I dem begge udtaler han sig om den Vej, paa hvilken Gud vil komme os tilhjælp og udgyde sin Naades Fylde over os, paa hvilken han ved sin Kraft vil gjøre det muligt for os, som var os umuligt formedelst vor syndige Natur, paa hvilken han vil skabe og virke i os baade at ville og udrette. Vi have kun at overgive os til ham, ikke modstaa ham i Vantro; vi kunne blot forholde os passive i vor Saligheds Sag, alt Positivt og Aktivt er af Gud, og al Frelse udgaar fra hans Virken. Ligesom han af Kjærlighed oprejste den faldne Slægt i sin Søn, vor Herre og Frelser, Jesus Christus, og gjennem hans fuldkomne Lydighed, hans Lidelse og Død beredte vor Gjenløsning, saaledes virker han ogsaa, at vi blive dygtige til at annamme denne Frelse, forat al vor Dygtighed skal være af ham; og dette var jo ogsaa nødvendigt. Dersom der i det Hele skulde være Tale om Redning for os, dersom ikke den hele Foranstaltning, den hele Frelsesgjerning skulde være noget for os Umuligt, blive staaende udenfor os som noget Uvirksomt, da maatte en saadan Virkevej, en saadan Frelsens Orden af ham blive aabnet; thi vi selv ere ikke dygtige til Noget (1 Cor. 3, 5. 2 Cor. 3, 5. Phil. 2, 13.); han har oprettet en saadan Orden og Maade, og Daaben indtager deri sin Plads. Naar man har troet at finde en Modsigelse i disse to Steder, idet Frelseren i Marc. nævner Troen som nødvendig Betingelse og hos Johannes blot Daaben, da beror dette paa en Misforstaaelse; thi man maa lægge Mærke til, at der i disse tvende Udsagn ogsaa er en Forskjellighed, han udtaler sig ikke paa begge Steder om ganske det Samme.

I Johannes's Evangelium nævner han den Maade, hvorpaa Frelse og Salighed alene er mulig (*δυνανται*), og der er altsaa udelukkende kun Tale om Guds Virken; denne medieres efter hans Ord ved Vand og Aand; i Marc. taler han ikke om Muligheden, men om hvad der skal ske, om Virkeligheden, her maa der jo, da Mennesket med sin fri Vilje danner Gjenstanden for Guds Virksomhed, tillige være Tale om, hvad der udkræves, forat Guds frelsende Naade kan blive modtagen; den maa annammes; Mennesket maa tro. Man har ogsaa søgt at forene begge Steder paa den Maade, at man har sagt, at i Johannes taler Jesus om den, som virkelig bliver født af Vand og Aand, uden at indlade sig paa, at Mennesket kan modstaa og saaledes ikke blive gjenfødt, at altsaa Accenten ligger paa *γεννηθῃ*, hvorved Meningen skulde blive: „den, som bliver født af Vand og Aand, idet han ikke ved Vantro gjør Guds Virken paa sig umulig". Hvor sandt end dette i en vis Henseende kan være, saa synes dog Ordenes Hensigt og den hele Tone i Stedet at vise, at her alene er Tale om, hvad der er en nødvendig Betingelse for Indgang i Guds Rige; at Frelseren vil tillægge denne Betingelse en tvingende Magt, kan Ingen paastaa, det ligger heller ikke i Ordene, som meget mere ere saaledes stillede, at de paa det Nøjagtigste udtrykke, hvad de skulle, nemlig hvad der virker Gjenfødelse, ikke hvo der gjenfødes.

Vi have endnu et vigtigt Sted i Evangelierne, hvor Frelseren taler om Daaben, nemlig Matth. 28, 19—20, hvor han giver sine Apostle Befaling om Daab og Lærdom. Efterat han i V. 18 har sagt dem, at ham er given al Magt i Himmelen og paa Jorden, knytter han hertil V. 19 med Slutningsconjunktionen *οὖν*, idet han byder dem at gaa ud og gjøre alle Folk til hans Disciple; til tempus finitum *μαθητευσατε* føjer han to Participier, hvorved han angiver Maaden, hvorpaa Menneskene skulde gjøres til hans Disciple, det første er

βαπτιζοντες og det andet διδασκοντες. Det vedkommer os ikke i denne Undersøgelse at omhandle de Slutninger til Bedste for Barnedaaben, som kunne drages deraf, at Frelseren sætter Befalingen om Daaben før Lærdommen og Undervisningen; vi ville dog mærke os, at dette sker, og deraf ledes til den Slutning, at det er Daaben, som først udkræves for at blive en Christi Discipel, altsaa en Virksomhed fra Guds Side, hvor Modtageren forholder sig passiv. Vi finde i Henhold til, hvad vi før have lært af Jesu Ord i Joh. 3, 5 og Marc. 16, 16 denne Orden mellem Daab og Lærdom ganske begrundet, og kunne benytte dette Sted til at stadfæste Rigtigheden af den Maade, hvorpaa vi have opfattet Frelserens Ord paa de nævnte Steder. Hvad μαθητευειν angaar, da antage vi med mange andre Fortolkere af dette Sted, at det rettest betyder at gjøre til Discipel; i denne Betydning forekommer Ordet i 27, 57., og i Act. 14, 21 bruges det vist ogsaa paa samme Maade; der er altsaa god Grund til at fortolke det saaledes ogsaa her, og synes denne Bemærkelse at passe langt bedre end at gjengive det med „at lære". Imidlertid forekommer det mig, at, om man end oversatte det med: „lærer alle Folk", vilde Meningen ganske blive den samme; thi Lære, Undervisning var Apostlernes egentlige Hverv; det var gjennem deres Ord, at Christi Verk, dets Betydning og Frugt skulde blive stillet Menneskene for Øje, og hvorved disse skulde opvækkes til at aabne sine Hjerter for ham; men denne Lærdom indbefattede i sig Daab og Forskrift, det vil sige: Optagelse i Guds Samfund formedelst det ved Læren bøjede Sind — og Formaning og Belærelse om det nye Liv, der sømmede sig for det Riges Borgere, hvori de havde faaet Del. Efter den Betydning for sit Samfund, som Frelseren i sine forhen anførte Ord havde givet Daaben, er det klart, at for ham maatte den staa som den Del af deres Virken, paa hvilken det først og fremst kom an, saasnart

deres Lære havde vundet saavidt Indgang, at Menneskene begyndte at spørge dem, hvad de skulde gjøre; thi denne Daab, udrustet med Herrrens Kraft, betingede den Virksomhed fra hans Side, uden hvilken Læren ikke vilde kunne bære saliggjørende Frugt; thi Gud maa virke baade at ville og udføre, derfor maa ogsaa hans umiddelbare — sakramentale — Arbejde i Menneskesjælen gaa i Forvejen, førend der kan være Tale om „at holde Alt, hvad Christus befaler". Jesus byder sine Apostle at døbe i Navnet Faderens, Sønnens og den Helligaands. Der bruges Udtrykket εἰς το ονομα, at døbe til En; εἰς bruges vel fordetmeste, men dog ogsaa ἐν (Act. 10, 48.) og ἐπι (Act. 2, 38.), og der er saaledes ingen Grund til at urgere Betydningen af den brugte Præposition. Derimod kunde man maaske ved ὀνομα tænke paa Guds Væsen og Herlighed, hvis ligesom synlige Udtryk hans Navn jo er, saa at med dette Ord skulde antydes, at Daaben gav Adgang til og oprettede Forbindelse med den treenige Gud, at den indrog i hans Væsen, gjorde delagtig i hans Herlighed og meddelte hans Kraft. Ialfald kunne vi vel slutte, at den solenne Maade, hvorpaa Daaben ved disse Ord foreskrives at skulle udføres, betegner, at den Døbte derved indtræder i Forbindelse med Gud, bliver Gjenstand for hans særdeles Virksomhed og meddelagtig i hans Gaver; den Maade, hvorpaa Paulus i 1 Cor. 1, 13. 15. taler om at døbes til sit Navn, antyder dette, ligesaa cfr. 10, 2., og Jesu Befaling at forrette Daaben i den treenige Guds Navn stemmer vel overens med hans andre Udtalelser om den og med den Kraft og Betydning, han i disse meddeler den.

Daaben, saaledes udrustet af Frelseren, modtoge altsaa Apostlerne; det var Gaven til dem fra hans Haand, førend han skiltes fra dem med sin synlige Nærværelse, og hans Befaling var at bringe denne Gave ud blandt Menneskene, overalt hvor de kom med Frelsens Evangelium. Han havde

ved sit mægtige Ord gjort den til Gjenfødelsens Grundvold, til Grundvold for et nyt Livs Opkomst i Sjælen, det ny Liv, hvis Meddelelse til Menneskene han selv havde aabnet Adgang for i sin Gjenløsning ved Lidelse og Død. Dersom Nogen er i Christo, da er han en ny Skabning; men denne ny Skabning bliver han ikke af sig selv, Gud gjør ham dertil, og det ved Vand og Aand, ved den Aands Virken, som den forklarede Frelser skulde sende, som endnu ikke var der og først da kunde komme, naar Christus efter sit fuldendte Frelserværk var forherliget (Joh. 7, 39.).

Førend vi nu gaa over til at undersøge, hvad Apostlerne i deres Breve lære om Daaben, dens Væsen og Kraft, ville vi først kaste et Blik paa dens Anvendelse i den første apostoliske Tid, saaledes som den christne Kirkes Historie i Apostlernes Gjerningers Bog stiller os det for Øje; heraf mene vi at maatte faa en klarere Indsigt i det Forhold, hvori Daaben stod til det christelige Liv, hvorledes den blev anvendt, og hvad Trin i dettes Udvikling den indtog. Omendskjønt Acta ikke just taler saameget om Daaben, som vi kunde ønske, saa dog nok til vor Belærelse i det Hovedsagelige, naar vi blot ville mærke dens Ord. Strax i Begyndelsen møde vi nogle Ord af Frelseren til Disciplene, hvor der vel bruges Udtrykket „døbes“, men hvor dette sigter — som forhen sagt — til noget Andet, nemlig Aandens Meddelelse til dem paa en særegen extraordinær Maade (Act. 1, 5.). Christelig Daab vilde først da finde Sted, naar den christelige Kirke var stiftet, og denne blev til ved den Helligaands Udgydelse Pintsedags Morgen. Vi se derfor endog strax samme Dag Daaben omtalt, anvist som Frelsemiddel og anvendt. Den omtales af Apostelen Peter; efterat han først i 2, 21. med Propheten Joels Ord har anført Paakaldelsen af Herrens Navn som Middel til Redning, saa udtrykker han i V. 38 sin Mening fuldstændigere og nøjagtigere. Da nemlig den Tale, som han

i den modtagne Aands Kraft holder til den sammenstimlede Mængde, havde gjort Indtryk paa Folket og var gaaen dem gjennem Hjertet, og de spurgte, hvad de skulde gjøre, saa svarer Apostelen: „Omvender Eder, og hver af Eder lade sig døbe i Jesu Christi Navn til Syndernes Forladelse, og I skulle faa den Helligaands Gave", og de, som nu gjerne annammede hans Ord, bleve døbte (V. 41.). At her menes den Daab, som Frelseren havde omtalt og befalet, er utvivlsomt. At Apostelen taler om at døbes blot i Jesu Christi Navn og ikke i den treenige Guds, som Jesus havde foreskrevet, kan ikke gjøre os tvivlsomme; thi Daaben betegnes ofte paa den første Maade baade i Acta og Apostlernes Breve (Act. 8, 16. 10, 48. 19, 5. Rom. 6, 3. Gal. 3, 27.), og dog kunne vi ikke være i Uvished om, at den blev udført paa den af deres Herre og Mester befalede Vis og med de foreskrevne Ord; men just fordi Daaben, udført med disse Ord, var en Daab til Christus eller til hans Menighed, fordi den indlemmede i hans Samfund, udrev fra Verden og dens Vanart (Act. 2, 40.), derfor omtales den formodentlig paa denne Maade — at døbes i Jesu Navn, til Jesus Christus. — Peter lægger til *εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν*. Det er vel saa, at ogsaa Johannes's Daab kaldes paa samme Maade; men man maa dog lægge Mærke til, at den benævnes *βαπτ. μετανοιας εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν*, at den kaldes en Omvendelsens Daab, en Daab med Vand til Omvendelse, en Omvendelse til den, som skulde komme; naar altsaa *εἰς ἀφ. ἁμ.* tillægges, antydes derved Endemaalet og ikke Virkningen; den kan ogsaa siges at være til Syndernes Forladelse, fordi den er en forberedende Daab, en Daab *εἰς τον ἐρχομενον*, til hvem Johannes, naar han taler om sin Daab, stedse peger hen, og Paulus udhæver ogsaa dette, naar han i Act. 19, 4. taler om Johannesdaaben. Denne var en *βαπτισμα μετανοιας*, en Daab, som betegnede den Døbtes Omvendelse fra sin forrige Livsvandel for at berede sig til det

kommende Gudsrige, hvori Syndsforladelse vilde være at faa; men Peter formaner først til Omvendelse og føjer derpaa til som Noget, der skulde efterfølge, Opfordring til at døbes; hans Daab kan altsaa ikke være nogen Bodsdaab, men, som han siger, den er εἰς ἀφ. ἁμ., ved hvilken de vilde erholde Syndsforladelse. At dette er Meningen og at Daabens Virkning just er denne, se vi af Ananias's Ord til Paulus, saaledes som Apostelen selv refererer dem i Act. 22, 16.; i Daaben skulde hans Synder aftoes; han vilde altsaa modtage en Daab εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν, og naar Ananias til denne Betegnelse af Daabens Virkning føjer en Opfordring til at paakalde Herrens Navn, da har han rimeligvis i Tanken den Maade, hvorpaa Daaben udføres. — Peter tillægger derpaa som Noget, der fulgte af eller med deres Daab, at de skulle faa den Helligaands Gave; at han tænker sig den som en Følge af Daaben, synes allerede Brugen af Futurum λήψεσθε at gjøre rimeligt; tillige se vi af Act. 10, 45. 47. cfr. 11, 15—17., at han og de øvrige Medchristne betragte Aandens Modtagelse før Daaben som noget Extraordinært, der vækker Forbauselse. At Peter her taler om Daaben og sætter den i et saadant Forhold til Aandens Annammelse, er os en Vejledning til en rigtig Opfattelse af Jesu forhen betragtede Ord om den. Dersom ikke Frelseren havde givet Apostlerne bestemt Befaling om Daaben som nødvendigt Middel for at blive hans Discipel, maatte Peter paa dette Sted kun havt liden Opfordring til at omtale den, og endmindre som Frelsemiddel; han skulde da rimeligvis have indskrænket sig til at indskjærpe den Paakaldelse af Herrens Navn, som han i V. 21 efter Profeten Joel fremhæver. Den indtrufne Begivenhed maatte endog meget mere have ført ham til at betragte den nys annammede Aand som den rette christelige Daab, Daaben med den Helligaand og Ild, og — om han ogsaa efter Christi Befaling hos Matthæus havde opfordret til Daab, saa — dersom ikke

Frelseren just saaledes, som han i Joh. 3, 5. gjør, havde bundet Aandens Virksomhed til Vandet, vilde Apostelen just i de Begivenheder, han havde for Øje, hellere være ledet til den Slutning, at Aanden kunde annammes uden en saadan Daab; thi han og de Øvrige havde jo nu faaet hin uden denne og vare saaledes levende Beviser paa, at denne ikke tiltrængtes for at annamme Aanden; vistnok havde han i den modtagne Guds Aand al Vejledning til Sandheden; men derfor staar jo ogsaa denne Sandhed klart og tydeligt for hans Blik; Aanden udførte strax sin Bestemmelse at minde ham om Alt, hvad hans Herre og Mester havde sagt, og derfor fremhæver han ogsaa, i Overensstemmelse med Jesu Ord, Daaben som nødvendig Betingelse for Samfund med Christo og for Annammelsen af hans Aand.

Hvad der maaske kunde vække Forundring er, at det synes at forekomme de Christne, som om det var i sin Orden, at denne Aandens Gave ikke stod i saadan Forbindelse med Daaben, at den nødvendig tilflød de Døbte med denne, men derimod først kunde annammes senere, og da ved selve Apostlernes Haandspaalæggelse. Der fortælles nemlig i Act. 8, 16., at Aanden ikke var falden paa Nogen i Samaria, som ved Philips Prædiken vare blevne troende og døbte; der siges, at de blot (*μονον*) vare døbte i Herrens Navn, og da Apostlerne kom, bade de for dem, at de maatte faa den Helligaand; de lagde Hænderne paa dem, og de fik den (V. 15. 17.). En lignende Begivenhed omtales i Act. 19, 1 flg., hvor nogle Johannesdisciple fortælles at blive døbte og derpaa ved Pauli Haandspaalæggelse at modtage den Helligaand. Nu er dette just ikke saaledes at forstaa, at Haandspaalæggelse betragtedes som det solenne Middel for Aandens Komme, saaat det var denne Handlings egentlige Betydning; thi den anvendtes ogsaa paa dem, som allerede havde modtaget Guds Aand, og for hvilke den alene blev ligesom en Indvielse til et særeget Kald

i Kirken; saaledes bruges den paa de valgte Diakoner (Act. 6, 6.), hvilke dog vare fyldte med Aanden (se V. 3.); ligesaa paa Barnabas og Paulus anvendtes den af Menigheden i Antiochia, da disse skulde udsendes som Hedningernes Apostle (Act. 13, 3.). Haandspaalæggelse synes dog at betragtes som en Handling, hvorved Aandens Gave formidledes, kun nævnes Daab at være gaaen i Forvejen ligesom en „conditio sine qva non" (Act. 19, 5. 6.). Man har lagt Vegt paa, at det efter Act. Cap. 8 er Haandspaalæggelsen af Apostlerne, der fremstilles som den egentligt virksomme, men derved bliver det ikke mere forklarligt, hvorledes disse Begivenheder og Anskuelser stemme med Frelserens Udsagn, der betegne Daaben som en Handling, hvori Vand og Aand ere virkende, hvor altsaa Aanden annammes i og med Vandet. Man kan ikke sige, at det kom deraf, at de i Samaria Døbte ikke isandhed vare troende. Man kunde til Stadfæstning herfor anføre, hvad der fortælles om Simon i Act. 8, 18., thi han var ogsaa døbt, og der siges om ham, at han troede, men han viser sig ikke at være saa isandhed; „hans Hjerte var ikke ret for Gud, og han havde derfor ingen Del i Læren" (V. 21.). Men hvad der gjaldt denne, gjaldt dog ikke Alle; flere Udtryk betegne Samaritanerne som virkeligt troende (V. 8. 14.), og at de af Hjertet havde annammet Guds Ord, og det samme gjælder om de i Act. 19, 1 flgg. nævnte Mænd; man kan derfor ikke paastaa, at Troen først blev vakt ved Apostlernes Komme, og at dette var Grunden til Begivenheden; det Særegne ved denne er kun, at Aandens Gave betragtes som medieret ved Apostlernes Haandspaalæggelse efter Daaben istedetfor i og med den.

Til Forklaring af de nævnte Begivenheder kunde man formene, at Verbet ληψεσθε i 2, 38. kun indeholder et Løfte om Noget, som ikke stod i saa inderlig Forbindelse med Daaben, at det nødvendigt fulgte deraf, men hvis Modtagelse

ved Daaben blot blev gjort mulig, saaat alene Døbte kunde annamme det. Vi se ogsaa, at Daaben paa begge Steder nævnes som gaaen i Forvejen, medens Begivenheden med Cornelius betragtes som extraordinær. Men der er dog ingen Grund til at lægge en saadan Betydning i Futuret, meget mere vilde det være underligt, at Peter, som her just vil trøste Ængstede med at vise dem Frelsens Vej, skulde henvise dem til Noget, som muligens kunde ske; han vil vise dem, hvorledes de kunne udrives fra den vanartige Slægt (V. 40.), men dette maatte ske ved en virkelig Gave og ikke ved en blot mulig. Det lader ogsaa til, at de, som nu gjerne annammede hans Ord og bleve døbte og lagdes til Menigheden (V. 41.), — de manglede Intet, som var fornødent til Frelse, og saaledes vist heller ikke den Helligaand; der omtales vistnok ikke særegne synlige Naadegaver; men Guds Aand aabenbarede sig desto klarere i deres Liv, i den Kjærlighed, som Aanden alene er mægtig til at udøse i Hjertet (Rom. 5, 5.), og som hine Christne havde i saa rigt Maal (Act. 2, 44—47.).

Apostelen nævner som det, de Døbte skulde modtage, *δωρεαν του ἁγιου πνευματος*; man kunde formene, at han her taler om særskilte synlige Gaver, der jo kunde tænkes at blive meddelte til forskjellige Tider, og at der paa hine førnævnte Steder er Tale om enkelte saadanne Meddelelser; *δωρεα* maatte da staa collectivt. Nu bruges vel Ordet til at betegne en særskilt Gave (Eph. 3, 7. 4, 7.), men da i en anden Forbindelse; sammen med *πνευμα ἁγιον* betegnes Aanden selv som Gaven (Act. 10, 45. Ebr. 6, 4.). I Act. 2, 4. ser man nok Talen er om en enkelt Ytring — at tale *ἑτεραις γλωσσαις*, men denne fremstilles blot som Virkning af den Aand, de havde modtaget; denne bliver udgydt over dem, men kan nok betinge hos dem enkelte Ytringer, saaledes lover Frelseren sine Apostle — i Joh. Ev. ved sit sidste Samvær med dem før sin Død — Annammelsen af Aanden fra Gud, og omtaler

derpaa som dens Virkning, at den skal lære dem, minde dem o. s. v. (cfr. Matth. 10, 20.); naar altsaa Peter nævner Aandens Gave, saa sigter han vistnok nærmest til den Begivenhed, som han og alle hans Tilhørere nu havde for Øje, og i hvilken Aanden selv var Gaven, ligesom han ogsaa anfører Joels Ord, og der er Talen om selve Aandens Udgydelse; herom maa ogsaa Mængden antage, at han taler i V. 38, og at han altsaa fremstiller den som Gaven, de skulde annamme, naar de omvendte sig og lode sig døbe. Vi have ogsaa forhen søgt at gjøre sandsynligt, at Peter her just har i Erindring Frelserens Ord om Vand og Aand, og kan da med sine Ord ikke mene andet, end hvad forhen sagt. At give δωρεα paa dette Sted samme Betydning, som χαρισματα, er saaledes langtfra rimeligt og stemmer ikke med Contexten. Det er ogsaa stridende mod Apostelens Hensigt, nemlig i sine Ord at vise bekymrede Mennesker Salighedens Vej, en Hensigt, som nødvendigt maatte føre hans Tanker hen til selve Aanden som Gaven og ikke til en eller anden af dens enkelte Ytringer.

Vi kunne altsaa ikke indrømme Rigtigheden af paa denne Maade at bringe en Harmoni istand mellem Peters Ord i Act. 2, 38. og de i Cap. 8 og 19 fortalte Begivenheder. Heller ikke synes det heldigt at henvise til de overordentlige Virkninger, som i Cap. 2 og 10 ledsagede Aandens Komme, og som skulde antyde en Overensstemmelse mellem de der fortalte Begivenheder og de i Cap. 8 og 19. At Daaben af Frelseren er bestemt til at meddele hans Troende Aanden og derved Kraften til at leve et Liv i ham, er klart nok af hans forhen anførte Ord, deri ligger ogsaa Grunden til, at den er gjort til det ydre Indvielsesmiddel for hans Samfund, og den betegnes som et saadant baade af ham selv i Matth. og af Peter i hans Tale. Guds Aands Bestemmelse og Kald er jo at virke i det Indre, i Menneskets Sjæl, og først derigjennem

at aabenbare sin Tilværelse og Kraft i det Ydre, i den forandrede Livsmaade, saaledes som den ogsaa ytrede sig i den første christne Menighed i Jerusalem. At den fremtraadte baade Pintsedag og i Cornelius's Hus i en særegen for alle synlig Ytring maa ikke gjøre os uvisse og tvivlende om dens egentlige Væsen; thi begge disse Begivenheder vare overordentlige og havde hver sit særegne Øjemed, saaledes som Apostlerne og de Christne med dem tydeligt nok erkjendte. Aandens første Komme Pintsedags Morgen afbilder et bestemt Tidspunkt, nævnt af Frelseren og spaaet af Profeten, og den havde i sin udvortes Aabenbarelsesmaade — en Maade, som svarede til, hvad Profeten Joel havde forudsagt — tillige den Hensigt at betegne ogsaa paa en ydre Vis Tilblivelsen af noget Nyt — en christen Kirke, gjennem hvis Naademidler den skulde virke, og i hvis Medlemmer den skulde bo, ligesom den ogsaa efter Frelserens Udsagn skulde udruste hans Disciple med de fornødne Naadegaver til at fuldbyrde det Hverv, han havde overdraget dem. Ogsaa i Begivenheden, som fortælles i Cap. 10, opdage vi en bestemt Hensigt, som betingede den extraordinære Form, hvori Aanden aabenbarede sig. Ligesom paa Pintsedag kom den ogsaa her uden Daab; thi her kom den jo over Hedninger, og den skulde just ved sit Komme overbevise Jøderne i Almindelighed og blandt dem Apostlerne selv i Særdeleshed om Hedningernes Adgang til Christi Samfund og dets Goder som Hedninger, og ikke middelbart gjennem Jødedommen. Saaledes se vi tillige Begivenheden opfattet og forstaaet af Apostlerne selv (Act. 11, 17. 18. 15, 8. 9. 14.). Hvad der fortælles i Capp. 8 og 19 er ganske forskjelligt herfra, betragtes ikke som noget Overordentligt, men blot som en Aandens Virken i det Ydre, fremkaldt efter Daaben ved apostolisk Arbejde, og nævnes Bøn og Haandspaalæggelse eller kun den sidste alene, ialfald se vi, at denne betragtes som det ydre Middel for Aandens

Annammelse; den beviste sig i synlige Ytringer (Act. 8, 18. 19, 6.) og kunde i saa Henseende vistnok have nogen Lighed med de førnævnte Hændelser, men disse ere dog baade af en anden Art og betragtes ogsaa saaledes af Apostlerne. Man kunde ledes til at antage Peters Tale hos Cornelius som et idetmindste samvirkende Middel til at forberede Aandens Komme, saaat det apostoliske Ord her ligesom skulde være traadt istedetfor Daab eller være at tilskrive samme Virkning; dog ogsaa fra denne Side betragtet er hin Begivenhed extraordinær. Se vi hen til Fremstillingen i Acta, saa er just Meddelelsen af Aanden før Daaben eller uden Daab det, hvorpaa der lægges Vegt, og som betragtes som det Mærkelige (10, 47. 11, 16.), og tillige overbeviser Peter om, at det er Guds Vilje, at ogsaa disse skulde døbes. Vistnok siges i 10, 44., „da Peter endnu talede, faldt Aanden paa dem", men i 11, 15. siger Apostelen selv, „da jeg begyndte at tale, faldt" &c. (ἐν δε τῳ ἀρξασθαι με λαλεῖν). Det kan vel være, at Udtrykket ikke just er strengt at urgere, men det viser dog, at Peter ikke har nogen Tanke om at fremhæve Aandens Meddelelse som skeet ved og formedelst hans Tale, men snarere antyder, at den skede, skjønt han Lidet eller Intet havde talt; derimod se vi, at Begivenheden er saadan, at den bringer ham i Minde den Maade, hvorpaa han og de øvrige Apostle modtoge Aanden paa Pintsedag; thi han siger, at den blev udgydt paa samme Maade (Act. 10, 47. 11, 15.). Hvad Mening der forøvrigt gjør sig gjældende i Acta om Daaben som medierende Annammelsen af den Helligaand, kunne vi ogsaa se af 9, 17., hvor Ananias siger til Paulus, at han var sendt til ham for at han skulde faa sit Syn igjen og fyldes med den Helligaand, og svarende hertil, fortælles der da i det følgende Vers, at der strax faldt fra hans Øjne som Skjæl, og at han stod op og blev døbt. Saaledes betragter sikkert ogsaa Peter Daaben og dens Kraft; han forjetter i Act. 2, 38. Aanden med den; det kan

nok være muligt, at han, levende i, hvad nys var skeet, tænker sig denne Aandens Meddelelse som visende sig i Ordets Magt til at tale om Guds store Ting og lovprise hans Navn; men mente han dette, da se vi, hvorledes Herren ogsaa i denne Henseende drog Omsorg for at oplyse ham; thi Aandens Aabenbarelse var vistnok efter Beskrivelsen i Acta af den nystiftede christne Menigheds Liv klar og skinnende, men paa en ganske anden Maade; den lyste i Kjærlighedens Magt og ikke i Ordets, thi de hængte ved Apostlernes Læber, men aabenbarede desto tydeligere Kraften af den annammede Helligaand i Livets klare Bevisning.

Ved det ovenfor Fremstillede tror jeg at have bevist, at Peter i 2, 38. taler om Aanden selv som den Gave, der skulde annammes i og med Daaben og formedelst den; men nu er Spørgsmaalet, hvorledes Fortællingen i Capp. 8 og 19 passer hertil; der siges Aanden at meddeles vel efter Daaben, men dog som en særegen fra denne adskilt Gave. Vi have imidlertid i selve Acta et Sted, som kan oplyse os om denne Sag, nemlig 4, 31. Paa det Sted tales om Christne, Apostlernes Egne (*ἰδιοι*, V. 23.), sande, levende Christne, og om disse siges der, at de bleve opfyldte af den Helligaand. Ordene vise, at der er Tale om Noget, som skede pludseligt og var Gjenstand for en bestemt, fra deres foregaaende opvakte Stemning adskilt Fornemmelse. Det kan naturligvis ikke her være Meningen, at de ikke før havde Guds Aand; den viser sig meget mere levende i dem og kraftigt virkende hos dem; naar de derfor siges at blive fyldte med den Helligaand, maa dette betegne Modtagelsen af en særegen Naadegave; hvilken dette er, nævnes ikke, maaske dog en særegen Troesfrejdighed — „de talede Guds Ord med Frimodighed“ —. Nu mener jeg, at hine omtalte Begivenheder maa forstaaes paa samme Maade. Talen paa disse Steder er altsaa om en særegen Virkning af Aandens Nærværelse hos Samaritanerne og Johannes den

Døbers Disciple, en Virkning, som Gud forberedte ved sin Helligaands Meddelelse til dem i Daaben — der nævnes paa begge Steder, at Daab var gaaen i Forvejen — og siden lod fremkalde hos de Troende ved sine Apostlers Virksomhed. Man kunde tænke sig Sagen paa følgende Maade. I Samaria vare Mange døbte, og blandt dem vare ogsaa Mange Troende, Christi sande Disciple, men Ingen havde dog annammet nogen særegen Aandens Naadegave, hvorved de kunde indbyrdes opbygge og belære hverandre; de havde blot (μονον) annammet Daaben og med den Del i al Guds Naade; dog — der kunde ogsaa hos dem tiltrænges Aandens klare Bevisning i det Ydre til Menighedslivets Bevarelse og Bestyrkelse; derfor sendte Apostlerne to af sin Midte til dem for med kraftig Bøn, rig ved Herrens Forjettelse, med levende Virksomhed, mægtig ved den Aands Salvelse, som var dem given, at berede Menigheden saaledes, at ogsaa Aandens Naadegaver kunde ved Guds Naade tildeles dem; og det skede, Apostlerne bade, at de maatte modtage Aanden i dens synlige Gaver, — saaledes var den ikke falden paa dem, hidtil var den alene udgydt over dem ved Vandbadet i Ordet, som en Guds i det Indre virkende Velsignelse, — og Gud hørte Bønnen, Aanden kom over Samaritanerne. Dette Folk havde vel ikke modtaget Guds fulde Lys, saaledes som Jøderne, og tiltrængte derfor maaske for sin Beredelse til Rigdom i Tale og Kundskab apostolisk Virken iblandt sig, men dog havde Frelseren forbarmet sig over dem (Joh. 4, 40 flg.), saaat baade deres Bekvemhed og Værdighed til det christelige Livs Fylde maatte være klar og indlysende; Aanden kom over dem med sine kirkelige Naadegaver til Menighedens Opbyggelse. Ogsaa med de tolv Mænd, som omtales i Act. 19, 1 figg. kunde en eller anden saadan særegen Aarsag have fundet Sted; de vare døbte med Johannes's Daab og saaledes forberedte til Christi Rige; de bleve ved christelig Daab optagne deri, deres Liv i

Gud begyndte, men skjult, det var Hjertets skjulte Menneske (Coll. 3, 3.). Ved Pauli velsignelsesrige Virksomhed i Bøn og Tale styrkedes de saaledes, at Aanden hos dem blev mægtig til ogsaa synligt at træde frem i sine Naadegaver. Sagen tror jeg kan opfattes paa denne Maade baade i det ene Tilfælde og i det andet; forøvrigt vise disse Begivenheder sig som enkeltstaaende. Navnlig med Hensyn til Haandspaalæggelsen omtales aldrig paa Pauli Missionsrejser et saadant Middel som fornødent for at kalde Aandens fulde Virksomhed frem hos de Døbte, og dog kunde det synes, som det maatte tiltrænges hos disse omvendte Hedninger, hvis Menigheder desuden, naar han og hans Medhjælpere rejste videre, skulde bestaa ved det christelige Livs Kraftighed hos dem selv, og vi se ogsaa, at det baade bestod og viste sig rigt i ydre Naadegaver; herom vidner noksom hans Breve. Naar Paulus paa flere Steder i disse taler om, at de Christne kunde have velsignet Frugt af hans personlige Virken iblandt dem (Rom. 1, 11. 15, 29. 1 Thess. 3, 10.), saa er det af den hele Maade, hvorpaa han taler, klart, at han ikke tænker paa noget saadant ydre Middel som Haandspaalæggelse, men derimod mener den apostoliske Aandsfylde, Gud ved sine rige Gaver havde skjenket ham til at vække og fremme christeligt Liv overalt, hvor det blev tilstedt ham at virke. I Brevene til Timotheus tales der vel om Gaver meddelte denne ved Haandspaalæggelse, men dette angaar en anden Sag, ogsaa nævnes desforuden Presbyteriets (1 Tim. 4, 14. 2 Tim. 1, 6.). Der er Talen om Indvielsen til Lærerhvervet og kan jævnføres med det, som omtales i Act. 13, 3., ligesom Apostlernes Brug af Haandspaalæggelse ved Indvielsen af de valgte Diakoner er af samme Art; i begge Tilfælder tales der om et særeget Hverv inden Menigheden og om de Gaver, som udkræves til dettes rette Udførelse. Paa hine nævnte Steder i Acta er derimod vistnok Talen om Guds Aands mere almin-

delige Virksomhed i de Christne, vel i synlig Ytring, men dog ikke inden en vis bestemt Begrændsning, deraf ogsaa den almindelige Benævnelse *πνευμα ἁγιον*, som vist betegner noget mere end en enkelt Naadegave til Udførelsen af en bestemt Bestilling i Menigheden. Imidlertid ere begge disse Tilfælder enestaaende; der forekommer siden intet Spor til, at Betingelsen for en fuld Udfoldelse af christeligt Liv ikke kunde annammes uden apostolisk Haandspaalæggelse, jeg siger apostolisk; thi i Samaria var jo en Philip, en af de syv Diakoner, altsaa en Mand, som var fyldt med den Helligaand og Visdom (Act. 6, 3.), og som Gud endog havde benaadet med Kraft til Undergjerninger (Act. 8, 6—7.) og i det Hele synes at have skjenket Velsignelsen af en rig Virksomhed.

Af et Par Steder i Acta ser man, at Johannesdaaben endnu fandt Sted, og at Johannes havde Disciple ogsaa udenfor Jødelands Grændser, samt denne Læres Forhold til Christendommen som forberedende og førende til den. De Steder, som lade os gjøre et Indblik i denne mærkelige Sag, findes i Cap. 18 og Begyndelsen af Cap. 19, og da de tillige ere af Vigtighed til ret Opfattelse af christelig Daab, maa vi her tage Hensyn til dem. Paa det første Sted tales der om Apollos, som senere med megen Kraft virkede i Korinth. Der siges vel ikke om ham, at han var døbt med Johannes's Daab, ligesaalidt som at han senere blev døbt med den christelige, men hint ligger vel allerede i de sidste Ord i V. 25, „at han kjendte alene Johannes's Daab", og da den christelige ikke nævnes som siden modtagen, kunne vi vel antage, at den hellige Forfatter af Bogen anser begge Dele at falde af sig selv. Grunden til Udeladelsen er i al Fald ikke den Mening, at Johannesdaaben indeslutter den christelige i sig, saaat de, som havde modtaget den første, ikke behøvede den sidste; thi i det følgende Capitel sees, at denne fandtes fornøden, om ogsaa hin var der. Forfatteren kommer ganske

naturligt til at omtale dette; han har ingenlunde til Hensigt at vise den Sidstes Fornødenhed, men det træffer sig saa, at han maa nævne det paa Grund af Pauli Spørgsmaal, der ogsaa falder ganske naturligt formedelst det Svar, han modtager. Heraf synes man medrette at maatte slutte, at naar Forfatteren i det foregaaende Capitel Intet taler om Daaben, saa er det ikke, fordi den manglede, men fordi han ikke kom paa det som Noget, der faldt af sig selv. Skjønt nu Apollos kun var Johannesdiscipel og ikke kjendte nogen anden Daab og Lære, saa var han dog undervist i Herrens Vei og lærte *ἀκριβως τα περι του κυριου*. Aarsagen til, at dette kunde finde Sted, laa i hans nøje Kundskab til det gamle Testamente (*δυνατος ὢν ἐν ταῖς γραφαῖς*), en Kundskab, som i den Grad førte til Forstand i Herrens Raadslag eller til Christendommen, at det egentligen blot var det tykke Dække, som jødisk Fordom og Forhærdelse lagde over Øjnene (2 Cor. 3, 14.), der hindrede fra den rette Indsigt; havde en eller anden mægtig Rystelse revet Dækket bort, vilde det rette Syn for Christendommen ogsaa aabnes; der behøvedes med Hensyn til Kundskaben en Omvæltning i Anskuelsen eller Betragtningen mere end egentlig Undervisning. Saaledes forholdt det sig med Paulus; derfor kunde han ikke blot med Et omvendes fra det ivrigste Jødedom til en ivrig Christen, men ogsaa strax optræde som Lærer; Iveren, den brændende Aand var den samme — han var ifølge sin Charakter altid „totus in re" — hans Standpunkt og Betragtningsmaade var forskjellig. Det var et af Jødernes Fortrin, at de i det dem betroede Gudsord havde en Vejledning til Christendommen; dermed staar ikke i Strid, hvad der siges, at med Evangeliet var den før fortiede Hemmelighed om Guds Raadslag aabenbaret; thi det var jo vistnok Frelsens Faktum, Gjerningen selv, nu udført, som betingede Muligheden af en saadan Omvæltning; men dette Faktum selv som noget Kommende var ikke noget Nyt,

forhen Ukjendt for Jøden (Act. 17, 11.); det var vel saa, at denne Kundskab, istedetfor at lette Overgangen til Christi Rige for ham, blev ham til Fald, idet den, sammenvoxet med Fordommen, forhøjede hans Uimodtagelighed, medens Hedningen ikke fra den Side var udsat for nogen Fare; men dette var Følgen af menneskelig Forvendthed; meget mere maa det, som vi forhen have anført, blive for os en Grund til forhøjet Pris af Herrens Visdom i at forberede sit Raad. For Apollos var Overgangen endog lettere end for Paulus, da han var en Johannesdiscipel, hvis Forhold til Christendommen var et endnu nærmere (Act. 19, 4.), og det var rimeligvis denne Mesterens Henvisning til den Kommende, Israels Trøst og Frelser, der dannede Midtpunktet i Apollos's Lære. Om end denne betegnes som *ἀκριβῶς*, saa er dermed ikke Indholdet nærmere betegnet; den synes især at have drejet sig om Guds Raadslag med at sende Frelseren, at sende sin Messias, og om Overførelsen af det gamle Testamentes Udsagn paa denne; at han nøje kjendte denne Frelser, denne Christus i Jesus af Nazareth, er ikke rimeligt, thi han trængte til en nøjagtigere Undervisning af Aqvilas og Priscilla (*ἀκριβέστερον*), og paa Grund af de sidste Ord i Capitlet have vi Beføjelse til at antage, at denne Lærdom bestod i at aabne hans Blik for, at Jesus af Nazareth, den bestemte historiske Person, var Christus, og at i ham vare alle Guds Forjettelser blevne Ja og Amen. Den Maade, hvorpaa Paulus i 19, 4. tilføjer *τουτ' ἐστι εἰς τον Χριστον Ιησουν*, viser, at han dermed vil give Johannes's Disciple en ny Oplysning, og at dette ogsaa var en saadan for disse (V. 5); den ligefremme Betydning af dette Tillæg er jo, at Jesus var den Kommende, den Christus, hvis Vej Johannes var sendt for at berede. Naar Paulus talede til Jøder, knyttede han naturligvis sin Tale til deres messianske Forestillinger og paaviste, at disse vare opfyldte i Jesus, og da Jøderne tænkte sig Messias som en Konge,

anvendte de fiendtligt denne Lære til at paastaa som en Beskyldning mod ham, at han gjorde Jesus til Konge (Act. 17, 3. 7.); hans Disciple fulgte samme Fremgangsmaade, og den fandt, som vi se, ogsaa fornøden Anvendelse hos Johannesdisciple. Disse betegnes (Act. 19, 2.) ved Ordet Disciple; der siges ikke, hvis Disciple de vare, men sikkert Christi, thi det er klart, at Paulus antog dem for Christne, og i den Betydning bruges ogsaa andetsteds μαθητης uden nærmere Betegnelse (Act. 16, 1.); her staar det saameget mere uden Tillæg, som de ikke vare, hvad Paulus antog dem for, formodentligt fordi de holdt sig til ham og de andre Christne i Staden, maaske ogsaa optraadte som Lærere.

Pauli Samtale med disse Johannesdisciple er af megen Interesse med Hensyn til Daaben. Han forundrer sig over, at de Intet havde hørt om den Helligaand. Formen, hvori han udtrykker denne Forundring, er: „hvortil bleve I da døbte". I disse Ord ligger just ikke udtrykt, at ved Daaben annammes den Helligaand, men kun, at de ved Daaben maatte have hørt om ham; thi efter Christi Befaling bliver han jo i Daaben nævnt. Stedet kan i saa Henseende bruges som Bevis for den befalede Forms Iagttagelse i den ældste christne Kirke. Da Spørgsmaalet kun refererer sig til Disciplenes Benegtelse af at kjende Noget til Aanden, kunne vi ikke hente nogen Hjelp af det til Oplysning om, hvad Paulus i sit første Spørgsmaal (V. 2) forstaar ved den „Helligaand". Imidlertid er det dog klart, at Paulus antager dem for Døbte, for „troende" Christne, og da vilde det have været besynderligt at spørge, som han i V. 2 gjør, dersom han havde ment Annammelsen af den Helligaand, saaledes som den efter Christi Ord er virksom i Daaben, og annammes gjennem Vandbadet; thi derom kunde han jo ikke have tvivlet. Ligeledes er jo denne Virksomhed af Guds Aand en indre, den er rensende, helligende, belivende til en hellig Vandel, og denne Aaben-

barelse gjennem en hellig Livsvandel kunde dog ikke blive skjult for ham; den ny aandelige Livsstræben, vakt ved den Helligaand i Daaben, lægger sig for Dagen i en uafbrudt Livsvirken; og han kunde jo ikke have havt den Mening, han har om disse Menneskers Forhold til Christendommen, dersom ikke deres Liv i udvortes Henseende havde været saadant, som passede sig for Christne. Om man altsaa end vil fortolke Ordet ελαβετε om at modtage, gribe, bemægtige sig den Helligaand, som i Daaben gives, saa forbydes dette af det følgende πιστευσαντες; og om end dette Ord gives Betydningen: da I optoges i Christi Samfund ɔ: bleve døbte, saa gjør dette ikke et Spørgsmaal af den Art rimeligere. Det synes derfor at være utvivlsomt, at Paulus ved sit Spørgsmaal i V. 2 ikke mener Andet end den Helligaand i hans Naadegaver, i hans enkelte χαρισματα saaledes som paa de førstnævnte Steder og i det følgende V. 6. Disse fremtræde ikke uafbrudt eller altid synlige; ere de hos Mennesket, saa fremtræde de, naar de af hans Kald paafordres. Idet nu Paulus antog disse Disciple for Christne — da de havde Johannesdaaben, kunde de vistnok tale ακριβως τα περι του κυριου — og da han maaske ved en eller anden Lejlighed forundredes over, at ikke en eller anden af Aandens Naadegaver traadte frem hos dem, skjønt det forekom ham, at Lejligheden burde have fremkaldt den, om den havde været tilstede som Gave, — saa gjør han sit Spørgsmaal, og modtager et saadant Svar, at dette atter bringer ham til at spørge om deres Daab. De modtoge nu Daaben, og da Apostelen derefter lagde Hænderne paa dem, fik de den Helligaand ɔ: dens Naadegaver, thi „de talede med Tungemaal og propheterede", hvilket var Aandens χαρισματα og hørte til dens synlige Aabenbarelse (φανερωσις) 1 Cor. 12, 7. 10, Disse kunde baade være og ikke være forenede med Daabens Naade; den Helligaand i sit Væsen og egentlige Virksomhed i Daaben som begrundende i

Menneskets indre Liv noget Nyt, en Skabelse, er noget Andet, og det er ikke altid, at den aabenbarer sig i ydre Naadegaver, om den end danner Grundvolden for disse, og betinger deres Tilstedeværelse. At dette er Tilfældet, belæres vi om paa dette Sted i Acta, ligesom ogsaa om Johannesdaabens Forhold til og Forskjel fra den christelige.

Saaledes have vi da seet, hvorledes vor Herre og Frelser grundede Daaben, knyttede til den sin Forjettelse, udrustede den ved sit Ord med sin rige Naade, og gjorde den til det Middel, hvorved han griber Mennesket, og giver det personlig Del i sin Frelsesgjerning; gjennem den indfører han Menneskene i sit Naadesrige, thi de kunne ikke ved egen Kraft indkomme i hans Samfund (Joh. 15, 16.), og ej heller blive staaende deri uden en bestandig, aldrig noget Øjeblik opherende Hjælp fra ham. Gjennem Apostelhistorien se vi Daabens Anvendelse i den stiftede Christi Kirke, dens Brug deri og Værd. Den fremstilles allerede paa Kirkens Stiftelsesdag som den Port, hvorigjennem alene er Indgang til den, og oftere omtales senere i Historien dens Brug. Vistnok findes ikke den hellige Forfatter overalt at omtale den, naar han beretter om, at Sjæle føjedes til Menigheden, saaledes f. Ex. i Cap. 17, hvor han kun siger, at de hængte ved Paulus eller holdt sig til ham; men vi kunne dog ikke tvivle om, at Daaben overalt anvendtes som det af Gud satte Naademiddel til Indledelse i hans Kirke. Kaste vi nu atter Blikket ud over de Steder i Acta, som vi have overvejet, saa se vi Aandens første kraftige Aabenbarelse; han kom med saadan Vælde, at hans Komme i Sjælen som Guds gode Gave til at virke i det Skjulte et nyt Levnetsløb i Christo og Bevisningen i det Ydre i kraftig Virken ofte faldt saaledes sammen, at begge samtidigt fremtraadte. Den hellige Forfatter henfører — og vistnok medrette — ogsaa denne Aabenbarelse til den samme Helligaand, og siger, at den kom over dem eller opfyldte dem

(Act. 4, 31. 8, 17. 13, 52. 19, 6.); men vi kunne letteligen komme til at opfatte ham urigtigt, ledes til fejlagtige Meninger og forføres til at lade det Indre — Aandens Væsen og Arbejde i Sjælen — upaaagtet formedelst Glandsen af dens ydre Aabenbarelse, som om hint var identisk med og gik op i denne. Just paa Grund af det Extraordinæres Fremtræden sammen med det Ordinære i Acta, blive Apostlernes Udsagn i Brevene os af desto større Vægt og Betydning, for at vi kunne blive istand til at gjøre den rette Sondring og komme til den rette Indsigt i Daabens Væsen og i dens egentlige og ordinære ɔ: med den faste, stadige og vedvarende Orden overensstemmende Virken. Vi gaa derfor nu over til at betragte, hvad Jesu Apostle i deres nævnte Skrifter lære os om Daabens Væsen og Betydning, Brug og Nytte.

Der er et Udsagn af Apostelen Paulus, hvor han klart og fuldstændigt omhandler Daaben og dens Kraft; det findes i Tit. 3, 3—7. Jeg tror, at det vil være oplysende at lægge Mærke til Sammenhængen, hvori hans Ord falde. Han anviser Titus til at formane Enhver i sin forskjellige Stilling om at lægge Vind paa et christeligt Liv, og siger i 2, 12., at Guds saliggjørende Naade har lært os det Fornødne i saa Henseende; han formaner til Afhold fra Uretfærdighed og til Nidkjærhed i gode Gjerninger, og gjør efter denne Paamindelse opmærksom paa det objektive Grundlag for et saadant Liv, nemlig at Jesus har hengivet sig i Døden for at forløse os fra al Uretfærdighed og for at rense os til Nidkjærhed i gode Gjerninger (2, 14.). Efter en kort Formaning i Begyndelsen af Cap. 3 skildrer han, hvilket Lastens og Ondskabens Liv de Christne før deres Christendom — han taler almindeligt om Alle (ἡμεις) — havde ført; derpaa siger han ikke, som han maatte, naar Alt var af egen menneskelig Anstrængelse, at de nu havde forandret sig til det Bedre; men han henviser til, hvad der var vederfaret dem som Christne, og ligesom han

i Cap. 2 i lignende Forbindelse har fremstillet Christi Frelsesgjerning som Grundvolden for en ganske anden Livsorden, saaledes fremstiller han her Daaben, som han kalder λουτρον παλιγγενιδιας και ανακαινωσεως πνευματος ἁγιου; og styrer λουτρον begge Genitiver. Efter Skildringen af Menneskene i V. 3 kunde det ikke være Tale om at søge Frelsens Aarsag i deres Retfærdigheds Gjerninger; den laa hos Gud i hans Barmhjertighed, ifølge den frelste han os — de samme, som laa dybt i Syndens Baand, og Middelet (δια) er Daaben. Da Apostelen bruger Ordet „frelse" (ἐσωσεν), medens det skulde have faldet naturligere at bruge „rense", saa lægger han maaske til λουτρον de to Genitiver, hvorved han ligesom karakteriserer dette Bad og angiver, hvorledes det er frelsende. Vilde man gjøre nogen Adskillelse mellem παλιγγενεσια og ἀνακαινωσις maatte vel det første nærmest betegne selve Actus, Fødselen, og det andet Følgen, at derved fremkom noget Nyt, en ny Skabning, at altsaa Gud gjennem Daaben ikke blot var virksom til at løfte os ud af den forrige syndefulde Tilstand, som Paulus i V. 3 skildrer, men ogsaa har skjænket os noget Nyt, lagt for os, hvad vi behøve til et nyt Livs Begyndelse og Udvikling i os, og dette har han gjort, idet han gjennem Vandbadet udøser over os sin Helligaand, Gaver, som vi af hans Barmhjertighed annamme, og som i Daaben komme til os gjenfødende og fornyende. Apostelen skildrer alt dette som en Virksomhed fra Guds Side, for hvilken vi ere uvirksomme Gjenstande; vi havde Intet, vare fattige og elendige, han giver os sin Rigdoms Fylde; vor Frelse udsprang ikke fra (ἐκ) vor Virken, af den Evne til at frembringe Retfærdigheds Frugter, som laa i os, thi der laa kun Evnen til det Modsatte; vor Frelse havde sin Grund i hans Barmhjertighed, og han gjorde Daaben til Frelsens Middel, gjennem hvilket han udgjød sin Helligaand med dens gjenfødende og fornyende Kraft; i denne Guds

Virksomhed ligger vor Retfærdiggjørelse (V. 7); vi blive ikke retfærdige af os selv, men Gud betragter os som de, der ere det; den ligger i hans Naade, i den samme, som frelser os ved Daaben, ved hvilken vi, just fordi han har knyttet vor Gjenfødelse til den, af ham ogsaa blive anseede som retfærdige, og derfor erholde Arvedel i hans Rige til et evigt Livs Haab. Paa denne Grundvold, ud fra denne levende Baggrund skal — det er Apostelens Formaning i V. 8 (cfr. V. 1—2) — et forandret Liv i gode Gjerninger, et nyt Livsbillede fremgaa. Det kan ikke klarere end her af Paulus er skeet, udtrykkes, hvad Daaben er og virker, hans Ord blive en Commentær til Frelserens i Joh. 3, 5., og begge lære os tydeligt nok om det Forhold, hvori Daaben staar til vor Frelse. For alt vort Haab om Redning er Jesus Christus Grunden, i hans Død ligger vor Forløsning, han er vort Liv (Coll. 3, 4.), men Delagtighed i ham, Del i denne Frelse faaes ved Daaben; Betingelsen for at Frelsen bliver personlig, at denne almindelige Frelsesgjerning bliver den Enkelte tildel er Daaben, og den er det, fordi Guds Aand i den skjænkes os, udøses over os med sin gjenfødende og fornyende Virken; dette er Guds Gjerning, den objektive Gjerning, hvorved han drager den Enkelte ind i sin Frelsesøkonomi og tilegner ham samme. Daabens Kraft og Væsen er altsaa, at den Enkelte bliver overøst med alle de Livsmidler, som han behøver, forat gribe Guds Frelse, forat indtræde i den ny Livsorden, forat leve og færdes deri som et Guds Barn; — thi Alt er af Gud, og paa denne Guds Virken, paa denne Skat, som er modtaget, grundes nu Formaningen: benyt Skatten, lad den ikke ligge som Noget, der er dødt for dig.

Paulus bruger Ordet σωζειν forat betegne, hvad Daaben er for os; ogsaa Peter bruger dette Ord, hvor han i sit Brev taler om Daaben, og han har allerede forhen brugt det, hvor han i sin mægtige Tale paa Pintsedag for den forsamlede

Mængde viser dem, at Frelse fra den vanartede Slægt skulde være Følgen af deres Daab (Act. 2, 40.). Det er i 1 Pet. 3, 21., han taler om Daaben. Det er Frelsen ved Vandet i Syndflodens Dage, som bringer ham til at tænke paa de Christnes frelsende Vandbad; han taler blot om Vandet; ligesom dengang 8 Sjæle bleve frelste δι' ὕδατος, saaledes, siger han, er det nu (νυν) ogsaa med os Christne, Vandet frelser ogsaa os (και ἡμᾶς) som ἀντιτυπον, dette forklarer han ved det følgende βαπτισμα, der er det Vand, som frelser, og det Middel, hvorved Vandet har erholdt denne Kraft, er Christi Opstandelse; allerede forhen i 1, 3. har han nævnt, at Gud ved den har gjenfødt os. Som Parenthes indskyder Peter en nøjere Forklaring af, hvad Daaben ikke er, og hvad den er, den er ikke en udvortes Renselse, men en god Samvittigheds Pagt med Gud. Som fjernere fra vort Formaal skulle vi ikke her indlade os paa Fortolkning af ἐπερωτημα med sit Genitiv, men kun holde os til den almindelige Oversættelse: Pagt, og bemærke, at det danner en Modsætning til den ydre Renselse, og derfor maa antyde noget Indre, en indre Virksomhed, som bliver karakteriseret ved Udtrykket „en god Samvittighed"; denne kan ikke staa i det Forhold, at den betinger, hvad Daaben er; men er meget mere selv betinget ved dens Virken, ligesom Renheden ikke betinger Badet, men er en Virkning deraf. Daaben siges altsaa at have sin Virken paa Hjertet til at frembringe en god Samvittighed — Fred, Glæde, Tillid, Kjærlighed til Gud; den renser Samvittigheden fra onde Gjerninger, den gjør den god, giver den Ro og Fortrøstning ved Syndernes Forladelse, idet den træder til den med sin frelsende Kraft. Ordet συνειδησις bruges af Peter baade alene og med αγαθη (2, 19. 3, 16.) og betegnes derved den indre Følelse for eller Drift til det Gode, som Hensynet til Gud og hans Ord gjør virksom hos Mennesket, og som udtaler sig i Frygt for at gjøre noget Ondt

og i Lyst til at gjøre det Gode, hvorved man føler sig glad, rolig og tilfreds i sit Forhold til Gud. Den kan alene være god hos den, i hvem et nyt Liv i Gud er frembragt; thi af Naturen er vor Samvittighed besmittet af onde Gjerninger, og mangler derfor Freden og Glæden; udenfor Christi Samfund kan der vel, som f. Ex, i den jødiske Kultus, gives Aftvættelser og kjødelige Retfærdiggjørelsesmidler; men disse kunne blot frembringe Kjødets Renselse (Ebr. 9, 10. 13.). Ingen saadanne kunne fuldkomme Nogen efter hans Samvittighed, saaat denne skulde findes beroliget; dette formaaede alene det Offer, der renser Samvittigheden fra døde Gjerninger til at tjene den levende Gud (Ebr. 9, 9. 14.), og ved et saadant Offer har Christus for stedse fuldkommet dem, som helliggjøres; i hans Blod have vi Syndsforladelse, og intet Offer mere behøves; derfor ere vi ogsaa i ham ved Bestænkelsen isandhed rensede i Hjertet fra en ond Samvittighed og paa Legemet aftoede med rent Vand (Ebr. 10, 14. 18. 22.); ligesom den onde Samvittighed renses i Christo, saaledes er tillige den gode saa inderligt forbundet med Livet i ham, at de, som bortkaste den, ogsaa lide Skibbrud paa Troen (1 Tim. 1, 20.). Forøvrigt vil jeg ikke paastaa det hævet over al Tvivl, at hine Ord af Ebr. sigte til Daaben, men man maa dog indrømme, at de ved Hensynet til den ville finde sin letteste og simpleste Forklaring. Det synes ogsaa at ligge Forfatteren nærmest, naar han taler paa denne Maade, at tænke paa denne i Kirken bestaaende og af Alle kjendte Skik, og at det maatte falde ham ind, at, som hans Ord her ere stilede, kunde hans christne Læsere ikke andet end henføre dem til Daaben. I ethvert Fald ere dog disse Steder i Ebrærbrevet skikkede til at forklare Peters Ord, naar han kalder den en god Samvittigheds Pagt med Gud, og jeg har derfor troet at burde stille begge Udsagn ved Siden af hinanden.

Førend vi forlade Peter ville vi henvise til endnu et Sted, hvor Talen maaske er om Daaben, nemlig i 2 Pet. 1. 9; opfattet om denne vilde ialfald Ordene του καθαρισμου των παλαι αμαρτιων give en fortrinlig Mening. At καθαρισμος betegner en Renselse er vist, og at det bruges om Daab sees af Joh. 3, 25.; her bruges det bestemt του καθ. — om en bestemt Renselse, en Rensselsesakt, og passer saaledes vel paa Daaben, der ikke er en Renselse fra Kjødets Urenhed, men en indre, hvori Synden, hidtil begaaet, bliver aftoet. (Act. 22, 16.). Den hellige Forfatter gaar ud fra, at Alt, hvad der hører til Liv og Gudsfrygt er en Gave til os fra Gud (V. 3), grunder herpaa Opfordringen til at leve efter denne Velgjerning, og siger i V. 8, at en saadan Livsstræben atter skal bære Frugt til en mere levende Erkjendelse af ham, ved hvem den guddommelige Gave er bleven os tildel; dette begrunder han nu (γαρ) i V. 9 ved at vise, hvorledes det er med den, i hvem en saadan Livsstræben ikke findes, han er blind og lukker Øinene; han nævner altsaa først Tilstanden og derpaa Grunden til den, liggende i Angjældendes egen Modstand, og denne Modstand, som finder Sted — han bruger Præsens — grunder Apostelen nu paa Noget, som er gaaet i Forvejen: han har forglemt (λαβων Aoristform) Renselsen fra sine forrige Synder, herved betegner han just Forkastelsen af det, som oprindeligt var modtaget, og som, forstaaet om Daaben, udentvivl hører med til den Gave, hvorfra han i V. 3 gaar ud som en christelig Livsvandels Forudsætning. Med denne Opfattelse af καθαρ. stemmer ogsaa det følgende Vers, hvor de Christne opmuntres til at befæste deres „Kald„ og „Udvælgelse“, hvorved Indgang i Guds Rige rigeligen skulde gives dem.

I Tit. og i 1 Pet. have vi nu seet, hvorledes Daaben fremstilles som frelsende ved Kraften til vort Indres Forandring, idet den fremstilles som et Gjenfødelsens og Fornyelsens

Bad, i hvilken Gud udøser over os sin hellige Aand, og som et rensende Vand, virksomt til at frembringe i os en god Samvittighed. Vi gaa nu over til nogle andre Udsagn af Apostelen Paulus, i hvilke vi finde Daaben betragtet fra en anden Side som den, der sætter os i en Livsforbindelse med vor Herre og Frelser, og delagtiggjør os i hans Gjerning. Stederne ere: Rom. 6, 3 flg. Gal. 3, 27. Col. 2, 12.

Med Hensyn til Fortolkningen af Rom. 6, 1 flg. har der gjort sig gjældende tvende forskjellige Opfatninger af Apostelens Ord, eftersom Meningen af hans Spørgsmaal i V. 1 forstaaes. Han begynder nemlig med det Spørgsmaal: „Skulle vi blive i Synden, for at Naaden kan blive overflødig"? Meningen heraf kan være enten: Er det saaledes, at Christendommen ikke fører os ud af Synden, er den Livsorden, hvori vi ere komne ind af en saadan Art, at vi maa blive i Synden, for at Guds Naade derved kan vise sig at være desto rigere og overflødigere, idet den altid beholder sin Antithese Synden; thi da Naaden viser sig overflødigere der, hvor Synden er overflødig (5, 20.), saa vilde Syndens Tilstedeværelse ligesom forherlige Naadens Rigdom, eller: Er det saa, at vi skulle leve i Synden, ikke søge ud af den, eller tænke derpaa og bekymre os derom, forat bidrage til at forherlige Guds Naade; i første Tilfælde tales der om vor Stilling paa Grund af Christendommens objektive Væsen, den bevarer Synden som et Moment til Fremhævelsen af Guds Naades Herlighed og Rigdom, — i det andet er der blot Tale om Menneskene, om de skulle blive i Synden, for ogsaa at holde fast ved Naaden, og man kunde da formene, at Apostelen enten sigter til en forudsat Tilstand hos de Christne eller fremstiller en Slags Opfordring paa Grund af den gode Følge. Futurum *επιμενοῦμεν* lægger ingen Hindringer i Vejen for de nævnte Opfatningsmaader. Opfatter man nu Apostelens Mening paa den førstnævnte Maade, da bliver den

hele Argumentation en ren objektiv Begrundelse af, at det er Christendommens Væsen at hjælpe ud af Døden og give Liv, at den altsaa er al Synd modsat, og fordrager den ikke; da bliver Daaben den Christnes Død og Liv, sætter ham i en objektiv Forbindelse med Christo og skjænker ham Kraft til at afdø fra Synden og leve et nyt Liv; det gamle Menneske paaføres Døden i den, ud af den fremgaar et nyt; dette er dens objektive Kraft og Virken, der kan altsaa ikke under saadanne Forhold være Tale om, at Christendommen skulde kræve Vedbliven i Synd; den fører meget mere ud af Synden til et nyt Liv. Denne Opfattelse vilde lægge i Apostelens Ord det stærkeste Bevis for Daabens objektive Væsen og Kraft, imidlertid tror jeg ikke, at den er holdbar. Det er vistnok i og for sig Intet ivejen for, at Paulus forat berede sig Overgang til det Følgende kunde opstille et saadant Spørgsmaal, om Christendommen holder Menneskene i Synd for Naadens Skyld, ligesom han i 3, 5. spørger om Gud er uretfærdig, at han fører Vreden over os; der føjer han dog til et undskyldende *κατα ἀνθρωπον λεγω*, hvilket han ikke gjør her. Dog stemmer det ikke med Sammenhængen med det Foregaaende i Cap. 5. Naar han der siger, at Loven kom til for at gjøre Faldet overflødigt, saa er der Talen om Synden hos Mennesket selv; desuden siger han i 5, 21., at Naaden hersker *δια δικαιοσυνης*, hvilket synes at maatte udelukke den Indvending, at Christendommen holder Mennesket i Synd for at aabenbare Naadens Rigdom; det synes derfor at passe bedre, at Paulus har i Tanke en Indvending lig den, som han udtrykker saaledes: skulle vi gjøre det Onde, for at det Gode kan komme? At han bruger Futurum passer ogsaa bedre til den anden Fortolkning end til den første, hvor Præsens vilde være naturligere; ogsaa Futurum *ζησομεν* anbefaler hin; idet Apostelen taler om Umuligheden af at leve i Synden for dem, som ere afdøde fra den, viser han, at han

tænker paa Menneskenes Forhold og ikke paa Christi Riges Væsen. I det Efterfølgende søger han at vise, at de Christne ere afdøde fra Synden, og at med denne Afdøen staar et nyt Liv i nødvendig Forbindelse. Men naar han nu ved ἐπιμενοῦμεν sigter til Menneskenes Forhold, saa spørges om, hvorledes Argumentationen i det Følgende forholder sig hertil. Man siger, at han i det Efterfølgende viser, at Christendommen fordrer noget Andet, at den, som vil være Christen, maa aflægge Synden, idet han fremhæver Christi Død og Opstandelse som det, der betegner, at det Gamle er forbi og noget Nyt skal begynde, og tillige fremstiller, at de Christne i sin Daab have Forpligtelsen til at aflægge det Gamle med sin Synd og onde Begjærlighed. I ere gjennem Daaben, saaledes skulde han da argumentere, komne ligesom ind i hans Død, og skulle ogsaa ligne ham i hans Opstandelse; gjennem hine Akter — Christi Død og Opstandelse og Eders Daab — betegnes noksom, hvad der fordres af Eder, Syndens Aflæggelse og et nyt Liv, betragter Eder derfor selv som døde fra Synden, lader den ikke herske i Eder, men fremstiller Eders Lemmer som Retfærdigheds Vaaben (V. 11. 12. 13.). Ifølge denne Fortolkning fremhæver Paulus ligesom Christendommens Symbolik, gjør Christi Død og Opstandelse og de Christnes Daab til symbolske Betegnelser, hvorved vi skulle opmuntres og bevæges til et Liv efter Christus; vi skulle ikke blive i Synden, Christendommen maner os om noget ganske Andet, den vil gjennem vor egen Daab og vor Frelsers Død og Opstandelse just stille os for Øje og levende paaminde os om at aflægge al Synd og stræbe fremad i et nyt Liv. En saadan Mening stemmer dog ikke med Pauli Anskuelse, saaledes som han ofte nok lægger den for Dagen; for ham er ikke Christi Livs Stadier symbolske Betegninger, men indeholde meget mere i sig Grundvolden, Livsprincipet for vort christelige Liv. Heller ikke passer denne Opfattelse med Ordene

i V. 13, hvor Apostelen just grunder sin Opfordring derpaa, at vi ere levende af det Døde, og stiler den til dem, der ere opvakte fra Død til Liv, ikke at tale om, at han maatte have udtalt sin Formaning langt kraftigere i V. 11—13, naar han ikke havde noget Bedre at grunde den paa end den Magt til at bevæge, som ligger i et Symbol. Langt mere stemmende med paulinsk Anskuelse og med selve Fremstillingen er det, at betragte Apostelens Argumentation som en Paavisning af, at det i Christi Samfund er umuligt at blive i Synden, just fordi de, som ere i dette Samfund, ogsaa eo ipso ere døde fra det Gamle og noget Nyt er begyndt hos dem; de ere ikke ved Lære og ligesom ved symbolsk Fremstilling kaldte fra Død til Liv, men en Død fra det Gamle, fra Synden, er foregaaet hos dem, og i denne Død ligger ogsaa Kraften til et nyt Liv; her kan Opfordringen til at vise dette i deres Livsvandel fremtræde med en ganske anden Styrke, nu kan der ikke være Tale om at undskylde sig med Umuligheden. Hermed stemmer den hele Kontext paa det Bedste. Apostelen gjør i V. 2 opmærksom paa, at vi ere døde fra Synden, og derfor er det en Modsigelse at leve i den. Det Forhold, hvori Præteritum og Futurum her staar, finder ogsaa i det Følgende Sted; „vi ere døbte, vi ere begravne, vi ere blevne ham lige i Døden", svarer til, „vi skulle vandre &c., vi skulle blive ham lige i hans Opstandelse"; det er ikke en blot Opfordring, men er brugt formedelst den Form, hvori Apostelen opstiller sit Spørgsmaal i V. 1; det vilde ikke passe, naar der sigtedes til Christendommens Væsen, men derimod desto bedre, naar han mener Menneskets Forhold, da det angiver, hvorledes dette indenfor Christi Samfund maa være. At vi ere døde fra Synden (V. 2) bevises i V. 3. 4. Grunden ligger i Daaben; vi ere døbte til Christum Jesum, det er anerkjendt; men det er just hans Død, vi ere døbte til, idet vi ere døbte til ham. Den samme Tanke udtrykker Paulus i V. 4; idet

han ser hen til Daabens almindelige Form paa den Tid — fuldstændig Neddypning — siger han, at vi ere begravne med Christo ved Daaben til Døden, ved denne Daab, hvori vi blive delagtige i hans Død, og Hensigten er, at vi ogsaa skulle blive ham lige i hans Opstandelse. Her fremhæves Daaben som det, der sætter os i Livssamfund med Christo og nærmest med hans Død, og det i et saadant Livsforhold, som danner Grundvolden, den levende Grundbetingelse for en total Forandring hos os; hertil slutter sig nu Formaningen om at lade denne indtræde i Livets Førelse ved at overgive sig til denne Livsorden, til denne levende Frelser med hans Gjerning, til at betragte sig som døde fra Synden og levende for Gud, til ikke at lade Synden herske, men overgive sine Lemmer til ham som Vaaben, han vil benytte.

Med dette Sted af Romerbrevet kan sammenlignes det Par andre, hvor Paulus paa en lignende Maade taler om Daaben; alle tre høre sammen under Et, de betragte den fra samme Standpunkt og tjene til indbyrdes Oplysning. Naar Apostelen paa det ene (Gal. 3, 27.), siger, at de, som ere døbte til Christum, have iført Christum, saa tager han Hensyn til, hvad han har sagt i det foregaaende Vers, hvortil V. 27 knyttes med γαρ, som altsaa betegner, at han nu vil begrunde, hvad han har sagt. I V. 26 siger han, at Galaterne ere Guds Børn i Christo Jesu; det, som han nu vil begrunde, er ikke, at de i Christo ere Guds Børn, nemlig, at Børneskabet blot opnaaes i ham; thi det trænger ikke til Bevis; derimod er det klart af det Følgende, at han vil bevise, at de ere i Christo Jesu, og dette beviser han deraf, at de ere døbte; de, som ere døbte til Christum, have iført ham, de ere i ham og saaledes Guds Børn. At Apostelen skulde have givet ὅσοι en saadan Betydning, at det vilde gjøre Daaben ligesom til en tvingende Naturmagt, der ophævede Friheden, saaat Alle i deres Daab i og for sig vare og bleve Guds

Børn, kan naturligvis ikke paastaaes; om end ikke διὰ πίστεως i V. 26 stod imod en saadan Fortolkning, saa fremhæves Menneskets Frihed til Modstand mod Guds Raad og Naade ofte nok af Paulus til at fritage ham for en saadan Mening; han vil kun bevise, at Alle ere Guds Børn ved Troen i Christo, og dette beviser han deraf, at de jo alle ere døbte, men ved Daaben have de just iført Christum. Han grunder paa samme deres Livssamfund med Frelseren; han mener ikke Daaben tvinger, men han paaviser, at Daaben er Grunden; i den er Christus bleven deres Livsprincip, hvorfor ogsaa Alle ere Et i ham, det Forskjellige er ophævet, og dette er ikke Noget, som Daaben blot betegner, men den bevirker det; den indtager sin Stilling i Christi Samfund ikke som Symbol, men med en virkende Kraft. Den samme Anskuelse af den finde vi ogsaa paa det andet Sted i Col. 2,12., ogsaa her taler Paulus fra et objektivt Standpunkt, fremhævende de Velgjerninger, vi som Christne have modtaget, og grundende disse igjen paa Christi Virken, paa hans Liv og Gjerning; men ligesom i Rom. saaledes ogsaa i Col. fremstiller han Daaben som det Middel, hvorved vi komme i Forbindelse med Christus, blive delagtige i hans Liv og Gjenstande for hans Virksomhed, idet han ogsaa her siger, at vi ere begravne med ham i Daaben, vi ere altsaa døbte til hans Død. I Overensstemmelse hermed fremhæves i V. 13 Syndstilgivelsen; denne Bortdøen fra Synden, skeet i Daaben, bliver ogsaa her betegnet som Fundamentet for vor Levendegjørelse paa samme Maade, som Christi Opstandelse eller Levendegjørelse har Døden som sin Forudsætning.

Med Hensyn til disse Udsagn af Paulus maa jeg atter gjøre den Bemærkning, at man vel maa tage i Betragtning Standpunktet, hvorpaa Apostelen staar. For ham er Christendommen noget Levende, en i Menneskelivet indtraadt Livsorden, der har sin Grund i Jesu Christi hele Person og

Gjerning, fra hvem den belivende Aand udgaar, og som derfor danner baade Billedet af og Kilden til det Ny. Naar Paulus altsaa siger, at vi ere korsfæstede, afdøde, begravne, eller levende og oprejste med Christo, da fremhæver han dette ikke blot som et opfordrende og formanende Billede, som han stiller os for Øje (1 Pet. 2, 21.), men især fordi han betragter Christi Liv som Grundvolden for, at Alt dette vederfares os, og naar han siger, at vi ved Daaben ere førte ham eller døde og begravne med ham, saa fremhæver han dennes objektive Kraft og Betydning, dens Væsen som sættende os i Forbindelse med den hele Frelsesøkonomi, med Frelseren og hans Liv; han fremstiller saaledes Christendommen, hvad den er og hvad den giver, og Maaden, hvorpaa den giver, og siger til de Christne: Alt dette have I modtaget, og derpaa — paa dette objektive Fundament grunder han da sin Formaning, Opfordring, Opmuntring, Advarsel, Belærelse eller Trøst — grunder derpaa Alt, hvad der behøves for at bevæge de Christne til at benytte Velgjerningen, bruge den paa ret Maade, anskue og bedømme den rigtigen og erkjende sit eget sande Forhold dertil. Det er ikke hans Mening, at dette Livsbillede, denne levende aandelige Væren er saaledes annammet og tilegnet, at den klart og rent er fremtraadt i de Christnes Liv; de, til hvem han skriver, og som han kalder afdøde fra Synd, levendegjorte med Christo, førte ham, Guds Børn i ham, disse ere ifølge hans Advarsler til dem, Skildringer af Fejl hos dem, Opmuntringer og Formaninger til dem, Daddel og endog Vredesudbrud kun skrøbelige og meget fejlende; men de vare dog indtraadte inden Kredsen af den guddommelige Virken, dog kunde Alt dette, alle disse store Skatte siges at være deres; Tingen var at benytte dem, og det er dette, han lægger dem paa Hjerte.

Vi komme nu til nogle Steder af Pauli Breve, hvor der vel er Tale om Daaben, dens Betydning og Kraft, men hvor

den ikke omtales i Forhold til den enkelte Personlighed. Den sættes der i Forhold til de Christne som en Helhed, til den hele christne Kirke, og derfor have ogsaa disse Steder en særegen Interesse og ere med Hensyn til Erkjendelsen af Daabens Betydning i den christelige Frelsesøkonomi af en særegen Værd. De ere 1 Cor. 12, 13. og Eph. 5, 26. Vi ville her først tage for os det Sidstnævnte. Paulus taler om, hvad Christus har gjort for Kirken, han har hengivet sig for den, og Hensigten var at hellige den, idet han „rensede den ved Vandbadet". Tillægget ἐν ῥηματι henføres almindeligt til λουτρῷ eller καθαρισας; imidlertid ere der ogsaa Nogle, som ville have det henført til ἁγιασῃ, og vi ville under saadanne tvistende Meninger sætte Ordet ud af Betragtning, og kunne saameget lettere gjøre dette, da Stedet alligevel bliver klart nok for vort Formaal. At ved Vandbadet forstaaes Daaben er vel utvivlsomt, ligeledes at dette Ord som Middelets Dativ føjes til καθαρισας, og tillægges ifølge heraf en rensende Egenskab; den Sfære, hvori Renselsen finder Sted, bestemmer ἁγιασῃ. Ligesom i 1 Pet. 3, 21. er der ikke Tale om nogen udvortes, men om en indvortes Renhed, idet den sættes i Forhold til Helligheden, og vel saaledes, at den er forangaaende, anført som det Middel, hvorved Hellighed opnaaes. Apostelen taler om Menigheden eller Kirken, og betragter Daaben som Grundvold for dennes Renhed og Hellighed; den er rensende, befriende for Smuds og Pletter, saaat Kirken bliver herlig og skinnende. Rensningen er Hellighedens nødvendige Forudsætning, og begge staa i samme Forhold som i Rom. 6, 4. Afdøen fra Synd og Opstaaen til et nyt Liv; der nævnes det Første som Daabens Virkning, medens baade her og andre Steder denne beskrives som en Aftoen eller Aftvætning af Synd (Act. 22, 16. 1 Cor. 6, 11.). I Daaben altsaa har Kirkens Hellighed sin Grund, den er en Institution af Herren, ved hvilken han søger at bringe sin

Kirke fremad til dens Helliggjørelses Maal; dens objektive Kraft kan ikke klarere fremhæves. Vel er det saa, at den er dette for Kirken gjennem dennes Medlemmer, i hvis Liv denne selv lever, og i hvis Renhed og Fuldkommenhed den selv er ren og fuldkommen; og dog bidrager det nye Forhold, hvori vi her se Daaben sat, til at gjøre dens Væsen tydeligere for os; vi se den fra en ny Side, idet den fremstilles for os som Middelet til Fuldbyrdelsen af den hele Kirkes Bestemmelse, betragtes som et virkende Moment i den, som nødvendig Bestanddel til dens Fremvæxt og Udvikling, og dertil sat og bestemt af Stifteren selv, Jesus Christus.

Til en rigtig Opfattelse af Pauli Ord i 1 Cor. 12, 13. maa man tage det Foregaaende i Betragtning. Apostelen har talt om de mange forskjellige Naadegaver, som ere skjænkede de Christne af den ene og samme Aand, og vil vise, hvorledes alle disse have en og samme Hensigt (*προς το συμφέρον*). Han tager Exemplet fra det menneskelige Legeme; det har mange Lemmer, skjøndt det er et Legeme, og paa den anden Side skjønt det har mange Lemmer, er det dog et Legeme; der er Mangfoldighed i Enheden og Enhed i Mangfoldigheden, og som han senere viser, just paa Grund af denne. Saaledes er det ogsaa med Christus. I V. 13 vises der, at alle Christi Disciple udgjøre en Enhed, et Legeme, og dertil ere de gjorte ved Daab og Nadver. Der ere de, som mene, at Apostelens Ord maa forstaaes om, at de Christne blive til en Enhed derved, at de Alle ere gangne ind i Kirken gjennem en og den samme Daab, saaledes at denne dannede ligesom deres ydre Foreningspunkt og forpligtede dem, da den var den samme for Alle, til den indre Enhed; men dersom intet Andet skulde være ment med disse Ord, da maatte Paulus have udtrykt sig saare uheldigt, Ordene falde anderledes, og det er bedst at holde sig til, hvad han siger. Man kunde vel til Bedste for hin Fortolkning

anføre Eph. 4, 5., hvor der tales om Daabens Enhed. Man har vistnok fortolket dette Udsagn om, at Daaben er en, i den Betydning, at den ikke maa gjentages, men nærmest ligger dog den, at den er en og den samme for Alle, danner Baandet mellem dem; Andet udsiges ikke paa dette Sted, og det kan derfor ikke bruges til at oplyse vort, men maa heller hente sit Lys herfra, idet her vises, hvorledes og i hvilken Henseende Daaben forener; derved ville vi ogsaa ledes til at forstaa dens Enhed retteligen. Da vi nu have havt Anledning til at tage for os Eph. 4, 5. ville vi ogsaa med det samme bemærke, at om man end ikke deraf kan bevise Utilladeligheden af Daabens Gjentagelse, saa lærer dog Stedet, at den ikke er forskjelligartet, saaat der ikke kan være Tale om flere Daabe i samme Betydning, som der f. Ex. hos Jøderne gaves flere Renselser med forskjelligt Øjemed. Hvad nu 1 Cor. 12, 13. angaar, da er det saa langtfra, at Apostelen her fremstiller Daaben som et blot ydre Foreningspunkt, at han meget mere i klare Ord taler om den som et indre, og det ikke saaledes, at de Christne forene sig til Enhed gjennem den, idet den blot bliver et af dem brugt Vehikel, men saaledes, at den forener de Christne eller gjør dem til en Enhed, et Legeme. Vi ere Alle, siger han, i en Aand døbte til et Legeme. De som vare i og for sig forskjellige, Jøder, Græker, Trælle, Fri, de ere blevne Et, og blevne dette ved Daab ἐν ἑνὶ πνεύματι; just deri finder Apostelen en Grund for, at de ere blevne et Legeme; ἐν er her som saaofte andetsteds nærmest at udtrykke ved „i", ogsaa „ved" vilde have den samme Bemærkelse, da ἐν, naar det som her staar instrumentalt, er forskjelligt fra διὰ og betegner tillige den Sfære, hvori Noget sker eller finder Sted. Just fordi Daaben har sin Grund i en og den samme Aand, fordi denne ligesom er det Element, som virker i den, blive ogsaa alle Døbte til en Enhed, til et Legeme, trods Forskjellen. Apostelen opstiller altsaa

Daaben som det, der har dannet dem Alle til et Helt, en Christi Kirke, de ere Alle som et Legeme, og denne Dannelsesmagt har den derved, at dens Element er Aanden, i hvem vi ere døbte, og som altsaa er levende og kraftig i vor Daab; denne er ἐν ἑνι πνευματι, og gjør os Alle til et Legeme under vort guddommelige Hoved; vi ere Legemets Lemmer, og denne Flerhed holdes atter gjennem Nadveren sammen til een Aand, til et blivende Samfund i Aanden. Ligesom alle de Forskjellige, Jøder o. s. v., blive til et Legeme ved Daaben, idet de komme Alle ind i en Livssfære, nemlig Aandens, saaledes vedligeholdes ogsaa gjennem Nadveren denne samme Enhed, idet de Alle ved den føres tilbage til den samme Aand. De Christnes Liv som Christne begynder med Daaben, fordi de i den indtræde i Aandens Samfund, og derved blive de til en Kirke, et Christi Legeme, og gjennem Nadveren bevares og styrkes de i dette Samfund. Daaben er kirkedannende; Kirkens, Christi Legemes, Grundelse skede Pintsedag ved Aandens Udgydelse, og allerede i sin første Tale fremstiller Peter Daaben som Middelet, hvorved Menneskene komme ind i den ny aandelige Livssfære, som da tog sin Begyndelse, og annamme Aanden. Dermed stemmer Pauli Ord her i 1 Cor. 12, 13., og naar han i Gal. 3, 27. siger, at Alle med sin Forskjellighed dog ere Et i Christo, fordi de ere iførte ham, og naar han tilskriver ogsaa dette Daaben, da sees let, at han dermed udtrykker den samme Mening. Daaben er ved Guds naadige og vise Bestemmelse sat til at være ligesom den ordinære Vej, hvorpaa han fortsætter den Gjerning, som Pintsedag paa en extraordinær Maade begyndtes, Aandens Meddelelse, og den staar derfor i et lignende Forhold til den stiftede Kirke; just fordi den kirkedannende Aand virker gjennem den, bliver den ogsaa det kirkedannende Middel, og det er paa den Maade, Paulus her opfatter den. Man maa ogsaa lægge Mærke til, at, naar den hellige Forfatter

omtaler disse Følger af Daaben, udtrykker han sig ikke, som om Noget ligesom fremhjælpes ved dette Middel, idet ogsaa Andet medvirker, saaat Virkningen er betingelsesvis, men han taler altid absolut, „det er saa, det finder Sted“, men derved hæver han den hele Virksomhed ud over menneskelige Forhold og betegner, at Alt har sin Grund i en Guds Handling, i hans Virken, der kalder det, som ikke er, som om det var, i hans Gjerning, der ikke ser paa Andet end sin Barmhjertighed, og kommer til Menneskene med alle sine Gaver, overøser dem med sine Skatte, meddeler dem Alt, hvad de behøve baade til at ville og udføre, sætter dem ganske uforskyldt af sin blotte Naade og ikke for deres Retfærdigheds Gjerningers Skyld ind i det nye Livs Rige, som han har grundet, og ønsker alene, at de ikke skulle modstaa, men hengive sig til ham som et villigt Redskab, fremstille sine Lemmer, sit hele Væsen til ham og hans Virken; derfor er det ogsaa, at Paulus aldrig siger, hvad Menneskene blive eller ved deres egen Stræben skulle blive; men han siger, hvad de ere, hvad Gud har gjort dem til, og grunder derpaa sin Formaning, ikke at lade Guds Naade være vist dem forgjæves, men følge Kaldet, benytte de Naadens Midler, de have modtaget, og leve efter den Stilling, hvori de ere satte. Deres hele christelige Liv ligger hos Gud, det er skjult med Christo i ham, og gjennem Naadeshandlinger er det bragt til dem og nedlagt hos dem; de ere gjenløste og frelste i Christo Jesu, de ere i Daaben forenede med ham, de ere gjorte delagtige i hans Legeme og Blod, ere Alle blevne Et i ham; Alt er skjænket dem, som de behøve forat leve som sande Borgere i det Rige, hvortil de ere kaldte.

Paa Grund af disse Steder i den hellige Skrift, som her have været Gjenstanden for vore Overvejelser, og i hvilke der belæres os om Daaben, om hvad i den de Christne have modtaget, nemlig Aanden, og om hvad denne Aand bringer,

nemlig Aftoen, Afdøen, Frelse, Gjenfødelse, — tror jeg ogsaa at have Ret til at antage, at, naar Apostlerne tale om Guds Aand som et Pant eller en Fæstepenge eller en Besegling (Eph. 1, 13. 14. 2 Cor. 1, 22. 5, 5.), saa mene de, at de Christne just have dette som døbte, og naar de formane dem om at aflægge det gamle Menneske og iføre det ny, som er skabt efter Gud (Eph. 4, 24. Coll. 3, 10. 11.), da falde deres Ord saaledes, fordi de tale til Døbte, til Saadanne, som i Daaben have faaet Del i alle det nye Livs Midler, og derfor ikke kunne undskylde sig med, at de ikke have Evne, at de ikke kunne fare til Afgrunden for at nedlægge deres syndige Lyst og Gjerning, og ikke til Himmelen for at iføre sig et himmelsk Livs Styrke; thi Christus har gjort baade det Ene og det Andet, og Herren vor Gud bringer gjennem sine hellige Indstiftelser, Daab og Nadver, alle disse erhvervede Goder og Gaver til os, lægger dem frem for os, meddeler os dem og siger: tager dem, de ere Eders; herpaa grundes Forpligtelsen til at tage dem og leve som de, der ere saaledes berigede. Og naar Apostlerne og de øvrige Christendommens Forkyndere bringe Evangeliets Ord til Menneskene, Sandhedens Ord, Saliggjørelsens Evangelium, da er dette Kaldet til dem, og naar de annamme det, da blive de gjennem Daaben beseglede med Forjettelsens hellige Aand (Eph. 1, 13. cfr. Act. 2, 33. 38.) som et Pant paa deres Arv; og naar da senere i de Christnes, de Døbtes, Forsamling, det samme Evangelium lyder, saa er det just, for at Guds Visdoms og Aabenbarelses Aand maatte vorde rig over dem til at give dem Forstandens oplyste Øjne, saaat de maa lære ret at kjende og skatte, hvilket det Haab er, som han kaldte dem til, hvilken hans Arvs herlige Rigdom er iblandt de Hellige, og hvilken hans Magts overvættes Storhed er over dem, som tro efter hans vældige Krafts Virkning; og naar Formaning og Advarsel til de Døbte udgaar, da lyder den om dog ikke at bedrøve Guds

den Helligaand, med hvilken de ere beseglede (Eph. 1, 17—19. 4, 30.). Den christne Lærer har sin faste Grundvold i Guds Ord, og han bør i Christi Kirke ogsaa tage Hensyn til den anden faste Grundvold — Guds Gjerning baade i ham og i dem, til hvilke han taler.

Bidrag til den tromsøiske „Vækkelses" Historie.

Af

HANS BLOM,

Rektor ved Tromsø lærde og Real-Skole.

Den religiøse Vækkelse i Tromsø og nærmeste Omegn er vistnok kun et Moment i Tidsaandens almindelige Stræben efter christelig Inderlighed og vilde saaledes ikke egne sig til særskilt Fremstilling, dersom den ikke noget hurtigere end andetsteds var fremtraadt i Opposition mod den evangelisk-lutherske Kirke. Men dette er, som bekjendt, blevet Tilfældet, og det i den Grad, at denne Kirkes Aand egentlig har havt ligesaa mange Modstandere i sin egen Lejr, som i det Samfund, der ligefrem har erklæret den Krig, men ikke har kunnet trække Flere til sig, fordi det saa ganske har manglet organiserende Kræfter. Dette gjælder den hele Tid, hvori den fri apostoliske Menighed her har bestaaet, lige til nærværende Øjeblik, efterat Lammers har opholdt sig her et Aar. Denne Mand har væsentlig tjent sin Menighed som Rydningsmand af praktiske Ukrud, og som Saadan unegtelig tjent med Ære. Men det er nu ikke paa den Maade, at et Samfund kan forhverves Styrke til Udvidelse, formedelst udpræget Charakter. Denne Mand vil derfor forsvinde i denne Fremstilling, ligesom hans Stræben her hidtil ligeoverfor Udenverdenen har vist sig temmelig uvirksom.

En Grund til, at denne Fremstilling leveres, er nævnt. Men der er ogsaa en anden, og det er den, at den tromsøiske Vækkelses synlige Oprindelse, Udvikling og Forudsætninger paa Grund af Egnens Isolerthed have været lettere at iagt-

tage, end de fleste andre lignende Bevægelser, der ikke ere satte i Gang af enkelte store Personligheder, virkende gjennem Skrifter eller i det Mindste gjennem Taler. Denne Vækkelse har ikke havt sin George Fox, der med glødende Begejstring i barbarisk Sprog har kunnet antyde Ideer, der af Andre senere kunde fremsættes i forstaaelige Ord, eller endog i System. Men her, hvor Personalkundskaben er saa stor, og de Kanaler, hvorigjennem Tankemeddelelserne flyde, saa faa, vil det trods Mangelen paa Koryfæer og offentlige Udtalelser i Skrift eller Ord være forholdsvis let at samle det Væsentlige af Momenterne, naar man har de almindelige Forudsætninger for et saadant Arbejde. Hvad det i det Enkelte kan komme an paa, er Hukommelsen, og den faar man da benytte, førend Minderne blive altfor afblegede.

Det er væsentlig historiske Bidrag, her skal leveres, og blandt Andet Bidrag til Idegangens Historie, hvor jo egentlig Nøjagtighed er vanskeligst at skaffe tilveje; for Øvrigt er man ikke let udsat for at tage fejl, forsaavidt der ellers ikke fejles i Totalbetragtningerne.

Førend det egentlige Arbejde paabegyndes, samt tildels for at forklare de enkelte Foreteelser, vil det være til Nytte i et Par Linjer at angive Vækkelsens Charakter og de Stene, hvorpaa den enkeltvis har stødt sig, stødt sig ikke saaledes, at den vilde have faret vild i Troessager af sig selv, men saaledes, at den blev et Rov for fremmede Ulve, af hvis Kløer et stort Antal friedes, men et ligesaa stort fastholdtes og fastholdes til dette Øjeblik. Det vil allerede være bemærket, at „Vækkelsen“ her samles under Et, at der i Principet ikke gjøres Forskjel paa de „kirkelig Vakte“ og Dissenterne. Dertil er her ikke Anledning; thi i Oprindelsen vare de Et, Et i Sind og Et i Aand, og jeg mener da ved „Vakte“ indtil Videre alle dem, som af Andre kaldes saaledes og selv have troet at ære Gud og gavne sine Medmennesker

ved at stille sit Lys paa Ordets højeste Lysestage og derimod at have svigtet sin Pligt, om de havde villet indskrænke sig til at lade sit indre Liv komme til den langsommere og mindre fremtrædende Tilsyneladelse gjennem den mindre fordringsfulde Bekjendelses og den jævnere Helliggjørelses beskedne Frugter.

Vil man nu i Hovedtræk fremstille denne Vækkelse, saa er dens Væsen subjektiv Inderlighed, subjektiv i saadan Grad, at ethvert af Christendommens objektive Midler træder i Baggrunden, og fremfor Alt den synlige Kirke. Dette Sidste er det Primære. Men heraf udviklede sig igjen Svækkelse i Troen paa Daaben som Gjenfødelsesmiddel, og deraf tillige en Skrøbelighed ligeoverfor Alterens Sakramente, som i det Hele neppe har bestaaet i svækket Tillid til dets Virkning paa den „Vakte“ selv, men vel paa Andre, samt i en anfegtende Banghed for at støde Stifteren ved dets Nydelse sammen med „Verdens Børn“. Naar her ikke er nævnet en Snæverhed i Troen paa Gudsordets Kraft i og for sig, men kun forsaavidt som det udtaltes af en „levende“ Mund, saa er dette skeet, fordi det falder af sig selv og er vel bekjendt for vor Tids hele Vækkelse. Andet eller mere Særegent har der i denne Vækkelse ikke været, og den vilde heller ikke have kunnet lede til noget ydre eller stærkere indre Brud, hvis Forudsætningerne hos Individerne ikke havde været usædvanlig arme, især lidende af overordentlig Mangel paa de Baand, der hos Flerheden af vor Kirkes og vort Lands Lutheranere gjøre det til Regel, at holde paa det udvendig Bestaaende i det Længste, om det end muligens kan være skrøbeligt nok, hvis denne Vedhængen skulde drøftes og forklares.

De Udtalelser af den hellige Skrift, som især hensynsløst have været urgerede, ere Stederne om „Verden“ og Adskillelsen fra den, og dette saaledes, at selv Dissenternes Troesfrafald i Barnedaabslæren neppe hos Flerheden af de „Kir-

keligvakte" hindrede, at jo Hine langt snarere henførtes til de „Troende", end Nogensomhelst af Kirkens Lemmer, der vilde haandhæve en friere Livsbetragtning i Adiafora eller forsvare det i Kirken gjennem en uvakt Prædikants Mund af Bibelen noksom klart beviste Gudsords Ret til at dømme alle Tilhørere uden Undtagelse, — altsaa paastaa selv de Troendes Discipelforhold til Kirken. Men Hovedstedet, hvorpaa der vakles, om just ikke af Mange egentlig snubles, er Rom. 8, 16. 17, med Hensyn til hvilket det hverken ved Skrift eller Tale har været muligt at gjøre den, som det synes, ordklare Mening gjældende, at Talen her er om den stadigt arbejdende Helligaands opholdende og trøstende Virksomhed ligeoverfor Troens ydre og indre Trængsler formedelst Haab om Herlighed i Evigheden, naar Tidens Pinagtighed er tilende. Dette Sted skal og maa være Korsvejen, hvor den bratte Adskillelse foregaar mellem dem, der have „brudt igjennem"; og dem, der „halte paa begge Ben". Stedets Trøst gjælder den første Klasse; det kan ikke fortolkes eller forstaaes af nogen Anden, endnu mindre tilegnes. Det er ikke et Vidnesbyrd med vor Aand, men i vor Aand. Der er ingen indre Prøvesten foruden denne, alene saaledes fattet. Om Gjennembruddet selv skal det dog bemærkes, at det kun var i den tidligere Periode, at det absolut skulde kunne henføres til et bestemt Øjeblik; Angivelser af Vækkelsens Datum forlanges nu ikke mere, men leveres dog for en Enkelts Vedkommende endnu. Disse Ting ere naturligvis — og vi have jo netop her seet Følgerne deraf — fristende nok, men dog ikke Andet eller Mere end den sædvanlige Proces, som et stort Antal Mennesker, der skulle frelses af et Skibbrud paa Barnetroen, maa gjennemgaa, uden at de derfor føle sig fristede til at overføre sin egen Skyld paa den Kirke, hvori de ere opfødte, eller de Præster, som have tolket dem Ordet, og allermindst paa Mænd, som have lært purt og rent og ladet

Lærdommen tilsyne i sit Levnet. Det maa nemlig bemærkes, at de, der her have villet optræde som Dommere over sine Sjælesørgere, i Almindelighed ikke have sagt eller søgt at bevise, at deres Lærdom har været falsk, og heller ikke have benegtet, at de have jaget flittigt efter Klenodiet, men selvfølgelig, at det har manglet paa Aandelighedens Drift, at det har manglet paa „Gjennembrud".

Af det, som her allerede er sagt, vilde det følge, at det stærke Brud, som er indtraadt mellem Kirken og en Del af dens Børn, ikke er fremkommet under saadanne Betingelser, som sædvanligvis pleje at frembringe saa mærkelige Følger, at Bruddet ikke er fremkommet af væsentligt indre Aarsager, men i Utrængsmaal og formedelst Omstændigheder, som, i det Store taget, ligge paa Overfladen.

Hermed er Overgangen gjort til den egentlige Gjenstand for disse Linjer. Jeg vil da først tale Lidt om de Forholde, i hvilke Vækkelsen forefandt en ret stor Del af Menigheden. Hvad Oplysningen angaar, deri indbefattet den ydre christelige, saa stod den neppe tilbage for, hvad Almuen i mange andre Dele af Landet har at byde. Skoleveesenet var, om ikke godt, dog heller ikke aldeles slet og havde udviklet sig meget i det nærmest forangaaende Tiaar, saavel i Byen som paa Landet. Ordet var prædiket rent og med Alvor i ligesaa lang Tid, men paa Grund af Kaldets uhyre Udstrækning, et halvt Snes Mile paa hver Kant, kunde Kirkesøgningen for Landsognets Vedkommende ikkun blive sparsom. I Byen, hvor ingen Naturhindring var ivejen, var den vistnok heller ikke jævnt god, men dog ikke synderlig mindre, end i samme Periode mangt andet Sted, hvor ikke enten de gamle Dages Troesminder eller et usædvanligt Individ kunde trække Tilhørere til Kirken.

Med alt dette var vistnok Religiøsiteten i det Hele ringe og dens Frugter derefter. Men her er det af alle Hensyn

nødvendigt, at betragte Kaldets forskjellige Dele hver for sig. Først udsondres nu den sydlige og i alle Henseender bedste Del af Landsognet, nemlig Malangen og nærmest Tilstødende lige til Omegnen vestenfor og tildels nordenfor Tromsø; men her er heller ingen Dissenter el er nogen kirkefiendsk Vækkelse, men efter alle Mærker alligevel christeligt Liv. Hvad der staar igjen, er væsentligt Tromsø By og Balsfjorden. Begge disse Dele have en Ting tilfælles, og hvorved de adskille sig fra den før nævnte Del, nemlig, i det Store talt, at være ny, uden Fortid og med en hurtigt sammenhobet Befolkning, der især i Balsfjorden desuden bestaar af forskjellige Nationaliteter, Nordmænd, Kvæner og Finner, begge Dele fornemmelig i dens indre Strækning, der ogsaa er den uroligste. Balsfjordens Befolkning var indtil de senere Aar, lige henimod 1850, bekjendt som daarlig, især deleshed hengiven til Drukkenskab og Slagsmaal, i maadelig økonomisk Forfatning, dog dengang i temmelig rask Fremgang til det Bedre. Det bør nemlig bemærkes, at Anlægget af Tromsø og denne Byes Trivsel har havt en højst velgjørende Indflydelse paa de Distrikter, som have kunnet staa i Forbindelse med den, og i Almindelighed i samme Forhold, som de ere den nær. Befolkningen har hævet sig til større Selvstændighed, til større økonomisk og aandelig Kraft. Det Punkt, i hvilket Byanlæg ofte have virket skadeligt paa de nærmeste Distrikter, nemlig ved at give en lettere Adgang til spirituøse Drikke, har dels af de ovennævnte Grunde, dels og især siden Tromsø Afholdsforenings Stiftelse, ikke vist sig saaledes her. Drukkenskabslasten har i Tromsø Landsogn i det sidste Tiaar været i stærkt Aftagende og existerer i de sidste Aar næsten ikke. Hvor den holdt sig længst, var i Balsfjordens indre Dele.

Vi komme nu til Tromsø By, der, som allerede sagt, ogsaa er ung. Byen er vistnok paa en Maade til siden Slutningen af forrige Aarhundrede, men har dog i de sidste 20 Aar

udviklet sig saaledes, at den, i det Store taget, ikke er mere end en Menneskealder gammel; dens Indvaanerantal er i denne Tid fordoblet; Antallet af de Mennesker, som ere fødte eller have levet der for 40 Aar siden, indskrænker sig vist til nogle Snese. Befolkningens Antal var fra 1847 til 1857 steget med 1000, en Tredjedel af det Hele. Denne Tilvæxt er fremkommet ved Indvandringer, især fra Throndhjems By og Stift, tildels fra Gudbrandsdalen, Østerdalen og Nordland. At en saadan indvandret Befolkning ikke er af bedste Slags, er en bekjendt Sag, og endnu mere, at den første Generation af Saadanne aldrig eller vanskelig betragter sig som hjemmehørende, hvor den nedsætter sig. Den kan naturligvis ikke være delagtig i de Traditioner, som de Indfødte have, og som, hvor arme de end monne være, dog altid øve nogen Tiltrækningskraft paa dem, som intet Andet have kjendt. Naar nu hertil kommer, at de fysiske Forholde ere ugunstigere end de, hvori Indvandreren er opfødt, og til visse Aarstider virkelig ere trykkende, saa vil Stemningen en Tidlang lettelig blive uvillig og ugunstig, i alle Fald blottet for ethvert Slags traditionel Vedhængen. For saadanne Mennesker er der paa Stedet ingen gamle Fortællinger om Kirken og dens Historie, ingen Minder om fromme gamle Præster, som have kunnet løse og binde, som have straffet eller trøstet o. s. v. Her er heller ikke synderlige Traditioner om andre gamle Embeds- eller andre Stormænd, som have hjulpet den simple Mand til sin Ret. Af Amtmænd har der været et halvt Snes i mindre end et halvt Aarhundrede, ligesaa i de fleste andre Grene af Embedsverket. Alt er omskiftet og forandret. Intet har Rod i Fortiden. Den konditionerede Befolkning er altsaa ogsaa i Hovedsagen ny, ikke over et halvt Snes Kjøbmænd, der have beboet Stedet i en Menneskealder eller lidt Mere.

Saaledes i det Ydre.

Sees nu hen til Livet, saa gjør man rettest i at betragte de lavere og højere Stænder hver for sig. De Første have kanske ikke synderlig adskilt sig fra andre Byers tilsvarende samtidige Befolkning, undtagen i en større Tilbøjelighed til Ødselhed og deraf følgende temporært økonomisk Tryk. Religiositeten, medbragt i et ringe Mon, er under de herværende Forholde ikke forbedret; Almuerne i disse Egne have af alle Grunde i Fortiden maattet staa temmelig lavt i denne, som i de fleste andre Henseender.

De højere Stænder, hvis Masse for Øvrigt har undergaaet mange Blandinger, have for nogle Aar siden havt et mindre godt Rygte i det øvrige Land, men vistnok i højere Grad end fortjent. Hvorledes det kan have været for 20 à 30 Aar siden, skal være usagt; Lastefuldhed har dog i det Hele ikke almindelig hersket, men vel, som i flere Smaastæder paa Kysten, et temmelig frit Liv. I de senere Aar før 1850 var Selskabeligheden, som forhen var gemytlig og ligefrem, gaaen over til en Luxus og Fornemhed, der vistnok havde den gode Virkning, at den udryddede overdreven Nydelse af Drikkevarer, men som formedelst de nævnte Egenskaber og sin overdrevne Hyppighed maatte gjøre en Del af Befolkningen mindre livsfrisk, end Tilfældet ellers plejer at være under saa smaa Forholde. Den stærke Selskabelighed holdtes igang af enkelte Højerestaaende, hvem formodentlig Livet her faldt tungt, og de Øvrige, som kunde, fulgte i Almindelighed med, men tildels blottede for Evne til at suge den Smule Sødme, som den mere Udviklede dog altid ved at hente selv paa golde Marker.

At disse Omstændigheder i Forbindelse med fordums Dages almindelige og her noget varigere Rationalisme gjorde Folket aandelig mat, vil ikke forundre Nogen. Ordet forkyndtes purt og med Alvor i nogle Aar, men Jordbunden vedblev unegtelig alligevel at være temmelig brak. En enkelt

Mand af Menigheden, hvem noget større Troesinderlighed var bleven forundt, og som heller ikke forsømte at aagre med sit Pund, formaaede desuagtet, formedelst manglende Dannelse og visse Ejendommeligheder i sit Væsen, kun saare Lidet og næsten Intet udenfor de lavere Stænder.

Saaledes stode Sagerne omkring Aaret 1850. Vil man nu i Korthed angive Resultatet af de foregaaende Betragtninger, saa vil Ejendommeligheden hovedsagelig vise sig at bestaa i en gjennem alle Forholde gaaende og i og for sig hel naturlig Løshed, der selvfølgelig stærkest maatte fremtræde der, hvor de mindst synbare Baand gives, i det religiøse Liv, men naturligvis ogsaa i de andre Forholde, der ligge dette nær, i ethvert af de Forholde, der væsentlig opretholdes indenfra, ved en af Naturen given Auktoritet. Dertil bliver da som senere Faktor at føje den gjennem den nærmest foregaaende Tidsalder i det Hele gaaende rationalistiske Lunkenhed, som her af de nævnte Grunde varede noget længere, end paa mange, om just ikke alle andre Steder.

Omkring Aaret 1850 begyndte en anden Tidsalder. Livet begyndte hist og her at bære Spor af noget større Alvor, som vistnok ikke udelukkende var christeligt-religiøst, men dog var Alvor, forsaavidt som Flere af de højere Stænder begyndte at føle Mishag til og Kjede ved en altfor hyppig Selskabelighed, der desuden unegtelig i den nærmeste Fortid ved Kunst var opretholdt fra ganske enkelte Hold. Man var i det Mindste kjed af det Gamle og følte Trang til noget Nyt, til noget Alvorligere. Byens lille Samfund var desuden af politiske Grunde og formedelst kolliderende Særinteresser i det Større eller Mindre temmelig splittet. Paa de lavere Stænder havde Afholdsforeningen begyndt at øve Indflydelse. Ved denne Tid havde ogsaa en nys ansat Præst ved ivrig og af adskillige Gaver støttet gejstlig Virken tiltrukket sig nogen Opmærksomhed, især af de lavere Stænder. Ansæt-

telsen af en begavet Biskop bidrog ogsaa Sit, saavel formedelst tiltalende Forkyndelse af Ordet, som formedelst Arbejden mod en Del af det ydre Livs mere fremtrædende Udvæxter. Saaledes stod da den ældre Sognepræst ikke længere som Eremit, men blev istand til at trænge igjennem, hvor hans Tale hidtil syntes at være vendt tom tilbage.

En Modtagelighed for christelig Inderlighed var da i det Mindste indtraadt hos Mennesker af de forskjellige Stænder. Man begyndte mere at lære de hellige Bøger og søgte med ikke liden Begjær christelige Skrifter, som da ogsaa begyndte at komme i Boghandelen.

Paa denne Tid indtraf en temmelig storartet religiøs Foreteelse, der fremfor Alt paa den Tid bidrog saavel til at vække christelig Iver, som ogsaa til at bestemme det fra nu af stærkere fremtrædende Alvors Charakter, nemlig „Fjeldfinnevækkelsen", en Gren og en Frugt af den læstadianske Bevægelse. Denne Bevægelse er forhen beskreven, saa jeg her kun skal bemærke, at den principielt — i det Mindste forsaavidt som Sagen stod klar for Læstadius selv — ingenlunde var fiendsk mod den evangelisk-lutherske Kirke, men vel mod de daværende svenske og forsaavidt mod hele Samtidens lutherske Præster. Men de utroligt bitre Ord mod Samtiden og dens Kirkelærere i det Store nedlagde der, hvor Læstadius ikke selv var tilstede og kunde give nærmere Forklaring, en Misstemningens og Uviljens Sæd, der senere voxede op og trivedes fortrinlig og i samme Forhold, som den savnede Sædemandens Pleje, og saaledes særlig i det sydlige Finmarken (Tromsø og Senjens Fogderi), hvor man baade kom i Berørelse med Fjeldfinnerne og tildels fik Læstadius's Prædikener samt et af ham udgivet Tidsskrift at se. Det maa erindres, at Læstadius er saa langt fra at have havt noget Kirkebrud for Øje, at han tvertimod i de senere Aar aldeles har fraraadet og misbilliget Saadant. Dette var nu den ene Side

af Fjeldfinnevækkelsens Virkninger. Den anden Side, hvis Virkninger selv i dette Øjeblik ikke ganske ere hævede, skjønt Lammers dertil har bidraget, var et puritansk Begreb om „Verden“ og særskilt et højst ufordelagtigt Begreb om den konditionerede „Verdens“ Levesæt. Ogsaa dertil har Læstadius ved bitre Ytringer bidraget — og endnu mere den af ham vakte Almue, som naturligvis, maalende Fristelserne ved de almindelige selskabelige Fornøjelser med sin egen gamle Ryggesløsheds Maal, saa en Fordærvelsens Pøl i enhver Sammenkomst, som ikke havde et religiøst Maal for Øje. Vækkelsen var og er tildels endnu en Lægmandsvækkelse, skjønt Antallet af dens Lemmer af de højere Stænder ikke er ganske ringe, hverken i eller udenfor Statskirkens Samfund.

Denne, den læstadianske Finnevækkelse, var ubestridelig den Kilde, hvorfra den tromsøiske Vækkelses første Hovedaarer fløde, og som for nogen Del bestemte dens Charakter, forsaavidt som den avlede Tilbøjelighed til „Præstehad“ og til bratte Brud i gamle Forholde. Men Mere end en Forberedelse blev den ikke, især fordi, som bekjendt, Finnerne allerede i 1851 begyndte paa de Daarskaber, som endte med den rædselsfulde Mordscene i Kautokeino den 8de Novbr. 1852. Saadant maatte bringe Vand i Blodet, om det et eller andet Sted var begyndt noget stærkt at koge. Men med denne Vækkelses Udskejelser var naturligvis ikke dens Alvor og Sandhedsspirer udryddede, og heller ikke dens oppositionelle Charakter. Denne Vækkelse havde blandt Kvæner og Finner frembragt saa iøjnefaldende Forandringer til det Bedre ved at udrydde Drukkenskab og Tyveri, at den trods sine Mangler maatte erkjendes for levedygtig. Men Mere end en Forberedelse blev den dog ikke.

Under og efter disse Begivenheder var den før nævnte Læsning af religiøse Skrifter bleven mere almindelig og Adgangen til deres Erholdelse let. Hvad der ikke herfra rekvi-

reredes, tilsendtes i rigeligst Maal fra forskjellige Kanter, Stavanger, Bergen o. s. v. o. s. v., og Hovedmassen var da som sædvanlig en Hærskares Mangfoldighed af Traktater med reformert eller halvreformert Lære. Hvad der kom af større Skrifter, saasom Prædikensamlinger, var af samme Art. Dog holdtes ogsaa Luthers Skrifter i Ære, men forstodes tildels mindre klart, især forsaavidt som hans heftige Udladelser mod den katholske Kirke eller, som det af og til for Kortheds Skyld hos ham heder, „Kirken" ved en ikke ganske sjelden, mærkelig Misforstaaelse virkelig overførtes paa vor Statskirke [1]). Det bør ogsaa bemærkes, at adskillige af Luthers Prædikener formedelst speciel Tendents mod hans Læres forskjellige Modstandere kræve en større kirkehistorisk Kundskab, end vor Lægmand, ja tildels end vor Borgermand hidtil har havt.

Saaledes stode eller rettere gik Sagerne indtil omtrent 1854. Den svage Instinktmæssighed i Følelsen for det Gamle var hos Mange bleven endnu svagere, medens paa den anden Side vistnok et og andet dybere, mindre lidenskabeligt Gemyt ved Tidernes Alvor og Pinagtighed allerede da begyndte at klynge sig nærmere til Kirken. Men det maa erindres, at intet Udtryk for en ligefrem kirkefiendsk Stemning egentlig var fundet. En Udtrædelse af Statskirken var vistnok neppe endnu nævnt og anedes neppe af Nogen blandt dem, som senere foretoge dette Skridt, men vel af Andre, der havde kirkehistorisk Kundskab, og som da heller ikke undlode at varsle derom, men stedse mødtes, og det subjektivt sandt, med haanlig Afvisning. Og virkelig saa det for den overfladiske Betragter saaledes ud; thi de stærkest „Vakte" søgte Kirken med krampagtig Iver.

Men med, om muligt, endnu større Iver søgtes fra nu af de „Opbyggelser", som rejsende Lægprædikanter begyndte at

[1]) Saadant har Forfatteren med egne Ören af og til hört.

holde. For disse ytredes der en tildels komisk Forkjærlighed. Den Tids Lægprædikener vare umiddelbart af en hel indifferent Natur ligeoverfor den senere Fraskillelse, men bidroge vistnok middelbart dertil, saasom de undlode at styrke det svage Kirke- og Daabsbegreb, men bevægede sig paa det bredeste Feldt, Syndens og Naadens, og forøgede de „Vaktes" stærke Selvgodhed ved vel høje Lovtaler over dem. Den Mand, som paa den Tid og senere var den mest yndede og bedst begavede Lægprædikant, O. Kallem, var ingenlunde skikket til eller forberedt paa at lede Aanderne ligeoverfor det Spørgsmaal, som snart blev brændende, og som han længe efter den Tid var ude af Stand til at klare. Bemærkes skal det, at i den Periode, som nu har været beskrevet, et Par Kvækere havde været i disse Egne og ved enkelte Foredrag, men især ved at efterlade sig Traktater nedlagde nogle Sædekorn, som ikke bleve aldeles ufrugtbare [2]).

Nu, i Løbet af 1854, begyndte S. Kierkegaards „Øjeblikke" at komme herop, og de læstes med Begjærlighed af Adskillige blandt de mest Exalterede og mindst Modne. Mindre havde været fornødent, end den kierkegaardske Pens Gift, for at dræbe det sidste Gran af Kjærlighed til det gamle Kirkesamfund — hos Folk, som ikke kunde se de forfærdelige Vridninger, hvorunder Forfatteren her vaandede sig, og hvorunder han, som det vel tør paastaaes, selv led Mere, end Gjenstandene for hans Angreb.

Efter den Tid begyndte ogsaa O. Nielsens „kirkelige Tidende" med lidt efter lidt forbitret Tendents at være en søgt Læsegjenstand. Denne Forfatters Skriverier fortsatte det Verk, som „Øjeblikkene" havde paabegyndt, og der behøvedes, for at Udtrædelse af Statskirken skulde finde Sted, intet Andet, end at et Snes fyrrige Mennesker af konditioneret eller

[2]) Der er i Tromsö By for Öjeblikket et halvt Snes Kvækere.

halvkonditioneret Stand, med liden Indsigt og endnu mindre Maadehold, skulde finde en Vejviser, hvilken de snart fandt i G. A. Lammers. De første Udtrædelser fandt Sted i Tromsø By den 19de Maj 1856.

Med det Tidspunkt, da Udtrædelsen af Statskirken og Frafaldet i Daabslæren var saaledes forberedt, at der kun manglede et Exempel eller en ligefrem Opfordring af en anseet Mand, for at Begyndelsen skulde være gjort, slutter denne Fremstilling, der altsaa naar frem omtrent til Aaret 1855. Hvad der falder senere, faar søges i Lammers's Skrifter eller i hvad Fremtiden fra hans eller nogen Andens Haand maatte fremkalde.

Hvad vor egen Kirkes „Vakte" angaar, saa er det at forudse, at deres alvorlige Stræben efter Sandhed vil trykke dem nærmere og nærmere til den Kirkes Skjød, som de ikke forlode, da Fristelserne dertil vare størst, at de mere og mere ville blive „den Lærdoms Form" hengivne, om hvis Rigtighed i et eller andet Punkt de visselig have været i Tvivl, men som de dog havde Klogskab eller Lykke til ikke at forkaste uprøvet.

Denne Skildring har efter sin Natur alene berørt en Del af Menigheden; men heraf følger ingenlunde, at „Vækkelsen" skulde have havt et ligesaa indskrænket Terræn for sin Virksomhed. Saaledes er det visselig ikke. Meget mere: det lader sig baade slutte og tildels erfare, at et Aandepust er gaaet gjennem Befolkningens Flertal, og det tør haabes, at, om Kampen har været haard og Ængstelserne store, saa har Kirken nu mange flere sande Lemmer end dengang, da ingen af dens Børn havde forladt den, at vor evangelisk-lutherske Kirke her, skjønt blødende af et og andet Saar, i Virkeligheden nu har større Livsfriskhed, end den paa lange Tider har havt.

I Maj 1858.

Et Bidrag til Mag. Kjeld Stubs Historie.

Af

P. COUCHERON,

Adjunkt ved Throndhjems Latinskole.

Magister Kjeld Stubs Berømmelse skriver sig ene og alene fra hans krigerske Virksomhed; han staar for os som den vældige Præst, der, da Fædrenelandet var i Fare, kastede Præstekjolen og med en erfaren Krigers Indsigt og Uforfærdethed forsvarede Landets Grændser mod en mægtig og krigsvant Fiende. Herved er det, at han har gjort sit Navn udødeligt, og denne mest glimrende Tid i hans Liv er det naturligvis ogsaa, som især fremhæves af dem, der have leveret Efterretninger om ham, medens man faar Lidet at vide om hans egentlige Kaldsvirksomhed. Man ser kun Krigeren i ham og ikke Præsten. Man ved, at hans Liv var rigt paa Omvexlinger, men om de Grunde, der foranledigede dem, gives kun sparsomme Oplysninger. Efter Gjessings „Jubellærere" (3dje Del S. 311) anføres her Hovedtrækkene af hans Liv.

Han er født den 10de Decbr. 1607 i Halland, hvor hans Fader Laurids Kjeldsen Stub var Præst i Hisholt og Fauerholt Sogne. Han modtog sin første Undervisning i Landskrona og Slagelse Skoler og kom 1626 til Universitetet i Kjøbenhavn. Efter at have studeret et Par Aar der, især Mathematik, Philologi og Theologi, drog han til Udlandet og gav sig i Krigstjeneste som Ingenieur i den kejserlige Hær. Da han i 1631 kom hjem, blev han ansat som Hører ved vor Frue Latinskole i Kjøbenhavn, men drog saa atter et

Par Gange udenlands som Hovmester for unge Adelsmænd; 1635 tog han i Kjøbenhavn Magistergraden og kaldtes samme Aar af Magistraten i Christiania til Sognepræst; der var han til 1641, da han flyttede til Ullensaker, hvor han blev Provst 1647 og døde 20de April 1663.

Man ser saaledes, at han endnu i sin kraftigste Ungdom viede sig til Kirkens Tjeneste; hvis han, som der angives, var født 1607, var han kun 28 Aar gammel, da han i 1635 kaldtes til Sognepræst i Christiania. Her ligger strax det Spørgsmaal nær — hvad var det, som bevirkede denne Overgang fra Kriger til Præst? Var det blot fordi han var bleven kjed af Krigsstanden [1]), eller følte han noget indre Kald til den gejstlige Stand? Naar man ser, at han 10 Aar efter atter befinder sig i fuld krigersk Virksomhed, synes man at have Grund til at tvivle om, at han havde fundet sin rette Plads som Præst. Om man end ikke vil istemme hans Dattersøns Dom, „at det smagte noget af den gamle papistiske Surdejg og det vilde gejstlige Væsen, som da var", saa maa man dog indrømme, at den Stilling, som Mag. Kjeld nu for en Tid indtraadte i, kun var lidet overensstemmende med hans Kald og Embede. Men man kan visselig ikke antage, at det var af eget frit Valg, at han nu atter i sin modne Mandsalder tog fat paa Krigshaandverket; den Befalingspost, som han nu beklædte omtrent et Aars Tid [2]), blev han vistnok

[1]) Saa synes hans Dattersön Provst M. Stub at mene i sine biografiske Efterretninger om Mag. Kjeld Stub, der findes i det Kongelige norske Videnskr. Selskabs Bibl.; Manuskr. Nr. 49 4to.

[2]) Hans Bestallingsbrev er udstedt 19de Septbr. 1644 (Gjessing III, 311 flg.), og Freden til Brömsebro sluttedes den 13de Aug. 1645 (Holbergs Danmarks Hist. II, 870). — I hans Bestallingsbrev, hvoraf Gjenpart findes i det ovennævnte Manuskript af Dattersönnen, siger Hannibal Schested, at han „för den uformodentlige Krigs förste Anfang og indtil denne Tid udi adskillige Occasioner, inden saavelsom udenfor Grændserne, underdanigst og troligst sig haver ladet bruge, saa at hannem derover dette Riges Grændser og Passer, saavidt Akershus sig strækker, bedst bekjendt monne være".

saa godt som tvungen til at overtage; Kong Christian IV's egen Opfordring, hans høje Vens og Velynders Hannibal Sehesteds indtrængende Forestillinger og Landets fortvivlede Stilling gav ham ej andet Valg; sin gejstlige Dragt aflagde han vistnok, men vilde heller ikke antage Krigerens; „i sin sorte Habit" foer han i Spidsen for sin 12 Mand stærke Livvagt, som han underholdt paa egen Bekostning, frem og tilbage langs Grændsen, som han havde det Hverv at bevogte, „og var ligesom et Gjærde for, at de Svenske ingensteds kunde sætte Foden paa den Kant, hvorsomhelst han kommanderede, til at gjøre Indfald i Norge" (Slange, Christ. IV's Hist. S. 1259). Det synes heller ikke, at Samtiden har lagt ham denne hans krigerske Virksomhed til Last som Noget, der stred mod hans Kalds Værdighed; de tvingende Forholde have sikkerlig hos den fuldkommen retfærdiggjort ham, om Nogen overhovedet tog Anstød deraf [3]).

Denne korte Episode af hans Liv kan vel saaledes ikke anføres som Bevis paa, at han ej af indre Kald, men kun af ydre Grunde havde traadt ind i den gejstlige Stand. Kun af hans Færd som Præst kan man med Rette dømme herom, og det er just nogle Efterretninger fra den Tid, da han var Sognepræst i Christiania, som her skulle gives.

Det er anført, at han i 1641 forlod Christiania; Sognepræsten i Ullensaker, Mag. Trugels Nielsen, fik hans Embede i Christiania, og han flyttede til Ullensaker, i hvilket Kald han forblev til sin Død. Grundene til denne Flytning anføres forskjelligt. Hammond i Anhanget til sin Missions-

[3]) Et hæderligt Træk, som ikke bör lades upaatalt, var hans Uegennyttighed; han opofrede i denne Krig næsten sin hele Formue i Statens Tjeneste. En liden Tiende, som tilstodes ham paa Levetid, stod ikke i Forhold til hans havte Udgifter; „men Stub, som slet ikke havde fordret (Noget), var fornöjet dermed og talede hverken om Fortjenester eller Erstatning" (Malling, Store og gode Handl. S. 85).

historie siger om den Sag Følgende: „Da Manden elskede Studeringer, der udfordre stille Ro, og følte, han tjente til noget Mere og kunde udrette Andet end gjøre idelige Opvartninger, overløbes af Lediggjængere, disse Tidens Mordere, hindres fra Fremgang udi alvorlige, Eftertanke udfordrende Videnskaber ved bestandig Løben og Renden til mange Forretninger af det Slags, som kræve mere Hestekræfter, end sund Sands, og kan forrettes ligesaa godt af en Lærd som af en Ulærd, søgte han Landet, altid behageligt for den Tænkende og Arbejdsomme, og blev Sognepræst til Ullensaker". Det kan vistnok ikke benegtes, at Mag. Kjeld, der var en Mand med videnskabelige Interesser, kan have følt sig misfornøjet med sin Stilling under disse for hans Studier ugunstige Forhold, men det hele Citat af Hammond synes dog mere at bære Præget af at være et almindeligt Ræsonnement, end at være støttet paa bestemte Kjendsgjerninger. Hans Dattersøn (i det anførte Manuskript) angiver Grunden noget bestemtere; han siger, at han drog fra Christiania, „dertil foranlediget af Magistratens Chicaner, som contrecarrerede [4]) ham i de Anstalter, han vilde indrette i Kirkestaten", og Gjessing i (sine „Jubellærere") siger, at Aarsagen til Flytningen var, at han var kommen i en fortrædelig Stridighed med Raadmand Ruus, fordi han havde beskyldt ham for et Fruentimmer. I Oslo Domkapitels Protokoller, der opbevares i Rigsarkivet, findes vidtløftige Dokumenter til en Proces mellem Mag. Kjeld Stub og Borgermester i Christiania Laurids Ruus; denne Proces er det vel ogsaa, som Provst Stub og Gjessing sigte til, men som det ikke lader til, at de have havt nogen nøjagtig Kundskab om. Der skal i det Følgende vises, at de have været paa ret Spor, naar de angive den som Anledning til Forflyttelsen.

[4]) rettet for: „contrecarerede".

Sagen er temmelig indviklet og Oplysningerne om dens egentlige Sammenhæng ere sparsomme, saameget mere som Mag. Kjeld erklærer, at han ifølge Embedspligt ikke kan indlade sig paa Detaillerne i Sagen. Foreløbig gives her en kort historisk Oversigt, for at man nogenlunde kan faa Rede paa, hvad der passerede, før den egentlige Proces begyndte. Gjenstanden for Tvistigheden er vistnok ikke af stor Betydning, men de Aktstykker, som i Anledning af den fremkom, give adskillige Oplysninger om Forholdet mellem Præst og Menighed i de Tider og lade os tillige faa et Indblik i den Tids private Liv.

Borgermester L. Ruus søgte at hindre Trolovelse mellem en af Byens Borgere Helge Christophersen og Maren Jensdatter, hvis Slægtning og Formynder Borgermesteren maa have været. Grunden hertil var, at han mistænkte Helge for at være trolovet i Holland. I den Anledning hanvendte Helge sig til Mag. Kjeld og bad ham „hjælpe til hos Borgermester, at han maatte faa Trolovelse med Pigen, eftersom Borgermester derudi var ham imod". Men Mag. Kjelds Overtalelser synes ikke at have frugtet noget hos Borgermesteren; alligevel gik Trolovelsen for sig. Helge blev derfor af Borgermesteren (ifølge Forordn. af 1582 om Ægteskabssager) indstevnet for Kapitelsretten den 7de Marts 1637, men der afgjordes Intet i Sagen; den blev udsat, „eftersom Statholders Betænkende er, at naar Vandet bliver aabent, skal erfares, om Helge er trolovet udi Holland med et Kvindfolk, som formenes".

Hvordan Efterretningerne fra Holland lød, berettes ikke, men de kunne vel ikke have været ugunstige for Helge, da Borgermesteren naturligvis i saa Fald vilde have beraabt sig paa dem; imidlertid vedblev han dog fremdeles at gjøre Indsigelse mod Trolovelsen, og Mag. Kjeld fortsatte sine Bestræbelser for at forlige dem med hverandre i al Mindelighed. Denne

Mægling afviste dog Borgermesteren, da han paastod, at Sagen var verdslig, og at Mag. Kjelds Indblanding saaledes var uberettiget.

Hertil kom ogsaa, at L. Ruus nærede personlig Uvilje mod Mag. Kjeld; det var nemlig i et Gilde nys forud kommet til aabenbart Brud mellem dem. Denne Sag kom fore senere i Processens Gang, og alle de Tilstedeværende maatte afgive sit Vidnesbyrd om den. Beretningerne give adskillige Oplysninger om den Tids selskabelige Liv, og Indholdet af dem hidsættes derfor. Mag. Kjelds Skildring af, hvad der foregik i Selskabet, lyder saaledes: „Den Dannemand Peder Jørgensens Trolovelse skede den 4de Januar 1637: da om Aftenen, som jeg vel ihukommer, vor Borgermester, hel vel beskjænket, opknepte sin yderste Trøje, tog sig udi Buxelinen med den ene Haand, sprang af sit Sæde udi en Dands, som jeg og med udi var, løb med et Glas paa Haanden nogle Gange rundt omkring, forhindrede og spredte Dandsen, og der han vilde sig nedsætte, faldt hannem, eftersom han var beskjænket, Glasset af Haanden paa Jorden, og hans Hustru Marthe Jensdatter hannem tog ved Armen og fulgte ham ud ad Døren". Mag. Kjeld tilføjer, at han hverken i Ord eller Gjerning gjorde Borgermesteren nogen Fortræd, Noget, som han mener, de tilstedeværende Gjæster kunne bevidne. De Beretninger, som gives af nogle af disse, stemme ogsaa i Hovedsagen overens med Mag. Kjelds, nemlig at Borgermesteren var beruset, og at han forstyrrede Dandsen. Nærmere Oplysning om Sammenstødet mellem ham og Mag. Kjeld gives af kongl. Tolder Peder Radtke og hans Kone: „Mag. Kjeld dandsede for med et Glas i Haanden og havde Fordandsen; da tog Borgermester Laurids Ruus en Kvinde op og dandsede med, var hel drukken og kom omkring Mag. Kjeld i Dandsen og dandsede hannem fore, hvorudover denne blev vred og truede ham med et Glas, som han havde i Haanden;

hvad Ord dennem faldt imellem, vidste de ikke, men Martha Laurids Ruus's sagde til Borgermester: „Lader os gaa hjem; thi de ville paa Hovedet paa Eder"". Men det maa vel mærkes, at Mag. Kjeld paa Forhaand udtrykkelig havde gjort Indsigelse mod disse to Personers Vidnesbyrd, da han nylig havde havt en Tvist med dem. — Mag. Kjeld benegtede dog ikke Sandheden af dette Vidnesbyrd; at den Skik, at dandse med Glasset i Haanden, var meget almindelig paa den Tid, og at endog gejstlige Mænd i denne og lignende Skikke fulgte den almindelige selskabelige Tone, kan man se deraf, at der den 15de Maj 1638 udgik en kongelig Skrivelse, hvori Bisperne opfordres til at formane Præsterne, at de skulle beflitte sig paa et mere christeligt og sømmeligt Levnet, og blandt Andet heder det, at de skulle paaminde dem om at afholde sig fra Drukkenskab, „fra at drikke Skaaler, staaende paa Knærne, at dandse med et Glas i Haanden og lignende verdslige Usømmeligheder" (et Udtog af Skrivelsen findes i Pontop. Annaler III, S. 72). — Laurids Ruus fortæller ikke noget Nøjere om dette Sammenstød; han anfører det kun som et Udbrud af Mag. Kjelds hadefulde Sindelag mod ham; dette ytrede sig blandt Andet, siger han, „da han udi mange godt Folks Nærværelse og Forsamling udi en Dands en synderlig Ophouff (sic) selv anfangede mod mig (dog muligens han dog var beskjænket), hvorhelst han mig med Hugs Trusel angik". Men om den Mulighed, at Mag. Kjeld skulde have været beskjænket, vide de tilstedeværende Gjæster Intet. Men Laurids Ruus sætter endnu en anden Mulighed, hvoraf Mag. Kjelds Had til ham kunde forklares, nemlig at det kunde være kommet for Mag. Kjelds Øren, at han paa Raadstuen har talt „mod allehaande hans nye egensindige optænkte Sædvaner, han her udi Menigheden til største Besværing haver anrettet, som vel ydermere i sin Tid og i Længden skal og kan vorde hannem forstændiget". Hvilke nye Sædvaner det er, han

mener, siger han ikke, men det er vel den samme Sag, hvortil Provst Stub i sit Manuskript sigter, naar han taler om de nye „Anstalter, han vilde indrette i Kirkestaten". Det kan dog ikke have været nogen Sag af Betydning, da Mag. Kjeld erklærer, at han ikke har vidst Noget derom, førend han erfarer det af Borgermesterens egen Erklæring, Den Trusel, Borgermesteren fremfører om, at Mag. Kjeld i sin Tid skal faa høre derom, har han ikke udført, idetmindste findes derom Intet i Kapitelsprotokollerne. Nogle Aar senere beretter Mag. Kjelds Eftermand Mag. Trugels Nielsen lejlighedsvis i en anden Sag, „at Mag. Kjeld Stub, da han var Sognepræst i Christiania (uden Tvivl efter Øvrighedens Vilje og Raad) ved flittig Inkvisition i Menigheden hos Nogle haver fundet fordægtige og sektiske Bøger, som han dennem og haver skilt ved". Det er saaledes ikke urimeligt, at Mag. Kjeld ved denne Inkvisition og overhovedet ved Iver i sin Embedsgjerning har stødt an mod mangen gammel Slendrian og saaledes er kommen i et spændt Forhold til enkelte Menighedslemmer (f. Ex. den førnævnte Peder Radtke).

Uvenskabet mellem Mag. Kjeld og Borgermesteren maa have ytret sig paa en eller anden anstødelig Maade eller ialfald have vakt nogen Opmærksomhed; thi man finder, at Statholderen Christopher Urne søgte at bringe Forlig tilveje ved Mægling af Laugmanden Niels Hansen, den anden Borgermester Niels Toller og Lector theol. Oluf Boesen; ved deres forenede Bestræbelser lykkedes det at faa de stridende Parter forligte i Januar 1638. Men det varede ikke længe. Kort Tid efter, i Fastetiden, sendte L. Ruus Bud til Mag. Kjelds Kapellan Niels Christensen Dydingh for at sige, at han vilde komme noget tidlig i Kirken og gaa til Skrifte; denne Opfordring efterkom Hr. Niels, og Borgermesteren og hans Hustru gik i Skriftestolen til ham og fik Afløsning; Borgermesteren plejede ellers altid at gaa til Skrifte

hos Mag. Kjeld. Da denne nu heraf og af Borgermesterens uhøflige Færd i det Hele (han vendte f. Ex. Hovedet bort, naar Mag. Kjeld gik forbi ham i Kirken, for at undgaa at besvare hans Hilsen) troede at mærke, at han nærede de gamle uvenlige Følelser mod ham, vilde han, da han selv skulde gaa til Alters, forud søge at komme til en vis og fast Forligelse med ham og sendte i den Anledning Klokkeren til ham for at bede ham om at faa ham i Tale, men uden at det frugtede; ja han gik ogsaa selv til ham, men blev ikke indladt. Om denne og flere andre Budsendelser have vi en skriftlig Erklæring fra den Mand selv, der gik disse Ærinder, nemlig Klokkeren Simen Halsteenssøn. For at man kan se, med hvilken Mand Mag. Kjeld havde at bestille, anføres her en Del af denne Erklæring. Første Gang, han var hos Borgermesteren, fik han af hans Tjener den Besked, at han ikke kunde faa ham i Tale: „thi her er nogle Fremmede i Stuen hos Fader, og han er med en temmelig Rus". Anden Gang gav han det Svar, „at Mag. Kjeld vidste, hvor han boede, og dersom han vilde ham Noget, da kunde han gaa til ham; han var ikke hans Dreng; han agtede heller ikke at gaa til Nogen, som sendte Bud til ham, uden til Statholderen". Videre beretter han: „Anno 1638, vor Frue Dag i Julio, gik jeg efter Mag. Kjelds Befaling til Borgermester Laurids Ruus og sagde hannem en god Dag paa Mag. Kjelds Vegne og bad, at han vilde gjøre vel at møde hjemme hos hannem for ham og hans Medhjælpere imorgen Kl. 8. Mag. Kjeld vilde gaa saa langt for ham en anden Tid igjen, thi han havde Noget at tale med ham i Medhjælpernes Nærværelse paa sit Embeds Vegne. Borgermesteren svarede: Mag. Kjeld har ikke længere Vej til ham, end han har til ham; han havde ligesaameget at betyde som Mester Kjeld, og han tjener ikke Mag. Kjeld; men om det derom skulde gaa (sic), da tjener Mag. Kjeld ham; „han er min Tjener; jeg vil ikke nænne ham bedre,

end jeg agter at holde det med ham. Sal. Her. Thomes (Laugesøn, den forrige Sognepræst) saa og vel til, hvad han gjorde". Han bad derfor, at Mag. Kjeld skulde se til, at han ikke engang stødte sig paa ham, og dersom Mag. Kjeld og han havde Noget at tale eller Noget tilsammen, da findes det vel i sin Tid; bad dermed sige den Dannemand Mag. Kjeld en god Dag".

Da disse Budsendelser Intet nyttede, og Mag. Kjeld, naar han kom selv, heller ikke fik Borgermesteren i Tale, saa passede han engang paa ham, da han var i Kirken og fulgte hjem med ham. „Jeg gjorde det", siger Mag. Kjeld, „eftersom jeg Dagen derefter tog mine Synders Forladelse udi Kirken, og derfor vilde til et trygt Venskab tale fredelig med Borgermester, at ingen Ank i nogen Maade skulde være os imellem; — — og bleve vi da forligte og skiltes Venner ad. Item samme Tid, medens vi vare i Haven [5]) tilsammen, plukkede Borgermester Kirsebær af Træerne og gav mig dem. Noch fik vi Mad tilsammen; var Borgermester og meget glad udover vor Samtale og sagde sig ikke at ville tage 1000 Rixdaler for den Dag; thi han nu først vidste, hvad for en Mand jeg var, med Mere, saa at vi, hvad vores egen Person angik, var vel med hverandre tilfreds, uanseet jeg hos Borgermester Andet anholdt, som min Person ikke selv angik, det han ikke vilde høre eller agte". Mag. Kjeld havde altsaa ikke naaet, hvad der var hans Hovedformaal, nemlig at faa Borgermesteren og Helge Christophersen forligte; thi dette maa det være, som han sigter til med det „Andet, som ikke angik hans Person". Klokkeren sendtes derfor atter til Borgermesteren, men fik kun afvisende og uhøflige Svar.

[5]) Det er ikke urimeligt, at det er den Have, som ligger ligeoverfor det nye Universitet; Ruselökbakken skal nemlig have sit Navn af den her omtalte L. Ruus.

Endelig bestemte Mag. Kjeld sig til at tage et afgjørende Skridt. Hans Medhjælpere give herom en meget udførlig Beretning, hvis Simpelhed og Ligefremhed synes at vidne for dens Sanddruhed; da den tillige giver et anskueligt Billede af begge de stridende Parters Færd, anføres det Væsentlige af den. I Begyndelsen af November Maaned vilde Mag. Kjeld atter gaa til Alters; „han bad os", sige Medhjælperne, „at vi samtlige med ham udi Venlighed om en god Forligelse skulle anmode Borgermester, at han Helge Christoffersen af Hjertet vilde tilgive, og sagde: „jeg tror vist, at den gode Mand endnu lader sig bevæge". Og der saaledes besluttet var, faldt Mag. Kjeld udi en Hjertesuk og græd bitterligen, saa at Taarerne løb hannem paa Kinderne, og bad Gud bedre sig, at saadan Forargelse skulde findes udi hans Menighed, ønskendes, at det kunde gaa lykkeligen af til Enighed; dette vi og samtligen ønskede; en Part af os sagde, at vi gjerne vilde give ti Rixdaler til de Fattige, at vi ikke skulde have Aarsage til at anmode ham derom. Svarede Mag. Kjeld med grædende Taarer, at han dertil gjerne vilde give for sin Person 100 Rixdaler til de Fattige; ydermere med grædende Taarer gjorde Mag. Kjeld en Formaning til os, at efterdi vi vidste, at Borgermester er en hastig Mand, at vi derfor saa som han udi Alting skulde os forholde hos hannem med Lemfældighed, dermed at forekomme hans Hastighed. — — En af os (Medhjælperne) blev først henskikket af Mester Kjeld med Begjæring, at Mester Kjeld maatte komme Borgermester Laurids Ruus i Tale, og der han forløvede noget længe, forføjede vi os efter ham og fandt baade ham og Borgermesteren staaende ved hans Rauer (sic) og Broen derover, og der vi havde hilset ham med en god Dag, begjærede Mag. Kjeld, at Borgermester vilde lade sig tale noget hemmelig med ham, og det udi Eenlighed og en Særsted udi Gaarden. Borgermester gav til Ansvar, at han vel kunde sige ham det paa

den Sted, de vare. Mag. Kjeld allerførst talte udi Venlighed og Ydmyghed — — og af Guds Ord meget bevægeligen om Enighed og Forligelse Borgermester foreholdt. Item at Mag. Kjeld havde ikke sig til Fortræd, at hans Ord og Raadføring om Forligelse var bleven saa ilde optaget; hvortil Laurids Ruus gav til Svar, at Mag. Kjeld var hans Tjener, og han var ingen Tyv eller Skjelm (de i Vaterland eller Pibervigen med Mere), og det var, som Mag. Kjeld ikke skulde vide at gjøre Forskjel og anse Personer, med flere Ord, som Mag. Kjeld med al Taalmodighed og god Besked optog og sagde, at han var Borgermesters Sjælesørger saavel som de Andres, og han burde formane ham og Flere til Gudelighed; thi ellers vilde Gud kræve det Blod af hans Hænder, om han uden Paamindelse og Advarsel blev omkommen; men Borgermester svarede, at han selv kan forsørge sin Sjæl. Mag. Kjeld holdt Borgermester fore, at han ikke hermed gjørde ham nogen Forhindring, om han ved Retten vil have Nogen at tiltale, men Saadant Guds Retfærdighed og Dommen befalede; er endnu hans Formaning, at Borgermesteren vilde aflægge alt Had af sit Hjerte. Hvorpaa Mag. Kjeld saavelsom vi meget flittelig formante ham til Forligelse. — — Mag. Kjeld foreholdt ham og sine øvrige Formaninger, som Borgermester udi Hemmelighed og Venlighed skeet er, og synderlig det, som skede udi Borgermesters Hauge. Borgermester bad Mag. Kjeld tage vare paa sit Eget, det kom hannem intet ved, og ydermere sagde Borgermester, at dersom Mag. Kjeld vilde ikke med Saadant aflade og til Freds være, skulde han mod Mag. Kjeld gribe andre Middel og gjøre sit Bedste, og Mag. Kjeld sagde, at hans Embede var saadant, at han maatte og skulde Saadant gjøre og drive til en god Forligelse. Svarede Borgermester, at det kom ham intet ved, med Mere, og der Borgermester med Saadant ikke længere vilde være besværet, sagde han, at ville lade Sagen fare i den onde Mands Vold, og

svor ved højeste Ed, at hvad (hans) Person angik, da skulde alle de Præster i Verden er ikke kunne bringe ham til at forlige sig med Helge Christoffersen. Hertil svarede Mag. Kjeld, at dersom Borgermester ikke vilde ham tilgive, da nødtes han til at gjøre det, han nødig vilde, og sagde, at han maatte holde sig fra Herrens Sakramente, indtil saa længe, at han vilde bedre kjende og forstaa sin Synd og forlige sig med sin Modstander. Borgermester vendte sig fra Mag. Kjeld, og Mag. Kjeld bad ham venligen, han vilde dog betænke og komme ihu Alt det hannem var sagt til Advarsel. Borgermester bad, at Mag. Kjeld vilde give ham det udi Pennen, ellers vilde han ikke agte det eller komme det ihu. Mag. Kjeld ønskede Borgermester en god Dag og bad for Guds Skyld, at han endnu vilde betænke sig, og rakte ham sin Haand. Men Borgermester undvigte til sin Dør og ikke vilde give ham sin Haand".

Statholderen gjorde atter flere Forsøg paa at bringe Forlig tilveje; „men", siger Lector theol. Oluf Boesen, „Mag. Kjeld vilde sig ikke til Fred accomonodere, vilde før coroneam martyris [6]) og sagde og derhos, at dersom det Forbud mod Laurids Ruus ikke var skeet, skulde det endnu ske; mente og desforuden, at han altfor lindt havde handlet mod Laurids Ruus". Mag. Kjelds Svigerfader, Bispen Niels Simensen Glostrup, søgte ogsaa at bevæge ham til at give efter, men forgjæves. Mag. Kjeld vilde nu offentlig lyse til Bands for Laurids Ruus den 18de November, men Løverdag forud, den 17de, kaldtes han op paa Akershus Slot. I Fruerstuen der vare forsamlede Statholderen Christopher Urne, Lector Oluf Boesen, der under Bispens Sygelighed sees at have udført dennes Forretning, Borgermester Niels Toller og Mag. Henning Stockflet (Professor ved Gymnasiet), og der

[6]) rettet for: „coroneus martyri".

blev det Mag. Kjeld betydet, at han „for adskillige Aarsagers Skyld — — og sønderlige udi saadan og deslige tvivlagtige Tilfælde“ skulde lade det bero med Bandlysningen. Mag. Kjeld gav paa Stedet en skriftlig Erklæring om, at han vilde rette sig efter Befalingen. Atter gjordes nye frugtesløse Mæglingsforsøg, ialt 7 Gange fra 10de November til 21de December. Blandt Andet heder det i Oluf Boesens Referat: „Den 8de December, der ingen Formaning hjælpe kunde, lod Statholder kalde paa Kapitlet udi Lectoris Biværelse Laurids Ruus og Helge Christoffersen, og befandtes dennem imellem ingen Uforligelighed, hvilket blev i Protokollen indtegnet, og Laurids Ruus tilstedt Alterens Sakramentes Brug; da blev og Mag. Kjeld med stor Vidtløftighed udaf Hr. Statholderen paamindt sig endda at betænke, efterdi han nu skinbarlig saa for Øjne og kunde mærke ingen Tvist ydermere Borgermester Laurids Ruus og Helge Christoffersen imellem at være“. Helge erklærede nemlig, at han ikke havde Andet udestaaende med Laurids Ruus, end at denne vilde forhindre hans Trolovelse, men dette var en Sag, som kunde afgjøres ved Lov og Dom; ja han benegtede endog, at han havde bedet Mag. Kjeld tage sig af hans Sag, Noget, han dog senere maatte erkjende at han havde gjort. I Anledning af, at Laurids Ruus blev tilstedt Sakramentet, findes en egenhændig Paategning af Mag. Kjeld saalydende:

„Efterdi jeg Underskrevne anbefales at undertegne, hvorledes jeg mig herefter vil holde, da erklærer jeg mig underdanigst, at efterdi jeg foreholdt haver Borgermester Laurids Ruus, at han sig ikke til Alterens Sakramente indstiller, forend han sig med sin Modstande forligt haver og beviser Ministerio sin tilbørlig Lydighed og Ære, da vil jeg hannem efter denne Befaling gjerne dertil annamme med samme Condition, som forskrevet staar, helst efterdi han sig erklærer Intet med Helge at ville have at skaffe; at det sker af et

godt Hjerte til sin Salighed næst Guds Ære, det ønsker jeg udaf Hjertet og er udi alle Maader vel tilfreds, at han annammes til Sakramentet. At jeg mig herefter vil have at rette, bekjender jeg med egen Haand.

Kjeld Stub".

Ved dette Forligsmøde var altsaa Intet opnaaet; Mag. Kjelds Paategning vil jo intet Andet sige, end at han vilde tilstede Borgermesteren til Sakramentet, hvis han vilde give efter i Striden; dette skede ikke. Ligesaalidet nyttede det, at Statholderen den 21de December atter lod dem begge kalde ud til den paa Dødslejet liggende Biskop.

Nu stod Sagen hen et halvt Aars Tid, hvad enten nu nye Forligsforsøg ere prøvede, eller det var, fordi der i Mellemtiden indtraf Bispeskifte; den 6te Januar 1639 døde nemlig Bispen Niels Simensen Glostrup, og hans Eftermand Oluf Boesen blev ikke udnævnt før ud paa Sommeren. Imidlertid har man fundet, at det var umuligt at bringe Parterne til mindeligt Forlig, og Sagen maatte derfor bringes for Retten. Ved Kapitelsstevning af 20de Juli indkaldte Laurids Ruus Mag. Kjeld for Retten. Borgermesterens Klage gik ud paa, „at han under den christelige Kirkes Myndigheds og kongl. Maj.s naadigst derom udgangne Forordningers Skin og dog af sin private Avind og hadefulde Affect udi sine forordnede Medhjælperes Nærværelse meget dristeligen og ubesindeligen hannem forbødet det hellige og højværdige Jesu Christi Nadveres Sakramentes Brug og Delagtighed", og han formente, „at han sig i saa Maade mod sit hæderlig Embede meget mærkeligen og utilbørligen skal have forgreben og den kongelige Forordning groveligen misbrugt og overtraadt, for hvilket Altsammen han vedbørligen bør at stande tilrette og ved endelig retmæssige Dom at lide og undgjælde".

Den 6te August mødte Parterne for Kapitelsretten, og efterat Statholderen forgjæves havde formanet dem til Forlig,

oplæste Laurids Ruus et langt Indlæg, hvori han fremstiller Sagen paa sin Vis og søger at bevise sine Paastande. Grunden til Mag. Kjelds Færd mod ham var ingen anden end personlig Uvilje mod ham, som kom deraf, at han paa Raadstuen havde talt mod, hvad han kalder Mag. Kjelds „nye egensindige optænkte Sædvaner"; dette sit Fiendskab mod ham havde han vist ved flere Lejligheder; i det omtalte Trolovelsesgilde havde han truet ham med Hug, da han besøgte ham i Haven, havde han overskjændet ham med adskillige trodsige Ord og Trusler, og til Slutning forbød han ham Nadveren den 8de November i Medhjælpernes Nærværelse uden foregaaende Betænkende og Proces; og hvorfor? for det Første siger han, fordi han ikke vilde komme til Mag. Kjeld, da denne sendte Bud til ham, men Grunden dertil var dels, at han havde havt Forhindringer, dels at han ikke vidste, hvad Mag. Kjeld vilde ham, og dernæst, fordi han ikke vilde forlige sig med Helge Christoffersen, med hvem han dog ikke havde Andet udestaaende, end hvad der kunde afgjøres ved Lov og Dom, og som Mag. Kjeld altsaa ingen Ret havde til at blande sig i. „Jeg tror", siger han, „ikke nogen ærlig christen Mand saa uskyldig Ære og Velfærd at være eftertragtet og det af min egen Sognepræst. — — Saadant kan ikke gaa upaatalt hen; thi mit gode Navn og Rygte ikke alene i Menigheden og udenbyes, mens endog fast over det ganske Land og muligens paa fremmede udlændiske Steder ilde derfor eftertales".

Mag. Kjeld overgav en Skrivelse, rettet til Statholderen og Bispen Oluf Boesen, hvori han med Heftighed beklager sig over Borgermesteren: — — „Efterdi jeg nu udi lang Tid, det Gud bekjendt og snart Alle aabenbare er, med Taalmodighed mig paabeflittet al Borgermesters Laurids Ruus's Overlast at overvinde, hvilken dog ikke synes uden nu først at begynde: foraarsages jeg nu omsider til min Beskjærmelse og

hans — — tilbørlige Tæmmelse og Spægelse Noget af Borgermesters overdaadig Fortrædelighed, imod mig uforskyldt brugt, klageligen at andrage. Nemlig at foruden mine mange hemmelige og venlige Formaningers og Advarsels Foragt og Optagelse til det Værste og haardnakkelig Gjensigelse, uanseet jeg dennem med den Beskedenhed, som jeg for Guds Domstol vil være bekjendt, bekvemmet haver, han og siden for mit Embeds Skyld med Skjælden, Truen, saadant hemmelige Værks Angivelse og Aabenbarelse, Beskikkelse til mine Medhjælpere, Forhindring og Modstand i mit Embede, offentlig Foragt endog i Guds Hus udi adskillige Maader, ja endog paa de Tider, som saadan Forargelse mindst burde at taales, mine Prædikeners Udlæggelse til det Værste, fremmede og ham ej vedkommende Sagers Eftersøgelse og Angivelse, Beskyldninger og nu endelig ved Stevning til denne hemmelige Sags udvortes Forhør mig angreben og sig paa mig forgreben haver, udi hvilket han sig som Guds og den verdslige Lovs Foragter og det Gjærdes Nedtræder, som Gud og Øvrigheden om det hellige Ministerium bygt haver, noksom erklærer. — — Beder om Hjælp til hans Spægelse og min Sikkerhed, at jeg nu ikke længere med Frygt og Suk skal gjøre mit Embede uden tilbørlig Frihed".

I de mundtlige Forhandlinger for Retten beskyldte Borgermesteren Mag. Kjeld for, at han havde brudt begge de Forligelser, som vare istandbragte mellem dem, saavel den i Januar 1638 som den, der skede i Borgermesterens Have, og at Mag. Kjeld til Slutning „af sit hadske Hjerte den 8de November imod Statholderens Raadføring ved Borgermesterens Dere paa fri Gade under aaben Himmel hannem uformodentlig havde omringet og hannem udi saa Maade ikke behandlet som en Øvrighedsperson; men som en besynderlig forargelig Menneske udi Menigheden, hvilke Ordinansen saavelsom Kirkedisciplinen, Nadverens Sakramentes Brug tvende Gange om

Aaret formenes“ [7]). Hertil svarede Mag. Kjeld, at Laurids Ruus selv brød den første Forligelse, idet han i Fasten lod kalde Kapellanen i Kirken førend den rette Tid og skriftede for ham, hvilket han mente, at han havde gjort ham til „Bravat“ og Foragt. Dertil gav Ruus til Gjensvar, at det stod ham frit for at gaa, til hvilken af Præsterne han vilde, for at lade sig absolvere, saa at Mag. Kjeld ikke havde fornøden at tage sig den Sag saa nær; at han af en saa ringe Aarsag brød den første Forligelse viste, at han var en ufredfærdig og urolig Mand. — Da nogle af de i Sagen indviklede Personer vare fraværende, blev der ikke fældt nogen Dom, men den blev opsat.

Den 22de August kom Parterne anden Gang for Retten, og der gjordes atter et Forsøg paa at bevæge dem til Forlig. Mag. Kjeld svarede dertil: „at han saare gjerne vilde være Laurids Ruus's Ven, men at skulle bekjende sig at have forgrebet mod Laurids Ruus vilde han aldrig indgaa eller bekjende“. Her i denne Rettergang skulde Borgermesteren bevise, at Mag. Kjeld af privat Had havde forbudt ham Sakramentet; men Vidnernes Udsagn om, hvad der passerede i Fæsterøllet (hvoraf før er anført det Væsentligste), gik i det Hele kun ud paa, at der havde været Uenighed mellem dem, og det viser sig klarlig, at Borgermesteren i sin noget vel lystige Stemning havde givet Anledningen. Helge Christophersen erklærede, at han vistnok havde bedet Mag. Kjeld om at lægge et godt Ord ind for ham hos Borgermesteren for at faa ham til at samtykke i Trolovelsen, men vidnede tillige med Ed, at han ikke havde beklaget sig over ham, at han havde erklæret Mag. Kjeld, at han ikke havde noget personligt Uvenskab med Laurids Ruus, og at han hvad den Sag angik,

[7]) Han sigter her til Ordinansen Fol. 23: „Og saa skal der afkyndis altid hvert Aar tösser (to Gange), hvilke sig skulle undholde for Alterens Sakramente, Palmesöndag og 4de Söndag i Advent“.

som stod dem imellem, kunde afgjøre den ved Retten. Paa den anden Side maatte han ogsaa tilstaa, at Mag. Kjeld tit og ofte havde raadet ham til at leve i Fredelighed og Venskabelighed med Borgermesteren og se til at forlige sig med ham i Mindelighed.

Det synes, som om Mag. Kjeld har taget sig af Helges Sag med mere Iver, end denne selv ønskede. Han beklager sig vistnok med megen Bitterhed over den Medfart, han led af Borgermesteren, men Sagen er vel den, at han ikke ønskede, at Tvistigheden skulde komme til en saadan Yderlighed, at Bruddet mellem ham og Borgermesteren blev ulægeligt. Derfor har han, da det blev til rigtig Alvor med Sagen, svigtet Mag. Kjeld, der nu ikke vilde eller maaske syntes, at han for sit Embeds Værdigheds Skyld ikke kunde træde tilbage.

I sit Indlæg forlanger Borgermesteren Dom over Mag. Kjeld og hans Medhjælpere, „som saa ubetænksom sig udi dette Værk havde gjort delagtige, paa det at saadanne Ulemper (som ellers muligen ville blive en Sædvane), ej ustraffet skal passere", og da Mag. Kjeld i sit Indlæg af 6te August fremsætter Beskyldninger, som angaa hans Ære, Velfærd og Embede, saa begjærer han, at han saavelsom Mag. Kjeld maa suspenderes fra sit Embede, indtil Dom falder.

Mag. Kjelds Tilsvar er meget vidtløftigt, men skrevet med megen Klarhed og holdt i en mere værdig Tone, end den Skrivelse, han den forrige Gang indleverede. Han beviser af den kirkelige Lovgivning, at Præsten og Medhjælperne ere forpligtede til at formane et Menighedslem, naar de erfare Noget om ham, som fortjener Revselse, men ikke kan straffes ad Lovens Vej, selv om Sagen er tvivlsom og ubevislig. Fremdeles forbyde de kongelige Forordninger, Ordinansen og Skriften ham at føre noget offentligt Bevis for sin Paamindelses Berettigelse; at Borgermesteren her har gjort denne Sag offentlig, fritager ikke ham (Mag. Kjeld) fra hans Pligt

at bevare Taushed om den. Men den kirkelige Lovgivning siger, at hvis den Bandsatte formener sig forurettet i en eller anden Maade, da kan han stevne sig ind for Kongen og Rigets Raad, som da skulle dømme i Sagen. Men denne Bestemmelse har ikke kunnet anvendes her, da Advarselen er given i Stilhed og Enrum, og i det Tilfælde er det udtrykkelig bestemt, at om end Sagen ikke befindes at forholde sig saa, som Rygtet gaar, skal det dog ikke komme Nogen til Skade for verdslig Ret. Derfor mente Mag. Kjeld, at han ikke var forpligtet til at staa Borgermesteren til Rette for den hemmelige Advarsel, saameget mere som han jo var bleven tilstedt Sakramentet. Men ikke destomindre, skjønt Lovgivningen fritog ham for enhver Bevisning, saa skulde han dog føre Bevis for sin Berettigelse til at handle mod Borgermesteren saaledes, som han havde gjort, naar han ved Dom blev fritagen for den Taushedspligt, Loven her paalagde ham.

Efterat dette Indlæg var oplæst, adspurgtes begge Parter, om de havde noget Videre at fremføre; da de hertil svarede Nej, faldt Dommen: „Da efter Tiltale, Gjensvar og denne Sags vidtløftige Beskaffenhed, og efterdi Mag. Kjeld Stub udi sit sidst indlagde Forsæt formener sig sin Værk mod Laurids Ruus at skulle kunne forsvare, naar hannem ved Dom eller nøjagtig Befaling Saadant bliver tilsted, og uden saadan Forsikring ikke tør at understaa sig mod Hs. kongl. Maj.s Forordning og sit betroede Embede deraf Noget at bevise for nogen udvortes Ret og dermed henser til højere Ret, jeg ej heller for min Person nogen Befaling ovenpaa Hs. Majestæts Forordning at udstede og bevilge mig kan understaa, haver jeg denne tvistige Sag til den højeste Ret, til kongl. Maj. min allernaadigste Herre og Hs. Majestæts højvise Raad underdanigsten hensendt og remitteret".

Sagen var hermed indanket for en anden Domstol. Kapitlet havde altsaa ikke mere at bestille med den, og man

finder heller ikke Mere antegnet om den i Protokollerne. Nogen Tid efter er der rigtignok omtalt nogle Tvistigheder i Anledning af Protokollationen i Sagen, men disse Antegnelser give ingen ny Oplysning, ligesom de ogsaa angaa temmelig uvæsentlige Ting. Mag. Kjeld har naturligvis ifølge Kapitlets Dom søgt at retfærdiggjøre sin Fremgangsmaade for Kongen og Raadet; og som en Følge deraf udstedtes der endnu samme Aar et kongeligt Reskript af 19de December 1639, hvori Borgermesteren Laurids Ruus nedkaldes til Kjøbenhavn. Skrivelsen er rettet til Statholderen Christopher Urne: „Efterdi", heder det, „vi Eder naadigst have forløvet at komme hid ned paa Føret, bede vi Eder og ville, at I tilkalde forn. Laurids Ruus i egen Person uden nogen Undskyldnings Forvendelse, hid neder med Eder sig at forføje, tagende med sig Alt, hvis han sin Sag og førte Proces mod forn. Mester Kjeld med agter at forsvare, hvor vi da selv den Sag naadigst agte at tage til Forhør. Og dersom I, for Forfalds Skyld, ikke kunde hende Eder hid ned at begive, da ville vi dog, I forn. Laurids Ruus med Allerførste at komme hid ned skal befale, saa denne Sag kan bekomme sin Endskab".

At dømme efter Tonen i dette Brev har Kongen og Raadet været stemte fordelagtig for Mag. Kjeld, maaske som en Følge af den Fremstilling, han havde givet af Sagen, hvorvel den rimeligvis ikke har kunnet indeholde meget Nyt, da jo Borgermesteren efter Mag. Kjelds Paastand havde gjort hele Sagen offentlig. — Men enten nu Borgermesteren ved sin Ankomst til Kjøbenhavn har omstemt dem, eller der ere fremkomne andre Oplysninger, saa faldt dog den endelige Dom ud til Borgermesterens Fordel. Om Sommeren 1641 var Kongen selv i Norge, hvor han holdt Herredag i Bergen fra 29de Juni til 6te Juli 1641. Blandt dem, som vare tilstede der, var ogsaa Statholderen, af hvem Kongen maaske

kan have faaet nærmere Oplysning om Sagen. Den 7de Juli udstedtes et Reskript[8]), der lyder, som følger:

„Christian den Fjerde med Guds Naade Danmarks, Norges, Goters og Venders Konge.

Vor synderlig Gunst tilforn. Vider, eftersom os elskelig hæderlig og vellærd Mester Kjeld Stub, Sognepræst udi vor Kjøbstad Christiania, sig groveligen for nogen Tid siden imod Ordinansen og Kirke-Disciplin haver forseet, idet han Borgermester Laurids Ruus det højværdige Alterens Sakrament haver uden nogen lovlig Aarsag forbødet, hvorfor vi naadigst ville, at han samme sit Kald skal afstaa og det ikke mere betjene, mens hannem et andet Kald ville bevilge, hvortil han lovlig efter Ordinansen kan blive voceret og kaldet. Dermed sker vor Vilje; befalende dig Gud.

Skrevet paa vort Slot Bergenhuus den 7de Juli Anno 1641.

Under Vort Signet.

Christian".

Udskrift: „Os elskelig ærlig og velbyrdig Hr. Jørgen Urne til Aasmark, Ridder, vor Mand, Raad, Statholder udi vort Rige Norge og Embedsmand paa vort Slot Akershuus, og hæderlig og højlærd Mester Oluf Boesen, Superintendent over Oslo Stift".

I Dommen udtales altsaa ikke, hvem der havde Ret i Tvistens oprindelige Gjenstand; der siges kun, at Mag. Kjeld ikke havde nogen lovlig Grund til at forbyde Borgermesteren Nadveren, og at han havde forbrudt sig ved at gjøre det. Han erklæredes ikke for uværdig til at beklæde det gejstlige Embede, men det ansaaes ikke for raadeligt, at han vedblev i sit Embede i Christiania, hvor han havde lagt sig ud med Byens formaaende Mænd. Kongen og hans Raad maa have

[8]) Originalerne til begge Reskripter findes i Rigsarkivet.

fundet, at Omstændighederne vare formildende, og maaske talte Borgermesterens egen Færd ikke mindst til Undskyldning for Mag. Kjeld. Af det Foregaaende fremgaar det tydelig nok, at Borgermesteren har været en ilsindet og i sin, som det lader til, temmelig hyppige Drukkenskab brutal Mand; hans raa og tirrende Færd vilde have været vanskelig nok at bære med Rolighed for en nok saa sindig Mand, end sige for en Mand med Mag. Kjelds hidsige Gemyt. Mag. Kjeld var endnu temmelig ung, kun lidet over 30 Aar, og dertil ung i Embedet, saa at han manglede den fornødne gejstlige Erfaring; hans Energi og Viljeskraft, der var bleven udviklet under Krigerlivet, vilde ikke rigtig føje sig ind i den Form, hans nye Stilling udkrævede; men at han har omfattet sit Embede med Iver og Nidkjærhed, maa man antage, hvis man ej vil benegte Sandfærdigheden af de forhen anførte Beretninger, som Klokkeren og Medhjælperne give om de gjentagne Forligsforsøg med Borgermesteren. Med velment og oprigtig Iver har han altsaa paataget sig det vanskelige Hverv at mægle mellem Borgermesteren og hans Modstander, men der kan vel ikke benegtes Muligheden af, at der senerehen, eftersom Tvisten blev heftigere, har blandet sig andre Bevæggrunde ind, maaske ham selv uafvidende. Han handlede visselig i den fulde Overbevisning, at han havde Ret, muligvis han ogsaa havde det; men at han lod denne i sig selv saa ubetydelige Sag gaa til en saadan Yderlighed, og at han vilde drive den igjennem ved Anvendelse af sin Embedsmyndighed, var ubesindigt, ligesom hans fortsatte Vægring mod at lytte til sine ældre og mere erfarne Kollegers Raad, om at afgjøre det Hele i Mindelighed ved en Smule Eftergivenhed fra sin Side, vidner om en temmelig stor Stivsindighed. I Stridens Hede har han vel ikke saa klart skjelnet mellem, hvad der var en Krænkelse af hans Embeds Værdighed, og hvad der fornærmede hans Person; Tonen i hans ovenfor anførte Indlæg af

6te August tyder ved sin Heftighed hen paa, at han ogsaa følte sig i højeste Grad personlig fornærmet.

Hans Færd i denne Sag vil vel saaledes neppe kunne aldeles retfærdiggjøres; ved Siden af en oprigtig og velment Iver, som man vel ikke kan Andet end erkjende hos ham, har der ogsaa gjort sig gjældende adskillig kjødelig Lidenskabelighed, men senere hen, da Alderen og Erfaringen havde dæmpet hans medfødte Heftighed, maatte hans Iver og Nidkjærhed i Embedet visselig blive til Velsignelse for den Menighed, af hvilken han endnu samme Aar blev kaldet, og i hvilken han i over 20 Aar virkede lige til sin Død. Et smukt og visselig træffende Billede giver Claus Frimann os af ham, idet han i sit Digt skildrer ham som den gamle Prædikant, der trods sine graa Haar dog endnu forkynder Guds Ord med Ynglingens Liv og Varme. Alderen har ikke kjølnet, men kun renset hans Iver, og en bitter Erfaring lært ham at fare frem med Besindighed, men ikke betaget ham Modet:

„Med hellig Iver i Stol han slog,
De Synder ej vilde han spare".

Læsefrugter.

(Fortsættelse af H. 1 S. 162—63).

5.

Paa samme Maade skulle ogsaa de, som have bedrövet den Helligaand ved sine Bestræbelsers Daarlighed, eller som ikke have arbejdet med det, som var dem givet, berövet det, de have modtaget, idet Velgjerningen overföres paa Andre; eller de skulle ogsaa, efter en af Evangelisterne (Matth. 24, 51), hugges aldeles i to, hvad der maa forstaaes om en fuldkommen Afsondring (ἀλλοτριώσις, „alienatio“) fra Aanden. Thi ikke Legemet deles i to, saa at den ene Del overgives til Straffen, medens den anden gaar fri for samme; thi dette vilde være noget Fabelagtigt og en retfærdig Dommer Uværdigt, at Straffen skulde ramme en Halvdel, medens det Hele havde syndet. Ej heller hugges Sjælen i to, da den hele heltigjennem havde det syndige Sind og gjorde det Onde tilligemed Legemet. Men det at hugges i to bestaar, som jeg sagde, deri, at Sjælen for bestandig afsondres fra Aanden. Nu nemlig er Han vistnok ikke blandet med de Uværdige (den Unwürdigen beigemischt), men Han synes dog paa en vis Maade at være hos de en Gang Döbte (Beseglede), idet Han venter paa, at de ville frelses formedelst Omvendelsen (νυν μεν γαρ, εἰ και μη ἀνακεκραται τοις ἀναξιοις, ἀλλ' οὐν παρειναι δοκει πως τοις ἅπαξ ἐσφραγισμενοις, της ἐκ της ἐπιστροφης σωτηριαν αὐτων ἀναμενον); men da vil Han totalt bortskjæres fra den Sjæl, som har vanhelliget Hans Naade. Derfor er der i Helvede Ingen, som bekjender, ej heller i Döden Nogen, som kommer Gud ihu (Ps. 6, 6), idet Aandens Hjælp ikke mere er der tilstede (Basilius Magnus, De Spiritu sancto lib. c. XVI n. 40, Opp. T. III p. 34 ed. Bened.).

6.

Den Lære, som min Katechese indeholder i det hidtil Sagte, synes mig endnu ikke at være tilstrækkelig. Man maa nemlig, som jeg tror, ogsaa betragte det, som följer (efter Daaben), hvad Mange af dem, som komme til Daabens Naade, overse, idet de bedrage sig selv og kun tilsyneladende, ikke virkelig ere födte paany (τῳ δοκειν μονον, οὐχι τῳ ὀντι γεννωμενοι). Den Forvandling af vort Liv nemlig, som sker ved Gjenfödelsen, vilde ikke være nogen Forvandling, dersom vi

forbleve i den Tilstand, hvori vi ere. Thi hvad den angaar, der befinder sig i den samme Tilstand, saa ser jeg ikke, hvorledes man kan holde ham for en Anden, ham, hos hvem intet af Kjendemærkerne er forvandlet. Thi at den frelsende Fødsel modtages paa det Vilkaar, at vor Natur fornyes og forvandles, er klart for Enhver. Men Menneskeheden (den menneskelige Natur) selv i og for sig tilsteder ingen Forvandling ved Daaben: hverken Kraften til at slutte eller Kraften til at overlægge eller Kraften til at modtage Indsigt og Kundskab eller noget Andet af det, som egentlig charakteriserer den menneskelige Natur, forandres ved den. Forandringen maatte jo ogsaa være en til det Slettere, hvis nogen af disse for Naturen ejendommelige Kræfter ombyttedes. Er nu Igjenfødelsen en Reformation af Mennesket, og tilstede disse Kræfter ingen Forandring, saa maa der undersöges, ved hvilken Tings Forandring Gjenfødelsens Naade fuldbyrdes. Aabenbart sker Overgangen til det Bedre ved at de onde Træk og Mærker udslettes af vor Sjæl. Dersom vi nu, som Propheten siger, ved at toes med dette mystiske Bad blive rene med Hensyn til vore frie Viljeshandlinger (Jes. 1, 16), saa ere vi blevne forvandlede til det Bedre, idet vi have bortskyllet Sjælens Daarligheder. Dersom derimod Badet (kun) besværer Legemet, men Sjælen ikke kaster bort fra sig de besmittende Lidenskaber, men Livet efter Sakramentets Modtagelse stemmer overens med det sakramentlöse Liv, saa vil jeg, om det end maatte synes voveligt at tale saaledes, sige og ikke lade mig afholde fra at gjöre det: at hos Saadanne er Vandet Vand, idet den Helligaands Gave ingenlunde viser sig ved det, som sker (ὁτι ἐπι τουτων το ὑδωρ ὑδωρ ἐστιν, οὐδαμου της δωρεας του ἁγιου πνευματος ἐπιφανειστης τῳ γινομενῳ), da hos dem ikke alene Gemyttets Skjændighed eller Gjerrighedens Lidenskab og den utugtige og skammelige Tanke og Opblæsthed og Misundelse og Hovmod krænker den guddommelige Skikkelse, men da de ogsaa beholde, hvad de have vundet ved Uretfærdighed, og den Kvinde, som de have erhvervet ved Hor, ogsaa derefter tjener deres Lyst. Naar disse og lignende Ting paa samme Maade ere tilstede för og efter Daaben i den Döbtes Liv, saa kan jeg ikke se, hvori han er forvandlet, idet jeg ser den Samme; som da ogsaa de, som för (af ham) vare blevne forurettede, som (af ham) vare blevne bagvaskede, som (af ham) vare blevne fordrevne fra deres Ejendom, ikke blive vaer, at det omtalte Menneske er forandret mod dem selv. De hörte ikke ogsaa af ham Zachæi Ord: Dersom jeg haver gjort Nogen Uret med Underfundighed, da giver jeg det firefoldigen igjen (Luc. 19, 8). Hvad de sagde för Daaben, det samme fortælle de ogsaa nu om ham; de give ham af de samme Navne: En Havesyg, En der er begjærlig efter Andres Gods, En der fraadser af menneskelige Ulykkestilfælde. Den, som nu befinder sig i den samme Tilstand og saa offentlig praler med sin Forvandling til det Bedre ved Daaben, han höre Pauli Ord: Dersom Nogen tykker sig at være Noget og er dog Intet, han bedrager sig selv (Gal. 6, 3). Thi hvad du ikke er bleven, er du ikke (ὁ

γαρ μη γεγονας, οὐκ εἰ). Saamange, som ham annammede, siger Evangeliet om de Gjenfödte, dem haver han givet Magt at blive Guds Börn (Joh. 1, 12). Men den, som er bleven Nogens Barn, er af den selvsamme Slægt, hvoraf den er, som har födt ham. Har du altsaa modtaget Gud og er du bleven Guds Barn, saa vis ogsaa ved dit frie Forsæt og Valg den i dig værende Gud. Vis i dig den, der har födt dig. Ved de Ting, paa hvilke vi kjende Gud, bör dens Slægtskab med Gud vises, som er bleven Guds Sön. Hin oplader sin Haand og mætter alt det, som lever, med Velbehagelighed (Ps. 145, 16); Han gaar Overtrædelse forbi og angrer det Onde (Mich. 7, 18. Joel 2, 43); Herren er god mod Alle (Ps. 145, 9); Han paaförer ikke Vrede hver Dag (Ps. 7, 12 LXX); Herren vor Gud er retfærdig, og der er ingen Uretfærdighed i Ham (Ps. 92, 16), og mange andre lignende Ting, som den hellige Skrift hist og her lærer os om Ham. Findes hos dig disse Ting, saa er du i Sandhed bleven Guds Barn. Men dersom du beholder Ondskabens Kjendemærker, saa praler du uden Grund med din Igjenfödelse. Propheten vil sige dig: Du er en Menneskets Sön, ikke en Sön af den Höjeste (Ps. 82, 6. 7). Du elsker Forfængeligheden, du söger Lögn (Ps. 4, 3). Ved du ikke, at et Menneske ikke paa anden Maade bliver en Guds Sön, end ved at han bliver hellig? (Gregor af Nyssa, Λογος ὁ κατηχητικος ὁ μεγας cap. 40, Opp. T. II p. 539–41 ed. Paris. fra 1625).

7.

Ogsaa Simon Magus kom engang til Daabens Bad. Han blev döbt, men ikke (i og formedelst Daaben) oplyst ved den Helligaand (ἐβαπτισθη, ἀλλ' οὐκ ἐφωτισθη); og Legeme dyppede han vistnok i Vand, men Hjertet oplyste han ikke ved Aanden (και το μεν σωμα ἐβαψεν ὑδατι, την δε καρδιαν οὐκ ἐφωτισε Πνευματι); og Legemet steg vistnok ned (i Vandet) og (igjen) op (derfra), men Sjælen blev ikke begraven med Christo, ej heller gjenopvakt med Ham (και κατεβη μεν το σωμα και ἀνεβη, ἡ δε ψυχη οὐ συνεταφη Χριστῳ, οὐδε συνηγερθη; Cyrillus af Jerusalem Prokatech. n. 2 Opp. p. 2 ed. Touttée).

Hvorfor er den af Cyrillus af Jerusalem traderede og udlagte Bekjendelse Troes- eller Daabsbekjendelsen, saaledes som den lød henimod Midten af det fjerde Aarhundrede i den jerusalemske Kirke?

Tillige en Belysning af en Artikel af Krist. Køster i „Dansk Kirketidende" 1858 Nr. 33 „Cyrills Katecheser og Daabsbekjendelsen".

Af

C. P. CASPARI.

(Fortsættelse).

II. Vidnesbyrd indenfor Cyrills katechetiske Verk.

A. Vidnesbyrd indenfor κατηχησεις φωτιζομενων, „Catecheses illuminandorum".

1. Det Vidnesbyrd, som ligger deri, at Cyrills Bekjendelse er en Bekjendelse, der blev traderet Katechumenerne til Udenadlærelse og Aflæggelse og udlagt for dem i det sidste i Quadragesimaltiden faldende og Daaben umiddelbart forangaaende Stadium af den katechetiske Forberedelsestid, hvori de vare Ὀνοματογραφηθεντες, Πιστοι, Φωτιζομενοι Βαπτιζομενοι.

a. Cyrills Bekjendelse blev Katechumenerne traderet, overleveret, meddelt til Udenadlærelse og Aflæggelse og udlagt for dem i det sidste Quadragesimaltiden omfattende eller i samme faldende Stadium af den katechetiske Forberedelsestid, eller i det Stadium af samme, hvori Katechumenerne, efterat de paa en Liste, der indeholdt en Fortegnelse over dem, som

vilde døbes den næste Paaskedag, havde ladet sine Navne optegne og altsaa havde begjæret Daaben, umiddelbart forberedtes til den, og hvori de vare „Competentes“, *Πιστοι*, „Fideles“, Troende, og *Φωτιζομενοι*, „Illuminandi“, eller *Βαπτιζομενοι*, „Baptizandi“. Med faa Ord: Cyrills Bekjendelse er „symbolum in quadragesima iis, qui nomina sua dederant, Competentibus, Fidelibus, Illuminandis, Baptizandis ad ediscendum et profitendum traditum et explanatum“.

Cyrills Bekjendelse blev Katechumenerne traderet, den var „symbolum traditum“.

Tilegn dig og bevar, siger Cyrill i Katech. V n. 12, umiddelbart førend han traderer det, *den Tro alene, som nu overleveres dig af Kirken* (*την ὑπο της Ἐκκλησιας νυνι σοι παραδιδομενην*); — *vi sammenfatte i faa Linjer hele Troens Dogma; jeg vil, at I skulle erindre det Ord til andet* —, *idet I vogte Eder for,* — *at ikke nogen Katechumen maa höre, hvad der er* (Eder) *overleveret* (*των παραδεδομενων*); — *dersom* — *vi eller en Engel fra Himmelen vilde prædike for Eder noget Andet som Evangelium end det, som I nu have modtaget* (*παρελαβετε*), *saa være han forbandet. Og nu behold Troen i Hukommelsen, idet du hörer den Ord til andet* (*ἐπ' αὐτης της λεξεως ἀκουων*) —. *Giver altsaa Agt, Brödre, og bevarer de Overleveringer, som I nu modtage* (*τας παραδοσεις, ἁς νυν παραλαμβανετε*). Og umiddelbart efter, at han har traderet det [1]), ytrer han: *Bevarer* (hvad I nu have hørt) *med Omhyggelighed — at ikke nogen Hæretiker maa forvende Noget af det, som er blevet* (Eder) *overleveret* (*των παραδεδομενων*); — *Gud vil kræve Eder til Regnskab for det, som er nedlagt* (hos Eder; *την παρακαθηκην*). *Jeg besværger* (Eder) — *for*

[1]) „Traditio symboli“ fandt Sted efter n. 12 mellem dette n. og n. 13. „Hic“, siger Toutée efter n. 12 med Rette, „Cyrillus tradit symbolum“.

Guds Aasyn, — at I maa bevare denne (Eder) *overleverede Tro* (*την παραδεδομενην Πιστιν*) *ubesmittet. — Livets Skat er nu bleven dig overleveret* (*παρεδοϑη*), *og ved sin Aabenbarelse vil Herren söge* (hos Eder, *fordre* af Eder) *det, som er blevet nedlagt* (*την παραχαϑηκην*; Katech. V n. 13). Sml. endnu: *Men förend jeg overleverer Troen* (*παραδοσεως*; eg. *förend jeg overleverer Troens Forklaring, της εις την Πιστιν παραδοσεως*), *synes det mig at være gavnligt, at jeg meddeler en kort Sum af de nödvendige Dogmer* Katech. IV n. 3; *derfor har den katholske Kirke, idet den sörgede for din Sikkerhed i Troens Bekjendelse, overleveret* (*παρεδωκεν*), *at der skal troes paa een Helligaand* Katech. XVII n. 3; *og om den til Aflæggelse overleverede* (*παραδοϑεισης*) *hellige og apostoliske Tro have vi i denne Quadragesimaltidens forlöbne Dage ved Guds Naade holdt saa mange Katecheser, som det har været os forundt* Katech. XVIII n. 32.

Cyrills Bekjendelse blev Katechumenerne traderet til Udenadlærelse, den var „symbolum ad ediscendum traditum".

Tilegn dig og bevar, med disse Ord begynder Cyrill det Sted, som gaar umiddelbart foran „traditio symboli" Katech. V n. 12 *formedelst Udenadlærelse* (*μαϑησει*)[2] og *Fremsigelse* (*ἐπαγγελια* eller *ἀπαγγελια*)[3] *ene og alene den Tro, som nu overgives dig af Kirken.* Og i samme n. siger han fremdeles: *Jeg vil, at I skulle erindre dette* (hele det i faa Linjer sammenfattede og Eder overleverede Troens Dogma) *Ord til andet (ordret) og fremsige det hos Eder selv med al Flid* (*ὁπερ και ἐπ' αὐτης της λεξεως μνημονευσαι ὑμας βουλομαι και παρ' ἑαυτοις*

[2]) „In addiscendo" (Toutt.), ikke „in doctrina" (Reischl).

[3]) D. v. s. sagte gjentagen Recitation hos sig selv, hvilken foretages i den Hensigt at indprente den i Hukommelsen.

μετα πασης σπουδης ἀπαγγειλαι); — *idet I i Hjertet grave det ind i Hukommelsen* (*ἐν καρδιᾳ τῃ μνημῃ στηλογραφουντας*); *hvorved I dog ved Indövelsen skulle tage Eder i Agt for, at ikke nogen Katechumen maa höre hvad der er Eder overleveret* (*φυλαττομενους ἐν τῳ μελεταν, μη που τις Κατηχουμενος ἐπακουσῃ των παραδεδομενων*). — *Og nu behold Troen i Hukommelsen* (*μνημονευσον της Πιστεως*), *idet du hörer den Ord til andet (ordret); — skriver dem* (Overleveringerne, den overleverede Bekjendelse) *ind i Eders Hjertes Flade* (*ἀπογραψασθε αὐτας εἰς το πλατος της καρδιας ὑμων*). Sml. endnu Ordene: *Men Troesbekjendelsen maa, igjen af os reciteret for Eder, med al Flid Ord til andet (ordret) fremsiges af Eder og indprentes i Eders Hukommelse*(*μετα σπουδης παση ἐπι λεξεως αὐτης ὑφ' ὑμων ἀπαγγελλεσθω τε και μνημονευεσθω*) i Katech. XVIII n. 21.

Cyrills Bekjendelse blev Katechumenerne traderet til Fremsigelse, Aflæggelse, den var „symbolum ad profitendum traditum".

Om den Eder til Aflæggelse (*εἰς ἐπαγγελιαν*) *overleverede hellige og apostoliske Tro,* heder det Katech. XVIII n. 32, — *have vi holdt i denne Quadragesimaltids forlöbne Dage* o. s. v. [4]).

Cyrill kalder derfor ogsaa den af ham traderede Bekjendelse paa flere Steder *ἐπαγγελια της Πιστεως* „*professio fidei*", *Troens Bekjendelse* eller *Troesbekjendelsen.* S. Katech. XI n. 1: *Troen — tilföjer til Troens Bekjendelse* (*τῃ της Πιστεως ἐπαγγελιᾳ*),

[4]) Efter dette Sted har Touttée givet det af ham af Cyrills Katecheser samlede „Symbolum Hierosolymitanum" Overskriften *Ἡ ἁγια και ἀποστολικη Πιστις εἰς ἐπαγγελιαν τοις φωτιζομενοις παραδοθεισα*, Cyr. Hieros. Opp. p. 84.

at vi tro paa een Herre o. s. v.; XI n. 23: *idet vi gaa tilbage til Troesbekjendelsen* (ἐπι της Πιστεως ἐπαγγελιαν), *lader os nu slutte vor Tale;* XVII n. 3: *derfor — overleverede* (den katholske Kirke) *i Troens Bekjendelse* (ἐν τῃ της Πιστεως ἐπαγγελιᾳ), *at der skal troes paa een Helligaand;* XVIII n. 21: *men Troens Bekjendelse* (ἡ δε της Πιστεως ἐπαγγελια) — *maa fremsiges af Eder;* n. 28: *derfor lære vi i Troens Bekjendelse* (ἐν τῃ της Πιστεως ἐπαγγελιᾳ) — *at tro ogsaa paa et evigt Liv.* Sml. endnu Stederne: *Derfor er ogsaa Indholdet af den Tro, som vi bekjende* (τα της Πιστεως της ἐπαγγελλομενης), *nu saaledes blevet overleveret af os, at der ogsaa skal troes paa den opfarne* o. s. v. Katech. XV n. 2 og: *Men da den Tro, som vi bekjende* (της δε Πιστεως της ἀπαγγελλομενης), *efter Rækkefölgen ogsaa indeholder Ordene: og paa een Omvendelsens Daab til Syndernes Forladelse* o. s. v. Katech. XVIII n. 22.

Cyrills Bekjendelse blev efter „traditio“ udlagt, den var „symbolum explanatum“.

Men modtag, erklærer Cyrill i Katech. V n. 12 i det Moment, da han staar i Begreb med at tradere den, *paa den passende Tid Beviset af de hellige Skrifter angaaende enhver af de Troesgjenstande, som deri* (i Troen, som du nu strax skal høre Ord til andet af min Mund) *indeholdes* (ἐκδεχου δε κατα τον δεοντα καιρον την ἀπο των Θειων γραφων περι ἑκαστου των ἐγκειμενων συσταδιν)[5]). Og i Overensstemmelse

[5]) Sml. ogsaa Ordene Προ δε της εἰς την Πιστιν παραδοσεως, καλως ἐχειν μοι δοκει, νυν ἀνακεφαλαιωσει συντομῳ χρησασθαι των ἀναγκαιων δογματων· ἱνα μη το πληθος των λεχθησομενων και το μεταξυ διαστημα των ἡμερων της ἁγιας τεσσερακοστης ἀπασης ληθην ἐμποιησῃ των ἐν ὑμιν ἀφελεστερων τῃ διανοιᾳ· ἀλλ' ἱνα νυν κεφαλαιωδως ὑποσπειραντες, μη ἐπιλαθ ω-

hermed udlægger han samme i Katech. VI—XVIII stykkevis, Led for Led og Leddel for Leddel, og siger derpaa henimod Slutningen af Katech. XVIII (Katech. XVIII n. 32): *Om den Eder til Aflæggelse overleverede hellige og apostoliske Tro have vi nu ved Herrens Hjælp i denne Quadragesimaltids forløbne Dage holdt saa mange Katecheser, som det har været os forundt, ikke at det burde os at have sagt alene dette* (det Fremsatte), *thi der ere mange Ting, som vi have forbigaaet, og mange, hvorom bedre Lærere maaske vilde have havt mere ophojede Tanker* (*περι μεν ουν της παραδοθειϭης υμιν — Πιϭτεως, ὁϭας ενεχωρει, Κατηχηϭεις ειρηκαμεν — ουχ ὁτι ταυτα μονα ειπειν ωφειλομεν· πολλα γαρ ἐϭτι τα παραλειφθεντα, και μειζονως ἰϭως ὑπο των καλλιονων διδαϭκαλων νοουμενα*).

Cyrills Bekjendelse blev traderet og udlagt for Katechumenerne i Quadragesimaltiden.

„In quadragesima dictas esse catecheses" (nemlig de første atten Katecheser, *Κατηχηϭεις φωτιζομενων*, i hvilke Cyrill i den femte traderer og i de tretten sidste udlægger Symbolet), siger Touttée, Dissertt. Cyrillianæ Dissert. II n. 32 p. CCXXIII, „omnes pæne paginæ clamant". S. f. Ex. Stederne: *Du har en Bod af fyrgetyve Dage, du har fyrgetyve Dage at gjöre Bod i* (*τεϭϭερακοντα ἡμερων μετανοιαν ἐχεις*) Prokatech. n. 4; — *og du skulde ikke have*

μεθα των αὐτων πλατυτερως γεωργουμενων ὑϭτερον i Katech. V n. 3 og Ordene *ταυτην ἐχε την ϭφαγιδα ἐν τῃ διανοιᾳ ϭου παντοτε, ἡτις νυν κατ' ἀνακεφαλαιωϭιν ἀκριβεϭτερως εἰρηται· εἰ δε παραϭχοι ὁ Κυριος, μετα της ἐκ των γραφων ἀποδειξεως κατα δυναμιν ῥηθηϭεται. Δει γαρ περι των θειων — και ἁγιων της Πιϭτεως μυϭτηριων μηδε το τυχον ἀνευ των θειων παραδιδοϭθαι γραφων* i Katech. IV n. 17.

fyrgetyve Dage Tid for din Sjæl? (— *και τεσσερακοντα ἡμερας οὐ σχολαζεις δια την σαυτου ψυχην;*) Katech. I n. 5; fremdeles de første af de to Not. 5 anførte Steder; endelig Ordene: ***Da nu den hellige Paaskefest er nærforestaaende, saa er vor Tale idag bleven lang*** (*της ἁγιας ἑορτης του Πασχα λοιπον ἐφεστωσης, ἐμηκιωθη ἡμιν σημερον ὁ λογος*) Katech. XVII n. 20 og det S. 487 og 490 anf. Sted i Katech. XVIII n. 32 samt de paa samme følgende Ord: ***men da nu den hellige Paaskedag og Eders Gjenfödelse i Christo formedelst Daabens Bad forestaar*** o. s. v. (*ἐνεστωσης το λοιπον της ἁγιας του Πασχα ἡμερας και της ὑμετερας ἐν Χριστῳ δια του λουτρου παλιγγενεσιας κ. τ. λ.* [6]).

Cyrills Bekjendelse blev Katechumenerne traderet og udlagt for dem i det sidste Stadium af den Tid, hvori de bleve forberedte til Daaben.

At dette var Tilfældet, derom vidner ligeledes næsten hvert eneste Blad i Cyrills Katecheser (s. f. E. de sidstanførte Ord af Katech. XVIII n. 32); ligesom det da ogsaa allerede er givet med at Cyrills Bekjendelse blev traderet og udlagt i den umiddelbart foran Paaskedagen, paa hvilken Katechumernes Daab fandt Sted, gaaende Quadragesimaltid.

Cyrills Bekjendelse blev traderet Katechumenerne og udlagt for dem i det Stadium af deres Forberedelsestid, da de, efterat have meldt sig til selve Daaben og ladet sine Navne indføre i en Liste over dem, der begjærede

[6]) Prokatechesen og Katech. I bleve efter det förste og andet af de anförte Steder holdte i Quadragesimaltidens förste Begyndelse, Katech. II—IV efter det förste af de Not. 5 anförte Steder ligeledes i Begyndelsen af denne Tid, Katech. XVII efter det næstsidste af de i Texten anförte Steder ganske kort för Paaskedagen, Katech. XVIII efter det sidste i Texten anförte Sted paa Quadragesimaltidens sidste Dag, den store Sabbath, og Katech. V—XVI i Tiden mellem Quadragesimaltidens förste og sidste Dage.

at døbes paa den forestaaende Paaskedag, en Act, hvorved de bleve „Competentes“ og ophørte at være og kaldes, hvad de hidtil havde været og vare blevne kaldte: *Κατηχουμενοι*, Katechumener (Katechumener i engere Forstand), men bleve og kaldtes *Πιστοι*, „Fideles“, Troende og *Φωτιζομενοι*, „Illuminandi“, eller *Βαπτιζομένοι*, „Baptizandi“.

Eders Navnes Optegnelse har nu allerede fundet Sted (*Ὀνοματογραφια τεως ὑμιν γεγονε*), siger Cyrill Prokatech. n. 1; *Du er traadt ind, Du har faaet Adgang, dit Navn er blevet optegnet* (*Εἰσηλθες, κατηξιωθη, ὀνομα σου ἐγραφη*) ib. n. 4; *I Optegnede ere blevne een Moders Sönner og Dötre* (*Μιας μητρος γεγονατε υἱοι και θυγατερες οἱ ἀπογραφεντες*) og: *Det maa ikke ske, at Nogen af dem, hvis Navne nu ere blevne optegnede, hörer* (det Ord): *Ven, hvorledes er du kommen herind, da du ikke har nogen Bryllupsklæding?* (*Μη γενοιτο τινα των ὀνοματογραφηθεντων νυν ἀκουσαι κ. τ. λ.*) Katech. III n. 2 [7]).

Du blev kaldet en Katechumen, heder det Prokatech. n. 6, *idet dit Öre udenfra trindt om blev truffet af Lyd, idet du hörte om Haab, men ikke kjendte det, idet du hörte Mysterier, men ikke forstod dem, idet du hörte Skrifter, men ikke kjendte deres Dybde. Ikke mere træffer nu Lyd trindt om dit Öre, men det lyder nu inden i dig; thi den i dig boende Aand gjör fra nu af din Aand til et guddommeligt Huus. Naar du nu faar höre det om Mysterierne Skrevne, da vil du forstaa, hvad du* (før) *ikke vidste. Og du maa ikke tro, at du modtager en ring Sag: et usselt*

[7]) At *ἡ ὀνοματογραφια* fandt Sted i Quadragesimaltidens allerförste Begyndelse, sees af Prokatech. n. 4 *Εἰσηλθες, κατηξιωθη, ὀνομα σου ἐγραφη —. Πολλη σοι ἡ προσθεσμια· τεσσερακοντα ἡμερων μετανοιαν ἐχεις.*

Menneske, modtager du Guds Binavn. Hör Paulus, naar han siger: Trofast er Gud; hör et andet Skriftsted, som siger: Gud er trofast og retfærdig (Deut. 32, 4 eller 1 Joh. 1, 9). *Idet Psalmesangeren har forudseet dette, har han sagt i Guds Person, da Menneskene skulde modtage Guds Binavn: Jeg sagde, I ere Guder og den Höjestes Sönner. Men se til, at du ikke vistnok har en Troendes Binavn, men en Vantroes Vilje og Forsæt* (Κατηχουμενος ἐλεγου, ἐξωθεν περιηχουμενος, ἀκουων [8]) ἐλπιδα και μη εἰδως, ἀκουων [8]) μυστηρια και μη νοων, ἀκουων [8]) γραφας και μη εἰδως το βαθος. Οὐκ ἐτι περιηχῃ, ἀλλ' ἐνηχῃ· το γαρ ἐνοικον Πνευμα λοιπον οἰκον θειον την διανοιαν σου ἐργαζεται. Ὁταν ἀκουσῃς τα περι των μυστηριων γεγραμμενα, τοτε νοησεις, ἃ μη ἠδεις. Και μη νομισῃς, ὁτι μικρον πραγμα λαμβανεις· ἀνθρωπος ὢν οἰκτρος, Θεου λαμβανεις προσηγοριαν· ἀκουε Παυλου λεγοντος. Πιστος ὁ Θεος· ἀκουε ἀλλης γραφης λεγουσης· Θεος πιστος και δικαιος. Τουτο προβλεπων ὁ Ψαλμῳδος ἐλεγεν ἐκ προσωπου του Θεου, ἐπειδη μελλουσιν ἀνθρωποι Θεου προσηγοριαν λαμβανειν. Ἐγω εἰπα, θεοι ἐστε, και υἱοι Ὑψιστου παντες· ἀλλα βλεπε, μη Πιστου μεν ἡ προσηγορια, Ἀπιστου δε ἡ προαιρεσις). *Dersom nu altsaa,* heder det fremdeles ib. n. 12, *en Katechumen, naar en Katechese skal holdes, söger at faa vide af dig, hvad Lærerne have sagt, saa maa du ikke sige Noget til den Udenforstaaende. Thi vi overgive dig et Mysterium og den tilkommende Verdens Haab. Bevar Mysteriet for Ham,*

[8]) Touttée bemærker om dette tredobbelte ἀκουων: „Trina quoque repetitione verbi *audiens* Cyrillus videtur alludere ad nomen *Audientium*, quo Catechumeni et Poenitentes aliique, qui ad solas lectiones et conciones sacras in ecclesiæ coetum admittebantur, notari consueverunt in monumentis ecclesiasticis; vide Constit. apost. l. 8 cap. 5 et 12. conc. Laodic. can. 5 &c."

som vil betale Lönnen. At ikke nogensinde Nogen maa sige til dig: Hvad skader det dig, om ogsaa jeg lærer det? — Ogsaa de Syge pleje at begjære Vin, men hvis den bliver dem given i urette Tid, saa bevirker den Febervanvid, og der opstaar da et dobbelt Onde: baade den Syge omkommer og Lægen anklages. Paa samme Maade forholder det sig med en Katechumen, naar han hörer (Mysterierne) *af en Troende: baade taler da Katechumenen i Febervanvid (han forstaar nemlig ikke, hvad han har hört, og dadler Sagen og bespotter det, som siges) og bliver den Troende domfældt som en Forræder. Du staar allerede ved Grændsen; vogt dig for at snakke Noget ud; ikke som om det, som siges, ikke var Omtale værdt, men fordi* (hins, Katechumenens) *Hörelse er uværdig til at fornemme det. Ogsaa du var en Gang Katechumen; jeg fortalte dig da ikke de foreliggende Ting; naar du ved Erfaring faar lære at kjende de Tings Ophöjethed, som nu skulle læres dig, da vil du indse, at Katechumenerne ere uværdige til at höre dem* (Ὅτε τοινυν ἡ Κατηχησις λεγηται, ἐαν σε Κατηχουμενος ἐξεταση, τι εἰρηκασιν οἱ διδασκοντες, μηδεν λεγε τῳ ἐξῳ· μυστηριον γαρ σοι παραδιδομεν και ἐλπιδα μελλοντος αἰωνος· τηρησον το μυστηριον τῳ μισθαποδοτῃ. Μη ποτε σοι τις εἰπῃ· τι βλαπτῃ, ἐαν κἀγω μαθω; Και οἱ νοσουντες τον οἰνον ζητουσιν· ἀλλ' ἐαν ἀκαιρως δοθῃ, φρενιτιν ἐργαζεται· και δυο κακα γινεται, και ὁ νοσων ἀπολλυται, και ὁ ἰατρος διαβαλλεται· οὑτως ὁ Κατηχουμενος, ἐαν ἀκουσῃ παρα Πιστου, και ὁ Κατηχουμενος φρενιτια (οὐκ οἰδε γαρ τι ἠκουσε και ἐλεγχει το πραγμα και μυκτηριζει το λεγομενον), και ὁ Πιστος ὡς προδοτης κατακρινεται. Ἤδη δε συ ἐν μεθοριῳ στηκεις, βλεπε μοι, μη ἐκλαλησῃς· οὐχ ὁτι οὐκ ἀξια λαλιας τα λεγομενα, ἀλλ' ὁτι ἡ ἀκοη ἀναξια του δεξασθαι· ἠς και συ ποτε Κατηχουμενος, οὐ*

διηγησαμην σοι τα προκειμενα· ὁταν τῃ πειρᾳ λαβῃς το ὑψωμα των διδασκομενων, τοτε ἀν γνωσῃ, ὁτι ἀναξιοι ὁι Κατηχουμενοι της ἀκοης). *För*, siger Cyrill endvidere Katech. I n. 4, *var du Katechumen, men nu kaldes du Troende* (Προ τουτου Κατηχουμενος ἠς, νυν δε Πιστος κληθηση), og Katech. V n. 1 siger han: *Hvilken Værdighed Herren har givet Eder, som fra Katechumenernes Klasse ere blevne satte over i de Troendes Klasse, siger den hos mig sig befindende Apostel Paulus* [9]). *Trofast, siger han, er Gud, ved hvem I ere blevne kaldte til Hans Söns Jesu Christi Samfund. Thi da Gud kaldes trofast, modtager ogsaa du dette Binavn, og du modtager med det samme en stor Værdighed. Thi ligesom Gud kaldes god og retfærdig og almægtig og alle Tings Skaber, saa kaldes Han ogsaa trofast. Betænk altsaa, til hvilken Værdighed du stiger op, idet du vil blive delagtig i Guds Binavn.* (Ἡλικον ὑμιν ἀξιωμα διδωσιν ὁ Κυριος, ἀπο του Κατηχουμενων ταγματος εἰς το των Πιστων μετατιθεμενοις, Παυλος ὁ Ἀποστολος παριστας φησι· Πιστος ὁ Θεος, δι' ου ἐκληθητε εἰς κοινωνιαν του υἱου αὐτου Ἰησου Χριστου. Θεου γαρ πιστου καλουμενου, και σὺ ταυτην την προσηγοριαν λαμβανεις, μεγα λαμβανων ἀξιωμα. Ὡσπερ γαρ καλειται ὁ Θεος ἀγαθος και δικαιος και παντοκρατωρ και δημιουργος των ὁλων, οὑτω και πιστος. Λογισαι τοινυν, εἰς ὁποιον ἀξιωμα ἀναβαινεις, Θεου μελλων προσηγοριας γινεσθαι κοινωνος). Endelig siger Cyrill Katech. V n. 12: *Jeg vil, at I erindre dette* (hele det i faa Linjer sammenfattede og Eder overleverede Troens Dogma) *Ord til andet og fremsige det med al Flid*

[9]) d. v. s. Apostelen Pauli Skrifter, som jeg har i mine Hænder. Cyrill havde nylig forelæst for Katechumenerne Hebr. 11, 1. 2.

hos Eder selv, — hvorved I dog skulle tage Eder i Agt ved Indövelsen, at ikke nogen Katechumen maa höre, hvad der er Eder overleveret (*μη που τις Κατηχουμενος επακουσῃ των παραδεδομενων*) og Katech. VI n. 29: *Disse Mysterier, som nu Kirken fremsætter for dig, som har forladt Katechumenernes Stand, er det ikke tilladt at fremsætte for Hedningerne; thi vi fremsætte for en Hedning ikke de Mysterier, som betræffe Faderen og Sönnen og den Helligaand; ej heller tale vi for Katechumener tydelig om Mysterierne, men vi sige ofte mange Ting saaledes, at vi tilslöre dem, for at de Troende, som kjende dem, maa forstaa, men de, som ikke kjende dem, ikke lide Skade* (*Ταυτα τα μυστηρια, ἁ νυν ἡ Ἐκκλησια διηγειται σοι, τῳ ἐκ Κατηχουμενων μεταβαλλομενῳ, οὐκ ἐστιν ἐθος ἐθνικοις διηγεισθαι· οὐ γαρ ἐθνικῳ τα περι Πατρος και Υἱου και ἁγιου Πνευματος διηγουμεθα μυστηρια, οὐδε τα περι των μυστηριων ἐπι Κατηχουμενων λευκως λαλουμεν, ἀλλα πολλα πολλακις λεγομεν ἐπικεκαλυμμενως, ἱνα οἱ εἰδοτες Πιστοι νοησωσι, και οἱ μη εἰδοτες μη βλαβωσι*). Sml. endnu Ordene: *Men maaske siger du: Jeg er en Troende* (*Πιστος εἰμι*) *og ingen Begjærtighed skal komme over mig* i Katech. II n. 3 [10]).

---

[10]) Navnet *Πιστοι*, „Fideles", Troende, fik Katechumenerne i det sidste i Quadragesimaltiden faldende Stadium af deres Undervisning, uden Tvivl fordi *ἡ Πιστις*, Troen, i dette Stadium blev dem overleveret og udlagt for dem, og fordi man kunde forudsætte, at den vilde virke Tro hos dem, og at de vilde komme den imöde med Tro. Kun sjeldent, som f. Ex. Prokatech. n. 13: *Ἐαν ἰδῃς τους Πιστους διακονουντας και μη μεριμνωντας· ἐχουσι το ἀσφαλες, οἰδασι τι ἐλαβον, κατεχουσι την χαριν· σὺ δε ἀκμην ἐν ζυγῳ στηκεις, ἡ δεχθηναι, ἡ μη δεχθηναι (men du befinder dig for Öjeblikket endnu i Vægtskaalen, uvis, om du vil antages eller ikke), μη μιμησῃ τους ἐχοντας το ἀμεριμνον ἀλλα μετελθε τον φοβον*, kalder Cyrill de Döbte i Modsætning til Photizomenerne *Πιστοι*. Navnet *Πιστοι* maa forovrigt i den

Allerede kommer Salighedens Lugt til Eder, o I Photizomener (ὦ Φωτιζομενοι), saaledes begynder Cyrill sine Katecheser (Prokatech. n. 1); *ikke som I, o I Photizomener* (ὦ Φωτιζομενοι), *nu blive Guds Sönner* (er Christus Guds Søn) siger han Katech. XI n. 9, og: *da den frelsende Daabs Kraft i Evangeliet er en dobbelt, en, som skjænkes Photizomenerne* (τοις Φωτιζομενοις) *ved Vandet* o. s. v. heder det Katech. XIII n. 21. Sml. ogsaa Overskrifterne over de atten første Katecheser, hvori det altid heder Κατηχησις ά β΄ o. s. v. Φωτιζομενων, og det Προσλογιον, den „obtestatio" til Læserne, som i nogle Haandskrifter findes i Slutningen af Prokatechesen, og som lyder: *Disse Photizomenernes Katecheser kan du vistnok frembyde dem, der komme til Daaben* (d. v. s. Photizomenerne eller Baptizomenerne), *og de Troende, der allerede have modtaget Badet, til Læsning, men du maa aldeles ikke give Katechumenerne dem eller nogen Anden, som ikke er Christen; ellers vil du komme til at maatte gjöre Herren Regnskab herfor* (Τας των Φωτιζομενων κατηχησεις ταυτας, τοις μεν τω βαπτισματι προσερχομενοις και τοις το λουτρον ἐχουσιν ἠδη Πιστοις εἰς ἀναγνωσιν παρεχομενος, μη δος το συνολον μητε Κατηχουμενοις, μητε ἀλλοις τισι τοις μη οὐσι Χριστιανοις· ἐπει τω Κυριω λογον δωσεις) [11]). — Βαπτιζομενοι kalder Cyrill dem,

---

jerusalemske Kirke have været det sædvanligste og mest solemne for Photizomenerne. Man ser det deraf, at Cyrill bruger det oftest, og at han betjener sig af det altid, naar han modsætter Photizomenerne til Katechumenerne. S. især Katech. I n. 4 og Katech. V n. 1. Forövrigt sml. endnu den følgende Note.

[11]) Φωτιζομενοι betegner ikke „eos, qui cognitione imbuuntur", dem, som oplyses, belæres (s. 2 Kgb. 2, 12. 17, 28. Syr. 45, 17, Cyrill Katech. XVIII n. 32 og andre Steder hos Kirkefædrene), men „eos, qui baptizantur" (eg. „baptismo illuminantur"); thi 1. φωτισμος eller φωτισμα, „illuminatio", er i den græske Kirke et overordentlig sollent og

hvem han traderer sin Bekjendelse, og for hvilke han udlægger den i Katech. XVI n. 26, idet han her siger: *ogsaa over*

---

sædvanligt Navn for Daaben (sml. Chrysost. Katech. I ad Illuminandos n. 2, Opp. T. II P. 1 p. 268 ed. Paris. alt.), Cyrill bruger φωτιζειν hist og her for βαπτιζειν (s. Prokatech. n. 2, hvor dog hint Verbum bruges om den Helligaands „illuminatio" i og ved Daaben i Modsætning til dette, som der bruges om Daabshandlingen selv, Katech. XIII n. 21 og Katech. XVIII n. 32) og Chrysostomus kalder hom. 13 in ep. ad Hebræos n. 5 (Opp. T. XII P. 1 p. 197 ed. Paris. alt.) de Döbte i Modsætning til Katechumenerne (Katechumenerne i videre Forstand) φωτιζομενοι, idet han siger: Οὐδεν βιου κρειττον καλου, και ἐνταυθα κἀκει, και ἐπι φωτιζομενων και ἐπι κατηχουμενων); 2. de, som kaldes φωτιζομενοι, kaldes ogsaa βαπτιζομενοι, og begge Navne bruges om hinanden (s. Constt. apost. 9, 8. 3, 16 og sml. Overskriften over Katech. I i Codd. Roe og Casaub. med Overskriften over den i de övrige Codd. og Katech. XVI n. 26 med Katech. XI n. 9 og XIII n. 21); 3. de, som hos Cyrillus kaldes οἱ φωτιζομενοι, kaldes i Overskriften over Chrysostomus's to Katecheser „ad illuminandos" οἱ μελλοντες φωτιζεσθαι, „*illuminandi*" (s. Opp. T. II P. 1 p. 265 og 276 ed. Paris. alt.), i en katechetisk Homili over Matth. 20, 1 f., som findes i Chrysost. Opp. T. VIII P. 2 p. 734 seqq. οἱ φωτισθησομενοι (i Modsætning til de Döbte, som kaldes πεφωτισμενοι), og i Euchologium paa flere Steder οἱ προς το φωτισμα εὐτρεπιζομενοι, *de, som forberedes til Daaben.* Zonaras forklarer i sin Udlæggelse af det Trullanske Concils Canon LXXVIII, som er en Gjentagelse af det laodicenske Concils Canon XLVI og lyder ὁτι δει τους Φωτιζομενους την Πίστιν ἐκμανθανειν· κ. τ. λ., τους Φωτιζομενους ved τους προς το φωτισμα ἑτοιμαζομενους (Κελευει τους προς το φωτισμα ἑτοιμαζομενους και κατηχουμενους το μυστηριον της Πιστεως ἐκμανθανειν). S. Touttée, p. d. anf. St. p. CXV seq.

Hvad angaar den noget paafaldende Brug af Participia Præsentis φωτιζομενοι og βαπτιζομενοι istedetfor Participia Futuri φωτισθησομενοι og βαπτισθησομενοι, hvilke sidste man egentlig skulde vente, saa har den sin Grund enten deri, at Photizomenerne eller Baptizomenerne stode „illuminatio", Daaben meget nær, at de vare „jamjam baptizandi", saa at Præsens udtrykker Futurum instans; eller ogsaa deri, at det var aldeles vist og sikkert, at de vilde blive oplyste ved Daaben, döbte, saa at det udtrykker den visse Fremtid: det var saa sikkert, at de vilde blive oplyste ved Daaben, at der kunde siges og sagdes om dem, at de allerede bleve oplyste ved den; eller endelig deri,

dig, Baptizomenen, vil Naaden skyndsomt komme (μελλει δε και ἐπι σε, τον Βαπτιζομενον, φθανειν ἡ Χαρις),

---

at man betragtede det sidste Stadium af den katechetiske Undervisning, hvori Troen blev Katechumenerne overleveret og udlagt for dem, og hvori de „exorcismis, poenitentiæ laboribus aliisque pietatis exercitiis purgabantur" (Touttée, p. d. anf. St. p. CXVI), som i en vis Forstand allerede hörende med til „illuminatio", Daaben, som allerede paa en Maade en integrerende Del deraf, som en Slags Begyndelse dertil, som den begyndende „illuminatio", Daab. Da betegne de to Navne Photizomenerne eller Baptizomenerne som „jamjam illuminari, baptizari quodammodo incipientes", og er Præsens egentlig Præsens. For den förste Opfattelse kunde Steder gjöres gjældende, som dette: *Ikke som I, o Photizomener, nu blive* (νυν γινεσθε) *Guds Sönner* (er Christus Guds Sön). *Thi ogsaa I blive Sönner, men ved Adoption efter Naaden, som skrevet er: Men saa Mange, som ham annammede, dem haver han givet Magt at blive Guds Börn, dem, som tro paa hans Navn, hvilke ikke ere födte af Blod, ej heller af Kjöds Vilje, men af Gud* (Joh. 1, 12. 13). *Og vi födes vistnok af Vand og Aand* (Και ἡμεις μεν γεννωμεθα ἐξ ὑδατος και πνευματος), *men Christus er ikke födt saaledes af Faderen. Thi da han* (Faderen) *paa Daabens Tid raabte og sagde: Denne er min Sön, sagde han ikke: Denne er bleven min Sön,* men: *Denne er min Sön, for at tilkjendegive, at han ogsaa för Daabens Virksomhed havde været Sön* Katech. XI n. 9. Her synes nemlig νυν efter Ordene Και ἡμεις μεν γεννωμεθα ἐξ ὑδατος και πνευματος at maatte staa om „tempus proxime instans". Dog kan man ogsaa sige, og siger man bedre, at det omfatter hele Tidsrummet fra Ὀνοματογραφια af indtil Döbelsen (inclusive), saa at der siges om dette Tidsrum, hvad der egentlig kun gjælder om dets sidste Moment og Höjdepunkt, Döbelsens Moment. Dette kunde ske, da Döbelsens Moment staar i en organisk Forbindelse med hele Tidsrummet fra Ὀνοματογραφια af, da det danner eet organisk Helt med dette Tidsrum. Paa et andet Sted, det Sted: *Du modtager nu dine Synders Forladelse og Kongens aandelige Gavers Charismer* (λαμβανεις νυν ἀφεσιν των σων ἁμαρτηματων και πνευματικης δωρεας του βασιλεως τα Χαρισματα); *saa strid da ny ogsaa, naar der kommer Krig tappert for din Konge* Katech. XIII n. 23, hvor der, som baade Udtrykket ἀφεσις των σων ἁμαρτηματων, som minder om και εἰς ἐν βαπτισμα μετανοιας εἰς ἀφεσιν ἁμαρτιων i det jerusalemske Symbol, og Ordene και πνευματικης δωρεας του βασιλεως τα Χαρισματα vise, neppe tales om Renselsen fra Synderne formedelst de Exorcisationer, som foretoges med Baptizomenerne i Qua-

et Sted, hvormed endnu Ordene *Κατηχησις ἁ Βαπτιζομενων* i Overskriften over den første Katechese i Cod. Roe og Casaub. kan sammenlignes.

---

dragesimaltiden, en Renselse, hvorom Prokatech. n. 9 handler (*ἀνευ ἐπορκισμων οὐ δυναται καθαρθηναι ψυχη· — των ἐπορκιζοντων δια Πνευματος θειου ἐμβαλλοντων τον φοβον, — ἡ ψυχη καθαρθεισα των ἁμαρτηματων ἐχει την σωτηριαν*), men være Tale om Syndsforladelsen ved Daaben, synes Præsens at staa paa een Gang om den nær forestaaende og den aldeles vist indtrædende Handling. Dog kan Cyrill ogsaa paa dette Sted meget godt ved *νυν* have sigtet til hele Tidsrummet fra Quadragesimaltidens første Begyndelse af indtil Dôbelsens Moment og tillagt det, hvad der egentlig kun kan tillægges det sidste. Og denne Opfattelse ligger her saa meget nærmere, som han her stiller Fremtiden ligeoverfor Nutiden. (I Ordene: *Derfor har Troen nu sikkert overleveret dig det „og paa een hellig almindelig Kirke", for at du maa fly hines afskyelige Foreninger og bestandig blive ved den hellige almindelige Kirke, i hvilken du ogsaa blev gjenfödt, ἐν ᾗ και ἀνεγεννηθης*, Katech. XVIII n. 26, udtrykker *ἀνεγεννηθης* ingenlunde, at Cyrill tænker sig sine Tilhöreres Gjenfödelse som allerede skeet i det Moment, hvori han taler til dem, men sættes den kun som paa den Tid forbigangen, hvori de skulle fly Hæretikernes Foreninger og blive ved Kirken, d. v. s. i hele den paa Daaben fölgende Tid, i hvilken han sætter sig ind. Han tænker ved *ἀνεγεννηθης* upaatvivlelig paa Gjenfödelsen ved Daaben). Jeg er mest tilböjelig til den sidste af de tre anförte Opfattelser. For samme taler nemlig 1. at Præsens ved den tages strengest og simplest: det beholder ved den sin egentlige Betydning, en Omstændighed, der anbefaler Opfattelsen saa meget mere, som vi her ikke have at bestille med Præsentia i sammenhængende Tale, hvor det plejer at fremgaa af Sammenhængen, i hvilken Forstand de ere brugte, men med sammenhængslöst staaende, faste, udprægede „termini solemnes"; 2. Analogien af den Omstændighed, at Cyrill oftere kalder Photizomenerne *Πιστοι*, „Fideles", Troende, et Navn, som egentlig tilhörte de Döbte: ved at betegne dem med dette Navn sammenfatter han dem med disse, sætter ham dem væsentlig i een Klasse med dem; 3. at Cyrill (i Overensstemmelse med det sidst Anförte) paa flere Steder udtaler sig om Baptizomenerne paa en saadan Maade, som om de, for at tale med Tonttée (p. d. anf. St.), „baptismi bona jam prægustarent et perciperent". Saaledes siger han f. E. Prokatech. n. 6 om dem, *at nu ikke mere, som för, deres Öre fra alle Kanter fornam Lyd, men at det nu löd inden i dem, idet den i dem boende*

b. Men nu var det i den gamle Kirke altid Symbolet, det apostoliske Symbol, Troes- eller Daabsbekjendelsen, som blev Katechumenerne traderet til Udenadlærelse og Aflæggelse og udlagt for dem i det sidste, Quadragesimaltiden omfattende eller i samme faldende Stadium af den katechetiske Forberedelsestid eller i det Stadium af samme, hvori Katechumenerne, efterat de havde ladet sine Navne optegne paa en Liste, der indeholdt en Fortegnelse over dem, som

---

Aand fra nu af gjorde deres Aand til et guddommeligt Huus (*οὐκ ἐτι περιηχῃ, ἀλλ' ἐνηχῃ· το γαρ ἐνοικον Πνευμα λοιπον οἰκον θειον την διανοιαν σου ἐργαζεται*); og p. s. St. erklærer han dem, hvis Navne vare blevne opskrevne, for at være blevne een Moders (Kirkens) Sönner og Dötre. Begge de sidstnævnte Omstændigheder have uden Tvivl sin Grund deri, at man antog, at alle Daabens Virkninger efter sin Begyndelse paa en Maade allerede indtraadte i Quadragesimaltiden formedelst Exorcismerne og Bodsövelserne og fremfor Alt formedelst Overleveringen og Udlæggelsen af Troen, Undervisningen i samme („Baptizandorum status", siger meget rigtig Touttée, p. d. anf. St. p. CXV, „quo exorcismis, pœnitentiæ laboribus aliisque pietatis exercitiis purgabantur et secretiorum christianæ religionis doctrinarum communicatione erudiebantur, velut anticipatus quidam baptismus ac quædam baptismi inchoatio habebatur"), og at Daaben i en vis Forstand mere kun var Fuldendelsen af det i Quadragesimaltiden Begyndte. Denne Antagelse bevirkede ogsaa, at man satte Quadragesimaltiden i en organisk Forbindelse med Döbelsesmomentet, at man betragtede Tidsrummet fra *Ὀνοματογραφια* af indtil dette Moment som et sammenhængende organiskt Helt (s. ovenfor S. 499). Hermed stemmer det ogsaa overens, at Cyrill paa den anden Side sætter en saa dyb Klöft mellem Katechumenernes og Photizomenernes Stand (s. de ovenfor S. 492 ff. anförte mærkelige Steder). Sammenligner man, hvad han siger paa disse Steder, med, at han ikke sjeldent kalder Photizomenerne Troende (og det altid der, hvor han modsætter dem Katechumenerne, s. den foregaaende Note), og med hvad han paa Steder, som Prokatech. 6 og 13, udtaler om dem, saa kommer man til det Resultat, at Grændsen mellem Katechumenerne og Photizomenerne for ham maa have været skarpere, end Grændsen mellem Photizomenerne og de Troende i engere og egentlig Forstand eller de Döbte, og at disse to Klasser for ham maa have staaet i en engere Sammenhæng med hinanden, end hine.

vilde døbes paa den store Sabbath, og paa denne Maade havde begjæret Daaben, umiddelbart forberedtes til denne, og hvori de vare „Competentes“, „Electi“, „Initiandi“, *Φωτιζομενοι*, „Illuminandi“, eller *Βαπτιζομενοι*, „Baptizandi“, eller kortere: „symbolum in quadragesima iis, qui nomina sua dederant, Competentibus, Electis, Initiandis, Illuminandis, Baptizandis ad ediscendum et profitendum traditum et explanatum“ var altid Symbolet, det apostoliske Symbol, Troes- eller Daabsbekjendelsen.

Dette fremgaar af en firedobbelt Række af Vidnesbyrd.

For det første af nogle Ytringer af Kirkefædrene.

„Sequenti die, erat autem dominica“ [12]), fortæller Ambrosius i ep. XX ad Marcellinam sororem“ (Opp. T. VI p. 45 *b* ed. Benedd. Venet. 1781. 82) „post lectionem atque tractatum [13]), dimissis catechumenis, Symbolum aliquibus Competentibus in baptisteriis tradebam basilicæ“. — „Quia ergo dixit“ (Paulus Apostolus ad Rom. 10, 14), ytrer Augustinus i „Sermo 56 in Ev. Matth. 6 de Orat. Dom. ad Competentes n. 1“ (Opp. T. V p. 323 ed. Benedd.): „„Quomodo invocabunt, in quem non crediderunt““? ideo non accepistis prius Orationem et postea Symbolum, sed prius Symbolum, ubi sciretis, quod crederetis, et postea Orationem, ubi nossetis, quem invocaretis. Symbolum ergo

---

[12]) Nemlig „Dominica Palmarum“, Palmesöndag, som man tydelig ser af Ordene: „Condemnationes illico gravissimæ decernuntur: primo in corpus omne mercatorum. Itaque sanctis diebus hebdomadis ultimæ, quibus solebant debitorum laxari vincula, strident catenæ &c.“ og af Ordene: „Erat autem dies, quo sese Dominus pro nobis tradidit, quo in Ecclesia poenitentia relaxatur“, Ord, som vi læse videre hen i Brevet; s. det ovenanf. St. p. 46 *a* og 50 *b*.

[13]) „Lectio“ er Dagens Bibeltext, „tractatus“ dens Forklaring eller den over samme holdte Tale.

pertinet ad fidem, Oratio ad precem, quia, qui credit, ipse exauditur invocans". I den samme Kirkefaders „Sermo 57 in Ev. Matth. 6 de Orat. Dom. ad Competentes n. 2" (p. s. St. p. 331) heder det: „Filius Dei, Dominus noster Jesus Christus docuit nos Orationem; et cum sit ipse Dominus, sicut in Symbolo accepistis et reddidistis [14]), Filius Dei unicus, tamen noluit esse unus". Ligesaa heder det i hans „Sermo 58 in Ev. Matth. 6 de Orat. Dom. ad Competentes n. 1 og n. 13" (p. s. St. p. 337 og 342 seq.): Symbolum reddidistis [15]), quo breviter comprehensa continetur fides. Jam et antea dixi vobis, quod ait Apostolus Paulus: „„Quomodo invocabunt, in quem non crediderunt""? Quia ergo, quomodo credatur in Deum, et accepistis et tenuistis et reddidistis [15]): accipite hodie, quomodo invocetur Deus. — Tenete ergo et hanc Orationem, quam reddituri estis ad octo dies. Quicunque autem vestrum non bene Symbolum reddiderunt [15]), habent spatium, teneant: quia die sabbati, audientibus omnibus, qui aderunt, reddituri estis, die sabbati novissimo, quo die baptizandi estis. Ad octo autem dies ab hodierno die reddituri estis hanc Orationem, quam hodie accepistis. — Ideo die Sabbati, quando vigilaturi sumus in Dei misericordia, reddituri estis non Orationem, sed Symbolum. Modo enim nisi teneatis Symbolum in ecclesia, in populo Symbolum quotidie non auditis. Cum autem tenueritis, ut non obliviscamini, quotidie dicite" &c. Ligesaa i Begyndelsen af hans „Sermo 59 in Ev. Matth. 6 de Orat. Dom. ad Competentes" (p. s. St. p. 343): „Reddidistis [15]), quod creditis, audite, quid oretis. Quoniam invocare non possetis, in quem non credidissetis, Apostolo dicente: „„Quomodo invocabunt, in quem non crediderunt""? ideo prius

[14]) Den förste „redditio", ikke den sidste solenne paa Daabsdagen; s. længere nede S. 513.

[15]) Ligeledes den förste „redditio".

Symbolum didicistis, ubi est regula fidei vestræ brevis et grandis, brevis numero verborum, grandis numero sententiarum. Oratio autem, quam hodie accipitis tenendam et ad octo dies reddendam, sicut audistis, cum Evangelium legeretur, ab ipso Domino dicta est discipulis ipsius et ab ipsis pervenit ad nos, quoniam in omnem terram exivit sonus eorum". — „Hoc autem die", siger endelig Isidorus Hispalensis (Begyndelsen af det syvende Aarhundrede) i sin Bog „De officiis ecclesiasticis Lib. I c. 27: De die palmarum" (Opp. p. 589 ed. Jac. du Breul Paris. 1601), „Symbolum Competentibus traditur propter confinem dominicæ paschæ diem solemnitatis, ut, quia jam ad Dei gratiam percipiendam festinant, fidem, quam confiteantur, agnoscant", et Sted, som Ord til andet gjentages af Rhabanus Maurus (første Halvdel af det niende Aarhundrede) i hans Skrift „De institutione clericorum" Lib. II c. 35 (Opp. T. VI p. 23 Col. 1626)[16]).

[16]) Herhid hörer ogsaa Stedet: „Consuetudo autem apud nos istiusmodi est, ut iis, qui baptizandi sunt, per quadraginta dies publice tradamus sanctam et adorandam Trinitatem" i Hieron. „ep. 61 ad Pammachium de erroribus Joannis Hierosolymitani" (Opp. T. I—III p. 456 ed. Mariani Victorii Paris 1643), idet „per quadraginta dies" betegner Quadragesimaltiden, „tradere" er explicando tradere" eller betegner Symbolets paa den egentlige „traditio" følgende og samme forudsættende og indesluttende stykkevise „traditio", der skede ved og i Explicationen, og „sancta et adoranda Trinitas" er et Udtryk for Symbolet, et Udtryk, som Hieronymus valgte, fordi Symbolet efter sit Indhold intet Andet er, end Troen paa den treenige Gud, Fader, Sön og Helligaand i Hans Aabenbarelse, saaledes, som han har aabenbaret sig. At „per quadraginta dies" betegner Quadragesimaltiden, ser man af de Ord, der følge umiddelbart paa det anförte Sted („Si te præsens lectio provocavit, ut de cunctis dogmatibus una hora diceres: quid necesse fuit, quadraginta dierum replicare doctrinam? sin autem ea referebas, quæ per totam quadragesimam locutus es: quomodo te quadam die, ut de cunctis dogmatibus diceres, una lectio provocavit. Sed et hic ambigue loquitur. Potest enim fieri, ut quæ per quadraginta dies tradere solebat in Ecclesia Baptizandis, hæc

At „Symbolum“ paa alle de anførte Steder er Symbolet, det apostoliske Symbol, Troes- eller Daabsbekjendelsen,

---

sub unius lectionis occasione perstrinxerit“ &c.), og at „sanctam et adorandam Trinitatem“ betegner Symbolet, fremgaar af Ordene: „Consuetudo apud nos ejusmodi est“, idet Hieronymus her sigter til den romerske Kirke, hvori han var döbt, og til Occidenten overhovedet, som han tilhörte, og den romerske Kirke og hele Occidenten overhovedet lod udlægge Symbolet i Quadragesimaltiden for Katechumenerne (s. de fire i Texten anförte Rækker af Vidnesbyrd). Naar Hieronymus taler om, at den romerske Kirke og den occidentalske overhovedet offentlig overleverede Baptizanderne Symbolet i fyrgetyve Dage, medens vi dog ved, at Symbolet ikke strax i Begyndelsen af Quadragesimaltiden, men först paa et senere Punkt af samme (i den romerske Kirke paa den tredje Uges fjerde Dag), blev traderet og udlagt, og at det ikke blev udlagt i fyrgetyve Dage, men næsten bestandig i en eneste, kort Tale paa Traditionsdagen: saa har han vel regnet den Undervisning og liturgiske Behandling af Katechumenerne, der i Quadragesimaltiden gik foran „Traditio et expositio Symboli“ og forberedte til den, og den efter Sagens Natur med mangehaande Forklaringer forbundne Indövelse af Symbolet, der fulgte paa samme, med til „traditio Symboli“, idet han brugte Udtrykket „tradere Trinitatem“ i videste og laxeste Forstand. „Traditio Trinitatis“ eller „Traditio et explicatio Symboli“ var Hovedopgaven og Hovedgjenstanden i Quadragesimaltiden, hvortil Alt, som foretoges i denne Tid med Katechumenerne, refererede sig, som Alt, der udfyldte den, tjente; derfor kunde der, hvor der taltes mindre strengt og nöjagtigt, det, som gik foran samme og forberedte den, og det, som fulgte paa samme og ligesom fortsatte og videre udviklede den, gaa ind under og regnes med til den, og saaledes Alt, som foregik i Quadragesimaltiden, betegnes som en „traditio Symboli“ eller „Trinitatis“.

Fremdeles hörer herhid ogsaa en Ytring af Theodoret, som vi finde i hans Brev til de constantinopolitanske Munke (ep. 144, Opp. T. IV p. 1214 seqq. ed. Schulze). *Τους γαρ καθ' ἑκαστον ἐτος*, heder det her p. 1246, *τῳ παναγιῳ προδιοντες βαπτισματι την ἐκτεθειδαν ἐν Νικαιᾳ παρα των ἁγιων και μακαριων πατερων πιστιν ἐκμανθανειν παρασκευαζομεν και μυσταγωγουντες αὐτους, ὡς προσεταχθημεν, βαπτιζομεν εἰς το ὀνομα του Πατρος και του Υἱου και του ἁγιου Πνευματος, ἐνικως ἑκαστην προδηγοριαν προσφεροντες*; *thi vi lade dem, som hvert Aar komme til den hellige Daab, lære den i Nicæa af de hellige og salige Fædre fremsatte Tro udenad*,

trænger neppe til noget Bevis. Det fremgaar deraf, at det Symbol, som traderes og udlægges i Ambrosius's og Augustins „in traditione Symboli" holdte Taler, er dette Symbol, denne Bekjendelse (s. længere nede), og, hvad de augustinske Steder angaar, ogsaa deraf, at Symbolet i dem stilles sammen med Herrens Bøn. Overhovedet er det blotte „Symbolum" i de vesterlandske Kirkefædres Mund altid Symbolet, det apostolike Symbol.

For det andet af en Del Conciliebestemmelser. *Ὅτι οὐ δει μετα δυας ἑβδομαδας της τεσσερακοστης δεχεσθαι εἰς το φωτισμα. — Ὅτι δει τους φωτιζομενους την Πιστιν ἐκμανθανειν και τῃ πεμπτῃ της ἑβδομαδος ἀπαγγελλειν τῳ ἐπισκοπῳ ἢ τοις πρεσβυτεροις. — Ὅτι δει τους ἐν νοσῳ παραλαμβανοντας το βαπτισμα και εἰτα ἀνασταντας ἐκμανθανειν την Πιστιν και γινωσκειν, ὁτι θειας δωρεας κατηξιωθησαν Der skal Ingen efter Udlöbet af Quadragesimaltidens anden Uge mere modtages til Daaben. — Photizomenerne skulle lære Troen udenad og fremsige den paa den femte Dag i Uygen* (Thorsdagen) [17]) *for Biskopen*

---

og efterat vi have undervist dem i Mysterierne, som det blev befalet os, döbe vi dem i Navnet Faderens og Sönnens og den Helligaands, idet vi udtale hver Benævnelse (hvert Navn) *een Gang.* Den nicænske Tro, som den græske Kirke lod dem lære udenad, der kom til Daaben, var paa Theodorets Tid, d. v. s. omkring Midten af det femte Aarhundrede, allerede denne Kirkes Daabsbekjendelse. (Det anförte Sted af Theodoret blev, som man ser af Ordene *βασιλικοις γαρ ἡμας τῃ Κυρῥῳ προσδηδαντες γραμμασι*, p. 1245, skrevet omtrent 448, thi det var i dette Aar eller i Slutningen af Aaret 447, at Theodoret af Theodosius den Anden fik den Befaling, at han ikke maatte forlade sit Bispesæde, Cyrus; Schrökh Kirchengesch. B. 18 S. 371).

[17]) Der hersker angaaende Meningen af Ordene *τῃ πεμπτῃ της ἑβδομαδος paa den femte Dag i Ugen* Uenighed mellem to af de græske Commentatorer af de apostoliske og (den græske Kirkes) synodale Canones, Johannes Zonaras (omkring 1118) og Theodorus Balsamon (omkring 1180) og mellem den tredje, Alexius

eller for Presbyterne. — De, som i Sygdom have modtaget Daaben og derefter ere blevne friske igjen, skulle lære

---

Aristenus (omkring 1166), den vesterlandske Samler af de apostoliske og synodale Canones Dionysius Exiguus (omkring 533) og den efter Eichhorn („Ueber die spanische Sammlung der Quellen des Kirchenrechts" i „Abhandlungen der Berliner Academie der Wissenschaften" 1834 S. 93 ff. 109 ff.), mellem 633 og 636 tilblevne spanske Samling af synodale Canones og Skrivelser af romerske Biskoper, som danner de pseudoisidoriske Decretalers ægte Grundvold. Efter Zonaras og Balsamon er nemlig den femte Dag i Ugen hver femte Thorsdag i det Tidsrum, hvori Pbotizomenerne bleve underviste i Troen (ὁ δε πὰρων κανων προστιθησι — μανθανειν μεν τους φωτιζομενους τα ἱερα λογια δι' ὁλων των πρωτων τεσσαρων ἡμερων της ἑβδομαδος, κατα δε την πεμπτην ἀπαγγελλειν αὐτῳ τῳ Ἐπισκοπῳ ἡ τοις παρατραπησομενοις παρα τουτου, ἡγουν τοις κατηχηταις Zonaras til det andet trullanske Concils Canon 78, Beveridge, Synodicon T. I p. 248; κελευει δε τους φωτιζομενους, ἡγουν τους προς το φωτισμα ἑτοιμαζομενους και κατηχημενους, το μυστηριον της Πιστεως ἐκμανθανειν και τη πεμπτη ἡμερᾳ ἑκαστης ἑβδομαδος ἀπαγγελλειν, ἁ δια της ἑβδομαδος ἐμαθον, τῳ Ἐπισκοπῳ ἡ τοις Πρεσβυτεροις Balsamon til den samme Canon, Beveridge, p. s. St. p. 248 seq.). Efter Aristenus, Dionysius Exiguus og den spanske Samling derimod er det kun den femte Dag i den stille Uge eller Skjærthorsdag (Δει τον προσερχομενον τῳ θειῳ φωτισματι την Πιστιν ἐκμανθανειν και τη πεμπτη της ἑβδομαδος, καθ' ἡν μελλει φωτισθηναι, τῳ Ἐπισκοπῳ ἡ τοις Πρεσβυτεροις ταυτην ἀπαγγειλαι Aristenus til den samme Canon, Beveridge, p. s. St. p. 249; „Quod oporteat eos, qui ad baptismum veniunt, fidem discere et quinta feria septimanæ majoris — den stille Uge — episcopo aut presbyteris reddere" Dionysius Exiguus hos Coleti, Sacrosancta Concilia T. I p. 1547; „Baptizandos oportet et fidei symbolum discere et quinta ultimæ septimanæ vel episcopo vel presbyteris reddere", Isidorus Mercator eller Pseudoisidor, Coleti, p. s. St. p. 1554). Hine tænke altsaa paa Examina, der skulde afholdes den femte Dag i hver af Quadragesimaltidens tre til fire sidste Uger, disse derimod paa een Examen, der skulde afholdes i den stille Uge, en Examen, til hvilken Theodorus Lector, Hist. eccl. lib. II c. 32 (Scriptores hist. eccl. Græci ed. Reading T. III p. 578) vilde sigte i Ordene: Τιμοθεος το των τριακοσιων δεκα και ὀκτω πατερων της Πιστεως συμβολον κατ' ἑκαστην συναξιν λεγεσθαι παρεσκευασεν, ἐπι διαβολῃ δηθεν Μακεδονιου, ὡς αὐτου μη δεχομενου το συμβολον, ἁπαξ του ἐτους λεγομενου

Troen udenad og erkjende, at de ere blevne holdte for værdige til at modtage en guddommelig Gave. Saaledes

---

προτερον ἐν τῃ ἁγια παρασκευῃ του ἁγιου παθους, τῳ καιρῳ των γινομενων ὑπο του ἐπισκοπου κατηχησεων, *Timotheus* (den monophysitisk sindede Patriarch af Constantinopel, der 511 besteg Biskopsstolen), *forordnede, at de 318 Fædres Troessymbol skulde reciteres ved hver offentlig Gudstjeneste, i den Hensigt nemlig, at gjöre* (hans Forgjænger, den chalcedonisk sindede Patriarch) *Macedonius forhadt, som om denne ikke havde antaget Symbolet, idet det för kun een Gang om Aaret blev fremsagt, nemlig paa den guddommelige Lidelses Forberedelsesdag, paa den Tid, da Katecheserne bleve afholdte af Biskopen,* dersom i disse Ord ἡ ἁγια παρασκευη του θειου παθους var Forberedelsesdagen til den guddommelige Lidelse eller Skjærthorsdagen, hvad Bingham mener, Origines Vol. IV p. 30, og ikke den guddommelige Lidelses Forberedelsesdag (paa Paaskefesten, Πασχα ἀναστασιμον), den Forberedelsesdag (til Paaskefesten), paa hvilken den guddommelige Lidelse fandt Sted og blev höjtideligholdt, eller Langfredagen, hvad Suicer, Thes. eccl. s. v. παρασκευη, og Valesius antage, den Sidste, idet han oversætter de græske Ord ved „die magna Parasceues, sive dominicæ passionis". Jeg maa dog stemme for den sidste Anskuelse, thi 1. betegner παρασκευη hos Grækerne Fredagen og specielt Langfredagen (s. Constitt. apost. 5, 18 og Suicer, p. d. anf. St.), 2. förer ogsaa Adjectivum ἁγια paa denne Dag, der ogsaa kaldes ἡ μεγαλη παρασκευη (s. Suicer, p. d. anf. St.), og 3. Theodorus Lector sigter temmelig tydelig til den samme Fremsigelse af Nicænum, hvorom den B. I p. 510 f. anförte Formular af Euchologium taler, eller til den græske Kirkes „redditio symboli", og denne Fremsigelse skede paa Langfredagen; s. Ordene τῃ ἁγια παρασκευῃ του Πασχα i Overskriften over Formularen og Ordene και ὑμεις μελλετε αὐριον ἐν τῃ νυκτι ἀποθνησκειν τῃ ἁμαρτια i selve Formularen. At Theodorus Lector har den samme Fremsigelse for Öje, hvorom Formularen i Euchologium taler, synes at fremgaa dels deraf, at hin Fremsigelse fandt Sted τῳ καιρῳ των γινομενων ὑπο του ἐπισκοπου κατηχησεων, og denne ved den sidste Katechumenatsact, som Goar i den latinske Overskrift over Formularen kalder „Catechismus", dels deraf, at ved begge Biskopen eller Erkebiskopen var virksom, dels endelig deraf, at Theodorus taler om en Fremsigelse af Nicænum, der tidligere var den eneste i hele Aaret og senere en meget fremragende og solenn, og den i Formularen omtalte just havde de sidstnævnte Egenskaber. Da den stille Uge vistnok blev nævnt ἡ ἑβδομας ἡ μεγαλη, men ikke, saa vidt jeg ved, ἡ ἑβδομας *Ugen* slethen, saa anser jeg Zonaras's

lyder det navnkundige mellem 320 og 381 og efter al Sandsynlighed kort efter 360 holdte Laodicenske Concils Canon 45—47 (s. Coleti, Sacrosancta Concilia T. I p. 1537, og Beveridge, Synodicon T. I p. 474 seq., og sml. Fuchs, Bibliothek der Kirchenversammlungen des vierten und fünften Jahrhunderts B. II S. 333, og Hefele, Conciliengesch. B. I S. 745), hvoraf den midterste blev gjentagen af det i Aaret 692 holdte Quinisextum eller andet trullanske Concil (s. Coleti, p. d. anf. St. T. VII p. 1382, og Beveridge, p. d. anf. St. p. 248 seq., og sml. Hefele, p. d. anf. St. B. III S. 310) [18]). — „Symbolum etiam placuit ab omnibus ecclesiis una die, i. e. ante octo dies dominicæ resurrectionis publice in ecclesia Competentibus tradi" heder det i den 506 under Cæsarius af Arelates Forsæde holdte Agathensiske [19]) Synodes Canon 13 (s. Coleti, p. d. anf. St. T. V p. 524 og sml. Hefele, p. d. anf. St. B. II S. 635) [20]), og den anden eller tredje i Aaret 572 holdte Bracarensiske [21]) Synodes Canon I fordrer af Biskoperne, at de skulle „hoc modis omnibus præcipere, ut, sicut antiqui canones jubent, ante dies viginti baptismi ad purgationem exorcismi Catechumeni currant; in quibus viginti diebus omnino Catechumeni Symbolum, quod est Credo in Deum patrem omnipotentem, specialiter doceantur" (s. Coleti,

og Balsamons Opfattelse for at være den rette. Bingham, p. d. anf. St., er for den anden, men det omtalte Sted af Theodorus Lector, som han anfører for samme, beviser, som vi have seet, Intet for den.

[18]) At ἡ Πίστις i det laodicenske Concils Canon 46 og 47 og i det andet trullanske Concils Canon 78 betegner Troes- eller Daabsbekjendelsen, derom s. længere nede.

[19]) Agatha, Agde i Languedoc, ikke langt fra Havet.

[20]) En Canon, der Ord til andet gjentages i Atto Vercellensis (omkring 950) Capitulare c. 16. S. D'Achery Spicilegium Tl I p. 404 ed. Paris. fra 1723.

[21]) Bracara, Metropolis i den spanske Provinds Gallæcia (Gallicien), det nuværende Braga i Portugal.

p. d. anf. St. T. VI p. 578 seq., og sml. Hefele, p. d. anf. St. B. III S. 26).

For det Tredje af en lang Række patristiske „Homiliæ" eller „Sermones", som bleve holdte i Quadragesimaltiden for „Initiandi" eller „Competentes" ved „traditio Symboli" (d. v. s. enten umiddelbart før samme eller umiddelbart efter den, eller endelig baade før og efter den [32]) eller ogsaa ved (en tidligere) „redditio Symboli", og i hvilke alle det Symbol, der enten skulde traderes for at læres udenad før Daaben og nu udlagdes, eller allerede var blevet traderet i denne Hensigt eller blevet aflagt af Competenterne („redditione priori") og nu udlagdes, eller endelig under selve Talen blev traderet i den samme Hensigt og udlagt, er Symbolet, det apostoliske Symbol, Troes- eller Daabsbekjendelsen.

1. Den ældste af disse „Homiliæ" eller „Sermones" er den allerede i H. 2 S. 310—22 og 363—88 omtalte „Explanatio Symboli ad Initiandos" af Ambrosius af Majland.

At denne „Homilia" eller „Sermo" er bleven holdt „in traditione Symboli", fremgaar af dens Begyndelsesord (s. især Ordene: „Nunc tempus est et dies, ut Symbolum tradamus") og deraf, at Ambrosius i den traderer Symbolet, og det paa den Maade, at han tvende Gange gjentager det (s. p. d. anf. St. S. 312. 15. 18 og S. 364 f. 366). Den anden af disse to Omstændigheder viser ogsaa, at Homilien ikke hører til dem, som bleve holdte før eller efter „traditio Symboli", men til

[32]) Det Sidste fandt Sted, naar Symbolet blev traderet under selve Talen. I dette Tilfælde gik Talens „Præfatio„ foran „traditio Symboli", medens den egentlige Tale, som indeholdt „expositio Symboli", fulgte efter samme.

dem, under hvilke Symbolet blev traderet. Det, som i samme gaar foran „traditio Symboli", svarer til den „Præfatio Symboli", som vi finde i den romerske Kirkes liturgiske Formularer for „traditio Symboli" (s. længere nede). — Derom, at Symbolet af Ambrosius blev traderet i Quadragesimaltiden, vidner Homiliens første Ord: „Celebrata hactenus mysteria scrutaminum. Inquisitum est, ne immunditia in corpore alicujus hæreret. Per exorcismum non solum corporis, sed etiam animæ quæsita et adhibita est sanctificatio". „Scrutamina" og Exorcismerne tilhørte, som „traditio Symboli" selv, det sidste, Quadragesimaltiden omfattende eller i samme faldende Stadium af den katechetiske Undervisningstid. — At Talen blev holdt for „Initiandi" siger dens Overskrift. — At disse „Initiandi" skulde lære det af Ambrosius traderede Symbol udenad og aflægge det umiddelbart før Daaben, at det var „Symbolum ad ediscendum et reddendum traditum", følger af Talens Slutningsord: „Illud sane monitos vos volo esse, quoniam Symbolum non debet scribi, quia reddere illud habetis. Sed nemo scribat. Qua ratione? Sic accepimus, ut non debeat scribi. Sed quid? Teneri. Sed dicis mihi. Quomodo potest teneri, si non scribatur. Etc." (s. H. 2 S. 367). Sml. ogsaa Ordene: „quod Symbolum est spiritale signaculum, cordis nostri meditatio et quasi semper præsens custodia, certe thesaurus pectoris nostri". — At det af Ambrosius traderede Symbolvar „Symbolum explanatum", viser baade Skriftets Titel og Indholdet af dets Hoveddel (s. H. 2 S. 366. 375 f. 378 f. 318 f.). — At endelig det af Ambrosius traderede Symbol var Troes- eller Daabsbekjendelsen, Symbolet, det apostoliske Symbol, derom vidner næsten hele Homilien, især de Steder i den, hvori Ambrosius taler om, at Symbolet, som han staar i Begreb med at tradere, eller som han nu har traderet og udlagt, var affattet af Apostlene, og polemiserer imod alle Tilsætninger til det (s. p. d. anf. St. p. 314 og 364). — Af et Par Steder

i „Explanatio Symboli“ erfare vi, at det af Ambrosius traderede og udlagte majlandske Symbol var identisk med det romerske, idet den majlandske Kirke havde antaget den romerske Kirkes Symbol (s. p. d. anf. St. S. 314 f. 319 f. 365 f.), og af de Dele af „Explanatio“, hvori Ambrosius gjennemgaar Symbolet, samt af den Passus i samme, hvori han viser, at Symbolet bestod af ligesaamange „sententiæ“, som der vare Apostle, nemlig af tolv, erfare vi, at det af Ambrosius traderede Symbol var det apostoliske Symbol i den korte og simple Skikkelse, som det havde i den oldromerske Kirke (s. p. d. anf. St. S. 367 ff.).

2—4. Paa Ambrosius's Homili lade vi de tre „Sermones in traditione Symboli“ følge, som vi endnu besidde af Augustin (Augustini Opp. T. V. Sermo 212—14 p. 936—49 ed. Benedd.), og hvori han giver en kort Forklaring af Symbolet, idet han gjennemgaar det Led for Led. At den første af disse tre augustinske „Sermones“ er bleven holdt „in traditione Symboli“, viser foruden dens Overskrift „In traditione Symboli“ ogsaa dens Begyndelse: „Tempus est, ut Symbolum accipiatis, quo continetur breviter, propter æternam salutem, omne quod creditis“ og de Ord, som vi læse i Eftertalen til Udlæggelsen af Symbolet: „Hinc igitur brevem sermonem de universo Symbolo vobis debitum reddidi, in quo Symbolo quod audieritis, totum in isto sermone nostro breviter collectum agnoscetis. — Quidquid autem in Symbolo audituri estis, in divinis sacrarum Scripturarum libris continetur“. Af de sidste Ord følger det desforuden, at Augustin har holdt Talen umiddelbart før den (liturgiske) „traditio Symboli“. — At det af Augustin i Talen forklarede Symbol, som skulde traderes de Katechumener, som han talte til, var „Symbolum ediscendum“, ser man af Ordene: „Nec, ut eadem verba Symboli teneatis, ullo modo debetis scribere, sed audiendo perdiscere; nec, cum

didiceritis, scribere, sed memoria semper tenere atque recolere" og af Ordene: „Hujus rei significandæ caussa audiendo Symbolum discitur, nec in tabula vel in aliqua materia, sed in corde scribitur", som vi ligeledes finde i Eftertalen til Symbolets Udlæggelse. — At Talen blev holdt for saadanne Katechumener, som snart skulde døbes, og altsaa i Quadragesimaltiden, kunne vi slutte af de to Steder: „Hæc est caritas, quæ diffundetur in cordibus vestris per Spiritum sanctum, qui dabitur vobis" og: „Præstabit ille, qui vos vocavit ad suum regnum et gloriam, ut, ejus gratia regeneratis vobis, etiam Spiritu sancto scribatur in cordibus vestris", hvoraf det første staar i Talens Begyndelse, det andet i dens Slutning. Efter den Overskrift over Talen, som findes i den af de løvenske Theologer foranstaltede Udgave af Augustins Verker (Antv. 1570 og oftere): „In traditione Symboli, I. Feria secunda post Dominicam quintam Quadragesimæ", blev Talen holdt Dagen efter den femte Søndag i Quadragesimaltiden; heri ere ogsaa de benedictinske Udgivere enige, idet de i Noten til den anførte Overskrift bemærke: „In Africa —, ætate Augustini, Symboli seorsim traditio fiebat die ante Pascha serius ocius quinto decimo dieque abhinc octavo redditio (den første „redditio Symboli"); post redditionem Symboli mox sequebatur traditio Dominicæ orationis, reddendæ post octo dies. Mos iste liquido explicatur exordio Sermonum 58 et 59 (s. samme S. 503 f.)"; de have derfor ogsaa optaget den anførte Overskrift i sin Udgave. Den anden og sidste eller den egentlige „redditio Symboli" skede efter „Sermo 58 n. 1 („Quicunque autem vestrum non bene symbolum reddiderunt [23]), habent spatium, teneant; quia die sabbati audientibus omnibus, qui

[23]) Den første „redditio Symboli", som i den afrikanske Kirke skede otte Dage før Paaske og gik umiddelbart foran for „traditio Orationis dominicæ".

aderunt, reddituri estis, die sabbati novissimo, quo die baptizandi estis") og n. 13 („Ideo die sabbati, quando vigilaturi sumus in Dei misericordia, reddituri estis, non Orationem, sed Symbolum") paa den sidste Dag i Quadragesimaltiden, Dagen før Paaskefesten, den store Sabbath, som ogsaa var Daabsdag.

Hvad angaar Sermo 213, saa blev den efter sin Overskrift „In traditione Symboli" holdt ved Symbolets Overlevering, ligesom dens Begyndelsesord: „Symbolum est breviter complexa regula fidei, ut mentem instruat, nec oneret memoriam" tyde hen paa, at det i samme udlagte Symbol var „Symbolum ediscendum".

Hvad endelig betræffer „Sermo 214", som efter sine første Ord [24]) falder i Aaret 391, i hvilket Aar Augustin, nylig kaldet til Presbyter i Hippo, begyndte at forrette de presbyteriale Functioner [25]), saa vise Ordene: „Et ea quidem, quæ breviter accepturi estis mandandæ memoriæ et ore proferenda, non nova vel inaudita sunt vobis. — Sed collecta breviter et in ordinem certum redacta atque constricta tradenda sunt vobis, ut fides vestra ædificetur, et confessio præparetur et memoria non gravetur. Hæc sunt, quæ fideliter retenturi estis et memoriter reddituri", i Fortalen til denne „Sermo", fremdeles den parenthetiske Bemærkning, som følger umiddelbart paa Fortalen: „Post hanc prælocutionem pronuntiandum est totum Symbolum, sine aliqua interposita disputatione: Credo in Deum patrem omnipotentem et cætera, quæ sequuntur in eo. Quod Symbolum nostis, quod scribi non solet: quo dicto adjungenda est hæc disputatio" [26]), og endelig Begyndelsesordene af den

[24]) „Pro modulo ætatis rudimentorumque nostrorum, pro tyrocinio suscepti muneris atque in vos dilectionis affectu, qui jam ministrantes altari, quo accessuri estis, adsistimus, nec ministerio sermonis vos fraudare debemus".

[25]) S. Benedictinernes Note til de i den foregaaende Note anførte Ord.

[26]) „Verba sunt", bemærke Benedictinerne til disse Ord, „sermonum

„Expositio Symboli", som igjen følger paa den anførte parenthetiske Bemærkning: „Ista, quæ breviter audistis, non solum credere, sed etiam totidem verbis memoriæ commendare et ore proferre debetis" — saa vise, sige vi, alle disse tre Steder for det første, at Talen blev holdt ved Symbolets Overlevering (hvad ogsaa dens Overskrift: „In traditione Symboli" udsiger), og det, ganske som Ambrosius's „Explanatio", paa den Maade, at Overleveringen fandt Sted under den, mellem „Prælocutio" og Symbolets Udlæggelse („expositio Symboli"), der sluttede sig til dets „traditio", og for det andet, at det i Talen traderede Symbol var „Symbolum ad ediscendum et reddendum, profitendum traditum" og „Symbolum explanatum", om hvilket Sidste ogsaa hele den paa Fortalen og den parenthetiske Bemærkning følgende Udlæggelse af Symbolet vidner.

At det Symbol, som Augustin i alle tre „Sermones" udlægger og i den tredje ogsaa traderer, er det apostoliske, kunne vi se af flere Omstændigheder. Først og fremst følger det deraf, at Augustin i sine fire ved „traditio Orationis Dominicæ" holdte „Sermones", „Sermo 56—59", stiller det Symbol, som han otte Dage i Forvejen havde traderet Competenterne og udlagt for dem, og som de ganske nylig for første Gang havde gjengivet, fremsagt („redditio Symboli prima" eller „prior"), og altsaa det Symbol, som han plejede at tradere Competenterne og udlægge for dem, sammen med „Oratio Dominica", som han nu stod i Begreb med at tradere og udlægge, at han i disse „Sermones" sætter begge ganske i een og den samme Kategori, at han i dem paralleliserer begge aldeles (s. de ovenfor S. 502—4 af „Sermo 56 n. 1,

---

suum scribentis, cui religio erat Symbolum ipsum scripto tradere: „„Quod Symbolum"", ait, „„nostis, quod scribi non solet"" —. Ceterum quod sermonem, quem dixisset Augustinus, aliquando etiam dictum conscriberet, testatur ipse in libro 15 de Trinitate c. 27".

57 n. 2, 58 n. 1 og 13 og 59 n. 1 anførte Steder)[27]). Fremdeles følger det deraf, at Augustin i alle tre Taler kalder det Symbol, som han udlægger, „Symbolum“ slethen (sml. det S. 506 Ytrede). Endvidere fremgaar det af Alt, hvad der i de tre Taler udsiges om dette Symbol[28]). Endelig følger det af dets Beskaffenhed: Det er væsentlig det oldromerske Symbol.

5. Med Augustins tre omtalte „Sermones“ forbinde vi den ham tilskrevne „Sermo de Symbolo ad Catechumenos“ (Opp. T. VI p. 548 seqq. ed. Benedd.), der dog vel ikke har ham til Forfatter, da det Symbol, som udlægges i den, ikke ganske stemmer overens med det, som udlægges i hine „sermones“ (s. strax nedenfor)[29]).

At denne „Sermo“ er en „Sermo habitus in traditione Symboli“, og at det Symbol, som udlægges i den (og som altsaa er „symbolum explanatum“) er „symbolum traditum

---

[27]) Sammenligner man disse Steder med Overskrifterne over de Taler, som de tilhöre: „In ev. Matth. 6 de Orat. Dom. ad Competentes“, saa ser man ogsaa, at „Sermo 212—14“ ere blevne holdte for „Competentes“.

[28]) S. f. Ex. Steder som: „Tempus est, ut symbolum accipiatis, quo continetur breviter, propter æternam salutem, omne quod creditis“ i Sermo 212 n. 1, som: „Nec ut eadem verba symboli teneatis, ullo modo debetis scribere, sed audiendo perdiscere, nec, cum didiceritis, scribere, sed memoria semper tenere atque recolere“ i samme „Sermo“ n. 12, som „Symbolum est breviter complexa regula fidei, ut mentem instruat, nec oneret memoriam; paucis verbis dicitur, unde multum acquiratur“ i „Sermo 213“ n. 1, endelig som „Quod (Symbolum) ideo Symbolum dicitur, quia ibi nostræ societatis fides placita continetur, et ejus confessionis tanquam signo dato Christianus fidelis agnoscitur“ i „Sermo 214“ n. 12.

[29]) Af denne Grund have allerede Hahn, p. d. anf. St. p. 13 og 15, og Höfling, p. d. anf. St. S. 209, betvivlet den augustinske Affattelse af „Sermo de Symbolo ad Catechumenos“. Benedictinerne holde den dog for augustinsk, fordi den efter deres Mening „Augustinum omnino refert“ (s. d. i Texten anf. St. p. 515).

ediscendum" og „reddendum, profitendum", fremlyser af de Ord, hvormed Taleren begynder: „Accipite, filii, regulam fidei, quod Symbolum dicitur. Et cum acceperitis, in corde scribite et quotidie dicite apud vos: ante quam dormiatis, ante quam procedatis, vestro Symbolo vos munite. Symbolum nemo scribit, ut legi possit, sed ad recensendum, ne forte deleat oblivio, quod tradidit diligentia, sit vobis codex vestra memoria. Quod audituri estis, hoc crediturí, et quod credideritis, hoc etiam lingua reddituri. Ait enim Apostolus: „„*Corde creditur ad justitiam, ore autem confessio fit ad salutem*"". Hoc est enim Symbolum, quod recensuri estis et reddituri. Ista verba, quæ audistis, per divinas scripturas sparsa sunt, sed inde collecta et ad unum redacta, ut omnis homo possit dicere, possit tenere, quod credit. Numquid enim modo solummodo audistis, quia Deus omnipotens est —. Inde ergo jam accepistis, meditati estis et meditati tenuistis, ut dicatis: „„*Credo in Deum Patrem omnipotentem*"". Af disse Ord ser man tillige, at „traditio Symboli" maa være fulgt efter Sætningen: „Hoc est enim Symbolum, quod recensuri estis et reddituri" og foran den Sætning, der begynder med: „Ista verba, quæ audistis". Medens nemlig Taleren indtil disse sidste Ord fremstiller „traditio Symboli" som noget Forestaaende („Accipite", „et cum acceperitis", „audituri estis"), fremstiller han den fra dem af som allerede skeet („audistis", „modo — audistis", „accepistis"). Forfatteren af „Sermo de Symbolo ad Catechumenos" gjorde altsaa det Samme som Augustinus, da han holdt „Sermo 212", og som Ambrosius, da han holdt den Homili, som danner Indholdet af „Explanatio". — At Taleren udlagde Symbolet for Saadanne, hvis Daab forestod, for Baptizander, Competenter, og altsaa ogsaa i Quadragesimaltiden, antyder han i Ordene: „„*Remissionem peccatorum*"". Habetis Symbolum perfecte in

vobis, quando baptizamini. Nemo dicat: Illud feci, forte mihi non dimittitur. Quid fecisti? quantum fecisti? dic immane aliquid, quod commisisti, grave, horrendum, quod etiam cogitare horres: quidquid vis, feceris — numquid Christum occidisti? Non est isto facto aliquid pejus, quia et Christo nihil est melius. Quantum nefas est occidere Christum! Judæi tamen eum occiderunt, et multi in eum postea crediderunt et biberunt ejus sanguinem; dimissum est illis peccatum, quod commiserunt. Cum baptizati fueritis, tenete vitam bonam in præceptis Dei, ut baptismum custodiatis usque in finem. Non vobis dico, quia sine peccato hic vivetis, sed sunt venialia, sine quibus vita ista non est. Propter omnia peccata baptismus inventus est &c." in n. 14. — Det Symbol, som Taleren traderer og udlægger, er, som Navnet „Symbolum", som han giver det, som fremdeles Alt, hvad han udsiger om samme (s. de oven anførte Begyndelsesord af Talen), og som endelig dets Beskaffenhed viser, det apostoliske, og det det apostoliske i den Form, som det havde i den ældre romerske Kirke. Der gives kun et eneste Punkt, hvori det afviger fra det oldromerske og fra det i Augustins „Sermo 212—14" traderede og udlagte. Disse slutte nemlig med *„carnis resurrectionem"*, hint derimod har efter disse Ord endnu *„in vitam æternam"*. („Quomodo *carnis resurrectionem?* Ne forte putet aliquis, quomodo Lazari, ut scias, non sic esse, additum est *„„in vitam æternam""*).

6—10. Til Augustins ved „traditio Symboli" holdte „Sermones" og til „Sermo de Symbolo ad Catechumenos" føje vi følgende fem „Sermones", hvilke, som man ser deraf, at det Symbol, der udlægges i dem, i en meget characteristisk Ejendommelighed stemmer overens med de Brudstykker af det Symbol, som Cyprian i sine Breve til Magnus og til Januarius og de øvrige numidiske Biskoper (ep. 69 og 70, Opp. P. 2 p. 183 og p. 190 ed. Fell. Ox. 1682) har meddelt os, have

tilhørt enten den carthaginiensiske eller den carthaginiensiske og en anden af den afhængig Kirke eller endelig ogsaa to af den afhængige Kirker: 1. den iblandt Augustins „Sermones“ staaende „Sermo 215. In redditione Symboli“ (Aug. Opp. T. V. p. 949 seqq.), som endnu af Benedictinerne tillægges denne Kirkefader, men ikke kan tilhøre ham, da det Symbol, som i den udlægges, er et fra det i „Sermo 212. 213 og 214“ udlagte meget forskjelligt; 2. 3. og 4. tre „sermones de Symbolo“, som ere blevne forbundne med „Sermo de Symbolo ad Catechumenos“ til eet Skrift: „De symbolo libri quatuor som dets „liber secundus, tertius et quartus“ (Aug. Opp. T. VI p. 556 seqq.) og tillagte Augustin, men som upaatvivlelig ikke hidrøre fra ham, da det Symbol, som udlægges i dem, ligeledes er et ganske andet end det i „Sermo 21—14“, da fremdeles Arianerne bekjæmpes stærkt i dem, men de arianske Vandalers Herredømme, som bevirkede, at den katholske Kirke i Afrika heftig bekjæmpede Arianismen, først falder efter Augustins Død, og da de endelig, som Benedictinerne udtrykke sig, „haud quaquam Augustinum nobis repræsentant, sed oratorem genere dicendi, eruditione et ing[illegible]o multo inferiorem“; endelig 5. den ligeledes Augustin tillagte, men af de samme Grunde ham ikke tilhørende „Contra Judæos, Paganos et Arianos Sermo de Symbolo“ (Aug. Opp. T. VIII Appendix p. 11 seqq.). Vi forbinde disse fem „sermones“ med hverandre, fordi det Symbol, der udlægges i dem, er eet og det samme [30]), og fordi de fire sidste desforuden have en

[30]) Dog afviger det i „Sermo 215. In redditione Symboli“ udlagte lidt fra det i de øvrige „Sermones“ forklarede (s. længere nede S. 525 f.), ligesom da ogsaa hins Forfatter maa være en ganske anden og en betydelig ældre end disses. I hans Tale mangler nemlig aldeles den Polemik imod Arianerne, som vi finde i disse; den er ogsaa langt kortere og simplere end disse, som ere meget vidtløftige og have et stærkt rethorisk Præg; endelig er dens hele „dicendi genus“ et ganske andet end deres. Differentserne mellem det Symbol, som forklares i „Sermo 215“ og det, som forklares i de fire øvrige

fælleds Charakter, og den anden, tredje og fjerde „liber de Symbolo“ endog maa hidrøre fra en og den samme Forfatter, og vi lade dem følge paa de tre augustinske Taler og til „Sermo de Symbolo ad Catechumenos“, fordi de tilhøre Afrika og det paa Augustins Død følgende Aarhundrede.

At „Sermo 215“ er holdt ved „redditio Symboli“, d. v. s. ved den første „redditio“ af samme (s. S. 513), og at det Symbol, der er udlagt i samme og altsaa er „Symbolum explanatum“, er „Symbolum traditum et memoriæ infixum“ og „Symbolum (redditione priori) redditum“ og derfor ogsaa „Symbolum reddendum“, dette viser foruden Talens Overskrift „Sermo 215. In redditione Symboli“ dens Begyndelse: „Sacrosancti martyrii [31]) Symbolum, quod simul accepistis et singuli hodie reddidistis [32]), verba sunt, in quibus matris ecclesiæ fides supra fundamentum stabile, quod est Christus

---

„Sermones“, taler for, at hin „Sermo“ og disse „Sermones“ og det i hin udlagte Symbol og det i disse forklarede ikke tilhöre ganske den samme Kirke. Man maatte da antage, at denne Kirkes Symbol i Tidens Löb havde forandret sig noget.

[31]) „Editi (libri) „„mysterii Symbolum““. Melius, nostra opinione, Laudinensis ecclesiæ codex vetustissimus“ „„martyrii Symbolum““, id est profitendæ fidei“. Benedd.

[32]) Denne „redditio“ er vel den förste (s. S. 513 Not. 23), eller hvis den Kirke, som Forfatteren af „Sermo 215“ har tilhört, skulde have havt flere end to „redditiones Symboli“, en af de „redditiones“, der gik forud for den sidste. Det er nemlig langt rimeligere, at Symbolet, naar det ikke blev forklaret strax ved „traditio“, blev gjennemgaaet ved den förste eller ved en af de tidligere „redditiones“, end at det först blev forklaret ved den solenne „redditio“ paa selve Daabsdagen; ja, at dette sidste skede, er aldeles urimeligt, fordi det vilde have været aldeles upassende Det synes, som om man paa enkelte Steder först traderede Symbolet uden Forklaring og lod Katechumenerne lære det udenad, og siden, naar de kunde det udenad og havde bevist dette ved at fremsige det, gav dem en kort Forklaring af samme. Den förste „redditio“ var iövrigt ved denne Praxis det mest passende Sted for Udlæggelsen af Symbolet, og maaske gaves der, hvor denne Praxis herskede, overhovedet kun to „redditiones Symboli“, en tidligere, i et af Scrutinierne, og den solenne paa Daabsdagen, der var „professio fidei“.

Dominus, solidata firmatur. — Accepistis ergo et reddidistis, quod animo et corde semper retinere debetis". — Ligesaa giver Taleren i Slutningen af sin Tale (n. 9) tydelig tilkjende, at han har holdt den for Katechumener, der nu skulde optages i den christne Kirke. „Videtis certe, Carissimi", siger han nemlig her, „etiam in ipsis sancti Symboli verbis, quomodo conclusioni omnium regularum, quæ ad sacramentum fidei pertinent, quasi supplementum quoddam additum, ut diceretur: „„*per sanctam Ecclesiam*"". Fugite ergo, quantum potestis, diversos et varios deceptores, quorum sectas et nomina præ multitudine sui hunc longum est enarrare. Multa enim habemus dicere vobis, sed non potestis illa portare modo. Unum vestris precibus commendo, ut ab eo, qui catholicus non est, animum et auditum vestrum omnimodo avertatis, quo *remissionem peccatorum* et *resurrectionem carnis* et *vitam æternam* per unam veram et *sanctam ecclesiam* catholicam apprehendere valeatis (sml. med dette Sted Cyrill i Katech. XVIII n. 26). At de Katechumener, for hvilke Taleren holdt sin Tale, vare saadanne, som allerede for længe siden havde modtaget Betegnelsen med Korset „signatio", en Handling, der faldt i Begyndelsen af hele Katechumenatstiden (sml. S. 522 f. og de Not. 33 anførte Steder), og altsaa ældre Katechumener, Katechumener, der stode i et senere Stadium af Katechumenatstiden, fremgaar af Ordene: „Denique ne dubitares, ne erubesceres, quando primum credidisti, signum Christi in fronte tanquam in domo pudoris accepisti. Recole frontem tuam, ne linguam expavescas alienam" i den Del af Talen, hvori den anden Artikels tredje Led omtales (n. 5).

At den Tale, som danner „liber secundus de Symbolo", er holdt ved og det umiddelbart efter en „traditio Symboli", der fulgte ovenpaa et „Scrutinium" og Exorcismer, hvis Gjenstand de Katechumener vare, for hvilke Taleren udlægger

Symbolet, og at det i samme udlagte Symbol er „Symbolum traditum", dette fremlyser af de interessante Ord, som vi finde i den anførte Tales første n. og i Begyndelsen af det andet. „Sacramentorum rationem", ytrer nemlig Taleren paa dette Sted, „sive transactæ noctis, sive præsentis sancti Symboli, exponendam suscepimus Sanctitati vestræ. — Nondum adhuc per sacrum baptismum renati estis, sed per crucis signum in utero sanctæ matris ecclesiæ jam concepti estis [33]). Agat itaque hæc mater congruis alimentis prius pascere, quos portat, ut post partum lætetur, se tales suscepisse, quos spiritaliter nutriat. Quid est, dilectissimi, quod in vobis celebratum est? Quid est, quod hac nocte circa vos actum est, quod præteritis noctibus actum non est? ut ex locis secretis singuli produceremini in conspectu totius ecclesiæ ibique cervice humiliata, quæ male fuerit ante exaltata, in humilitate pedum cilicio substrato in vobis celebraretur examen atque ex vobis exstirparetur diabolus superbus, dum super vos invocatus est humilis altissimus Christus. Omnes itaque humiles eratis humiliterque petebatis, orando, psallendo atque dicendo: ***Proba me, Domine, et scito cor meum.*** Probavit, examinavit, corda servorum suorum suo timore tetigit, diabolum sua virtute fugavit atque ab ejus dominio suam familiam liberavit. — Purgata itaque familia redemtoris, postea, quam cantavit canticum salutis, accepit Symboli remedium contra serpentis venenum, ut si quando voluerit Diabolus adversarius denuo insidiari, noverit redemtus cum Symboli sacramento et crucis vexillo ei debere occurri". Dette samme Sted viser ogsaa, at Talen blev holdt i Quadragesimaltiden og for Competenter. Thi saadanne Scrutinier og Exorcisationer, som de, hvorom der tales paa dette Sted, tilhørte just

[33]) Betegnelsen ved Korset, „signatio". S. om denne Proselytkatechumenatets første liturgiske Act Bingham, Origg. IV p. 6 og Höfling, p. d. anf. St. S. 321 ff.

Quadragesimaltiden og Competenternes Stadium. Sml. Begyndelsesordene af Ambrosius's „Explanatio“: „Celebrata hactenus mysteria scrutaminum. Inqvisitum est, ne immunditia in corpore alicujus hæreret. Per exorcismum non solum corporis, sed etiam animæ quæsita et adhibita est sanctificatio. Nunc tempus est et dies, ut Symbolum tradamus“.

Ganske paa samme Maade forholder det sig med den Tale, som udgjør „liber quartus de Symbolo“. „Dum per sacratissimum crucis signum“, heder det nemlig her, „vos suscepit in utero sancta mater Ecclesia, quæ sicut et fratres vestros cum summa lætitia spiritaliter pariet, nova proles futura tantæ matri, quo usque per lavacrum sanctum regeneratos veræ luci restituat, congruis alimentis eos, quos portat, pascat in utero, et ad diem partus sui lætos læta perducat—. Omnia sacramenta, quæ acta sunt et aguntur in vobis per ministerium servorum Dei, exorcismis, orationibus, canticis spiritalibus, insufflationibus, cilicio, inclinatione cervicum, humilitate pedum, pavor ipse omni securitate appetendus, hæc omnia, ut dixi, escæ sunt, quæ vos reficiunt in utero, ut renatos ex baptismo hilares vos mater exhibeat Christo. Accepistis et Symbolum, protectionem parturientis contra venena serpentis. — Ipsas sententias sacratissimi Symboli adjuvante Domino exponendas suscepimus, ut, quid singulæ contineant, vestris sensibus intimemus. Parata sunt corda vestra, quia exclusus est inimicus de cordibus vestris. Mundata est domus, non remaneat inanis —. Mox ut exclusus fuerit pessimus invasor, introducatur optimus possessor“ [34]).

[34]) S. om de Skikke, som omtales paa dette Sted og paa det af „liber secundus de Symbolo“ citerede, Bingham, p. d. anf. St. p. 22 seqq., og især Höfling, p. d. anf. St. S. 376 ff. og 439 f. Af det förste af de to Steder, ligesom ogsaa af det, som vi snart skulle anföre af „Sermo de Symbolo adversus Judæos“ &c., ser man iövrigt, at alt det, som omtales paa alle tre, blev foretaget om Natten, i en af Quadragesimaltidens Nætter. „Traditio Symboli“

Ligesaa er den Tale, som vi finde i „liber tertius de Symbolo“, en, der blev holdt efter „traditio Symboli“, og er det Symbol, som forklarende gjennemgaaes i den, „Symbolum ad ediscendum traditum et memoria retentum“. Denne Tales Begyndelse lyder nemlig: „Sacramentum Symboli, quod accepistis memoriæque mandatum pro vestra salute retinetis, noveritis hoc esse catholicæ fidei fundamentum, super quod ædificium surrexit ecclesiæ, constructum manibus Apostolorum et Prophetarum“.

Det samme, som gjælder om „Liber secundus et quartus de Symbolo“, gjælder ogsaa om „Sermo de Symbolo contra Judæos, Paganos et Arianos“. „Exigit — a nobis“, saaledes udtaler nemlig den Biskop eller Presbyter sig, som har holdt den, i dens første n., „ratio hujus tantæ congregationis, et noctis transactæ vobis reddere rationem, et istius diei de tanto sacramento percepto veram sempiternamque demonstrare salutem. Si enim opera transactæ noctis consideremus et quid egerimus, Domino donante, explicare valuerimus, inveniemus, nos in nocte non opera noctis, sed diei peregisse. — vigilando, orando, psallendo, contra adversarium Diabolum dimicando et magnam lucem infusam cordibus nostris sensimus et in nocte opera diei peregimus. Quid enim egimus in hac nocte? Diabolum fugavimus, Christum introduximus. Quid egimus in hac nocte? Captivatorem captivavimus. Quid egimus in hac nocte? Tenebras diabolicas de cordibus vestris exclusimus, lumen verum hauriendum esse demonstravimus. Quid actum est in hac nocte? Veniens vera fortitudo alligavit fortem et vasa domus ejus diripuit. Quid actum est in hac nocte? Exstirpata est superbia, introducta est humilitas.

synes dengang, da Talen i „liber secundus de Symbolo“ blev holdt, at have fundet Sted henimod Slutningen af denne Nat og „Expositio Symboli“ den paa samme følgende Dags Morgen. Dengang, da „Sermo de Symbolo adversus Judæos“ &c. blev holdt, synes derimod begge Dele at være faldne i denne sidste Tid.

Quid actum est in hac nocte? Princeps omnium vitiorum expulsus est, fons omnium bonorum susceptus est. — Videtis, dilectissimi, quæ bona habeatis præparata et ex quo onere vel ex quibus sarcinis peccatorum relevamini ab isto, qui vos vocat, ut suscipiatis jugum ejus lene et sarcinam ejus levem. „„*Deponentes itaque opera tenebrarum, induite vos arma lucis*““. Quid sit hoc, ex verbis Symboli, quod modo accepistis, vobis expositum esse cognoscite. Quid est: „„*Deponite opera tenebrarum*““, nisi: Renuntiate diabolo, pompis et angelis ejus? Et quid est: „„*Induite vos arma lucis*““, nisi: Credite in Deum Patrem omnipotentem“?

At det i de fem omtalte „Sermones“ udlagte Symbol er Symbolet, det apostoliske Symbol, følger ganske af de samme Grunde, af hvilke det Symbol, der udlægges i „Sermo de Symbolo ad Catechumenos“, er det anførte Symbol. Den Form af det apostoliske Symbol, som vi forefinde i de fem „Sermones“, stemmer vistnok i det Hele taget overens med den Form, som dette Symbol havde i den oldromerske Kirke, men adskiller sig dog i flere Punkter fra samme. I det oldromerske Symbol forbindes den anden Artikel med den første og den tredje med den anden ved „*et*“, i det derimod, som udlægges i de fem „Sermones“, begynder hver Artikel med „Verbum credendi“; i hint begynder den første Artikel med Singularis „*Credo*“, i dette begynde de tre Artikler med Pluralis „*Credimus*“ [35]); i hint lyder den anden Artikels første Led „*in Jesum Christum, Filium ejus unicum, Dominum nostrum*“, i dette lyder den dels „*in Filium ejus, Dominum nostrum, Jesum Christum*“ („Sermo 215. In redditione Symboli“), dels blot „*in Filium ejus, Jesum Christum*“ (i de fire øvrige „Sermones“); hist lyder Artikelen om Himmelfarten

[35]) Paa dette „Credimus“ fulgte i den tredje Artikel og maaske ogsaa i den anden endnu Partikelen „*et*“: „*Credimus — Credimus et — Credimus et*“ —.

og Sædet hos Faderens Højre „*ascendit in coelos, sedet ad dexteram Dei Patris*“, her lyder den dels „*ascendit ad coelos, sedet ad dexteram Dei Patris*“ („Sermo 215“), dels „*assumtus* [36]) *in coelum, sedet ad dexteram Patris*“ (de fire øvrige „Sermones“); hist følger „*sanctam ecclesiam*“ efter „*Et in Spiritum sanctum*“, her følger paa „*Credimus et in Spiritum sanctum*“ strax „*remissionem peccatorum*“, og sættes Leddet om Kirken i den tredje Artikels Slutning, og det saaledes, at det forbindes med de foregaaende Led ved „*per*“ („*Credimus et in Spiritum sanctum, remissionem peccatorum* &c. *per sanctam ecclesiam*“); endelig slutter hist den tredje Artikel med „*carnis resurrectionem*“, her tilføjes endnu „*vitam*“ eller „*in vitam æternam*“ [37]).

11. Paa de fem omtalte afrikanske „sermones in traditione Symboli“ lade vi en ved „traditio Symboli“ holdt Homili følge, hvis Forfatter er Biskop Maximus af Turin, en Mand, der levede og virkede i den anden og tredje Fjerdedel af det femte Aarhundrede.

At denne Homili, som findes i Theoph. Raynauds Udgave af Leo den Stores, Maximus af Turins, Petrus Chrysologus's og flere andre vesterlandske Kirkelæreres Verker, Paris 1661 p. 239 seq., og i Bibl. Patrr. Max. T. VI p. 425 seq., er holdt ved „traditio Symboli“, og at det i samme udlagte Symbol er „Symbolum traditum et explanatum“, siger os den Overskrift, hvormed Homilien er forsynet: „Homilia in traditione Symboli de expositione ejusdem“, en Angivelse, der stadfæstes ikke alene derved, at de oldkirkelige Biskoper overhovedet havde det for Skik, ved „traditio Symboli“ at

[36]) Hahn, p. d. anf. St. S. 19, har gjort opmærksom paa, at den carthaginiensiske Presbyter Tertullian i sine Relationer af Troesregelen bruger om Himmelfarten Udtryk, der ligne dette „assumtus“, nemlig „resumtus“ og „receptus“.

[37]) Til disse Differentser komme endnu nogle mindre, som vi her forbigaa.

holde Taler, hvori de udlagde Symbolet for Katechumenerne[38]), men ogsaa ved hele Talens, især dens korte Forords eller Indlednings og dens Efterords eller Slutnings Indhold og Charakter. Homilien indeholder nemlig en kort og simpel Udlæggelse af Symbolet, hvilket Led for Led gjennemgaaes, en Udlæggelse, der ganske ligner de mange andre (frie og formulerede) Udlæggelser, der gik foran eller fulgte paa „traditio

[38]) Medens vi endnu besidde en lang Række af saadanne Taler, saa have vi, saavidt jeg ved, kun tre oldkirkelige Udlæggelser af Symbolet tilovers, om hvilke dette ikke gjælder, og det tre Udlæggelser, hvoraf to ikke ere Taler, men Afhandlinger, nemlig 1) en i Augustins Skrift „de fide et symbolo liber unus", der indeholder efter Augustins eget Udtryk en „disputatio de Symbolo", som han mundtlig havde foredraget som Presbyter paa Conciliet i Hippo-Regius i Aaret 393 paa de der forsamlede Biskopers Opfordring og senere, paa flere Venners indstændige Bönner, skriftlig optegnede og udgav (s. Retract. I, 17, hvor han ogsaa siger, at i denne Bog, i hvilken han udlægger Symbolet paa den Maade, at han stadigen tager Hensyn til Hæretikerne og især til Manichæerne, „de rebus ipsis ita disseritur, ut tamen non fiat verborum illa contextio, quæ tenenda memoriter Competentibus traditur"; 2) en i den falskelig Augustin tillagte „Sermo de Symbolo", som findes i Aug. Opp. ed. Benedd. T. V Append. p. 394 seqq., som „Appendicis Sermo 240" (at denne „Sermo", hvori Symbolet paa den Maade gjennemgaaes, at Taleren anförer det Led for Led, angiver foran hvert enkelt Led den Apostels Navn, fra hvem det hidrörer, og tilföjer til samme et Par forklarende Ord, er holdt for Döbte, ser man af Ordene „Nos autem, Fratres carissimi, fidem et Evangelium Apostolorum per successores eorum nobis traditum fideliter firmiterque teneamus, pactum etiam, quod cum Domino in baptismate fecimus, inviolatum custodiamus", i Slutningen af Talen), og 3) Rufins bekjendte „Expositio in Symbolum Apostolorum", som han skrev paa en Biskop Laurentius's Opfordring. Af denne sidste Forfatter erfare vi dog, at ogsaa Hæretikeren Photinus og nogle Andre havde udgivet Udlæggelser af Symbolet („Et quidem comperi, nonnullos illustrium tractatorum aliqua de his pie et breviter edidisse, Photinum vero hæreticum scio eatenus conscripsisse, non ut rationem dictorum audientibus explanaret, sed ut simpliciter et fideliter dicta ad argumentum sui dogmatis traheret"), Udlæggelser, der dog vel alle eller for en Del vare ved „traditio Symboli" holdte og senere udgivne Taler („breviter").

Symboli“ [39]), og dens korte Indledning og Slutning (s. begge Not. 41) give, ligesom Indlednings- og Slutningsordene i flere

[39]) Sml. f. Ex. Steder, som: „„*Credis*““, inquit „„*in Deum Patrem omnipotentem*““. Credendus sine dubio Deus est, Pater omnipotens, — „„*Tertia*“, inquit „„*die resurrexit a mortuis*““. Si credidisti de Christo, quod dedecoris est, crede, quod gloriæ est; si credidisti, quod mortis est, crede quod vitæ est“, — „„Sanctam ecclesiam““. „Vere sancta est ecclesia confitenda“, — „„Remissionem peccatorum““. „Credenda est præcipue, Fratres, peccatorum remissio“, med Steder, som: „„*Judicare vivos et mortuos*““. „Audi homo. Debes quidem cito credere“, — „„*In ecclesiam sanctam et in remissionem peccatorum*““. „Crede ergo ex fide, quia omnia tibi peccata remittuntur“, — „„*Resurrectionem*““. „Crede, quia resurget et caro“ i Ambrosius's „Explanatio“; fremdeles saadanne, som: „„*Ascendit in coelum*““. Credite. „„*Sedet ad dexteram Patris*““. Credite“ i „Sermo de Symbolo ad Catechumenos“ og saadanne, som: „Quid? „„*Inde venturus judicare vivos et mortuos*““. Confiteamur salvatorem, ne timeamus judicem“ i Augustins „Sermo 213“; endelig saadanne, som: „Credamus et *in Spiritum sanctum*“ i den Augustin tillagte „Sermo 215“, og som: „Credens *in Deum Patrem*, statim te confiteberis credere et *in Filium ejus Jesum Christum*“, — „Sequitur, ut credas dominicæ passioni“, — „„*Inde venturus judicare vivos et mortuos*““. Crede, quoniam hic ipse Christus Dominus noster veniet cum angelis“ &c., — „Credis et *in Spiritum sanctum*“ i Nicetas af Aquilejas „Explanatio Symboli habita ad Competentes“. Den Bemærkning, at dette eller hint Led i Symbolet bör troes, og Opfordringen til at tro det forekommer, som disse Steder, der endnu kunde foröges med mange andre lignende, vise, meget hyppig i de Taler, hvori Symbolet bliver udlagt for Katechumenerne, og, at de forekomme i en Tale, hvori det bliver udlagt, er derfor et Tegn paa, at denne Tale blev holdt for Katechumenerne. Saadanne Bemærkninger og Opfordringer vare jo ogsaa aldeles paa sit rette Sted og faldt ganske naturligt i Udlæggelser af Symbolet for Mennesker, som dette nu skulde blive eller ganske nylig var blevet meddelt, og som skulde annamme og tilegne sig det i Troen.

Naar Maximus undertiden tiltaler sine Tilhörere som „Fratres“, saa maa man ikke deraf drage den Slutning, at de ikke vare Katechumener. Ogsaa Cyrill, Augustin, Nicetas af Aquileja og Forfatteren af „Sermo de Symbolo adversus Judæos“ &c. kalde Tilhörere, som sikkert vare Katechumener, med dette Navn; s. Cyr. Katech. III n. 3: *Μεγα το πραγμα* (Daaben) *ἀληθως, ἀδελφοι, και μετα' προσοχης* (Varsomhed) *αὐτῳ προσελθετε;* August. „Sermo 57. In Matth. 6 de Orat. Dom. ad Competentes n. 13“, p.

andre „Expositiones Symboli“, der sluttede sig til Symbolets Overlevering, en Forklaring af Ordet „Symbolum“ [40]). At det Symbol, som Maximus udlægger, er det apostoliske, fremgaar klarligen af Talens Indledningsord, især naar Slutningsordene sammenlignes med dem [41]). Det stemmer, ganske som

d. anf. St. p. 336: „Videte, Fratres mei, videte Filii mei, videte Filii Dei, videte, quia dico vobis“ og „Sermo 214 n. 12“: „Omnia, quæ traduntur in Symbolo, pro modulo nostro, Fratres mei, vestræ exposui Caritati“; Nicetas af Aquileja „Explanatio Symboli habita ad Competentes“ p. d. H. 2 S. 311 f. anf. St. p. 336: „Hanc Trinitatis fidem, Fratres, in cordibus firmate vestris“; endelig „Sermo de Symbolo adversus Judæos“ &c. n. 21, p. d. anf. St. S. 19: „Veniemus illuc, Fratres mei, et illic videbimus, quod oculus hic non vidit“. Katechumenerne betragtedes jo ogsaa, som vi have seet, i det sidste Stadium af deres Undervisningstid som Saadanne, hvis Daab paa en Maade allerede var begyndt; der sættes en langt større Klöft imellem det sidste Stadiums og det samme forangaaende Stadiums Katechumener, end mellem hine og de Döbte; det sidste Stadiums Katechumener betegnes af Cyrill oftere ligefrem med det Navn, som egentlig tilkommer de Döbte: *Πιστοι* (s. S. 492 ff.).

[40]) Forklaringen ligner meget den, som Augustin giver os i Slutningsordene af Sermo 214, naar han her siger: „Quod ideo symbolum dicitur, quia ibi nostræ societatis placita continentur, et ejus confessione tanquam signo dato fidelis Christianus agnoscitur“. Andre Forklaringer opstilles i Begyndelsesordene af „Explanatio“ og i Augustins „Sermo 212“. Dog beskjæftiger, som bekjendt, ogsaa Rufin i sin „Expositio“ sig med en Forklaring af Ordet „symbolum“.

[41]) Vi anföre, for at vise dette, begge. Indledningsordene lyde: „Cum apud patres nostros, sicut liber Judicum (Jud. 12) refert, quædam Israëliticæ tribus civili adversum se prælio decertarent, nec inter consimilem populi unius habitum inter bellantes posset esse discretio, tribus illa, cujus justior erat caussa pugnandi, quia merito per Dei auxilium victoriam præsumebat, signum sibi certo in sermone constituit, ut quos una armorum facies confundebat, secretioris verbi distingueret sacramentum. Quod beati Apostoli, ut ego reor, exemplum sequentes, Ecclesiæ Dei, quam adversum militiam diabolici furoris armabant, mysterium Symboli tradiderunt, ut, quia sub uno Christi nomine credentium erat futura diversitas, signaculum Symboli inter fideles perfidosque secerneret, et alienus a fide atque hostis appareret Ecclesiæ, qui aut tanquam baptizatus nescisset, aut tanquam

det af Ambrosius traderede, i Eet og Alt sammen med det oldromerske, saa at man ser, at det samme, som Ambrosius siger om den majlandske Kirke, at den havde det romerske Symbol, og at den havde modtaget Symbolet fra Rom, ogsaa gjælder om den turinske Kirke.

12—17. Fra Maximus af Turins „Homilia in traditione Symboli de expositione ejusdem" gaa vi over til den med ham omtrent samtidige[42]) ravennatiske Biskop Petrus Chrysologus's sex „Sermones in Symbolum Apostolorum", som vi ligeledes finde i Raynauds oven S. 526 anf. Udgave af flere latinske Kirkelæreres Skrifter, p. 297 seqq., og i Bibl. Patrr. Max.

---

hæreticus corrupisset". Slutningsordene lyde: „Hoc est, carissimi, Symbolum, cujus signaculo, sicut in primordio dictum est, fideles ab infidelibus secernuntur; hoc est symbolum, cujus veritas unumquemque credentem efficit Christianum; hoc est Symbolum, quod et viventes ædificat et mortuos reducit ad vitam". Det forstaar sig af sig selv, at det Symbol, som Maximus efter de anførte Indledningsord udlægger (han gaar fra Indledningsordene over til Udlæggelsen ved Ordene: „*Credis*, inquit — sc. Symbolum — *in Deum Patrem omnipotentem*"". Credendus sine dubio est Deus, Pater omnipotens" &c.), er det, hvorom han har sagt, at Apostlene havde overleveret Kirken det som et Schiboleth, der skulde adskille Troende og Vantro fra hinanden, thi hvorfor skulde han just have indledet Udlæggelsen af det af ham udlagte Symbol med den anførte Tanke, hvis det ikke havde været hans Mening, at dette Symbol var det Symbol, som Apostlene havde overleveret for at adskille mellem Troende og Vantro. Indledningsordene og Udlæggelsen vilde jo slet ikke have passet til hinanden, hvis han i hine havde talt om et andet Symbol, end det, som gjennemgaaes i denne, og Maximus havde jo, hvis dette havde været Tilfældet, maattet antyde, at dette og hint vare forskjellige Symboler. Men skulde alligevel Nogen ville tvivle om begge Symbolers Identitet, saa behöver han kun at læse Homiliens Slutningsord. Her siger nemlig Maximus ligefrem, at det i det Foregaaende af ham udlagte Symbol er det Troende og Vantro fra hinanden adskillende Tegn, hvorom han har talt „in primordio".

[42]) Han blev Biskop i Ravenna i Aaret 443 og maa i Aaret 451 allerede have været död, da Leo den Store i dette Aar har skrevet et Brev til hans Efterfölger Læo.

T. VII p. 889 seqq., paa begge Steder som „Sermo 57—62“ iblandt Petrus's „Sermones“.

Alle disse sex „Sermones“, som indeholde en kort Udlæggelse af Symbolet, der i dem gjennemgaaes Led for Led, ere holdte for Katechumener, Competenter, ved „traditio Symboli“ i Quadragesimaltiden.

At Petrus Chrysologus i den første, „Sermo 57“, udlægger Symbolet for Saadanne, der nylig havde været Hedninger, ser man af, hvad han siger til den første Artikel. „In Deum“, siger han nemlig til den, „vos hodie merito confitemini credidisse, quando Deos Deasque sexu dispares, numero confusos, turba populares, viles genere, fama turpes, impietate maximos, primos scelere, crimine singulares, ipsis etiam sepulchrorum suorum vultibus accusatos, lætamini vos fugisse, quia miseriæ, doloris et infelicitatis est, tantos et talos habuisse servulos, quantos vos et quales dominos hactenus pertulistis, sed ad unum vivum, verum, solum, sed non solitarium Deum vos pervenisse, gaudete, dicendo: „„*Credo in Deum Patrem*““; sml. ogsaa de Ord, som han tilføjer til „Dominum nostrum“ i den anden Artikels første Led: „Qui nos de tantorum, tam crudelium, tam turpium liberatos servitio dominorum, ut non ad conditionem pristinam vendicet, sed ut ad perpetuam libertatem manumittat, inquirit“. At han har holdt den samme „Sermo“ ved „traditio Symboli“, derom vidne Ordene: „Non est hujus temporis dicere, cur unus (de Seraphim) mittitur —, sed nunc nos etiam toto cordis compungamur affectu, nosque in hac miseria carnis miseros esse fateamur, immunda quoque labia nos habere piis gemitibus defleamus, ut unus iste de Seraphim legis gratiæ forcipe acceptum de superno altari nobis

[43]) Foran de sex „Sermones in Symbolum Apostolorum“ gaar en „Sermo de Symbolo Apostolorum“, „Sermo 56“, p. d. anf. St. p. 296 seq. og 888 seq., hvori dog Petrus Chrysologus kun taler om Symbolet, men ikke udlægger det.

ignitum fidei deferat sacramentum talique moderamine nostrorum tangat ora labiorum, ut — ora nostra — in flammam plenæ confessionis accendat" — i Indledningen til Talen og endnu klarere i Talens Slutningsord: „Hæc fides, hoc Sacramentum non est committendum chartis, non scribendum literis —, ut hoc salutis symbolum, hoc vitæ pactum divinus arbiter noverit, testis falsus ignoret". Ord, som disse, møde os nemlig ofte just ved Meddelelsen af Symbolet eller ved den Udlæggelse af samme, der ledsagede denne Meddelelse (s. længere nede) [43]).

Hvad den anden „Sermo in Symbolum", „Sermo 58" angaar, saa lader følgende Sted i Indledningen til Symbolets Udlæggelse os ikke i Tvivl om, at den blev holdt for Katechumener ved „traditio Symboli": „Accipite ergo fidem sola fide, nec quæratis aperiri vobis ipsius fidei rationem, quam vos, ne requireretis, intra fidem vestra festinatione clausistis. Ad fidem vos hodie, filii, fides vestri auctoris invitat, qui promissionis suæ ante fidem implet, quam fidem vestræ percipiat sponsionis, et hoc restituit verbis humanis, ut olim verbo promiserat per prophetam: „„*Dilata*"", inquit, „„*os tuum et adimplebo illud*"". Hoc est, en dilata in confessione et ego illud ipsius confessionis replebo sacramento et mystico sermone ditabo et replebo illud toto eloquio coelestis arcani. Et revera, filii, quidquid audientis, quidquid respondentis obedientia profitetur, hoc donantis et

[43]) Ogsaa hele Talens fuldkomne Lighed med de „Sermones", der utvivlsomt bleve holdte ved „traditio Symboli", og specielt med de „Sermones" af Petrus Chrysologus, om hvilke han selv ligefrem antyder, at de bleve holdte ved denne Anledning, som „Sermo 58" (s. ovenfor i Texten), kan anføres for, at „Sermo 57" er en Tale, der ledsagede „traditio Symboli"; ligesaa den Omstændighed, at næsten alle os tilversblevne „Sermones", i hvilke Symbolet udlægges, ere ved „traditio (eller „redditio") Symboli" holdte Taler (s. ovenfor S. 527 Not. 38).

docentis Dei redundat ad gratiam. Accepturi ergo symbolum — pectora parate, non chartam, sensum acuite, non calamum et audita non atramento, sed Spiritu ministrante describite".

Ligesaalidt kan det være tvivlsomt, at den tredje „Sermo in Symbolum", „Sermo 59", er bleven holdt for Katechumener ved „traditio Symboli", og at det i samme udlagte Symbol er „Symbolum ad ediscendum et reddendum traditum". „Audistis", saaledes begynder nemlig Petrus Chrysologus Talen, „vocem patris, vocem vocantis audistis: venite, filii, venite, venite, quia venit tempus fidei, credulitatis dies, confessionis hora, venite petitores fidei, afferte sincerum pectus —, ut quod per nos sermo salutaris insinuat, vos sancto capiatis auditu —. Placitum fidei, pactum gratiæ, salutis Symbolum toto simplicitate sensus audite, quatenus illud confessionis tempore et audire possitis et reddere, quia istud reddere est habere; divinum munus qui reddiderit, non amittit". Og lidt længere hen siger han: „Aduituri divinitatis Sacramentum totum, quanta mentis, quanta corporis opus est puritate! Mundemus ergo corda —, animæ januam patefaciamus totas, ut Symbolum, quod est fidei pactum, audire, capere, tenere, et in ipso cordis nostri secreto semper servare possimus".

Hvad angaar den fjerde „Sermo in Symbolum", „Sermo 60", saa tilkjendegiver Taleren i Indledningen til den Udlæggelse af Symbolet, som danner dens Indhold, at den blev holdt i Quadragesimaltiden ved „traditio Symboli", og at det i samme udlagte Symbol er „symbolum ad ediscendum traditum". Han siger nemlig i denne Indledning: „Ex fide — accipite fidem, et ut fidei mysterium scire possitis, accessu temporis laborate —. Et quia navigia corporum nostrorum quadragesimæ sunt curata jejunio, necesse est, ut placitum fidei,

symbolum coelestis commercii jam dicamus —. Accipite ergo fidem, exspectate rem —. Signate vos! Sermo creat auditum, auditus concipit fidem, credulitatem parturit fides, confessionem credulitas nutrit, confessio perpetuam dat salutem".

At den femte „Sermo in Symbolum", „Sermo 61", blev holdt „in traditione Symboli" for Katechumener, og at det i samme udlagte Symbol er „Symbolum ad ediscendum et profitendum traditum", fremgaar af disse Ord i dens Indledning: „Unde vos, filioli, quia sic tempus vestræ regenerationis aptastis, ut neque nos possimus dicere, quod necesse est, neque vos possitis, quod oportet, audire, fidem fidei committentes, tradimus breviter, quod latius commendare non possumus. Nam quemadmodum exponentibus nobis potestis cognoscere Symboli sacramentum, qui ipsum Symbolum memoria capere vix valetis? Hoc monemus solum, ne quis committat literis, quod est cordi mandaturus, ut credat, Apostolo sic monente: „„*Corde creditur ad justitiam, ore confessio fit ad salutem*"". Audituri formam fidei, credulitatis normam, confessionis ordinem, parate simul corporis et cordis auditum. — Et quia, auctore Apostolo, corde creditur ad justitiam, ore confessio fit ad salutem, in confessionis voce modo date, quod jam corde creditis". Sml. ogsaa Talens Slutning: „Quod audistis et credidistis, quod confessi estis, cor habeat, memoria teneat, charta nesciat, scriptor ignoret, ne Sacramentum fidei divulgetur in publicum, ne ad infidelem fidei derivetur arcanum. Deus, qui vobis Sacramentum fidei et audire dedit et reddere, ipse vos æternam pervenire faciat ad salutem [44]).

[44]) Denne „Sermo" synes (ligesom „Sermo 62"; s. S. 535 i Texten) at være bleven holdt for meget unge Katechumener, der begjærede den katechetiske Undervisning og Daaben udenfor den sædvanlige

Hvad endelig den sjette „Sermo in Symbolum", Sermo 62", betræffer, saa blev den holdt for meget unge Katechumener og som „Sermo de Symbolo ad Catechumenos" ved disses (første) „redditio Symboli". Begge Dele fremgaa af den lange Indledning til Symbolets Udlæggelse, hvorved denne „Sermo" udmærker sig. Se med Hensyn til det Første f. E. Ordene: „Unde vos jam patres, jam fortes, jam prudentes deprecor, ut me patiamini parvulis domini mei dependere debitæ nutritionis obsequia et blandimentis hodie magis congrua, quam peritiæ verba depromere, non quadrare, sed liquare sermones —. Sed jam vos, Ecclesiæ pia germina, prophetico sermone compello", og hvad det Andet angaar, saa lægge man Mærke til Ord som „Et quia corde creditur ad justitiam, ore confessio fit ad salutem, sanctificate corda, mundate labia, justificate linguam, ut vox fidei bajula de puro pectore toto sanctitatis procedat exemplo", som „Nemo ergo immemor symboli sit, nemo initi cum Deo pacti sit oblitus, nemo, cum fidem modo susceperit, rem requirat, ad spem venerit, quare non mox sperata recipiat, conqueratur" og som „Et ideo suscipite fidem, tenete spem, dicite Symbolum —. Signate vos! Hodie, homo, repræsentata est Deo anima tua".

At det i den ravennatiske Biskops sex „Sermones in Symbolum" udlagte Symbol er det apostoliske, derom lader Navnet „Symbolum," som han giver samme, denMaade, hvorpaa han overalt udtaler sig om det, og dets Beskaffenhed, saaledes som vi lære den at kjende af hans Udlæggelser, os ikke den ringeste Tvivl tilbage. Det stemmer paa den eneste

---

Tid, og som meget snart vilde aflægge Daabsbekjendelsen og blive döhte. Dertil hentyde flere Udtryk i de anförte Steder, som ögsaa Talens Begyndelsesord: „Nisi me solaretur B. Pauli subita et inopinata conversio, vix crederem, tam facile vos de terrena labe in coelestem posse gloriam commutari. — Nec minus animat me illius spadonis (Kammersvendens) exemplum —. Accedit illud etiam latronis mirabile documentum —".

Undtagelse nær, at der i samme paa „carnis resurrectionem“ endnu følger „vitam æternam“, aldeles overens med det oldromerske.

18. 19. Paa Petrus Chrysologus's sex „Sermones in Symbolum Apostolorum“ lade vi endelig endnu følge to af de otte „Sermones de Symbolo“, som vi finde i „Appendix“ til det femte Bind af Benedictinernes Udgave af Augustins Verker[45]), den femte og sjette, „Sermo“ 241 og 242 (p. d. anf. St. p. 395—98).

Ogsaa disse to „Sermones“, i hvilke Symbolet udlægges, og som maa tilhøre een eller to gallicanske Kirkelærere[46]),

[45]) Dette Bind indeholder Augustins „Sermones ad populum“ og i „Appendix“ til samme ere de mange Augustin fælskelig tillagte „Sermones“ samlede. De otte pseudoaugustinske „Sermones de Symbolo“ ere „Sermo 237—44“ i „Appendix“ og staa p. 390—400.

[46]) Dette ser man fornemmelig deraf, at deres Forfatter eller Forfattere recitere Symbolet tre Gange, hvad der var en gallicansk Kirkeskik (ihvorvel dog ikke en udelukkende gallicansk) ved „traditio Symboli“ (s. H. 2 S. 366 Not. 6 og længere nede S. 541—44). Ogsaa af den Omstændighed, at der i de to Taler findes nogle Ord, der enten ligefrem ere tagne af Cassians Skrift „de incarnatione Domini contra Nestorium“, eller hvori dog Ord af dette Skrift gjenklinge, henvises vi til Gallien som til det Land, hvori disse Talers Forfattere levede (Sml. Ordene: „Quod enim Græce Symbolum dicitur, Latine collatio nominatur. Collatio ideo, qui collata in unum catholicæ legis fides Symboli colligitur brevitate“ i Begyndelsen af „Sermo 241“ med Ordene: „Quod enim Græce *συμβολον* dicitur, Latine collatio nominatur. Collatio autem ideo, quia, in unum collata ab Apostolis Domini, totius catholicæ legis fide, quidquid per universum divinorum voluminum corpus immensa funditur copia, totum in Symboli colligitur brevitate“ i „de incarn. VI c. 3“, og Ordene „Quidquid præfiguratum est in Patriarchis, quidquid nuntiatum est in scripturis, quidquid prædictum est in Prophetis vel de Deo ingenito &c., totum hoc breviter, juxta oraculum Propheticum, Symbolum in se continet confitendum“ i Fortalen til „Sermo 242“ med Ordene: „Sicut enim immensam illam Scripturarum sacrarum copiam per Patriarchas et Prophetas maxime suos condidit, ita Symbolum per Apostolos suos sacerdotesque constituit. Et quidquid illic per suos larga et redundanti copia dilatavit, idem hic per suos plenissima brevitate conclusit“ i „de incarn. l. VI c. 4“, og med Ordene: „secundum illud Apostoli“ — Rom. 9, 28,

ere nemlig aabenbart holdte i Quadragesimaltiden for „Competentes“ ved „traditio Symboli“, og det i dem udlagte Symbol er klarligen „Symbolum competentibus ad ediscendum traditum et explanatum“.

Hvad den første af dem, „Sermo 241“, betræffer, saa fremgaar dette med Sikkerhed af dens Begyndelsesord: „Symbolum, quod vobis traditurі sumus, Fratres carissimi, comprehensio est fidei nostræ atque perfectio, simplex, breve, plenum; ut simplicitas consulat audientium rusticitati, brevitas memoriæ, plenitudo doctrinæ“; fremdeles af Ordene: „Ergo, carissimi, ad perenne præmium vos incitari cognoscite; qui fideliter cum Dei adjutorio lavacrum aquæ vitalis accepistis[47]), vel qui expetitis, ut, cum ad sacrum fontem vel ve-

som er et Citat af Jes. 10, 22 —: „„Verbum““, inquit, „„consummans et brevians in æquitate, quia verbum breviatum faciet Dominus super terram““ i „de incarn. l. VI c. 3“). Fremdeles taler ogsaa det Slægtskab, som finder Sted mellem „Sermo 242“ og to „Sermones de Symbolo“, som staa blandt de 50 „Sermones ad populum et monachos“, som man har tilskrevet Eusebius af Emisa, men som uden Tvivl tilhöre en eller flere i det femte eller sjette eller det femte og sjette Aarhundrede levende Kirkelærere fra det lugdunensiske Diöces (en gallicansk Biskop Eusebius, Faustus af Regium, Eucherius af Lyon, Hilarius af Arelate, Cæsarius af Arelate), for, at i det Mindste denne Homilies Hjem er Gallien (s. om Slægtskabet mellem „Sermo 242“ og de to „Sermones de Symbolo“, som findes i Max. Bibl. Patrr. T. VI p. 628 seqq. — de 50 „Sermones ad populum et monachos staa paa dette Sted, hvor de tillægges den gallicanske Eusebius, p. 619 seqq. — Benedictinerne til hin „Sermo“). Endelig turde ogsaa den Omstændighed, at den sidste af de otte pseudoaugustinske „Sermones de Symbolo“, „Sermo 244“: „Sermo de Symbolo et bonis moribus“ uden Tvivl tilhörer den gallicanske Kirkelærer Cæsarius af Arelate (s. den Bemærkning, som Benedictinerne forudskikke den anförte Tale, og især Hahn, p. d. anf. St. p. 21) tale for, at ogsaa de forangaaende „Sermones“ have gallicanske Kirkelærere til Forfattere. — Hvad den Tid angaar, som de to „Sermones“ tilhöre, saa er det vel Slutningen af det femte eller det sjette Aarhundrede.

47) Af disse Ord följer, at Taleren ligesom Cyrillus af Jerusalem (s. B. I S. 371) og Petrus Chrysologus (s. S. 535) ogsaa havde Döbte iblandt sine Tilhörere.

ram poenitentiam perveneritis, per spiritum sanctum salutaris et cælestis vos unda perfundat"; endelig ogsaa af den Omstændighed, at Taleren reciterer Symbolet, førend han med nogle faa Ord forklarer samme i Fortalen til den korte Udlæggelse af det tre Gange [48]), hvad den gallicanske Kirke plejede at gjøre med Symbolet ved dets „traditio" (s. H. 2 p. 366 Not. 6 og længere nede S. 541—44).

Hvad den anden „Sermo", „Sermo 242", betræffer, saa fremlyser det samme foruden af Overskriften „De Symbolo, VI, ad Competentes" dels af Ordene „Digne ergo et adtentiores et frequentiores et pro ratione temporis ipsius puriores [49]) ad audiendum Symbolum convenistis" [50]), ligesom ogsaa af Ordene: „Tenendo ergo, Fratres carissimi, collationem fidei et gratiam, professionis mysterium memoriæ commendatum" (d. e. *for at I nu, dyrebare Brödre, maa indprente i Hukommelsen og fastholde den* — af Apostlene — *sammenbragte Tro* o. s. v.), jam ad ipsius Symboli professionis sacramentum textumque veniamus, quod in hunc modum incipit" og af det første af de i Not. 51 an-

---

[48]) Første Gang gjör han det saaledes, at han ved hvert Led tillige angiver, fra hvilken Apostel det hidrörte: „Petrus dixit: „„Credo in Deum Patrem omnipotentem"". Johannes dixit: „„creatorem coeli et terræ"" &c. Den anden Recitation indleder han med Ordene: „Ideo, Carissimi, hujus mysterii sacramentum, sicut fide concepimus et corde credimus, perfectis vocibus declaremus: „„Credo in Deum Patrem"" et reliqua, sicut supra", og den tredje med Ordene: „Repetimus adhuc, Carissimi, Symbolum, ut cum mysterio conveniat Trinitatis".

[49]) Aabenbart henspiller Forfatteren i disse Ord til det strengere og mere afholdende Liv, der förtes i Quadragesimaltiden, især af Katechumenerne, der desforuden ogsaa bleve rensede ved Exorcismerne.

[50]) Forfatteren taler i de anförte Ord ikke saameget om Katechumenerne som om den Menigheds Medlemmer, hvis Præst han var. Disse plejede at strömme sammen for at overvære Symbolets Overlevering til Katechumenerne og Udlæggelsen af samme (sml. Not. 47).

førte Steder; dels deraf, at Symbolet i samme, ligesom i „Sermo 241“, trende Gange reciteres [51]); dels endelig ogsaa deraf, at Forfatteren i Slutningen af sin Homili Ord til andet gjentager det Efterord, hvormed Augustin havde sluttet „Sermo 212 in traditione Symboli“.

At det Symbol, som i de to „Sermones“ overleveres, er det apostoliske, trænger ikke til noget Bevis. Det er vort nuværende romersk-occidentalske. —

Endelig fremgaar det samme (s. S. 501 f.) for det Fjerde af en Del Formularer for „traditio Symboli“, som vi finde i de oldkirkelige Sacramentarier og Missaler.

Saadanne Formularer ere 1. den Formular, som vi finde i den over tusinde Aar gamle for første Gang af Cardinal Joseph Maria Thomasius Rom 1680 og efter ham af Mabillon i hans Verk „De liturgia Gallicana libri tres“ Paris 1729 og af Muratori i det andet Bind af hans Verk „Liturgia Romana vetus“ Venedig 1748 udgivne „Missale Gallicanum“ [52]) (s. Mab., p. d. anf. St. p. 339 seqq., og Murat., p. d. anf. St. p. 710 seqq., og sml. ogsaa Martene, „De antiquis ecclesiæ ritibus“ Rouen 1700 I. p. 90 seqq., Assemani, „Codex liturgicus ecclesiæ universæ“ Rom 1749 T. I p. 30 seqq., og Höfling, p. d. anf. St. S. 234 ff., som alle tre have optaget den i sine Verker); 2. den Formular, som vi finde i et andet gallicansk Sacramentarium, som Mabillon i sit

[51]) „Repetendus est nobis“, siger Taleren, förend han anden Gang reciterer Symbolet, „Dilectissimi, sermo Symboli hujus, qualiter (for at vi paa denne Maade) ea, quæ dicimus, vestris sensibus melius inseramus: Credite“ &c., Ord, der synes at hentyde paa, at Talen fornemmelig gjaldt Katechumener, og den tredje Recitation indleder han ved Ordene: „Tertia igitur vice repetitur, ut ad reliqua capienda fideli cursu pervenire possimus. Et quia lex fidei nostræ in Trinitate consistit, ut ipse numerus repetitionis cum signo conveniat Trinitatis, tertia vice ordo Symboli recensendus est“.

[52]) „Missale Gallicanum vetus“, som den kaldes hos Muratori.

„Museum Italicum“ Paris 1687 B. I p. 273—397 har udgivet af en i det syvende eller ottende Aarhundrede skreven over tusinde Aar gammel bobiensisk Uncial-Codex, og som derefter Muratori, p. d. anf. St., har ladet aftrykke (s. Mab., p. d. anf. St. p. 312 seqq., og Murat., p. d. anf. St. p. 830 seqq., og sml. ogsaa Ass., p. d. anf. St. p. 40 seqq., og Høfl., p. d. anf. St. S. 237 f.); 3. den Formular, som findes i den „Ordo sacramenti“, der af et „in Tabulario insignis Capituli Civitatis Austriæ seu Forojulii“ (s. Not. 53) opbevaret Manuscript er bleven udgiven af J. Fc. Bern. Maria de Rubeis i hans „Dissertationes duæ. Prima de Turannio seu Tyrannio Rufino, Monacho et Presbytero: Altera de vetustis liturgicis aliisque sacris Ritibus, qui vigebant olim in aliquibus Forojuliensis Provinciæ ecclesiis“ Vened. 1754 og i hans „Dissertationes variæ eruditionis“ Vened. 1762, og som efter ham i det tiende eller niende Aarhundrede og ogsaa før denne Tid blev brugt i Aquileja eller Forum Juli [53]) (p. d. anf. St. p. 238 seqq.); endelig 4. den Formular, som findes i det af et over tusinde Aar gammelt Haandskrift for første Gang af J. M. Thomasius Rom 1680 og derefter af Muratori, p. d. anf. St. T. I udgivne „Sacramentarium Gelasianum“ (s. Murat., p. d. anf. St. p. 539 seqq., og sml. Ass., p. d. anf. St. p. 11 seqq. og Höfl., p. d. anf. St. S. 332 ff.) [54]).

---

[53]) S. de Rubeis, „Dissertt. duæ“ p. 228 seqq. Forum Julii eller, som den ogsaa kaldes, Civitas Austriæ er Cividale del Friuli ved Floden Natisone i det Venetianske, var Sæde for en under den aquilejensiske Patriarch staaende Biskop og blev i det ottende Aarhundrede endog for en længere Tid Sæde for den aquilejensiske Patriarch selv.

[54]) Sml. desforuden endnu den efter Georg Cassander af Melchior Hittorp udgivne og i Max. Bibl. Patrr. T. XIII p. 639 seqq. aftrykte „Ordo Romanus antiquus de divinis ecclesiæ catholicæ officiis et ministeriis per totius anni circulum“, fremdeles „Rituale Romanum, quod ex vetere Ecclesiæ usu restituit Julius Ant. Sanctorius Casertanus“ og endelig flere af de „Ordines baptismi“, som Martene har samlet i sit oven anførte Skrift L. I c. 1,

Den første af disse fire Formularer har Overskriften „Incipit expositio vel traditio Symboli"; det Symbol, som i samme traderes og derefter udlægges, er i alt Væsentligt vort nuværende romersk-occidentalske [55]); det citeres der, hvor det første Gang meddeles [56]), Ord til andet [57]), og derefter i Udlæggelsen („expositio") igjen stykkevis.

---

og som Assemani har ladet aftrykke p. d. anf. St. p. 44 seqq.: „Ordo V Ass. Ex. Remensi sancti Remigii ms. cod. annorum circiter 400"; „Ordo VI Ass. Ex. ms. Rituali insignis ecclesiæ Suessoniensis (Soissons) tempore Nivelonis episcopi scripto"; „Ordo VIII Ass. Ex Missali Gellonensis Monasterii" (efter Ass.'s Bemærkninger findes i Codex Gellonensis en dobbelt „Ordo ad faciendum scrutinium et ad baptismum conferendum" og reciteres i den første Symbolet paa Græsk over „masculos", Drengebørnene, og paa Latin over „feminas", Pigebørnene, i den anden derimod paa Latin over begge Dele); „Ordo XII Ass. Ex ms. insignis ecclesiæ Viennensis (Vienna, Vienne) in Gallia"; „Ordo IX Ass. Ex. ms. Pontificali ecclesiæ Pictaviensis (Poitiers) ab annis circiter 800 exarato"; „Ordo XI Ass. Ex. ms. Wertinensis Monasteri" (Werthina stiftet af den hellige Ludgerus i Aaret 778, det nuværende Verden ved Roerfloden i Grevskabet Mark); „Ordo XIII. Ex ms. cod. eccl. Leodiensis (Lüttich).

[55]) Den eneste Differents mellem begge er den, at det i den anden Artikels første Led i hin heder „Filium ejus unigenitum sempiternum", i dette derimod blot „Filium ejus unicum".

[56]) Det reciteres efter gallicansk Skik tre Gange. Gjentagelsen af samme begrundes dermed, at det ikke skal skrives, men kun bevares i Hukommelsen („Symbolum, Fratres carissimi, non in tabulis scribitur, sed in cordibus susceptum memoriter retinetur. Et ideo juvat iterare, quod nunquam convenit oblivisci"), og den tredobbelte Recitation dermed, at den christelige Tro bestaar „in Trinitate" („Sicut optime novit Caritas vestra, Carissimi, fides omnium Christianorum in Trinitate consistit, et ideo etiam tertium vobis textum Symboli repetimus, ut ipse numerus repetitionis in signo conveniat Trinitatis"). Sml. S. 538 f. Not. 48 og 51.

[57]) „Totum ergo credulitatis pectoris sinum ad vitalis carminis expandamus oraculum, quod ita incipit: „„*Credo in Deum omnipotentem creatorem — vitam æternam. Amen*"". Sml. ogsaa Ordene „Ac si qui fidem cum operibus habuerit in hoc sæculo, vitam æternam recipiet in futuro; et ideo statim in principio Symboli habet: „„*Credo in Deum*"" et postea in conclusione Symboli „„*vitam æternam*"". Sic ergo est Symbolum, Dilectissimi, quasi pulcherrimum ædificium bene coeptum, cujus et firmissimum est fundamentum et immortale fastigium, cum in principio habeat Deum et in fine vi-

I den anden Formular, hvis Overskrift lyder: „Incipit expositio Symboli“, heder det i „Præfatio“: „Symbolum igitur hodie audituri estis, sine quo nec Christus adnuntiari potest, nec Fides teneri, nec baptismi gratia celebrari. Symbolum est signaculum Fidei catholicæ. Vos ergo, Competentes, cum omni reverentia præparate sensus vestros; audite Symbolum, quod vobis hodie materno ore sancta catholica tradit Ecclesia“, hvorefter vort nuværende romersk-occidentalske Symbol reciteres Ord til andet. Efterat det derpaa er blevet gjentaget to Gange [58]), udlægges det stykkevis, hvorved alle dets Dele, paa Ordene „creatorem coeli et terræ“ nær, blive anførte.

Den tredje Formular begynder med en „Præfatio Symboli“, som har Overskriften: „Incipit præfatio Symboli“ og udtales af Presbyteren. Den lyder: „— accedite, suscipientes Evangelii Symbolum, sacramentum a Domino inspiratum, ab Apostolis institutum. Hujus pauca quidem verba sunt, sed magna mysteria. Sanctus enim Spiritus, qui magistris ecclesiæ ista dictavit, tali eloquio talique brevitate salutiferam condidit fidem, ut quod credendum vobis est semperque profitendum, nec intelligentiam possit latere nec memoriam fatigare. Intentis itaque animis Symbolum discite, et quod vobis, sicut accepimus, tradimus, non alicui materiæ, quæ corrumpi potest, sed paginis vestri cordis adscribite. Confessio itaque fidei, quam suscepistis, hoc inchoatur exordio“. Efter disse Ord tager Acolythen et af Drengebørnene, griber det ved dets venstre Arm og lægger sin Haand paa dets Hoved. Herefter spørger Presbyteren ham: „Qua lingua confitetur Dominum Jesum Christum“? hvorpaa Acolythen svarer: „Latina“. Der-

tam æternam. Deus est fundamentum et vita æterna fastigium“ i „Præfatio“ til „traditio“ og „expositio Symboli“. Ved den første Recitation af Symbolet er „Patrem“ udeladt, hvad der [illegible]ten maa være en Textfejl i Manuskriptet eller ogsaa en Trykfejl hos Udgiverne.

[58]) S. Nott. 48. 51. 56.

paa opfordrer Presbyteren Acolythen til at sige ham, hvad Børnenes Tro er („Annuncia fidem ipsorum, qualiter credunt"), en Opfordring, som Acolythen besvarer dermed, at han afsynger det apostoliske Symbol („Et ille cantat Symbolum: „*Credo in Deum Patrem omnipotentem*""), idet han under Afsyngelsen lægger Haanden paa Drengebarnets Hoved. Det samme gjentages derefter med Pigebørnene. Efterat Presbyteren saa har indbudet og Diaconen opfordret alle Tilstedeværende til at betegne sig med Korsets Tegn („Signate vos omnes et audite Symbolum!"), bliver det med høj Røst fremsagt af Presbyteren og Diaconen, og gjentaget af Choret („Et dicunt excelsa voce Presbyter et Diaconus et idem repetet chorus: „*Credo in Deum Patrem — vitam æternam. Amen*""). Herpaa følger Symbolets Udlæggelse, hvis Overskrift lyder: „Sequitur expositio Symboli", og i hvilken hele Symbolet stykkevis anføres. Efterat denne Udlæggelse er tilendebragt, gjentages Opfordringen til at betegne sig med Korsets Tegn og at fremsige (høre?) Symbolet, hvorpaa dette anden Gang reciteres, en Recitation, der ledsages af nogle Ord om samme. Endelig gjentages Opfordringen til „signatio" og „auditio Symboli" anden Gang og reciteres dette tredje Gang, en Recitation, til hvilken da en Erklæring om, hvad der er at finde i Symbolet, slutter sig. Det traderede Symbol er efter „Expositio Symboli" væsentlig det ældre romerske [59]),

---

[59]) De eneste Differentser mellem begge ere, at det fjerde Led af den anden Artikel i det aquilejensiske eller forojuliensiske Symbol lyder: „*Tertia die resurrexit vivens a mortuis*", medens det oldromerske kun har „*tertia die resurrexit a mortuis*", og at der i hint, som i det ravennatiske Symbol hos Petrus Chrysologus, til „*carnis resurrectionem*" er tilføjet „*vitam æternam*", et Led, der mangler i dette. — Efter *Walch*, Bibl. symb. p. 54 seqq., skal der hos *de Rubeis*, p. d. anf. St. p. 243, ogsaa findes et med det oldromerske Symbol fuldkommen overensstemmende aquilejensisk eller forojuliensisk Symbol. Jeg har dog ikke kunnet opdage dette Symbol paa det anførte Sted.

og „traditio Symboli“ fandt efter Formularen Sted Dagen før Palmesøndag i det syvende „Scrutinium“ [60]).

Den fjerde Formular, Formularen i „Sacramentarium Gelasianum“, har Overskriften: „Incipit Præfatio Symboli ad Electos, id est antequam dicas Symbolum, his verbis prosequeris“. Derpaa følger „Præfatio Symboli“, som Ord til andet stemmer overens med den ovenfor S. 542 anførte i den tredje Formular. Paa „Præfatio Symboli“ følge derefter de samme Handlinger og Ord, som i den tredje Formular. Kun er det

---

[60]) Formularen følger for en stor Del den romerske Kirkes Ritus, og der ere hele Stykker af den Formular af „traditio Symboli“, som findes i „Sacramentarium Gelasianum“, Ord til andet optagne i samme („Præfatio Symboli“ og en stor Del af den Erklæring om, hvad der er at finde i Symbolet, som følger paa den tredje eller fjerde Recitation af Symbolet). Ikke romersk, men gallicansk er den gjentagne Recitation af Symbolet, og hverken romersk eller gallicansk, men ejendommeligt for den aquilejensiske eller forojuliensiske Kirke er det, at det reciteres fire Gange, første Gang „decantando“ og de tre övrige Gange „pronuntiando“, at „expositio Symboli“ følger efter den første „pronuntiatio“, og at den anden ledsages af nogle Ord om Symbolet og den tredje af en temmelig udförlig Erklæring om, hvad der er at finde i samme, eller en Slags forklarende Indholdsangivelse. Ogsaa den Omstændighed, at den første Fremsigelse af Symbolet sker ved Presbyteren, Diaconen og Choret, hvilket sidste siger det efter, var noget for den aquilejensiske eller forojuliensiske Kirke Ejendommeligt. (Det samme synes ogsaa at have fundet Sted ved den anden, idet Diaconen för samme siger: „Signate vos omnes et dicite Symbolum“, hvorefter det heder: „Et dicant — de Rubeis „dicent“ — „Symbolum, ut supra“. För den tredje siger Diaconen derimod: „Signate vos omnes et audite Symbolum“, hvorpaa det heder: „Et dicant: „„*Credo in Deum*““, ut supra“. Dog udelukker „audite“ ikke, at de Opfordrede ogsaa sagde Symbolet efter). Ejendommeligt for den samme Kirke var det endelig ogsaa, at Symbolet blev traderet „Sabbatho ante Palmas“ i det syvende Scrutinium. I den romerske Kirke faldt det syvende Scrutinium Dagen för Paaskedagen, den store Sabbath, og fandt ved samme „redditio Symboli“ Sted. Med Rette siger de Rubeis, p. d. anf. St. S. 246, om det syvende Scrutinium i den aquilejensisk-forojuliensiske Kirke: „Ad ritum Romanum pertinet scrutinium superius. Discrimina nonnulla. Ritus Gallicani immixti. Peculiares etiam consuetudines“.

afsungne og ved Afsyngning traderede Symbol ikke, som i denne, det ældre romerske, men det nicæno-constantinopolitanske, og bliver dette tvende Gange afsunget af Acolythen, første Gang paa Græsk og anden Gang paa Latin [60]). Herpaa følger et til „Præfatio" følgende Efterord. Dette bestaar af den samme Erklæring eller Henvisning til Symbolets store og herlige Indhold, som i den tredje Formular slutter sig til Symbolets fjerde Recitation, fremdeles af en Formaning til Tro paa Opstandelsen, som hvis Forbillede Katechumenernes forestaaende Daab betegnes, og til at hænge fast ved Symbolet, der er kraftigt til at beskytte mod alle Djævelens Efterstræbelser („Et ideo hanc brevissimam plenitudinem ita debetis vestris cordibus inhærere, ut omni tempore præsidio hujus confessionis utamini. Invicta est enim semper talium armorum potestas contra omnes insidias inimici ad bonam Christi militiam profuturis. Diabolus, qui hominem tentare non desinit, munitos vos hoc symbolo semper inveniat. Ut devicto adversario, cui renuntiatis, gratiam Domini incorruptam et immaculatam usque in finem, ipso, confitemini, protegente, servetis, ut in quo peccatorum remissionem accipitis, in eo gloriam resurrectionis habeatis"); endelig af en Opfordring til grundigen at lære det overleverede Symbol Ord til andet udenad („Ergo, Dilectissimi, præfatum Symbolum fidei catholicæ in præsenti cognovistis; nunc euntes edocemini nullo mutato sermone. Potens enim est Dei misericordia, quæ et vos ad baptismi fidem currentes perducat, et nos, qui vobis mysteria tradimus, una vobiscum ad regna

---

[61]) Förend Acolythen afsynger det anden Gang, henvender Presbyteren sig til ham med det samme Spörgsmaal, faar af ham det samme Svar, og retter til ham den samme Opfordring, som förste Gang („Filii carissimi, audistis Symbolum Græce, audite et Latine. Et dicis: Quæ lingua confitentur Dominum nostrum Jesum Christum? Resp.: Latine. Adnuntia fidem ipsorum, qualiter credunt. Ponens manum Acolythus super caput infantis dicit symbolum decantando his verbis: „„*Credo in unum Deum — et vitam futuri sæculi. Amen*"").

coelestia faciat pervenire. Per eundem Dominum nostrum, Jesum Christum, qui vivit et regnat in sæcula sæculorum. Amen“). En egentlig „expositio Symboli“ gives i denne Formular ikke. Den var, som Ordene: „nunc euntes edocemini“ i Efterordets Slutning synes at antyde, overladt til en mere privat Undervisning.

Det Symbol, som i den fjerde Formular traderes, er, som anført, det nicæno-constantinopolitanske. Og det samme Symbol traderes ogsaa i en Del af de Not. 54 anførte „Ordines ad facienda Scrutinia“: i den, som vi finde i „Ordo Romanus antiquus de divinis ecclesiæ catholicæ officiis“ &c. [62]), i den, som findes i „Rituale Romanum restitutum a Sanctorio

---

[62]) „Traditio Symboli“ i denne „Ordo“ adskiller sig fra den i „Sacramentarium Gelasianum“ kun deri, at det Spörgsmaal, det Svar paa samme og den Opfordring, som gaar foran Recitationen af den græske Original af Nicæno-Constantinopolitanum, ske paa Græsk (*Ποιᾳ γλωσσῃ ὁμολογουσι τον Κυριον ἡμων Ιησουν Χριστον; ἑλληνιστι ἀναγγειλε την πιστιν αὐτων, πως πιστευσωσιν*); at Presbyteren, efterat Acolythen har afsunget den græske Original af Nicæno-Constantinopolitanum, vender sig til Kvinderne; at derpaa en anden Acolyth gjör med et andet af Drengebörnene, hvad den förste havde gjort foran Recitationen af det græske Nicæno-Constantinopolitanum med et af dem, og at han spörges, svarer, opfordres og afsynger den latinske Text af Nicæno-Constantinopolitanum; at i denne Text den latinske Kirkes Tilsætning til den tredje Artikel „filioque“ findes; at den samme Act, som er bleven foretagen med Drengebörnene, derefter gjentages med Pigebörnene, hvorved igjen en ny Acolyth er virksom („Hoc finito iterum accipit alter Acolythus ex ipsis infantibus foeminam, sicut et supra. Et interrogat Presbyter, sicut antea, et ipse Acolythus cantat Symbolum, sicut supra scriptum est“), saa at Symbolet afsynges tre Gange, een Gang paa Græsk og to Gange paa Latin; endelig, at i Efterordet hele den Passus, hvori der formanes til Tro paa Opstandelsen, mangler. Til „traditio Symboli“ slutter sig i „Ordo Romanus“ ganske umiddelbart: „Tradito orationis dominicæ“. „His expletis“, heder det umiddelbart efter Efterordet, „annunciat Diaconus, dicens: State cum silentio et reverentia, audientes intente. Deinde subsequitur sacerdos hanc præfationem dominicæ orationis“.

Casertano [63]), og i dem, som staa i „ms. Pontificali ecclesiæ Pictaviensis“, i „ms. Wertinensis Monasterii“ og i „ms. Cod. eccl. Leodiensis“. Occidenten gjorde nemlig fra det femte Aarhundrede af i Rom og i en Del andre Kirker, som fulgte den romerske, en lang Tid det Samme, som den græsk-orientalske Kirke har gjort omtrent fra Midten af det samme Aarhundrede: den brugte det nicæno-constantinopolitanske Symbol som Daabsbekjendelse, idet den traderede det i Quadragesimaltiden [64]), lod Katechumenerne lære det udenad [65]), fordrede dets „redditio“ paa den store Sabbath i det syvende „Scrutinium“ umiddelbart før Daaben [66]) og overførte paa det alt det, som den havde udsagt og udsagde om sit eget Symbol, det „apostoliske“, idet den holdt det for væsentlig identisk med dette [67]). Ved „interrogatio de fide“,

[63]) Höfling, p. d. anf. St. S. 234, bemærker om dette Rituale: „Nach dem „Rit. Rom. rest. a Sanct. Casert.“ aber spricht zuerst der Presbyter dreimal das „Credo in Deum“, und dann erst beginnt in der Weise obiger Befragung die griechische oder lateinische Recitation des nicæn. Symb. von Seiten der „masculi“ und „feminæ“ unter Handauflegung des Acoluthus, oder durch den Mund dieses („Pueri vero et adulti, si jam didicerunt Symbolum, ipsi pronuntiant“)“.

[64]) I den romerske Kirke i det tredje Scrutinium paa den fjerde Dag (Onsdag) i Quadragesimaltidens tredje Uge; s. „Sacramentarium Gelasianum“, p. d. anf. St. p. 533, og „Ordo Romanus de Officiis divinis“, p. d. anf. St. p. 673.

[65]) S. Ordene: „Intentis igitur animis Symbolum discite &c.“ og Ordene: „nunc euntes edocemini nullo mutato sermone“ i Forordet og Efterordet til „traditio Symboli“ i „Sacramentarium Gelasianum“ og „Ordo Romanus de off. div.“.

[66]) I „Ordo Rom. de off. div.“, p. d. anf. St. p. 673, heder det: „Eadem die (feria quarta hebdomadis tertiæ quadragesimæ) percipiunt orationem dominicam et Symbolum ad reddendum in Sabbatho S. Paschæ“. Det forstaar sig iövrigt af sig selv, at „Symbolum traditum“, „Symbolum ad ediscendum traditum“ var „Symbolum ad reddendum traditum“ og „Symbolum redditum“. Det Sidste fulgte med Nödvendighed af det Förste. „Traditio“ og „redditio Symboli“ svarede nöje til hinanden. „Redditio Symboli“ fandt i den romerske Kirke altid Sted „Sabbathorum die mane“.

[67]) Saaledes heder det i „Sacramentarium Gelasianum“ og i „Ordo Rom. de off. div.“ i Præfationen til dets „traditio“: „suscipientes

ganske umiddelbart før Døbelsen plejede den romersk-occidentalske Kirke i saadanne Tilfælde at bruge det forkortede romerske (oldromerske eller senere romerske) Symbol [68]),

---

evangelicæ Symboli (man brugte ved Siden af „Symbolum" i den vesterlandske Kirke senere ogsaa „Symbolus", og behandlede denne Form undertiden, som man af vort Sted ser, ogsaa som et Femininum) sacramentum a Domino inspiratum, Apostolis institutum, cujus pauca quidem verba sunt, sed magna mysteria. Sanctus enim Spiritus, qui Magistris Ecclesiæ ista dictavit, tali eloquio talique brevitate salutiferam condidit fidem, ut quod credendum vobis est semperque providendum, nec intelligentiam possit latere, nec memoriam fatigare. Intentis itaque animis Symbolum discite et quod vobis, sicut accepimus, tradimus, non alicui materiæ, quæ corrumpi potest, sed paginis vestri cordis adscribite". Sml. med det i Texten Fremsatte, hvad Höfling, p. d. anf. St. p. 214 siger: „Im Occidente wurde dieses (Nicænum eller Nicæno-Constantinopolitanum) zwar auch liturgisch, und namentlich in den Scrutinien auch als Taufbekenntniss gebraucht; aber es konnte sich hier doch nicht so geltend machen, dass es das in seinem „textus receptus" freilich auch etwas erweiterte alte sogenannte apostolische Symbolum verdrängt hätte, und nicht vielmehr selbst diesem als Tauf- und gewöhnliches liturgisches Kirchenbekenntnis bald immermehr wieder hätte weichen müssen".

[68]) Dette ser man af „Sacr. Gelas." og „Ordo Rom. de off. div.". I det förste (p. d. anf. St. p. 570) lyde nemlig Spörgsmaalene ved Daaben: „Credis in Deum Patrem omnipotentem? Credis et in Jesum Christum Filium ejus unicum, Dominum nostrum, natum et passum? Credis et in Spiritum sanctum: Sanctam Ecclesiam; Remissionem Peccatorum; Carnis Resurrectionem"? (en Forkortelse af det ældre romerske Symbol); i den sidste (p. d. anf. St. p. 696) lyde de: „Credis in Deum Patrem omnipotentem, creatorem coeli et terræ? Credis et in Jesum Christum Filium ejus unicum, Dominum nostrum, natum et passum? Credis et in Spiritum sanctum: sanctam ecclesiam catholicam, sanctorum communionem, remissionem peccatorum, carnis resurrectionem et vitam æternam" (en Forkortelse af det senere romerske Symbol, som af Præsten helt og holdent reciteres för den Daabsacten umiddelbart forangaaende „consecratio fontis"). At det forkortede romerske Symbol ogsaa findes i det af Sanctorius „ex vetere ecclesiæ usu" restituerede „Rituale Romanum", som jeg ikke har havt Anledning til at se, kan ikke betvivles, da den romerske Kirke overhovedet fra de ældste Tider af indtil vore Dage stedse har havt for Skik at forkorte Symbolet ved „interrogatio de fide" (den er forkortet i „Rituale Romanum

som den da overhovedet, saavidt vi vide, ved selve Daabsacten paa to eller tre Undtagelser nær [68]) enten betjente sig

---

Pauli V Pontificis maximi jussu editum", en hel Række af trykte Agender og Ritualer, der tilhöre enkelte Dele af den romerskkatholske Kirke, og som jeg har gjennemseet paa Universitetsbiblioteket i Prag („Agenda sive Benedictionale commune Agendorum, cuilibet pastori Ecclesiæ necessarium", Basel 1510; „Ag. Pataviensis", Basel 1514; „Ag. ecclesiæ Moguntinensis", 1557; „Ag. Olomucensis", 1585; „Ag. Bambergensis, Ingolstadii" 1587; „Ag. Coloniensis", 1598; „Rituale Poloniense et Lithaviense", Wien 1641; „Rit. Præmonstratense", 1676; „Rit. Ratisbonense", 1703; „Rit. Pragense" 1854) og i de af Höfling, p. d. anf. St. B. II S. 28, citerede Agender og Ritualer (Ag. dioeceseos Bamberg., 1491 og 1514; Ag. eccl. Mogunt., 1513 og 1599; Ag. Eccl. secundum usum eccl. Wyrzeburg., 1564; Rit. eccl. Augustan., 1587; Ag. s. Coloniens. eccl., 1614; Rit. Trevir., 1836). Hvad „Ordo baptismi" i „ms. Pontificali eccl. Pictaviensis" angaar, saa kunne vi ikke se, hvorledes „interrogationes de fide" löde i den, da her kun Begyndelsen af den förste Artikel meddeles os („Post hæc benedicto fonte interrogat eum credulitatem fidei, dicens: „„*Credis in Deum Patrem*""? et reliqua. Et baptizatur", Ass., p. d. anf. St. p. 60). Det samme gjælder om „interrogationes de fide" i „Ordo baptismi Wertinensis Monasterii" og „ecclesiæ Leodiensis", da denne „Ordo" mangler i de ovenanförte Haandskrifter (ialfald findes den ikke hos Ass.). Dog er det i höjeste Grad rimeligt, at Symbolet ogsaa i Kirken i Poitiers og Lüttich og i Klostret Wertina eller i den Kirke, som „ms. Wertinensis Monasterii" har tilhört, blev forkortet ved „interrogatio de fide", da det Modsatte i Vesterlandet overhovedet kun er en meget sjelden Undtagelse (s. Not. 68), da fremdeles de nævnte Kirker paa den Tid, som de Haandskrifter tilhöre, der indeholde deres Ritualer, stode under den romerske Kirke, hvilken altid og specielt, naar den brugte Nicænum som „Symbolum traditum et redditum", ved „interrogatio de fide" har betjent sig af en Forkortelse af sit eget Symbol, og da endelig jo de samme Kirker fulgte Rom i Brugen af Nicænum som „Symbolum traditum et redditum".

[68]) Den ene af disse to Undtagelser gjör den Kirke, som det S. 539 f. og 542 omtalte „Sacramentarium Gallicanum" har tilhört, den anden det gelonensiske Kloster eller den Kirke, som har (eller de Kirker, som have) betjent sig af de to „Ordines", som vi finde i den ovenf. S. 541 Not. 54 omtalte „ms. liber Sacramentorum Gellonensis Monasterii". Paa begge Steder reciterer nemlig Præsten ved „interrogatio de fide" hele det yngre romerske Symbol i spörgende Form, paa det förste Sted med en liden Afvigelse fra den reciperede Text i Slutningen af den tredje Artikel („carnis resurrec-

af en Forkortelse af dette Symbol eller af særegne Spørgsmaal, der kun i en meget ringe Grad sluttede sig til Symbolet [69]).

c. Forholdt det sig nu saaledes: var paa den ene Side Cyrills Bekjendelse „symbolum in quadragesima iis, qui nomina sua dederant, Competentibus, Fidelibus, Illuminandis, Baptizandis ad ediscendum traditum et explanatum", og var paa den anden i den gamle Kirke altid Symbolet, det apostoliske Symbol, Troes- eller Daabsbekjendelsen „symbolum in quadragesima iis, qui nomina sua dederant, Competentibus, Electis, Initiandis, Illuminandis, Baptizandis ad ediscendum et profitendum traditum et explanatum: saa maa Cyrills Bekjendelse være Symbolet, det apostoliske Symbol, Troes- eller Daabsbekjendelsen; den maa da være dette Symbol, denne Bekjendelse i den Skikkelse, som den havde omkring Midten af det fjerde Aarhundrede i den jerusalemske Kirke.

Men, kunde nu Nogen ville sige, næsten alle de anførte Vidnesbyrd for, at det var Symbolet, det apostoliske Symbol, Troes- eller Daabsbekjendelsen, der i Quadragesimaltiden blev traderet Competenterne til Udenadlærelse og Fremsigelse, Aflæggelse, og udlagt for dem, tilhøre Vesterlandet og bevise derfor kun, at man i denne Del af den gamle Kirke fulgte denne Praxis, men ingenlunde, at man ogsaa i Østerlandet gjorde dette. Østerlandet, kunde han vedblive, kan jo i dette Stykke have havt en fra den vesterlandske afvigende Praxis. Det kan jo der have været

---

tionem, vitam habere post mortem, in gloriam Christi resurgere"), paa det andet aldeles ordret (s. Murat., p. d. anf. St. p. 851, og Ass., p. d. anf. St. T. II. p. 54 og 57). Paa begge er forövrigt det nyere romerske Symbol og ikke Nicæno-Constantinopolitanum „symbolum traditum et redditum" (sml. Murat., p. d. anf. St. p. 830 seqq., og Ass., p. d. anf. St. p. 53—61).

[69]) S. længere nede i II, B.

en Troesbekjendelse, der vistnok havde Daabsbekjendelsen, det apostoliske Symbol til sin Grundvold, men dog stod i et friere Forhold til det og især indeholdt en Del, snart færre, snart flere, antihæretiske Tilsætninger til samme, det kan jo der have været en saadan Troesbekjendelse (en Troesbekjendelse, der ogsaa kan kaldes Troesbekjendelsen), som man i Quadragesimaltiden traderede Competenterne til Udenadlærelse og Fremsigelse, Aflæggelse umiddelbart før Daaben, hvorfor den ogsaa kan kaldes Daabsbekjendelse, og derefter udlagde for dem, medens det var Daabsbekjendelsen, det apostoliske Symbol, Symbolet, som man lod Competenterne aflægge ved selve Døbelsen, idet man afspurgte dem samme. Og Østerlandet, dermed kunde han slutte sin Indvending, kan saa meget lettere have fulgt denne Praxis, som dette ved de mange og mangehaande Hæresier, hvoraf det fremfor Vesterlandet var hjemsøgt, saa let kunde føres paa den.

Paa denne Indvending svarer jeg Følgende:

1. Hvad kan vel være naturligere, end at man i det Stadium af den katechetiske Undervisningstid, som gik umiddelbart foran for Daaben, og i hvilket Katechumenerne fik sin sidste mest direkte Forberedelse til denne, overleverede dem og udlagde for dem den Bekjendelse, som de skulde aflægge ved Daaben, Daabsbekjendelsen, den egentlige rette Daabsbekjendelse (som ogsaa maatte være den egentlige, rette Troesbekjendelse, som maatte være Troesbekjendelsen), det apostoliske Symbol, Symbolet? At nu en Praxis, som var saa ganske naturlig, og som (just derfor) i den ene Halvdel af den gamle Kirke, Occidenten, var aldeles herskende, ogsaa har fundet Sted i den anden, Orienten, at den har været ganske almindelig i Oldkirken, er noget saa aldeles Rimeligt, er Noget, der i den Grad forstaar sig af sig selv, at man maa have overordentlig stærke og vægtige Grunde for endog kun i mindste Maade at betvivle det og for at tillægge

Orienten den ovenfor som mulig opstillede, mildest talt, højst besynderlige Praxis. Men ere nu saadanne Grunde forhaanden? Ingenlunde. Den eneste Grund, hvis Anførelse jeg kan tænke mig mulig, er denne: Oldkirken, hele Oldkirken maa nødvendigvis have havt en saa stor Sky for at forandre endog kun den mindste Tøddel ved Daabsbekjendelsen, den egentlige Daabsbekjendelse, end sige for at tilføje alskens hæretiske Tilsætninger til den og bruge den saaledes forøgede som egentlig Daabsbekjendelse, at den gamle Orient umulig kan have gjort dette sidste. Men hvorpaa hviler dog denne Grund? Paa intet Andet end for det Første paa en i en ejendommelig dogmatisk Tankegang begrundet ængstelig Hængen ved Daabsbekjendelsens Bogstav hos dem, der opstille den, og for det Andet paa den Kjendsgjerning, at en enkelt gammel Kirke, den romerske, har været imod alle Tilsætninger til og Forandringer af Symbolet, og bevaret det uforandret. Men hvad berettiger til at bedømme hele den kirkelige Oldtid efter sig selv, idet man tillægger samme den ængstelige Hængen ved Daabsbekjendelsens Bogstav, hvoraf man selv er behersket, og den dogmatiske Tankegang, som er denne Ængsteligheds Kilde? En saadan Fremgangsmaade er jo en aldeles uhistorisk. Og hvad berettiger til uden videre at tillægge den Praxis, som en enkelt gammel Kirke har fulgt, hele den gamle Kirke? Ja, ikke alene ikke berettiget er man til at gjøre dette, men man har ligefrem ikke Lov dertil. Eller staar ikke ved Siden af den romerske Kirkes strenge, ængstelige Daabsbekjendelsespraxis den friere, mindre ængstelige carthaginiensiske og fremfor Alt aquilejensiske (s. H. II S. 350 ff.)? Og ikke engang den romerske Kirke har jo, bevislig, bestandig holdt fast ved sin oprindelige strenge Daabsbekjendelsespraxis, men fra den anden Halvdel af det femte Aarhundrede af givet Slip paa den. Have nu vesterlandske Kirker fulgt en friere Daabsbekjendelsespraxis, har endog den

romerske senere gjort dette, hvorfor skulle de østerlandske ikke have kunnet gjort det, de østerlandske, hvis baade Stilling og ejendommelige Væsen maatte gjøre dem saa tilbøjelige dertil, hvis baade Trang og Charakter saa let kunde føre dem paa at behandle Daabsbekjendelsen med megen Frihed, ja som af begge næsten med Nødvendighed maatte føres paa en saadan Behandling af samme? (s. H. II S. 355 ff.).

2. Jeg har i det Forestaaende talt saaledes, som om alle de ovenanførte Vidnesbyrd tilhørte Occidenten. Men dette er jo ikke Tilfældet. Næsten alle tilhøre den[71]), men ingenlunde alle. Vi have ogsaa saadanne, der tilhøre Orienten: det S. 505f. omtalte Sted hos Theodoret[72]) og de S. 506 ff. anførte og omtalte laodicenske Canones. — Men, kunde man ville indvende imod Gyldigheden af det første Vidnesbyrd: det Symbol, hvorom Theodoret siger, at man i den syriske Kirke lod *τους καθ' ἑκαστον ἐτος τῳ παναγιῳ προσιοντας βαπτισματι* lære det udenad (*ἐκμανθανειν παρασκευαζομεν*), er jo det nicænske. Ja,

[71]) Noget, der har sin Grund dels, og det fornemmelig, deri, at vi have saa mange „in traditione" (og „redditione") Symboli holdte vesterlandske Homilier tilovers, medens Cyrills *Κατηχησεις* ere de eneste af alle de ved den samme Anledning holdte österlandske Taler, som ere komne til os, dels ogsaa deri, at vi ikke mere besidde nogen österlandsk „ordo baptismi", der er ældre end den Tid, hvori de österlandske Kirker begyndte at bruge Nicænum som sin Daabsbekjendelse.

[72]) Til dette Sted kan ogsaa det Factum tilföjes, at de österlandske Kirker fra Slutningen af det fjerde Aarhundrede af indtil Midten af det femte have brugt det gamle Nicænum, og fra omtrent Midten af dette Aarhundrede af indtil vore Dage det saakaldte Nicænum eller Nicæno-Constantinopolitanum som Daabsbekjendelse, idet jo dette Factum forudsætter, at de i Quadragesimaltiden traderede disse Symboler til Udenadlærelse og Aflæggelse og udlagde dem, at disse Symboler vare Orientens „Symbolum ad ediscendum et profitendum traditum et explanatum", hvorpaa jo ogsaa Theodoret, der allerede levede paa den Tid, hvori Nicænum var blevet den græske Kirkes Daabsbekjendelse, ligefrem hentyder paa det ovenanförte Sted.

men hvad gjør dette til Sagen? Det er jo vitterligt, at det nicænske Symbol paa Theodorets Tid i den østerlandske Kirke allerede blev brugt som Daabsbekjendelse, som virkelig og egentlig Daabsbekjendelse? Eller skal maaske denne Kirke endnu ikke have kunnet gjøre i det fjerde Aarhundrede, hvad den gjorde i det femte [73]), at den brugte Bekjendelser, hvori Daabsbekjendelsen var behandlet paa en fri Maade, hvori det var forøget med antihæretiske Tilsætninger, som virkelige og egentlige Daabsbekjendelser? Er, hvad den gjorde i det femte, maaske et ubegribeligt og uforklarligt Syndefald og ikke begrundet i dens ejendommelige Charakter, i dens inderste Væsen? Eller skal dette Væsen først have kundet ytre sig i det femte Aarhundrede, men endnu slet ikke i det fjerde? Man kunde bemærke herimod: Hvad Nicænum angaar, saa gjør den saa ganske overordentlige Anseelse, hvori dette Symbol snart kom til at staa i den østerlandske Kirke, det let forklarligt, at man her fra det femte Aarhundrede af brugte det som Daabsbekjendelse, som egentlig Daabsbekjendelse. Men hvad der gjælder om Nicænum, det gjælder jo ikke om de med antihæretiske Tilsætninger forøgede Bekjendelser, som i enkelte græske Kirker vare i Brug i det fjerde Aarhundrede: disse Bekjendelser nøde ikke og kunde ikke nyde nogen videre Anseelse i de Kirker, i hvilke de bleve brugte. Deres Anvendelse som egentlig Daabsbekjendelse i disse Kirker er derfor uforklarlig; de kunne ikke have været deres egentlige Daabsbekjendelse. Paa denne Indvending tjene som Svar: Den græske Kirke bruger fra gammel Tid af Nicænum vitterlig ikke ved selve Døbelsen — ved denne bruger den kun et bekjendende Ἀμήν, hvormed den, som døbes, ledsager Baptizatorens Udtalelser af Daabsformelens tre „divina

[73]) Eller egentlig endnu ikke have kunnet gjöre omkring Midten af det fjerde Aarhundrede, hvad den gjorde mod Slutningen af samme? S. den foregaaende Note.

nomina" — men den bruger det før Daaben som „Symbolum redditum". Gjør den dette, og har den, som der paastaaes, førend den brugte Nicænum som Daabsbekjendelse, brugt det simple, tilsætningsløse apostoliske Symbol ved selve Døbelsen som egentlig Daabsbekjendelse, medens den brugte sine antihæretiske Bekjendelser kun før Daaben som Daabsbekjendelse i uegentlig Forstand, har den i denne Tid holdt fast ved Brugen af det apostoliske Symbol ved Daabsacten selv: hvorfor har den, da den nu ombyttede sine antihæretiske Privat- eller Localbekjendelser med Nicænum, ikke bibeholdt hint Symbol paa hint Sted? Hvad forhindrede den fra at gjøre dette? Hvad drev den til at give aldeles Slip paa det apostoliske Symbols Brug? Den kunde jo have bibeholdt dette Symbol uden at lade være at bruge ogsaa sit kjære Nicænum ved Døbelsen? Det var jo der ikke ivejen for dette, da den brugte dette ikke ved, men umiddelbart før Daabsacten. Eller, hvis de østerlandske Kirker vilde sætte Nicænum i det hidtil som egentlig Daabsbekjendelse af dem fastholdte apostoliske Symbols Sted, hvorfor gave de det da ikke den Plads, som hidtil dette havde indtaget, men den, som hidtil deres antihæretiske Bekjendelser i uegentlig Forstand havde havt: hvorfor brugte de da ikke Nicænum ved selve Daabsacten, men umiddelbart før samme? Det er soleklart, at den østerlandske Kirke, førend den adopterede Nicænum til sin Daabsbekjendelse, ikke kan have brugt det apostoliske Symbol ved selve Daabsacten som egentlig Daabsbekjendelse, og sine umiddelbart før denne Act af Baptizanderne aflagte Bekjendelser kun som Daabsbekjendelse i uegentlig Forstand, men at den maa have brugt disse som egentlig Daabsbekjendelse, hvis Aflæggelse, ligesom overalt og bestandig i Occidenten, maa have fundet Sted umiddelbart før Daabsacten, og ved selve denne Act kun kan have betjent sig af ganske korte til Daabsformelen sig knyttende

Spørgsmaal (Spørgsmaal, omtrent som disse: Troer du paa Gud Fader? Troer du paa Faderen? Troer du paa Navnet Faderens? o. s. v.) eller ogsaa for en Del allerede have fulgt den senere Praxis, slet ikke at rette Spørgsmaal til Baptizanderne om deres Tro, men blot at lade dem sige Ἀμήν til hvert af Daabsformelens „divina nomina“ [74]). — Hvad de laodicenske Canones 45—47 angaar, saa skal jeg længere nede, der, hvor jeg skal godtgjøre, at ἡ Πίστις i den gamle græske Kirke var en Betegnelse for Daabsbekjendelsen, den egentlige Daabsbekjendelse, uimodsigelig bevise, at der i dem tales om denne Bekjendelse og ikke om den fingerede Troesbekjendelse eller Daabsbekjendelse i uegentlig Forstand.

Der kunde fremdeles Nogen sige: Af det ovenfor S. 544 ff. Meddelte fremgaar det, at i Occidentens Hovedkirke og i en Del andre occidentalske Kirker, der fulgte samme, i flere Aarhundreder ikke det apostoliske, men det nicænske eller nicæno-constantinopolitanske Symbol har været „Symbolum in Quadragesima Competentibus ad ediscendum et profitendum traditum et explanatum“. Heraf ser man, at den ovenfor S. 501 f. opstillede Sats, at altid Symbolet, det apostoliske Symbol, Troes- eller Daabsbekjendelsen i den gamle Kirke har været „Symbolum in Quadragesima Competentibus ad ediscendum traditum et explanatum“, er urigtig, at man ikke har Lov til at sige Mere, end at dette i Occidenten i det Hele taget har været Tilfældet [75]), og at man følgelig ikke er berettiget til, deraf, at Orientens antihæretiske Bekjendelser vare „Symbola in Quadragesima Com-

[74]) Jeg skal senere i II. B. komme tilbage til dette Punkt, som jeg her kun lejlighedsvis og i Forbigaaende har berört.

[75]) Nöjagtigere: at dette i Occidenten indtil Slutningen af det femte Aarhundrede har været Tilfældet overalt, i de derpaa følgende Aarhundreder for en Del, og i den nyere Tid igjen overalt.

petentibus ad ediscendum et reddendum tradita et explanata" at drage den Slutning, at de vare dens egentlige Daabsbekjendelser.

Uagtet jeg allerede oven S. 547 fl. paa Forhaand ved Antydninger væsentlig har imødegaaet denne Indvending, og derfor kun behøvede at henvise til det anførte Sted, vil jeg dog, for at fjerne enhver Tvivl, her endnu vise lidt mere indgaaende, at den ikke holder Stik, idet jeg fremlægger Grundene imod den i udviklet Form.

Disse Grunde ere følgende:

1. Allerede den Omstædighed, at det var noget saa aldeles Naturligt, Noget, der forstod sig saa ganske af sig selv, at man i den gamle Kirke meddelte Baptizanderne i det sidste Stadium af deres Undervisningstid eller i Quadragesimaltiden Troes- eller Daabsbekjendelsen til Udenadlærelse og Aflæggelse og udlagde denne Bekjendelse for dem, fordrer, at Nicænum eller Nicæno-Constantinopolitanum i de Aarhundreder, i hvilke den romerske Kirke og nogle andre occidentalske Kirker i Quadragesimaltiden, traderede Competenterne dette Symbol til Udenadlærelse og Aflæggelse, har været disse Kirkers egentlige Troes- eller Daabsbekjendelse.

2. Det Samme fordres af den Kjendsgjerning, at den romerske Kirke og alle occidentalske Kirker overhovedet indtil Slutningen af det femte Aarhundrede saa aldeles constant brugte Symbolet, det apostoliske Symbol, Troes- eller Daabsbekjendelsen som „Symbolum in Quadragesima Competentibus ad ediscendum et reddendum traditum et explanatum" og som „Symbolum redditum". Denne Kjendsgjerning, der har sin Grund i den omtalte Omstændighed, og som aflægger et Vidnesbyrd for sammes Realitet, viser os, at den romerske Kirke og de vesterlandske Kirker, der fulgte den i Brugen af Nicænum som „Symbolum traditum et redditum", ikke kunne have betragtet dette Symbol, da de be-

gyndte at tradere det og at lade det aflægge i det egentlige Apostolicums Sted, som noget Andet end som væsentlig Symbolet, det apostoliske Symbol, Troes- eller Daabsbekjendelsen.

3. Det Samme følger ogsaa af det Factum, at den romerske Kirke og med den alle de vesterlandske, der efter den havde adopteret Nicænum som „Symbolum tradendum et reddendum", senere igjen ere vendte tilbage til Brugen af det apostoliske Symbol. Den nyere romersk-katholske Kirke lader nemlig ved Børns Daab 1) Fadrene, efterat de ere indtraadte i Kirken, og medens de tilsammen med Præsten gaa til Døbefonten, paa dennes Opfordring tillige med ham fremsige Apostolicum (samt Fadervor)[76]) og 2) Præsten ved Døbefonten formane Fadrene til at lade Barnet lære dette Symbol (tilligemed „Oratio dominica" og „Salutatio angelica" eller Ave Maria) udenad, naar det er kommet til Skjelsaar. Den voxne Baptizand maa i den samme Kirke, efterat han er indtraadt i Kirken, her har kastet sig ned og tilbedet og saa igjen har rejst sig, recitere det apostoliske Symbol (og Fadervoret)[77]) sammen med Præsten, medens denne lægger Haanden paa hans Hoved[78]).

---

[76]) S. f. Ex. „Rituale Romanum Pauli V. Pont. Max. jussu editum", hvor det i „Ordo baptismi" heder: „Cum fuerint ecclesiam ingressi, sacerdos præcedens ad fontem cum susceptoribus conjunctim clara voce dicit: „„*Credo in Deum Patrem omnipotentem — vitam æternam. Amen*"", og Rituale Ratisbonense fra 1703, hvor der i „Ordo baptismi" til de samme Ord tilføjes: „Vel germanice dicat: Sprecht mit mir den christlichen katholischen Glauben sambt dem Heiligen Vatter unser" o. s. v., hvorpaa Præst og Faddere sige: Ich glaube in Gott — und ein ewiges Leben. Amen".

[77]) Som i hans Katechumenatstid naturligvis er blevet ham meddelt og forklaret, og som han har maattet lære udenad. Den oldkirkelige offentlige, solenne, liturgiske „traditio Symboli" har den nyere romerske Kirke dog ladet falde ved Proselytkatechumenatet, vel fordi dette er blevet ulige sjeldnere, end det havde været i de ældre Tider, idet de allerfleste Daabshandlinger i de sidste Aarhundreder have været Daab af Børn.

4. Endnu langt klarere, aldeles klart fremgaar dog af det allerede ovenfor S. 548 Not. 67 anførte Sted i „Sacramentarium Gelasianum“ og i „Ordo Rom. de off. div.“, at den romerske Kirke, da den gjorde Nicænum i Apostolicums Sted til „Symbolum tradendum et reddendum“, har anseet det for væsentlig identisk med dette og altsaa for at være Troes- eller Daabsbekjendelsen. Den taler jo der om det ikke alene i alle Henseender paa den samme Maade, hvorpaa den og de occidentalske Kirker overhovedet ellers bestandig kun

---

[78]) Brugen af Nicænum som „Symbolum tradendum et reddendum“ i den romerske Kirke og paa de Steder, der fulgte samme heri, er altsaa ligesom fra begge Sider omgiven af Brugen af Apostolicum som „Symbolum tradendum et reddendum“. Man brugte dette, förend man brugte hint, og derefter igjen, efterat man havde brugt hint, man gik fra dette over til hint og igjen fra hint til dette. Dette viser just, hvorledes man i hint ikke kan have seet noget væsentlig Andet end dette.

At man dog igjen ombyttede Nicænum med det egentlige Apostolicum, at man fra hint igjen vendte tilbage til Brugen af dette, har sin Grund dels i den romerske og occidentalske Kirkes mindre speculative og mere practiske Retning og i deres deraf följende Forkjærlighed for simplere Formler med ren practisk Character, dels deri, at den theologiske og christologiske Interesse, som havde bevirket Ombytningen af det egentlige Apostolicum med Nicænum, senere ikke paa langt nær mere var saa stærk som i den endnu af theologiske og christologiske Kampe dybt bevægede Ombytningstid, at denne Interesse senere traadte i Baggrunden, dels i den overordentlige Anseelse, som det endnu meget vel bekjendte, ja ikke engang aldeles opgivne (s. strax) egentlige Apostolicum paa Grund af sin Alder, sin tidligere lange Brug, den herskende Tro, at det var et Verk af de samlede Apostle, og den store Værd og Betydning, som höjtbeundrede og höjtelskede ældre Kirkelærere, for en Del ifölge den samme Tro, havde tillagt det, endnu bestandig nöd, dels endelig deri, at man i Rom aldrig havde givet aldeles Slip paa Brugen af samme ved Daaben. I „Rituale Romanum rest. a Sanct. Casert.“ udtaler Presbyteren det tre Gange för „traditio Symboli“ (s. Not. 63), i „Ordo Rom. de off. div.“ reciterer Præsten det för den Daabsacten umiddelbart forangaaende „consecratio fontis“ (s. Not. 68) og ved „interrogatio de fide“ bibeholdt man det bestandig i forkortet Skikkelse (s. S. 547 ff.).

tale om det egentlige Apostolicum [79]), men den tillægger endog ligefrem Apostlene [80]) dets Affattelse, uagtet den natur-

[79]) Man lægge kun Mærke til Ytringer som disse: „Intentis igitur animis Symbolum discite; et quod vobis, sicut accepimus, tradimus, non alicui materiæ, quæ corrumpi potest, sed paginis vestri cordis adscribite"; „suscipientes — Symboli sacramentum, cujus pauca quidem verba sunt, sed magna mysteria"; „Sanctus enim Spiritus — tali eloquio talique brevitate salutiferam condidit fidem, ut, quod credendum nobis est semperque providendum (maa hede „profitendum", hvad ogsaa „Ordo Rom. de off. div." og den forojuliensiske Formular har), nec intelligentiam possit latere, nec memoriam fatigare"; Hæc summa est fidei nostræ, — hæc verba sunt Symboli, non sapientiæ humano sermone facta, sed vera divinitus ratione disposita, quibus comprehendendis atque servandis nemo non idoneus, nemo non aptus"; „Et ideo hanc brevissimam plenitudinem ita debetis vestris cordibus inhærere, ut omni tempore præsidio hujus confessionis utamini Invicta est enim semper talium armorum potestas contra omnes insidias inimici ad bonam militiam Christo profuturis (maa hede „profutura", hvad der ogsaa findes i det forojuliensiske Formular). Diabolus, qui hominem tentare non desinit, munitos vos hoc symbolo semper inveniat" &c.; „Ergo præfatum Symbolum fidei catholicæ in præsenti cognovistis; nunc euntes edocemini nullo mutato sermone".

[80]) „Suscipientes evangelicæ Symboli sacramentum a Domino inspiratum, Apostolis institutum —. Sanctus enim Spiritus, qui magistris Ecclesiæ ista dictavit" &c. „Magistri Ecclesiæ" ere, som de forangaaende Ord vise, ikke de nicænske og constantinopolitanske Fædre, men Apostlene. Herfor taler ogsaa, at dette Udtryk beholdes i den forojuliensiske Formular, hvori det egentlige Apostolicum traderes. („Evangelicæ" er, da der, som den foregaaende Note viser, i Formularen i „Sacramentarium Gelasianum" findes enkelte Textfejl, da Formularen i „Ordo de off. div." har „evangelici" — den forojuliensiske Formular har „Evangelii", hvad vel ogsaa er Textfejl for „evangelici" — da vi ellers ikke have noget Spor af, at „Symbolus" brugtes som Fem., og da dette ialfald neppe allerede kan have været Tilfældet i Slutningen af det femte Aarhundrede, sikkert kun at holde for en Textfejl for „evangelici"; imod det S. 548 Not. 67 Bemærkede. Istedetfor „Apostolis institutum" have Formularen i „Ordo Rom." og den forojuliensiske „ab Apostolis institutum", hvad der rimeligvis

ligvis meget vel vidste, at det var et Verk af de nicænske og constantinopolitanske Fædre [81]). Dette er jo alene deraf

---

ligeledes er det Rigtige, da Formularen i det gelasianske Sacramentarium ikke er fri for Textfejl).

[81]) Heraf kommer det ogsaa, at den forojuliensiske Kirke, i hvilken det egentlige Apostolicum var „Symbolum tradendum et reddendum", saa uden videre har kunnet optage hele den gelasianske Formulars „Præfatio Symboli", hvori just Nicænum tillagdes Apostlene, i sin egen Formular.

Jeg anser det for særdeles rimeligt, for ikke at sige sikkert, at Formularen i Sacramentarium Gelasianum Ord til andet eller dog næsten Ord til andet allerede er bleven brugt af den romerske Kirke, förend denne Kirke begyndte at tradere Nicænum, paa den Tid, da den endnu traderede sit eget eller det egentlige apostoliske Symbol, eller med andre Ord, at den gelasianske Formular oprindelig har været bestemt for „traditio Symboli Apostolici", og da den romerske Kirke ved „traditio Symboli" satte Nicænum i Apostolicums Sted, kun blev bibeholdt eller dog væsentlig bibeholdt. Herfor tale de i den foreg. Note anförte Ord, som den romerske Kirke dog neppe saa uden videre vilde have brugt om Nicænum, hvis den ikke allerede havde forefundet dem i sin „Præfatio Symboli", hvilken den ikke vilde ombytte med en anden eller forandre. Herfor taler fremdeles den paa „traditio Symboli" följende Angivelse af Symbolets Indhold. Denne Indholdsangivelse lyder nemlig saaledes: „Hic Dei Patris et Filii una æqualis pronuntiatur potestas. Hic Unigenitus Dei de Maria virgine et Sp. s. secundum carnem natus ostenditur. Hic ejusdem crucifixio et sepultura ac tertia die resurrectio prædicatur. Hic ascensio ipsius super coelos et consessio in dextera paternæ majestatis agnoscitur, venturusque ad judicandos vivos et mortuos declaratur. Hic Spiritus sanctus in eadem, qua Pater et Filius, deitate indiscretus accipitur. Hic postremo ecclesiæ vocatio, peccatorum remissio et carnis resurrectio perdocetur". I disse Ord have vi aabenbart en Angivelse ikke saa meget af hvad Nicænum, som af hvad det apostoliske Symbol, og det det apostoliske Symbol i sin oldromerske Skikkelse indeholder, thi Indholdsangivelsen standser ved „resurrectio carnis", og lader overhovedet næsten overalt (f. Ex. i Ordene: „Hic ejusdem crucifixio et sepultura — prædicatur") skimte det simple oldromerske Symbol igjennem. Kun Ordene: „Hic Dei Patris et Filii una-æqualis pronuntiatur potestas" og „Hic Sp. s. in eadem, qua Pater et Filius, deitate indiscretus accipitur" synes alene at sigte til Nicænum, og derfor at være en Modification af Formularens oprindelige Ord. Dog vise Ord, som: „In hoc symbolo divinitas Trinitatis æternæ evidentissime comprehensa est unius operationis. Patrem et

forklarligt, at den identificerede det aldeles med det egentlige apostoliske Symbol, idet den kun tog Hensyn til Indholdet, til at begge havde væsentlig det samme Indhold, til at Nicænum med Hensyn til Indholdet ikke var noget Andet, end det i enkelte Punkter explicerede Apostolicum, som helt igjennem laa til Grund for det [82]).

Filium et Spiritum sanctum, hoc est venerabilem Trinitatem (dico)" i Ambrosius's „Explanatio Symboli", at de anførte Ytringer allerede fra Begyndelsen af kunne have staaet i Formularen. Endelig kan ogsaa den almindelige Omstændighed anføres for, at Formularen oprindelig har været brugt ved „traditio Symboli apostolici", at den gamle Kirke overhovedet og den stationære, saa fast ved det Nedarvede holdende romerske i Særdeleshed ikke uden paatrængende Nödvendighed satte nye Formularer i gamles Sted eller omarbejdede gamle Formularer. Men en saadan Nödvendighed var her slet ikke forhaanden, da Nicænum havde Apostolicum til sin Grundvold og var ikke andet end det explicerede Apostolicum, og da man derfor uden Tvang kunde overföre paa det, hvad der var sagt om Apostolicum og, strengt taget, d. v. s., naar man ikke alene tog Hensyn til Indholdet, men ogsaa til Formen, kun passede paa dette.

[82]) Den romerske Kirke dömte i dette Tilfælde ganske som Cassian og den österlandske (s. H. II S. 340). Begge Dele, denne Dom og den Praxis, som forudsætter samme og fulgte af den, vare, som vi allerede oven Not. 78 have antydet, en Virkning af den stærke theologisk-christologiske Interesse, hvoraf ogsaa den romersk-occidentalske Kirke var greben i det fjerde til syvende Aarhundrede (man tænke paa denne Kirkes indgribende Andel i de theologisk-christologiske Kampe ligefra Biskoperne Julius, Damasus, Hilarius og Ambrosius og Synoderne i Sardica og Rom [382] indtil Paverne Martin I og Agatho og den förste Lateransynode og det sjette ökumeniske eller förste trullanske Concil) og af den ganske overordentlige Anseelse, hvori Nicænum, ifölge heraf, i disse Aarhundreder var kommen ogsaa i denne Kirke. Man kan betragte Dommen over Nicænums Forhold til Apostolicum og den af samme fremgangne Brug af hint Symbol som Daabssymbol, „Symbolum tradendum et reddendum", som en Indvirkning af den græsk-österlandske Kirke og dens Aand paa den romersk-occidentalske og dens Aand. I den samme Tid, hvori den romerske Kirke ved Daaben gik over fra Brugen af Apostolicum til Brugen af Nicænum var det ogsaa, at den opgav sin hidtilværende Strenghed med Hensyn til den förstes Ordlyd, idet den nu optog nogle nye Led

5. Var ikke Nicænum af den romerske Menighed og de øvrige oven S. 547 anførte Kirker i de Aarhundreder, hvori de traderede Competenterne dette Symbol og lod dem lære samme udenad og aflægge det umiddelbart før Daaben, blevet betragtet som Symbolet, det apostoliske Symbol, Troes- eller Daabsbekjendelsen, saa vilde disse Kirker i et meget langt Tidsrum slet ikke have traderet Competenterne Symbolet, det apostoliske Symbol, Troes- eller Daabsbekjendelsen, og slet ikke ladet dem lære dette Symbol, denne Bekjendelse udenad og aflægge samme umiddelbart før Daaben. Thi deraf, at de i hele denne Tid ved Siden af Nicænum have traderet Competenterne ogsaa det egentlige Apostolicum og ladet dem lære dette Symbol udenad og aflægge samme umiddelbart før Daaben, finde vi i de romersk-

---

og Tilsætninger i samme. Dette var nu, hvor det fuldstændige Apostolicum ikke mere blev traderet og fremsagt umiddelbart för Daabsacten, men kun endnu i forkortet Form aflagt ved selve Daaben og liturgisk brugt för „traditio Symboli“ og umiddelbart för „conseeratio fontis“ (s Not. 78. 63 og 68), langt lettere muligt, og Ombytningen af Apostolicum med Nicænum og dens Aarsager have uden Tvivl bevirket, at den romerske Kirke ikke længere holdt fast ved sin tidligere Strenghed med Hensyn til sit eget Symbols Ordlyd, eller de have dog ialfald stærkt medvirket til, at den ikke længere gjorde dette. Det forkortede ældre romerske Daabssymbol, som den hidtil havde brugt ved selve Daaben, kunde den saa meget lettere bibeholde, da det i alt Væsentligt ogsaa kunde betragtes som et forkortet Nicænum. Nicænum manglede jo, ligesom det ældre romerske Symbol baade „descensus ad inferos“ og „communio sanctorum“, og ligesaa lød den anden Artikels tredje Led i hint Symbol væsentlig som i dette. Det eneste Led, som fandtes i hint, medens det manglede i dette, er „vita æterna“. Vi sagde, at den romerske Kirke hidtil havde brugt en Forkortelse af sit ældre Symbol ved Daaben; vi ere nemlig overbeviste om, at denne Kirke allerede, förend den begyndte at bruge Nicænum som „Symbolum tradendum et reddendum“, har brugt en saadan Forkortelse, og at den har brugt den fra de ældste Tider. Dette var jo saa godt som givet med, at den lod Baptizanderne aflægge Symbolet i Fremsigelsesform offentlig og höjtidelig i hele Menighedens Paahör umiddelbart för Daabsacten.

occidentalske Ritualer, hvori Nicænum er „Symbolum Competentibus in Quadragesima ad ediscendum et reddendum, profitendum traditum“ og „Symbolum ante Baptismum redditum“ ikke det allerringeste Spor [83]), eller snarere Nicænum fremtræder i disse Ritualer som det Competenterne i Quadragesimaltiden til Udenadlærelse og Aflæggelse traderede og umiddelbart før Daaben aflagte Symbol. Og hvorledes skulde man ogsaa have havt to „Symbola ad ediscendum et reddendum tradita“ og to „Symbola reddita“?! Ogsaa heraf følger altsaa, at den romerske Kirke og de øvrige ovenfor S. 547 f. anførte Kirker i hele den Tid, hvori Nicænum var deres „Symbolum ad ediscendum et reddendum traditum“ og „Symbolum redditum“ maa have betragtet dette Symbol som væsentlig ens med „Symbolum Apostolicum“.

6. Og det Samme følger endelig ogsaa deraf, at de samme Kirker, hvis de ikke havde gjort dette, overhovedet ved Daaben slet ikke vilde have brugt det fuldstændige Daabssymbol, det fuldstændige apostoliske Symbol, at da i dem Baptizanderne slet ikke vilde være blevne døbte paa dette Symbol. Thi ved „interrogatio de fide“ ganske umiddelbart før Døbelsen brugte disse Kirker [84]) jo kun det forkortede apostoliske Symbol [85]).

[83]) At Baptizanderne ved selve Døbelsen besvarede de tre Spörgsmaal „de fide“, som havde en Forkortelse af det apostoliske Symbol til sit Indhold (s. S. 548 Not. 67) med „Credo“, fordrer ikke, at det apostoliske Symbol var blevet dem traderet til Udenadlærelse og udenadlært af dem. Nicænum indeholdt jo Alt, hvad det forkortede Apostolicum i „Sacramentarium Gelasianum“ indeholder, og paa „communio sanctorum“ nær Alt, hvad der staar i det forkortede Apostolicum i „Ordo Rom. de off. div.“.

[84]) Den romerske Kirke ganske sikkert, de övrige næsten aldeles sikkert. S. oven S. 547 ff. Text og Nott. 68 og 69.

[85]) Det forkortede apostoliske Symbol vilde i dem heller ikke have havt det fuldstændige til sin Forudsætning (hvad der dog var nödvendigt, og uden hvilket det vilde være aldeles uforklarligt, at de have brugt hint ved Döbelsen), hvis ikke Nicænum var blevet anseet for væsentlig at være det fuldstændige apostoliske Symbol.

Det forholder sig dermed, at den romerske Menighed og nogle andre occidentalske fra det femte Aarhundrede af gjennem en meget lang Tid brugte Nicæno-Constantinopolitanum i det sidste Stadium af den katechetiske Undervisningstid og ved Daaben, ganske paa samme Maade, som dermed, at de græske Kirker have gjort dette ligefra det samme Aarhundrede af indtil vore Dage. Ligesom Nicæno-Constantinopolitanum i disse Kirker fra denne Tid af gjennem alle Aarhundreder har været Troes- eller Daabsbekjendelsen, den egentlige Troes- eller Daabsbekjendelse, saaledes var det samme Symbol ogsaa i hine fra den samme Tid af gjennem en Række Aarhundreder denne Bekjendelse. Forskjellen imellem de græske Kirkers og den romerskes og de samme følgende vesterlandskes Daabsbekjendelsespraxis i det Tidsrum, hvori begge Dele brugte Nicæno-Constantinopolitanum som egentlig Daabsbekjendelse, bestod kun deri, at hine Kirker slet ikke brugte nogen „interrogatio de fide", men vare fornøjede med, at Baptizanden ledsagede Daabsformelens tre „divina nomina" med sit Ἀμήν, medens hine betjente sig af „interrogatio de fide" og anvendte ved samme den efter al Rimelighed allerede ældre (s. S. 563 Not. 82) Forkortelse af sit eget Symbol, det saakaldte apostoliske, hvilket de hidtil havde brugt i det sidste Stadium af den katechetiske Undervisningstid og ved (umiddelbart før) Daaben. I den romerske Kirke og i de vesterlandske, som efter samme optoge Nicæno-Constantinopolitanum som egentlig Daabsbekjendelse, traadte dette Symbol i det apostoliskes Sted, saaledes som dette dengang lød i disse Kirker, i de græske traadte det nærmest for det meste i det egentlige Nicænums Sted, som igjen var blevet substitueret de ældre Localbekjendelser, af hvilke vi endnu have nogle tilbage, og som allerede vare af samme Character, som Nicænum og Nicæno-Constantinopolitanum selv, d. v. s. som vare det apostoliske Symbol i friere Form, forøget med en

Del antihæretiske Explicationer. De græske Kirker bleve for stedse staaende ved Brugen af Nicæno-Constantinopolitanum, da det jo var disse Kirkers egen Aand, der havde fremkaldt Brugen af det hos dem, og da den samme Aand og Interesse, der havde gjort dette, (derfor) vedblev at beherske dem, ligesom den da (af den samme Grund) ogsaa allerede havde behersket dem fra det andet (gnostiske) Aarhundrede af, hvad der viser sig deri, at de fra dette Aarhundrede af havde tilføjet antihæretiske Bestemmelser til den simple tilsætningsløse Daabsbekjendelse, hvoraf de før havde betjent sig. At vende tilbage til denne Daabsbekjendelse var jo ogsaa umulig, da de allerede i henimod tre Aarhundreder havde forladt og aldeles glemt den, og at ombytte Nicæno-Constantinopolitanum med sine ældre Localbekjendelser, deri forhindrede dem dette Symbols overordentlige Anseelse, og dertil havde de jo heller ikke nogen Grund, da hine Localbekjendelser havde samme Character med Nicænum. Den romerske Kirke derimod, som kun ved en Indvirkning af den græske Kirkes Aand havde gjort Nicænum til Daabsbekjendelse, vendte senere formedelst en Reaction af sin egen Aand og af de andre oven S. 559 Not. 78 anførte Aarsager [86]) igjen tilbage til sin egen ældre Daabsbekjendelse, det saakaldte apostoliske Symbol, som imidlertid, for en Del just af den Grund, at de i Aarhundreder havde ophørt at bruge det som Daabsbekjendelse, ogsaa havde faaet en Del Tilsætninger. I den romerske Kirke dannede Brugen af Nicæno-Constantinopolitanum som Daabsbekjendelse kun en (lang) Episode.

---

[86]) Vi tilføje her endnu, at ogsaa den Omstændighed maa have bidraget til, at den romerske Kirke vendte tilbage til Brugen af Apostolicum, at ikke hele Occidenten havde fulgt den i Brugen af Nicænum, men mange og vel de fleste occidentalske Kirker vare blevne staaende ved Brugen af hint Symbol.

2. Det Vidnesbyrd, som ligger deri, at den efter Katech. XX n. 4 ved selve Døbelsen aflagte ὁμολογια σωτηριος ikke blev traderet Baptizanderne til Udenadlærelse og Aflæggelse og udlagt for dem i Quadragesimaltiden.

Var ikke den Bekjendelse, som Cyrill i Katech. V traderer og i Katech. VI—XVIII udlægger, men den ved selve Daabsacten aflagte ὁμολογια σωτηριος, som han ommelder i Katech. XX n. 4, den jerusalemske Kirkes egentlige Daabssymbol, og var denne sidste Bekjendelse identisk med vor nuværende romersk-occidentalske Daabsbekjendelse, saa skulde man vente, at den af Cyrill i Quadragesimaltiden var bleven traderet Photizomenerne til Udenadlærelse og Aflæggelse, og udlagt for dem. Thi vi have jo set, at det i den gamle Kirke altid var Troes- eller Daabsbekjendelsen, der i Quadragesimaltiden blev traderet Photizomenerne til Udenadlærelse og Aflæggelse og udlagt for dem. Og hvorledes skulde man ogsaa have kunnet affordre Baptizanderne ved Daabsacten Aflæggelsen af en Bekjendelse, som man ikke iforvejen havde meddelt dem til Tilegnelse og forklaret dem?

Men et Blik paa Cyrills Κατηχησεις Φωτιζομενων belærer os nu om, at vor nuværende romersk-occidentalske Daabsbekjendelse ikke af Cyrill i Quadragesimaltiden er bleven traderet Photizomenerne til Udenadlærelse og Aflæggelse og udlagt for dem. Thi vi finde i disse Katecheser ikke alene ingen Overlevering og Udlæggelse af den, men der sker i dem overhovedet ikke den letteste Hentydning til en Overlevering af et Symbol til foruden det i Katech. V overleverede og i Katech. VI—XVIII udlagte, til en Overlevering af den ὁμολογια σωτηριος, som ommeldes i Katech. XX n. 4.

Ja, endnu mere: Overleveringen og Udlæggelsen af det i Katech. V traderede og i Katech. VI—XVIII udlagte Symbol, fremtræder i disse Katecheser soleklart som den eneste, der fandt Sted i Quadragesimaltiden, som Overleveringen og

Udlæggelsen af Symbolet i Quadragesimaltiden; og det i de samme Katecheser til Udenadlærelse og Aflæggelse overleverede og udlagte Symbol fremtræder i dem umiskjendeligt som det eneste Symbol, der overhovedet blev overleveret og forklaret Photizomenerne i Quadragesimaltiden, som det i dette Stadium af den katechetiske Undervisningstid Photizomenerne overleverede og forklarede Symbol. Forberedelsen paa Overleveringen af dette Symbol, selve Overleveringen af samme og (især) Udlæggelsen af det overleverede optage jo hele Quadragesimaltiden, det overleveres og udlægges aldeles offentlig og paa den allerhøjtideligste Maade (s. især Katech. V. n 12 og 13), og der gives hverken der, hvor det overleveres (p. d. anf. St.), eller nogetsteds under dets Udlæggelse den allerringeste Antydning om, at Photizomenerne vilde faa eller havde faaet et andet til overleveret og udlagt. Herved er der ikke levnet noget Rum for en Overlevering og Udlæggelse af noget saadant, herved er hver Tanke herpaa aldeles afskaaret.

Men sæt, at alligevel et andet Symbol til, og det det apostoliske, var blevet overleveret og udlagt, saa maatte dets Overlevering ialfald have fundet Sted ganske privatim og uden nogensomhelst Højtidelighed — en forunderlig Maade at overlevere og udlægge paa den christelige Menigheds egentlige og rette Daabsbekjendelse [87]), og en forunderlig Praxis, den, at

[87]) Man kunde ville beraabe sig for Muligheden af, at Daabsbekjendelsen i den Quadragesimaltid, hvori Cyrill holdt sine Katecheser, blev overleveret og udlagt privatim, paa, at det Samme dengang maa have været Tilfældet med det katechetiske Stykke, som efter Constitt. apost. l. VII c. 40 blev forklaret og overleveret Katechumenerne ved Siden af Daabsbekjendelsen, nemlig Abrenuntiationsformelen, idet i Katech. I—XVIII hverken nogetsteds findes en Overlevering og Forklaring af denne eller en Hentydning paa, at den offentlig og solenn skulde blive overleveret og forklaret. Men man lægge Mærke til, at Cyrill idetmindste har forklaret Abrenuntiationsformelen offentlig og solenn efter Daaben i de mystagogiske Katecheser (s. Katech. XIX n. 4—8), medens Daabsbekjendelsen, hvis ἡ ὁμολογια σωτηριος havde været samme,

overlevere og udlægge denne Bekjendelse „ohne Sang und Klang" og derimod sin egen partikulære, locale Bekjendelse, sin Daabsbekjendelse i uegentlig Forstand med den største Offentlighed, Højtidelighed og Udførlighed!

Men forholder det sig nu saaledes, saa kan ἡ ὁμολογια σωτηριος i Katech. XX n. 4 umuligt have været den jerusalemske Kirkes egentlige Daabsbekjendelse og vort nuværende romersk-occidentalske Daabssymbol, men maa den i Katech. V traderede og i Katech. VI—XVIII udlagte Bekjendelse have været hin Daabsbekjendelse, og kan den i Katech. XX n. 4 ommeldte ὁμολογια kun have været det, hvorfor allerede Touttée, Walch og Höfling have holdt den: et tredobbelt Πιστευω paa tre korte Spørgsmaal, som omtrentlig løde saaledes: Πιστευεις εἰς το ὀνομα του Πατρος; Πιστευεις εἰς το ὀνομα του Υἱου; Πιστευεις εἰς το ὀνομα του ἁγιου Πνευματος; For at Baptizanden skulde kunne besvare disse Spørgsmaal med Πιστευω, behøvedes der naturligvis ikke nogen offentlig og højtidelig Overlevering til Udenadlærelse

---

hverken för eller efter Daaben vilde være bleven forklaret paa en saadan Maade (i Katech. XX. n. 4 finde vi nemlig ingen Forklaring af denne ὁμολογια), hvad der vilde være saa meget mere paafaldende, som Daabsbekjendelsen jo var det katechetiske Hovedstykke, og som den jo var ulige længere end den korte Abrenuntiationsformel. Denne kunde, just paa Grund af sin Korthed og sin sammenligningsvis underordnede Betydning, let först för Daaben meddeles mere privatim og uden eller dog kun med en ganske kort forelöbig Forklaring, og senere efter Daaben, naar Daabsmysterierne, til hvilke den tilligemed de samme ledsagende symbolske Handlinger hörte, forklaredes for de Döbte, paa den Maade offentlig og solenn forklares, paa hvilken Cyrill har gjort dette. Men at den endnu vigtigere og den ulige længere Daabsbekjendelse kun privatim skulde være bleven overleveret og udlagt, er ufatteligt. — Hvad Herrens Bön angaar, saa blev den i Orienten ikke som i Occidenten offentlig og höjtidelig overleveret til Competenterne og forklaret for dem (s. Höfling, p. d. anf. St. S. 238 ff.). Den er iövrigt ligesom Abrenuntiationsformelen offentlig og solenn bleven forklaret af Cyrill efter Daaben (s. Katech. XXIII n. 11—18).

og nogen Forklaring af en Troesformel, der lød *Πιστευω εἰς το ὀνομα του Πατρος και εἰς το ὀνομα του Υἱου και εἰς το ὀνομα του ἁγιου Πνευματος*, eller paa en lignende Maade — en saadan Troesformel laa jo allerede i den i Katech. V traderede og i Katech. VI—XVIII udlagte Bekjendelse, i ἡ *Πιστις*, den var jo given med denne —, men i det Høieste kun en ganske kort og privat Underretning om, at saadanne Spørgsmaal ved Døbefonten vilde rettes af Baptizatoren til Baptizanderne og maatte besvares med *Πιστευω*[88]).

[88]) I Katech. XVIII n. 32, efterat han havde fuldendt Udlæggelsen af Troen, lover Cyrill Photizomenerne, at de under selve de forestaaende Acter (*της ὑμετερας ἐν Χριστῳ δια λουτρου παλιγγενεσιας ἀγαπης φωτιζομενης*) endnu skulde belæres af ham om *τα πρεποντα*: om, med hvilken Fromhed og Orden de maatte gaa ind (i Baptisteriets Forhal eller Forværelse og i Baptisteriet selv); fremdeles om, af hvad Aarsag ethvert af Daabens hellige Mysterier vilde blive fuldkommet (*τινος δε ἑνεκεν ἐπιτελειται ἑκαστον των ἁγιων του βαπτισματος μυστηριων*); endelig om, med hvilken Ærbödighed og Orden de maatte gaa fra Daaben til Guds hellige Alter og til Nydelsen af de aandelige og himmelske Mysterier, som der vare at finde, for at de derved, at deres Sjæl ved Belærelsens Tale iforvejen blev oplyst, skulde erkjende med Hensyn til hver Ting de af Gud skjænkede Naadegavers Storhed (*ἱνα, της ὑμετερας ψυχης δια του της διδασκαλιας λογου προφωτιζομενης, εἰς ἑκαστον γνωριζητε των ἐκ Θεου δωρουμενων ὑμιν χαρισματων το μεγεθος*). Til denne Belærelse (til dens anden Del) kan Underretningen om, at den i Texten omtalte Troesformel vilde blive dem forelagt ved selve Döbelsen i tre Spörgsmaal, og om, at de havde at besvare disse Spörgsmaal med *Πιστευω*, have hört. At den i Katech. XVIII n. 32 lovede Belærelse ikke er kommen til os, er let forklarlig af dens Character. Den har knn været og kunde kun være en ganske forelöbig kort og lös, den har kun bestaaet og kunde kun bestaa af en Del Antydninger og Anvisninger. Den egentlige udförlige og fuldstændige Belærelse om alle de Acters Mysterier, der begyndte med Indförelsen af Photizomenerne i Baptisteriets Forhal og deres Abrenuntiation og „professio fidei“ og sluttede med deres Nydelse af Herrens Legeme og Blod, kunde de först faa, efterat alle disse Acter vare forbi, idet den gamle Kirke holdt det for utilladeligt at underrette endnu ikke Döbte om Daabens og Nadverens Mysterier (en anden Grund anförer Cyrill i Katech. XIX n. 1; s. strax). Cyrill har ogsaa

Der kunde Nogen falde paa at sige, at den med ἡ ὁμολογια σωτηριος i Katech. XX n. 4 mente og ved selve Døbelsen aflagte egentlige Daabsbekjendelse er bleven traderet og udlagt i den i Katech. V til Udenadlærelse traderede og i Katech. VI—XVIII udlagte uegentlige, idet den havde væsentlig det samme Indhold som denne, og derfor ikke behøvede at traderes og udlægges særskilt. Men bortseet fra det meget Besynderlige og Forunderlige i en saadan Praxis, der vilde have medført, at den jerusalemske Menigheds Medlemmer kunde den uegentlige, men ikke den egentlige rette Bekjendelse udenad, og der overhovedet vilde have givet denne en meget underordnet og betydningsløs Stilling: saa vilde den egentlige Daabsbekjendelse, hvis den havde været aldeles identisk med vort nuværende romersk-occidentalske Symbol — og dette paastaar man jo dog, og maa man conseqvent paastaa —, ingenlunde have havt aldeles det samme Indhold med den af

---

virkelig lovet dem en saadan paa Daaben følgende Belærelse (s. Katech. XVIII n. 33) og givet dem samme i Løbet af Paaskeugen, og vi have den endnu i hans fem mystagogiske Taler, Katech. XIX—XXIII. Efter Höflings Formodning, p. d. anf. St. S. 190, skal Cyrill have undladt at give Photizomenerne den korte Instruction, som han i Katech. XVIII n. 32 havde lovet dem, idet han senere „in der Erwägung, ὀψιν ἀκοης πολλῳ πιστοτεραν εἰναι“ (Katech. XIX n. 1) foretrak, at give den tilligemed den i Katech. XVIII n. 33 lovede. Men i Indgangsordene til Katech. XIX: Ἐποθουν ὑμιν και παλαι — περι των πνευματικων τουτων και ἐπουρανιων διαλεχθηναι μυστηριων· ἀλλ᾽ ἐπειδη σαφως ἐπιστάμην, ὀψιν ἀκοης πολλῳ πιστοτεραν εἰναι, ἀνεμενον τον παροντα καιρον· ἱνα εὐπροσαγωγοτερους ὑμας περι των λεγομενων ἐκ ταυτης λαβων της ἐσπερας εἰς τον φωτεινοτερον και εὐωδεστερον λειμωνα του παραδεισου χειραγωγησω taler Cyrill hverken om den i Katech. n. 32 lovede Belærelse, ej heller om denne og den i Katech. XVIII n. 33 lovede, men kun om den, som han havde lovet i det sidste n., og som han forlænge siden (παλαι) havde ønsket at give dem; Instructioner, som de i Katech. XVIII n. 32 omtalte, vare dog umiddelbart för og under Daaben forudne; endelig den Antagelse, at Katecheten ikke har holdt, hvad han havde lovet, har dog noget Misligt ved sig.

Cyrill traderede og udlagte Bekjendelse. Denne manglede jo, for ikke at tale om „descensus ad inferos", Ordene „sanctorum communionem". Dette Led af Daabsbekjendelsen vilde jo da ikke være blevet traderet og udlagt af Cyrill, der dog ellers har udlagt alle det af ham traderede og forklarede Symbols Bestanddele, ogsaa dem, der kun ere senere explicerende antihæretiske Tilsætninger, med stor Omhyggelighed og Nøjagtighed.

Om Daaben.

Af

JØRGEN HANSEN,

resid. Kapellan til Gran

II.

I det foregaaende Afsnit af denne Afhandling er den hellige Skrifts Lære om Daaben fremstillet, og vi have deraf seet, at der ikke mangler Steder, som kunne give os Belærelse om den, og som tale saa klart om denne Guds Indstiftelse, at vi ikke kunne være tvivlsomme om dens Værd og Betydning. Den har derfor ogsaa fra Kirkens første Dage været holdt højt og i Ære af de Christne, der i den have med Tak til Gud erkjendt Grundvolden for deres christelige Liv. Vi skulle nu, paa denne Guds Ords Omtale af Daaben, søge nærmere at afhandle og fremstille dens Stilling i Christi Kirke, et Arbejde, som ikke kan agtes ufornødent, naar der sees hen til de mange og forskjellige Meninger, som have gjort sig gjældende, og som, idet de beraabe sig paa Skriftens Udsagn for at begrunde deres Sandhed, ere optraadte inden Kirken med Paastand paa Berettigelse og Antagelse. Idet vi gaa over til nærmere at belyse denne guddommelige Indstiftelses Stilling i Kirken, faa vi derved tillige Anledning til at omhandle og bedømme i Guds Ords Lys de afvigende Meninger, som have faaet Magt i kirkelige Partier; om ogsaa vildfarende, have de dog gjort den Nytte at foranledige og fremkalde en fuldstændigere og dybere gaaende Drøftelse af den hellige Skrifts Udsagn, hvoraf er fremgaaet som Frugt en klarere

Indsigt i Indstiftelsens Væsen og Bestemmelse; dette er Kirkens Vinding, og Resultatet af denne skulle vi i det Efterfølgende bestræbe os for efter Evne at fremstille. Stoffet er rigt, og mange ere de Spørgsmaal, som i Meningernes Kampe ere fremkomne; vi ville fornemmeligen fæste vor Opmærksomhed paa følgende Gjenstande, der maa agtes for de hovedsagelige, nemlig Daabens Væsen, dens Kraft, dens Hensigt eller Virkning, samt dens Betydning, og hertil føje som Slutning en Fremstilling af de Anskuelser, som Kirkens Lærere i de ældste Tider havde om Daaben.

§ 1.

Daabens Væsen.

Naar der spørges om Daabens Væsen, da menes nærmest, hvad den er i og for sig uden Hensyn til Virken, Hensigt eller Betydning, de væsentlige Dele, hvoraf den bestaar, hvilke konstituere den som Daab, og hvorved den altsaa adskilles fra alt Andet og bliver en sand christelig Daab. Udtrykket „Form" vilde ikke være ganske passende; thi det betegner blot noget rent Ydre, medens her Talen er om en væsentlig Beskaffenhed, om de Dele eller, om jeg saa kan sige, Elementer, hvoraf den ikke blot bestaar, men som ogsaa danne dens Tilværelse som en guddommelig Indstiftelse.

Til Udgangspunkt for Undersøgelsen heraf tage vi vor Børnelærdoms Ord i Luthers Katechismus, der paa Spørgsmaalet, hvad Daaben er, svarer: „Daaben er ikke slet Vand alene, men den er Vand, som er indesluttet i Guds Befaling og sammenføjet med Guds Ord". Naar vor Herre og Frelser i Joh. 3, 5 betegner Daaben som Vand og Aand, da har han ogsaa sagt, hvad den er, men i en anden Betydning, hvad den er nemlig for Menneskene, hvad den bringer og skjenker dem, gjennem Vandet ligesom overfører paa dem; at dette er hans Mening, lærer os Tillægget, at Gjenfødelse og Mulighed for at gaa ind

i Guds Rige betinges af den. Luthers Spørgsmaal derimod betegner Daaben som en Institution, en Handling, der altsaa maa have et vist Udseende, den er Vand i Guds Ord, hvormed Guds Ord er forenet, fordi Gud ligesom har talt over Vandet, og dette Guds Ord er Christi Befaling at døbe i Navnet Faderens, Sønnens og den Helligaands. — Daaben er Vand, man kan ikke anvende noget andet Middel; thi Gud har alene talt om Vandet. Vistnok taler ikke Jesus i sin Befaling i Matth. Cap. 28. om at døbe med Vand, han bruger blot *βαπτιζειν*, der ogsaa, som forhen nævnt, anvendes i Forbindelse med andre Medier; men dels ere Frelserens Ord i Joh. afgjørende, dels Apostlernes, der benævne Daaben *λουτρον*, ligesom den i 1 Petr. 3, 21. nævnes at ske med Vand. Dette maa altsaa bruges og kan ikke erstattes ved andre Midler; en Daab med Sand eller Blod eller Vin eller Lignende vilde ikke være christelig. Det har derfor været Kirkens almindelige Mening, at blot Vand maa bruges. I de ældste Tider søgte man i saa Henseende at paavise dettes store Fortrin i Guds Skabning; hvorledes Gud selv havde paavist dets særegne Bestemmelse allerede i Skabelsens Dage og derved ligesom helliget det og givet det sin Værdighed. Tertullian kalder det „antiqua substantia“, og Cyrill af Jerusalem i sine Katecheser betegner det som det skjønneste af de fire Elementer, at Himmel og Jord er bleven til af det, og at Guds Aand svævede derover. Begyndelsen til Verden, siger han, er Vandet, Evangeliets Begyndelse Floden Jordan; Daaben var Enden paa det gamle og Begyndelsen til det ny Forbund. Der har været Overflod af spidsfindige Spørgsmaal, men Kirken har stedse holdt sig til Herrens Ord; baade Protestanter og Katholiker ere heri enige, og Beza fandt ogsaa hos de Reformerte Misbilligelse, da han fremsatte den Mening, at ogsaa et andet Middel kunde anvendes. Han ytrer: „Desit aqva — — ego certe qvovis alio liqvore non minus rite qvam aqva bapti-

zarim". Paa den anden Side kan ej heller Vandet undværes uden at erstattes, saaat der ligesom skulde være en aandelig Daab; derved vilde Handlingen selv forsvinde, og det Udvortes gaa op i det Aandelige paa kvækerisk Maner. Derfor betragtede ogsaa Apostlerne Aandens Sendelse uden Daab som noget Overordentligt, hvilket Gud ved en umiddelbar Virksomhed udførte til en særegen Hensigts Fremme. Vand maa altsaa bruges og det i Forening med Guds Ord og Befaling, dette er Daabens anden Del; Vandet maa benyttes saaledes, som Christus har foreskrevet. Det er ikke nok at nævne „Guds" Navn ganske i Almindelighed, heller ikke blot den ene Persons Navn eller f. Ex. forandre Udtrykket til „den treenige Guds Navn"; den hele Formel maa bruges. Men naar den nu saaledes sker efter Jesu Befaling, saa bliver den ogsaa en fuldstændig og gyldig Daabshandling uden Hensyn til dens Person, som døber. Naar Frelseren stiler Befalingen blot til sine Apostler (Matth. 28, 19.), saa er det ikke Meningen, at alene disse skulde døbe; thi Daaben skulde være en vedvarende Handling i hans Kirke, ogsaa naar disse døde; ja det var ikke engang hans Mening, at disse, saalænge de levede, dog udelukkende skulde udføre Daabshandlingen, Noget, som hans Ord, naar de urgeredes, kunde forføre til at tro; ja han mener ikke engang, at de skulde anse den som den fornemste Del af deres Hverv, skjønt den sættes foran Lærerhvervet; dette kan man tydeligt se deraf, at Apostlerne lode Andre døbe (Act. 10, 48.), ligeledes af deres Ord om deres egentlige og vigtigste Hverv (Act. 6, 2.) og af Pauli Ytring, at der ikke var paalagt ham som Apostel nogen Forpligtelse til at udføre Daaben (1 Cor. 1, 17.). Det synes derfor mindre at komme an paa dens Person, som døber, end paa at Handlingen foretages retteligen, efter Guds Befaling med Vand og Nævnelsen af de tre Guddommens Personer. Der har i den lutherske Kirke altid været antaget, at det kommer an paa,

hvorledes Vandet og Ordet bruges, paa selve Handlingen, som derfor ogsaa er at henføre til Daabens Væsen; saaledes siger Gerhard: „Tres substantiales baptismi partes sunt statuendæ, quæ non possunt divelli aut mutari, scilicet aqva, verbum & actio, qvæ complectitur mersionem hominis in aqvam vel aqvæ adspersionem et recitationem verborum: Ego te baptizo in nomine patris, filii & spiritus sancti". Vi tro derfor her, naar Daabens Væsen ret skal opfattes, at maatte gaa nøjere ind paa Undersøgelsen af adskillige Spørgsmaal, som have rejst sig angaaende Daabens Udførelse.

Med Hensyn til Vandet bliver der Spørgsmaal om, hvorledes det skal anvendes, til Underdukken eller til Overøsning eller Besprængelse. Se vi hen til den hellige Skrift, saa have vi der Ordet *βαπτιζειν*, som betyder at underdukke, dyppe ganske under, hvormed staar i Forbindelse Betydningen: overhobe eller overvælde med Noget; det betyder dog ogsaa: overgyde, begyde, besprænge, og der kan derfor ikke af selve Ordet hentes synderlig sikker Oplysning. Ser man hen til Brugen af det i Skriften, da have vi før nævnt, at det benyttes om Aandens Sendelse, om at ligesom overgydes med den Helligaand, ligeledes om at undergaa stor Trængsel, overvældes deraf; man skulde derfor nærmest falde paa at fastholde Begrebet af det Rigelige, og saaledes finde deri et Argument for Underdukning, hvor Vandet gaar over det hele Legeme. Imidlertid bruges *βαπτιζειν* ogsaa om at vadske, toe (Luc. 11, 38.), hvormed kan sammenlignes Marc. 7, 4.; her er Brugen af Vandet til Renselse det Fremtrædende uden Hensyn til, om der finder Sted en fuldkommen Neddyppelse. Ogsaa Ordet *βαπτισμος* betegner i Marc. 7, 8. Vadskning af Drikkekar og bruges ogsaa paa andre Steder om Renselse (Ebr. 9, 10.), saaledes kan man ej heller af Ordets Brug udbringe noget Bestemt om Døbemaaden. At den johanneiske Daab bestod i fuldkommen Neddypning, maa ansees vist; allerede Be-

mærkningen, at han opholdt sig ved vandrige Steder, tyder herpaa, derimod er ikke Matth. 3, 16. ganske bevisende, thi Ordene ἀνεβη εὐθυς ἀπο του ὑδατος, som man har paaberaabt sig, kunde ogsaa bruges, om end ingen fuldstændig Underdukning havde fundet Sted, hverken i ἀνα eller ἀπο ligger nogen Hindring herimod. At den christelige Daab foretoges paa samme Maade med Neddypning, søges bevist af, at Paulus sammenligner den med en Begravelse (Rom. 6, 4. Col. 2, 12.); ogsaa Gal. 3, 27. kan anføres, idet Vandet, hvori hele Legemet er neddyppet, sammenlignes med et omgivende Klædebon. Ser man imidlertid hen til Brugen, kan der ogsaa være Grund til den Slutning, at Underdukning ikke ansaaes for at være saa væsentlig, at den altid brugtes. Vi have forhen gjort opmærksom paa, at Jesus uden Hensyn til Vandrigdom udførte sit Hverv, og, om end ikke hans Disciple dengang benyttede christelig Daab, men johanneisk, saa er det dog sandsynligt, at dersom Frelseren da tillod dem at udføre denne med Overgydelse eller Besprængelse, vilde ogsaa dette kunne ske ved den christelige. Hverken Apostlerne eller de øvrige Christendommens Forkyndere give nogetsomhelst Vink, om at Neddypning var nødvendig, ligesaalidt mærkes der, at Døbningen foregik paa vandrige Steder, og at disse tiltrængtes. Man har vistnok anført Act. 16, 13., hvor der fortælles, at Paulus og hans Ledsagere i Philippi begav sig til en nærliggende Flod, men det er aabenbart, at de gjorde dette, fordi de der traf en Mængde Mennesker forsamlede. Naar Philip døber Kammersvenden (Act. 8, 37.) i Vand, som hændelsesvis fandtes ved Vejen, da kunde det vel have været ved Neddypning, men, naar man har anført dette Sted som Bevis for Brugen af en saadan, og især beraabt sig paa Ordene κατεβησαν ἀμφοτεροι εἰς το ὑδωρ, da maa bemærkes, at disse Ord ikke udelukkende betegne Neddypning, men blot at begge stege ned i Vandet; der tales

hverken om meget eller lidet Vand, og Overøsning kunde godt været brugt. I Act. 2, 41. derimod berettes, at der døbtes paa een Dag 3000, og det i Jerusalem; her vilde Neddypning have været, om ikke umulig, saa dog neppe anvendelig; ligeledes var Brugen af den højst usandsynlig, da i Philippi Paulus om Natten døbte Fangevogteren og alle Hans. Man kan nok ogsaa paastaa, at dersom Apostlerne eller deres Disciple havde anseet denne Døbemaade for saa væsentlig til en Daab, da vilde de under saadanne Omstændigheder, som kunde gjøre dens Anvendelse tvivlsom, have bemærket, at den ogsaa der brugtes. Tausheden i Forbindelse med Vanskeligheden i at anvende Skikken viser, enten at Apostlerne ikke altid brugte Neddyppelse, eller at de ikke antoge denne Skik for saa vigtig, at den udelukkende maatte beholdes. Vi tro altsaa at have Medhold i den hellige Skrift for den Mening, at det ved Daab ikke kommer an paa, om man bruger Vandet paa den ene eller anden Maade, og at altsaa Overøselse eller Besprængelse af den Døbendes Hoved maa agtes for fuldstændig christelig Daab.

Imidlertid har der altid været Partier, og saadanne ere i den senere Tid ogsaa hos os optraadte, som betragte disse Former af stor Vegt og holde ikke alene fast paa Neddyppelse, men paastaa den nødvendig til ret Daab. Det kunde derfor være af Interesse at undersøge ogsaa Brugen i Kirken og de Anskuelser om denne Sag, som den har tilegnet sig. Vistnok var Underdukning i den ældre Tid almindelig; naar Daabshandlinger beskrives, tales der om Afklædning og Paaklædning, og disse symboliseres; man kan af et Brev fra Cyprian se, at der opkastedes Tvivl om nogen anden Forms Berettigelse. Men af samme Brev ser man ogsaa, at Besprængelse allerede dengang baade fandt Sted og billigedes af den nævnte Kirkefader under Navn af klinisk Daab; den fandt Sted i Sygdomstilfælde, og han anfører flere Steder af

det gamle Testamente, nemlig Ez. 36, 25., 4 Mos. 8, 7.; 19, 12. 13. 19. 20., hvor der tales om Besprængelse, for at bevise dens Gyldighed. Formen var altsaa ikke absolut, men der kunde gives en anden paa Grund af Omstændighederne, f. Ex. Sygdom. Dette var en Mening, som senere oftere gjorde sig gjældende i den vestlige Kirke; den anerkjendte stedse Retmæssigheden af, at ydre Omstændigheder betingede Forandring af Formen, og at det ikke kom an paa denne. Disse Omstændigheder vare af forskjellig Slags; saaledes siger Walafried Strabo († 849), at Mange, fordi Døbekarret var forlidet, vare døbte „non solum mergendo, verum etiam desuper fundendo". Duns Scotus († 1308) finder en tilstrækkelig Grund til, at Daabsmaaden forandres, deri, at den, som skulde døbes, var den Døbende for tung. Den Frihed, hvormed Kirken betragtede Formen, aabenbarer sig ogsaa deraf, at den gamle Skik, at foretage Underdukning eller Overøselse tre Gange, ikke gjaldt som en Regel uden Undtagelse. Den katholske Kirke i Spanien benyttede fra Slutningen af det 6te Aarhundrede kun een Gangs Neddyppelse, fordi Arianerne, med hvilke dengang Kampen førtes heftigst, brugte „trina immersio" til at betegne deres Lære om Personernes Gradation i Guddommen. Denne Skik var vel, som man kan se af den ovennævnte Abbed Walafried, især optagen i den spanske Kirke, men den var dog heller ikke ubekjendt i Frankrige og Tydskland; allerede saa langt ned i Tiden som i det 15de Aarhundrede anerkjendte man dens Retmæssighed, og den berømte Gerson († 1429) giver i sin Summa paa Spørgsmaalet, hvorofte Drengen skal neddyppes, det Svar: „secundum consuetudinem ecclesiæ vel semel propter unitatem divinæ essentiæ, vel ter propter trinitatem personarum". Den samme Frihed bevaredes med Hensyn til Neddypningen; denne var almindeligst lige ned til det 14de Aarhundrede, og brugtes ogsaa senere, men ligesom Overøselse heller ikke før havde

været sjelden, saa blev den fra den Tid den almindeligste Brug. Skikken har rimeligvis lidt efter lidt undergaaet Forandring og er under denne fri Betragtningsmaade af, hvad der blot var en uvæsentlig Form, ikke stødt paa nogen Hindring. Mangehaande Omstændigheder foranledigede allerede tidligt, at man forlod en fuldstændig Neddypning og lod det blive alene med Hovedets; thi ogsaa ved Nedstigningen i Vandet var det just Hovedets Neddypning, som var det Væsentlige, og den egentlige Daab bestod deri, at Hovedet underdukkedes, ja det kan nok ej heller ansees usandsynligt, at ogsaa i dette Tilfælde kunde en Overøsning alene finde Sted, idet den, som døbte, øste Vandet over den Andens Hoved, istedetfor at dukke det under. Da nu, som vi have seet, ydre Grunde altid havde megen Vegt og ansaaes fyldestgjørende til at bevirke Forandring, — saaledes nævnes Sygelighed, Klimatets Indflydelse, Velanstændighed, Døbekarrenes Størrelse o. s. v. — saa gik man efterhaanden over til blot at neddyppe Hovedet, idet man holdt det øvrige Legeme med sin Bedækning udenfor Vandet; saaledes foreskrives der i den majlandske Kirke, hvor man endnu bevarer Neddypning, at denne alene skal foretages med Hovedet. Paa andre Steder lod man sig nøje med Overøsning, og foretog oftest denne med et Kar, idetmindste foreskrives der i flere Synodaldekreter — endog fra det 13de Seculum — at den skal ske „mundo & honesto vase", og anføres som Grund mod Hovedets Underdukning dennes Farlighed for Barnet.

Saaledes stod Skikken paa Reformationens Tid, og Calvin erklærer i sin „inst. rel. chr.": „Ceterum mergaturne totus, qvi tingitur, idqve ter an semel, an infusa tantum aqva aspergatur, minimum refert; sed id pro diversitate regionum ecclesiis liberum esse debet". Luther derimod var ikke utilbøjelig til at gaa tilbage til fuldstændig Neddyppelse; i sin Sermon „vom Sakramente der Taufe" siger han, at der vel paa mange

Steder nu er i Brug kun at overgyde Barnet med Haanden, men at det dog passede bedre med Ordets Betydning (Taufe af Tiefe), om man brugte fuld Neddypning og saaledes gav et fuldkomment Tegn; han giver derfor ogsaa i et Brev fra 1530 angaaende en Jødindes Daab, det Raad, at der burde finde Sted en fuldstændig Underdukning, idet han tillige lægger for Dagen, hvormeget det er ham om at gjøre, at alle Velanstændigheds Hensyn bevares; ogsaa i sin Daabsbog gaar han ud fra, at Barnet neddyppes. Imidlertid blev Overøselse af Hovedet ogsaa i den lutherske Kirke almindelig Skik. Som et oplysende Exempel paa, hvorledes Kirkens Theologer opfattede denne Sag, skal jeg anføre Gerhards Formening i hans „loc. theol." Han bemærker med Hensyn til „significatio mersionis", at Daaben ikke er indstiftet paa Grund af en eller anden Betydning, men for at være et kraftigt Middel til Menneskets Gjenfødelse og Fornyelse; at Guds Aand udfører denne sin Gjerning, enten Mennesket neddukkes i Vandet eller blot besprænges dermed; at det fornemmeligt kommer an paa, at Daaben erkjendes som et Gjenfødelsens og Fornyelsens Bad, men at forøvrigt baade Underdukning og Besprængelse kunne have sin Betydning. Han anfører i saa Henseende, at Dukningen afbilder Daab til Christi Død (Rom. 6, 3 figg.), Besprængelsen, at vi bestænkede med Christi Blod renses fra Synden (1 Pet. 1, 2. 1 Joh. 1, 7.), og Overøselsen, at Guds Aand rigeligen udøses i os (Tit. 3, 5.). Ogsaa han anfører samme Hensyn til deres legemlige Velvære, der døbes, som allerede i den katholske Kirke var anført som en Hovedgrund for Forandringen, idet han paa samme Sted ytrer: „Quum in ecclesia, præsertim in locis septentrionalibus, propter aëris frigiditatem tenellis infantibus aqva lotis facile nocituram adspersio vel potius adfusio aqvæ usitata sit, ideo hæc baptismi forma retinenda". Hvad vort eget Land angaar, da findes vel i de gamle Kirkelove Bestemmelser, som tyde paa,

at Neddypning fandt Sted; man sporer megen Ombyggelighed for, at Barnet i Sygdomstilfælde bliver døbt, i hvilket Fald der sees, at man har anseet blot Besprængelse for tilstrækkelig, naar ej anderledes kunde ske. I den gamle norske Kirkeret, der er oversat af, som han benævnes Throndhjems „første evangeliske Biskop" Hans Gaas, og findes i Paus's Saml. I., heder det om Børnedaab: „Raage eller Spot gjør ingen Daab, ikke heller Sne eller Is, uden den bliver smeltet til Vand og stænket eller øst paa Barnet, og er det bedst, at Vandet øses over alt Barnet". I Christian den Fjerdes norske Kirkeordinans af 1607 forekommer ogsaa den Daabsforskrift, at Børn „skulle blottes, og tre Sinde overøses med Vand"; dog tillægges, at man maatte give Agt paa, om de taale „at bares, thi man søger ved Daaben Børnenes Velfærd og ikke deres Fordærvelse". Man sammenligne hermed, hvad der i dette Tidsskrift er fortalt om Forordningen af Synoden i Stavanger angaaende Børnedaab (2det Binds 2det Hefte). Ifølge vort nuværende Ritual foreskrives, som bekjendt, at Børnene skulle tre Gange overøses med rent og bart Vand paa deres blotte Hoveder.

Med Hensyn til Daabsformelen eller Navnet, hvori Daaben udføres, have ogsaa forskjellige og modstridende Meninger gjort sig gjældende, idet Mange have antaget, at det ikke var Frelserens Mening at befale Daaben udført just med disse Ord, og at den derfor vilde være retmæssig, om de end ikke nøjagtigt brugtes; man har holdt det for et Adiaphoron, om man nævnte de tre Personer særskilt, eller om man blot sagde til Christus eller til den treenige Gud. Der er vistnok Skriftsteder, hvor der alene er Tale om Daab til Christus, og vi have i den exegetiske Del berørt dette, og tillige af Act. 19,2. vist, at i den apostoliske Tid dog nok Navnene brugtes efter Frelserens Befaling. Ogsaa maa mærkes, at han med Hensyn til Vandet blot siger, at det skal bruges, men ikke hvorledes,

med Hensyn derimod til Navnet, da er hans Befaling bestemt, de tre Personer skulle nævnes. Vi se derfor, at naar Kirkefædrene omhandle Maaden, hvorpaa Vandet bruges, beraabe de sig paa Traditionen i Kirken, men naar de tale om Navnet, hvori døbes, beraabe de sig paa Skriftens Ord. „Lex tingendi imposita & forma præscripta", siger Tertullian (de bapt. c. 13.) og i Bekjæmpelsen af Praxeas's antitrinitariske Meninger lægger han just Vegt paa Daaben til enkelte Navne og Personer — „tingimur ter ad singula nomina, in singulas personas" (adv. Prax. c. 26.). At anse en Daab foretagen blot i Christi Navn for retmæssig er ellers en gammel Vildfarelse; allerede Cyprian omtaler den og viser, at Daaben bør foregaa „in plena & adunata trinitate" (Ep. 73. c. 18.). Dette vedblev at være Kirkens Anskuelse alle dens Partier. Dog søgte ogsaa den Mening at gjøre sig gjældende, at Frelseren i Matth. 28, 19. ikke giver nogen Befaling om en Daabsformel, men blot udsiger, at hans Daab altid var en Daab til den treenige Gud, at, naar der døbtes til hans Samfund, da var det en Daab til Fader, Søn og Helligaand, omtrent som Jøderne bleve døbte til Moses (1 Cor. 10, 1 flg.); man maatte da opfatte Formelen paa samme Maade, som Henke gjør i sine „lineamenta inst. fid. chr.", idet han betragter den som „aliqvam disciplinæ christianæ periphrasin". Paa en lignende Maade har allerede Zwingli opfattet Formelen, og de af den reformerte Kirkes Skjød udgangne Arminianer betragte den paa samme Maade; at Socinianerne som Unitarier hylde lignende Meninger, kan ikke forundre, medens det dog fortjener at bemærkes, at heller ikke de have i Praxis gjennemført deres Theorier; de vedblive at bruge den kirkelige Formel.

Det er især Betragtningen af Jesu Ord som en bestemt Befaling til ogsaa at nævne just de anførte Navne, hverken flere eller færre og ikke anderledes, som har været hine nævnte Modstandere af Formelen imod; de mene, at vor Herre og

Frelser vel har befalet at døbe, at dette var en baade af Johannes og ham brugt Skik, saaat Ordet βαπτιζειν forstodes af alle hans Disciple; hvad Tillægget εἰς ὀνομα &c. derimod angaar, saa antage de, at dette blot skal forklare, hvad christelig Daab er, og at det altsaa er overladt til Enhvers Frihed, om man vil bruge nogen Formel eller ikke, at den vel kunde være Gjenstand for kirkelig Anordning, forat undgaa Vilkaarlighed, men dog ikke bør betragtes som et guddommeligt for alle Tider gjældende Bud, der var konstitutivt for Daaben og ikke blot deklarativt angaaende dennes Væsen. De formene ogsaa, at der i den første Tid ikke gaves nogen saadan bestemt Formel, og foruden hine fornævnte Steder, hvor der tales om Daab til Christus, har man især beraabt sig paa 1 Cor. 1, 13 flg. og troet heri at finde Grund for sin Mening; thi havde det været en almindelig gjældende Norm, kunde Paulus aldrig have frygtet for, at Nogen skulde beskylde ham for at døbe i sit Navn, dette kunde blot faa Skin af Sandsynlighed, naar Handlingen plejede at foretages snart med en, snart med en anden Formel, eller endog undertiden — om det saa faldt sig — i Taushed. Man kan dog meget mere anvende den Vegt, Paulus lægger paa at døbes i Ens Navn, som et Bevis paa, at et saadant nævntes, og allerede det, at han tænkte sig saadanne Indvendinger, maatte overbevise om Nødvendigheden af at nævne Navnet, for at betegne Daaben, der jo dengang ikke var en i sit Slags enestaaende Handling; thi der gaves mangeslags Lustrationer, og deriblandt ogsaa ganske lignende i Udførelsen. Dersom Alt var taust, kunde han heller ikke finde en Grund for, at de ikke kunde gjøre ham Beskyldningen at døbe i sit Navn deri, at han ej selv døbte, thi naar Intet nævntes, kunde hans Disciple godt døbe i hans Navn, og det samme vilde kunne finde Sted, dersom der ikke brugtes en bestemt Formel. Den Vegt, som Paulus i V. 13 og 15 lægger paa Ordet ὀνομα,

tyder ogsaa paa, at just dette er nævnt. Idet han spørger: „Er Paulus korsfæstet for Eder“, er Svaret naturligvis: „Nej, men Christus“. Paa samme Maade maa ved Spørgsmaalet: „Ere I døbte til Pauli Navn“, Svaret tænkes at blive: „Nej, til Christi“, og idet han i V. 15 glæder sig over, at Ingen kan sige, at han har døbt Nogen til sit Navn, forudsætter han, at Navn er nævnt, og at hans Daab af Crispus og Gajus har været saa aabenbar, at Ingen kunde beskylde ham for at have nævnt sit eget. Der ere ogsaa Flere, som have indseet det Fattige og Meningsløse i en saadan, enten i Taushed foretagen eller for Udførerens Vilkaarlighed prisgiven Handling, og de have derfor paastaaet, at Daaben stedse var sat i Forbindelse med en Bekjendelse og derpaa efterfulgte denne som en Daab paa den eller ifølge den, idet man har beraabt sig paa, hvad der fortælles i Act. 8, 36—38 om den æthiopiske Kammersvend. Man har paa denne Maade troet baade at fastholde det Væsentlige ved en christelig Daab og tillige at befri Handlingen fra den Tvang, som man har frygtet for en saadan engang for alle bestemt Form skulde paalægge, især naar man ansaa dens ordlydende Brug for noget Væsentligt. Denne Mening har været gunstigt optaget endogsaa af lutherske Theologer, og det meget tidligt, f. Ex. af Brentius. Man paaberaaber sig Fortællingen i Act. 8, 36 flg. Denne viser, hvilken Betydning Daaben tillægges; i det korte Samvære finder Philip den vigtig nok til at omtales som fornøden for at indgaa i Christi Rige. At den har været omtalt, kan man se af Kammersvendens Forlangende at blive døbt. Ligeledes sees, at Philip har fremstillet den som en Daab til Jesus Christus, Guds Søn, og som indstiftet for dem, der bekjende Troen paa ham; thi da han siger: „Dersom du tror, maa det ske“, svarer Kammersvenden strax: „Jeg tror, at Jesus Christus er Guds Søn“, hvilket viser, at Daaben er sagt ham at være Christus til; men da blev Navnet vistnok ogsaa nævnt for at

adskille den, navnligen fra den johanneiske Daab; men fandt man det nødvendigt, at Navn udsagdes, da er det ligetil, at man maatte bruge den Form, som Frelseren anviser, idet han betegner sin Daab og den Maade, hvorpaa den skal ske. At Daab dengang var til Noget, og dette blev nævnt; den johanneiske var εἰς μετανοιαν, εἰς τον ἐρχομενον, og det blev vist udtalt; den christelige var εἰς ὀνομα &c., og det blev sikkert nævnt; thi det var jo i Ordet begges Forskjel laa, i Udførelsen vare de lige. Naar Paulus i Act. 19, 1 figg. vil betegne Forskjellen mellem begge Slags Daab, saa gjør han opmærksom paa (V. 4.), hvad Johannes sagde, nemlig at den var til den Kommende, og da den Kommende var Christus Jesus, saa var dette ogsaa en Daab til ham; men dog gjøres der Adskillelse, thi i V. 5 siges, at de bleve døbte til den Herres Jesu Navn. Det Væsentlige altsaa laa i Navnets Nævnelse, derved betegnedes den essentielle Forskjel. Man kan saaledes nok paastaa, at Formelen fremtræder ikke alene ikke uden Værd, men ogsaa som i sig betegnende, af hvad Art Handlingen er; men betragtedes Sagen saaledes, da maa jo Jesu Ord i Matth. 28, 19. indeholde en Betegning af de Navne, som skulde bruges ved hans Daab, og saaledes ogsaa en Befaling at bruge dem, og tillige maatte Apostlerne just opfatte Frelserens Ord paa denne Maade; thi deri laa Udtrykket for dens Forskjel fra andre Daabshandlinger. Naar altsaa den christne Kirke lægger en saadan Vegt paa Formen, paa Ordets Nævnelse, da er den i sin fulde Ret og staar paa Skriftens Grundvold. Og saameget mere har den her al Opfordring til at være paaholdende, som der ogsaa med Hensyn til Daabsordene gjør sig gjældende de samme overfladiske og spiritualistiske Meninger, som med Hensyn til Materien — Vandet, (de have begge samme Grund, egen Visdom); man vil udviske den faste Form og henviser til det Indre, det Aandelige paa kvækerisk Vis; dette skulde være det egentlige Væsen, medens

det andet var tomt eller blot Hylsteret. Men Sagen er, at Gud har henvist os til at gribe det Aandelige i Formen, i det ydre Middel. Man kan vel sige, det Udvortes formaar Intet, og anføre Luc. 17, 20. 1 Cor. 4, 20., men her er det Udvortes givet ved en Guds Befaling, og for dette have vi uden Selvvished at bøje os, at holde os til disse Midler, end mindre forlade dem for at opfinde andre.

Forøvrigt er Kirkehistorien rig paa Meninger og kasuistiske Spørgsmaal i denne Sag, men Kirken har holdt sig fast til baade det synlige Middel og hørbare Ord og bøjet sig under begge, fordi de stamme fra den Gud, som den tjener. Paa den anden Side gives der med Fastholdelsen af Formelen „Faders, Søns og Helligaands Navn" Forskjel nok, som er kommen tilsyne, men vi ville af den store Mængde kun gjøre opmærksom paa Forskjellen mellem den vestlige — romerske og protestantiske — Kirke og den græske, idet hin bruger første og anden Person: „Jeg døber dig", og denne næsten almindeligt den tredje Person: „Denne døbes". Naar der til Bedste for den orientalske Kirkes Brug anføres, at derved Sakramentets Objektivitet mere fremtræder, idet den Døbendes Person træder tilbage, saa er dette kun sandt i en vis Grad; thi egentlig bestaar det Objektive ikke i Personen, men i selve Handlingen, og denne bliver den samme, ja den kan endog siges klarere at fremtræde gjennem Individet, der dog blot bliver Naadens Verktøj. Guds Indstiftelser behøve ikke saadanne Midler for at bevare sin Objektivitet, ligesaalidt som menneskelig Visdom for selv at være vise (1 Cor. 2, 1 figg.) eller anselige Midler for at virke desto kraftigere — der benyttes i Daaben det simple Middel Vand —; deres Objektivitet er ikke af en saa skrøbelig Art, at man behøver at omgaaes saa varligt med den. Gud vil endogsaa have Menneskene som sine Værktøj og Redskaber; hans objektive Goder fortabe sig ikke, men fremhæves ved Redskabets Svaghed; naar jeg er

skrøbelig, siger Paulus, er Gud mægtig; han viser sig mægtig i Svagheden; derfor vil Gud ogsaa, at Redskabet skal fremtræde og vise sig som Redskab, vise sig som det skrøbelige Middel, Herren er saa naadig at betjene sig af; man søge ikke at skjule dette, lader Alt være aabenbart, lader os ogsaa sige og bekjende, at Gud betjener sig af os. De vestlige Kirker have sikkerligen vist en større Tillid og Frimodighed, sømmeligt for den benaadede Christen, som ved, hvad Gud virker i ham, — ved ikke at tage i Betænkning at lade Personligheden træde frem som udførende Guds Verk, — thi Gud bruger mangeslags Verktøj, — og ved ikke at frygte for at udtale det, medens den græske Kirkes Brug røber en Ængstelighed og slavisk Frygt, som ogsaa i andre Retninger aabenbarer sig hos den, f. Ex. i Fastholdelsen af Neddypning som noget Væsentligt. Den vestlige Kirke viser dette ogsaa ved andre gudstjenstlige Handlinger, saaledes ved Absolutionen, hvor Præsten taler i Guds Navn. Saa var ogsaa i det gamle Testamente Tilfældet med Profeterne; Gud selv taler endog ofte gjennem dem i første Person. Hvad vor lutherske Kirke angaar, da lægger Luther det rette Begreb i Formen „jeg døber", idet han siger, at Gud døber ved vor Haand og derved ligesom selv fremtræder og helliger Vandet. Ogsaa Calvin udtrykker sig paa samme Maade, naar han siger: „Sacramentum non ex ejus manu æstimandum, a qvo administratur, sed velut ex ipsa Dei manu".

§ 2.

Daabens Kraft.

I det Foregaaende have vi søgt at belyse Daabens væsentlige Beskaffenhed som noget Ydre, som en Guds Indstiftelse; men den har et Indhold, og dette kalde vi dens Kraft. I denne Handling har Gud nedlagt en indre Fylde, som betinger dens Virksomhed og er svarende til den Hensigt, hvori

den er indstiftet. Dette Indhold, denne Kraft har den ved og i Guds Ord, og den beror alene paa dette Ord. Gud virker i Daaben, og denne hans Gjerning er dens Kraft og maa betragtes uden Hensyn til, hvorledes den optages af Menneskene, og af hvad Beskaffenhed de ere, som udføre den. Det kunde vel synes, at, naar der er Tale om Kraften, kan ej heller Følgen, hvad den bevirker, sættes ud af Betragtning, og det skal den heller ikke, men begge maa ikke blandes sammen. Siger man, at der ikke kan være Tale om Kraft eller Virksomhed, som ingen Følge har, saa mener jeg, at Erfaring dog viser en Mængde af Exempler herpaa. Der indvendes, at denne Erfaring blot er tilstede, hvor Kraften i og for sig er noget Synligt, eller dog Noget, som er Gjenstand for Opfattelse, og at man da kan undersøge Grunden til at Intet ved den bevirkes, men i Daaben er det anderledes; der maa Kraften ej blot aabenbares, men kan endog ikke kjendes uden af Virkningen, hvor ingen saadan er, kan der ikke tales om Kraft. Man tager dog fejl; thi i Guds Ord er talt om Daabens Kraft, der er udsagt, hvad der ligger i den, og dette kan dog som noget rent Objektivt betragtes i og for sig i Ordets Lys. Der er jo Tale om en Guds Gjerning; der siges, at denne er uafhængig af Mennesket og dets Gjerninger, og har sin ene Grund i Guds Barmhjertighed (Tit. 3, 5.). Af Guds eget Ord lære vi om denne hans Indstiftelse, at den gjør til Christi Discipel, betinger Aandens Gave, aftoer Synden, betinger en god Samvittighed, forener paa det Nøjeste med Jesus og gjør delagtig i hans Liv og Gjerning. Ja, siger man, saa taler Guds Ord, og det er vist og sandt, men alt dette finder blot da Sted, naar Mennesket har det rette Sind, naar det tror. Er nu dette saaledes at forstaa, at, naar denne Faktor mangler, saa er Daaben uden Værd, saa er den, for at bruge et anabaptistisk Udtryk fra Reformationens Tid, kun en Haandfuld Vand, uden Nytte. De, som binde Daa-

bens Kraft til Menneskets Tilstand og Modtagelighed, vilde vel afvise en saadan Slutning med Indignation og paastaa, at de i Daaben nok antage et kraftigt Indhold, men at dette ikke er tilstede for det Menneske, som mangler det rette Sind. Dette kraftige Indhold maatte da ligge deri, at Daaben er et Symbol og har Symbolets opvækkende og styrkende, undervisende og klargjørende Kraft, der er forsaavidt uafhængig af Virkningen, som den er der, om end ikke Mennesket paaskjønner den; ligesom Sandheden bliver den samme og dens Kraft ogsaa, om den end ikke erkjendes og skattes. Tabet bliver paa dens Side, der uskjønsomt og utaknemmeligt lukker sit Indre derfor. Ifølge heraf skulde Daaben have Ordets Kraft, og være saameget kraftigere, som den er et synligt Ord, der afbilder og levende fremstiller, hvad Ordet indeholder. Dens Virken er altsaa af samme Art og bestaar ikke i, at den i og for sig giver Noget, men deri, at den bringer Evangeliets Fylde, Fremstillingen af dets Naadesforanstaltninger hen til Menneskesjælen som Noget den tilhørende, og siger: tag det, det er dit; den er saaledes indrettet for at gjøre et desto stærkere Indtryk og bevæge til Annammelse. Annammes den nu med troende Sind, da har og ejer Mennesket ogsaa Gaven, ligesom han vilde have havt den, om han havde aabnet sit Hjerte for den blotte Forkyndelse af Ordet; thi i dette ligger i ethvert Fald Gaven. Daaben blev altsaa et af Gud anordnet Middel for desto mægtigere at paavirke Menneskene og bevæge dem til at give hans Naade Rum hos sig; deri laa dens Kraft; denne kunde forøges ved Tanken om Guds Godhed og Omhu, ved vækkende Omstændigheder, hvorunder man sørgede for at udføre den, ved oftere Henvisninger til den, ved at sætte den i passende Forhold til andre Opmuntrings- eller Oplysnings-Midler o. s. v., men hvad der dog blev det Væsentlige, var Annammelsen, den troende Brug; var denne ikke tilstede, da havde Daaben ingen Kraft,

havde Intet givet, havde vel ligesom enhver Forkyndelse gjort et Tilbud, fremlagt et Gode, men havde været unyttig. Saaledes argumenterer man, og man kan ogsaa med denne Mening om Daaben forherlige dens Kraft, tale derom i store Ord, fremstille den som et af Gud indrettet Middel for at sætte Menneskene i en aandelig Rapport til sig og drage dem ind i sine Naadesforanstaltninger, lægge disse frem og gjøre dem tilgjængelige, og dog dermed ikke mene noget Andet og Mere, end at den væsentligen er et Symbol med Symbolets Evne til baade levende at repræsentere, hvad Ordet lærer, og lægge det nær for den Modtagende, virke bevægende og opmuntrende paa ham. Derimod kan der ved en saadan Anskuelse ikke være Tale om en væsentlig Gave, nedlagt i Daaben, uafhængig af al Modtagelighed, en Gave, der altid beholder sit Værd og har sit egentlige Liv og sin Virken som en Guds Gjerning i dens Indre, der modtager det ydre Tegn; man kan nok tale om en Guds Gjerning, men denne holder sig indenfor Omsorgen for ved Daabens Indretning at gjøre Mennesket villigere.

Den hellige Skrift taler om en Daabens Kraft uden Hensyn til Mennesket. Det er ikke dens Tendents at tvinge frie Væsener og tilintetgjøre Friheden. Der er i den noget Udvortes og noget Indvortes, og begge ere ved Guds Ord saaledes sammenknyttede til Et, at dette er tilstede der, hvor hint er; thi de ere ved Guds i Ordet bekjendtgjorte Gjerning dannede til en Enhed, og Indholdet er der, hvor det Ydre i sine væsentlige Dele er tilstede. Men, siger man, dette Indvortes, dette Indhold maa annammes, og Betingelserne for dettes Annammelse ere andre, end for Annammelsen af det Udvortes; deraf følger nu, at de begge ikke ere knyttede saaledes til hinanden, at de ere Et. Jeg tror dog, at saadanne Slutninger ere urigtige. Man siger, saa og saa er det, og derfor kan ikke Gud have gjort det paa den Maade; men man maa gaa en anden Vej, man skal først undersøge, hvad Gud har gjort, og

paa dette Fundament grunde sin Undersøgelse. Man maa vel erkjende, at Gud dog har det i sin Magt paa mange Maader at bringe til Sjælen uafhængigt af Mennesket og dets fri Vilje en Kraft, det vil sige Betingelsen for en Virksomhed fra Menneskets Side, og at denne kan vedblive at være tilrede der uden at paaskjønnes, erkjendes, benyttes og udbyttes. Der kan dog vel ikke benegtes, at Gud har Magt til at nedlægge hos Mennesket en stor aandelig Skat, der vedbliver hos ham, om han end lader den ligge uvirksom. Naar man taler om, hvad Sjælen kan erholde skjenket og saaledes besidde, saa er det Et; naar der tales om, hvad Sjælen ifølge sin Frihed vil bruge eller ikke, saa er det noget Andet. Den hellige Skrift lærer os, at Gud har knyttet en stor aandelig Gave til et ydre Middel, og vi maa bøje os derfor og tro, at Gaven er der, hvor Middelet er. Man bør betænke, at hvad Gud har forenet, det tør ikke Menneskene adskille, om det ogsaa kan forekomme at være stor Forskjel mellem den ydre Delagtighed i Midlet og Sjælens Annammelse af Gaven. Det kan dog alligevel være ordnet saaledes, at just i Midlet og kun deri ligger den nødvendige Betingelse for en saadan Annammelse. Dette er en Guds Gjerning, og som saadan er den opløftet over al den Vexel og uberørt af al den Omskiften, der finder Sted i menneskelige Forholde, Meninger eller Virksomheder. Saaledes er der i Christi Død en Forsoningskraft, som strækker sig til Alle; de ere alle forløste i ham, de ere i ham objektivt komne ud af Syndens og Dødens Stand, og dog blive desværre Mange fordømte af dem, som Christus har igjenløst, ialfald ligger der i hans Død ingen Umulighed derimod. Kraften er ikke saadan, at den gjør det umuligt for Menneskene at negte den Herre, som dem kjøbte, og derfor ville de ogsaa fremdeles trods Forløsningen kunne føre over sig selv en hastig Fordærvelse, en evig Fortabelse fra Herrens Ansigt.

Naar der er Tale om Daaben og dens Kraft, da fremstilles denne i den hellige Skrift ingenlunde som et Symbol og med dettes Virkemaade, hvilket vi tro i denne Afhandlings første Afsnit at have vist. Den er ikke blot et saadant Tegn, som Gud har udrustet med sine Løfter for at opmuntre, bevæge, styrke, forvisse og i det Hele fremme Belivelsesmidler til et Liv efter ham, til en ganske forandret Livsorden, til en Gjenfødelse, grundet paa og fremgaaende fra den kraftige Bevægelse af Vilje og Følelse, som et saadant Tegn var saa skikket til at fremkalde og gjøre virksom formedelst den guddommelige Kjærlighed og Naade, som de dertil knyttede Naadestilbud og Forsikringer aabenbarede. Daaben kan vistnok ogsaa være os vigtig fra denne Side betragtet, men efter Guds Ord er den noget Mere; der siges, at den er dette nye Livs Bevirker, dets Fundament, dets levende Betingelse, nødvendige conditio sine qva non; thi var den ikke mere end ovenfor sagt, da kom Alt an paa Menneskets Viljeskraft, medens dog Alt maa udgaa fra Gud; med ham kan Mennesket ikke engang samvirke, det maa først modtage hans Gave. Der er sagt, at Skriftens Skildring af Daabens Kraft sigter til dens normale Bestemmelse, hvad den ifølge den guddommelige Indstiftelse skulde være. Naar der saaledes tillægges den Meddelelsen af Aandens Gave, Renselse af Samvittigheden, Indlemmelse i Christi Samfund og Delagtighed i ham o. s. v., da menes, hvad den oprindeligt er bestemt til, og hvad den ogsaa bevirker, naar Menneskene tro. Naar altsaa Mennesket ikke tror, hvad er da Daaben, er den da uden Kraft? Da maatte denne jo være afhængig af Menneskets Tro og ikke af Guds Indstiftelse? Med Hensyn paa dens Virksomhed til at gjøre salig, saa er det vistnok saa, at den ikke kan bevirke Salighed, uden at Troen kommer til (Marc. 16, 16.); men dette vedkommer ikke det Indhold, som Gud har nedlagt i den, dens Kraft, men derimod dens Hensigt, det Øjemed

hvori Gud naadigen har meddelt den sit Indhold. Guds gode Gave kommer i Daaben, men den maa annammes, for at Hensigten med den kan blive opnaaet. Dersom Modstand finder Sted i Vantro, i Egenretfærdighed, Vankundighed eller formedelst en af de mangfoldige Aarsager, som Menneskets Syndighed kan foranledige, da opnaaes naturligvis ikke Hensigten, Daaben hverken frelser eller bringer i levende Samfund med Christo eller gjør salig. Men paa den anden Side siger dog ogsaa Gud i sit Ord, at Daaben frelser, forener med Christo, aftoer o. s. v., og han taler ikke om Tro, om nogen Betingelse fra Menneskets Side, men om hvad han selv gjør. Skulde her blot være Tale om Daabens Hensigt, da vilde den virke omtrent paa samme Maade som indtrængende Tale, gunstige Livsomstændigheder, Livets Førelser, og end mere selve Guds Ords Virken, — alle hine Potenser i Menneskelivet, som kunde frembringe et Omslag i dettes Indre og Ydre. Vil man sige, at det ikke er saaledes at forstaa, at Daaben nok har sit Indhold, sin Kraft, men at denne ikke er tilstede for det Menneske, som ikke annammer den i Tro, skjønt heller ikke Vantroen tilintetgjør Kraften i og for sig, saa har man med det samme udtrykt, at denne maa være der, uafhængig af Troen, og saaledes tror jeg ogsaa, at den maa betragtes. Derfor maa den i Undersøgelsen holdes uafhængig af dens Virkning eller dens Hensigts Opnaaelse. Guds Virken beror paa hans Bestemmelse engang for alle. Dersom den kunde afbrydes eller tilintetgjøres af menneskelig Tro eller Vantro, da maatte Daaben gjentages, hvergang der fandt en Omvendelse Sted; men dette har dog Kirken stedse benegtet, en „reiteratio baptismi“ har altid været anseet for utilladt, fordi naturligvis den guddommelige Virksomhed er uafhængig af menneskeligt Arbejde eller Forhold. Derfor, naar der i den hellige Skrift tales om, hvad Daaben virker, da tales der ikke blot om dens Bestemmelse, men om hvad den virkelig udretter, at altsaa Frelse,

Renselse, Samfund med Christo &c. virkelig ligger i den hverken som en Betydning eller som en blot Hensigt, men som en virkelig Kraft. Men nu kommer man med den aartusindlange Erfaring; Daaben har været, og dog — hvilken Synd og Ondskab, Affald, Vantro og Forhærdelse. Den er modtagen ligefra den tidligste Barnealder, hvor endnu ikke Synden har faaet Form, hvor den altsaa har havt Tid til at gribe Livet fra dets første Begyndelse, til at anvende sin skabende Magt, førend der endnu var dannet nogen Modstand, og dog — hvilket Udseende, hvilket sørgeligt Syndens og Dødens Liv fører ikke alligevel den Døbte. Allerede fra den tidligste Alder ser man, at Synden begynder at ytre sig, og i mange Naturer endog med stor Magt. Dette viser dog klart, at den Døbte hverken er renset, indlemmet i Christo eller gjenfødt, og siger man, at Daaben virker dette i ham, gjør man den til en Syndens Tjener og bereder den Ulykkelige en sikrere Fordømmelse ved at holde ham oppe med en falsk Trøst og skjule Døden og Fordærvelsen for hans Blik med en saadan løgnagtig Lære. Dog lader os ikke fare for ivrigt afsted, men holde os til Spørgsmaalet, hvad dette viser, og ikke slutte mere deraf, end sluttes kan. Jeg mener, det viser, at Daaben ikke tilintetgjør Synden og Syndigheden hos Mennesket, at den ikke optræder med en saadan skabende Magt til at forandre Menneskets Natur, at den ikke ophæver og udsletter Synden („tollit et delet peccatum"), saaat et ganske forandret Væsen træder ud af dens Bad. Den paapegede Erfaring tjener ogsaa til at vise, at Daaben heller ikke nedlægger ligesom en Spire, der lidt efter lidt maa udvikle sig til den Form, som ligger skjult i den, en Spire, som vel kan undertrykkes, hindres eller standses i sin Udvikling, men dog efterhaanden maa gjøre sig gjældende og tilsidst udfolde sin iboende Herlighed, eller med et andet Udtryk, Erfaringen viser, at der ikke ved Daaben nedlægges en saadan Kraft, at

den Døbte allerede her i Livet kan udrydde Synden hos sig og virkelig blive retfærdig. Det er et meget yndet Udtryk at tale om Daabens Kraft som en Spire, men man kan ved Brugen af et saadant Ord uden nøjere Forklaring let foraarsage Forvildelse. I Ordet ligger nærmest betegnet en Nødvendighed, et Maa. Spiren indeslutter Udviklingen i sig, og paa det aandelige Gebet vilde der altsaa blive en Determination, hvorved Friheden ophæves, det være nu, at denne Determineren fremgik af en til Sjælen meddelt tvingende Gave eller ved et fra Gud fremgaaet uimodstaaeligt virkende Kald, som Mennesket altsaa maatte følge; i begge Tilfælde har vor Kirke søgt at udestænge en saadan Vildfarelse fra sig, idet den i Aug. conf. fordømmer dem, som paastaa, at de, der engang ere retfærdiggjorte, ikke kunne miste den Helligaand. Den hellige Skrift vilde i saa Fald ikke indeholdt saamange Advarsler og Trudsler; Steder, som Ebr. 6, 4 flg. 10, 26., stride derimod, endvidere Lærdommen om Naadens Almindelighed. Der kan saaledes ikke være Tale om at tillægge Daaben en Kraft, hvoraf Livet maa udvikle sig, og saaledes beskriver ej heller Skriften den, ligesom vi i første Afsnit tro at have vist. Imidlertid er Ordet Spire brugt af dem, som tilstaa dette, og det kan være, at det ogsaa i denne Afhandling vil blive brugt, men da kun for deri at have en kort Betegning paa, hvad der kan udvikle sig, fordi de fornødne Betingelser ere bragte tilveje. Disse udgjøre Daabens Indhold eller dens Kraft, men skulle de paa den anden Side opnaa den Hensigt, hvorfor Gud har nedlagt dem i Daaben, nemlig at frembringe et nyt Menneske, en ny Skabning, da maa dertil komme, at Mennesket giver Naaden Rum, ophører med sin Modstand. Hvilke nu hine Betingelser ere, det beskriver den hellige Skrift, idet Daaben siges at være et Gjenfødelsens Bad, frelsende, rensende o. s. v., hvorved jo klarligen antydes, at dette — Gjenfødelse, Renselse, Frelse — maa ligge i den og skjenkes

til den, som døbes. Men naar nu disse Gaver ikke vise sig? Ja, derfor maa der ogsaa skjelnes mellem, hvad der er nedlagt i Daaben som en Betingelse, hvad Gud har bundet til den, og hvorledes Mennesket, som erholder Gaven, i sin Frihed kan forholde sig. Man kan ikke være tvivlsom for at kalde det en Kraft, om den end ofte ikke viser sig; thi Alt, hvad Gud giver, har Kraft; men desværre ogsaa Synden er en Kraft, det Onde er ikke et blot Skin, som er for at ophæves, men det er reelt, danner ikke en blot tilsyneladende, men en virkelig Modsætning til Gud og det Gode, og den skal overvindes gjennem Kamp, den skal brydes og knækkes, og dertil tiltrænges en Kraft fra Gud. Vor Herres og Frelsers Kamp mod Synden i Lidelse og Død var ikke et blot Spil, det var Alvor. Guds Frelse er et Faktum, en virkelig Kjendsgjerning; thi der var et Faktum, en Kjendsgjerning, som skulde besejres og hvis Følger skulde ophæves, derfor tiltrænges ogsaa en Gjerning, en vedblivende Virksomhed i bestemt Frelsegjerning fra Gud for at besejre Modstanden og plante Livskraft i hvert enkelt syndigt Menneske; thi dette er ikke blot svagt og udygtigt til det Gode, men det er desværre mægtigt og stærkt i det Onde. Synden virker med Kraft i dets fordærvede Natur.

Man siger, Frelsen er engang skeet, og det objektivt og for Alle, nu ligger den Enkeltes Frelse i Guds paa Frelsens Faktum grundede Løfte, i hans Ord; vi ere frelste i Ordet, og deri ligger tillige Daabens Kraft, fordi den indeslutter i sig et guddommeligt Løfte; den er derfor ogsaa et Vandbad i Ordet. Ja, det er vistnok saa, at Daabens Kraft ligger i Ordet, thi naar Gud siger, det er saa, da er det. Vi komme senere til at omhandle Guds Ords Forhold til Guds Virken, her ville vi blot bemærke, at der er Forskjel paa, hvorledes Guds Ord udtrykker sig. Det kan være paræ̀netisk, opmuntrende, formanende, belærende, advarende, trøstende; da

er det moralskt virkende, henvender sig til Menneskene ligesom fra menneskeligt Stade, som en anden Lærer, kun naturligvis paa en langt fuldkomnere, med Hensigten passende og til dennes Opnaaelse langt mere virkende Maade, fordi det er talt af ham, den vise Hjertekjender. Det kan ogsaa fremtræde udsigende Noget, sigende, at Noget er; taler det nu saaledes om Menneskets Natur eller om nogen anden Ting, f. Ex. at alle Mennesker ere Syndere, at al Skabningen har en Forlængsel efter noget Fuldkomnere, da sige vi, at det maa være saa, fordi Gud har sagt det, at det er sandt, altsaa stemmende med de virkelige Forhold, fordi det er talt af ham, den Alvidende, for hvem Alt ligger afdækket. Pauli Udsagn om Jødernes Totalomvendelse (Rom. 11, 25.) og i det Hele alle Spaadomme høre under denne Kategori. Der ere andre Udsagn, hvori Gud siger, at Noget skal være, altsaa gjennem sit Ord udretter eller indstifter Noget, siger, at det er, ikke som en Sandhed, som forhen var, og nu kun bekjendtgjøres, men at det nu skal blive til og være; da er Guds Ord skabende, og vi tro, det er som sagt, fordi det er talt af ham, den Almægtige, for hvem Intet er umuligt, som taler, og det sker, som byder, og det staar der. Herhen høre Jesu Ord, naar han siger om Brødet: det er mit Legeme, og naar han betegner Vinen som sit Blod; herhen ogsaa Udsagnene om Daaben; der udsiges ikke en blot Sandhed, som naar han taler om Ægtefolk, at de to ere Eet, eet Kjød; han indretter derimod Noget ved sit almægtige Ord og binder en Naadegave til det ydre Middel. Det var ikke saaledes før, men han, den Almægtige gjør det saa. Nu siger Frelseren — Guds Søn — at Menneskene alene gjenfødes ved Vand og Aand, at til Salighed er Daab fornøden, at Daab i den treenige Guds Navn maa til for at blive hans Discipel; derved er ikke aabenbaret et forhen tilværende, men ukjendt Forhold, derimod er et saadant stiftet ved hans Almagtsord. Han havde med

Indstiftelsen vistnok et Øjemed; han tilsigtede Salighed, som bliver den tildel, der annammer Gaven; men Indstiftelsen selv, hvori en Gudsgjerning er virksom gjennem det ydre Middel, er uafhængig deraf. Naar Apostlerne tale om Daaben, saa er deres Ord beskrivende det, som er, som staar der som noget Objektivt, noget Tilværende, og deres Ord ere belærende til ret Opfattelse af Frelserens Udsagn og til at forskaffe en klarere Erkjendelse af Daabens Væsen, Kraft og Betydning for det christelige Liv. Frelseren betegner Daaben som gjenfødende, som fornøden til Salighed, som nødvendig, naar hans Ord har slaaet an, bragt Nogen til at aabne sit Hjerte for ham til Tro, f. Ex. Kammersvenden, som nødvendig da, for at denne Tro kan blive levende og kraftig, og for at Belærelse om hans Vilje med nogen Livsfrugt kan finde Sted (Matth. 28, 19.). Det er saaledes klart, at Daaben har et Indhold, at en Kraft, som kaldes gjenfødende, saliggjørende o. s. v. er nedlagt i den; denne maa vel have et Objekt o: Nogen, som gjenfødes, saliggjøres &c., og da dette er et frit Væsen, saa har det i sin Magt at gjøre Guds Virken paa sig til Intet; men denne Virken er dog noget for sig Bestaaende, knyttet til en ydre Gjerning, og derfor maa man, naar Talen er om den, ikke tage Hensyn til Objektet, men til Subjektet, og dette er Gud. Han har nedlagt i Daaben Betingelsen for Gjenfødelse, Forening med Gud, Delagtighed i hans Samfunds Goder; og da der er Modstand, som skal besejres, maa denne Betingelse være en Kraft, noget Virksomt, der er tilstede i og for sig, uanseet at Objektet, det fri Væsen, kan gjøre den uden Nytte for sig og vedblivende forhærde sig mod dens Virksomhed; den maa derfor ogsaa betragtes i og for sig.

Man siger: Gud er Stifteren, men hvem virker? taler Guds Ord derom? Ja vistnok; den, som virker i Daaben og er tilstede i den, er den Samme, som har modtaget Omsorgen for den forløste Menneskeslægt for at gjøre den delagtig i

Guds forløsende Naade, som har sin Gjerning til at kalde, oplyse, helliggjøre og opholde, den Helligaand, den lovede og sendte Talsmand. Frelseren taler om Vand og Aand, og hvad hans Ord betyder, lære vi klart nok af Act. 2, 38. Tit. 3, 5. Altsaa Gaven, som Vandbadet bringer, er Aanden, den Døbte kommer i Forbindelse med Guds Aand; denne griber fat paa ham og begynder sit Arbejde i ham; han bliver Gjenstand for Guds Aands særegne Virken. Naar vi tale om Guds Aands Væren i Mennesket formedelst Daaben, kunde det maaske være fornødent noget nøjere at udvikle vor Mening. At Guds Aand begynder sit Arbejde paa Mennesket ved Daaben, er vel Guds Ord os Borgen for; men der gjøres Indvending mod at bruge Ordet „i" om denne Virken, og hellere vælge Ordet „paa" som det rette. En Paavirkning af Aand paa Aand er forstaaelig; om end Mennesket modstaar, kan denne dog vedblive at ytre sig paa mange Maader, f. Ex. gjennem Samvittigheden. Imidlertid benytter dog Skriften det Udtryk, at Guds Aand er eller virker i Mennesket; den betegner derved ikke en blot Paavirkning, hvorved det dog væsentligt bliver Menneskets egne Kræfter det kommer an paa, idet disse derved sættes i Bevægelse, opvækkes, ledes og styres; derimod vil den udentvivl ved hint Udtryk betegne, at ogsaa Midlerne, Kræfterne til Virksomheden udgaar fra den samme Aandens Væren og Virken i Mennesket. Det er heller ikke dette, som benegtes, men man vil ikke have det brugt saaledes ganske i Almindelighed; thi man mener, at naar Skriften taler om Aandens Væren eller Bolig i Mennesket, da forstaaes dette om den Virksomhed, hvortil Mennesket overgiver sig, som altsaa opnaar sin Hensigt. Guds Aand fremtræder da gjenfødende og fornyende i Livets Virksomhed, og dette viser sig omvendt og helliget af ham; derimod kan han ikke siges at være i dem, som modstaa ham eller vedblive i deres Synder, om de ogsaa ere døbte. Der ere dog

Steder i den hellige Skrift, hvor der ganske i Almindelighed siges til de Christne, at Guds Aand er i dem, medens de med det samme revses for store Fejl, saaledes 1 Cor. 6, 18—19. 3, 16. 2 Cor. 6, 16. cfr. 1 Cor 1, 11. 3, 3. Dette skulde dog bringe til at tro, at de som Christne ɔ: døbte havde Aandens Gave, og at de vedbleve at have den ogsaa under deres Afvigelser, idet just Apostelen benytter denne Guds Aands Væren i dem som en Opmuntring til at vende tilbage fra deres onde Vej og som en Advarsel om det Ansvar, de paadrage sig ved deres Synd. Man indvender imidlertid, at der af saadanne Udsagn ikke maa slutte formeget, og at man maa tage i Betænkning Forholdene paa den Tid. Apostlen taler til Saadanne, som have bøjet deres Hjerte til Christus, og da han tillige taler om en objektiv Virksomhed fra Guds Side, kan han nok sige, at de have disse Gaver, hvorpaa deres hele Stilling hviler, og det om de ikke endnu ere udfoldede gjennem deres Liv til fuldstændig Frugt. Apostlerne og de øvrige Christendommens Forkyndere dengang kunde medrette forudsætte, at de, som vare døbte, og som altsaa vare traadte ud af Jødedom og Hedningedom til Christendommen, havde gjort dette Skridt oprigtigen; Forholdene da vare af den Art, at dette maatte antages om de Allerfleste. Det var vel saa, at der fandtes enkelte Exemplér paa det Modsatte, f. Ex. Simon Magus, ligesaa omtales Andre, der, engang Christne, havde lidt Skibbrud paa Troen (1 Tim. 1, 20. 2 Tim. 2, 17.), men det var Undtagelser. Christendommen havde dengang intet Lokkende at tilbyde uden sin indre Herlighed, den tiltalte derfor hovedsagelig den indre Sands. Vistnok se vi mange Spor af Menneskenes forvendte Natur; thi denne vedblev jo med sine Snarer og Anfegtelser. Jøden og Hedningen bragte over i Christi Kirke mange af sine Fordomme og Skjødesynder, som ikke saa snart lode sig undertrykke eller udrydde, og vi se mange Spor deraf i Apostlernes og især Pauli For-

maninger, Advarsler og Bebrejdelser. Dog havde de antaget Christendommen og vare den vist ogsaa af Hjertet hengivne, selv om de endnu trængte til mange Belærelser om Sandheden, Advarsler mod Syndens Besmittelse og Formaning til et rent, christeligt Liv. De erholde saadanne, og det med Skarphed og Alvor, men Apostlerne betragte dem alligevel som meddelagtige i det ny Liv, som Christi Kirke har i sig og meddeler fra sig, i den Kraft, som den bærer i sit Skjød, nedlagt deri af dens himmelske Stifter; derfor tale de saa ofte om en Guds Gjerning i dem, forudsætte denne optagen af de Christne og formane til dens trofastere Bevarelse, til dens fuldere Erkjendelse og Vurderen, til dens Bevisning i et den værdigt Liv. Guds Gjerning og Menneskenes Annammelse af den, dens Virksomhed i Livet, gaa i de hellige Forfatteres Fremstilling ofte i hinanden; de bruge samme Udtryk baade om Frugten og om Guds Gjerning som dens levende Grundkilde; saaledes naar de tale om Daaben, er den i og for sig en Gjenfødelse, og de Døbte i og for sig som saadanne ere gjenfødte; paa andre Steder bruges Fødsel af Gud, det ny Liv om denne Gjenfødelses Bevisning i Livet, dettes Overgivelse til den og dets Gjennemtrængelse deraf. Paa samme Maade er det Tilfældet med Skildringen af Aanden og dens Virksomhed, og saaledes kan det forstaaes, hvorledes Apostlerne kunne formane de Christne til at sky Horeri, fordi Guds Aand bor i dem; thi det maatte ellers synes, som om Guds Aands Boen i dem maatte holde dem langt borte fra en saadan Last, eller, dersom den Last boede i dem og de trængte til kraftigen at advares mod den, maatte dette antyde en saadan Svækkelse af deres christelige Liv, at der ikke kunde være Tale om nogen Aandens Væren i dem og kraftige Virken paa dem.

I den her fremførte Argumentation er der vistnok Adskilligt, som er rigtigt og beføjet, navnligen, naar der paavises, at i den hellige Skrift bruges om Guds Gjerning og dens

Frugt i Livet ofte de samme Udtryk. Man kunde vel tillige sige, at hvad der gjaldt dengang, kan ogsaa gjælde nu i mange Stykker; at det ogsaa nu maa være, efter de hellige Forfatteres Exempel, retmæssigt at betragte Guds Aand som værende i de Døbte, om disse end i mange Stykker vare fejlende og Syndere, og om den saaledes end ikke havde gjennemtrængt med sin Kraft deres hele Tænkemaade og Livsretning og bøjet den aldeles under Christi Lov; at de altsaa kunde siges at være just i deres Daab gjenfødte til et nyt Liv, om end ikke denne Gjenfødelse paa langt nær havde gjennemtrængt deres Sjæl og gjort deres Tanker, Følelser og Begjæringer til Christi lydige Tjenere, naar de kun ikke i Ubodfærdighed og Vantro havde aldeles brudt deres Pagt med ham. Men det er dog ikke heri Spørgsmaalets Væsen ligger, men Tingen er, hvorfor der tales saaledes, da der dog tales til Syndere, som maa advares for Horeri; hvorfor kan Apostelen sige til disse, at Guds Aand bor i dem. Vi tro, at dette just siges og kan siges, fordi Talen er om Guds Gjerning, om Kilden til og den levende Grundvold for Virksomheden, fordi Aanden, som vi i første Afsnit have vist, er Daabens Gave og derfor skjenkes i og med samme. For de hellige Forfattere forsvinder Menneskets Virksomhed, naar de tale om Guds; thi Menneskene formaa Intet i deres Saligheds Sag uden at staa imod; og Gud maa nedlade sig til dem, ja i dem, skulle de reddes; han maa begynde sin Virken og fortsætte den, selv om de modstaa; thi det er just Modstanden, som skal brydes. Dette er vor Kirkes Lære; allerede Luther sammenligner Menneskene med Stokke og Stene i Forhold til Gud, og Form. conc., idet den beraaber sig paa Luthers Ord, finder endog at maatte gaa videre, idet den siger, at Mennesket er saameget værre, som det gjør Modstand mod ham („recte etiam dici potest hominem non esse lapidem aut truncum; lapis enim aut truncus non reluctatur — — sicut homo deo

reluctatur —; hac in parte multo est deterior lapide aut trunco)". Modstanden maa knækkes gjennem Guds Aands Virken i Menneskene, og Adgangen til dem sker gjennem guddommelig Anordning ved Daaben; i den kommer han, og de blive Gjenstanden for hans Virksomhed paa en særegen Maade umiddelbart i og ved deres Daab; ved den træder han i Forbindelse med dem. Ligesom i Christi Forløsningsverk de ydre Betingelser, den ydre reale Mulighed, om jeg saa kan sige, for Menneskenes Forløsning er bleven til, saaledes er ved Daaben den indre Mulighed for dens Modtagelse og Virkning paa Menneskene bragt tilveje; alle de indre Livsbetingelser for en Forandring, alle det ny Livs Kræfter ere ligesom tilegnede dem og blevne deres; den hele Skat er given dem, og de kunne ikke længere undskylde sig med Umuligheden paa Grund af Syndens Magt i dem; der tiltrænges kun, at de overgive sig til Guds Aand, bøje sig af Hjertet hen til Naaden, ikke staa hans Virksomhed imod, men lade ham bryde Syndens Magt. Dette er den Helligaands Gjerning, uden hvem vi hverken kunne tro paa Christum eller komme til Christum, vor Herre; det er alt hans Gjerning, ikke noget, som fremgaar af vor egen Fornuft eller Styrke, og Daaben indeholder i sig Grunden til hans Gjerning i os; thi den bringer os Aandens Gave. Det er ikke godt at forklare Aandens Væren og Virken i Menneskesjælen, og hvorledes han kan være endog der, hvor han modstaaes, eller at betegne denne Virksomhed med adækvate Ord; man maa bruge saadanne, som i Almindelighed ogsaa betegne noget Andet. Guds Aands og hans Virksomheds Forhold til Sjælen, og hans vedblivende Væren og Virken ogsaa i den gjenstridige, kan ikke af Menneskene tilfulde fattes; vi faa i denne Henseende ligesom i alle andre give os Gud i Vold og tro hans Ord, følge Luthers Exempel i Anledning af Indstiftelsesordene i Alterens Sakramente: dette er mit Legeme; vi maa blive staaende fast

ved Guds Ord og sige: saa er det, ipse dixit. Det er os blot forklarligt, at en saadan Virksomhed tiltrænges, fordi vi ikke kunne frelses o: bemægtige os Frelsen ved os selv, af egen Styrke, og finde Daaben af Guds Naade anordnet for at skjenke os Kraften dertil, da Guds Aand er i og med den og ved den griber fat paa og begynder sit Arbeide med Mennesket.

Der er en Ting, som man vel bør overveje, naar Talen er om Daaben og Guds Aands Forhold til den og til den Døbte. Man kan vel sige, at dette er særegent og ejendommeligt, men man bør tage i Betænkning, at Guds Aands Væren i og Virken inden den christelige Kirke er særegen og af en anden Art, end hans Væren og Virken i det gamle Testamentes Dage eller endnu fremdeles udenfor Kirken. Guds Aands Virksomhed har ikke ophørt fra den Tid, da han svævede over Afgrundens Vande, medens Jorden var øde og tom; han virkede i det gamle Forbunds Fromme, og besjælede dem til at tale Guds Ord som Herrens Profeter; da var hans Virken forberedende. At han er anderledes tilstede i Christi Kirke og i dens Lemmer, er dog klart; vi holde os til Guds Ord. Her møder os først Joh. 7, 39., hvor der siges os, at Guds Aand ikke var der endnu, fordi Christus ikke var forherliget; ligeledes Frelserens Ord i hans sidste Samvær med Apostlerne, hvor han lover dem Talsmanden, den Helligaand; der sætter han ogsaa sin Død, sin Bortgang fra dem, som Betingelse for Aandens Komme (Joh. 16, 7.), da skulde de modtage ham, og han skulde blive evindelig hos dem (Joh. 15, 26.). Det er af Jesu Ord tydeligt, at de vilde modtage Noget, som de ikke forhen havde havt, og dette kalder han Sandhedens Aand; vi vide, at de modtoge den, og ikke de alene, men den blev i den Kirke, som den ved sit Komme grundede. Imidlertid tales der ogsaa om en Guds Aands Virken forhen; vi have nævnt det gamle Testamentes

Fromme; han virkede ogsaa i Johannes den Døber, som blev fyldt med Aanden allerede fra Moders Liv; og alligevel siger Frelseren, at den Mindste i hans Rige er større (Matth. 11, 11.). Vi kunne ikke tvivle om, at disse Ord sigte til, at der i hans Rige skulde være Noget tilstede og tilrede for dets Medlemmer, ved hvis Besiddelse de vilde adskilles fra dem, som stode paa det gamle Forbunds Stade, og det i en saa specifik Grad, at den Mindste og Ringeste i den ny Orden vilde være ophøjet over og større end den Fortrinligste og Bedste i hin Sfære. Det er klart, at dette sigter til den Aandens Gave, som han lover Disciplene i sin sidste Samtale med dem før sin Død, og som han allerede lang Tid forhen havde lovet dem (Matth. 10, 19—20.). Naar Frelseren, efterat Peter havde aflagt den skjønne Bekjendelse om ham, siger: Kjød og Blod have ikke aabenbaret dig dette, men min Fader, som er i Himmelen (Matth. 16, 17.), saa er ikke der naturligvis Tale om nogen særegen Virksomhed af Gud og hans Aand, saaledes som senere, og ej heller om en saaden Oplysning, som Guds Aand skulde senere give dem, idet han var med dem, lærte dem og mindede dem (Joh. 14, 26.); thi, kunde de have modtaget en saadan før, da er jo Betydningen af hint Løfte i høj Grad forringet, medens dog alt tyder paa, at deri ligger, at de skulde modtage noget Nyt, som forhen hverken var eller kunde være (Joh. 7, 39.). Jesu Ord i Matth. 16, 17. sigte derfor alene til en saadan Oplysning om Guds Vilje og Raadslag, som ogsaa i det gamle Forbund blev Mennesker tildel gjennem hans Aands Virksomhed paa dem. Naar Christus giver sine Disciple Magt til at gjøre Mirakler allerede, medens han levede (Matth. 10, 1. 8. Marc. 6, 13.), saa vedkom ikke dette, hvad Guds Aand særskilt skulde virke i dem (Luc. 10,20.), og vi se jo ogsaa ved Guds Gave Profeterne udrustede med en saadan Magt. Det staar altsaa fast, at den Aand, Jesus lover sine Disciple, er

i sin Virken væsentlig forskjellig fra den, som omtales forhen; at dens Meddelelse sker paa en anden Maade, allerede forhen særskilt spaaet om af Profeten som noget Nyt og som begrundende noget Nyt, og beskrevet som rigere, almindeligere, mere omfattende, og siden i sin Aabenbarelse ogsaa stadfæstet som saadant (Joel 3, 1 flg. Act. 2, 3 flg.); ligeledes at denne Aabenbarelse af Guds Aand staar i en saadan Forbindelse med Christi Gjerning, at han først efter denne Gjernings Fuldendelse kunde begynde sin Virken paa Menneskene; da skulde den komme, derom se vi allerede Johannes den Døber aflægge Vidnesbyrd, idet han taler om en Daab ved den Helligaand og Ild, som i dette Samfund skulde finde Sted. Tage vi nu med det Foregaaende for Øje Peters Ord i Act. 2, 38., og jævnføre dem med Tit. 3, 5., saa kunne vi ikke andet end deri finde klart fremstillet, at Daaben er det af Gud satte Middel, hvorved Gaven af Aanden, som Jesus lover, og hvis første Komme i Act. 2, 3 flgg. beskrives, bliver tildelt de Christne. Hermed stemmer Frelserens Ord i Joh. 3, 5., hermed ogsaa Pauli Udsagn i 1 Cor. 12, 13. om Daabens Forhold til den christne Kirke som kirkedannende, hvorom man overveje, hvad i denne Afhandlings første Afsnit er anført. Hvad Johannes den Døber udsiger om christelig Daab (Matth. 3, 11. Marc. 1, 8. Luc. 3, 16.), stadfæster dette, og vi kunne nu end bedre forstaa, hvorledes han om denne Aandens Meddelelse kunde bruge Udtrykket „Daab", fordi det nemlig var Bestemmelsen, at Aandens Komme skulde ved Guds Vilje og Anordning knyttes til Daaben.

Naar der spørges om, hvorledes denne Guds Aands Meddelelse foregaar, da belærer Guds hellige Ord os ikke derom; det beskriver, hvorledes den i Begyndelsen foregik paa en overordentlig og ligesom synlig Maade, og tilkjendegiver os, at det er Guds Anordning og Indretning, at den sker gjennem Vandet som et ydre Medium; men Herren har ikke nedladt

sig til nærmere at beskrive, paa hvilken Maade Guds Aand tager Bolig hos os. Imidlertid har den christelige Kirke søgt at anskueliggjøre sig dette, og vi skulle korteligen fremstille disse Forsøg, der især som naturligt angaa Guds Aands Forbindelse med det ydre Middel. Allerede Guds eget Ord binder Guds Aand i dens Virksomhed saaledes til Vandet, at dette kaldes et Gjenfødelsens Bad (Tit. 3, 5.) og fremstilles som i og for sig rensende (Eph. 5, 26.), og i disse Udsagn have de kirkelige Anskuelser sin Rod. Aandens Virken anskues gjennem Mediet, og Daaben benævnes fra den ældste Tid ὑδωρ, aqva; i Midlet gribes Aanden. Man dvælede ofte ved den Helligelse, Vandet havde faaet ved Jesu Daab, ja at denne just derfor fandt Sted; dette synes ialfald Ignatius i sit Brev til Eph. c. 18. at mene, naar han siger, at Jesus blev døbt „ἱνα τῳ παθει το ὑδωρ καθαριση" —, og Tertullian adv. Jud. c. 8 udtrykker noget lignende: „baptizato Christo, id est: sanctificante aqvas in suo baptismate, omnis plenitudo spiritualium retro charismatum in Christo cesserunt"; derved blev der et helligt Vand. Dermed var allerede Stødet givet til at finde i og med Vandet noget Højere og Aandeligt forenet; saaledes siger Ambrosius „de initiat. myster." (c. 4.), at „tres testes in baptismate unum sint: aqva, sangvis & spiritus", og viser derpaa, hvorledes alle Tre forenede danne Daabens Væsen. Augustin kalder dette Aandelige Guds Ord, naar han siger: „accedat verbum ad elementum, et fit sacramentum". Ifølge Cramer i hans Fortsættelse af Bossuets „discours sur l'histoire universelle" V. siger ogsaa Augustin, at Daaben bliver rød af Jesu Christi Blod; ligeledes Gregor af Nazianz, at vi i Daaben salves af Christi Blod, og Chrysostomus finder Faderen og Sønnen nærværende i Daaben. Naar der altsaa blandt den lutherske Kirkes tidligere Dogmatikere har været Tale om en „materia coelestis" i Daaben, da er dette en gammel Anskuelse. Man har især derved søgt at

anskueliggjøre sig Daabens sacramentale Virken, idet denne Daabens usynlige og himmelske Materie meddeltes i og med Vandet. Især var paa Reformationens Tid Christi Blod det, der betragtedes som i og med Vandet, og som ved sin Forening dermed gav Daaben sin rensende Kraft. Ligesom i den gamle Kirke, saaledes har vel ogsaa her Steder som 1 Joh. 5, 8. bidraget til saadan Opfattelse af det Virksomme i Daaben, idet man tillige har havt for Øje Rom. 6, 3 flg. og 1 Joh. 1, 7; at dette har været Tilfælde med Ambrosius, synes klart af hans Ord. Baade Calvin og Beza taler om Christi Blod som det i Daaben Betegnede, og dette er gaaet over i reformerte Kirkesymboler. Luther udtrykker sig i sin Kirkepostil endog ret stærkt; „Christi Blod", siger han, „bliver kraftigen blandet i Vanddaaben, saa at man nu ikke skal anse eller holde den for slet Vand, men som skjønt farvet og gjennemrødmet af vor kjære Frelsers Christi dyrebare, rosenfarvede Blod"; han kalder den derfor ogsaa „Bluttaufe oder Blutbad", og finder den afbildet ved det Vand og Blod, som flød ud af den korsfæstede Frelsers Side. Forøvrigt søger Luther ogsaa at udtrykke Daabens Kraft ved at fremstille Vandet som i og med Guds Ord, eller som sammenblandet med Guds Navn; eller ogsaa fremstiller han den treenige Gud som i Vandet, og meddelende sig til dem, som døbes. Paa samme Maade søgte den lutherske Kirkes Dogmatikere at anskueliggjøre Daabens Kraft ved snart at benævne dette Usynlige og Himmelske i Daaben Blod, snart Guds Ord, snart den treenige Gud o. s. v. Calov søger at tage Alt med, naar han i sit systema IX siger: „materia baptismi coelestis est, si integra definienda sit, trinitas, pater, filius dei, Christus θεανθρωπος, ad cujus integritatem non divina tantum, sed etiam humana natura spectat, quemadmodum ad hanc omnino etiam pertinet sangvis, — — nec non spiritus sanctus, qvæ una voce dicitur verbum et nomen dei h. e. deus ipse trinus & unus". Med-

delelsen af denne „materia coelestis“ og dermed tillige af de i Sakramentet nedlagte Kræfter skede i og med Vandet; saaledes søgte man at fastholde det Sakramentariske. At Daaben nemlig meddelte Noget til Alle uden Hensyn til deres Modtagelighed, var Kirkens almindelige Anskuelse fra de ældste Tider, og man søgte ved de forskjellige og mange Benævnelser paa den at betegne og fremhæve dens Kraft. Den katholske Kirke har søgt at udtrykke dette Gode, som i Daaben meddeles, ved at sige, at den Døbte paatrykkes en „character indelebilis“; naar de derved ville betegne Noget, der ligesom overgaar paa ham og bliver hans Ejendom, da benegter vor Kirke dette, medens den ikke benegter, at den Døbtes Stilling er i en vis Henseende forandret, nemlig formedelst det Løfte, som fra Guds Side er meddelt ham, og paa Grund af det Forhold, hvori Gud derved har sat sig til ham; men dette beror paa en Virksomhed fra Guds Side. En saadan Anskuelse om et paatrykt Mærke var heller ikke ubekjendt i den ældste Kirke. Allerede i det nye Testamente tales der om, at de Christne ere beseglede med Aanden, og vi have forhen antydet, at dette Udtryk staar i Forbindelse med den Kjendsgjerning, at de ere døbte; siden kaldes Daaben saare ofte σφραγις eller sigillum, og dette tillægges forskjellige Egenskaber til sin Forherligelse; det kaldes „helligt“, „frelsende“, „aandeligt“, „underbart“; Cyrill af Jerusalem i sine Katecheser siger, at Dæmonerne sitre for dette Segl og gribe Flugten, medens Englene kjende og følge det. Med saadanne Udtryk søges Daaben forherliget, men den katholske Kirke er gaaen videre og opfatter denne „character“ som en med Menneskene selv foregaaen Forandring, saa at de efter Daaben, uanseet deres indre Beskaffenhed, ere noget Andet; det er dette, som vor Kirke benegter; den henlægger det Alt til Guds Gjerning og sætter det i hans Virksomhed, skjønt den ogsaa antager, at Daaben ikke maa gjentages, en Sats, som Katholikerne

udlede af dens „character indelebilis“, men vi af Uforanderligheden i Guds Naadestilbud og Løfter.

Man har ikke været utilbøjelig til med Hensyn til Daaben at opfatte Sagen paa samme Maade som i Nadveren, hvor Christi Legeme og Blod som den himmelske og usynlige Materie er tilstede i Brødet og Vinen; dog maa betænkes, at Jesus aldrig har talt om en saadan Forening af Vand og Aand; man kan vel som Luther tale om et „aandeligt Vand“, men ikke dermed ville betegne andet og mere, end Frelserens Ord give Anledning til; han taler om Vand og Aand, forbinder dem begge og har dermed kun sagt, at i Vanddaaben er Guds Aand tilstede med sin Virken, denne er bundet til Vandet; derfor kan man vistnok paastaa en „vera & sacramentalis præsentia spiritus sanct in baptismo“, og dette er det vel, som ligger til Grund for Opfattelsen af en „materia coelestis“. Man kan vistnok fremstille Sagen saaledes for at gjøre klart, at man antager, at Kraften ligger i Daaben og i og med den meddeles, at den, som modtager Daabens Form, modtager dens hele Indhold, der er i og med det ydre Middel. Imidlertid er ikke dermed forklaret Aandens Væren og Virken i Sjælen, eller udtalt, hvad han deri nedlægger; hans og hans Nærværelses Forhold til Sjælen vel betegnet, men ikke forklaret. Der er kun sagt, at den er tilstede og meddeles uden Hensyn til Modstand eller Annammelse; den Døbte, som modstaar, annammer ganske det Samme som den, der villigt overgiver sig og ingen Modstand gjør; at Daaben Intet virker paa denne, ligger altsaa ikke i Daaben og i dens Meddelelse, men hos den Døbte selv. Fastholder man dette og der spørges om Virksomheden, da kan man sige, at denne ogsaa er den samme. Den bestaar i Bestræbelse for at bryde det syndige Menneskes naturlige Modstand og Utilbøjelighed, og, naar denne er brudt, da plante et nyt Livs Kræfter i Sjælen. Træffer Guds Aand paa Modstand, da kan han vistnok ikke

aabenbare sin Virksomhed, men i og med den annammede Daab er han dog tilstede med sin hele Kraft og alle sine Tilbud, og er vel Samvittigheden nærmest at betragte som det Organ, hvorigjennem han især kan gjøre sig gjældende. Det er en saadan Væren i den Døbte uden Hensyn til, om han modstaar eller ikke, som L. Hutter mener, naar han siger, at det ikke er nogen nødvendig Følge, at, hvor den Helligaand væsentligt er tilstede, der maa han tillige frembringe Gjenfødelsens saliggjørende Virkning. Paa denne Maade kan Paulus betragte de Christne i Almindelighed som iboede af Guds Aand (1 Cor. 3, 16. 2 Tim. 1, 14.), og forudsætte, at denne Aand er i dem, omendskjønt han maa bebrejde dem for Skjørlevnet (1 Cor. 6, 19.); han sigter til en Kjendsgjerning, til Noget, som ligger i Guds Gjerning og ikke i menneskelige vaklende Forhold; han har det Objektive for Øje. Endnu klarere træder dette frem i hans Ord Eph. 4, 30., hvor han siger, at den Guds Aand, med hvilken de ere beseglede til deres Forløsnings Dag, bedrøves ved deres Synder. Guds Aand, hvis Segl de have modtaget som Christne, vedbliver at være i dem ogsaa under deres Afvigelser, der bedrøve ham, og i hvilke han optræder overbevisende, tugtende, straffende, ligesom i det fromme Liv trøstende og husvalende (Rom. 8, 16.). Man kan derfor sige, at denne Guds Aand ogsaa har et Embede og en Forretning i de modvillige og ubodfærdige Døbte. Ligesom Loven i det gamle Forbund havde det Hverv at holde Alle indsluttede under Synden (Gal. 3, 22—23. cfr. Rom. 3, 9. 11, 32.), saa har ogsaa Daaben og Aanden i den at holde Alle inden Forløsningens objektive Foranstaltning og besegle ogsaa dem, som bedrøve og foragte den, til Forløsningens Dag, da dens Foragtere og i Vantro Halsstarrige skulle erholde en desto haardere Dom, fordi de have forkastet Naaden og dens Kraft (Ebr. 10, 29.).

Hidindtil have vi betragtet Daabens Indhold, altsaa hvad Gud deri giver os, nemlig Aanden, samt paa hvilken Maade denne Gave er forenet med det synlige Element Vandet. Naar Talen er om denne Indstiftelses Indhold eller Kraft, er der naturligvis fornemmeligt at tage Hensyn til det, som Herren i sit Ord har gjort den til, og det er da hine to Spørgsmaal, hvad og hvorledes, som det kommer an paa i Ordets Lys retteligen at besvare; vi have søgt at paavise, hvad Ordet lærer, og fundet vor Kirkes Betragtningsmaade stadfæstet. Det kunde dog bidrage til at stille Daabens Gave og Maaden, hvorpaa vi erholde den, tydeligere for vort Blik, naar vi ogsaa betragte de med vor jævnsides staaende Kirkers, den katholskes og reformertes, Anskuelse herom, idet hin fornemmelig vil tjene til at belyse det første, denne det andet Spørgsmaal for os. Naar der spørges, hvad Daaben bringer os, er allerede sagt, at Guds Ord betegner dette ved at sige, at den gjenføder, renser fra Synd, forener med Christo o. s. v.; Mennesket er Gjenstand for den, og dens Forhold til Mennesket, som den meddeles, bliver derfor en Sag, som staar i nøjeste Forbindelse med Spørgsmaalet om dens Indhold eller Kraft. Denne vil saaledes kunne opfattes klarere, naar vi have gjort os tydeligt det Behov hos Mennesket, som den skal afhjælpe. Vi spørge altsaa om vor egen Stilling, hvad vi mangle, Gavens Fylde vil kunne forstaaes af den Mangels Beskaffenhed, som skal udfyldes; vi maa tage Hensyn til vor egen Tilstand. At Daaben staar i Forhold til denne og skal afhjælpe dens Brøst, siger allerede Frelseren os, idet han i Joh. 3, 5. forener Vand og Aand til Daab, til et Gjenfødelses-Middel. Et saadant tiltrænges, fordi Mennesket er Kjød og uskikket til ved egen Kraft at indgaa i Guds Rige; derfor er nødvendig en Forandring, en Gjenfødelse, som sker ved Vand og Aand. Ogsaa Apostelen Paulus i Rom. 6, 1 flg. og Tit. 3, 3 flg. sætter Daaben i Forbindelse med Menneskets Syndighed som

det Middel, hvormed Gud kommer til Hjælp, for at hæve det ud af denne Tilstand og meddele det Liv, som mangler. Vi henvises saaledes til den menneskelige Naturs nuværende Beskaffenhed i Forhold til Gud, til dens Syndighed. I Overensstemmelse hermed er det, at conf. aug. II. sætter Daaben i Forbindelse med Arvesynden som ophævende dennes Følge, Fordømmelse og Død; der læres, „at efter Adams Fald alle Mennesker fødes med Synd, det er: uden Gudsfrygt, uden Tillid til Gud og med ond Begjærlighed" („—— omnes homines, secundum naturam propagati, nascantur cum peccato, hoc est: sine metu dei, sine fiducia erga deum & cum concupiscentia"); derpaa tilføjes, „at denne Sygdom eller medfødte Brøst („morbus seu vitium originis") virkelig er Synd, som fordømmer og paafører ogsaa nu dem den evige Død, som ikke gjenfødes („renascuntur") ved Daaben og den Helligaand". Det er almindeligt hos vor Kirkes Dogmatikere, at definere Synd ved „defectus", og vi se ovenfor, at aug. conf. gaar frem paa samme Maade; som Følge heraf maa hensees til, hvad oprindeligt var tilstede; deraf vil Mangelen kunne forstaaes, og Fylden, Guds Gjerning, staar i Forhold dertil og erkjendes deraf. Den katholske Kirke mener paa en saare simpel og ligefrem Maade at have fremstillet sin Lære om Arvesynden, naar den ifølge Tridentinersynodens Dekret om denne lærer, at Adam tabte ved sin Synd sin oprindelige Retfærdighed og Hellighed, blev fordærvet paa Legeme og Sjæl og Døden undergiven; at denne Tilstand nedarves paa hans Efterkommere, hvorfor heller Ingen kan blive retfærdig for Gud uden ved Jesu Christi Fortjeneste. Denne Forklaring synes at være simpel nok, men naar man har bebrejdet samme at være ubestemt og vag, saa er det vist medrette, ligesom man tillige med god Grund kan beskylde den for at forbigaa Sagens egentlige Kjærne; thi, ser man alene hen til Ordene, da synes disse ikke at betegne Andet, end hvad ogsaa de protestantiske Kirker meget vel

kunne erkjende for sandt og rigtigt, og dog er der et svælgende Dyb i denne Sag mellem Kirkerne. For tilfulde at forstaa, hvad den katholske Kirke mener, maa man vide, at den oprindelige Hellighed og Retfærdighed — den „justitia originalis“, som baade den og Protestanterne ere enige i at tillægge Mennesket som den Tilstand, hvori det udgik fra Guds Haand — opfattes af den som begrundet i overnaturlige, højere Kræfter og Naadegaver, hvilke vare skjenkede af Gud, og denne „justitia“ hørte saaledes ikke med til Menneskets egen Natur, hvorfor der skjelnes mellem denne og hin. Faldet medførte dens Tab, men forandrede ikke væsentligt Menneskets Natur; dettes aandelige Evner bleve ikke i og for sig svækkede og besværede med noget Hang til Synd, men Arvesynden bestaar deri, at den menneskelige Natur blev overladt til sig selv; de den skjenkede guddommelige Gaver bleve fratagne den, og, da disse vare fornødne til Menneskelivets fulde Lykke og til Menneskenaturens fuldkomne Udvikling, saa er Mennesket nu i sin faldne Tilstand lig Planten, som er berøvet Regn og Sol.

Om man end med katholske Lærde vil kalde denne Forklaring blot en theologisk Anskuelse, et Theologumenon, benegte, at den er Kirkelære, og saaledes tilstaa, at man ikke, som Winer og Marheineke have gjort, kan betragte den som katholsk Dogma, saa er det dog ikke mindre sandt, at den katholke Kirkes Opfattelse af Synden, den fri Vilje og Retfærdiggjørelsen ligefrem fører til en saadan Forstaaelse af Dogmet. Den forekommer allerede hos Peter Lombardus, naar han siger, at det, som berøvedes Menneskene ved Syndefaldet, vare de Goder, som Guds Naade havde føjet til de naturlige, og endnu bestemtere udtrykker Bellarmin sig i sine i Rom holdte „disputationes de controversiis fidei“. Han siger: „rectitudo illa, cum qva Adam creatus fuit, et sine qva post ejus lapsum homines omnes nascuntur, donum supernaturale

fuit". Derefter forklares, hvorledes i Mennesket, bestaaende af Kjød og Aand, hvilke hver have forskjellige og modsatte Tilbøjeligheder („diversis & contrariis propensionibus"), en Strid var sat, der lagde den største Vanskelighed ivejen for at handle godt, hvorfor det guddommelige Forsyn fra Begyndelsen af, som Middel mod denne Naturens Sygdom eller Afmagt („morbus seu langvor") skjenkede Mennesket „donum qvoddam insigne, justitiam videlicet originalem". Denne Gave tabtes ved Faldet, og deraf Syndetilstanden; men, som der paa samme Sted forklares: „corruptio naturæ non ex alicujus doni naturalis carentia neqve ex alicujus malæ qvalitatis accessu, sed sola doni supernaturalis ob Adæ peccatum amissione profluxit". Katholikerne tro, at ingen Forandring er foregaaet med Menneskets Natur efter Faldet; den var forhen vistnok ubesmittet, men dog en Endelighed, der nødvendig tiltrængte en højere overnaturlig Kraft for at kunne staa i inderligt og levende Samfund med Gud. Den har fremdeles Viljens Frihed, og Tridentinersynoden fordømmer dem, som negte dette: („si qvis liberum hominis arbitrium post Adæ peccatum exstinctum esse dixerit — — anathema sit"). Som Følge deraf kan Mennesket ved Annammelsen af den tabte Gave gjenvinde sin fuldkomne Tilstand, og Guds første Virksomhed hertil bestaar i de menneskelige Evners Opvækkelse, Bestyrkelse, Opløftelse og Forklarelse gjennem Meddelelsen af hin højere Gave. Heraf fremgaar Katholicismens pelagianske Karakter; den kan tilsløres, men ikke borttages, fordi den er en nødvendig Konsekvense af hin Lære. Det er vel ejendommeligt for den romerske Kirke, at den stærkt fremhæver den rene Objektivitet i Guds Naades-Foranstaltninger, og siger, at med Hensyn hertil ere Menneskene rent modtagende og passive; men dermed har den ikke formaaet at bortrydde Pelagianismen, som just ligger deri, at den haandhæver Menneskets fulde Frihed i den subjektive Tilegnelse af Gaven, medens det er den

lutherske Kirkes Lære, at ogsaa Tilegnelsen skyldes en Virksomhed af Gud, og er ikke en saadan Frihedens og Selvbestemmelsens Sag, idet Mennesket ved trolig Medvirken optager og tilegner sig Naaden. Det er nødvendigt at have for Øje denne Opfattelse af Arvesynd og Menneskets Tilstand og deraf flydende Forhold til Guds forløsende Virksomhed, hvorved en Cooperation fastholdes, for at forstaa den Stilling, som Katholikerne give Daaben, og hvori de sætte dens Gavn. Tridentinersynoden siger, at Gud Intet hader hos den Gjenfødte; der er ikke noget Fordømmeligt hos dem, som i Sandhed ere blevne begravne med Christus i Daaben. Herpaa kan der i og for sig Intet være at udsætte, naar man blot tager Hensyn til Guds Dom formedelst Christi Fyldestgjørelse; men saaledes forstaaes ikke Ordene i katholsk Mening. Raadspørge vi i saa Henseende Bellarmin, saa fremstiller han Daabens Virksomhed saaledes: 1) „baptismus tollit & delet vere omnem culpam & poenam"; 2) „confert ex opere operato gratiam & dona divina, quibus vere & formaliter homo justificatur"; 3) „imprimit characterem indelebilem, ob qvem reiterari non potest". Det er katholsk Dogme, at Sakramenterne virke paa denne Maade; saaledes: „si qvis dixerit, per ipsa novæ legis sacramenta ex opere operato non conferri gratiam, sed solam fidem divinæ promissionis ad gratiam conseqvendam sufficere, anathema sit" (Conc. trid. sess. VI canon. 8.). Heraf bliver det tydeligt, at der tilskrives Daaben en Slags magisk Kraft; den nedlægger Noget i Sjælen hos det Menneske, som modtager den. Bellarmin forklarer Udtrykket. Han siger først, at der er Meget, som træffer sammen i Sakramenterne baade fra Guds Side og fra Christi, ligeledes fra Præstens og Modtagerens og endelig fra selve Sakramentets, nemlig „den udvortes Handling", derpaa tilføjer han, at af alt dette er det dog blot den udvortes Handling, der aktivt, nærmest og instrumentalt virker Naaden; dette kaldes „opus operatum".

Denne Virksomhed er af den evangelisk-lutherske Kirke benegtet, og den har derfor gjort Indsigelse mod alle hine tre nævnte Virkninger af Daaben. Den tilstaar vel, at denne virker Syndsforladelse ɔ: borttager Syndens Skyld og Straf; men at Menneskets syndige Natur vedbliver, og den afviser al Beskyldning for at betragte Daabens Virken som et „opus operatum". „Longissime", siger Gerhard, „ab opinione operis operati sententia nostra distat. Aliud enim est agere de efficacia mediorum ex parte dei offerentis in se ac per se, aliud dicere, qvod media illa prosint absqve medio recipiente ex parte hominum". Den Maade, hvorpaa Barnedaaben opfattes af den lutherske Kirke, giver Grund til at søge en saadan Beskyldning forebygget; i det Foregaaende siges nemlig: „Infantes ex utero matris non adferunt secum fidem ad baptismum; interim tamen spiritus sanctus per ipsum baptismi sacramentum fidem in cordibus illorum operatur, per qvam *υἱοθεσίας*, remissionis peccatorum & vitæ æternæ participes redduntur"; der tilføjes dog senere, at der maa skjelnes mellem Børn og Voxne: „Infantes non resistunt spiritui sancto ejusqve operationi, ideoqve per baptismum fides & salus illis indubitato confertur; adulti vero actuali impoenitentia & obstinatione salutarem Sp. S. operationem impedire possunt", og i det Tilfælde bliver Daaben dem ikke til Gavn, men til Dom og haardere Fordømmelse. Man maa imidlertid ikke tro, at Hovedmodsætningen mellem begge Kirker ligger i, at Katholikerne skulde tilskrive Sakramentet en Virkning af Tvang, og at dette skulde betegnes ved Udtrykket „opus operatum"; det er ikke saa, thi med Hensyn hertil bevidner Bellarmin i sit ovenfor nævnte Skrift: „non fides & poenitentia efficiunt gratiam sacramentalem, neqve dant efficaciam sacramenti, sed solum tollunt obstacula, qvæ impedirent, ne sacramenta suam efficaciam exercere possent, unde in pueris, ubi non reqviritur dispositio, sine his rebus fit justificatio"; det er overensstem-

mende hermed, naar han om Børns Daab siger: „infantibus in baptismo infunditur habitus fidei & caritatis“. Man ser let, at han forudsætter hos Børn Modtagelighed, fordi der ikke er Hindringer, medens den lutherske Kirke gaar ud fra, at ogsaa Troen kun ved Guds Aands Virken i Daaben af Aanden kan vækkes hos Smaabørn; den forudsætter altsaa en Virksomhed af Guds Aand i denne Henseende, og denne Tro annammer da Naaden; da Spædbørn ingen Modstand gjøre og have Modtagelighed, saa opnaar Aanden sin Hensigt; her accentueres paa det Stærkeste Troens Nødvendighed for at erholde de øvrige Naadegaver. Hos Bellarmin er „dispositio“ noget Lignende, men han stiller Troen som noget Efterfølgende, og bruger Udtrykket „infunditur“, hvorved udentvivl antydes en virkelig Forandring, som foregaar i og hos den Døbte, som ikke modstaar, og hos hvem hin „dispositio“ er tilstede. Derved bliver Noget givet i Sjælen, som ikke før var der, noget Selvstændigt, hvorfra Tro og Kjærlighed fremgaar; medens de lutherske Theologer ikke betragte Naadegaven saaledes, men stedse i og med Guds Aands Nærværelse og Virken. Spørge vi, hvad dette Selvstændige er, saa kaldes det af Bellarmin „habitus fidei & caritatis“. Ser man hen til Katholikernes Begreb af Arvesynd og af Retfærdiggjørelsen som beroende paa Guds Gave, paa en formedelst denne iboende Kraft til at blive retfærdig, da synes det klart, at de just tillægge Daaben dette, den „confert gratiam & dona divina, quibus vere & formaliter homo justificatur“, og denne Naade og Gave sætter Mennesket tilbage til dets oprindelige Stilling. Daaben meddeler hin „donum supernaturale“, som ved Faldet tabtes; den Døbte træder i e ganske andet Forhold til Gud; det er ikke blot Gud, som sætter sig i et andet Forhold til ham; der foregaar en Forandring med hans Stilling, og ej blot dette, men der meddeles ham Noget, som forandrer ham selv; den romerske Kirke fordømmer den, som

„asserit, non tolli totum id, qvod veram & propriam rationem peccati habet"; han hæves ej alene ud af Skyldens og Fordømmelsens Stand, men saaledes ud af Syndens, at denne ej mere er for ham, den er tilintetgjort. Den katholske Kirkes Lære om Menneskets Natur og dennes Tilstand efter Faldet leder den tillige til alene at finde fornøden en saadan Forklarelse og Forhøjelse af de naturlige Evner, for at Menneskene ved Medvirken med den tilflydende Naade kunne tilsidst og allerede her komme ud af Synden, ja blive Helgener, hvortil ogsaa kommer dens overfladiske Begreb af Synden, hvilken for den først da bliver virkelig, naar den fra Kjødet udgaaende Bevægelse til Synd optages af Viljen og bliver bestemmende for denne; derfor siger ogsaa Tridentinersynoden, at den deklarerer, at den katholske Kirke „hanc concupiscentiam numqvam intellexisse peccatum appellari, qvod vere & proprie in renatis peccatum sit, sed qvia ex peccato est, & ad peccatum inclinat" (sess. V. can. 5). Hin „donum insigne" fører Mennesket paa en vis Maade tilbage til hans oprindelige Stilling, og, naar den ikke strax bringer denne tilveje, da ligger Grunden hertil hos Mennesket, hos den i det indtrængte Synd; det medfødte syndige Hang og den derfra udgaaende Syndevane lægge Hindringer ivejen, som skulle overvindes; Guds Gave kan derfor blot udfolde sig successivt og aabenbare sin Herlighed, idet den efterhaanden tilintetgjør Hanget og Vanen og bemægtiger sig de til Synden vante Lemmer. Denne Kamp kan blive en Sollicitation til højere Forherligelse, men den kan vistnok ogsaa muliggjøre et Tilbagefald; thi ligesom Katholikerne benegte al Tvang med Hensyn til Guds Virksomhed fra først af, saaledes ogsaa senere; Guds Virken kan Mennesket ved sin Modstand gjøre unyttig, og annammet kan han atter forskyde den og falde tilbage i sin Syndestand til et end større Dyb. Imidlertid beror dog Gaven paa en Meddelelse, og saaledes ogsaa i Daaben, og den, som annammer denne

Naadegave, modtager derfor et uudsletteligt Mærke, som han bærer til sin Sejers Forherligelse, men ogsaa til sit Falds større og skrækkeligere Dom.

Den luthersk-evangeliske Kirke fatter Synden i sin dybe Grund i Menneskenaturens Fordærvelse ved Faldet. Mennesket mistede ikke noget Overnaturligt, men sin egen Naturs Overensstemmelse med Gud, og fordærvedes i sit inderste Væsen; det er ikke med de samme Evner, de samme naturlige Anlæg som forhen. Arvesynden bestaar ikke i Tab af en Gave, men af en Beskaffenhed ved Væsenet; dette har ikke mistet en Tilgift, men Noget, som hørte væsentligt med til dets oprindelige naturlige Tilstand; derved er Tabet blevet dybere, og Synden er indtrængt i Væsenets Inderste og har fordærvet samme. Mennesket formaar Intet, har ingen Magt i sig til at ville eller gjøre Guds Vilje, ingen Tro, ingen Tillid til ham, ingen barnlig Frygt for ham. Skal dette erholdes, maa Gud arbejde i Menneskesjælen og bringe det som Gave; dertil har Gud sendt sin Aand, og gjennem Daaben sker hans Adgang til Sjælen; Mennesket gjenfødes ved Vand og Aand. Til Daaben har Gud knyttet sine Løfter, alle de Gaver, som vor Herre og Frelser ved Lidelse og Død har forhvervet os og ved sin Aand bereder vore Hjerter til at modtage; derfor er den ogsaa en af Gud sat Betingelse for Annammelsen af den hele christelige Livsfylde, Christi Riges Gaver og Velgjerninger; thi deri aabnes for Menneskene Adgang til alle disse og gives dem, hvad de behøve for at annamme samme, og det, som dertil udfordres, er Troen. Menneskene tiltrænge noget Nyt, de maa blive en ny Skabning; thi deres Natur er fordærvet og dens Evne til at gribe Gud og komme til hans Samfund er tabt; Gud maa selv skabe Alt. Mennesket er „uden Gudsfrygt, uden Tillid til Gud", denne Tillid og sønlige Frygt maa gives det, og det gives ved Guds Aand i Daaben, idet han vækker Troen i Hjertet. Guds Virken er

i sin Udfolden successiv; den borttager ikke Synden, men betinger dens Forsvinden, dog ikke her i Støvets Land; thi Livet i Gud er et Troesliv, et Haabets Liv, Besiddelsen og Beskuelssn venter den Troende først hisset (2 Cor. 5, 7.). Kirken søger at betegne dette Forhold ved at bruge Ordet „imputatio“ om den guddommelige Virken, et Udtryk, som er Katholikerne saameget imod, at Tridentinersynoden udtrykkeligt forkaster det. Den katholske Kirke erkjender vistnok ogsaa Troen, ifølge Synodens Ord i den førnævnte canon. 8, for „initium salutis humanæ, radix & fundamentum justificationis“, saaat det uden Tro er umuligt at behage Gud, men den er dog blot Begyndelsen, Betingelsen for Guds Behag; dette erholdes først ved dens Udvikling til Kjærlighed; thi den selv holder sig alene paa Erkjendelsens Gebet, er en gjennem denne fornyet Tilknyttelse til Gud i Christo og kaldes derfor især et Lys. For vor Kirke er Troen noget langt Mere; den er Sjælens fuldkomne, uforbeholdne Hengivelse til Gud, og bliver det hele religiøse Livs inderste Princip; den hviler, i det menneskelige Element, i Bevidstheden om egen totale Hjælpeløshed, og, i det guddommelige, at Alt er fra Gud; paa den ene Side har den sin Grund i vor syndige Jammers dybe Følelse, og paa den anden i levende Fortrøstning til, at al Styrke, alt Godt, al Gave er fra Guds Naade i Christo Jesu; det Sidste er Troens aktive og positive Side og er en Naadegave fra den Guds Aands Virksomhed, der har sin Rod og Begyndelse i Daaben. Troen kaldes af den protestantiske Kirkes Theologer ikke saa sjelden et Middel — „medium“, *ὀργανον ληπτικον* —; den er Haanden, som annammer al Guds Naade, og denne betragtes efter Midlet, som annammer den, efter Formen, hvori den skjenkes, og kaldes selv Tro. Man maa dog skjelne mellem Troen selv og det, som troes; dette staar udenfor Menneskene og er Christi hele Verk og Gave; men Gud bereder sig ved sin Helligaand Adgang til

Mennesket for at gjøre det delagtigt deri, og denne Adgang sker i Daaben, hvorigjennem, som det af Gud forordnede og satte Middel, Aanden kommer til Menneskene for at bryde Modstanden og bringe dem den Tro, den Tillid, som de ikke have og ingen Evne eje til af sig selv at frembringe hos sig. Troen bliver Navnet baade for Gaven og for Midlet, hvormed den gribes og besiddes. Denne Virken af Guds Aand er det, som søges anskueliggjort i Benævnelsen „materia coelestis", hvorved vor Kirke tillige fastholder Objektiviteten; den slutter sig i saa Henseende til Thomas af Aqvino, naar han siger, at en „virtus qvædam instrumentalis est in sacramento", og den paastaar, at Gud har gjort Daaben til et i og for sig virkende Middel og nedlagt i den sine Skatte. Medens den saaledes i Fastholdelsen af Daabens objektive Kraft paa en vis Maade nærmer sig Katholikerne, afviger den fra den reformerte Kirke, til hvis Betragtning af Daaben og dens Virkemaade vi nu skulle gaa over.

Det er ejendommeligt for den reformerte Kirke i alle dens Afdelinger, at den ikke kommer udenfor Tegnet. Vistnok har man i Almindelighed forladt den zwingliske Mening, at Sakramenterne ere blotte Tegn og Ceremonier, hvorved Menneskene bevise sig som Christne og Christi Stridsmænd samt lægge sin Tro for Dagen; imidlertid kan der ikke siges, at det reformerte Sakramentbegreb væsentligt eller specifikt, men kun i Grad er forskjelligt fra hint. For Lutheranerne er det et forskjelligt Spørgsmaal, hvad Sakramentet gavner og hvad det er; saaledes siger Luther i sin større Katechismus om Daaben, „at den Intet gavner uden Tro, men kan ikke negtes at være i og for sig en himmelsk uvurderlig Skat; at Troen ikke gjør Daaben til, hvad den er, men derimod griber Daaben"; paa samme Maade udtaler Gerhard sig i følgende Ord: „sacramentorum veritas atqve integritas pendet ex institutione dei, qvæ incredulitate nostra non redditur irrita; sacramenti

essentia tota absolvitur re terrena & coelesti ejusdemqve administratione divinitus instituta. Fides ad salutarem usum sacramenti spectat, ergo non ad essentiam; facit non, ut sit, sed ut nobis prosit sacramentum". Dette Begreb forkaster den reformerte Kirke; for den er Sakramenterne Intet, naar Troen mangler; da faar man Intet. Calvin gaar i saa Henseende foran; han siger, at: „non esse alias sacramentorum qvam verbi dei partes, qvæ sunt offerre nobis ac proponere Christum & in eo coelestis gratiæ thesauros; nihil autem conferunt aut prosunt nisi fide accepta, non secus ac vinum & oleum vel alius liquor, quamlibet large infundas, efluet tamen ac peribit, vas autem ipsum undiqve perfusum inane nihilominus ac vacuum manebit"; uden Tro altsaa modtages ikke Sakramentet, men det blotte Element. Naar dog alligevel ogsaa de reformerte Kirker lære, at Menneskene i Sakramenterne erholde Guds Naade, da opfatte de det omtrent paa samme Maade, som i Skolastikens Periode Duns Scotus, der ansaa det for en Anordning af Gud, hvorom han i sit Ord belærer sin Kirke, nemlig: „qvod suscipienti sacramentum ipse conferret effectum signatum". De antage saaledes, at Gud skjenker det ved Tegnet Antydede gjennem Tegnet til den troende Annammer. Der er derfor Intet ivejen for, at de kunne tilskrive Daaben samme Virkning som Lutheranerne, som naar det heder f. Ex. i conf. gall.: „credimus — — deum nobis re ipsa i. e. vere & efficaciter donare, qvidqvid sacramentaliter figurat", ligeledes i conf. belg. „dominus noster donat id, qvod sacramento significatur, dona nempe & invisibilem gratiam". Alt dette er dog noget Andet; det hører ikke til Daabens Kraft i og for sig, og det er denne, som de Reformerte i Sammenhæng med deres øvrige Anskuelser maa benegte; for dem er Sakramentet som en ydre Handling kun ligesom et Tegn eller et betegnende Gjennemgangsled, om jeg saa kan sige, for Guds Virken, ikke en af Gud sat Institution,

i og med hvilken han meddeler Noget, og i og med hvilken han derfor ogsaa stiller Menneskene i et andet Forhold til sig. Med denne de Reformertes Mening staar det i Harmoni at sætte, som Calvin gjør, Daaben som ikke væsentligt forskjellig fra Omskjærelsen i det gamle Forbund eller fra Johannesdaaben; de ere alle paa lige Trin staaende Midler for Guds Virken paa Menneskene. Da Sagen er af Vigtighed, tror jeg at burde anføre hans Ord: „nec vero baptismo nostro plus tribuere fas est, qvam ipse (Paulus) alibi circumcisioni tribuit, qvam vocat sigillum fidei. Qvidqvid ergo nobis hodie in sacramentis exhibetur, id in suis olim recipiebant Judæi, — — qvam habent nostra virtutem, eam qvoqve in suis sentiebant"; noget nedenfor siger han: „non enim alium baptismum faciunt diversæ manus; — — sed eundem esse, eadem doctrina ostendit; in unam doctrinam Johannes & apostoli consenserunt; utriqve in poenitentiam, utriqve in remissionem peccatorum, utriqve in nomen Christi — — baptizarunt" (Instit. IV. 14. 23 og 15, 7.). Alle tre ere Midler for Gud, der gjennem dem udøver den samme Virkning paa Menneskene; ogsaa Olshausen befinder sig paa samme Punkt, naar han lader den christelige Daab alene være en Fortsættelse og videre Udvikling af den johanneiske og fortsætte det, hvortil ved denne er vakt.

Fatter man nu i Øje Forskjellen mellem den lutherske og reformerte Kirkes Opfattelse af Daaben og dens Kraft, da vil det sees, at der ligger til Grund en væsentlig forskjellig Anskuelse af Guds og Menneskets indbyrdes Forhold; den er radikal. Det vilde føre for vidt at paavise dette i begges Opfattelse af Menneskets Synd og det hele Forløsningsverk; vi lade os her nøje med nogle Antydninger vedkommende Daaben. Man forestiller sig oftere, at Forskjellen mellem Lutheranerne og de Reformerte ligger i, at disse holde fast ved, at Sakramenterne ere blotte Tegn, medens hine tillige

antage, at det Betegnede skjenkes. Forskjellen ligger imidlertid ikke saaledes alene i Overfladen; ogsaa de Reformerte antage, at det Betegnede skjenkes; men de paastaa, at det skjenkes af Gud ved en Akt af hans Valg, og derfor kan Tegnet tildeles Mangfoldige, som Intet modtage uden dette. Den evangelisk-lutherske Kirke tror, at det skjenkes i og med Tegnet til Alle; efter hines Mening giver Gud Troen og Gaven, og benytter Tegnet som Vehikel, efter dennes giver vel ogsaa Gud Gaven og Troen, men benytter Tegnet som Middel; den viser en større Ærbødighed for det af Gud satte synlige Middel, vel ikke saa, at Guds Magt derved indskrænkes (det bliver et andet forskjelligt Spørgsmaal, hvad han desforuden kan gjøre); men han har nu engang behaget at sætte sig dette udvortes Medium og bundet sin Virken dertil, saa at denne finder Sted deri og paa samme Maade til Alle, som bruge Midlet; hans Virken sker altsaa ikke blot ved det, hvorved det for hver Gang bliver afhængigt af hans Vilje, der kan lade det være virksomt i den Ene og unyttigt for den Anden. Denne Lære ligger dybt begrundet i den reformerte Kirkes Væsen og fremtræder klart fra dens første Tid; her skal blot som Bevis anføres, hvorledes Theodor Beza formulerede den paa det Colloquium, som i 1586 holdtes mellem ham og Jacob Andreæ i Mømpelgard; der siger han: „Qvos deus æterno & arcano suo consilio ad gratiam & vitam æternam ordinavit, his etiam donat fidem & spiritum sanctum, qvem retinent qvoqve & minime amittunt, etiamsi interdum peccent, sicut Davidi accidit. Nam tales vel tandem redeunt ad seipsos & gratia dei finaliter non excidunt. Qvos vero dominus hoc modo non elegit, etiamsi millies baptizarentur externo aqvæ baptismo, illis tamen nunqvam fides aut spiritus sanctus donatur"; i Overensstemmelse hermed paastaar han siden: „Multa millia infantum accipiunt (baptismum), qvi tamen nunqvam regenerantur, sed in æternum pereunt". Det er vel saa, at flere af de reformerte Separat-

kirker ikke ville vedkjende sig just hele denne Konsekvense; men de befinde sig dog med deres øvrige Anskuelser paa den samme Grund, hvorfra saadanne Satser naturligt opspire. Der aabenbarer sig hos dem alle den samme Udvorteshed i Opfattelsen af Sakramenterne i Almindelighed og af Daaben i Særdeleshed. Denne faar en blot udvortes Forbindelse med Christi Verk og med Guds Virken; den betragtes nærmest blot som en Anledning for samme, og naar man spørger om Aarsagen til, at Gud indstiftede den, da henvises til Mennesket og dets Tilstand som Grund. Man siger da: Menneskene tiltrænge formedelst deres Svaghed som sandselige Væsener et Symbol, et Tegn paa det rige Gode, som Gud skjenker, baade for desto klarere at fatte dettes Væsen og bevæges til at annamme det. Menneskene ville desuden saa gjerne tvivle om Guds Naade; de ere saa tilbøjelige til — og det jo mere de erkjende Nødvendigheden af at søge Salighed alene hos Christus — dog at ængstes og foruroliges, om hvorvidt de ere i hans Samfund, og de behøve et ydre Tegn derpaa, ligesom et ydre Pant paa, at de have personligen Del i Guds Naade, ere indkomne i hans Rige og have faaet sine Synders Forladelse; dertil er Daaben sat. Menneskets Tro er svag, den trænger altid til at styrkes; thi den afbrydes og forstyrres af mangehaande Tvivl, — og isandhed i den reformerte Kirke med sit absolute Naadevalg ikke mindst — derfor har han i Daaben faaet en ydre Forsikring om sin Forbindelse med Gud, hvilken Troen kan desto bedre gribe og holde sig til. Ligeledes har Gud givet ham dette sin Naades Tegn, for at han i sin Svaghed kan have et ydre Datum paa sin Gjenfødelse, en Besegling paa, at Gud har nærmet sig til ham, og er hos sine Troende med sin tilgivende Naade, med sin rensende og fornyende Virksomhed. — Alle disse Grunde udgaa fra Mennesket; derfor har Gud nedladt sig til at bruge et saadant ydre Middel; naar man altsaa søger Aarsagen til Sakramenternes

og navnligen Daabens Indstiftelse alene i saadanne ydre paa Menneskenes Beskaffenhed beroende Grunde, da er det ejendommeligt for reformert Opfattelse af Daaben. Denne bliver da ikke væsentligt Andet end et synligt Ord, hvorfor det ogsaa, naar spiritualistiske Meninger komme til, ligger den reformerte Anskuelse stedse nær, at sætte Sakramenterne tilbage for Ordet og tilskrive begge samme Virkning, ja til at lade hine gaa op i dette; sætter man nu dettes Kraft i det indre Ord, da forsvinder aldeles Tegnet, og Sakramenterne foragtes, som man ser hos Kvækerne. Eller man forledes saa let til at formene, at Sakramenterne, som jo Intet ere uden Tro, og uden Virkning, hvor ikke denne gjennem Guds Ord er vakt, alene ere for dem, paa hvilke dette Guds Ord har virket, og hvis Hjerter det har bøjet, det er: med Hensyn til Daaben forfalder man til baptistisk Vildfarelse, og er denne i og for sig ikke andet end en konsekvent Udvikling af det reformerte Sakramentbegreb. Derfor kan der ifølge dette ikke heller gives nogen egentlig Nøddaab, omendskjønt det vel kan tillade og anbefale, at Barnedaab finder Sted, og det formedelst dens store Gavn i en eller anden Henseende — saaledes nævnes „ecclesiæ & parentum consolatio“. Paa samme Maade kan det forstaaes, hvorledes Methodismen kan være kommen til den Anskuelse, at i og med Christi Forløsning d: i og med selve Forløsningsakten ere ogsaa Alle saaledes forløste, at den er bleven personlig, og at intet andet Middel til at blive delagtig i den udfordres foruden den ved Ordet vakte Tro. Der ligger i det Hele i den reformerte Opfattelse af Sakramenterne en Subjektivisme, der er forbunden med store Farer og fører, som denne Kirkes Sekter vise, til store Afveje og Vildfarelser; man vil tillige lægge Mærke til, at naar Sekter — saadanne som den saakaldte fri apostoliske Menighed — opstaa blandt Lutheranerne, er det en reformert Anskuelse, som ligger til Grund for Frafaldet fra Kirken. Man maa

ogsaa tilstaa, at den lutherske Kirke selv ikke i denne Henseende har været uden Skyld, fordi dens Lærere sees ikke sjeldent at være hildede af reformerte Anskuelser, især i Sakramentlæren, hvortil hine ulykkelige Unionsbestræbelser have bidraget Sit. Saaledes navnligt med Hensyn til Daaben har man i den lutherske Kirke, naar der har været Spørgsmaal om dens Kraft og Virken, ikke saa sjeldent maattet se dette udelukkende belyst med Argumenter, hentede fra Menneskets Trang til noget Ydre og Guds Nedladelse, medens man dog burde have mærket sig, at det følger af det lutherske Sakramentbegreb at tage Hensyn til Daaben som noget Selvstændigt, der staar i indre Forbindelse med den hele Forløsningsakt, og at derfor dette ydre Middel for Guds Virken maa anskues og sættes i organisk Forhold til den hele Frelsens Kjendsgjerning.

Vistnok er det vel saa, at Grunden til Daabens Indstiftelse er at søge i Menesket ɔ: i dets Synd, ligesom jo deri Grunden ligger til alle Guds Frelsesforanstaltninger; det var Menneskets Tilstand, som gjorde dem nødvendige, for at Naade og Kraft kunde vorde ham meddelt. Men de Reformerte holde sig blot til Spørgsmaalet om Midlets Udvorteshed og finde denne alene begrundet i Menneskets Svaghed og Forhold i det Hele, medens den lutherske Kirke finder Aarsagen til den ydre Form i de samme Forhold, som lod Gud ordne sin hele Frelsesøkonomi som et ydre Faktum; den skuer Daaben ogsaa i sin Form som staaende i en inderlig Forbindelse med det hele Verk. Gud har ved sit Ord bundet Vand og Aand til hinanden; hvor Vandet — Vanddaab — er efter Guds Befaling, der er ogsaa Aanden. Man kan nok formene, at dette er saaledes anordnet af Gud ogsaa med Hensyn til Menneskets Beskaffenhed, ligesom jo vistnok hans hele Frelsesgjerning paa Grund af denne er saa og ikke anderledes; men dermed har man ikke opfattet Sagen i sin rette Dybde. At

skue denne ganske formaar ikke menneskeligt Øje, naar Gud ej har aabenbaret det, og dette har han i sit Ord ikke gjort; men dog er det af hans Ord klart, at han har bundet sine Løfter til Daaben, Aandens Virken til Vandet, og dette sikkert ikke som noget hans Værk udvortes Paahængt, som et Appendix, men i nøjeste Forbindelse med hans hele øvrige Virkemaade. Hermed staar i Forbindelse et andet Spørgsmaal, nemlig hvad han virker; han virker Tro og det ved Daaben som Middel for Guds Aand. Men for de Reformerte beror Frelsen og Salighed paa Guds absolute Valg; det kan mildnes, men i det Væsentlige stemme dog de forskjellige Separatatkirker deri, at Alt dog tilsidst beror paa Guds Valg, der ikke kan modstaaes, og Dortrechtersynoden f. Ex. gjendriver udtrykkeligt som en Vildfarelse dem, som lære: „hominem deo & spiritui regenerationem ejus intendenti & regenerare ipsum volenti ita posse resistere — — ut sui regenerationem prorsus impediat"; den siger, at dette er det Samme som „tollere efficaciam gratiæ". Paa denne Maade bliver Daaben kun en Foranledning; Gud er det, som virker Troen eller forhærder efter sit Valg, og hans Virken er uimodstaaelig. Naar Alt derimod, ifølge vor Kirkes Lære, beror paa Troen, og naar Mennesket kan modstaa den guddommelige Virken til hans Frelse, da maa dennes Midler opfattes som Dele af et organisk Helt, af Gud indrettet for at gjøre Indtryk paa Mennesket og anvende ethvert Middel til at bøje og bryde dets Modvilje; ogsaa Daaben er et Middel, hvorved Gud bereder sin Aand Adgang til Mennesket for at besejre dets Modstand og vække Troen i dets Hjerte. Hertil slutter sig som til sin nødvendige Begyndelse og Forudsætning alle de andre Medier, navnligen Ordet, forat fortsætte og fuldende hvad der er begyndt, for at bygge paa den lagte Grundvold og berede Aanden et Hjem, en Bolig i det arme Menneskehjerte, som han har nedladt sig til for at belive og danne,

befæste og styrke til Frelse og Salighed. Vor Kirke udtrykker dette, idet den lægger den Helligaands Virken i Daaben som dennes Indhold eller Kraft, og betragter dette som værende i den uafhængigt af Tro eller Vantro. Før Daaben kan der ikke engang være Tale om Tro; thi denne virkes af den Helligaand, forsaavidt den er noget andet end en blot historisk Tro, eller en Længsel, en Bevidsthed om egen Magtesløshed og syndige Jammer, en Ophør af Modstand, forsaavidt altsaa den er en Tillid og Sjælens Fortrøstning til Gud. Paa Grund heraf taler Luther om et „aandeligt Vand" og de lutherske Dogmatikere om en „materia coelestis"; de ville derved betegne det, som er i og med Vandet. Dog er ikke Sagen dermed ganske udtrykt; thi ogsaa reformerte Theologer tale om en saadan „materia"; men vistnok ser man, at de tillige holde fast ved, at Daaben er Tegn eller Betegnende, som naar Calvin taler om „sangvis Christi, qvi per aqvam propter mundandi abluendiqve similitudinem figurat ur", og naar Beza siger, at „aqvam & sangvinem Christi esse proprie essentiales partes baptismi ut signum et signatum".

Det hører saaledes til reformert Sakramentbegreb at lade Daabens Virkemaade bero paa en Virksomhed af Gud paa den, som han udvælger; da afhænger Alt af hans Viljes Velbehag, hvad enten nu denne efter den strenge Calvinisme betragtes som fuldkommen absolut, eller man søger en mildere Form ved at sætte den i Forbindelse med den guddommelige Præsciens; Ordet bliver da det hovedsagelige og fornemste Middel, der virker det Samme ogsaa uden Daab; men ved denne er Guds Gave afbildet og gives i og med Billedet, naar Gud saa vil. Man løser her Kraften fra det ydre Middel og henlægger den umiddelbart til Gud; og dog har han nedlagt den i hint, hvorfor den heller ikke maa adskilles derfra; man maa ikke skille, hvad Herren ved sit Almagtsord har forenet. Ogsaa Naaden er „mediata", og kan just paa Grund heraf finde

Sted sammen med Menneskets Frihed; opfatter man den derimod som udgaaen fra en umiddelbar guddommelig Virksomhed, da vil man ogsaa snart løse den fra det ydre Ord; dette er en gammel Beskyldning udtalt af Calov mod Calvin og hans strenge Tilhængere. Om man end ikke vil gaa saavidt, saa maa man dog tilstaa, at den reformerte Lære mangler det indre Baand, som forbinder Delene til en organisk Enhed, og denne løse Sammenhæng skyldes det udentvivl ogsaa, at Læren tæller saamange Modifikationer og spalter sig i saamange Separatkirker med forskjellige Symboler. Den lutherske Kirke bevarer sin Enhed saavel i det Ydre som i det Indre; den taaler ingen Modifikationer i sin Lære; denne kan ikke tillæmpes, thi der er en fast og organisk Forbindelse mellem dens Dele; Alt udgaar fra et indre Princip som fra en levende Spire, der kun udfolder, hvad den bærer i sig; dette finder ogsaa Sted i dens Sakramentlære.

Vi have, hvad Daaben angaar, i denne Afhandlings første Afsnit paa exegetisk Vej fundet Læren stadfæstet af Guds Ord, ifølge hvilket dette ydre Middel er forordnet og Guds Virken dertil bundet; Guds Aand har sin Gjerning i og med Vandet paa dem, som døbes. Ligeledes have vi fundet stadfæstet i Guds Ord den Forbindelse, hvori Conf. aug. sætter Daaben til Menneskets syndige Væsen som det, der gjør den nødvendig, fordi den har i sig og bringer, hvad Mennesket ikke har, og derfor tiltrænger for at blive skikket til at indgaa i Guds Rige.

Tilsidst ville vi som en passende Slutning paa denne Afdeling anføre nogle Ord af Concordieformelen, hvilke ogsaa tjene til at belyse vor Kirkes Anskuelse af Daabens Forhold til det christelige Liv. Den anfører Apostelens Ord i Phil. 2, 13., og siger derpaa: „disse liflige Ord bringe særdeles Trøst til alle fromme Sjæle, som mærke i sit Hjerte en Gnist af Længsel efter Guds Naade og evig Frelse; thi de ere for-

vissede om, at Gud selv har antændt hin Begyndelse til sand Gudsfrygt som en Flamme i deres Hjerter, og at han vil styrke og hjælpe dem ogsaa i stor Svaghed fremdeles til at holde ud i den sande Tro indtil Enden. — — Og efterat Gud ved sin Helligaand har gjort Begyndelsen i Daaben og har antændt og virket sand Guds Erkjendelse og Tro i vore Hjerter („postqvam deus per spiritum sanctum suum initium in baptismo fecit & veram dei agnitionem & fidem in cordibus nostris accendit atqve operatus est"): maa vi uden Afladelse bede, at ved den samme Aand hans Naade gjennem daglige Øvelser i hans Ords Hørelse, Læsning og Anvendelse vil nære, Dag for Dag styrke, og til Enden bevare i os Troen og hans himmelske Gaver.

Læsefrugter.

(Fortsættelse fra H. 3 S. 182—84).

5.

Allegorien und geistliche Deutungen, sprach Dr. *M. Luther,* wenn sie auf den Glauben gerichtet und selten gebraucht werden, so seynd sie gut und löblich; da sie aber aufs Leben und Wandel gezogen werden, so seynd sie gefährlich, und ich bin ihnen feind; denn wenn man ihr zu viel macht, so verkehren und verderben sie die Lehre des Glaubens. Summa, Allegorien oder geistliche Deutungen seynd der Hurenbalg, fein geputzt, und halten doch den Stich nicht: es sind nicht eheliche Weiber: wir sollen ihr nicht leichtlich braüchen, es sey denn dass die Hauptsache zuvor mit starken Argumenten und Grünnden genugsam bewiesen ist. Wie wir sehen, dass St. Paulus zun Galatern gethan hat, Cap. 4, 21 seqq. Das Corpus, der Leib, ist die Dialectica; Allegoria aber ist die Rhetorica. Nun taugt die Rhetorica, so ein Ding fein nach der Länge mit Worten weitläuftig schmückt und ausstreicht, nichts ohne die Dialectica, so eine Sache kurz rund fasset. Wenn man rhetorisirt und viel Worte machet ohn Fundament, da nichts hinter ist, so ists nur ein geschmückt Ding, und geschnitzter und gemahleter Götze. — Uns geziemet nicht Allegorien zu machen, wie die Rottengeister erdichten: denn jetzt seynd (Gott Lob) alle Künste aufs volkommenste und klärste hervorbracht; seynd aber auch (leider) sehr verachtet. Wie die Welt Christo, ihrem einigen Heiland, auch gethan hat, den sie für den Allerverachtesten hielte, ja an Galgen hing. — Mit Allegorien spielen in der christlichen Lehre, ist gefährlich. Die Worte sind bisweilen gemeiniglich fein lieblich, und gehen glatt ein, es ist aber nichts darhinter. Dienen wohl für die Prediger, die nicht viel studiret haben, wissen die Historie und den Text nicht auszulegen, denen das Leder zu kurz ist, will nicht zureichen: so greiffen sie zu den Allegorien, darin nichts gewisses gelehrt wird, darauf man gründen und fussen könnte; darum sollen wir uns gewöhnen, dass wir bei dem gesunden und klaren Text bleiben. — Da ich ein Mönch war, war ich ein Meister auf geistliche Deutung, allegorisirte es alles: darnach aber, da ich durch die Epistel zun Römern ein wenig zum Erkenntniss Christi kam, sahe ich, dass mit Allegorien und geistlichen Deutungen nichts war; nicht was Christus bedeutet, sondern wer und was er ist. Zuvor allegorisirte ich und deutete (alles) geistlich; — aber darnach in Historien bedachte ich, wie schwer es gewest sey, dass Gedeon mit den Feinden gestritten hat auf die Weise, wie die Schrift anzeiget —. Das war nicht Allegoria und geistliche Deutung, sondern

der Heilige Geist und der Glaube schlug nur mit drey hundert Mann einen solchen grossen Haufen der Feinde. St. Hieronymus und Origenes haben dazu geholfen, dass man so allegorisiret hat, Gott vergebe es ihnen. — Dr. *M. Luther* sagte auf ein andermal: Ich kann nicht mehr arbeiten, auch nicht mehr reden. Als ich jung war, da war ich gelehrt, und sonderlich ehe ich in die Theologie kam, da ging ich mit Allegoriis, Tropologiis und Anagogiis um, und machte eitel Kunst. Wenns jetzt einer hätte, er trüge es umher für eitel Heiligthum. Aber ich weiss, dass es ein lauter Dreck ist. Nun hab ich's fahren lassen, und ist meine beste und erste Kunst „tradere scripturam simplici sensu"; denn „literalis sensus", der thuts, da ist Leben, da ist Kraft, Lehre und Kunst innen: in dem andern, da ist nur Narrenwerk, wiewohl es hoch gleisset. — Darauf sagte D. M. Luther: Wenn man dahin will, dass man so Tropos machen will, so haben wir Christum verloren. Es gilt nicht so tropen, man muss Tropos beweisen. Münzer, der tropirte mit dem 3 Cap. Johannis V. 6 auch also: „Nisi quis renatus fuerit ex aqua &c." und sprach: „Aqua significat tribulationem, ut in illo loco: Intraverunt in animam meam aquæ multæ. Sententia ergo est: per tribulationes oportet nos ingredi in regnum coelorum". Das thät Münzer. Aber St. Augustinus hat eine Regel gegeben, „quod Figura et Allegoria nihil probet, sed Historia, Verba et Grammatica", die thuns. „Figura", die thut nichts überall (*Luthers* Tischreden, Cap. LII: Von Allegorien und geistlichen Deutungen der Schrift, wie man damit umgehen soll, Walch, B. XXII p. 1982—89).

TRYKFEJL OG RETTELSER.

Side 71 Lin. 5 f. o. læs: „da vil det dog vise sig" istf. „da vil det vise sig". — S. 75 L. 3 f. o. læs: „Vidner" istf. „Venner". — S. 79 L. 3 f. o. læs: „gik ikke ud fra" istf. „gik ud fra". — S. 80 L. 9 f. o. læs: „kunne" istf. „kunde". — S. 82 L. 16 f. n. læs: „om" isf. „af" og p. s. S. L. 4 f. n. læs: „Guds tilgivende" istf. „gudstilgivende". — S. 86 L. 7 f. o. læs: „1 Kor. 3, 1. 2" istf. 1 Kor. 3, 12. — S. 93 L. 15 f. n. læs: „men" istf. „thi". — S. 94 L. 12 f. n. læs: „man" istf. „mann" og p. s. S. L. 8 læs: „Anliegen" istf. „Anlingen". — S. 105 L. 2 sæt Komma efter „Guds". — S. 116 L. 10 f. o. læs: „superatus" istf. „superatis". — S. 117 L. 19 f. n. læs: „conservatam" istf. „conservatum". — S. 139 L. 12 f. n. sæt: „vi" efter „tvivle". — S. 162 L. 9 f. o. læs: „affectuum" istf. „affectum". — S. 324 L. 9 f. o. sæt: „de österlandske" istf. „disse to". — S. 486 L. 1 og 2 f. o., S. 491 L. 14 f. n. og S. 492 L. 1 f. o. sæt: „i den næste Paaskenats Begyndelse" og „Paaskenatten, i" istf. „den næste Paaskedag", „Paaskedagen, paa" og „paa den forestaaende Paaskedag". S. Cyrills Katech. XVIII n. 32, det S. 146 ff. anförte Sted af Chrysostomus og det B. I S. 511 anförte Sted af Euch. Græc.".

